

ISSN - 1300 - 4921



**SELÇUL ÜNİVERSİTESİ**  
**FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ**

# **EDEBİYAT DERGİSİ**

**Yıl : 1994 - 1995**

**Sayı : 9 - 10**

**Fen - Edebiyat Fakültesi**

**1995 - KONYA**



SELÇUK ÜNİVERSİTESİ  
FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ  
**EDEBİYAT DERGİSİ**

Yıl: 1994 - 1995

SAYI: 9 - 10

Fen - Edebiyat Fakültesi

1995 - KONYA

Sahibi:

S.Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi adına  
Dekan **Prof. Dr. Muharrem ŞEN**

Yayımla Sorumlu Kurul:  
**Fakülte Yönetim Kurulu**

Dergi Yazı İşleri Kurulu  
**Prof. Dr. Muharrem ŞEN (BŞK.)**  
**Prof. Dr. Haşım KARPUZ (BŞK. YRD.)**  
**Prof. Dr. Mine EROL**  
**Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN**  
**Prof. Dr. Erkan TÜRKMEN**  
**Prof. Dr. Salm SAKAOĞLU**  
**Doç. Dr. Aslıhan TOKDEMİR**  
**Yrd. Doç. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU**

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Adres:

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ**  
42079 / KONYA

Derginin bu sayısı YUNUS EMRE GRAFİK'te dizilmiş,  
fakültemizde basılmış ve Üniversite Basimevinde ciltlenmiştir.

## İÇİNDEKİLER

<i>Doç. Dr. Ali Osman Öztürk</i> ALMAN KÜLTÜRÜNDE TÜRK İMAJI ARAŞTIRMALARININ ETNOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR BIBLİYOGRAFYA DENEMESİ.....	1
<i>Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Koç</i> LITERATUR UND GESCHICHTE.....	35
<i>Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Koç</i> LİTERATURTHEOLOGIE.....	49
<i>Yrd. Doç. Dr. Abdullah Öztürk</i> CARACTERISTIQUES DU LANGAGE HUMAIN ET DU LANGAGE ANIMAL.....	53
<i>Doç. Dr. Adnan Karaismailoğlu</i> MESNEVİ'DE "TAKLİD" VE "MUKALLİD" KAVRAMLARI.....	61
<i>Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak</i> FUZÜLİNİN FARSÇA VE TÜRKÇE DIVANLARINDA KULLANDIĞI VEZİNLER.....	69
<i>Dr. Ahmet Kazım Üriin</i> ARAP DİLİ VE EDEBİYATI AÇISINDAN ES-SUYÜTİ.....	79
<i>Çeviren: Dr. Mahmut Kafes</i> CAHİLİYE ŞİİRİNDE DEVE.....	93
<i>Dr. Mahmut Kafes</i> ARAP DİLİNDE NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU VE ÖNEMİ.....	101
<i>Arş. Gör. Nuri Şimşekler</i> DEVLET ADAMI VE MESNEVİ ŞÂRHİ ABİDİN PAŞA HAYATI İDARECİLİĞİ - ESERLERİ.....	117
<i>Yrd. Doç. Dr. Abdullah Topçuoğlu</i> MODERNLEŞME SÜRECİNDE "BİREYİN" DÖNÜŞÜMÜ VE YAŞANTININ MEŞRULUĞU SORUNU.....	127
<i>Yrd. Doç. Dr. Bayram Ürekli, Yrd. Doç. Dr. Ali Baş</i> VELİ BABA VE SENİRKENT ULUĞBEY'DEKİ MANZUMESİ.....	139
<i>Yrd. Doç. Dr. Hasan Bahar</i> KONYA ÇEVRESİ TARİH ARAŞTIRMALARI - 1 : HİTİTLER'DEN ROMALILARA KADAR İSAURİA BÖLGESİ.....	219
<i>Arş. Gör. Özdemir Koçak</i> SİNOPE'NİN KARADENİZ TİCARETİNDEKİ YERİ VE TİCARET ÜRÜNLERİ.....	247
<i>Prof. Dr. Saim Sakaoğlu</i> TÜRK DÜNYASI MAHALLİ TİPLERİYLE ANADOLU FIKRA TİPLERİ ARASINDAKİ PARALELLİKLER.....	267
<i>Yrd. Doç. Dr. Orhan Yavuz</i> FEREC BA'DEŞ-ŞİD'DEN İKİ HİKAYE ÜZERİNDE BİR GRAMER DENEMESİ.....	289
<i>Yrd. Doç. Dr. Âlim Gür</i> BATILI ANLAMDA İLK NESİR ANTOLOJİMİZ: NÜMÜNE-İ EDEBİYÂT-I OSMANİYYE.....	337
<i>Dr. Bahattin Kahraman</i> HEFT PEYKER ÇEVİRİLERİ VE ALİ ŞİR NEVÂ'İNİN SEB'A-İ SEYYÂRE'Sİ.....	345
<i>Arş. Gör. Ali Donbay*</i> A.H.TANPINAR'DA "ŞEHİR" DÜŞÜNCESİ ve "BEŞ ŞEHİR"DE KONYA.....	367
<i>Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arı, Dr. Yakup Akif Afyon</i> ÖĞRENME YÖNTEMLERİNİN FUTBOLA UYGULANMASI ÜZERİNE BİR DENEME.....	375





## ALMAN KÜLTÜRÜNDE TÜRK İMAJI ARAŞTIRMALARININ ETNOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

Doç. Dr. Ali Osman Öztürk\* □

### GİRİŞ

Bu yazıda; bugünlerde ülkemizde pek gözde olan imaj/imge araştırmaları çerçevesinde, özellikle Alman kültüründe Türk imajını konu edinen çalışmalar sistematik olarak gözden geçirilecek ve en sonunda kendi yaklaşımımız ortaya konmaya çalışılacaktır. Yapılan çalışmaların çokluğundan ötürü burada tamamına yer veremedik. Yalnızca yaklaşımımıza gerekçe olabilecek yetkinlikte olanlara öncelik tanınmış ve bunlar olabildiğince tarih sırasına göre ele alınıp, bakış açıları okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

### 1. TÜRK İMAJI ARAŞTIRMALARI

**Şenol Özyurt**'un doktora tezi (1), Alman halk sanatında Türk imajı konulu en kapsamlı çalışma olarak kabul edilebilir. Özyurt, oldukça olumsuz olan Türk imajının, din düşmanı ve Hıristiyanlık için bir tehdit biçiminde ortaya çıktığını, kişiler içinse korku uyandırdığını belirtmektedir. Türk'ün ayrıca, yaşamı, gelenekleri vs. bakımından bir ilgi odağı haline geldiğine, karşılaştırma yaparken de Hıristiyan Avrupa'nın ölçüt olduğuna değinmektedir (2). İncelenen "Türk şarkıları"nda [Türkenlieder], halkın Türklere ilişkin görüşlerinde objektiflikten çok alay ve küçümseme görüldüğünü söyleyen Özyurt, dünyevi şarkılarda duygusallığın ön plana çıktığını; özellikle tarihsel şarkılardaki konuların güncelliklerini yitirdikçe, unutulduklarını, bunun yerine yine Türklere atfedilen cinayet ve gaddarlık öykülerine geniş yer verildiğini; kilise repertuarına giren dinsel şarkıların ise günümüze kadar ulaştığını saptamaktadır (3).

\* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1) ÖZYURT, Şenol: Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. Motive, Freiburger folkloristische Forschungen, Bd. 4. Wilhelm Fink Verlag, München 1972.

2) A.g.e., s. 21.

3) A.g.e., s. 139-140.

Bunun dışında edebiyat, anı, vaaz gibi yazılı türlerde yapılan imaj araştırmaları da önemli malzeme ve değerlendirmeler ortaya koymuştur:

**Sargut Şölçün** (4), Alman edebiyatına yansıyan Türk işçisi imajını irdeleyen, önemsenmesi gerektiğini düşündüğümüz bir noktaya parmak basıyor: 1974 tarihli bir kitapçıktan pasajlar vererek, yabancılarla evlenecek Alman kadınlarının gözünü »koca dayağı«, »harem hayatı« vs. gibi tehditlerle korkutmak isteyenlere, Almanya'da artık kurumsallaşmış »kadın evlerini« hatırlatıyor (5). İncelemesinde şu sonuca varıyor Şölçün (6): "Yabancı işçiler (öncelikle Türkler), edebiyatta bir **görev üstlenmişlerdir**. Eleştiri yapan yazara, nesnel varoluş koşullarıyla yardımcı olurlar. Okurun acıma duygularına hitabeden metinler çoğunlukta olsa da, edebiyattaki Türk işçileri, sanki tüketim toplumunun acımasızlığını kanıtlayan birer **motif** [vurgulama AOÖ] olmuşlardır. (...) «Doğu» ve «Batı» kaynaklı iki hayat tarzının ve anlayışının sivrî uçlarıyla karşı karşıya geldiği bir durumu ve bu durumdan doğan çelişkileri anlamaya çalışmak, **kendimizi ve kendimizin karşısını** [vurgulama AOÖ] tanımakta hayli verimli sonuçlar verecektir."

**Nuran Özyer** 1983 tarihli bir yazısında, soruna "Almanlara **en çok yabancı kalan** [vurgulama AOÖ] Türklerin tek boy hedefi haline geldikleri" (7) ve istenmedikleri anlayışıyla yaklaşıyor. Alman çocuk edebiyatı üzerinde yaptığı incelemede "genel olarak hor görülen, içinde bulunduğu topluma entegre olmayan, siyah saçlı, siyah gözlü, koyu tenli olarak resimlenen bir Türk işçi çocuğu imajı" (8) saptamaktadır. Yazarların, "Kümmeltürke" (pis yabancı) diye alay edilen Türk çocuğuna Alman toplumunda merhamet duygusu uyandırma çabasında (9), acımayla birlikte bir "ikinci sınıf insan" değerlendirmesini algılıyor. Nitekim Özyer de, sorunun, "doğrudan insanların merhamet duygularına seslenmekle üstesinden gelinebilecek kadar küçük" (10) olmadığını vurgulamaktadır. Özyer, bir başka yazısında (11), "Alman Çocuk ve Gençlik

4) ŞÖLÇÜN, Sargut: Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi. Dayanışma Yayınları: 9, Ankara 1982. (Ayrıca bkz. Das Bild der türkischen Gastarbeiter in der bundesdeutschen Gegenwartsliteratur. Doktora Tezi. Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1980).

5) A.g.e., s. 142 vd.

6) A.g.e., s. 153.

7) ÖZYER, Nuran: Edebiyat Üzerine, Gündoğan, Ankara 1994.

8) A.g.e., s. 50.

9) A.g.e., s. 48.

10) A.g.e., s. 51.

11) A.g.e., s. 68-79.

Edebiyatında Türk İmajı'nı, 70'li ve 80'li yıllar olmak üzere iki öbekte topladığı kitaplarda yeniden ele alıyor. Türk çocuklarının sosyal konumlarıyla içiçe incelediği Türk çocuğu imajının bileşenleri 70'li yıllarda, *yabancı dil sorunu*, *entegrasyon* ve *yabancılaşma duygusu*. 80'li yıllarda ise bunlara *kimlik sorunu*, *yabancı düşmanlığı* ve *re-entegrasyon* ekleniyor. Almanya'ya gelişleri sadece işsizlik bağlamında düşünülen "konuk işçi" Türkler, toplumdan dışlanmışlar ve "Türk Mahallesi" adı verilen yerlerde oturmak zorunda bırakılmışlardır. Böylece oluşturulan gerçekliğe bağlı olarak "içine kapalı, sorunlu ve kompleksli bir Türk çocuğu imajı görülmektedir." Yabancılaşma, dışlanmışlık, ikinci sınıf insan olarak görüme, güya topluma uyumsuzluk, "sarmısak kokulu, hırsız, pis, pinti, aptal, korkak" gibi yakıştırmalarla alay edilme, ya da hemcinsleriyle arkadaşlık kurabilmeyi başarsalar da onların anne babalarının önyargılı tutumu yüzünden yabancılaşmanın artması sorunları görünüm, din, dil, kültür, gelenek farklılığıyla açıklanır. 80'li yıllarda ise işlenen konuların başında "yabancı düşmanlığı" gelir. Türklerle karşı düşmanlığın, yalnızca farklılıktan değil, çoğunlukla ırkçı ön yargılara dayandığı savını (12) kendi içinde çelişkili görüyoruz. Çünkü, ırkçının da temel düşüncesi, farklı olanı dışlamak, aşağılamak, yok etmektir. Düşmanlığın artmasını sağlayan etkenlerden biri olan işsizlik ise aslında sözde gerekçelerden birdir (nitekim Almanya'nın en güvenilir kamuoyu araştırma kurumu olan INFAS tarafından 1994 yılı, Ağustos/Eylül aylarında yapılan, "Almanların Türkiye görüşü" adlı araştırma "...Alman kamuoyunda, işsizlik sebebiyle, Türklerin, Almanların işyerlerine sahip çıktıkları ve bu yüzden düşmanlık duygularının ortaya çıktığı görüşü[nün] tamamen yanlış..." olduğunu göstermektedir) (13). Temel sorun Özyer'in de belirttiği gibi, Türk'ün, eşit haklara sahip insan olarak değil de, bir yaban, en azından geçici bir işçi olarak görülmesidir. Bunu, Alman toplumunda 70'li ve 80'li yıllarda değişmeyen klişeleşmiş önyargıların farklılıklara dayanması ve Türklerin, yabancılar içinde en fazla yabancı kalmaları ve kalacakları göstermektedir (14).

**Selçuk Ünlü** (15) 19. yy. Alman edebiyatında, 18. yy. ilk çeyreği ile 1900 arasında yayımlanan dram, şiir, gezi notları gibi türlerde ortaya çıkan ve ayrıca dergilere yansıyan Türk motifini araştırmıştır. Öyle görünüyor ki,

12) A.g.e., s. 75.

13) KIVANÇ, Cemil: "Almanlar Türkiye'ye ve Türklerle Nasıl Bakıyor". *Yeni Yüzyıl*, 6 Mayıs 1995. (Perspektif)

14) Özyer, N., a.g.e., s. 78.

15) ÜNLÜ, Selçuk: 19. Yüzyıl Alman Edebiyatında Türkiye ve Türkler. *Das Türkel- und Türkenbild in der deutschen Literatur des 19. Jahrhunderts*. Konya 1988.

Ünlü'nün çalışmasında gözlediğimiz bir gelişme, aşağıda belirteceğimiz yaklaşıma, açıklık getirebilecektir. Başlangıçta Hıristiyanlığa bir tehdit unsuru olarak görülen Türk, özellikle dinsel yazılarda ve edebiyatta bu açıdan ele alınırken; sonraları bu tehdit azaldıkça, daha çok Hıristiyan azınlıklar bağlamında söz konusu edilmektedir (16). Diğer yandan, Yunan hayranlığının çok yoğunlaştığı romantik döneme paralel olarak J. W. von Goethe (1749-1832), Friedrich Rückert (1788-1866) gibi şairlerde ve daha sonra Doğu'yu bizzat gören gezginlerin yazılarında gördüğümüz olumlu bakış açısının, aslında imaj sorununun göreceli olduğuna, "Barbar vs" gibi nitelermelerin işlevsel olarak kullanıldığına bir kanıt olmalıdır.

**Orhan Gökçe**'nin çalışması ise özel bir konuya eğiliyor: Belli bir olay (Başbakan Turgut Özal'ın Federal Almanya'yı ziyareti) üzerine basında çıkan haberlerin içerik analizi. Kendinden önce yapılmış iki çalışmaya işaret eden Gökçe, bunların özetle; yabancıların, bu arada Türklerin, Alman basın-yayın organlarında genellikle suç, sansasyon, yabancılar ve işsizlik sorunu vs. gibi olumsuz bağlamlarda haber konusu yapıldığı sonucuna vardıklarını belirtiyor (17). Klaus Merten (Das Bild der Ausländer in der deutschen Presse. Ergebnisse einer systematischen Inhaltsanalyse. Zentrum für Türkeistudien/Türkiye Araştırmaları Merkezi 2. Frankfurt/M 1986)'in araştırma sonucu, özellikle özkimlik, özgüvenlik endişesinin, Alman toplumunun yabancılar bakış açısını nasıl belirlediğini göstermesi bakımından önemli (sorunun bu yönünü, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinin gerçekleştiği günlerde, bizzat gözlemlemiştim: Görüştüğüm Alman arkadaşların hemen hepsi, bu birleşmeye, özellikle zorlanacak ekonominin sonucu olarak sosyal güvenliğin tehdit altına gireceği düşüncesiyle, çekimser bir yaklaşım içindeydiler). Gökçe her iki çalışmada da, yabancıların bir tehdit unsuru olarak görüldüğüne ve Almanların perspektifinden değerlendirildiklerini ortak olarak tespit ettikten sonra, şu hipotezleri ortaya atıyor: 1. Olumsuzu ön plana çıkarmak kitle iletişim araçlarının yapısal bir sorunudur; yabancıların negatif ele alınmasını bu genel tutum içinde değerlendirmek gerekir. 2. Bu gerçekten hareketle; basın-yayın araçları, etnik azınlıkların haber konusu yapılmasında özellikle (cinayet, uyuşturucu, çatışma) gibi kötü karakterli olaylara ağırlık vermektedir. Dolayısıyla, pozitif olayların,

16) A.g.e., s. 75, 91, 103 vd.

17) GÖKÇE, Orhan: Das Bild der Türken In der deutschen Presse. Eine Inhaltsanalyse der Berichterstattung zum Besuch des türkischen Ministerpräsidenten Turgut Özal im Herbst 1984 in der Bundesrepublik Deutschland. Beiträge zur deutschen Philologie, Bd. 64, Glessen 1988, s. 6-7.

normlar içinde kalmasından ötürü, haber değeri yoktur, ancak normlardan bir sapma söz konusu olunca konu ilgi çekici hal almaktadır (18). 3. "Thematisierung [konulaştırma], persönlicher Einfluß [kişisel etki], Ethnozentrismus [halkmerkezçilik], Negativismus-Faktoren [olumsuzlama etkenleri], Relevanz [önem]" gibi haber faktörleri Türkler için dezavantajdır. 4. Yukarıdaki faktörlerden, haberin mahiyetini olumlu yönde etkileyebilecek olan ve Türklerin Alman toplumu içindeki yerleri bakımından yoksun buldukları "persönlicher Einfluß" faktörü (Özal'ın bir resmi ziyareti dolayısıyla) söz konusu olursa, durum değişik bir görünüm kazanacaktır.

Gökçe'nin kendi vardığı sonuçlar özetle şöyle: Son haber faktörü söz konusu olunca, Türkler bizzat değil, ancak kendileri için ya da kendilerine karşı alınan önlemler bakımından haber konusu olmakta ve tamamen edilgen kalmaktadırlar. Okuyucularda oluşan izlenim, Türklerin bir yandan özel toplumsal sorunların yaratıcısı, diğer yandan da lehine önlemler alınması gereken (muzdarip)ler olduğu yönündedir. Yani bir taraftan istikrar için tehlike oluşturabilecek durumdayken, diğer taraftan mevcut istikrardan yararlanmaktadırlar (19). Önemli tespitlerden biri de, Türklerin tiplenmesi konusu. Gökçe'nin (20) verdiği alıntılar ve yorumundan anlaşılan şu: Davranışları İslam tarafından belirlenen, entegre olmaya karşı dirençli, problemlili, tehlikeli ve fakir. Türkiye'dekiler ise her an Almanya'ya akin etmeye hazır. Olumlu sayılabilecek özellikler (misafirperverlik gibi) önemsiz kalıyor.

**Onur Bilge Kula** (21), çalışmasında "Haçlı Seferlerine katılmış savaşçıların, tüccarların, gezginlerin izlenimlerini, Alman uyruklu tutsakların anılarını, din adamlarının yaklaşımlarını, yazıncıların bakışını, filozofların düşüncelerini içeren kapsamlı bir metin yelpazesi" (22) içinde gerçekleştirmiş. İmaj araştırmalarının çok büyük bir özenle yürütülmesi gereğine işaret eden Kula, özkültürü yüceltme eğiliminin, hem özkültüre hem de öbür kültüre olumsuz etkiler yapacağını belirtiyor ve araştırması boyunca bunu uygulamaya çalışıyor. Bu çalışmada, Alman açısından "yabancı kimlik"ın oluşumuna katkıda bulunan çok ilginç malzemeler gözler önüne serilmektedir. Ancak ele alınan

18) A.g.e., s. 8 vd.

19) A.g.e., s. 183.

20) A.g.e., s. 174 vd.

21) KULA, Onur Bilge: Alman Kültüründe Türk İmgesi I, Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 5, Adana 1992 (Alman Kültüründe Türk İmgesi II, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993).

22) A.g.e., s. s. 22 vd.

eserlerin, Almanların Türkler hakkındaki düşüncelerini tamamıyla yansıtabildiğini söylemenin yanıltıcı olacağını belirten Kula (23), yazılı metinlerden hareketle da nesnel sonuçlara varılabileceğinden haklı olarak şüphe duymaktadır; çünkü olağan olmakla birlikte, bu metinler çoğunlukla coşkulu ve abartılı duygularla kaleme alınmışlardır ve objektif bir fikir veremezler. Kula, "böylece Türklere ilişkin izlenimlerin belli bir imaja dönüşmesine katkıda bulunan genellemeleri irdelemeye" (24) çalışırken, bunların "zamanla pek sorulanmayan kalıplara dönüşme sürecinin" (25) bilincindedir, bunu önemli buluyoruz. Ayrıca onun, "imge araştırmaları yabancıyı ve özünü eleştirel değerlendirmeyi olanaklı kıldığı ölçüde nesnel ve işlevlidir" (26) görüşünü paylaşıyoruz.

**Binnaz Baytekin** (27), Almanya'da Türk işçi çocuklarının imajını konu alan çalışmasında, araştırma alanını dört Alman ve dört Türk yazarın Alman dilinde yazılmış eserleriyle sınırlamış. Alman yazarların kalemıyla, çocukların resmedilmesi şöyle gerçekleşiyor: Türk çocuğu yabancı ve ilginçtir. Büyük ailelerden, fakir köylerden gelirler; sıcak iklimten, yedikleri baharatlı, soğanlı ve samısaklı yiyeceklerden ötürü bedenleri değişik kokar. Almanlar başörtüyle gezen Türk hanımları garipseler. Tüm kadınlar kısa ve şişmandır. İşçiler, yerli halkın dışladığı semtlerde yaşar (28).

Görüldüğü gibi, ortaya çıkan tablo, bir Almanın karıştını yansıtmaktadır. Bu fiziksel özellikler daha sonra davranışlara aktarılmakta, (işsizlik gibi) bir çok olumsuz gelişmenin sorumlusu olarak görülmekte, ve sonuçta Alman yaşlıları, bunların ebeveynleri ve öğretmenleri tarafından dışlanan çocuklar kendi gruplarını oluşturmakta, böylece karışıklık daha da artmaktadır. Baytekin'in tespitine göre; Alman yazarlar Türk çocuklarının tek yönlü entegrasyonuna karşıdır; önyargılar karşılıklı terkedilmeli, Almanlar ayrıca kendilerini yabancıların yerine koyabilmelidir. Birçok insancıl sorunlar ancak dostça yakınlaşmayla çözümlenebilir (29).

23) A.g.e., s. 23.

24) A.g.e., s. 27.

25) A.g.e., s. 26.

26) KULA, Önur Bilge: "Goethe ve Türkler". Wilfried Buch'un Anısına (1926-1994) Wilfried Buch zum Gedenken. Yay.: Kenan Mortan, Sibylle Winkelmann, Mersin 1994, s. 121.

27) BAYTEKİN, Binnaz: Das Bild der türkischen Migrantenkinder in der deutschsprachigen Kinderliteratur, Eskışehir 1993.

28) A.g.e., s. 128.

29) A.g.e., s. 133.

Türk yazarlar inanç, alışkanlık, memleket özlemi ve fakirlik sorunları üzerinde durmakta, Almanya'ya giden çocukların öğretmenleri tarafından milliyetçi fikirlerle doldurulduğunu ve yabancı ülkede kıyafetleri ve çekingen davranışlarıyla hemen göze battığını dile getirmekteler. Özellikle oradaki okul yaşamı çocuklar için derin etkilenmelerin olduğu ve yabancılıklarını çok duyumsadıkları bir dönem. Alman yazarlarca fazla üzerinde durulmayan (30) dil engeli ise bu yabancılışmada en önemli etkenlerden biri. Dış görünüş, sınıf farkı ve yabancılıklarıyla, ve yabancı düşmanlığının hedefi olarak Türk çocukları, Alman yazarların daha çok ilgisini çekerken, Türkler arasında sınırlı sayıda yazar aynı konuya eğilmekte; onlarsa yabancılanmanın içyaşantısal yönünü ele almaktalar. Sorunların odağında, Baytekin'in sonuç bölümünde kavramlar halinde vurguladığı önyargılar, yabancı düşmanlığı, dil, kültürel kimlik ve entegrasyon gibi birbiriyle çok ilintili olgular yatmaktadır (31).

**Çağatay Özdemir**, yabancılara karşı önyargıların, hissedilebilir bir şekilde çoğalmasını 'yabancı düşmanlığı' kavramıyla karşılandığını belirtiyor. Yabancı düşmanlığının, özellikle neo-nazi ve aşırı sağcılarla birlikte anıldığını ve yalnızca bunların yabancı düşmanı sanıldığını hatırlatan Özdemir, bunun bir hata olduğunu vurguluyor. Çünkü, Özdemir'e göre "yabancı düşmanlığını belirleyebilmek için, önce değer, tutum, stereotip ve ön yargı kavramlarının hangi anlamlar içerdiğini ortaya koymak gerekiyor." (32) Bütün bu kavramlar hakkında doyurucu bilgiler verip konuyu sosyolojik açıdan anlaşılır kılan Özdemir, "Biz-onlar, iç grup-dış grup bağlamında ön yargı kavramına dayanılarak yapılan açıklamaların yanısıra" (33), G.W.Allport'a (Die Natur des Vorurteils, Köln 1971) dayanarak, azınlıklara karşı yöneltilen ön yargıların oluşumunu teşvik eden sosyo-kültürel şartların çokluğuna dikkat çekiyor. Yazısının ikinci bölümünde (34), "Alman Tarihinde İlk Yabancılar" üzerine bilgilerle, sorunun tarihçesini sergileyen Özdemir, Türklerin niçin sorun olarak algılandığına cevap ararken, özellikle "Alman Ruhü"na işaret ediyor: "Günümüzde Alman millet kavramı etnik ve kültürel eksenlidir. Ulusal duygular ulus-devletten önce geliştiği için, Alman ulusu organik kültürel, din veya ırk birliğine dayalı bir topluluk olarak al-

30) A.g.e., s. 143.

31) A.g.e., s. 148 vd.

32) ÖZDEMİR, Çağatay: "İşçi Göçü ve Almanya'da Yabancı (Türk) Düşmanlığının Teorik Açıklaması". Türk Yurdu 14 (83), 1994, s. 47.

33) A.g.m., s. 52.

34) ÖZDEMİR, Ç.: "Alman Tarihinde İlk Yabancılar". Türk Yurdu 14 (84), 1994, s. 31-37.



gılanmıştır. Almanya'daki yabancılar (Türk) sorununun özü, Almanya'nın ne derece bir 'ulus' temasına dayandırılarak inşa edildiğine ilişkin verilecek cevapta aranmalıdır. Etnik ve kültürel boyutların ağır bastığı bir 'Kulturation' (kültürel ulus) temeline dayanan Alman toplumu, son derece dışlayıcı özelliklere sahiptir." (35) Özdemir, ayrıca medyayı, yabancı düşmanlığını besleyen bir kaynak olarak değerlendiriyor. Bunu, yukarıda anılan INFAS araştırmasının sonuçları da doğrulamaktadır; Alman yazılı ve görüntülü basınının, kamuoyu üzerinde oldukça etkili olduğu, ayrıca politikacıların da yine olumsuz tavırları ile bu düşünceyi güçlendirdikleri anlaşılmaktadır (36). Günter Walraff, "gerek televizyon, gerek [se] basın daha çok aptallaştırma organları olarak çalışıyor. Bir *fast food*' gazeteciliği var. İnsanları aydınlatmak değil, yüzeysel şeylerle tıka basa doldurmak önemli. (...) Bunlar aslında aydınlanmış ve reşit yurttaşlar istemiyorlar." demektedir (37). **Thea Bauriedl** (38), Alman toplumundaki yabancı düşmanlığının psikolojisi konulu yazısında, Çağatay Özdemir'in gerekçelerini ve çıkarımlarını doğrulamaktadır.

Keza **Yüksel Pazarkaya**, yabancı düşmanlığını ısrarla neo-nazi ve ırkçılarla birlikte anmasına karşın, onlara seyirci kalan, hatta alkış tutan yurttaş yığınlarını da bundan sorumlu tutmaktadır. "Kalabalık caddelerin ortasında, metro vagonunda, tramvayda, otobüste bir yabancıya[,] yabancı düşmanı dazlaklar musallat oldukları zaman diğer yolcular ve gelip geçenler ya keyifle seyrediyorlar, ya da başlarını çevirip görmezden geliyorlar. Asıl korkunç olan, bu *tavır*, bu *mentalitedir*." (39) Hem bu mentalite hem de, Gökçe ve Özdemir'in yakındığı medya sorunu bağlamında şu saptamayı yapıyor Pazarkaya: "*Deneme türünde girilen yazı cambazlıklarıyla, şiddet eylemcileri, pusularını, yönlerini şaşırmış, işsiz ve eğitimsiz gençler* olarak hafife alınıyor. Masumane *ulusal kimlik* sorunu, buna ilişkin doğal hak, ustaca becerili dil labirentlerinde girilen karışık ve karmaşık saviarla doğrudan *milliyetçilik* kanalına oluklandırılıyor ve bu doğal hak için hoşgörü bıçağı insanın boğazına dayanıyor." (40)

35) A.g.m., s. 35.

36) KIVANÇ, C., a.g.y.

37) KUYAŞ, Nilüfer: "Entelektüel Bakış". Milliyet, 7 Nisan 1995. (Almanya'nın tanınmış muhalif yazarlarından Günter Walraffa göre Alman Aydınlanış uykusunda)

38) BAURIEDL, Thea: "Zur Psychologie der Ausländerfeindlichkeit In unserer Gesellschaft". Nemo Azız: Fremd In einem kalten Land. Ausländer In Deutschland. Herder/Spektrum, Bd. 4130, Freiburg vs. 1992, s. 156-170.

39) PAZARKAYA, Yüksel: Möllin ve Solingen'den Sonra Almanya Üzerine, Sıs Çanı Yayıncılık 5, İstanbul 1995, s. 18.

40) A.g.e., s. 19.

Yıllar önce, Almanların yabancılara (Türklere) karşı takındığı üstünlük tavrını, ulusal kimliklerinin gerisine düşmek biçiminde eleştiren Pazarkaya, Almanların birleşmesinden sonra, "azınlıkların hukuksal ve insansal kimlikleri sorusunu örtecek denli" öne çıkan aynı halkbenci tavrı, *kimlik sorununun* yeni boyutu olarak değerlendiriyor (?). "*Alman kimliği* sorusunun, durmadan çeşitlenmesi yapılıyor. Bu çeşitlenmeler sırasında halel getirdiği sanılan, ya da Almanlığın ters tanımı olarak algılanan her şey, *düşman imaj* olarak ilan ediliyor, değersiz gösteriliyor." (41) Kültürlerarası bir konumda bulunan Pazarkaya, Ben ve Öteki kutuplaşmasını aşmış biri olarak, "birlikte yaşamda tek yönlü kimlik sorusu ve sorunu yoktur" (42) diye düşünüyor haklı olarak. Çünkü, "...bir görelilikler bütünü olarak, birçok özneliliğin oluşturduğu bir mozayik olarak" (43) algılıyor toplumu ve etnorelativist düşünüyor. Gereğinde "Öteki gibi olmayı deneyimle[yip], böylelikle de tek-merkezci Batı düşüncesinin alışılmış kalıplarından kurtul[abiliyor]. Çoğunluğun değil azınlığın bilinciyle düşün[üyor]." (44) Ve O'nun gibi, "Almanya'daki göçmenler de, tıpkı *Birinci Dünya Savaşı'nda* gönüllü yazılan *Musevi* Alman yurtseverleri gibi, sağlanan birleşmeyi en içten, koşulsuz nedensiz ve hiçbir ikircime düşmeden benimsediler. Bu tavır, bir yandan onların inançlarının ifadesiydi, öte yandan azınlıklar, *ulusal kimliğinden hoşnut* [görünen] Almanlarla daha iyi, daha uyumlu bir birlikte yaşamayı ve birlikte çalışmayı umuyorlardı. Bu istemleri gerçekleşmedi.

Tam karşıtı; *dönüşüm* süresinde unutulmuş bu azınlıklar, birleşmeden sonra da kin ve nefretin yepyeni bir niteliğiyle ve yepyeni bir boyutuyla karşı karşıya geldiler. Hoyerswerda, Rostock, Mölln, Solingen ve daha sayısız diğer kent adı, yeni birleşik Alman tarihinin merhalelerinin belirliyor." (45)

**Yüksel Kocadoru**, oldukça kapsamlı doktora tezinde olumsuz (düşman) Türk imajının köklerini Viyana'nın kuşatılmasından ve İstanbul'un fethinden daha eskilerde arıyor (46): Bu dönemler esasen I. Haçlı Seferi'nde yaratılan imajın devamı aşamalarını yansıtmaktadır. VI. yy. (İ.S.) Bizans kaynaklarında rastlanan "Türk" sözcüğü dolayısıyla daha eskiye de gitmek olasıdır. 10. yy.dan

41) A.g.e., s. 25.

42) A.y.

43) GÖKBERK, Ülker: "Sürgünde Yazın, Yazında Sürgün. Yüksel Pazarkaya'nın Ben Aranıyor'una Bir Yaklaşım". Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi VIII. Studien zur deutschen Sprache und Literatur. Prof.Dr. Şara Sayın'a Armağan Sayısı, İstanbul 1993, s. 83.

44) A.g.m., s. 85.

45) PAZARKAYA, Y., A.g.e., s. 33.

itibaren İslamı benimseyen Türkler, Batı karşısındaki kültür eksikliğini kapatıp, savaşçılıklarıyla korkulan bir güç [karşıt tip] olarak belirmeye başlarlar. Çok farklı siyasi çıkarlar gözeten güçler artık birleşebilecekleri "ortak" bir düşmanına sahiptirler. II. Haçlı Seferi'ne çağrı yapılan Clermont Konsili'yle (1095) "hıristiyanlığın düşmanı Türk" ilk kez belgelenir. Haçlı seferlerinin gerçek amacı ise kutsal yerleri ellerinde bulunduran Selçuklu Türklerinin kovulmasıdır. Ve bu düşünce yüzyıllar sonrasına aktarılagelmiştir. Kocadoru'nun, 1402'de Timur'un Yıldırım Bayezid'i yenmesiyle oluşan uygun ortamdan Avrupa'nın niçin yararlanmadığı sorusuna getirdiği açıklamalar önemli: İşledikleri günahlara karşılık tanrının bir cezası olarak gördükleri Türk tehlikesinin geldiği gibi birden sona ermesi rahatlatıcı etki yapmıştır (47); ikinci olarak; "karşıt tip" in yenilmesi ve gücünü yitirmesi, Avrupa'nın kendi iç sorunlarına dönmesine neden olmuştur. Üçüncü olarak, halkın Türklere karşı olumsuz bir tavrı yoktur; işgal bölgelerindeki hıristiyan halk en nihayet Türkler yerine, eski efendileri tarafından yönetilmeyi tercih etmişlerdir (48).

1453'de İstanbul'un fethiyle canlanan düşman Türk imajının, stereotipik ve abartılı söylemlerle dile geldiğini zengin belgelerle gösteren yazar, bu söylemler arasında İncil'den öğelerin de bulunduğunu belirtmektedir (49). Anti-Türk propagandasının köklerini araştırırken, Kocadoru şu etkenleri saptama yoluna gidiyor: 1. Geleneksel Hıristiyan-İslam çatışması, 2. İslam dininin bir alternatif olarak görülmesi, 3. Hıristiyan-Avrupa topraklarında Türk fetihleri, 4. Avrupa ve bir ölçüt olarak Avrupa kültürü, 5. Türklerin, Katolik bir Avrupa'nın gerçekleşmesinde engel olarak görülmesi. Bu antipropagandanın yürütülmesi esnasında iki önemli husus en önemli sermaye olarak kullanılmıştır: Din ve siyaset. Kocadoru, siyasetin gerektirdiği yerde, Türk imajının birden düzeltilmesi çabalarını da saptıyor (50). İmajın böylece istenen yönde oluşturulabileceği vurgulanarak, kullanılan gezi notları, seyahatnameler, gazetenin öncüsü yazılı-basılı araçlara ve sözde Türk kıyımlarını ve zorbalıklarını anlatan, ve bu arada geleneksel sayıları kullanıp İncil'deki olaylara anıştırma yapan rapor etme vs. gibi tekniklere dikkat çekiliyor. Buna göre, Türkler çocuk katili, ırz düşmanı,

46) KOCADORU, Yüksel: Die Türken. Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte In Österreich. Doktora Tezi, Eskişehir [1990], 26 vd.

47) Bkz. ayrıca a.g.e., s. 96.

48) A.g.e., s. 64 vd.

49) Bkz. a.g.e., s. 87.

50) A.g.e., s. 162.

şeytan, acayip, yamyam, insan katlederken hiç ayırım yapmayan korkunç yaratıklar olarak gösterilir ve bu belli bir şema dahilinde daima tekrar edilir (tıpkı imaj yaratmak amacıyla hazırlanan bir reklam spotunda olduğu gibi); diğer yandan kendi başarıları abartılıp Hıristiyanlar idealize edilirken, Türk korkusu körüklenir. Başarılar arttıkça alay ve yergi yöntemi ihmal edilmez (51). Kocadoru, bu hususların, tarihi gerçeklerle karşılaştırılması açısından bazı ek bilgiler de veriyor (52). Türk imajı, 18. yüzyıldan itibaren değişik görünüm almıştır: "Binbirgece masalları" ile bir yandan ekzotik-erotik doğu imajı pompalanırken, Montesquieu gibi yazarların öncülüğünde **ırkçı çizgiler** bu imajı belirlemeye başlar (53). Montesquieu'nün temelini attığı ve 18. yüzyıl sonlarında yayımlanan gezi notlarıyla pekiştirilmeye başlayan yeni anlayışın özü şudur: Doğu geri kalmış, vahşi ve kültürsüzdür (54). Bu anlayışa göre özgürlük ülkesi olan Avrupa, hemcinslerini Türk boyunduruğundan kurtarma rolünü üstlenmelidir. Nitekim Avrupa düşüncesinin temelini oluşturan Antik uygarlığın doğduğu Yunanistan'ın kurtarılması özellikle gündeme gelir; 19. yüzyılda (kişisel komplekslerinin motive ettiği) Byron'ın kişiliğinde simgeleşen aşırı bir Yunan hayranlığı ile birlikte Türklere karşı yeni bir haçlı zihniyetinin canlanması böyle açıklanır (55).

Yıllar içinde çıkarılan oluşturduğu Osmanlı-Avusturya silah arkadaşlığı ve bunun sonucunda olumlu yönde değişen Türk imajını saptayabiliyoruz. Artık ezeli düşman, duruma göre ya Ruslar, ya İtalyanlar ya da bir başka olabilir (56)

Yeni şartların oluşmasından sonra, yabancı işçi göçüyle Türklerin Avusturya'da yeniden boy göstermesiyle birlikte Türk imajının yeniden biçimlendiğini de ömekleyip yorumluyor Kocadoru. Türk bir "yabancı" olarak artık "öteki"dir ve küçümseyici, aşağılayıcı dışlayıcı önyargıların hedefidir. O en azından entegre, yani asimile edilmelidir (57). Kitle araçlarının imaj oluşturma konusundaki rolünü, Avusturya basınının "kuşatma sendromu" [Viyanayı kuşatan düşman Türk] (58) ile açıklayan Kocadoru'nun yaklaşımı farklıdır: O, imajın bi-

51) A.g.e., s. 108-196.

52) A.g.e., 196-228.

53) A.g.e., s. 243.

54) A.g.e., s. 245.

55) A.g.e., s. 254.

56) A.g.e., s. 321 vd.

57) A.g.e., s. 366-415.

58) A.g.e., s. 421 vd.

linçli ve amaçlı olarak hazırlanan bir olgu olduğuna işaret eder: "Oluşturulan bu imaj (ki herşey ve herkes hakkında olumlu veya olumsuz imaj oluşturulabilir) daha sonra imajı oluşturanlar tarafından özellikle basın-yayın, 'bilim' ve sanat yollarıyla geniş kitlelere aktarılır, onlara uzun vadede kabul ettirilir ve bundan uzun vadede çıkar elde edilir" (59).

**Bozkurt Güvenç** ise çok tartışılan kitabında, İtalya, Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa, Amerika gibi ülkelerdeki Türk imajlarının, Türk kimliğinin bir parçası olduğu tezini savunmaktadır (60). Şayet bu doğruysa aynı gerekçeler ve çoğunlukla son derece olumsuz olan kimlik özellikleri (61) bu adı geçen milletler için de geçerli olacağından bizim için bir sorun yok demektir. Halbuki **Faruk Şen** (62) Batı Avrupa'nın, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uzun süre belirli bir düşman resmi [imajı; AOÖ] ile birlikte yaşadı derken, düşman imajın, daha çok "öteki" olduğunu vurguluyordu. Marksızmden sonra "2 Ağustos 1990 tarihinden itibaren Avrupalı için düşman resminin şekilleri iyiden iyiye belir (...)meye başladı: Beli kılıçlı *Humeyni*'nin yanına yavaş yavaş elinde tabanca bulunan *Saddam* da gelmeye başladı. (...) Yakındoğu'daki savaş, gözleri ister istemez Türkiye'ye İslam'a ve Avrupa'da yaşayan bizlere doğru çeviriyor. Alman basın ve yayın organları olaya yavaş yavaş bir Hıristiyan-İslam çatışması havasını vermeye başladılar. (...) Böylece, yavaş yavaş yeni düşman resminin hatlarını çizmeye başlayan Batı Avrupalı, Türkiye'yi de müslüman bir ülke olarak bu tabloda bir yere oturtma çabası içine giriyor" (63).

Nitekim **Ozan Ceyhun** (64), böyle çabalar içindeki Batı Avrupalının, yani Almanın "normalleştirilmesi" gereğinden söz etmektedir. "...ne ilginçtir ki, bir zamanlar bando mızıka ile karşılanmış olan bu "*konuk işçiler*, artık ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük gücü olmaya soyunan bu ülkenin kalkınmasında kendilerinin de paylarının bulunduğunu düşünüp, buraya yerleşmeye kalkışınca, birden kıyamet koptu. Hemen *yabancı* oldukları anımsandı, derhal tu kaka edildiler. Bu yeni *göçmenlere* en doğal hakları bile çok görüldü. Örneğin, yerel seçimlerde, evlerinin önlerindeki çöp bidonları hakkında konuşmalarına

59) KOCADORU, Yüksel: "Avrupa ve Türk İmajı". Türk Dünyası Tarih Dergisi 7 (84), 1993, s. 15.

60) GÜVENÇ, Bozkurt: "Türk Kimliği, Kültür Tarihi'nin Kaynakları. Kültür Bakanlığı Yay. 1549. İnsanlık Tarihi Dizisi 2, Ankara 1994, s. 290-333.

61) Bkz. a.g.e., s. 291-293.

62) ŞEN, Faruk: Bonn-Ankara Hattı, Önel Verlag, Köln (t.y.), s. 126-129.

63) A.g.e., s. 128 vd.

64) CEYHUN, Ozan: Almanya'da Bir Türk. Sıs Çanı Yayınları 6, İstanbul 1995.

bile izin verilmedi." (65) Bavyalı bir Alman Berlin'e gelip hiç politikayla ilgilenmese bile, rasgele bir partiye oy vererek görüş bildirme hakkına sahipken, yıllardır Berlin'de yaşayan bir Türkten bu hak esirgeniyordu ısrarla, derken Türkün Alman karşısındaki konumunu dile getirmiyor mu? "Bugün 'normal' diye niteleyebileceğimiz Almanlar bile, nedense korkuyorlar yabancılardan, gelecekleri için bir tehlike olarak görüyorlar onları. Bu korkuyu da tutucu (konservatif) politikacılar çok ustaca kullanıyorlar. (...) 'Normal' Alman bizi anlamıyor. Dilimiz ona yabancı. Barış Örgütü üyelerinin Körfez Savaşı sırasında bütün dünyada düştükleri durum gibi, biz de bir iletişim krizi yaşıyoruz bugün Almanya'da." (66)

## 2. ETNOLOJİK DEĞERLENDİRME

Şimdiye dek Türkiye'de yürütülen Alman kültüründe Türk imajı araştırmaları göstermektedir ki, imajı belirleyen hakim bakış açısı genellikle sınırlıdır. Daha net söylemek gerekirse, incelenen belgelerde saptanan ipuçları, Almanların Türklere ilişkin görüşleri olmaktan ziyade, etnolojide elemanter kabul edilebilen benmerkezci davranışa uymaktadır. Söz konusu çözümlerde, yabancı (burada Türk) imajının, Alman kimliği bağlamında ele alındığı düşünülürse, kalıpsal önyargılar olduğu vurgulanan bu görüşlerin yanında Almanların kendi sorunu olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Sey (67), Almanya'daki ırkçılığın Nazizmden daha köklü bir miras olduğunu belirtirken, dayandığı noktalardan biri de budur.

Bu nedenle, kendi çalışmamızda (68) başka sosyal gruplardan duyulan korkuların dile getirilmesi esnasında, aslında özbenliğin ifade edildiği; yabancı'nın olabildiğince kötü betimlenmesinin, özbenliğin o ölçüde yüceltilmesi anlamına geldiği tezinden hareket ettik. Yani Almanın Türk imajında, Türk kimliğini değil, aslında onun nasıl olmamak gerektiği konusundaki ilkelerini ve kendisi hakkında geliştirdiği olumlu imajını buluruz. Amacımızı; bu tezimizi doğrulayacak ipuçlarını, Alman halk sanatının, Türk'ü dolaylı içeren ürünlerinden ortaya çıkarıp, yorumlamak biçiminde belirledik. Araştırma malzememizi; 19. yüzyıldan kalma ve eğitim amacını yadsımayan popüler bir okul

65) A.g.e., s. 93.

66) A.g.e., s. 94 vd.

67)SEY, C.: Almanya'da Yabancı Düşmanlığı: Nazizmden Daha Köklü Bir Miras". Birikim 45/46, İstanbul 1992.

68) ÖZTÜRK, Ali Osman: "19. Yüzyıl Popüler Alman Sanatında Türk Motifinin İşlevi Üzerine Etnolojik Bir Yaklaşım." Folklor/Edebiyat 4, 1995, s. 45-52.

şarkısı (Kaffeelied), iki hayali resim (Neuruppiner Bilderbogen), bir pazar yeri şarkısı (Bänkelsang: Das Wiederfinden zweier Liebender auf dem Schlachtfelde von Larissa), ve Almanca iki deyim ("einen Türken bauen" ve "Kümmeltürke") oluşturdu.

Yöntem olarak İşlevselcilik çerçevesinde; önce metin içi, sonra metin dışı işlevlerin saptanması yoluna gidildi. Doğrudan konuyu oluşturmayan, ancak konunun parçalarından ve kendi içinde bir dinamizmi olan "Türk" ögesinin, incelediğimiz malzemede bir "tip motifi" işleviyle karşımıza çıktığını gördük. Sonuçta tersinden yorumladığımız bu "tip motifi"nin, söz konusu türlerin yollandığı okuyucu/izleyici kitlesi için güzel davranış modelleri sunma işlevine hizmet eden "karşıt model" olduğunu saptadık.

Bu saptama ise; etnolojide kabul edilen, özgüvenin ve dolayısıyla özbenliğin oluşumu aşamasında, yabancı olanın olumsuzlanması demek olan "halkencilik"e, yani kendi kültüründen olmayanlara karşı takındığı üstünlük tavrına uygun düşmektedir.

Sonuç olarak; günümüzde çok önemsenen, Avrupa ve Almanya'daki Türk imajının aslında Türklerin değil, o imajı yaratanların bir sorunu olduğunu söylemek istiyoruz. **Vural Ülkü**, Martin Luther'in Türklere bakışını incelerken, bunları, "asırlar boyu tehlikenin doğudan geldiğini gören (...) bir milletin bilinçli ve bilinçaltı korkularının ve endişelerinin de etkisi vardır" (69) diyor ve "birçok şeyi de devri ve devrinin şartları içinde değerlendirmek gerekir" diye ekliyordu. Türklere karşı her türlü insanlık dışı muameleyi yaptıktan sonra, fırsat düştüğünce Türkleri kötülemekte başı çeken Almanların davranışını bir gazeteci şöyle değerlendiriyor: "Kısacası, bütün demokrasi ve insan hakları kaygıları bir yana ben, Almanların Türkiye'yi kötüleyerek burada Türklere karşı yapılanları da kolektif bilinçaltılarında bir şekilde dengeleyip rahatladıklarını görüyor ve bunun ancak Freud'luk bir vaka olduğuna inanıyorum." (70)

### 3. BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

Bu bibliyografyada; imaj konusundaki çalışmalarımız esnasında tespit ettiğimiz; özelde Alman, genelde ise sınırlı olmakla birlikte Avrupa kültüründe Türk ve Doğu imajı araştırmalarına (ve az da olsa bu araştırmalarda kullanılan ya da kullanılabilen) kitaplara, makalelere ve malzemeleere; ayrıca yayımlanma-

69) ÜLKÜ, Vural: "Doğumunun 500. Yılı Dolayısıyla Martin Luther ve Türklere". Millî Kültür, Sayı 42, 1983, s. 30.

70) ZAPÇIOĞLU, Dilek: "Ah Freud, nerdesin!". Yeni Yüzyıl, 7 Mayıs 1995.

miş doktora ve yüksek lisans tezlerine yer verilmiştir. Doğrudan imaj araştırması olmayıp, ancak konuyla ilgili tarih, sosyoloji, müzik vs. alanında yayımlanmış eserler ile imaj konulu bazı kitaplar üzerine, dergilerde yayımlanan eleştiri ve tanıtımları yarar gördüğümüzden bibliyografyaya aldık. İmaj araştırmalarına malzeme olan Alman edebiyatı ürünleri bibliyografyada gösterilmemiştir.

Yazar soyadlarının alfabetik sırasına göre verilen çalışmaların büyük bir bölümü gözden geçirilmiş; künyeleri tam olarak verilmiştir. Eksik olan künyeler ise henüz görülemeyen araştırmalara aittir. "Kitaplar" ve "makaleler" diye ikiye ayırdığımız bibliyografyada, ansiklopedi ve elkitabında yer alan yazıları kitap bölümüne aldık. Ayrıca, kapsamlarına göre yayımlanmamış tezler "Kitaplar" bölümüne; değişik sempozyum ve kongrelerde sunulan bildiriler ise "Makaleler" bölümünde gösterilmiştir. İleride tamamlamayı planladığımız bu bibliyografya çalışması eksiksiz değildir; ancak yazımız dolayısıyla ilgilenenlere ve bu alanda çalışacak araştırmacılara yardımcı olmak amacıyla, şimdilik bu haliyle yayımlama yolunu seçtik (değerli okuyucularımızın, bu konuda yapacakları uyarılara ve verecekleri ek bilgilere minnettar kalacağımızı belirtmek isteriz).

#### ***Bibliyografyada Kullanılan Kısaltmalar:***

- AE: *Anadolu Ekspresi*. Yay. Cumali Uyan, Mannheim/ F. Almanya.
- BDEAD: *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. Ankara.
- D1/94: *Diyalog 1/94*. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik. Ankara Alman Kültür Merkezi Yayını.
- DES: *Dünya Edebiyatından Seçmeler*. Kültür Bakanlığı Yayını. Ankara.
- EÜ: Özyer, Nuran, *Edebiyat Üzerine*, Ankara 1993.
- GE: *Gündoğan Edebiyat*. Gündoğan Yayını, Ankara.
- GTD-T: *Germanistentreffen: Tagungsbeiträge Deutschland-Türkei*, Bonn 1994. Hrsg. vom DAAD [Deutschen Akademischen Austauschdienst], 1995. F. Almanya.
- KEAS: *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu: 31 Mayıs - 2 Haziran 1995*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- MK: *Milli Kültür*. Kültür Bakanlığı Yayını. Ankara



- TDA: *Türk Dünyası Araştırmaları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını. İstanbul.
- TDTD: *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını. İstanbul.
- TKA: *Türk Kültürü Araştırmaları*. Türk Kültürü Enstitüsü Yayınları. Ankara.
- TT: *Tarih ve Toplum*. İletişim Yayınları. İstanbul
- TY: *Türk Yurdu*. Türk Ocakları Yayını. İstanbul.
- V.TGS: *V. Türkisches Germanistik-Symposium, 1.-2 Haz. 1995*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

## KİTAPLAR

- ABDEL-QADİR, Ghazi: *Der Wasserträger. Die Geschichte von Abu Ali, seinem Esel Schamschum und all den anderen*. Dachs-Verlag, Wien 1994.
- ABU-SAHLIEH, Sami A. Aldeeb: *Les Musulmans face aux droits de l'homme religion et droit et politique*. Étude et documents. Verlag Dr. Dieter Winkler, Bochum 1994.
- AKÇAM, Dursun: *Deutsches Helm - Glück allein, Alaman Ocağı*. Wie Türken Deutsche sehen. Lamuv, Bd. 137, Göttingen 1993.
- AKPINAR, Turgut (Çev.): *Johannes Schiltberger: Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, İletişim Yay. 299, Tarih ve Politika Dizisi 9, İstanbul 1995.
- AKSOY, Bülent: *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müzik*. Pan Yayıncılık, İstanbul 1994.
- ALLAFI, Mohammad H. und Sabine: *Entwicklungspolitik am Pranger - Wie Völker der 3. Welt zur Asylsuche verdammt werden. (...)*, Wiss. Verlag, Konstanz 1994.
- ALVARD, Corrado: *Viaggia in Turchia, Edizioni Fratelli Treves, Milano-Roma, 1932*.
- AMAN, Reinhold: *Bayrisch-österreichisches Schimpfwörterbuch*, Goldmann, Nr. 8382, 4. Aufl., München 1973.
- AMİN, Samir: *Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*. Ayrıntı Yayınları: 75, İstanbul 1993.

- Atatürk in deutscher Sicht. DW-Dokumente, Schriftenreihe der Deutschen Welle zu Themen der Zeit, 3. Aufl., Köln 1982.
- AZİZ, Namo: *Freund in einem kalten Land. Ausländer in Deutschland*. Herder/Spektrum, Bd. 4130, Freiburg usw. 1992.
- BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY: *Bir Zamanlar Istanbul*. Yay.: Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser: 11.
- BARNHARD, Henk: *Hier bin ich jetzt also*. dtv Junior, Bd. 70310, München 1994.
- Basler Singbuch*, Lehmmittelverlag Des Erziehungsdepartements, Basel 1937.
- BATIMAN, Burhanettin, *Die Türken in der deutschen Literatur bis zum Barock und die Sultangestalten in den Türkendramen Lohensteins*, Kieler Diss, 1935.
- BAYKURT, Fakir: *Duisburg Treni*. Öyküler. Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- BAYKURT, Fakir: *Koca Ren*. Roman. Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- BAYTEKİN, Binnaz, *Das Bild der türkischen Migrantenkinder in der deutschsprachigen Kinderliteratur*, Eskişehir 1993.
- BÖHME, G./ R. Chakraborty/ F. Welher (Hg.): *Migration und Ausländerfeindlichkeit*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Bd. 86, Darmstadt 1994.
- BRAUNGART, Wolfgang (Hrsg.): *Bänkelsang*. Texte, Bilder, Kommentare. Reclam Universal-Bibliothek Nr. 8041, Stuttgart 1985.
- Bruder Singer, Lieder Unseres Volkes*. Hrsg. von Hermann Peter Gericke, Hugo Moser, Alfred Quelmalz, Karl Vötterle, Neub. Aufl., Bärenreiter Verlag, Kassel 1963.
- CALIM-AUER, Marianne: Dursun. *Eine Geschichte aus der Türkei*. Stadler Verlag, Konstanz 1990.
- CEYHUN, Demirtaş: *Ah, Şu Biz "Karabıyıklı" Türkler*, E Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 1993.
- CEYHUN, Ozan: *Almanya'da Bir Türk*, Sıs Çanı Yayınları 6, İstanbul 1995.
- DANCKE, Gottfried Benjamin: *Gedichte, Erster Theil. Nebst denen neuerkirchlichen Satyren*. Zweyte und vermehrte Auflage mit Kupffern. Dresden und Leipzig 1731, s. 97-100.
- DEMİRKAN, Renan: *Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker*. Klepenheuer und Witsch, Köln, 1991.

- DEMİRKAN, Renan: *Die Frau mit Bart*. Kiepenheuer und Witsch, Köln 1994.  
(Erzählung)
- DETHIER, Phillip Anton: *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*. Çev. Ümit Öztürk, Eren Yay. İstanbul 1993.
- Deutscher Kinderschatz. Schöne alte Kinderreime, Lieder, Märchen, Zungenbrecher und Rätsel*. Gondrom, Bayreuth 1980, s. 517-518.
- DUCKETT, W.A.: *La Turquie pittoresque*, Paris 1855.
- EGGHARDT, Hanne/ Ümit Güney: *Frauen in der Türkei*. Erzählungen. dtv, Bd. 108556, 6. Aufl., München 1992.
- ENGİN, Aydın: *Ben Frankfurt'ta Şoförken (Kendimle Röportajlar)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- ENGİN, Osman: *Alles getürkt! Neue Geschichten zum Lachen*. Rowohlt Verlag, Bd. 13205, Hamburg 1992.
- ENGİN, Osman: *Der Spermülfendi. Geschichten zum Lachen*. Rowohlt Verlag, Bd. 12916, Hamburg 1991.
- ENGİN, Osman: *Dütschlünd, Dütschlünd Übür Üllüs*. Dietz Verlag, Berlin 1994.
- ERDLEN, Hermann (Bearb.): *Lieder Zur Gitarre: Wandervogel-album*. Bd. IX (Schlager-band), Hansa Ausgabe : 458, Hamburg - Leipzig (t.y.).
- ERER, Raşid: *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*. Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1993.
- ETSCHMANN, Ina und Walter: *Bis dann in Itanbul*. Lappan Verlag, (o.O.) (o. J.). (Bilderbuch)
- FEID, Anatol: *Achmed M. Im Bahnhofsviertel*. Rowohlt - rotfuchs, Bd. 532, Hamburg 1993.
- FISCHER, John L.: Artikel "Funktion", In: *Enzyklopädie Des Märchens*, Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Hrsg. von R.W. Brednich, Bd. V, Sp. 543-560.
- Fischer Weltgeschichte*, Bd. 15: Der Islam: die Islamischen Reiche nach dem Fall von Konstantinopel. Hg. von G.e. Von Grunebaum. Frankfurt a. M. 1971.
- FREY, Jürgen: *Musik und was man damit machen kann 8-13*, Burckhardthaus-Laetare Verlag, Offenbach 1991.
- FÜRÜZAN: *Berlin'In Nar Çiçeği*. Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1988.
- FÜRÜZAN: *Frau ohne Schleier*. Türkische Erzählungen. dtv, Bd. 11191, 6. Aufl, München 1991.

- GALATİ, A. Fischer: *Türk Cihadi ve Alman Protestanlığı 1551 -1555*. Yay. Haz.: Nevâl Öke, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992.
- GAUTIER, Téophile: Constantinople. Michel Lévy Frères. Paris 1865.
- GEIGER, Klaus F.: "Diskriminierung", in: *Enzyklopädie des Märchens*, Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Hrsg. von Kurt Ranke, Bd. III, Sp. 688-704.
- GÉZA, Gardonyi: *Tanrının Kurbacı Attila*. Çev. F. Zeki Döker, İstanbul 1974.
- GÖKÇE, Orhan: *Das Bild Der Türken In Der Deutschen Presse - Eine Inhaltsanalyse der Berichterstattung zum Besuch des türkischen Ministerpräsidenten Turgut Özal im Herbst 1984 in der Bundesrepublik Deutschland*. Beiträge zur deutschen Philologie, Bd. 64, Wilhelm Schmitz Verlag, Giessen 1988.
- GRISCHKAT, Hans: *Bruder Singer*, 1969.
- GRONAU, Dietrich: *Mustafa Kemal Atatürk oder die Geburt der Republik*. Fischer Verlag, Bd. 11062, Frankfurt 1994.
- GÜLLÜLÜ, Yıldız: *18. Yüzyıl İngiliz Tiyatrosunda Türkler*. İstanbul (Basılmamış Doktora Tezi).
- GÜNDOĞAR, Feruzan: *Trivialliteratur und Orient: Karl Mays vorderasiatische Reiseromane*, Ruhr Universität Bochum. Doktora Tezi (Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 1983)
- GÜR, Metin: *Türkisch-islamische Vereinigungen in der Bundesrepublik Deutschland*. Brandes und Apsel, Frankfurt 1993.
- GÜVENÇ, Bozkurt: *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*. Kültür Bakanlığı Yay. No: 1549, İnsanlık Tarihi Dizisi No: 2, 2. Baskı, Ankara 1994.
- HAUF, Wilhelm: *Märchen*. Die deutschen Klassiker, SWAN-Buch, Bd. 27, Kehl 1994.
- HEINE, Peter: *Ethnologie Des Nahen Und Mittleren Ostens. Eine Einführung*. (Ethnologische Paperbacks), Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1989.
- HEINE, Peter: *Kulturknigge für Nichtmuslime. Ein Ratgeber für alle Bereiche des Alltags*. Herder/Spektrum, Bd. 4307, Freiburg usw. 1994.
- HEINRICH, Brigitte - ROTH, Jürgen: *Partner Türkei oder Foltern für Die Freiheit Des Westens?* Rowohlt Aktuell: 160, Hamburg 1973.
- HENSCHELBERG, Wolfgang: *Allerletzte Kohl-Witze Und -Sprüche*. Eichborn Verlag, Frankfurt A.m. 1990.

- HEROLD, Rubina Möhring: *Türk Viyana*. Çev. Müjdat Kayayerli. Esra Yayınları No: 48, İstanbul 1993.
- HILDEBRANDT, Ulla und DRECHSEL, Walter: *Die Deutsche Gemütlichkeit*. Bibliothek der deutschen Werte, Knauer 2736, München 1989.
- HIRSCHBERG, Walter (Hg.): *Neues Wörterbuch Der Völkerkunde*. (Ethnologische Paperbacks), Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1988.
- HOFSTÄTTER, Peter G.: *Das Denken in Stereotypen*, 1960.
- HOLZAPFEL, Otto: *Spuren Der Tradition: Folkloristische Studien*. Studien zur Volksliedforschung, Bd. 6, Bern vs. 1991.
- KAISER, Erich: "Erziehung (in der Erzählung), in: *Enzyklopädie des Märchens*, Bd. , Sp. 375-389.
- KAZIM, Ömer: (*L'Aventure Kémaliste*) *Kemalist Macera*. Çev. Dumuş Yılmaz, Konya 1994.
- KAZIM, Ömer: *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara - Berlin Hattı*: Çev. Dumuş Yılmaz, Konya 1994.
- KHERDIAN, David: *Der Schatten des Halbmonds. Das Schicksal eines armenischen Mädchens*. dtv Junior, Bd. 7856, München 1986.
- Kinder- und Hausmärchen*. Gesammelt durch die Brüder Grimm. Wissenschaftliche Buchgesellschaft e.V., Darmstadt 1955, s. 227-229.
- KLUGE, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch*, Walter De Gruyter, 21. Aufl., Berlin - New York 1975.
- KOCABAŞ, Süleyman: *Panzermenizm'in "Şark'a Doğru" Politikası. Tarihte Türkler ve Almanlar*. Vatan Yayınları, İstanbul 1988.
- KOCADORU, Yüksel: *Die Türken. Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich*. Universität für Bildungswissenschaften. Diss., Klagenfurt 1990.
- KÖNIG/STRAUBE/TAYLAN: *Oya. Fremde Heimat Türkei*. dtv Junior, Bd. 7887, 8. Aufl., München 1994.
- KREUTEL, Richard F. (Hg.): *Kara Mustafa vor Wien. Das türkische Tagebuch der Belagerung Wiens 1683*, verfasst vom Zeremonienmeister der Hohen Pforte. dtv Dokumente, Bd. 450, 2. Baskı, München 1976. (Türkçesi: *Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa*. Çev. Müjdat Kayayerli, Esra Yayınları: 49, Tarih Serisi: 2, İstanbul 1994)

- KULA, Onur Bilge: *Alman Kültüründe Türk İmgesi I*, Ç.ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 5, Adana 1992.
- KULA, Onur Bilge: *Alman Kültüründe Türk İmgesi II*, Gündoğan, Ankara 1993.
- KÜPPER, Heinz: *Handliches Wörterbuch Der Deutschen Alltagssprache*, Wiesbaden (o.J.).
- Mädchenliederbuch*, besonders zum Gebrauche für Katholische Mädchenvereine, Jungfrauenvereine und Kongregationen, Dienstmädchen- und Arbeiterinnenvereine, Institute und Hauswirtschaftliche Schulen. Wohl Unveränderte 6. Aufl. (1. Aufl. 1911), Hrsg. Vom Verbands der Kathol. Burschenvereine Bayerns 1919.
- MALINOWSKI, Bronislaw: *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev. Saadet Özkal), Kambalçı Yayınları: 21, Bilim Kitapları: 6, İstanbul 1992.
- MERNISSI, Fatema: *Der politische Harem. Mohammed und die Frauen*. Herder/Spektrum, Bd. 4237, 2. Aufl., Freiburg 1993.
- MERTEN, Klaus: *Das Bild der Ausländer in der Deutschen Presse. Ergebnisse einer systematischen Inhaltsanalyse*. Zentrum für Türkeistudien/Türkiye Araştırmaları Merkezi 2. Frankfurt/M 1986.
- MINAI, Nalla: *Schwester unterm Halbmond. Muslimische Frauen zwischen Tradition und Emanzipation*. Übersetzt aus dem Amerikanischen von Ruth Achlama. dtv/Klett-Cotta, München 1989 (Özellikle bkz. s. 56-74 "Frauen in der osmanischen Zeit").
- MOLTKE, H. von (Feldmarschal): *Türkiye Mektupları*. Varlık Yayınları: 1278, Faydalı Kitaplar: 7, İstanbul 1967.
- Musica Sacra*, Tagebuchblätter für Kirchenchorsänger, 1983.
- NEISS, Kay /Christoph Steiner: *Die Türkei. Auf den Spuren der Osmanen*. Knauer, Bd. 4640, München 1989.
- NÉMETH, Gyula: *Attila ve Hunlar*. Tercüme Eden: Şerif Baştav. Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı: 318, Ankara 1982.
- NEUSEL, Ayla/ Şirin Tekeli/Meral Akkent (Hg.): *Aufstand im Haus der Frauen*. Frauenforschung aus der Türkei. Orlando Frauenverlag, Berlin 1991.
- ÖNEN, Yaşar: *Tarihte, Efsanede ve Kahramanlık Destanlarında Atilla*, Kültür Bakanlığı Yay., No: 479, Ankara 1981.
- ÖREN, Aras: *Aus dem Leben verbannt*. Berliner Handpresse, 88. Druck, Berlin 1994.

- ÖREN, Aras: *Berlin Üçlemesi*, Remzi Kitabevi, Türk Yazarları Dizisi: 75, Ankara 1980.
- ÖREN, Aras: *Der Uhmacher der Einsamkeit*. Berliner Handpresse, 84. Druck, Berlin 1993.
- ÖREN, Aras: *Deutschland, ein türkisches Märchen*. Gedichte. Fischer Bd. 5130, Frankfurt am Main 1982.
- ÖREN, Aras: *Paradies kaputt*. Erzählungen. dtv, Bd. 10460, München 1986.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 388, Ankara 1973.
- ÖZAKIN, Aysel: *Der fliegende Teppich. Auf der Spur meines Vaters*. Rowohlt Verlag, Bd. 5879, Hamburg 1987. (Roman-Übersetzung. Türk. Originalausgabe: "Gurbet Yavrum")
- ÖZÇELEBİ, Ali: *Claude Farrere Et la Turquie*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 501, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 92, Araştırma Serisi, No: 76, Erzurum 1979.
- ÖZLÜ, Demir: *Berlin Güncesi. 1989 İlkbaharı*. Can Yayınları. İstanbul 1991.
- ÖZTÜRK, İlyas: *Friedrich Rückert'in Freimund Adı Altında Yazdığı Gazellerdeki Doğu Edebiyatı Unsurları*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1984. Doktora Tezi.
- ÖZYER, Nuran: *Edebiyat Üzerine*, Ankara 1993.
- ÖZYURT, Şenol: *Die Türkenlieder und Das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung Vom 16. Bis Zum 20. Jahrhundert*, Motive, Freiburger Folkloristische Forschungen, Bd. 4. Wilhelm Fink Verlag, München 1972.
- PAZARKAYA, Yüksel: *Mölln ve Solingen'den Sonra Almanya Üzerine*. Sis Çanı Yayıncılık 5, İstanbul 1995.
- PETZOLDT, L.: "Bänkelsang" In: *Handbuch des Volksliedes*. Hrsg. Von Rolf Wilhelm Brednich, Lutz Röhrich, Wolfgang Suppan. Bd. 1, München 1973, s. 235-291.
- PETZOLDT, Leander: "Bänkelsang", in: *Enzyklopädie des Märchens*. Hrsg. von Kurt Ranke. Berlin/New York 1977. Bd. 1, Sp. 1177-91.
- PZ, Thema: *Ausländer* (Hrsg. von der Bundeszentrale für Politische Bildung), Nr. 69 (Juli 1992).
- REHERMANN, Ernst Heinrich: *Das Predigtexempel Bei Protestantischen Theologen des 16. Und 17. Jh.'s*. (Schriften z. niederdt. Volkskunde.), Otto Verlag, Göttingen, Schwartz 1977.

- REXHAUSEN, Felix von: *Germania ohne Feigenblatt. Verwegene Einblicke in die deutsche Sittengeschichte*. Goldmann 8450, Frankfurt am Main (o. J.).
- RILL, Bernd: *Kemal Atatürk*, Rowohlt Bildmonographien 346, Hamburg 1987.
- ROBERTS, Vess: *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*. Çev. Yakut Eren, İstanbul 1989.
- ROTEN, Iris von: *Vom Bosphorus zum Euphrat. Eine Reise durch die Türkei*. eFeF Verlag, Zürich - Dortmund 1993.
- SAID, Edward: *Oryantalizm: Sömürgecilğin Keşif Kolu*. Pınar Yayınları; 3, İstanbul 1991.
- SCHEINHART, Saliha: *Drei Zypressen. Erzählungen über türkische Frauen in Deutschland*. Herder/Spektrum, Bd. 4080, 2. Aufl., Freiburg 1992.
- SCHEINHART, Saliha: *Frauen die sterben ohne daß sie gelebt hätten*. Herder/Spektrum, Bd. 4155, Freiburg 1993.
- SCHEINHART, Saliha: *Liebe, melne Gier, die mich frißt*. Erzählung. Herder/Spektrum, Bd. 4249, Freiburg 1994.
- SCHEINHART, Saliha: *Sie zerrissen die Nacht*. Erzählung. Herder/Spektrum, Bd. 4232, Freiburg 1993.
- SCHEINHART, Saliha: *Und die Frauen weinten Blut*. Erzählung. Herder/Spektrum, Bd. 4188, Freiburg 1993.
- SCHENDA, Rudolf: *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770-1910*, Klostermann Verlag, Frankfurt 1988, S.395.
- SCHILTBERGER, Johannes: *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*. İletişim Yay. 299, Tarih ve Politika Dizisi 9, 1. Baskı, İstanbul 1995.
- SCHREIBER, Georg: *(Edirne'den Viyana Kapılanna Kadar) Türklerden Kalan*. Çev. Esat Nermi. Milliyet Yayınları 4, İstanbul 1982.
- SCHWARZ, Annelies: *Hamide spielt Hamide. Ein türkisches Mädchen in Deutschland*. dtv Junior, Bd. 7864, München 1986.
- SCHWEIGGER, Salomon: *Ein neue Reyssbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, Graz/Austria 1964, s. 154-164.
- SEEBERG, Ina: *Fatma Gül und Ihre Kinder*. Langewiesche-Brandt, München 1988.
- SERVIER, Jean: *Etnoloji*. Çev. Memmet Ali Kayabal, İletişim Yayınları Cep Üniversitesi: 101, İstanbul 1992.



- SPIEB, Otto: *Türkische Märchen. Diederichs Märchen der Weltliteratur*. Rowohlt Verlag, Bd. 35092, Hamburg 1992.
- SPRINGER, Monika: *Fremd wie der Fisch dem Vogel? Deutsche und türkische Jugendliche fahren in die Türkei*. Erzählung. Rowohlt - rotfuchs, Bd. 578, Hamburg 1990.
- STEMMLE, R[obert] (Hrsg.): *Herzeleid auf Leinwand, Sieben Moritaten*. Bruckmann Verlag, München 1962.
- STEWART, Desmond: *Batılı Gözüyle İslâm Kültür ve Medeniyeti*. Çev. Müjdat Kayayerli ve Murat Özyiğit. Esra Yayınları, Konya 1994.
- STRAUBE, Hann: *Inşallah. Leben in einem türkischen Dorf*. Rowohlt Verlag, Bd. 780, Hamburg 1989.
- ŞANLI, Recep: *Die Ausländertypen in den Werken von H. Bender*. Ondokuz Mayıs Üniv. Samsun 1988, Y.L. Tezi.
- ŞEN, Faruk: *Bonn - Ankara Hattı*, Zentrum für Türkeistudien - Türkiye Araştırmaları Merkezi, Önel Yayınevi, Ankara 1995.
- ŞÖLÇÜN, Sargut: *Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi*. Dayanışma Yayınları: 9, Ankara 1982.
- TANER, Haldun: *Düz Yazılar 2: Berlin Mektupları*. Bilgi Yayınevi, Ankara 1984.
- TATLICI, M. Rıdvan: *Barbara Frischmuth ve Max von der Grün'de Türkiye ve Türk İmaji*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum. Yüksek Lisans Tezi.
- TAVERNIER, J.b.: *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyâhat* (Çev. Ertuğrul Gültekin), Tercüman 1001 Temel Eser 153, İstanbul 1980.
- TEKİNAY, Alev: *Das Rosenmädchen und die Schildkröten*. Brandes und Apsel, Frankfurt 1. Aufl. 1991. (Märchen)
- TEKİNAY, Alev: *Die Deutschprüfung*. Erzählungen. Brandes und Apsel, 2. Aufl., Frankfurt 1990.
- TEKİNAY, Alev: *Es brennt ein Feuer in mir*. Erzählungen. Brandes und Apsel, Literarisches Programm 17, Frankfurt a.M. 1990.
- TEKİNAY, Alev: *Nur der Hauch vom Paradies*. Roman. Brandes und Apsel, Literarisches Programm 29, Frankfurt a.M. 1993.
- TİMUR, Taner: *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, İstanbul 1986.
- TOLON, Mahmut: *Alamancı Gözüyle Bıyıklı Karikatür: Keçi ve Zina*. Sel Yayıncılık, İstanbul 1993.

- TURAN, Sara Gül: *Gülün Dikeni*, AD Yayıncılık, İstanbul 1995.
- UYSAL, Hikmet: *Das Türkenbild in der österreichischen Kinder- und Jugendliteratur*. Ankara Üni. 1993. (Basılmamış Doktora Tezi)
- UZUNER, Buket (Günsu Bertan): *Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları - Seyahatname*. Gür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1994.
- ÜNLÜ, Selçuk: *19. Yüzyıl Alman Edebiyatında Türkiye Ve Türkler*. Das Türkel- Und Türkenbild in der deutschen Literatur des 19. Jahrhunderts. Konya 1988.
- ÜNLÜ, Selçuk: *Joseph Roth (Romanları Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme)*. Konya 1995. (Özellikle: "Joseph Roth'un (1894-1939) 'Die Geschichte von der 1002. Nacht' (1939) adlı romanında 'Şark İmajı'" bölümü; s. 51-58)
- WOLF, Heiner (Hg.): *Unser Fröhlicher Geselle, Ein Liederbuch für alle Tage*. Voggenreiter Verlag, Bad Godesberg 1956.
- YILDIZ, Bekir: *Alman Ekmeği.Hikaye/ Röportaj*. Cem Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1974.
- YILMAZ, Durmuş: *Misak-ı Milli'ye Göre; Musul*. Konya 1995.
- YURTDAŞ, Barbara: *Wo mein Mann zuhause ist...Tagebuch einer Übersiedlung in die Türkei*. Rowohlt aktuell, Bd. 5137, Hamburg 1983.
- ZAEPERNICK, Gertraud: *Neuruppiner Bilderbogen der Firma Gustav Kühn, mit einem Beitrag von Wilhelm Fraenger*. Veb E. A. Seemann Buch- und Kunstverlag, Leipzig 1972.
- ZARİF, Ferah, Andreas Goldberg, Yasemin Karakaşoğlu: *İkibinli Yıllarda Almanya'da Türkler*, Zentrum für Türkelstudien - Türkiye Araştırmaları Merkezi, Önel Yayınevi, Ankara 1995.

## MAKALELER

- ACKERMANN, Irmgard: "Türkische Migrantenliteratur im Rahmen der deutschsprachigen Ausländerliteratur". *GTD-T 1995*, s. 323-331.
- AKBULUT, Nazire: "Auf der Suche nach Identifikationsfiguren. Reaktionen türkischer Studenten auf literarische Werke im Hinblick auf soziale Vorurteile". *GTD-T 1995*, s. 359-368.
- AKÇORAOĞLU Yusuf: "Türk, Cermen ve Slavların Münasebet-i Tarihiyeleri". *TD A 87*, Aralık 1993, s. 89-102.

- AKPINAR, Turgut: "Prof. Hans Joachim Kissling'in Gözüyle Osmanlılar ve Avrupa". *TT* 19 (113), 1994, s. 21-23.
- AKYAVAŞ, Beynun: "W.A.Duckett: Yüz Yirmi Sene Evvel İstanbul". *DES* 1 (1), Ankara 1977, s. 25-42.
- ALGÜN, Rezzan: "Güneşte Gölgenin Yokoluşu ve Türk Kültürü". *GE* 4, 1992, s. 47-51.
- ANAMUR, Hasan: "Jean Giraudoux ve Çanakkale Savaşı". *BDEAD* II (3), 1976, s. 117-139.
- ARDA, Zeki Cemil: "Die Türken und Europa. Zum historischen Verständnis der Türkei und ihrer Germanistik". Bernd Thum/Gonthier-Louis Fink (Hrsg.): *Praxis Interkultureller Germanistik. Forschung - Bildung - Politik*. München 1993, s. 337-350.
- ARDA, Zeki Cemil: "Kültürler Arası İletişim Açısından Alman Edebiyatında Türkler". *KEAS*, Çanakkale.
- ATEŞ, Şeref: "Saliha Scheinhardt-Göçmen Bir Türk Yazarı". *GE* 5, 1993, s. 43-47.
- AYTAÇ, Gürsel: "Dil-Kültür Bağını Sergileyen Cesur Bir Roman: 'Hayat Bir Kervansaray'". *GE* 10, 1994, s. 77-81.
- BECHTOLD, Gerhard: "Die Geburt des multikulturellen Kindes: mit Komplikationen. Ein Versuch über Renan Demirkans 'Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker' ". *D* 1/94, s. 67-79.
- BLEICHER, Thomas: "Imagologie zwischen Kulturwissenschaft und Literaturwissenschaft". *GTD-T* 1995, s. 195-212.
- BOZDEMİR, Orhan: "Alman Edebiyatında Bir Türk Yazar: Akif Pirinççi". *KEAS*, Çanakkale.
- BRÄUNLEIN, Peter J.: "Von Mohren-Apotheken Und Mohrenkopf-Wappen": *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 41. Jg. 1991, 2. Vj. (Hrsg. vom Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart)
- BUCH Wilfried: "14.-15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri". Çev.: Yüksel Baypınar. *Bellefen*, C. XLVI, Sayı: 183, Türk Tarih Kurumu. Ankara 1983.
- BUCH, Wilfried: "16. Yüzyılda İki Genç Alman'ın Türklere İlgili İzlenimleri". Çev. Zeki Cemil Arda. *Bellefen*, C. XLVI, Ankara 1982.
- BUCH, Wilfried: Vorträge über "Martin Luthers Türkenbild", "Bartholomäus Georgievic", "Der Türke kommt", "Wann kommt der Türke nach Rom".

- BULUT, Can: Renan Demirkan: »Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker«. *GTD-T* 1995, s. 241-254.
- ÇİL, Hakan: "Goethes Bild von Orient. (Katharina Mommsen)". *Türkiyat Dergisi*. Marmara Üniversitesi Yay. İstanbul ?.
- ÇİZGEN, Nevval: "Kimlik ve Batı'da 'Türk İmaji' Üstüne Bir Çalışma: Durrell'in Türkleri". *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 33, Mart-Nisan 1995, s. 150-159.
- DAVİSON, Roderic H.: "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmaji". *TT*, Sayı 109 (Ocak 1993), s. 34-38.
- DITFURTH, F.w. Frelh. Von: *Historische Volkslieder der Zeit Von 1756 - 1871*. Berlin 1871-72. 5 Telle.
- DURUSOY, Gertrude: "16. Yüzyılda Gasparo Balbi ile Leonhart Rauwollf gözüyle Fırat bölgesindeki Türkler". *TKA*. Yıl XXVI/I, s. 101-106.
- DURUSOY, Gertrude: "L'Image du Turc dans les chansons populaires tcheques". *BDEAD III (1)*, s. 49-65.
- DURZAK, Manfred: "Interkulturelle Begegnung im deutschen Roman der Gegenwart. Türken und Deutsche in Sten Nadolnys Roman »Selim oder die Gabe der Rede«. *DAAD. Dokumentationen und Materialien*, Bd. 27. (Germanistentreffen Bundesrepublik Deutschland-Bulgarien-Rumänien; Bonn, 28.2.- 5.3. 1993), s. 207-221.
- ECEVİT, Yıldız: "Das Türkenbild In der Deutschen Kultur". *D 1/94*. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik. Ankara 1994, s. 165-166.
- EICKHOFF, Ekkehard: "Die Seldschuken in Anatolien aus westlicher Sicht". *Wilfried Buch'un Anısına (1926-1994) Wilfried Buch zum Gedenken*. Yay.: Kenan Mortan, Sibylle Winkelmann, Mersin 1994, s. 57-72.
- EREN, Hasan: "Wilhelm Barthold: Türkiyer". *DES 1 (3)*, Ankara 1977, s. 1-17.
- FLAUBERT, Gustave: "İstanbul". Çev. Nevzat Yılmaz. *BDEAD II (3)*, 1976, s. 195-214.
- GAUTIER, Théophile: "İstanbul VII: Bir Ramazan Gecesi". Çev. Gönül Yılmaz. *BDEAD II (3)*, 1976, s. 215-232.
- GIRAUDOUX, Jean: "Çanakkale Boğazı". Çev. Hasan Anamur. *BDEAD II (3)*, 1976, s. 141-147.
- GÖKBERK, Ülker: " 'Das Motiv der Außereuropäischen Fremde' im interkulturellen Kontext". *D 1/94*, s. 15-26.

- GÖKBERK, Ülker: "Sürgünde Yazın, Yazında Sürgün: Yüksel Pazarkaya'nın Ben Aranıyor'una Bir Yaklaşım". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi VIII. Studien zur deutschen Sprache und Literatur. Prof. Dr. Şara Sayın'a Armağan Sayısı*, İstanbul 1993, s. 75-108.
- GÖKÇE, Orhan: "Yabancıların Alman Televizyonunda Tanıtılma Şekilleri". *Türkojoloji Çalışmaları ve F. Almanya'daki Türk Çocuklarının Eğitim - Kültür Problemleri Sempozyumu*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1987.
- GÖKTÜRK, Deniz: "Wahrnehmung, Vorstellung und Darstellung des Fremden in der Literatur". *D 1/94*, s.41-47.
- GÖZAYDIN, Nevzat: "Orhan Gökçe: Das Bild Der Türken In Der Deutschen Presse - Eine Inhaltsanalyse der Berichterstattung zum Besuch des türkischen Ministerpräsidenten Turgut Özal im Herbst 1984 in der Bundesrepublik Deutschland. Beiträge zur deutschen Philologie, Bd. 64, Wilhelm Schmitz Verlag, Giessen 1988, XIV-203 s." *Türk Dili*, Sayı: 494, 1993, s.151-154.
- GÜNDOĞAR, Feruzan: "Die Orientkonzeption Karl Mays im textuellen und visuellen Umfeld". *Alman Dil ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniv. Yay.
- GÜNDOĞAR, Feruzan: "Gerd Frank: Die Herrscher der Osmanen. Aufstieg und Untergang eines Weltreiches". *Materialia Turcica*, Bd. 4. Brockmeyer, Bochum 1978.
- GÜNDOĞAR, Feruzan: "Inken Keim: Untersuchungen zum Deutsch-türkischer Arbeiter". *Materialia Turcica*, Bd. 9, Brockmeyer, Bochum 1983.
- GÜNDOĞAR, Feruzan: "Wolfgang Riemann: Das Deutschlandbild in der modernen türkischen Literatur". *Materialia Turcica*, Bd. 9, Brockmeyer, Bochum 1983.
- GÜZEL, Abdurrahman: "Viyanada Türk Kültürünün İzleri". *MK 3 (4)*, 1981, s. 16-20.
- HEINE, Peter: "Zerrbild Islam. Orientalisten bekämpfen Vorurteile - Orchideenfach im Rampenlicht". *DAAD-Letter. Hochschule und Ausland*, Nr. 1, 1992, s. 10-13.
- HINZE, Michael: "Die wunderliche Welt im Bilderbogen-Kranz, Begegnungen Mit Schinkel, Fontane und Gustav Kühn In Neurupplin". *Konturen. Magazin für Sprache, Literatur und Landschaft*, 4. Quartal, 1992.

- HOLZAPFEL, Otto.: "«Kartoffeltysker Und Speckdäne», Aspekte Volkskundlicher Vorurteilsforschung". *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 83. Jahrgang, Heft 1/2, Basel 1987, s. 23-40.
- İLKHAN, İbrahim (Hartmut Melenk ile birlikte): "Die kulturelle Identität türkischer Schüler in Baden-Württemberg". *Der Deutschunterricht*, 1991.
- İLKHAN, İbrahim (Ingelore Omenwelke ile birlikte): "Weihnachten und muslimische Kinder - ein heikles Thema". *Sachunterricht und Mathematik in der Primärstufe*, Bd. 17, Köln 1989.
- İNANDI, Battal: "Bir Eğitim Programı Olarak Alman Şövalye Edebiyatı". *TKA: Prof. Yaşar Önen'e Armağan*, Ankara 1988, s. 147-150.
- İNANDI, Battal: "Haçlı Edebiyatında Türkler Üzerine". *MK*, Sayı: 50, Ankara 1985.
- İNANDI, Battal: "Mandelreiss: Türkler Geliyor". *MK*, Sayı: 67, 1989.
- İPŞİROĞLU, Zehra: "Göçmen İşçi Edebiyatı". *Gösteri*, Aralık 1987.
- KAUFMANN, Max R., "Die Türkei im Spiegel der deutschen Dichtung". *İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Alman Filolojisi Dergisi III*, İstanbul 1956.
- KAYA, Ünal (Ingo Strutz ile birlikte): "Türken in Deutschland - Deutschland in der Türkei". *Internationale Schulforschung*, 10. Jg. 1988/1, Diesterweg, Frankfurt 1988.
- KERMAN, Lâmla: "Lamartine'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti Hakkında Düşündükleri". *BDEAD II* (3), 1976, s. 1-19.
- KINIŞ, Mustafa: "Das Bild des türkischen Gastarbeiters in Heinrich Bölls Roman 'Gruppenbild mit Dame' ". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi 1* (1), Van 1990, s. 249-259.
- KISSLING, Hans Joachim: "Halk Dinine İlişkin Geleneklerin Koruyucusu Olarak İslâm Tarikatleri" (Çev. Turgut Akpınar). *TT* 19 (113), 1994, s. 23-27.
- KOCADORU, Yüksel: "1001 Nacht. Erotisierung und Exotisierung des Orients am Beispiel der Türkei". *Klafter. Zeitung der Hochschülerschaft der Univ. Klagenfurt*, Januar 1990.
- KOCADORU Yüksel: "Avrupa ve Türk İmajı. Siyasi çıkar ve amaçlar için kullanılan bir kavramın hikâyesi". *TDTD 7* (84), 1993, s. 15-17.
- KOCADORU, Yüksel: "Das rassistische Orientbild Montesquieus". *Unisono*, Zeitschrift der Univ. Klagenfurt, November 1989.

- KOCADORU, Yüksel: "Das Türkenbild in 'Die Entführung aus dem Serail'". *Unisono*, Zeitschrift der Univ. Klagenfurt. Oktober/43, 1989.
- KUGLIN, Jörg: "Eine besondere Form [v]on Kulturaustausch: Sprachkontakte [II]". *AE*, Jg. 1/ Nr. 3 (Mannheim, 28 Eylül 1984); "Sprachkontakte (2)", *AE*, Jg. 1/ Nr. 4 (Aralık 1984); (3), *AE*, Jg. 2/ Nr. 5 (Ocak 1985); (4), *AE*, Jg. 2/ Nr. 6 (Mart 1985); (5), *AE*, Jg. 2/ Nr. 7 (Nisan 1985); (6), *AE*, Jg. 2/ Nr. 9 (Temmuz 1985).
- KULA, Onur Bilge: "Das Bild der Deutschen und der Immigranten in Fakir Baykurts Erzählung 'Kuyruk' ". *Lernen in Deutschland*, Nr. 1, 1989.
- KULA, Onur Bilge: "Martin Luther: Türk'e Karşı Savaşa İlişkin' ". *GE* 4, 1992, s. 35-45.
- KULA, Onur Bilge: "Türk Karnaval Oyunu ya da Özgüvenli, Bilge ve Adaletli Türk". *GE* 3, 1992, s. 39-47.
- KULA, Onur Bilge: "Friedrich Hebbel'in Yapıtlarında Türk İmgesi". *V. TGS, Es-kişehir*.
- KULA, Onur Bilge: "İncil'deki Bir Söylemin Türk İmgesine Uyarlanması. Resimlerle üç Örnek"; *TT* 19 (112), 1993, s. 6-8.
- KULA, Onur Bilge: "Martin Luther II: Türke Karşı Ordu Vaazi' (...)". *GE* 5, 1993, s. 27-42.
- KULA, Onur Bilge: "Martin Luther: Türk'e Karşı Duaya Çağn". (1541) (...)", *GE* 6, 1993, s. 31-43.
- KULA, Onur Bilge: "Goethe ve Türkler". *Wilfried Buch'un Anısına (1926-1994) Wilfried Buch zum Gedenken*. Yay.: Kenan Mortan, Sibylle Winkelmann, Mersin 1994, s. 110-122.
- KULA, Onur Bilge: "Oslander: 'Türk'e Karşı Ders' ". *GE* 11-12, 1994, s. 75-78.
- KULA, Onur Bilge: "Andreas Oslander: 'Türkler Denli İsa'yı Küçümseyen Top-luluk Yoktur' ". *GE* 7, 1993, s. 31-34.
- KULA, O[nur] Bilge: "Johann Gottfried Herder: 'Asyalı Barbarlar Olan Türklerin Avrupa'da Ne İşleri Var?' ". *4. Germanistik Sempozyumu (20-22 Mayıs 1993)*. Yay. Haz. Mustafa Kinsız. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Yay., İzmir 1994, s. 128-134.
- KURLUYAZICI, Nilüfer: " 'Selim oder die Gabe der Rede' (Nadolny's Roman im Spiegel der Literaturkritik)". *D* 1/94, s. 139-143.

- KURUYAZICI, Nilüfer: "12. İstanbul Kitap Fuarı Kapsamında Aras Ören ve Emine Sevgi Özdamar'ın İstanbul Söyleşileri". *GE* 10, 1994, s. 83-88.
- KURUYAZICI, Nilüfer: "»Selim oder die Gabe der Rede« Verschiedene Lesemöglichkeiten des Romans von Sten Nadolny". *GTD-T* 1995, s. 255-262.
- LIEBE-HARKORT, Klaus: "Sprachliche und kulturelle Alltagskontraste, am Beispiel des türkisch-deutschen Vergleichs". *GTD-T* 1995, s. 61-73.
- ÖNCEL, Süheylâ: "Corrado Alvaro'nun Gözüyle Türkiye". *BDEAD* II (3), 1976, s. 171-176.
- ÖNEN, Yaşar: "16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye". *DTCF Batı Dil ve Ed. Araş.Der. C.1*, s. 4. Ankara ?
- ÖNEN, Yaşar: "Başlangıçtan 17. Yüzyıla kadar Türk-Alman Kültür Münasebetleri". *UNESCO için rapor*.
- ÖNEN, Yaşar: "Das Türkenbild Im Deutschen Schrifttum Des Sechszehnten Jahrhunderts". *Akten des V. Internationalen Germanisten Kongresses*. Cambridge. Jahrbuch für Internationale Germanistik, Reihe A. Bd. 2,3.
- ÖNEN, Yaşar: "Der Begriff des Türken im deutschen Schrifttum". *VI. Uluslararası Germanistler Kongresi'nde Tebliğ*. Basel 1980.
- ÖNEN, Yaşar: "Hans Dernschwam'ın Gözü ile Kanunî Devrinde Türkiye". *DES* 1 (4). Ankara 1977, s. 1-16.
- ÖNEN, Yaşar (Çev.): "Salamon Schweigger: Türkler Neden Yenilmezler?". *DES* 1 (3). Ankara 1977, s. 18-27.
- ÖZDEMİR, Çağatay: "Alman Tarihinde İlk Yabancılar". *TY* 14 (84), 1994, s. 31-37.
- ÖZDEMİR, M. Çağatay: "İşçi Göçü ve Almanya'da Yabancı (Türk) Düşmanlığının Teorik Açıklaması". *TY* 14 (83), 1994, s. 47-52.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Almancada İki Deyim: Alman Kültüründe Türk İmaji Araştırmalarına Bir Katkı". *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, 1994, s. 61-71. Aynı yazı için ayrıca bkz. *TDA* 92, 1994, s. 192-201.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Ann Helene Skjelbred: Norveç'te Türk İmaji. Söylentiler ve İşlevleri ya da Tarihsel Açından Stereotipler". *TT*, Sayı: 130, 1994, s. 22-25.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Bir Kitap ve Düşündürdükleri veya Türk Porömiyolojisi Üzerine Yunan Düşünceleri". *Millî Folklor*, Sayı: 9 (1991), s. 49-50. Aynı yazı. bkz. *MK* 84 (1991), s. 57.



- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Elfriede Grunwald: (1917'de) Almanya'da Türk Çocukları". *S.Ü. Ata Dergisi* 6 (1994), s. 29-31.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "H. Achmed Schmiede: Winnetou ve Kara Ben Nernsi: Bizim Kardeşlerimiz. Karl May'ın İslam Anlayışı". *TDA* 80 (1992), s. 57-60.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Klaus Dede: Arzusu Hilâfına Önder: Türk-Alman marşalı Colmar Frelherr von der Goltz-Paşa'nın inanılmaz kariyeri". *S.Ü. Ata Dergisi* 6 (1994), s. 15-27.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Neuruppin Resim Albümü (Neuruppiner Bilderbogen)'nden Türk Konulu Resimlerin Etnolojik Çözümlemesi". *S.Ü. Fen-Ed. Fak. Edebiyat Dergisi* 7-8, 1992-1993, s.129-145.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Neuruppin Resim Albümü ve Padişah Abdülmecit". *TT* 24 (140), 1995, s. 11-13.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Sven Hedin'in 1894 Tarihli Seyahatnamesinde Orta Asya Türk Folklorundan İzler". *TDİD*, Sayı: 102, 1995, s. 27-30.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "'Türk Kahvesinden Alman Birasına". *Academia*, Sayı: 2, 1995, s. 40-43.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Wolfgang Günter Lerch: Vaktiyle Sultanlar Zamanında; Türkler Osmanlı Mirasına Sahip Çıkıyor". *Türk Edebiyatı*, Sayı: 177, 1988, s. 58-59.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "19. Yüzyıl Popüler Alman Sanatında Türk Motifinin İşlevi Üzerine Etnolojik Bir Yaklaşım". *Folklor/Edebiyat* 4, 1995, s. 45-52.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Boşnak Birlikleri". *TDİD*, Sayı: 104, s. 25-28.
- ÖZTÜRK, Cemil: "Attila ve Hunlar Macar mı Türk mü?". *TT* 22 (129), 1994, s. 26-31.
- ÖZTÜRK, Kadriye: "Renan Demirkan'ın 'Üç Şekerli Demli Çay' Adlı Eserindeki Kadın Figürlerin Kimlik Sorunsalı". *GE* 15, 1995, s. 97-104.
- ÖZYER, Nuran: "Alman Çocuk ve Gençlik Kitaplarında Türk İmajı". *EÜ*, s. 68-79.
- ÖZYER, Nuran: "Almanya'da Türk, Türkiye'de Almanya'lı: Alev Tekinay'ın Yeni Kitabı Üzerine". *EÜ*, s. 152-154.
- ÖZYER, Nuran: "F. Almanya Çocuk Edebiyatında Türkiye ve Türkler". *EÜ*, s. 43-51
- ÖZYER, Nuran: "Selim ya da Konuşma Yeteneği". *EÜ*, s. 155-156.

- ÖZYER, Nuran: "Themen der in Deutschland schreibenden türkischen Autoren für Kinder und Jugendliche". *GTD-T 1995*, s. 333-341.
- ÖZYER, Nuran: "Üç Şekerli Demli Çay". *EÜ*, s. 159-160.
- PRITSAK, Omeljan: "Der Titel Attila". *Festschrift für Max Vasmer*, Berlin 1956, s. 404-419.
- REIF, Adébert: im Gespräch mit Annemarie Schimmel: "Wir müssen den Islam so ernst nehmen, wie er es verdient" *Universitas. Zeitschrift für Interdisziplinäre Wissenschaft*. 49. Jg. Nr. 576, 1994, s. 595 vd.
- SAKALLI, Cemal: "İmge Araştırmaları ve Yazınsal İmgebilim". V. TGS. Eskişehir.
- SCHLEGEL, Dietrich: "Mustafa Kemal Atatürk. Asker, Reformcu ve Devlet Adanı." *MK 3 (4)*, 1981, s. 4-9.
- SCHMIEDE, H. Achmed: "Winnetou und Kara ben Nemsî -Unsere Brüder. Hier: Der İslam bei Karl May". *Materialien zur politischen Bildung. Analysen - Berichte - Dokumente*. 2. Quartal, 2/1980, s. 41-43.
- SCHMIEDE, H. Ahmet: "Ülkeme Türkler Gelse I". *TDTD*, Sayı 65, 1992, s. 51-62; II, Sayı: 66, 1992, s. 19-30; III, Sayı: 67, 1992, s. 34-48; IV, Sayı: 68, 1992, s. 17-38; V, Sayı: 69, 1992, s. 12-17.
- SCHMIEDE, H. Ahmed: "Hunların Almanya'da Bıraktığı İzler Hakkında Düşünceler". *TDTD*, Sayı: 79, 1993, s. 52-59.
- SEEMANN, Erich: "Entführung unterm Tanz. Eine unveröffentlichte Gottscheer Balade". *Jahrbuch der österreichischen Volksliedwerkes* 6, 1957, s. 175-184.
- SELEN, Nevin: "Modern Konya". *BDEAD II (3)*, 1976, s. 177-187.
- SEY, C.: "Almanya'da Yabancı Düşmanlığı Nazizmden Daha Köklü Bir Miras". *Birikim 45/46*, İstanbul 1992.
- SIEBEN, Uwe: "Von der Entdeckung Amerikas durch Christoph Kolumbus und von »grimmigen Menschenfresserleuten in der Newenwelt«. Versuch einer historisch-ethnologischen Annäherung im fremdsprachlichen Literaturunterricht". *GTD-T 1995*, s. 299-321.
- SKJELBRED, Ann Helene B.: "The Turks in Norway: Narratives And Function Or Stereotypes In A Historical Setting". In: *Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung*. Bd. 31. Heft 1/2 (1990), s. 64-69.
- TARİH VE TOPLUM: "Herkül Milas: Koraes'in Kitapları". *TT*, Sayı: 131, 1994, s. 63-64. (buradan: Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları)

- TEKİN, Emrullah: "İngiliz Gizli Belgelerinde Türkler ve Türk Birliği". *TDA* 87, Aralık 1993, s. 43-50.
- THUM, Bernd: "Exposé Türken als 'Fremde'. Die Ordnung des Diskurses als Faktor Internationaler Verständigung. Beispiel Frühe Neuzeit." *D* 1/94, s. 49-66.
- TİMUR, Taner: "Oryantalist Resim Tarihiyle İlgili Notlar". *TT*, Sayı: 112 (Nisan 1993), s. 34-39.
- UYSAL, Ahmet E.: "Alexander William Kinglake: Türk Topraklarında Seyahat: Belgrad'dan İstanbul'a". *DES* 1 (3), Ankara 1977, s. 28-37.
- UYSAL, Hikmet: "Avusturya Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Türk İmgesi". *GE* 11-12, 1994, s. 103-105.
- UYSAL, Hikmet: "Türk Kültürünün Avusturya Çocuk ve Gençlik Edebiyatına Yansıması". *KEAS*, Çanakkale.
- ÜLKÜ, Vural: "Doğumunun 500. Yılı Dolayısıyla Martin Luther ve Türkler". *MK*, Sayı: 42, 1983, s. 27-31.
- ÜNLÜ, Selçuk: "18. ve 19. Yüzyıl Alman Edebiyatında Türkiye ve Türkler". *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Konya 1988, s. 13-25.
- ÜNLÜ, Selçuk: "Azerbaycan'nın Alman Edebiyatında Yankıları". *TDA* 80, 1992, s. 49-55.
- ÜNLÜ, Selçuk: "Drei Österreicher In der Türkei: Hammer, Fallmerayer und Prokesch-Osten". *Ege Batı Dilleri ve Edebiyatı Dergisi* 7. Sondernummer: *Österreichische Literatur*. Ege Üni. Ed. Fak. Yayınları, İzmir 1990, s. 25-32.
- ÜNLÜ, Selçuk: "Goethe und Mevlâna". *GTD-T* 1995, s. 229-236.
- YILMAZ, Nevzat: "Gustave Flaubert'in Türkiye Yolculuğuyla İlgili Notları". *BDEAD* II (3), 1976, s. 189-194.

## LITERATUR UND GESCHICHTE

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Koç\* □

Die Schriftsteller behandeln in ihren Werken geschichtliche bzw. historische Themen, Personen und Ereignisse. Sie nehmen dazu auch zeitweise Stellungen, was dann dazu führt, daß sich die Historiker zu Wort melden und sich mit den Schriftstellern auseinandersetzen. Somit entsteht ein Dialog zwischen den Schriftstellern und Historikern. Weil die in der Literatur behandelten historischen Themen, Stoffe und Motive auch von der Historie untersucht werden, gibt es Überschneidungen zwischen diesen beiden Wissenschaften; d.h. Historie und Literatur überschneiden sich auf einem Gebiet. Die Beziehung zwischen der Literatur und der Geschichte wird vor allem durch den historischen Roman weitergeführt. Deshalb wollen wir den historischen Roman von der Nähe betrachten.

### Was ist ein historischer Roman?

Der historische Roman ist eine Form der Geschichtsdichtung und behandelt geschichtliche Ereignisse und Personen (1), oder historisch authentische Gestalten und Vorfälle in historisch beglaubigter Umgebung und beruht auf einem bestimmten Geschichtsbild. (2)

Also der historische Roman behandelt das Historische mit den kulturgeschichtlichen Hintergründen und einer erfundenen Handlung, in freikünstlerischer Prosagestaltung und gibt je nach der Art des gewählten Stoffes und der Darstellungsweise einen individuellen Lebenslauf oder ein allgemeines Geschichtsbild, das jedoch infolge dichterischer Freiheiten nicht immer das wissenschaftlich Anerkannte, sondern auch ein Erfülltes oder nach

---

\* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi

1- Vgl. : Willpert, G.v. : "Sachwörterbuch der Literatur", Stuttgart 1979, 6. Aufl., S.342

2- Vgl. : "Meyers Enzyklopädisches Lexikon" in 25 Bänden Mannheim 1979, Bd.12, S.80

ästhetischen Gesichtspunkten Umgestaltetes sein kann. (3) Der Autor kann sich auch mit der Schilderung einer historischen Zeit und eines historischen Milieus als Hintergrundes begnügen.(4)

Nach Nussberger und Kohlschmidt wählte sich in seinen Anfängen der historische Roman Gestalten der Weltgeschichte, die durch einen berühmten Namen das Interesse weckten, und schmückte sie mit dem Überkommenen romanhafter Abenteuer aus. Sie meinen, daß das Poetische und Historische als zwei verschiedene Dinge sich gegenüber standen. Das poetische Element wurde von aussen an die Geschichte herangetragen und diese durch theatralischen Aufputz der Gestalten für die dichterische Behandlung geeignet gemacht. Im geschichtlichen Verläufe sah man einen poetischen Kern und machte den Entwicklungsgang der Jahrhunderte zum Gegenstande. Am persönlichen Schicksal wies man den Zusammenstoß zweier Zeitalter nach. Vergangene Kulturepochen wurden nach ihrer Sitte und äusseren Lebensgestaltung gezeichnet.(5) Sie meinen auch, daß die altertümliche Sprachform nicht notwendiger Weise ein charakterisches Zeichen des historischen Romans ist. Das Interesse, daß der Geschichtsroman an der Vergangenheit nimmt, soll ein ausgesprochen gegenständliches sein.(6)

Der Gebrauch veralteter Wendungen und Wortformen in der Sprache wird als ein technischer Kunstgriff bezeichnet, der die ferne Vorzeit veranschaulichen soll.(7)

Wie ist die Entwicklung des historischen Romans?

Der historische Roman ist erst mit und seit der Anerkennung des Romans als einer eigenen Kunstgattung um 1800 hervorgetreten. Nur bedingt als Vorläufer anzusehen sind ältere erzählende Dichtungen, die historische Stoffe gestalten.(8) Neben der Unterhaltungsliteratur, die das historische Kolorit als neugiererregenden Reiz des Abenteuerlich-Fremden benutzt, steht eine Reihe bleibender und gültiger historische Romane.

3- Vgl. : Wilpert, S.342

4- Vgl. : Mahlberg, H.: 'Literarisches Sachwörterbuch'. Kleines Literarisches Lexikon in drei Teilen, Bern 1948, S.81

5- Vgl.: Nussberger, M./Kohlschmidt, W.: 'Historischer Roman' In: Kohlschmidt, W./ Mohr, W.(Hrsg.): Realexikon der deutschen Literaturgeschichte, Berlin 1958, Bd. 1, S.658

6- Vgl. : ebd., S.659

7- Vgl. : ebd., S.659

8- Vgl. : 'Meyers Enzyklopädisches Lexikon' , S.80

Das Historische der Barockromane (Buchholtz, Lohenstein) freilich erweist sich als Kulisse für Staatromane oder bildungsgehäufte Abenteuer- und Wunderromane, in der Aufklärung als Schlüsselroman (Voltaire, Haller, Wieland).

Der eigentliche historische Roman beginnt mit dem Durchbruch des Geschichtsbewußtseins seit Herder und Goethes *Cötz*, besonders mit der Geschichtsphilosophie Hegels und der Romantiker als idealisierte große Vergangenheit. Voran geht in England Walter Scott mit **Waverley** (1814) und anderen Romanen aus der Geschichte Schottlands und Englands, in denen an historisch nebensächlichen oder erfundenen Ereignissen ein breites, auf genauen Studien beruhendes kultur-historisches Bild von realistischer Menschen- und Detailschilderung entsteht und die sich schnell über ganz Europa verbreiten.<sup>(9)</sup> Seine Romane wurden massgebend für den historischen Roman im übrigen Europa. <sup>(10)</sup> Er bearbeitete in **Waverley**, den um 60 Jahre zurückliegenden Staatreich Karl Stuarts. Ähnliche Dichtungen aus der jüngeren und älteren Geschichte Englands folgten. Sie waren von jener Treue des Details getragen, die etwas völlig Neues bedeutete, meinen Nussberger und Kohlschmied.

Scotts Romane wurden bald in alle Sprachen übersetzt und überall nachgeahmt. In Deutschland wurden seine Erzählungen durch die Veröffentlichung der beliebten Übertragungen aus dem Englischen nachgeahmt. Wilhelm Hauff ist hier der früheste selbständige Nachfolger.

Die Entfaltung des historischen Romans in Deutschland ist durch das geschichtliche Interesse, das die Romantik weckte, zustande gekommen. Das Verhältnis der Romantik zum historischen Motiv ist allerdings noch ein anderes als zur Zeit der eigentlichen Wirkung Scotts. Der Mangel eines festen Verhältnisses zur Gegenwart treibt den Romantiker zur Geschichte. Er sucht in der geschichtlichen Ferne eine subjektive Traumwelt zu verwirklichen, für die die Gegenwart keinen ausreichenden Gegenwert bietet. <sup>(11)</sup>

Einige historische Romane und (Novellen) in Deutschland, die unter dem Einfluss Scotts entstanden sind : C. Brentanos **Aus der Chronika eines fahrenden Schülers**, 1818 ; A. von Arnims **Die Kronenwächter**, 1817-54; W.

---

9- Vgl. : Wilpert, S.342-343

10 - Vgl. : "Meyers Enzyklopädisches Lexikon", S.80

11 - Vgl.: Nussberger/Kohlschmidt: "Historischer Roman" ..S.659-660

Hauffs **Lichtenstein**, 1826; L. Tiecks **Vittoria Accomborona**, 1840; W. Alexis **Der falsche Woldemar**, 1842; **Die Hosen der Herrn von Bredow**, 1846-48.

Einige historische Romane und (Novellen), die in der Epoche des Realismus unter dem Einfluss des Historismus, des Geschichtsdenkens und der Geschichtsschreibung entstanden sind: zuerst V. von Scheffels **Ekkenhard**, 1855; G.Freytags **Ahnen**, 1873- 81; M.L. von Francois **Die letzte Reckenburgerin**, 1871; ferner die sogenannten Professorenromane wie F.Dahns **Ein Kampf um Rom**, 1876; A.Stifters **Witiko**, 1865-67; C.F. Meyers **Jürg Jenatsch**, 1876 ;Th. Fontanes **Vor dem Sturm**, 1878; **Grete Minde**, 1880; W. Raabes **Unseres Herrgotts Kanzlei**, 1862; **Das Odfeld**, 1889; **Hastenbeck**, 1899.

Zur Anfang des Realismus war für die historische Romane das bevorzugte Stoffgebiet die französische Revolution und die Zeit der napoleonischen Kriege. (12) Der Hauptgegenstand der historischen Romane im 19. Jahrhundert war die Geschichte der Germanen und des deutschen Mittelalter.(13) Der historische Roman trat seit 1830 an Bedeutung zurück.Das Junge Deutschland erörterte in Zeitroman aktuelle Gegenwartsfragen. Der Naturalismus lehnt den historischen Roman streng ab. Erst Impressionismus und Neuromantik (R. Huch, **Der große Krieg**, 1912 u.a.), schließlich Expressionismus (Klabund, Feuchtwanger mit Kurzformen) nehmen ihn wieder auf. Neben realistischen Zügen erhält der historische Roman schließlich innere, metaphysische Sinndeutung bei J. Wassermann, T. Mann, S.Zweig, M.Brod, F.Werfel, J.Roth, H.Mann, A. Döblin, S.Heym u. a. und bleibt daneben die beliebte Form der historischen Distanzierung von Themen in gültiger Gestalt als Flucht vor der Gegenwart. (14)

Im 20. Jahrhundert, besonders der zwanziger, dreissiger Jahre hat der historische Roman einen "mehr oder weniger aktuellen, politischen Bezug". (15)

In den Jahren von 1930 bis 1945 begegnet man dem Interesse an historische Romanen. Während dieser Zeit beschäftigen sich in Deutschland sowohl nationalsozialistische Dichter und Schriftsteller als auch Dichter von in-

12 - Vgl.:ebd.,S.660

13- Vgl.: Eggert,H.:**"Der historische Roman des 19.Jahrhunderts"**. In: Handbuch des deutschen Romans, Düsseldorf 1983, S.342f.

14 - Vgl.: Wilpert, S.344

15- zitiert nach Nussberger/Kohlschmidt:**"Historischer Roman"**, S.666

neren Emigration und die Exilautoren mit dem historischen Roman. Die Auseinandersetzung mit der Geschichte im literarischen Werk wurde für alle diese drei Gruppen zu einer erstrangigen Aufgabe. Sie wollten damit, ihre Wahrheit und Deutung der Gegenwart darstellen und dem Leser vorlegen. In dem historischen Roman deutete man die Geschichte von der Gegenwart her und auf sie hin. (16)

Zur Zeit wird der historische Roman als Aftergattung, als ein Stiefkind der modernen Literatur angesehen. (17)

Welche Meinungen gibt es über den historischen Roman?

Der historische Roman leidet als eine Zwischengattung zwischen der Dichtung und Historie. Die Historiker sehen ihn als Konkurrenten. Dadurch sind sehr verschiedene umstrittene Ansichten zustande gekommen, die sich teilweise immer noch irgendeiner Weise fortsetzen.

Manche Schriftsteller und Leser behaupten, daß sie von den historischen Romanen mehr gelernt haben als von den Werken der Historiker. "Balzac, den ich für einen weit größeren Meister des Realismus halte als alle Zolas passés, presents et à venir, gibt uns in 'La comédie humaine' eine vortreffliche realistische Geschichte der französischen 'Gesellschaft', (...) aus der ich, sogar in den ökonomischen Einzelheiten (zum Beispiel die Neuverteilung des beweglichen und unbeweglichen Eigentums nach der Revolution), mehr gelernt habe als von allen berufsmäßigen Historikern, Ökonomen und Statistikern dieser Zeit zusammengenommen", (18) schrieb unter anderem Friedrich Engels über seine Balzac-Lektüre.

Die Auffassung, "daß die besten Exemplare dieser Gattung über einen höheren Grad von Wahrheit hinsichtlich der dargestellten Wirklichkeit verfügen als die spezifischen Geschichtswerke", (19) wird auch von vielen Autoren, wie Wilhelm Oechsli, Joseph Lux u.a., vertreten. Wilhelm Oechsli nennt den historischen Roman die höchste Stufe geschichtlicher Darstellung. (20) Lux

---

16- Vgl.: Heinemann, W.A.: "Studien zum historischen Roman. (1930-1945)", Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas 1981, S.12.

17- Vgl.: Plessen, Elisabeth: "Über die Schwierigkeiten einen historischen Roman zu schreiben", In: Lützel, P.M./E.Schwan: Deutsche Literatur in der Bundesrepublik seit 1965, Königstein 1980, S. 195 - 201

18 - Heinemann, W. A.: "Studien zum historischen Roman ...", S.13.

19 - ebd., S.13

20 - ebd., S.189



meint, "Die Vergangenheit verdichtet sich durch die Phantasiekraft des Dichters zu einer geformten, symbolischen Figur, die die Züge der Wahrheit trägt ..." (21) Oder Karl Vietor: "Hier fang man die kühne Lösung, daß der Dichter der eigentlich wahre Geschichtsschreiber sei... Die Dichtung hat, so heisst es, mehr Wahrheit als die Geschichte. Denn sie hat die Wahrheit der Idee, die nur durch verallgemeinernde und typisierende Erkenntnis gewonnen wird." (22) Und Wehrli sagt: "... und die Geschichte (d.h. Historie) in ihrer höchsten Wahrheit ist eben das Werk der Poesie." (23)

Solche Ansichten sah man auch während der Zeit der Romantik und auch später. Die Kunst, besonders die Dichtung sah man als "eine vollkommene Vision der Wirklichkeit." (24)

Die Diskussion über den historischen Roman wird nie verstummen, denn die Grenzen sind nicht ganz genau festgelegt. D.h. es gibt viele Überschneidungen zwischen dem historischen Roman und der Historie. Die Überschneidungen bringen den Historikern und den Dichtern gegenüber. Dadurch kommen sehr verschiedene und umstrittene Ansichten zustande : Der Autor eines historischen Romans entnimmt den geschichtlichen Stoff in der Regel aus den historischen Quellen, Chroniken oder Geschichtsschreibung. Der Stoff liegt ihm also als geformte Wirklichkeit vor, denn auch die geschichtlichen Zeugnisse und die Geschichtswissenschaft sind subjektiv gefärbt, weil sie von Augenzeugen oder Historikern vermittelt werden. (25) Also die Historiker benutzen bei der Bearbeitung ihrer Werke die Methoden der Dichtung. (26)

Außerdem wird auch die Ansicht, daß der Historiker einfach sachliche Information gibt, aber dagegen der Dichter sie beleben kann, und daß was der Historiker macht, nichts taugt (27), aber die des Dichters nützlich sind, von den Unterstützern des historischen Romans vertreten.

---

21 - ebd.

22 - ebd.

23 - Wehrli, M.: "Der historische Roman. Versuch einer Übersicht." In: *Helicon* 3, 1940, S. 98f.

24 - Heinemann, W. A.: "Studien zum historischen Roman ...", S.13

25 - Vgl. ebd., S.16

26 - Vgl. : Wehrli, M.: "Der historische Roman...", S.89f.

27 - Vgl. ebd.

Für manchen kann nur der Dichter die eigentliche Historie schreiben. Der Fachhistoriker erscheint als der vertrocknete Stoffhuber und ahnungslose Bücherwurm, dem gegenüber allein der Dichter die Welt- und Lebens- erfahrung, die Institution und Menschenkenntnis und die überlegene Gestaltungskraft besitzt, mit denen das tote Material verstanden und zu einem historischen Bilde zusammengeschauf werden kann. Und er will damit verhindern, daß die Geschichte dem lebendigen Bedürfnis der Allgemeinheit entzogen wird, macht sie zu einem Gute, das auch dem Nichtspezialisten erreichbar ist, (28) diese Ansichten werden auch von den oben erwähnten Personen vertreten.

Die Idee des Historikers, wie sie etwa von Leopold von Ranke gedacht ist, sieht die Stellung des Historikers über den Ereignissen ; wie das Auge Gottes schwebt sein Geist neutral und gerecht über dieser Zeit und versucht die Geschehnisse in ihrem Wesen zu zeigen. (29)

Das Ideal der Geschichtswissenschafts ist es allerdings, die vergangene Wirklichkeit so vollständig und so genau wie möglich zu erforschen. Ihr Ziel besteht gleichsam in der objektiven Rekonstruktion der Geschichte, so wie sie wirklich war. (30) Wie ist es aber im historischen Roman ? Der historische Roman zeigt das Dilemma zwischen dem Stoff und dem Dichter. Selbst wenn der Dichter den geschichtlichen Stoff so objektiv wie möglich darzustellen bemüht ist, die Spuren der dichterischen Kreativität und Phantasie lassen sich nie ganz verwischen, denn der historische Roman ist kein Geschichtsbuch, nicht Histographie.

Die Historiker meinen allgemein, daß sie die Wahrheiten schreiben, dagegen die Dichter Phantasien . "... sie machen die wahrhafte Geschichten zu lügen...faelschen und erstücken... auss eignem Stör-kopff die Eventus und Verlaeuße, die der Höchste der im dem Himmel ist und schafft was er will, auss geheimen Rachtschluss zu seiner Ehr, auf seine Weise geordnet ..." (31), behauptet schon im 16. Jahrhundert Gotthard Heidegger. Solche Ansichten werden besonders von Historikern unterstützt.

---

28 - Vgl.:ebd.

29 - Vgl.:ebd.

30- Vgl.: Heinlmann, W.A.:Studien zum historischen Roman...S.16

31- Wehrll,M.: "Der historische Roman...S.89

Wenn der Historiker historische Romane liest, wirft er ihm die Geschichtsverfälschung vor. Weil der Autor den Stoff auswählen, verändern, ergänzen, weglassen kann, wie es ihm passt.

Der Historiker Wilhelm Schüssler meint, daß der historische Roman, im Sinne von Propaganda, ein Tendenzroman ist, weil er auf die Politik einwirken will. (32)

Die Geschichte wird im historischen Roman benutzt, um auf die Gegenwart einzuwirken. Es werden gut zu aktualisierende Stoffe aus der Vergangenheit aufgegriffen. Dabei wird der historische Roman irgendwie von der Gegenwart, in der er entsteht, bestimmt, d.h. die Gegenwartsbezogenheit und der nationale Bezug spielen im historischen Roman in indirekter Weise eine Rolle.

Die Bedeutung des historischen Romans für Bildung und Erziehung im konservativen, nationalen Sinne wird von H. Beck und K. Weltzel folgendermaßen formuliert: "Vor allem aber ist der historische Roman ein Wecker und Förderer des nationalen Geistes und des vaterländischen Idealismus; er ist geeignet, die Liebe zur deutschen Vergangenheit das Interesse für unsere Vorfahren, die Begeisterung für die Kämpfe und Helden vergangener Zeiten zu wecken und zu stärken... Streben nach nationaler Erziehung wesentlich unterstützen kann." (33)

Aktualisierung des historischen Stoffes bedeutet immer Analogie und nie Gleichheit. Wegen seiner Einwirkung auf die Gegenwart erhält der historische Roman den Charakter der Lehrdichtung. Bis jetzt haben wir die Ansichten von Historikern und von den Unterstützern des historischen Romans behandelt. Es gibt auch Ansichten, die neutral sind, d.h. diese Diskussionen mit einem Kompromiß abschließen wollen. Sie meinen, daß sowohl die Historie als auch die Dichtung Künste sind, und weil sie Künste sind, beachten sie auch die Empfindungen und das Denken der Menschen. Somit ergänzen sich die Historiker und Dichter immer. (34)

Manche Roman schreibende Dichter machen auch den historischen Romanschreibern Vorwürfe. Sie meinen, daß die Schriftsteller, die historische

---

32 - Vgl.: Heinemann, W.A.: Studien zum historischen Roman... S.26

33- Bock, H./Weltzel, K.: "Der historische Roman als Begleiter der Weltgeschichte", Leipzig 1921, S.3

34- Vgl.: Wehrli, M.: "Der historische Roman..." S.89f.

Romane schreiben, um Spekulation auf grösseres Interesse des Publikums zu machen, oder sie haben Überdruß und Unsicherheit in der Gegenwart, oder sie flüchten in die Realität der Geschichte, in deren Abstand erhebende und bedeutende Gestalten und eher entdeckt werden können als in der nahen und engen Gegenwart. Sie meinen auch, daß die Geschichte als grösserer Dichter erscheint, als der grösste einzelne sein könnte, (35) d.h. diese Schriftsteller sind nicht begabt und kreativ und können nicht selbst einen Stoff finden und ihn bearbeiten.

Der Grund für diese Diskussionen liegt zum grossen Teile in der Zwierspaltigkeit, die dieser Literaturgattung anhaftet. D.h. sie soll sowohl Kunstwerk, Dichtung als auch Geschichtsbild sein. Also die Gesetze der Kunst, die Persönlichkeit und Phantasie des Dichters sollen zu einer einheitlichen Kunstform verschmolzen werden. Entscheidend für die Beurteilung des Romans als Kunstwerk wird vor allem der Umstand sein, in welchem Maße der Dichter fähig ist, die historischen Geschehnisse und Persönlichkeiten zu schauen und zu gestalten. Das Wichtigste ist die Einfühlungsfähigkeit in andere Menschen, in diesem Falle in grosse Menschen der Vergangenheit, deren seelische Struktur und innere Beziehungen zu ihrer Zeit lebensvoll und glaubhaft gestaltet werden müssen. Er muß von seinem Werke genügend Abstand halten können, damit nicht in den geschilderten Gestalten seine Persönlichkeit, sondern jene selbst zu Worte zu kommen scheinen. (36)

Der sogenannte historische Hintergrund schliesslich muss mit der poetischen Erzählung innerlich verschmolzen sein, d.h. das Geschichtliche muß sich als Individuelles Erlebnis in der Stimmung, in den Handlungen und Gedanken der einzelnen widerspiegeln, meinen Bock und Weitzel. (37)

Sind diese Vorwürfe und Kriterien überhaupt berechtigt?

Auf diese Frage kann man sowohl mit "ja" als auch mit "nein" antworten. Der Vorwurf, daß die Historiker nicht die Wahrheiten schreiben, trifft nur zu, wenn sie wirklich die vergangene Wirklichkeit nicht vollständig und genau wie möglich erforschen und dabei nicht objektiv sind.

---

35- Vgl. : ebd.

36 - Vgl. : Bock, H./Weitzel, K.: "Der historische Roman....", S.3f.

37- Vgl. : ebd.

Der Ansicht, daß die eigentliche Historie nur der Dichter schreibt, stimmen wir nicht zu. Selbst wenn der Dichter die gleichen Bearbeitungsmethoden der Historikern verwendet. Man merkt schon, wenn man den historischen Roman zur Hand nimmt, daß es sich nicht um ein Geschichtswerk, sondern um ein dichterisches Werk handelt. Ausserdem die Geschichte ist eine Wissenschaft und dagegen ist die Dichtung eine Kunst. Sie haben eben unterschiedliche Ziele und Wirklichkeitsfassungen.

Da die Dichter die Freiheit besitzen, die Stoffe frei zu gestalten, mit eigenen Phantasien zu beleben, sie je nach dem zu ändern, dann stimmt der Vorwurf, daß die Dichter phantasien schreiben oder wenigstens historische Tatsachen subjektiv verändern. Und wenn so ein Werk nur mit den Augen eines Historikers gelesen wird, dann trifft auch der Vorwurf "Geschichtsverfälschung" zu.

Die Vorwürfe, daß Autoren aus Unsicherheit, aus Unfähigkeit, aus Überdruß historische Romane schreiben, sind nicht immer berechtigt. Denn manchmal brauchen die historischen Stoffe auch so viel Fähigkeit, Begabung, wie die Gegenwartsstoffe.

Die verschiedene Wissenschaften haben immer direkte oder indirekte Beziehungen zueinander. Somit haben auch die Dichtung und Historie bzw. Literatur und Geschichte eine Beziehung. Diese Beziehung sollte aber zwischen diesen Wissenschaften nicht zur Konkurrenz führen. Diese beiden Wissenschaften nehmen die Empfindungen und das Denken der Menschen - jeder in seiner Hinsicht - auf und stellen sie dar. Über die Hintergründe des geschichtlichen Geschehens "kann die Geschichtswissenschaft nicht allein Auskunft geben ; sie begibt sich hier auf ein Gebiet das auch Theologie, Philosophie und Dichtung beanspruchen." (38)

Außerdem erfolgt die Darstellung der Geschichte in zahlreichen literarischen Gattungen, wie in Memorien, Epos, Lied, Anekdote usw.(39) Das heißt aber nicht, daß sie konkurrieren, denn sie gehören eben verschiedenen Bereichen, die wiederum auch verschiedene Ziele und Bearbeitungsweisen haben. Deshalb sind wir der Meinung, daß wir diese Diskussionen vermeiden sollen. Von diesen umstrittenen Ansichten soll man einen Kompromiss schlie-

---

38- Emrich, B.: "Literatur und Geschichte". In: Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, Berlin 1958, S.111

39- ebd., S.112

Ben. D.h. "Dichtung und Geschichte als zwei verschiedene Erfassungsweisen der Wirklichkeit sollten jedoch weiterhin zusammengehören wie Idee und Erfahrung," (40) wie Vietor es formuliert.

Die Formen des historischen Romans :

Max Wehrli unterscheidet in seinem Versuch (41) einer Typologie des historischen Romans drei Haupttypen : die historische Belletristik (Reportage), den kultur-historischen Roman, sittlich-religiöse Geschichtsdichtung. Sie haben verschiedene enge Beziehung zur geschichtlichen Wirklichkeit. Der erste konkurriert noch mit der Historiographie und bedürfe der "Richtigkeit" der Tatsachen. Der zweite gehe auf eine "symbolische" Wahrheit aus, gebe aber in seinem Mythos doch noch individuelle Geschichte und seine erfundenen Elemente müßten sich dem atmosphärischen, kulturellen, geistigen Ganzen einfügen. Der dritte dagegen wahre oft nur die geschichtliche Form, das geschichtliche Kleid, die Kategorie der Geschichtlichkeit.

Ferner sei der erste, als Lehrdichtung im weitesten Sinne, an die geschichtlichen Tatsachen gebunden ; er beschäftige sich mit einem Sachproblem und berühre sich daher mit der wissenschaftlichen Historie. Die Gefahr sei bei ihm Tendenz, Oberflächlichkeit, Effekthascherei. Der zweite Typ, der sich an eine Gemeinschaft wendet und der heimlichen Mitte von Zeiten und Völkern nachspürt, beschäftige sich daher am ehesten mit Geistesgeschichte und materialer Geschichtsphilosophie. Bei ihm liege die Gefahr einer Flucht in Romanantik, Ästhetizismus und antiguarische Behaglichkeit vor. Der dritte Typ, Geschichtsdichtung als Theodizee, als Beschäftigung mit dem Existenzproblem des Menschen und dem jenseitigen Sinn der Geschichte, berühre sich mit dem, was als Geschichtstheologie oder formale Geschichtsphilosophie bezeichnet wird. Gefährlich für diesen Typus sei die mögliche Erstarrung zum sittlichen Exempel und zur idealen Monumentalität.

Gegen Ende seines "Versuchs" heißt es bei Wehrli : "Wo die historische Belletristik ihren Blick auf das konkret und oberflächlich Geschichtliche richtet, versenkt sich der kultur-historische Roman in die tragenden Gründe der Gesellschaft, des Volkstums, des Kollektiven Unbewußten, während sich der sittlich-religiöse Geschichtsroman über die Geschichte erhebt und sie von jen-

---

xl.S.142

gl. Wehrli, M.: "Der historische Roman. S.89f.

seits zu durchdringen sucht. Untersteht die erste dem Verdacht, noch nicht Dichtung zu sein, so kann der dritte über den Bereich des 'Ästhetischen' hinausgreifen. Geschichte erscheint in einem Immer umfassenderen Mass als Gegenstand. Darum brauchen sie auch... die einzelnen Typen nicht auszuschließen, in dem die zwei ersten in den höheren enthalten und aufgehoben sein können." (42)

Nussberger und Kohlschmidt unterscheiden zwischen der memoirenhaften, genrebildlichen, ideengeschichtlichen und psychologischen Gattung des historischen Romans. (43)

Victor Klemperer gibt in seinem Aufsatz "Über die Arten der historischen Dichtung" (44) folgende Einteilung : Die Bestimmtheit des Dichters durch den historischen Stoff sieht Klemperer in drei verschiedenen Stärkegraden. Entweder zeichne der Dichter nur einen historischen Hintergrund, das Geschehen aber werde von privaten Figuren beherrscht oder der private 'Held' werde als Mittelpunkt der Erzählung beibehalten, und der Dichter lasse dazu noch peripherisch die großen geschichtlichen Gestalten der Epoche auftauchen. Je mehr jedoch die geschichtlichen Gestalten mit der Handlung verknüpft seien, desto stärker werde die Fessel der Bestimmtheit auf dem Dichter lasten. Wenn er schließlich die privaten 'Helden' ganz verschwinden lasse und zum Beispiel Wallenstein und Robespierre ins Zentrum rücke, dann sei er an Händen und Füßen gebunden. (45)

Nach dieser äusseren Stofforganisation unterscheidet Klemperer drei Arten der künstlerischen Bewältigung einer historischen Dichtung, nämlich die 'Ich-Unterstellung', die 'Ich-Angleichung' und die 'Ich-Messung' :

Die 'Ich-Unterstellung' bestehe darin, daß der 'Held' einer historischen Dichtung durch das dichterische Ich sozusagen verdrängt wird. Dabei ändere sich nichts an der Tatsache der 'Ich-Unterstellung', wenn das verdrängende Ich ein überindividuelles, das einer Epoche, ein mittelalterliches oder ein modernes sei.

---

42 - ebd., S. 109

43- Vgl.: Nussberger/Kohlschmidt: 'Historischer Roman', S. 659

44- Klemperer, V.: 'Über die Arten der historischen Dichtung'. In: Hainlmann, W.A.: Studien zum historischen Roman (1930-1945), Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas, Lang 1981

45 - ebd., S. 18





ändert sich der Held, aber die Tatsachen bleiben gleich. Bei der Ich-Angleichung aber versetzt sich ganz bewußt durch sein eigenes Ich der Dichter in das seelische Ich des Helden. Die Vergangenheit aber wird in Kostüm, in äusseren und inneren Sprachform als etwas Besonderes wiederhergestellt, dabei will der Dichter Distanz schaffen. Bei der Ich-Messung hat der Dichter eine Beziehung zu seinem Helden, mit dem er auf die Gegenwart einwirken will. Er will auch ihn von der Vergangenheit lösen, ihn respektieren, beurteilen.

Von Klemperers Einteilung verstehen wir, daß das individuelle Bewußtsein des Dichters den historischen Roman beeinflusst.

Ausserdem kann man sich nicht immer in die beliebten Helden versetzen. Denn die Zeitumstände sind anders, dadurch ändern sich auch viele Eigenschaften. Der historische Held kann dem dichterischen Ich fremd sein, er kann auch ihm negativ gegenüberstehen. Diese Einteilungen kann man auch nicht ganz akzeptieren, weil in der Wirklichkeit viele Varianten mit fließenden Übergängen vorkommen können.

Also, trotz ihrer Beziehungen müssen Literatur und Geschichte in ihrer Autonomie bewertet werden. Sie sind letztlich verschiedene Weisen der Wirklichkeitswahrnehmung und Wirklichkeitsdeutung.

## LİTERATURTHEOLOGIE

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Koç □

Die modernen Autoren behandeln in ihren Werken religiöse bzw. theologische Stoffe und Streitfragen. Sie machen dazu auch Stellungnahmen, darauf melden sich die Theologen zu Wort, und setzen sich mit den modernen Autoren auseinander. Das führt dann zu einem Dialog zwischen den Autoren und Theologen. Weil die in der Literatur behandelten religiösen Themen, Stoffe und Motive auch von der Theologie untersucht werden, gibt es Überschneidungen zwischen diesen beiden Wissenschaften; d.h. Theologie und Literaturwissenschaft überschneiden sich auf einem Gebiet.

Man hat bis jetzt religiöse Stoffe und Themen in den Rahmen der religiösen Dichtung, meistens der christlichen Literatur (1) einbezogen.

Es gibt verschiedene wissenschaftliche Disziplinen, die auf dem selben Gebiet arbeiten, oder gemeinsame Themen auf verschiedene Weise oder mit verschiedener Betonung bearbeiten. Nicht nur Literatur und Theologie stehen

1- Vgl. über Christliche Literatur: Grenzmann, W.: Dichtung und Glaube, Bonn 1950; Ross, W.: Christliche Literaturkritik?, in: Hochland 48 (1955-56); Böll, H.: Kunst und Religion (1959), in seinem Band: Hierzulande. Aufsätze zur Zeit, München 1963; Was ist das Christliche in der christlichen Literatur. Studien und Berichte der Katholischen Akademie in Bayern (Heft 12) hrsg. Forster, v.K., München 1960, mit Beiträgen von W. Grenzmann, H. Kunsch, C. Hohoff, H.E. Holthusen, A. Winkelhofer; Linnerz, H. (Hrg.): Gibt es heute christliche Dichtung?, Recklinghausen 1960; Kranz, G.: Christliche Literatur der Gegenwart, Aschaffenburg 1961; Kranz, G.: Gibt es christliche Dichtung?, in: Wort und Wahrheit 18 (1963); Holthusen, H.E.: Christentum, Dichtung und christliche Dichtung, in seinem Band: Kritisches Verstehen. Neue Aufsätze zur Literatur, Stuttgart 1961; Ross, W.: Das Unbehagen in der christlichen Literatur, in: Hochland 56 (1963/64); Hohoff, C.: Was ist christliche Literatur?, Freiburg-Basel-Wien 1966; Kurz, P.K.: Über moderne Literatur, Bd. I-IV, Frankfurt/M. 1969-1973; Ross, W.: Ist die christliche Literatur zu Ende?, in: Moderne Literatur und christlicher Glaube. Studien und Berichte der Katholischen Akademie in Bayern, Heft 41, hrsg. von F. Henrich, München 1969; Debus, G.: Das sogenannte Christliche in der heutigen Literatur, in: Almanach 2 für Theologie und Literatur, Wuppertal 1968; Ross, W.: Christliche Elemente in der zeitgenössischen Literatur, in: Hochland 61, (1969); Kranz, G.: "Christliche Dichtung" als literaturwissenschaftlicher Begriff, in: Orientierung 38 (1974); Kranz, G.: Christliche Dichtung heute. Bibliographie der Neuerscheinungen von 1960 bis 1975, der Taschenbücher, Schulausgaben und Interpretationen, Paderborn 1975

in Beziehung, sondern viele Disziplinen stehen in Berührung, um menschliche Taten, Verhalten und Handeln usw. zu erklären. Zum Beispiel Literatur und Soziologie (2), woraus die Literatursoziologie entstanden ist ; Literatur und Geschichte (3) ; Literatur und Film (4); Literaturwissenschaft und Linguistik (5); Literatur und Psychologie (6), woraus die Literaturpsychologie entstanden ist.

Somit sind bis jetzt folgende wissenschaftliche Teilbereiche der Literaturwissenschaft entstanden : Literatursoziologie, Literaturpsychologie, Literaturgeschichte, Literaturtheorie, Literaturkritik, Literaturdidaktik.

Es gibt seit 60'er Jahren die Bestrebungen, der Literaturwissenschaft eine Teildisziplin zu unterordnen, deren Aufgabe es ist, die theologischen Themen und Stoffe literarisch zu bewerten. Die Berührungspunkte der Literatur und Theologie zu behandeln, ist die Aufgabe der Literaturtheologie.

Der Begriff "Literaturtheologie" soll - nach Krzywon -als eine Teiltheorie der Literaturwissenschaft im Sinne einer "werktranszendierenden Analyse" verstanden werden, die unbedingt auf Ihre Ausgangsbasis, die Literatur, bezogen bleibt. (7) Die Literaturtheologie ist also der Literaturwissenschaft sowohl im Hinblick auf ihren Gegenstand wie auch im Hinblick auf Ihre Methoden verpflichtet (8).

Als Forschungsbereiche der Literaturtheologie schlägt Krzywon vor, erstens "die Art und Weise der Einflußnahme von Theologie auf Inhalte und Formen der Literatur, und umgekehrt, wie sich literarische Formen und Inhalte zu Ihrer theologischen Entsprechung verhalten" (9), zu untersuchen, und zweitens den in der Literatur enthaltenen Vorrat an theologischen Erkenntnissen

---

2-Vgl. dazu: Scharfschwerdt, Jürgen: Grundprobleme der Literatursoziologie. Eine wissenschaftliche Überblick. Stuttgart u.a. 1977; Link, Jürgen; Link-Heer, Ursula : Literatur-soziologisches Propädeutikum, München 1980

3-Vgl. Emich, B. : Literatur und Geschichte, In: Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, Berlin 1958

4-Vgl. dazu: Päch, Joachim: Literatur und Film, Stuttgart 1988

5-Vgl. dazu: Ihwe, Jens (Hrg.): Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven, 3 Bände, Wiesbaden 1971-1972

6-Vgl. dazu : Groeben, Norbert : Literaturpsychologie. Literaturwissenschaft zwischen Hermeneutik und Empirie. Stuttgart 1972 ; Matt, Peter von: Literaturwissenschaft und Psychoanalyse. Eine Einführung. Freiburg 1972; Reh, Albert M.: Literatur und Psychologie, Bm 1986

7-Vgl. Krzywon, Ernst Josef : Literaturwissenschaft und Theologie. Elemente einer hypothetischen Literaturtheologie. In: Stimmen der Zeit, Bd. 192, 1974, S.108 f.

8- ebd.

9- ebd.

und ihre theologische Relevanz sowie ihr theologisches Bewußtsein zu analysieren. Als ein anderer Ausgangspunkt von Literaturtheologie schlägt Krzywon vor, "das Sprachkunstwerk in den Zusammenhang der theologisch-historischen Entwicklung und des theologisch -kirchlich -religiösen Lebens der Gruppe zu stellen, deren Bewußtsein es in seinen wichtigsten Bestandteilen spiegelt" (10).

Das theologische Interesse an Literatur wurde von vielen Autoren behandelt (11). Die religiöse Sprache, Zitate und Anspielungen aus der Bibel, Figuren und Motive, Bilder und Gestalten aus dem religiösen Bereich in literarischen Werken bilden das Interesse. (12) Mit folgendem Frageprozeß stellt Sölle die weiteren theologischen Interessen an Literatur dar (13) : Welche Rolle spielt die Sprachebene der Bibel oder die allgemeine Religiosität in einem nach anderen Gesetzen gebauten Text? Wozu war sie dem Autor nötig? Worin verändert sie den Text, inwiefern konstituiert sie ihn? Welchen Anteil hat Theologie an solchen Text? Welche Perspektive bringt sie ein? Welche Tendenzen dieses Textes sind theologisch vermittelt? Worauf kann sich eine theologische Interpretation stützen und wie sähe sie aus?

Außerdem haben die theologische Begriffe - wie Sünde, Gnade, Sterben, Auferstehen, Rechtfertigung, Verheißung - in der Literatur eine nicht religiöse Interpretation zustandegebracht. Theologie hat die Aufgabe dieses Verborgene im Kunstwerk zu entdecken. (14)

Die literarischen Gattungen wie Parabeln, Hymnen, Gesetze, Briefe, Erzählungen, Gedichte usw. sind auch von großer Bedeutung für den Theologen. Denn viele biblische Texte sind in diesen literarischen Formen. (15) Deshalb müssen sich die Theologen mit den Werken der gegenwärtigen Autoren beschäftigen.

---

10- ebd. Ausserdem Vgl. zu Literaturtheologie: Krzywon, E.J.: Theologie als literarische Realisation, in: Stimmen der Zeit 190, 1974 ; Krzywon, E. J.: Literaturwissenschaft und Theologie. Über die literaturtheologische Kompetenz, in: Stimmen der Zeit 191, 1975 ; Krzywon, Ernst Josef: Möglichkeiten einer Literaturtheologie. in: Der Evangelische Erzieher, 28. Jg., 1976; Crlmann, R.P.: Literaturtheologie. Studien zum Vermittlungsproblem zwischen Germanistik und Theologie, Dichtung und Glaube, Literaturdidaktik und Religionspädagogik, Frankfurt am Main 1978

11- Vgl. u.a. Sölle, Dorethee: Realisation. Studien zum Verhältnis von Theologie und Dichtung nach der Aufklärung, Darmstadt und Neuwied 1973

12- Vgl. ebd., S.15

13- ebd., S.16

14- Vgl. ebd., S.20-21

15- Vgl. Kort, Wesley A.: Literatur und Theologie, in: Stimmen der Zeit, Bd. 205, 1987

Literaturtheologie ist eine junge Teildisziplin der Literaturwissenschaft, die in der Germanistik im Aufkommen ist. Deshalb gibt es auch Mißverständnisse und Verzögerungen, die mit der Zeit durch gegenseitigen Meinungsaustausch von Theologen und Schriftstellern überwältigt werden kann. Da Literaturtheologie auf dem Grenzgebiet von Literatur und Theologie existiert, hat sie die Möglichkeit die großen Bestände der beiden Bereichen in Anspruch zu nehmen und dadurch sich zu bereichern.

## CARACTERISTIQUES DU LANGAGE HUMAIN ET DU LANGAGE ANIMAL

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Öztürk\* □

Des études scientifiques et linguistiques nous permettent de voir que les deux plus importantes caractéristiques externes du comportement humain et du comportement animal sont l'expression et la communication. La première peut être appelée le comportement individuel, la seconde le comportement social. L'homme a de différentes façons naturelles et artificielles d'exprimer ses sentiments et ses pensées. Il peut donner expression à ses comportements naturels en pleurant, en gémissant, en riant ou en souriant. Il peut aussi s'exprimer en utilisant des signes artificiels tels que des peintures, des poèmes, des écritures, des sons, des symboles compris par ses homologues. Parallèlement au développement de sa vie sociale, l'homme est arrivé à former un système de signes qu'on peut appeler "instrument de communication". C'est grâce à cet instrument que l'homme est parvenu à définir le rôle de sa personnalité "humaine" et son univers qui l'entoure. A ce propos il mérite peut-être d'insister d'abord sur l'adjectif "humain" ensuite sur l'adjectif "animal" ajoutés au langage utilisé dans le titre de notre article pour désigner les moyens de communications dont disposent les hommes et les animaux. Les opinions des linguistes ou des spécialistes abordant le sujet en question, se rejoignent plus souvent sur le langage humain mais se diversifient sur le langage animal.

"Il y a des raisons de croire que l'homme et l'instrument sont deux phénomènes indissolublement liés et que, s'il a fallu l'homme pour créer l'instrument, ce n'est qu'en le créant que l'homme est devenu ce qu'il est. Tout ce qu'il y a dans l'homme et qu'on peut considérer comme le plus caractéristique de sa condition, en effet, se rapporte, d'une façon ou d'une autre,

\* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Bah Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

à l'emploi d'instruments. La position, notamment, où l'homme se place vis-à-vis de la nature, en se détachant d'elle et en la transformant en un objet dont il est le sujet, position qui définit peut-être mieux qu'aucun autre trait ce qu'est l'"humain", relève en définitive, vraisemblablement, de l'instrument et, surtout, de certaines particularités que présente son utilité" (1)

"En particulier, il ne faudra pas oublier que la séparation en embryologie, anatomie, physiologie, psychologie, sociologie, clinique n'existe pas dans la nature et qu'il n'y a qu'une discipline: la neurobiologie, à laquelle l'observation nous oblige d'ajouter l'épithète d'humaine en ce qui nous concerne, (citation choisie pour exergue d'un Institut de Psychanalyse, en 1952). (2)

"Pas de langage sans abstraction. Il est donc certain qu'il n'y a, chez la bête, ni parole, ni compréhension. L'animal reste incarcéré dans son propre monde. Son corps- qui le met en rapport avec tout son univers extérieur, y compris les bruit, les sons et les mots humains- n'est rien qu'un moyen, pour l'animal, de prendre part à une vie commune, au sens littéral où l'on peut dire que les parties d'un organisme participent à sa vie..." (3)

Quant au monde animal, c'est encore à l'homme de définir l'animal et son mode de communication, en se prononçant à sa place sur son expression et sa communication. A part le langage des fables inventées par les hommes afin d'analyser toujours leurs propres comportements humains, existe-t-il vraiment un langage animal possédant les caractères et les fonctions du langage humain? Avant d'aborder cette question dans les conditions fondamentales d'une communication proprement linguistique, rien ne nous empêche d'avoir des suppositions à propos d'un langage animal autre que le nôtre. Peut-être existe-t-il en effet un système du langage animal possédant une autre structure que l'homme reste incapable de comprendre avec sa propre structure de langue. Appartenant à des mondes et à des codes de langage très différents, il ne semble pas qu'il puisse manifester une communication au sens linguistique du terme entre le monde humain et le monde animal en dehors des légendes ou des messages saints (sumaturels) selon lesquels le prophète Salomon, communiquait avec les oiseaux (le Coran sourate XXVII/16,17,18,20) "Salomon hé-

1 Louis J. PRIETO *Messages et Signaux* P.U.F., 1966, p.5.

2 Jacques Lacan, *Écrits I*, (Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse) Editions du Seuil 1966, p.111

3 F.J.J. BUYTENDIJK, *Traité de psychologie animale*, Trad., A.Frank-Duquesne Paris, P.U.F.: (Vocalisation et "langage" des animaux, p.261)

rita de David et il dit: "Ô vous les hommes! on nous a appris le langage des oiseaux. Nous avons été comblés de tous les biens. Voilà, vraiment, une grâce manifeste". "Les armées de Salomon composées de Djinns, d'hommes et d'oiseaux furent rassemblées et placées en rangs". (4)

S'il faut revenir aux observations scientifiques et aux études linguistiques qui nous intéressent ici pour traiter le langage humain et le langage animal, la plupart des linguistes trouvent "abusif" l'emploi du terme langage suivi de l'adjectif animal pour désigner les moyens de communications que disposent les animaux. (5) De même Emile Benveniste emploie le terme de "communication animale" (6) pour définir le langage des animaux. Georges Mounin aborde le même sujet avec un titre significatif: "communication linguistique humaine et communication non linguistique animale" (7)

André Martinet qui donne beaucoup d'importance au caractère vocal du langage humain, refuse presque les autres emplois qu'on fait du langage. Il les trouve presque toujours métaphoriques: "le langage des animaux est une invention des fabulistes; le langage des fourmis représente plutôt une hypothèse qu'une donnée de l'observation; le langage des fleurs est un code comme bien d'autres. Dans le parler ordinaire, le langage" désigne proprement la faculté qu'ont les hommes de s'entendre au moyen de signes vocaux" (8)

Certains auteurs comme W.H.Thorpe, Noam Chomsky estiment qu'il existe aussi des propriétés essentielles du langage humain; messages "intentionnels" dans le système de communication animale. Car le comportement des animaux présente des traits qu'on doit dire intelligents. Dans leurs manifestations audibles, nous concevons qu'ils ont la volonté de modifier une information. Noam Chomsky parle, à ce sujet dans "le langage et la pensée" (9) d'un exemple de chant d'oiseau que prend Thorpe. Le chant d'un rouge gorge européen signale l'intention de défendre son territoire. Plus le taux est élevé et plus l'oiseau a l'intention de défendre son territoire. Il paraît que cer-

4 Le Coran préface par J.GROSJEAN, Introduction et notes par D.MASSON Bibliothèque de la Pléiade Editions Gallimard, 1967, p.464-465.

5 Bernard Pottier, *Le Langage les Encyclopedies du Savoir Moderne*, Paris 1973, p.221

6 E. Benveniste *Problèmes de Linguistique Générale* Editions Gallimard 1966, p.1, p.56

7 G.MOUNIN, "Communication Linguistique Humaine et Communication non Linguistique Animale", *Introduction à la sémiologie*, les éditions de minuit 1970, p.41, 46.

8 André Martinet: *Elements de Linguistique Générale*. Armand Colin, 1973, Paris, p.7.

9 Noam Chomsky: *Le Langage et la Pensée*, Paris Payot 1968



tains mammifères supérieurs qui ont un larynx analogue à celui de l'homme sont capables de produire de signes de voix relativement variées qui servent en partie à la communication.

Les naturalistes estiment que les oiseaux chanteurs ont un organe spécial de la voix et certains d'entre eux comme les perroquets et les corvidés et les étourneaux peuvent imiter des voix d'autres oiseaux et la voix humaine. (10) Selon des observations ethnologiques, les groupements animaux présentent des associations complexes de caractère organisé et organisationnel, c'est à dire des sociétés. La vie collective de ces sociétés "animales" très répandues chez les insectes, chez les poissons, les oiseaux, les mammifères montrent que "le phénomène social n'est pas strictement humain". (11) La vie coordonnée de certains groupes animaux et leur capacité de réagir collectivement devant des situations imprévues font supposer qu'ils échangent de véritables messages entre eux.

Le cas de la prodigieuse organisation des abeilles forme (donne) un bon exemple pour montrer ces échanges de message chez les animaux qui méritent d'avoir le titre de "langage".

#### Le Processus De La Communication Chez Les Abeilles

Les recherches fascinantes de Karl Von Frisch (12) qui avaient observé pendant des années le comportement des abeilles dans une ruche transparent avec des techniques variées, nous permettent de réfléchir sur la forme du langage des abeilles à celui de l'homme sur certains points linguistiques importants. Dans l'activité collective des abeilles, les chercheurs sont attirés surtout sur la manière dont les abeilles sont averties lorsque l'une d'entre elles a découvert une source de nourriture. Une abeille qui rentre après une découverte de butin commence à danser dans la ruche. Cette abeille dont les recherches ont été couronnées de succès est aussitôt entouré par les autres compagnons. L'abeille butineuse continue à danser avec une grande joie. Les autres abeilles imitant à la fois la danse de celle-ci, tendent vers elle leurs antennes pour recueillir le pollen apporté ou absorbent du nectar qu'elle dé-

10 Marcel Cohen, **Matériaux pour un sociologie du langage** François Maspero, 1 Place Paul-painlevé, Paris 1972.

11 Edgar Morin: *La Nature de La Société*; Rémy Chauvin: *Les Sociétés les plus complexes chez les insectes* articles publiés chez **Communications** no: 22, Edition Seuil 1974.

12 Karl Von Frisch: **La Communication dans La décision collective chez les abeilles**, le langage Hachette Librairie Hachette 1959, p.14

garge. Les abeilles qui ont reçu le message concernant la nature et l'endroit de la nourriture arrivent quelques instants après, au même endroit sans l'abeille boutineuse qui avait découvert la première fois cet emplacement. Il ne s'agit pas d'erreur, ni d'hésitation dans le repérage de l'endroit et de la nourriture.

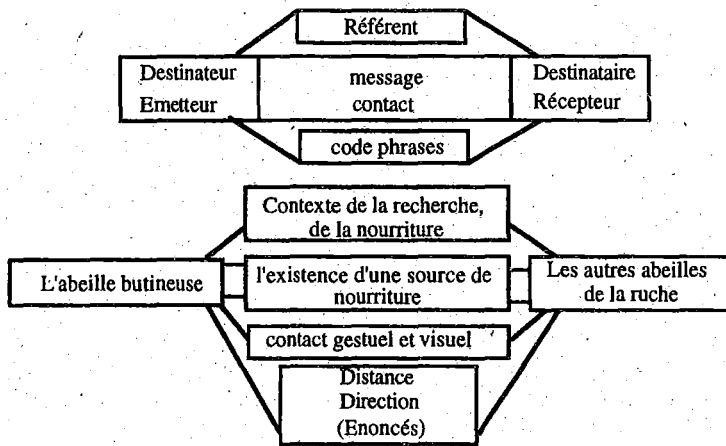
Ces abeilles parvenues sans guide à l'endroit signalé qui peut être à 5 km de distances parfois témoigne d'un vrai exemple de communication. Comment réalisent-elles cette communication? Quelles sont la nature et les caractères du langage qu'elle utilise? D'après les expériences de Karl Von Frisch, l'abeille exécute, selon le cas, deux danses différentes. "L'une consiste à tracer des cercles horizontaux de droite à gauche, puis de gauche à droite successivement. L'autre, accompagnée d'un frémissement continu de l'abdomen, imite à peu près la figure d'un 8 (13). Selon Karl Von Frisch, ces deux danses possèdent deux significations importantes concernant la distance que la nourriture doit être cherchée. La première danse indique une faible distance, la deuxième danse indique que l'emplacement de la nourriture se trouve à une distance supérieure. Le nombre et la rapidité des danses réalisées en un temps déterminé joue un rôle pour déterminer la distance. Par exemple neuf à dix danses réalisées en forme 8 en quinze secondes indique une distance de cent mètres, sept pour deux cents mètres quatre et demi pour un kilomètre et deux danses pour six kilomètres. Plus la danse est lente plus la distance est grande. La direction est déterminée selon l'axe de la figure 8 par rapport au soleil. Grâce à leur sensibilité à la lumière polarisée, elles peuvent s'orienter même en temps couvert. L'intention et la réalisation du transfert des messages chez les abeilles par la formule des danses semblent former une vraie communication similaire à celle de l'homme. La communication des abeilles peuvent être chématisée avec le schéma de la communication linguistique de Roman Jacobson (14)

A) Ressemblances entre le langage humain et le langage des abeilles on voit ici plusieurs points de ressemblance au langage humain:

a) La situation et la fonction sont celles d'un langage humain en ce sens que le système a un caractère conventionnel étant donné que chaque membre de cette communauté est capable de l'employer et de le comprendre dans les mêmes termes.

13 E. Benveniste: *Problèmes de Linguistique Générale* Editions Gallimard 1966, Tome I, **Communication Animale et Langage Humain**, p. 56-62

14 Roman Jacobson, *Essais de Linguistique Générale*, Editions de Minuit, 1963, p.214



b) Les abeilles arrivent à produire des signes et à les communiquer aux autres en les symbolisant par des comportements somatiques.

c) Elles arrivent ainsi à transmettre des messages de la réalité objective en utilisant un code (un langage gestuel et visuel).

d) Elles sont aptes à retenir en mémoire des signes ou des symboles portant des messages.

Il convient de remarquer que l'exemple de la communication des abeilles, qui se rapproche du langage humain sur certains points linguistiques mérite certainement d'avoir le titre de langage animal par rapport aux autres êtres animés dont la nature de communication n'est pas encore très connue.

Tout en gardant des réserves à l'avenir et au développement des recherches futures, il est juste aussi de remarquer qu'il existe des différences considérables au niveau du langage humain et du langage animal (entre le langage humain et le langage animal).

- Différences entre le langage humain et le langage des abeilles:

a) Ce qui différencie d'abord le langage humain des autres langages vient du caractère vocal du langage humain qui est doublement articulé. Ceci veut dire que le langage humain est formé des phonèmes (unités minimales non significatives) et des morphèmes (unités minimales significatives). A partir des phonèmes (unités de deuxième articulation) et des morphèmes (unités de première articulation), nous pouvons former des mots, des phrases, et des énoncés jusqu'à l'infini. Chaque langue humaine a ce système formé d'unités

distinctives. Ce pourquoi les unités distinctives du langage humain, phonèmes et morphèmes sont analysables. Par exemple nous pouvons découper en phonèmes l'énoncé suivant:

J'ai le temps (/j/e/l/d/t/â/) et /j/ ai / le / temps/

Il est de même en turc: (/z/ a/ m/ a/ n/) et /zaman/ (le temps)

Nous pouvons utiliser ces unités doublement articulés pour combiner d'autres mots, comme les phonèmes du mot (z/a/m/a/n/) qui nous donne un autre mot (n/ a/ m/ a/ z/) "une forme de prière chez les musulmans". Cela nous montre en même temps que le langage humain a un caractère linéaire expliquant la successivité des phonèmes et des morphèmes; ce qui n'existe pas dans un système visuel de communication comme celui des animaux ou comme celui des panneaux de signalisation routière. La capacité des combinaisons des unités distinctives du langage humain fait une économie considérable du langage. Ces traits caractéristiques du langage humain qu'on vient de définir ci-dessus nous permettra de mieux comparer le langage humain et le langage animal.

Le langage des abeilles n'ont pas d'abord un caractère vocal comme celui de l'homme. Leur communication contient des messages qui ne sont que des danses étant d'ordre physique, "visuelle et gestuelle". C'est une communication qui ne se réalise pas la nuit, dans l'obscurité. Une telle limitation n'existe pas dans le langage humain. Les signaux ou les message des abeilles ou d'autres animaux ne font pas allusion à un avenir ou à un passé, se placent seulement dans le temps présent à la différence des signes du langage humain. Comme les signes ne sont pas combinables pour d'autres signes, l'abeille n'est pas capable de construire des message à partir d'autre message. Le contenu de leur message se rapporte toujours à une seule donnée qui est la nourriture. La référence est toujours la même. Dans le cas du langage humain il n'y a pas de rapport nécessaire entre le référence objective et la forme linguistique. Ce pourquoi un même animal peut être appelé en Turc "öküz", en Allemand "oks", en Français "boeuf".

Pour conclure ces différences entre le langage humain et le langage animal, il semble donc de tracer un trait de séparation entre les hommes et les animaux, en ce qui concerne le langage comme parmi d'autres caractéristiques humaines différencielles.

“Si donc la variété des sensations contraint les animaux, bien que dénués de la parole, à émettre des sons variés, combien n’est-il plus naturel que les hommes d’alors aient pu désigner les objets divers par des sons toujours différents?” (15).

---

15. Marcel Cohen, **Matériaux pour Une Sociologie du Langage**, François Maspero, Paris, 1971, Tome I, p.33.

## MESNEVİ'DE "TAKLİD" VE "MUKALLİD" KAVRAMLARI\*

Doç. Dr. Adnan Karasınaloğlu\*\* □

Tarih boyu yeni nesillere miras bırakılan edebî eserler, günümüzde insanlık için artık umut kaynağı görülmektedir. Zamanımızda klâsik eserlerin yeniden değerlendirilmesi ve günümüze uyarlanması çabaları hep bu gerçeğin tezahürleridir. Bütün bilim dallarının tarihiyle ilgilenmeyi, ilgili bilim adamlarını ve eserlerini tespit ve tasnif etmeyi esas alan bilim tarihçiliği de yine aynı anlayışın sağladığı bir gelişmedir. Bu nedenle Mevlânâ'nın hakkında ve eserlerinin üzerinde yapılmakta olan çalışmalar bu umut ve gelişmelere de birer cevap teşkil etmektedir.

XIII. asırda dinî, tasavvufî, edebî ve kültürel açıdan varılan merhaleyi ortaya koyan ana kaynaklardan biri de Mevlânâ'nın Mesnevî'sidir. "Taklid" ve "mukallid" kelimeleri Mesnevî'de kullanılan ve yorumlanan bir çok kavramdan ikisidir. Bu kelimeler dilimizde yabancı medeniyetlerin, yabancı edebiyatların taklidî gibi geniş boyutlu ifadelerde kullanılırken anne-babayı, sevilen insanı taklit gibi günlük hayatın içinden çeşitli tanımlamalarda da görülmektedir.

Taklit Arapça bir kelime olarak, bizi ilgilendiren yönüyle, boyuna gerdanlık takmak anlamındadır (1). Terim olarak ise, başkasının sözüne veya fiiline, nedenini ve gerekçelerini bilmeden doğru olduğuna inanarak tabi olmaktır (2). Bu anlam, kişinin birinin sözünü veya davranışını bir delil aramaksızın boynuna gerdanlık yapması mefhumunu taşımaktadır (3). Bu şekildeki bir taklidin kimler

\* Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi tarafından 3 Mayıs 1994 tarihinde düzenlenen VI. Millî Mevlâna Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur.

\*\* S.Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

- 1) Ayrıca görevlendirmek, alamet olması için Hac kurbanının boynuna bir şey takmak anlamında, Mütercim Asım, *Tercemetü'l-Kâimûs*, I-IV, İstanbul, trs. I, 1265-1266;
- 2) el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut, 1990, s. 67 ; et-Tehânevî, *Keşşâfu İstihâât'l-funun*, I-II, Kalkuta, 1862 (İstanbul 1984, ofset) II, 1178
- 3) et-Tehânevî, a.g.e. s. II, 1178

tarafından yapılıp yapılamayacağı hususu İslam hukukunda ve kültüründe ayrıntılarıyla işlenmiş, insanların akıl ve bilgi seviyelerine göre sınırlar tespit edilmiştir. Ancak bu tabii olmada gerçekte delil ve gerekçenin sözkonusu olmaması nedeniyle taklidin yerildiği ve sorumlu insanın bilinçli bir imana ve amele sahip olması gerektiği hususu açık bir şekilde kaydedilmiştir (4).

Bu kelimenin Türkçedeki "benzerini yapmak", "sahtesini yapmak", "bir şeyin sahtesi", "eğlenmek ve eğlendirmek için başkalarının söz ve davranışlarını tekrarlama" anlamları ise kısmen Farsça'da ve daha çok Türkçemizde kelimeye ilave edilen mefhumlardır (5).

Terimlerin, izahı özellikle tasavvufî anlamlarının belirlenmesi için başvuruda bulunduğumuz Mesnevî'de "taklit" bilinç, düşünce ve duygu eksikliğinin sonucu olan bir davranış biçimi şeklinde görülür. Bu davranışın sahibi olan "mukallid" de yine Mesnevî'de ilginç benzetme ve karşılaştırmalarla okuyucuya tanıtır. Mevlânâ, taklitteki anlamsızlığa işaret ederken şöyle der (6):

*"İnsanlar, ağız ve boğaz alıştırmalarıyla kuşların  
ötüşünü öğrenebilirler. Ancak kuşların sesindeki  
manâlardan habersizdirler (Mesnevî, V / 1441-1442)".*

*"Papağan da insandan birer birer konuşmayı  
öğrenir. Ama papağan bunun ötesinde insandan  
ne öğrenebilir? ( V / 1436)"*

Mukallidi, bir latifiye iki defa gülen sağıra benzetir: "Sağır ilk defa topluluğun güldüğünü görünce taklit yoluyla gülenlerin neye güldüklerini bilmeden onlar gibi güler. Neye güldüğünü sorar, anlayınca ikinci defa güler. Mukallit de taşıdığı mutlulukta sağır gibidir (V / 1273-1277)". Hatta bu sağır üçüncü defa, taklit alemindeki birinci gülüşünün yersizliğine de tatlı tatlı gülebilir (V / 1283).

4) Abdülkerim Zeydân, *el-Veciz fi usûl'l-fıkh*, İstanbul, 1979 s. 347-350

5) Taklit kelimesinin Farsça'daki anlamları: Gerdanlık takmak; takip etmek; müçtehidin fetvasıyla amel etmek; görevlendirmek; bir kimsenin hareketlerini ve konuşma tarzını göstermek; takip etme (izleme) bkz. Muhammed-î Muin, *Ferheng-i Fârsî*, I-VI, Tahran 1983, I, 1122

6) *Mesnevî - Mevlânâ the Mathnawî*, edit. R.A. Nicholson, I-VI, London, 1925, I-VI; kırs. *Mesnevî*, çeviren Veled Çelebi İzbudak, I-VI, İstanbul, 1988. Her iki eserde aynı cilt ve beyit numaraları kullanılmıştır. Tebliğde atıflar, örneklerin sonunda sadece rakamlarla belirtilmiştir.

Mukallidi, olanlardan habersiz ağlayacağı yerde eğlenen bir kişi haline sokar ve taklidin zararını izah eder. Hikaye kısaca şöyledir: Bir Sufî bir tekkeye misafir olur, merkebinî hizmetçiye verir, tekkedeki yoksul sufîler anlaşîp merkebi gizlice satarlar, gece tekkede yemek ve semâ düzenlerler. Misafirle birlikte yemek yerler, semâ vakti gelince çalgıcı, bir makam tutup "merkep gitti, merkep gitti" demeye başlar. Merkebi satılan misafir de birlikte beraberce "Ey oğul merkep gitti" diye şarkı söyleyerek sabahlarlar. Sabah olunca tekke boşalır. Misafir hazırlandığında gerçekle yüz yüze gelir. Hizmetçiye niçin bana söylemedin diye kızar, o da kaç defa söylemeye geldimse seni onlarla birlikte hatta daha neşeli şekilde "oğul merkep gitti" derken gördüm, ben olanlara razî, arîf adam diyerek geri döndüm, şeklinde cevap verir (II / 514-561).

Misafir sufiye de anlatılanlar üzerine;

مر مرا تقلیدشان بر باد داد - که دو صد لعنت بر آن تقلید باد

"Onları taklit etmek beni mahvetti. Bu taklide

ikiyüz defa lanet olsun" (II / 563)

demek kalır. Gerçeklerden habersiz kuru bir taklitçi olan insan görünüşe aldanan, öze ve gerçeğe intikal edemeyen bir kişidir. O şekilcidir, maddecidir, zahirperesttir.

Onu bu hale getiren akıl ve gönülle bağdaştırılmayan yüzeysel bilgidir. İnsanlara bunu şu ifadelerle anlatır:

گر چه عقلت سوی بالا می برد - مرغ تقلیدت بیستی می چرد  
علم تقلیدی و بال جان ماست - عاریه است و ما نشسته گان ماست

"Her ne kadar aklın seni yukarılara götürürse de

taklit kuşun aşağılarda yem toplar.

Taklitte kazanılan ilim canımızın vebâlidir,

ödünçtür bizse bizimdir diye sahiplenip

oturmuşuz" (II / 2326-2327).



Yine bu insanlar için şunları söylemektedir:

زآنکه ایشان در فراق فانی اند - غافل از لعل بقای کانی اند  
زآنکه بر دل نقش تقلید است بند - روبه آب چشم بندش را برند  
زآنکه تقلید آفت هر نیکویست - که بود تقلید اگر کوه قویست

*"Fâni ayrılıkta yani dünyada bulduklarından  
madendeki edebî yakuttan, hakikatten gafilirdiler.*

*Çünkü gönülden taklit nakşi anlamaya engeldir.*

*Yürü gönlündeki engeli gözyaşıyla yıka.*

*Zira taklit her iyiliğin âfetidir. Sağlam bir dağ*

*görünse de taklit saman misalidir." (II / 482-484).*

Buraya kadar anlatılanlarda, şuursuzca başkalarına bağlanmak ve görünüşe, şekle aldanmak olarak görülen taklit, Mesnevî'de sadece ilmi verilere ve mantıkî delillere bağlı kalmak anlamını da taşır. Bu özelliğe sahip mukallidi şöyle anlatır:

آن مقلد جو نداند جز دلیل - در علامت جوید او دایم سبیل

*"O mukallit delilden başka bir şey bilmediğinden*

*daima bir alamet bulmak için yol arar" (IV / 2167).*

آن مقلد هست چون طفل علیل - گر چه دارد بحث باریک و دلیل  
آن تعمق در دلیل و در شکال - از بصیرت می کند او را گسیل

*"O mukallit hasta çocuk gibidir. Hassas konularla*

*ve delillerle meşgul olsa da delil bulmadaki ve*

*sorunları çözmedeki yoğun çabası onu basiretten,*

*duyarlı olmaktan uzaklaştırır " (IV / 1289-1290).*

Bu yönde çaba sarfeden mukallidin hazin sonucunu şu ifadelerle anlatır:

- صد هزاران اهل تقلید و نشان - افگند در قعر يك آسیبشان  
که بظن تقلید و استدلال شان - قامست و جمله پر و بالشان  
شبهه ای انگیزد آن شیطان دون - درفتند این جمله کوران سرنگون

*"Yüzbinlerce mukallidi ve delil sahibini bir*

*sarsıntı, felaket mahveder.*

*zira taklitleri, tutundukları deliller ve*

*herşeyleri zanna dayalıdır.*

*O aşağılık şeytan bir şüphe doğurur bütün bu*

*körler tepe taklak düşerler " ( I / 2125-2127).*

Taklidin inanç yönünden nedenli büyük bir tehlike taşıdığını, şeyhini ağ-larken görüp de ağlamaya başlayan müride seslenerek anlatır:

- الله الله الله ای وافی هرید - گرچه در تقلید هستی مستفید  
تا نگویی دیدم آن شه می گریست - من چو او بگریستم گان منکر بیست  
گریه ای پر جهل و پر تقلید و ظن - نیست همچون گریه آن مؤتمن

*"Allah aşkına, Allah aşkına dikkat et!*

*Ey vefalı mürit taklitten ne kadar*

*istifade edebilirsen de o padişahı ağlıyor*

*gördüm de onun gibi ağladım dememelisin.*

*Zira bu inkarcılık olur. Bilgisizlik, taklit*

*ve zan dolu ağlama o güvenilir şeyhin ağlayışı*

*gibi değildir" ( V / 1301-1305).*

Taklidin yararına ve mukallidin haline alaylı bir ifadeyle izah getirir:

- هم مقلد نیست محروم از ثواب - نحوه گز را مزد باشد در حساب  
کافر و مؤمن خدا گویند لیک - در میان هر دو فرقی هست نیک  
سالها گوید خدا آن نان خواه - همچو خر مصحف کند بهر گاه

*"Mukallit de sevaptan mahrum kalmaz.*

*Mesela başkaları adına ağıt yakan ağlayıcıya  
para verilir.*

*Kafir de mümin de Allah der ancak her ikisinin  
arasında büyük fark vardır.*

*Şu ekmek dilenen de yıllarca Allah der ama  
saman için Mushaf taşıyan eşeğe benzer" (II / 496-497, 500).*

Taklide dayalı bilgi dünya içindir. Dünya merkezli her türlü düşünce, bilgi ve tavır bu fâni dünyada müşteri bulur, itibar görür. Bu Mevlânâ'nın hissettiği, varmak istediği ve herkesi davet ettiği âlemin malzemesi ve bilgisi değildir. Bu mefhum onun dilinde şu şekilde vecizeye dönüşür:

- علم تقلیدی بود بهر فروخت - چون بیاید مشتری خوش بر فروخت  
مشترئ علم تحقیقی حق است - دایما بازار او با رونق است

*"Taklit yoluyla elde edilen bilgi satış içindir.*

*Sahibi müşteri bulunca onu memnuniyetle satar.*

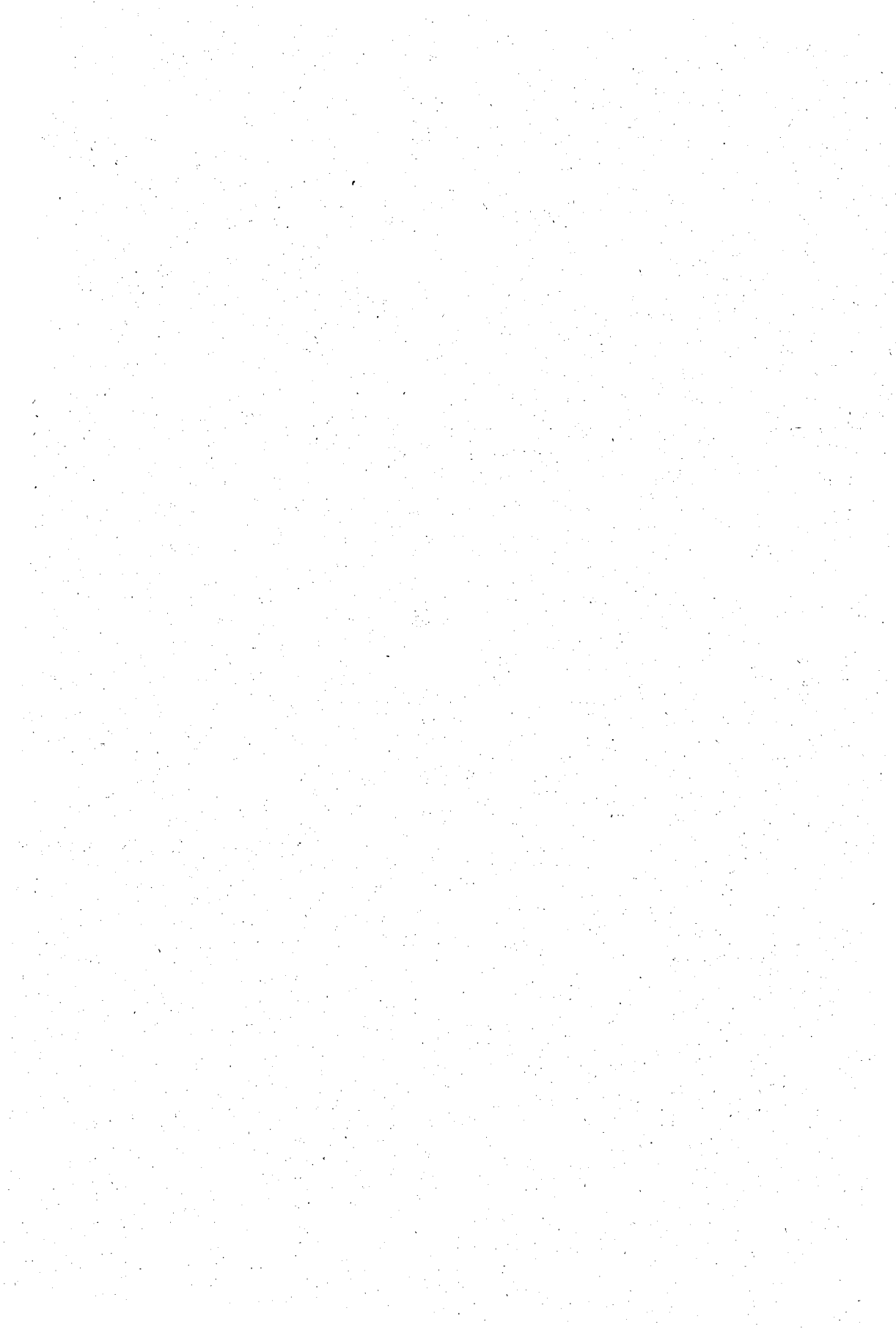
*Fakat gerçek bilginin müşterisi Allah'tır.*

*Onunla alış veriş daima kazançlıdır" (II / 3265-3266).*

Sıralanan anlamlarıyla bilinçsizce başkalarına tabi olmak, görünüşe aldanmak, dünya zevklerine kapılıp ebedi aleme yabancı kalmak, mantıklı delillerin ve bilimsel gerçeklerin esiri olmak, bunları geçip Hakk'ı kavrayamamak anlamındaki taklidin nasıl aşılabileceğini anlatır, bize Mevlânâ ve Mesnevî. Çağ- nlarla, uyanıklarla ve huzurla dolu Mesnevîsindeki

آن که او از پرده تقلید جست - او بنور حق ببیند آنچه هست

*"Taklit perdesini aşan, var olan her şeyi Hak  
nuruyla görür" (IV / 2169).  
İfadesiyle de sonucu gösterir.*



## FUZÛLÎNİN FARŞÇA VE TÜRKÇE DİVANLARINDA KULLANDIĞI VEZİNLER

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak\* □

Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî (ölm. 963/1556)'nin Farsça ve Türkçe divanlarında kullandığı vezinlerin çeşitli mukayeselerle incelenmesini ihtiva eden bu çalışma, pek çok şair üzerinde etkili olmuş bu büyük şahsiyetin vezin hususundaki tercihlerini ve bazı özelliklerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Daha önceki bir araştırmamızda Fuzûlî'nin aruzu nasıl kullandığını, Fars edebiyatının önde gelen isimlerinden Hâfız-ı Şîrâzî (ölm. 691/1388) ile mukayeseler yaparak göstermeye çalışmış, her iki şairin yüzer gazelini inceleyerek sonuçları imâle, zihâf, iskân, hazf, teşdîd, tahfîf ve tahrîk başlıklarında sunmuş, son olarak da bu iki şairin kullandıkları vezinlerin kısa bir karşılaştırmasını yapmıştık (1). Bu sebeple bu yazıda şairimizin gerek Farsça gerekse Türkçe şiirlerinde kullandığı vezinler çeşitli yönlerden, ayrıntılı olarak ele alınacak; aruz vezinlerini terdhi bakımından yerinin iyice tesbit edilebilmesi için mukayeseler yapılacak ve kullandığı bazı kalıpların özellikleri üzerinde durulacaktır. (Ayrıca ele alınmasını uygun gördüğümüz mesnevi ve ruballer, bu çalışmaya dahil edilmemiştir.)

Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe divanlarında kullandığı vezinlerin adları ve kullanım adetleri, bahirlere ve nazım şekillerine göre şöyledir (2):

\* Selçuk Ün. Fen-Ed. Fakültesi, Doğu Dilleri ve Ed. Bl. Öğretim Üyesi

1. Bkz. Adnan Karalsmalloğlu-Yakup Şafak, "Aruzun Kullanma Yönünden Hâfız-Fuzûlî Karşılaştırması", Atatürk Ün. Fen-Ed. Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, S. XIX, s. 49-60.

2. Bu çalışmada Farsça ve Türkçe divanların tenkitli metinlerini ihtiva eden şu nüshalar esas alınmıştır: Farsça Divan, nşr. Hasibe Mazoğlu, Ankara, 1962; Fuzûlî Divanı, nşr. Kenan Akyüz ve arkadaşları, Ankara, 1958.

BAHIRLER VE VEZINLER	GAZEL		KASİDE		KIT'A		DİĞER		TOPLAM	
	T	F	T	F	T	F	T	F	T	F
<b>HEZEC BAHRI</b>										
1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün	66	92	8	5	4	1	3	-	81	98=179
2. Mef'ülü mefâilün mef'ülü mefâilün	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
3. Mef'ülü mefâilün mefâilü feülün	8	17	-	-	-	1	-	1	8	19=27
4. Mefâilün mefâilün feülün	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1=1
5. Mef'ülü mefâilün feülün	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1=1
<b>RECEZ BAHRI</b>										
6. Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün	-	2	1	-	-	-	-	-	1	2=3
<b>REMEL BAHRI</b>										
7. Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2=4
8. Feilâtü fâilâtün feilâtü fâilâtün	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-=1
9. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	132	101	14	9	19	13	8	-	173	123=296
10. Feilâtün feilâtün feilâtün feilün	52	73	6	11	6	8	1	1	65	93=158
11. Fâilâtün fâilâtün fâilün	-	3	-	-	-	1	-	-	-	4=4
12. Feilâtün feilâtün feilün	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
<b>MÜNSERİH BAHRI</b>										
13. Müfteilün fâilün müfteilün fâilün	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
14. Müfteilün fâilâtü müfteilün fa'	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
<b>MUZÂRİ' BAHRI</b>										
15. Mef'ülü fâilâtün mef'ülü fâilâtün	5	5	-	-	-	-	-	-	5	5=10
16. Mef'ülü fâilâtü mefâilü fâilün	20	62	1	5	6	6	1	-	28	73=101
<b>MÜCTES BAHRI</b>										
17. Mefâilün feilâtün mefâilün feilâtün	-	6	-	-	-	-	-	-	-	6=6
18. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün	10	36	8	16	2	7	1	-	21	59=80
<b>SERİ' BAHRI</b>										
19. Müfteilün müfteilün fâilün	1	1	-	1	-	-	-	-	1	2=3
<b>HAFİF BAHRI</b>										
20. Feilâtün mefâilün feilün	1	2	1	-	4	9	-	-	6	11=17
<b>MÜTEKÂRİB BAHRI</b>										
21. Feülün feülün feülün feülün	1	1	1	1	-	-	-	1	2	3=5
22. Feülün feülün feülün feil	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1=1
23. Feülü fa'lün feülü fa'lün (2)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1=1
<b>KÂMİL BAHRI</b>										
24. Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-=1
<b>TOPLAM</b>	304 410		40 49		41 46		14 3		399 508=907	

10 bahirden 24 veznin yer aldığı bu tabloya göre (3) şair, her iki dilde yazdığı şiirlerde en çok-Fars ve Türk aruzlarında da en çok kullanılan (4) - altı vezni tercih etmiştir. Bu vezinler ve genel kullanım oranları şöyledir:

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün (REMEL)	: %32.7
Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC)	: %19.8
Fellâtün fellâtün fellâtün fellün (REMEL) (Fâilâtün) (fa'lün)	: %17.4
Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün (MÜZÂRİ')	: %11.1
Mefâilün fellâtün mefâilün fellün (MÜCTES) (fa'lün)	: %8.8
Mefûlü mefâilü mefâilü feülün (HEZEC)	: %3

Yukarıdaki altı veznin dışında kalan kalıpların üç grupta toplandığı görülmektedir.

I. Kısa vezinler: Hezec bahrinden iki (4, 5 nolu); Remel bahrinden iki (11, 12 nolu); Serî', Haff ve Mütekârib bahirlerinden birer (19, 20, 22 nolu) olmak üzere 7 vezindir. Toplam kullanım oranları % 3.1'dir.

II. Tek çeşit tefilenin tekrarıdan oluşan muttarid (yeknesak) vezinler: Recez, Remel, Mütekârib ve Kâmil bahirlerinden birer (6,7, 21, 24 nolu) olmak üzere 4 vezindir. Toplam kullanım oranı % 1.4'tür. (Esasen yapı olarak Hezec bahrine ait 4 Mefâilün vezni de bu gruba aittir; ancak çok kullanılan vezinler arasında yer aldığından buraya dahil edilmemiştir.)

III. İki çeşit tefilenin münâvebe ile terarıdan oluşan mütenâvib (almasıık) vezinler: Hezec, Remel, Münserih, Muzâri', Müctes ve Mütekârib bahirlerinden birer (2, 8, 13, 15, 17, 23 nolu) olmak üzere 6 vezindir. Toplam kullanım oranı % 2.4'tür. Mütekârib bahrine ait olan Farsça mütenâvib vezinde Feülü fa'lün tefileleri bir mısradaki 4 kez tekrarlanmıştır. Câmi'nin ifadesine göre söz konusu

3. Merhum Halök İpekten'in Aruz Ölçüsü adlı çalışmasında Fuzûlînin kullandığı vezinlerle ilgili rakamlar, bu tabloya göre bazı küçük farklılıklar arz etmektedir. Krş. Eski Türk Edebiyatı-Edebi Bilgiler, 2. Kısım: Aruz Ölçüsü, (2 bs.), Erzurum, 1989, s. 286.; bu geniş çalışmanın tanıtımı için bkz. Yakup Şafak, "Aruz Ölçüsü ve Bazı Değerlendirmeler", Yedi İklim, S. 49, s. 12-18.

4. Bkz. Perviz Nâtil Hânlerî, Tahkik-ı Intikâdî der şî'r-ı Fârsî, Tahran, 1327 h.ş., s. 152 v.d.; L.P. Elwell-Sutton'un The Persian Metres (Cambridge, 1976) adlı eserinden naklen Sîrûs Şemîsâ, Seyr-i gazel der şî'r-ı Fârsî, 3. bs. Tahran, 1370 h.ş., s. 236-240; H. İpekten, a.g.e., s. 251-256.



vezindeki bu tarz sonraki (müteahhirin) Fars şairlerinden bazıları tarafından denenmiştir (5). Zâât'nin de bu şekilde yazılmış bir gazeli vardır (6).

Yukarıda ele alınan 23 veznin dışında kalan tek kalıp Münserih bahrine ait (14 nolu) Müfteilün fâilâtü müfteilün fa'dır. Bir Türkçe ve bir de Farsça gazelde kullanılmıştır. Genel olarak Farsça gazelerde % 0.9'luk bir kullanıma sahip olan bu vezin, daha ziyade eski İran'lı şairlerin iltifat ettiği bir kalıptır (7). Türkçe manzumelerde ise çok nadir olarak görülmektedir (8).

Muttarid ve mütenâvib vezinlerin kullanılışı üzerine bazı mülâhazalarımız da şöyledir:

1. Söz konusu vezinlerden 7'si (2,6,8,13,15,23,24 nolu) duraklı olarak kullanılmıştır. Yani bu vezinlerle yazılan manzumelerde mısralar iki eşit parçaya bölünmektedir ve mısraların ilk bölümü sonunda kelimeler de bitmektedir. Bunlar:

Mef'ülü mefâilün/ mef'ülü mefâilün (HEZEC)

Müstef'ilün müstef'ilün / müstef'ilün müstef'ilün (RECEZ)

Feilâtü fallâtün / feilâtü fâilâtün (REMEL)

Müfteilün fâilün (fâilân) /Müfteilün fâilün (fâilân) (MÜNSERİH)

Mef'ülü fâilâtün / mef'ülü fâilâtün (MUZÂRİ')

Fe'ülü fa'lün/ fe'ülü fa'lün / fe'ülü fâ'lün / fe'ülü fa'lün (MÜTEKÂRİB)

Mütefâilün mütefâilün/ mütefâilün mütefâilün (KÂMİL)'dür.

(İşaretlerden de anlaşılacağı üzere Mütekârib bahrine ait vezinde her iki tefilede bir, durak yapılmıştır. )

2. Yukarıdaki vezinlerde aynı yapıda oldukları halde (1, 7, 17, 21 nolu) şu 4 vezin, duraksız olarak kullanılmıştır.

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC)

5. Câmi, Risâle-i arûz, terc. ve şerh: Ahmed Saif (Câm-i muzaffer-Şerh-i arûz-ı Mollâ Câmi), İstanbul, 1267, s. 151-152.

6. Bkz. H. İpekten, a.g.e., s. 242.

7. Bkz. S. Şemîsâ, a.g.e., s. 238; Reşidü'd-dîn-i Vatvât, Muhtasarî der ilm-i arûz, nşr. Ahmed Ateş- Abdulvahhab Tarzi, Farsça Gramerî (metinler kısmı), İstanbul, 1970, s. 259.

8. Bkz. Y. Şafak, "Aruz ölçüsü ve Bazı Değerlendirmeler", s. 16.

Fellâtün feillâtün feillâtün feillâtün (REMEL)

(Fâilâtün)

Mefâilün feillâtün mefâilün feillâtün (MÜCTES)

Feülün feülün feülün feülün (MÜTEKÂRİB)

(Her iki gruptaki vezinlerin örnekleri için aşağıda gösterilen yerlere bakınız.)

3. Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe divanlarındaki muttarid ve mütenâvib vezinlerde görülen bir diğer özellik, bu vezinlerle yazılmış manzumelerde mısra sonlarında- özellikle kafiye ve rediflerde- birleşik (bir buçukluk) hece kullanılmamasıdır. (Münserih bahrine ait Müftellün fâilün (fâilân)/ müftellün fâilün (fâilân) vezni, tabiatıyla bu kullanımın dışındadır; zira aruz kitapları bu veznin dört ayrı şekilde kullanılmasına cevaz vermiştir) (9).

Söz konusu 10 vezinle yazılmış manzumelerin kafiye ya da redifleri şunlardır:

1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün: Türkçe Divan: hancer (Ks. IV), sevdâsı (Trk. Bend, s. 51), zârı (Ks. XVIII), kişverdür (Ks. XIX), eyler (Ks. XXII), handandan (Ks. XXV), rabbânî (Ks. XXVI), müşkil (Ks. XXX), eyler (Ks. XXXVI), peydâ (G. IV), yâ Rab (G. XXX), it (G. XLII), dut (G. XLIV), görgeç (G. LII), bar (G. LXVI), yazmışlar (G. LXVIII), dutmuşlar (G. LXIX), oynar (G. LXX), artar (G. LXXI), dirlir (G. LXXX), eyler (G. LXXXI), sor (G. LXXXIV), cünûnumdur (G. LXXXVII), pādandur (G. LXXXVIII), kandur (G. LXXXIX), Mecnun'dur (G. XC), dil-rûbâldur (G. XCI), vardur (G. XCII), mâildür (G. C), hâlümdür (G. CI), cebînümdür (G. CII), itdügümdendür (G. CIII), iyindür (G. CIV), kılmaz (G. CXI), olmaz (G. CXII), olmaz (G. CXIII), bilmez (G. CXVI), virmez (G. CXVII), itmiş (CXXXIII), hoş (G. CXXXIV), nâ-danlığ (G. CXLVI), âşık (G. CLII), tek (G. CLVI), anber-efşânun (G. CLXII), virdün (G. CLXV), urdum (G. CXC), yoldaşum (G. CXCIII), deşşürdüm (G. CXCIV), benzetdüm (G. CXCVIII), itdüm (G. CCI), hicrandan (G. CCXII), âf-tâbindan (G. CCXIII), varından (G. CCXIV), bî-nevâlardan (G. CCXV), nûş-handünden (G. CCXVIII), melâmétden (G. CCXIX), tuğyanın (G.

9. Bkz. Seyfî-i Buhârâyî, Arûz-ı Seyfî, nşr. H. Blochmann (The Prosody of the Persians adlı eserin sonunda) Amsterdam, 1970, s. 32-33; ayrıca krş. Şems-i Kays (Şemsü'd-dîn Muhammed b. Kays er-Râzî), el-Mu'cem fi me'âyiri eş'âr'i-Acem, nşr. Muhammed Kazvîni aynı eserden yeniden nşr. Müderris Rezevî, Tahran, 1338 h.ş., s. 138-139; Câmî a.g.e., s. 115-118. (Fuzûlî'nin bu vezinle yazdığı iki gazelin numaralan şunlardır: T.D. G.LX; F.D. G. 402.)

CCXXIV), yaşın (G. CCXXV), bu (G. CCXXXVI), âhû (G. CCXXXVIII), urma (G. CCXLI), eyle (G. CCL), beyâbâne (G. CCLI), ruhsâre (G. CCLIII), üzre (G. CCLVI), usanmaz mı (G. CCLXIV), hicrânı (G. CCLXVI), bâzân (G. CCLXX), yaşı (G. CCLXXVI), şehläyı (G. CCLXXVII), âlem-ârâyı (G. CCLXXVIII), itdi (G. CCLXXXIII), yetmez mi (G. CCLXXXIX), meni (G. CCXC), meni (G. CCXCI), âlem-ârâdur (Trc. Bend s. 438), perîşânım (Mur. s. 472), eyler (Kit'a XI), dutsan (Kit'a XX), câhil (Kit'a XXII) kim (Kit'a XXIV); Farsça Divan: galtâneş (Ks. 1), dâred (Ks. 5), şod (Ks. 9), âlem (Ks. 28), bâşem (Ks. 30), âlem râ (G. 4), pâ râ (G. 6), nizârem ra (G. 10), can râ (G. 11), bulbul râ (G. 13), û râ (G. 14), bulbulhâ (G. 19), zebânem râ (G. 21), h âbem râ (G. 26), peydâ (G. 32), şebhâ (G. 34), mâ râ (G. 35), hûban râ (G. 36), perîveş râ (G. 47), yâ Rab (G. 53), imşeb (G. 54) bâ' is (G. 117), nâsîh (G. 123), dâred (G. 126), neg'şâyed (G. 127), dâred (G. 135), gîred (G. 138), gîred (G. 141), gîred (G. 144), ufted (G. 145), şod (G. 147), mî-bîned (G. 149), mî-bâred (G. 159), şod (G. 161), âyed (G. 166), ufted (G. 167), mî- sôzed (G. 182), âyed (G. 183), bâşed (G. 187), dâred (G. 192), ne-mî-âyed (G. 195), mî-dâned (G. 198), kes (G. 215), dil-keş (G. 218), guher-bâreş (G. 219), hicrâneş (G. 220), rûyeş (G. 221), vâ' iz (G. 228), kef (G. 232), âşîk (G. 238), gul (G. 246), musta'cil (G. 247), reftem (G. 252), dîdem (G. 255), dîdem (G. 257), kerdem (G. 258), dârem (G. 259), nemnâkem (G. 260), bestem (G. 262) kerdem (G. 263), dil-cûyem (G. 266), bestem (G. 267), mes-tem (G. 268), cânânem (G. 269), âverdem (G. 270), kerdem (G. 271), mî-h âhem (G. 275), gerdem (G. 282), ne-mî-h âhem (G. 283), hem (G. 288), gerdem (G. 291), bin'vîsem (G. 294), ne-mî-bînem (G. 302), ne-mî-dânem (G. 308), ne-mî-dânem (G. 310), burdem (G. 312), bâşem (G. 316), mî-dânem (G. 321), gerdân (G. 333), men (G. 335), men (G. 340), men (G. 342), îh (G. 349), bîrûn (G. 350), men (G. 351), tü (G. 360), û (G. 363), û (G. 364), mande (G. 373), yâ ne (G. 377), ruhsârî (G. 381), kerdî (G. 383), hem-râhî (G. 385), meclis-ârâyî (G. 391), reftî (G. 392), bâşî (G. 396), deşt-peymâyî (G. 400), ûyem (Kit'a 30).

2. Mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün: T.D. cânânı (G. CCLXV); F.D. dâred (G. 180).

3. Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün: T.D. ulâ (Ks. VIII); F. D. bered (G. 188), konem (G. 305).

4. Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün: T. D. terdür (G. CVI), âşîk (G. CLI); F.D. mâyil (G. 244), şunîdî (G. 395).

5. Feilâtü fâilâtün feilâtü fâilâtün: T.D. olmuş (G. CXXXV).

6. Mef'ülü Fállâtün mef'ülü fállâtün: T.D. vazih (G.LVI), nigârum (G. CXCI), mübtelâde ( G.CCXLVI), cemâle (G.CCXLVII), dâğı (G. CCLXI); F. D. kerd (G.168), semen-ber (G. 203), hâsil (G. 241), mâyi (G. 384), dâri (G. 389).

7. Mefâilün feilâtün mefâilün feilâtün: F. D. bâşed (G. 131), ne-dârem (G. 293), burf-dem (G. 306), bi-guşâyem (G. 320), men (G. 352), devîdi (G. 394).

8. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün: T.D. hurrem (Ks.XXVII), hâdis (G. XLVII); F.D. dil (Ks. 2), pîrâhenem ra (G.7), âşinâyî (Müsed. 1).

9. Fe'ülü fa'lün fe'ülü fa'lün fe'ülü fa'lün fe'ülü fa'lün: F.D. ter (Ks. 37).

10. Mütэфâilün mütэфâilün mütэфâilün mütэфâilün: T.D. revânımı (G. CCLXII).

Listede görüldüğü üzere şair, bu vezinlerle yazmış olduğu Türkçe manzumelerden hiçbirisinde kafiye ya da redif sonlarında birleşik hece kullanmamıştır. Farsça manzumelerde ise sadece bir gazelde (G. 168) kerd, üç gazelde de (G. 333, 349, 350) gerdân, in, birün rediflerini kullanmıştır. (Söz konusu manzumelerin birinci mısralarının sonlarında ise -harf-i medden sonra nün-i sâkinle biten kelimeler ile Farsça manzumelerde fil çekimleri dışında ve daha ziyade uzun manzumelerde- derd, şem', beyt, lillâh, ışk, hâk, dehr gibi birleşik hece ile biten kelimelere az da olsa tesadüf edilmektedir.)

Muttarid ve mütenâvib vezinler üzerine yaptığımız geniş kapsamlı bir araştırmada (10). Türk şairlerinin bu vezinlerle yazdıkları manzumelerin sonlarında birleşik hece getirmemeye özen gösterdikleri, aynı mülâhaza ile kafiye ve rediflerde -ân, -ün, -în, (harf-i medden sonra nün-i sâkin) sesleriyle biten kelimeler kullanmaktan da kaçındıkları görülmektedir (11). Fars şairlerinin ise genel olarak mısra sonlarında birleşik hece kullanmamaya dikkat etmekle birlikte, birçok şairin kafiye ve rediflerde, özellikle sonu dal ve te harfleriyle biten fillerle -ân,-ün-în sesleriyle sona eren kelimelerde bunu müsamahayla karşıladıkları anlaşılmaktadır. Geleneği çok iyi bilen Fuzûlî, mezkûr vezinlerle yazdığı Türkçe manzumelerin kafiye ve rediflerinde birleşik hece ile biten kelimeler getirmekten kaçınırken, Farsça manzumelerinde bu cevazı dört gazelinde kullanmıştır.

Şairimizin kullandığı vezinlerin Fars ve Türk edebiyatlarındaki yerini belirleyebilmek için iki edebiyatta da gazelerde kullanılan vezinleri yukarıdaki tasnif çerçevesinde vermek uygun olacaktır (12).

10. Bu araştırmamız henüz yayınlanmamıştır.

11. Harf-i medden sonra gelen sâkin (harekesiz) nünün mısra içinde taktî'den düştükleri, mısra sonlarında ise sâkin bir harf sayıldıkları hususunda bkz. Camî, a.g.e; s. 62-63; Seyfi, a.g.e., s. 8. Camî, risalesinde bu tür vezinlerin müsebbâğ (yani mefâilân, müstefîlân, fâilîyân gibi sonu bir buçukla biten) şekillerine yer vermemiştir.

12. Tablonun oluşumunda genel ortalamalar için H. İpekten ve L.P. Elwell-Sutton'ın tesbitleri esas alınmıştır.

EN ÇOK KULLANILAN ALTI VEZİN	Fuzuli T.%	Türk Ed. Genel Ort. %	Fuzuli F.%	Fars Ed. Genel Ort. %
1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC)	21.7	(13.2)	22.4	(8.4)
2. Mef'ülü mefâilün mefâilü fe'ülün (HEZEC)	2.6	(7.6)	4.1	(6.9)
3. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün (REMEL)	43.4	(31.4)	24.6	(14.6)
4. Feilâtün feilâtün feilâtün feilün (REMEL)	17.1	(13.4)	17.8	(13.5)
5. Mef'ülü fâilâtü mefâilü fâilün (MUZÂRİ')	6.6	(13.1)	15.1	(14.8)
6. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün (MÜCTES)	3.3	(6.2)	8.8	(13.5)
Toplam	94.7	(84.9)	92.8	(71.7)

#### KISA VEZİNLER

1. Mefâilün mefâilün fe'ülün (HEZEC)	-	(5.01)	0.24	(3.7)
2. Mef'ülü mefâilün fe'ülün (HEZEC)	-	(0.38)	0.24	(2.7)
3. Fâilâtün fâilâtün failün (REMEL)	-	(1.61)	0.73	(2.2)
4. Feilâtün feilâtün feilün (REMEL)	0.33	(0.22)	0.24	(1.1)
5. Müfteilün müfteilün fâilün (SERİ')	0.33	(0.27)	0.24	(0.7)
6. Feilâtün mefâilün feilün (HAFİF)	0.33	(2.38)	0.48	(2.9)
7. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün feil (MÜTEKÂRİB)	-	(0.14)	0.24	(0.6)
Toplam	0.99	(10.01)	2.41	(13.9)

#### MUTTARİD VEZİNLER

(Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC) (Yukanda geçti.)

1. Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün (RECEZ)	-	(1.18)	0.49	(1.8)
2. Müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün (RECEZ)	-	(0.02)	-	(0.1'den az)
3. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün (REMEL)	-	(0.08)	-	(0.2)
4. Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün (REMEL)	0.66	(0.01)	0.49	(0.5)
5. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün (MÜTEKÂRİB)	(0.33)	(0.05)	0.24	(0.6)
6. Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün (KÂMİL)	0.33	(0.01)	-	(0.1'den az)
Toplam	1.65	(1.35)	1.22	(3.2)

#### MÜTENÂVİB VEZİNLER

Mef'ülü mefâilün mef'ülü mefâilün (HEZEC)	0.33	(0.69)	0.24	(2)
Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün (RECEZ)	-	(0.78)	-	(1.3)
Feilâtü fâilâtün feilâtü fâilâtün (REMEL)	0.33	(0.22)	-	(1.2)
Müfteilün fâilün müfteilün fâilün (MÜNSERİH)	0.33	(0.50)	0.24	(1.6)
Mef'ülü fâilâtün mef'ülü fâilâtün (MUZÂRİ')	1.65	(1.27)	1.22	(2.4)
Mefâilün feilâtün mefâilün feilâtün (MÜCTES)	-	(0.05)	1.46	(1.1)
Fa'lün fe'ülün fa'lün fe'ülün (MÜTEKÂRİB)	-	(0.08)	-	(0.2)
Toplam	2.64	(3.59)	3.16	(9.8)

Bu tablodan çıkarılabilecek sonuçlar ise şöyledir:

Şairimiz en çok, Fars ve Türk aruzlarında da en çok kullanılan altı vezni tercih etmekle beraber, genel eğilimden farklı olarak Remel bahrinin Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün ile Hezec bahrinin Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezinlerine büyük bir alâka göstermiştir. (Türkçe gazelerde toplam %65.1, Farsça gazelerde toplam %47; bu rakamlar genel ortalamanın bir hayli üzerinde). Yine O, remel bahrine ait Feilâtün feilâtün feilâtün feilün veznini, genel ortalamanın (yaklaşık %4'lük bir farkla) üzerinde kullanmıştır. Buna karşılık Türkçe gazelerinde, Muzâri' bahrinin Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün veznini; hem Türkçe hem Farsça gazelerinde, Müctes bahrinin Mefâilün feilâtün mefâilün feilün ve Hezec bahrinin Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün kalıplarını genel eğilimin (yaklaşık %3 ila %6.5 arasında farklarla) aşağısında kullanmıştır.

Altı veznin toplam kullanım oranları da Türkçe gazelerde % 9.8'lik ve Farsça gazelerde % 21.1'lik farklarla genel eğilimin üzerindedir. Dikkat çekici bir başka husus, söz konusu vezinlerin oranlarının Farsça ve Türkçe manzumelerde ciddi farklılıklar göstermesidir. Örneğin Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni Türkçe gazelerde % 43.4'e yükselmişken, Farsça gazelerde %24.6'da kalmıştır. Bunun aksine olarak Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün kalıbı Türkçe gazelerde %6.6 gibi düşük bir oranda kalırken Farsça gazelerde % 15.1'e yükselmiştir ki bu rakam genel eğilime çok uygundur. Aynı şekilde Mefâilün feilâtün mefâilün feilün vezninin Türkçe ve Farsça gazeller arasındaki oran farkı % 5.5'tir.

Fuzûlî manzûmelerinde, çoğunlukla mesnevîlerde kullanılan kısa vezinlere ve gerek Fars, gerekse Türk aruzlarında -4 Mefâilün dışında- az kullanılmış muttarid ve mütenâvib vezinlere de ilgi göstermemiş, bazılarını hiç denememiştir. Kısa vezinlerin toplam kullanım oranı, her iki edebiyattaki genel temayülün çok altındadır.

Şair, Türkçe manzûmelerinde vezinleri, Türk edebiyatındaki, özellikle içinde yaşadığı XVI. y.y.daki eğilimlere yakın oranlarda kullanırken (13), Farsça manzûmelerinde vezinleri Fars şiirindeki genel temâyüle daha uygun oranlarda kullanmıştır. Fuzûlî'nin iki dilde yazdığı manzumelerde, vezin tercihleri hususunda görülen bu farklılıkta, şüphesiz dillerin kendilerine özgü hu-

13. H. İpekten'in tesbitlerine göre XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden Zâtî, Fuzûlî, Hayâlî, Yahyâ Bey, Nevî, Bâkî ve Rûhî, mezkur 6 vezni ortalama olarak % 91, kısa vezinleri % 6, muttarid ve mütenâvib vezinleri ise % 3 civarında kullanmışlardır; kırs a.g.e., s. 284-293.

susiyetlerinin, her iki edebiyatta vezin konusundaki temâyüllerin, şairin yaşadığı devrin ve etkilendiği edebî şahsiyetlerin rolü vardır.

Bu mülâhazadan hareketle, şairimizin her iki dilde yazdığı şiirlerde kullandığı vezinler hususundaki tercihlerinin daha belirgin bir şekilde ortaya konulabilmesi için Fars edebiyatının önde gelen gazel şairlerinden Sa'dî (öl. 691/1292), Hâcû (öl. 753/1352) ve Hâfız (ölm. 791/1388) ile çağdaşı olan Türk şairlerinden Zâtî (öl. 953/1546), Hayâlî (öl. 964/1557) ve Yahyâ Bey (ölm 990/1582)'in gazellerinde kullandıkları vezinlerin oranlarını takdim etmek uygun olacaktır (14). (Sıralama yukarıdaki sınıflandırmaya göre yapılmış ve mukayese imkânı sağlaması için Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe manzumelerinde kullandığı vezinlerin oranları, tekrar verilmiştir.)

	SADİ	HACO	HAFİZ	FUZULİ FARSA ŞİİRLERİ GAZELERİ	FUZULİ TÜRKÇE GAZELERİ	ZATİ	HAYALİ	YAHYÂ BEY
EN ÇOK KULLANILAN ALTI VEZİN %	%	%	%	%	%	%	%	%
Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün	4.2	2.4	4.7	22.4	21.7	19.7	14.8	13.2
Mef'ûlü mefâilü mefâilü fe'lün	5.1	8.9	3.9	4.1	2.6	6.5	2.8	2.5
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	6.5	12.9	6.4	24.6	43.4	42.6	41.6	38.3
Feilâtün feilâtün feilâtün feilün	15.2	22.4	26.2	17.8	17.1	12.2	10.6	17.4
Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün	10.7	9.9	14.4	15.1	6.6	9	18.1	14.9
Mefâilün feilâtün mefâilün feilün	16.3	14.4	22.7	8.8	3.3	0.9	4.6	7
<b>Toplam</b>	<b>58</b>	<b>70.9</b>	<b>78.3</b>	<b>92.8</b>	<b>94.7</b>	<b>90.9</b>	<b>92.5</b>	<b>93.3</b>
<b>KISA VEZİNLER</b>	<b>20.1</b>	<b>15.8</b>	<b>12.8</b>	<b>2.4</b>	<b>1</b>	<b>6.2</b>	<b>4.6</b>	<b>2.1</b>
<b>MUTTARİD VEZİNLER</b>	<b>ER 3.9</b>	<b>3.7</b>	<b>0.6</b>	<b>1.2</b>	<b>1.7</b>	<b>0.4</b>	<b>0.4</b>	<b>0.2</b>
<b>MÜTENÂVİB VEZİNLER</b>	<b>16.9</b>	<b>8.4</b>	<b>8</b>	<b>3.2</b>	<b>2.6</b>	<b>2.7</b>	<b>2.2</b>	<b>4.4</b>
<b>Diğerleri</b>	<b>1.3</b>	<b>1.8</b>	<b>0.4</b>	<b>0.2</b>	<b>0.3</b>	<b>—</b>	<b>—</b>	<b>0.2</b>

Sonuç olarak Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî, gerek çeşit gerekse oran bakımından, Türkçe manzumelerinde Türk edebiyatının ve özellikle içinde yaşadığı XVI. yüzyılın; Farça manzumelerinde ise Fars edebiyatının genel temâyüllerine yakın olan vezinleri tercih etmiştir. Ancak O, gerek Remel bahrinin Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün ve Hezec bahrinin Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün kalıplarını en çok kullanan şairlerden biri olması, gerek kısa, muttarid ve mütenâvib vezinlere fazla iltifat etmemesiyle vezin tercihi hususunda kendi şahsiyetini korumuş ve ayrıcalığını ortaya koymuştur. Ayrıca muttarid ve mütenâvib vezinleri kullanışı da onun, aruz konusundaki ustalığının ve titizliğinin bir başka göstergesi olmuştur.

14. Bu tablonun oluşumunda merhum İpekten'in mezkûr eserinin yanısıra şu çalışmadan istifade edilmiştir: Rûhullah Hâdî, "Tenevvu-l evzân der gazeliyyât-ı Hâcû, Hâfız ve Sa'dî", Rûşd-Âmûzîş-ı Edeb-ı Fârsî, S. 27, s. 56-63.

## ARAP DİLİ VE EDEBİYATI AÇISINDAN ES-SUYÛTÎ

Dr. Ahmet Kazım Ürün

Arap dili ve edebiyatında eser vermiş binlerce edip gelip geçmiştir. Her biri öğrendiği bilgiler üzerine yeni bilgiler ekleyerek bunları kendilerinden sonraki nesle bırakmışlardır. Kimi tek eserle, kimi yüzlerce eserle dil ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlardan birisi de Arap dili ve edebiyatında belki de en çok eser veren Celâluddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî'dir. Yazarı ele almadan önce ondan önceki dönemlerde gramer ve belâgat alanında yapılan çalışmalara kısaca değinmemizde yarar olacağı kanaatindeyim.

Arap edebiyatında filolojik çalışmalar, Kur'an'ın yazılması, kitap haline getirilmesiyle başlamış, gramer de, kıraat ilmine bağlı olarak doğmuştur. Gramerle sıkı sıkıya bağlı ilk önemli çalışma, Ebu'l-Esved ed-Du' elî (1) (69/688) tarafından Kur'an'da kelime sonlarının harekelenmesi (yani harf şeklinde müstakil karşılıkları bulunmayan kısa seslilerle kelime sonundaki çekim eklerinin aynı işa-retlerle gösterilmesi) olmuştur.

Bütünü ile Arap filolojisinin kuruluşu ve bu arada gramer ve lügat çalışmaları, hicri ilk yüzyılın başlarında kurulan iki yeni şehirde, önce Basra'da sonra onunla birlikte Kûfe'de gerçekleşti. Bu iki muhitteki dil ve edebiyat çalışmaları, farklı prensipleri, meseleleri kendilerine mahsus bir görüşle ele alış ve inceleyiş tarzları, dolayısıyla ihtilafı, münakaşaları olan iki filoloji mektebinin doğması sonucunu getirdi. Bu çalışmaları sırasında Basralılarla önceleri onlardan istifade ederek yetişirken, ikinci yüzyıl sonlarında ayrı bir grup teşkil

\* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

1 Nahiv ilminin kurucusu hakkında değişik görüşler olmakla birlikte kaynakların çoğu, bu ilmi Ebu'l-Esved'in kurduğunu, onun da 'Ali b. Ebi Tâlib'den öğrendiğini rivayet ederler. Ebu'l-Esved hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtib*, s.6-12; ez-Zubeydi, *Tabakât* s. 13-19; Yâkût, *İrşâd* XII, 34 vd.; İslam Ansiklopedisi, IV, 75 vd.



eden Kûfeliler, hararetli bir yarışma içindeydiler. Basra mektebi mensupları, lehçesi fasih bedevilerden duydukları şekilleri esas kabul etmişler, ancak güç hal-lerde kıyasa başvurmuşlardır. Kûfeliler ise umumiyetle kıyasa ve bu yolla va-rılan kaidelere bağlı kalmışlardır.

Dil çalışmalarının hazırlık safhaları bir yana bırakılırsa nahve dair kitap yazmış olması gereken ilk alim 'Abdullâh b. Ebî İshâk (127/745)'tir. İkinci olarak da 'İsâ b. 'Umer eş-Sekâfî rivayet edilir. Ele aldığı mevzuları, hudutlarını, is-tilahlarını tayin ettiği sistemli disiplinler haline sokan el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (175/791), lügat ve gramer çalışmalarına da yön verdi. Onun nahve dair bilgilerini, talebesi Sibeveyh (180 ? / 796)'e borçluyuz. Sibeveyh, Arap-ça'nın gramerini çok defa en küçük noktalara kadar tesbit eden meşhur **el-Kitâb**'ında, İsâ b. 'Umer eş-Sekâfî'nin bir eserini esas olarak almış, muhtevasını hocası el-Halîl'in ve bir dereceye kadar da başkalarının bilgileriyle ge-nişletmiştir. Bu eser, daha sonraki eserler için örnek teşkil etmiş ve asırlar bo-yunca değerini korumuştur.

Daha sonra dil konusunda eser veren dilcileri şöyle sıralayabiliriz. **el-Muktadab** adlı eseriyle el-Muberrred (285 / 898), **el-Usûl** ve **el-Cumel** adlı eserleriyle İbnu's-Serrâc (316/929), **ez-Zeccâcî** (337/949), **es-Sirâfî** (368/979). Basra mektebi mensupları arasında Sibeveyh'den sonra da büyük alimler bir-birini takip etti. el-Ahfeş (207/822), Ebû 'Ubeyde (210/825), Ebû Zeyd el-Ensârî (223/837), sarfia nahvin hudutlarını belirli bir şekilde ayıran el-Mâzinî (249/863), İbn Dureyd (321/933), ve yukarıda adı geçen şahıslardan **ez-Zeccâcî** hariç hepsi bu ekolün mensubudurlar. Umumiyetle er-Ruâsî (187/803) ile başlatılan Kûfe mektebi mümessilleri ise el-Kisâfî (189/805), onun talebesi el-Ferrâ (207/823), Ebû 'Amr eş-Şeybânî (213/829), İbnu's-Sikkî (244/858), Sa'leb (219/904) v.b.'dir. Bu iki kolun hararetli çalışmalarının Arap diline büyük katkısı olmuştur. Bağdat'ta teşekkül eden ve Ebû 'Alî el-Fârisî (377/987), İbn Cinnî (392/1001) gibi alimlerin temsil ettikleri yeni bir mektep, bu çalışmalara uzlaştıncı bir yön vermiştir. Bu üçüncü mektebe mensup filologlarla daha sonra Endülüs'te, Mısır'da teşekkül eden mekteplerde dil alimleri daha ziyade hicri dördüncü yüzyılın sonuna kadar toplanan malzemeyi, yazılan eserleri kaynak edinmişler ve eski çalışmalar bazan yeni görüşler yeni tasniflerle tekrar ele al-mışlar; özetleme ve şerh etme yoluna gitmişlerdir. Kurtubalı İbn Madâ (592/1196) eski dilcilerin nahivle ilgili görüşlerini reddetmişti. Fakat bu istenen ala-kayı görmedi. Türkçe'ye dair eserler de yazmış olan **Kitâbu'l-İdrâk**'ın yazarı Gir-

natalı Ebû Hayyân (745/1345), meşhur **Elfiye** müellifi İbn Mâlik (672/1274), Endülüs mektebi mensuplarından.

Mısır mektebine bağlı olanlar arasında, meşhur **el-Kâfiye** sahibi İbnü'l-Hâcib (646/1249), **Muğni'l-Lebib** yazarı İbn Hişâm (761/1360) ve konumuzu teşkil eden es-Suyûtî'yi görmekteyiz.

Kısaca işaret edilen dil çalışmalarında çağdaş müelliflerin filoloji karşılığı olarak kullandıkları fihru'l-lugaya dair olanlar da vardır. İbn Cinn'in **el-Hasa'is**'inde hususi şeklini bulan ve İbn Fâris (395/1005)'in **es-Sâhibî fi Fikri'l-Luga ve Suneni'l-Arabîyye fi Kelâmihâ** adlı kitabıyla devam eden bu nevi eserlerde dilin mahiyetli ele alınmakta, bilhassa Arapçayla ilgili problemler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra değineceğimiz es-Suyûtî, bu konuda kendisinden sonraki nesil için kaynak olacak mükemmel eseri **el-Muzhîrî** yazmıştır (2).

Belağat ilmi, Araplarda Cahiliye devrinde bir ilim olarak bilinmiyordu. Fakat onlardan bize kadar ulaşmış olan şîr ve hitabet gibi edebi mahsullere gözetdiğimizde Cahiliye devri Araplarının fasih ve belîğ konuştuklarını yani belağat sanatının pratikte uyguladıklarını görürüz.

İlk dönemlerde bedî veya beyan kelimeleri, belağat yerine kullanılıyordu. Nitekim İbnü'l-Mu'tezz (296/908), belağat sahasında telif ettiği eserine **el-Bedî** ismini vermiştir. Daha sonra bu isimler belağat ilminin bölümleri için kullanılmıştır.

Belağat ilminde ilk eserin yukarıda adı geçen bir günlük halife İbnü'l-Mu'tezz'e ait olduğu rivayet edilmektedir. **Kitâbu'l-Bedî** adındaki bu eseri 274/887 yılında yazmıştır. Daha sonra bu konuda sırasıyla şu eserler telif edilmiştir. Ebu'l-Ferec Kudame İbn Ca'fer'in **Nakdu's-Şîrî**, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin **Kitâbu's-Sına'ateynî**, İbnü'r-Reşîk'in **Kitâbu'l-'Umde**'si, nihayet bu sahada bir şaheser olan 'Abdu'l-Kâdir el-Curcânî (471/1078)'nin **Esrâru'l-Belâğâ**'sı ile **Delâ'illu'l-'icâz**'ı ki ez-Zemahşerî (538/1143), **Esâsu'l-Belâğâ**'sını yazarken özellikle bu iki eserden çok istifade etmiştir. es-Sekkâkî'nin **Miftâhu'l-'Ulûm**'u, et-Teftezânî'nin **el-Mutavvelî** ve 'Abdu'l-Kâdir el-Bagdâdî'nin **Hizânetu'l-Edebî**.

2 Çetin, N.M., Arabistan Maddesi, Küçük Türk İslam Ansiklopedisi, 2. Fasikül, M.E.B., İstanbul, 1978, s. 150-152.

Özetle hicri dördüncü ve beşinci asırdan sonra pek çok arap edibi bu konu üzerinde kitaplar yazmışlardır. Bunlardan birisi de yazımıza konu olan es-Suyûtî'dir.

Tam adı Celâluddîn Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. Kemâliiddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî'dir. Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlûklüler devletinin son zamanlarında Kahire'de yetişen ve Arap dilinde en fazla eser vücuda getiren müelliflerden biri ve belki de birincisidir.

es-Suyûtî, 1 Recep 849'da Kahire'de doğmuştur. Çağdaşlarından meşhur Muhammed b. 'Abdurrahmân es-Sehâvî'nin belirttiğine göre es-Suyûtî'nin annesi bir Türk cariye idi. (3) Ona Ebu'l-Fadl künyesini babasının dostlarından Kâdî'l-Kudât İzzuddîn Ahmed b. İbrâhîm vermiştir.

Soyu, Şeyh Humâmuddîn el-Hudayrî es-Suyûtî'ye dayanmaktadır. Soy kütük zincirinde, başkanlar, zenginler ve fıkıh alimleri bulunmaktadır. Kendisi en büyük atasının İran asıllı olduğunu söylemektedir. Bağdat'ta bir mahalle olan el-Hudayrî nisbesi ise, burada uzun süre oturduğuna işaret olduğu tahmin edilmektedir. (4) Babası devrin fakihlerindendir. es-Suyûtî, babasının kişiliğini **Husnu'l-Muhâdara fî Ahbâr Mısır ve'l-Kâhire** adlı kitabında anlatır. Ayrıca atalarının isimlerini birer birer zikreder.

Henüz altı yaşındayken babasını kaybeden es-Suyûtî yetim büyür. Aile dostları tarafından himaye edilir ve onların ihtimam ve gayretleriyle tahsilini tamamlar. Annesi onu devrin büyük alimlerinden olan Şeyh Muhamed el-Meczub'a götürür. Bu şeyhin teşvikleriyle sekiz yaşına girmeden Kur'an'ı ezberler. Bundan sonra ilimle meşgul olur ve Arap edebiyatına aşağıda vereceğimiz pek çok değerli eserler kazandırır.

Hicri 911'de vefat eden yazar, Kahire'nin güney-doğusunda kendisine nisbet edilen mezarlığa gömülür.

Bulduğu dönemin en meşhur ve en çok eser telif eden yazardır. Kendisinde küçüklükten dahilik emareleri görüldü. Sekiz yaş gibi çok küçük bir yaşta Kur'an'ı ezberlemiş birisi olarak İbn Dakık el-'İd'in **'Umde'sini**, en-Nevevî'nin **Minhâcu'l-Fıkh**'ını, el-Beyzavî'nin **Minhâcu'l-Usûl**'ünü ve İbn Mâlik'in **el-**

3. Karahan, Abdulkadir, es-Suyûtî Maddesi, İslam Ansiklopedisi cilt:11, M.E.B., İstanbul, 1966, s. 258.

4. es-Suyûtî el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Ervâ'ihâ, Tahkik: Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ, Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 1-11, Dâru İhyâ'îl-Kutubî'l-'Arabî Kahire (tarihsiz), s.1 ve sonrası; Corci Zeydân, Târîh Âdâbi'l-Lugatî'l-'Arabiyye, Tahkik: Şevki Dayf, 1-4, Dâru'l-Hilâl, 1967, 111, 239.

**fiye**'sini ezberlemiş, bunun üzerine 864 yılından itibaren ilim ile meşgul olmaya başlamıştır. Önce tefsir, hadis ve fıkıh olmak üzere dini ilimleri öğrenmek için gerekli olan nahiv, me'ânî, beyân, bedî gibi alet ilimlerini öğrenmiş, daha sonra esas ilimlere geçmiştir. Bazı alimlerden fıkıh ve nahiv okuduktan sonra nihayet Şeyh Şihâbuddîn eş-Şarmâsâhî'den feraiz öğrenmiş ve 866 senesi başında Arapça okutmak üzere icazet almıştır. Çok kuvvetli bir zekaya sahip olan es-Suyûtî'nin ikiyüzbîn hadisi ezberlediği nakledilmektedir. (5)

es-Suyûtî, **Husnu'l-Muhâdara** adlı kitabında, sayıları yüzelliyi bulan sanat ve ilim dallarındaki hocalarının adlarını anlatır. Bu denli çok sayıda hocası olan es-Suyûtî, henüz onyediyi yaşındayken ilk eseri olan **Şerhu'l İstî'âza ve'l-Besmele**'yi devrin Şeyhülislami 'Alemuddîn el-Bulkinî'ye sundu ve o da eserin başına bir takriz yazdı.

Şeyhulislam 'Alemuddîn el-Bulkinî, 876 yılında kendisine ders ve fetva görevini verdi. Şeyhuniye ve Baybarsiye medreselerindeki derslere çok sayıda öğrenci katılmaktaydı.

Ölünce Şeyhulislamlığa Şerefuddîn el-Munâvî geçti. es-Suyûtî ondan usûl, Şerhu'l-Behce ile haşiyesi ve Beyzavi tefsiriyle ilgili dersler aldı. Ayrıca meşhur bir hocası da Bizans'ta doğmuş sonra Şam ve Kudüs'e gelmiş daha sonra da Kahire'ye yerleşmiş hicri dokuzuncu asır nahivcilerinden el-Kâfiyeci Muhammed b. Süleymân er-Rûmî (h. 879)'dir. Şeyhuniye ve diğer yerlerde ders aldı. Felsefe, mantık ve nahivle ilgilendi. Hocaları arasında şunları sayabiliriz : Şemsu'l-Fenârî, İbnu'l-Ferîşte, Hâfizuddîn Muhamed el-Bezzâzî. Çok geçmeden tefsir hadis ve fıkıhta üstad olmuş, lügat, belagat, mantık ve felsefede de yetkili bir şahıs durumuna gelmiştir.

es-Suyûtî, el-Kâfiyeci hakkında şunları söylüyor: **O, üstadların üstadıydı. Onu her ziyaretimde yeni yeni şeyler öğreniyordum. Bir gün "ريد قائم" İbaresinde kaç konu var diye sorunca şaşırdım. 110 konu olduğunu söyledi. Ben de hepsini öğrenmeden gitmem dedim.** Bir çok eseri vardır. es-Suyûtî, kendisinden eserlerinin sayısını sorunca **ben de bilmiyorum** diye cevap verir. Eserlerinin çoğu muhtasarlardan oluşmuştur. En faydalısı ve değerlisi İbn Hişâm'ın **Kavâ'idu'l-İ'râb**'ına yaptığı şerhdır. es-Suyûtî, onun düşüncelerini eserlerinde açıklamıştır; Örnek olarak şu cümlede, Sibeveyh'in aksine iki amilin değişik iki mamule atfı yapılmasını caiz görmüştür:

5 Karahan, a.g.e., s. 258.

## ” كان اكلاما زيدا وتمر عمرو ”

Eserlerinin bazıları şunlardır: Meşhur tefsir metodu ile ilgili kitabı **Teysir fi 'İlmil't-Tefsîr, Şerh Kavâ'id'l'l-Edevât, Şerh Kelimetey eş-Şehâde, Mirâcu't-Tabakât, Menâzilu'l-Ervâh, Kararu'l-Vecd fi Şerhi'l-Hamd.**

Diğer hocalarından önde gelenler arasında şunları sayabiliriz: Takiyuddîn eş-Şiblî, Seyfuddîn el-Kinânî el-Hanbelî, Şemsuddîn Muhammed es-Sahavî.

es-Suyûtî de bir çok alim gibi seyahatlar yaparak bilgisini artırma yollarını aradı. Bunun için Şam, Hicaz, Yemen, Hindistan, Fas ve Tekrûr (6) gibi memleketleri gezmiştir. (7) Ayrıca Mısır'ın Dimyât, Feyyûm ve İskenderiye gibi yerlerini de ziyaret etmiştir.

Kısa zamanda şöhreti yayılan es-Suyûtî'nin derslerini müderrisler bile takip etmiştir. O, devrin bazı ilmi ve fikri münakaşalarına da katılmıştır. Meselâ 875 yılında İbnü'l-Fârid hakkında cereyan eden hararetili münakaşalarda **Kam'u'l-Muând fi Nusret İbn'l-Fârid** adlı eseriyle onun taraftarları arasında yer almıştır.

es-Suyûtî, h. 901 yılında halife el-Mutevekkil 'Alellâh'ın emriyle o zamanlar Kahire'nin en büyük hankahı olan Baybarsiye şeyhliğine geçmiştir. Uzun bir müddet, Kaytbay zamanının sonlarına kadar bu hankah şeyhliğinin sağladığı imkanlar sayesinde refah içinde yaşadığı gibi bir çok eserini rahatça yazmak için de vakit bulmuştur. Bununla beraber bu durumunu kuskananlar da olmuştur. Kaytbay'ın yanına alışlagelmışin dışında Taylesan ile girmesi sultanın kızmasına sebep olmuştur. Bu hareketten sonra sultanı ziyaretten kaçınmış; hatta alimlerin sultanla ziyarete bulunmamağının sünnet olduğunu ileri sürmüştür. Bu mevzuda **Mâ Ravâhu'l-Asâtin fi 'Adem'l-Mâci' ile's-Selâtin** ünvanlı bir risale de yazmıştır. Daha sonra Baybarsiye şeyliği görevinden el çektilirilmiş olan es-Suyûtî halife el-Mutevekkil 'Alellâh ile münasebetlerini sıklaştırarak ondan kendisini bütün Mısır, Şam ve komşu müslüman devletlerin kadılıklarının üstünde bir göreve tayin etmesini istedi. Sultanın bu vazifeyi vermesi kadılar ve bir kısım halk tarafından engellendi. Çok gururlu olması onu birçok kişinin tenkidine maruz bırakmış ve çağdaşlarının düşmanlığını kazanmıştır. Medrese vakıflarını talebeden ziyade kendisine hasır etmesi genelde tepkiye yol açmıştır.

6 Batı Sudan'ın bir bölümü. Güneyinde Fas, doğusunda Senegal yer almaktadır.

7 Ahmed el-İskenderî, Mustafâ 'Anânî, el-Vasit fi'l-Edebi'l'Arabî ve Târîhi, Matbaatu'l-Ma'ârif, Mısır, 1927, s. 306; Cord Zeydân, a.g.e., 111, 244.

Bütün görevlerinden soyutlandırılan es-Suyûtî'nin maneviyatı kırılmış ve insanlara olan güveni tamamıyla sarsılmıştır. Kahire'de Nil nehri ortasındaki adacıklardan biri olan er-Ravda'daki evine çekildi. Yalnız bir hayat yaşayıp kendisini eser yazmaya adadı.

Daha önce geçtiği üzere es-Suyûtî, Araplar arasında geçerli olduğu gibi önce tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, me'âni, beyan ve bed'î öğrenmiş, sonra fıkıh usulü, hadis tartışması, sarf, inşa, metuplaşma, feraid, kıraat ve tıbbî seçmiştir. Ayrıca bir müddet matematikle de ilgilenmiş; fakat zor geldiği için bırakmıştır. Önce mantık öğrenmek isteyen es-Suyûtî, bunun haram olduğuna dair fetvayı duyunca bıraktı. Bunun yanısıra tarih ve edebiyatta da geniş bilgi sahibiydi.

es-Suyûtî, pek çok eser okuyup inceleme fırsatı bulmuştu; fakat bilgisinde çok gururlu idi. Bu durum şu sözünden de açıkça anlaşılabilir: **Tefsir, fıkıh, hadis, nahiv, me'âni, beyan ve bed'î ilimlerinde derya oldum. Gücüm hocalarımın fevkine çıktı. Yalnız üstadım şeyhullislam 'Alemuddîn el-Bulkinî'nin fıkhındaki üstünlüğü benden fazladır. Feralz ilmindeki üstünlüğüm diğerlerinden aşağı ise de yine de çağdaşlarımdan üstünüm. Her sahadaki kazanmış olduğum ilim okyanusa benzer; Feralzdeki ilim okyanusa oranla Nil nehrine benzer; Oysa çağdaşlarımdan feralzdeki bilgisi Nil nehrinin bir kolu gibidir. Nilin yanında kolları ne hükmü vardır. Kur'ân'a dayalı ilimlerle hadis ve Arapçayla ilgili ilimlerde kesin başarı elde ettim. Bu üç konuda kesin başarı önce Takiyudîn es-Subkî'ye sonra da yalnızca bana aittir. (8)**

Kendisini tamamen ilmi çalışmalara vermiş olan es-Suyûtî, şiirle de uğraşmıştır. Yazdığı bazı şiirler varsa da bu konuda pek başarılı olamamıştır.

Mezheb bakımından Şafii olan es-Suyûtî, ilimlerdeki üstünlüğünü gururlu bir ifadeyle dile getirmiş, kendisini devrin en büyük alimi hatta dokuzuncu asrın müceddidi olarak ilan etmiştir. Peygamberle rüyasında veya uyanırken birçok defalar görüştüğünü de iddia ettiği görülmüştür.

es-Suyûtî, bu gururundan dolayı kimseden ihsan, hediye talep ve kabul etmediği, ilim haysiyetini çok üstün tuttuğu bilinmektedir. Nadir olmakla beraber geçim sıkıntısı çektiği günlerde bile çok zengin olduğu belirtilen kütüphanesindeki kitaplarından bazılarını satmayı tercih ederek çağının bü-

8 Günaltay, M.Ş., İslamda Tarih ve Müverrihler, İstanbul, 1339-1342, s. 408.

yüklerinden gelen hediyeleri kabul etmemiştir. Vefatından sonra sultan Kan-suhu'l-Gavri'den terekesini kaydetmek üzere izin istenildiğinde şu cevap alınmıştır: **es-Suyûtî, hayatta iken bizden bir şey aldı mı ki, biz de onun terekesine el koyalım.** (9)

es-Suyûtî'nin değişik konularda bir çok eseri vardır. Bunların ekserisi uzun araştırmalardan ziyade çeşitli kaynaklardan alıntılar yapılarak derlenmiş eserlerdir. Bu görüşü kendisinden sonraki alimler ileri sürmektedirler. Fakat buna rağmen es-Suyûtî, ilim tarihi bakımından önemli bir şahsiyettir. Zira kay-bolan bir çok esere ancak O'nun alıntı telifleriyle vakıf olunabilmektedir.

Eserleri kitap ve risale olarak üç yüzden fazladır. Bunun hakkında değişik görüşler vardır. Brockelmann onun 415 adet basılı ve yazma eseri olduğunu Flugel 560 tane, Cemil Beg (Bey) ise **'Ikdu'l-Cevher** adlı kitabında risale ve küçük hikaye tarzında 576 tane, öğrencisi ed-Davûdî ise 500 kadar eseri olduğunu ileri sürmektedir. Kendisine gelince **Husnu'l-Muhâdara** adlı kitabında otobiyografisini verirken üçyüz tane eserinin olduğunu söylemektedir. Tabii ki bundan sonra da bir çok eser telif etmiştir. (10) eserlerini yedi bölüme ayırmaktadır. Yırmilüçü tefsir ve ilgili konularda, doksanbeşi hadisle, otuzbiri dille (11), kırkücü çeşitli konular, otuzbeşi arabi ilimler yimibir usul, beyan ve ta-savvufa ilgili, ellisi ise tarih, edebiyat ve benzeri konulardadır.

## **DİLLE İLGİLİ ESERLERİ**

**el-Muzhîr fi 'Ulûm'l-Luga** : es-Suyûtî'nin dilbilgisi ile ilgili en önemli ki-tabıdır. Bu kitap dille ilgili araştırma yapan ve dil felsefesi ile ilgilenenler için çok önemlidir. Sahasında tek olup iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm dille ilgili lafızları ve bu lafızların etimolojisini, doğrularını, mütevatirlerini, kesilen ve kesilmeyenlerini, alınma yollarını, fasih, zayıf, kötü, çirkin ve düşük görülenleri, şaz, garib ve nadirlerini, terkedilmiş, sonradan Arapça'ya girmiş ve yabancı olanlarını içerir. Ayrıca dini olan lafızların özellikleri, kökleri, hakikat, mecaz,

9 Karahan, a.g.e., s. 263; es-Suyûtî hakkında detaylı bilgi için bkz., es-Sehâvî ed-Dav'u'l-Lâmî, IV, 65-70, 203; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zehab, VIII, 50-51; el-Guzzî, el-Kevâkibü's-Sâire, I, 226-231; el-İdrûsî, en-Nûrû's-Sâfir, s. 54-58; eş-Şevkânî, el-Bedru't-Tâîr, I, 328-335; el-Bagdâdî, Hedyyetu'l-Ârifin, I, 534-544; Husnu'l-Muhâdara I, 188-195; eş-Şa'rânî, et-Tabakâtu'l-Kubrâ, s. 4.

10 Umer Rıdâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, I-XV, Mektebetu'l-Musennâ, Beyrut (tarihsiz), V, 128; Yûsuf Serîks, Mu'cemu'l-Matbu'ât'l-'Arabiyye, I-2, Matbaat Serîks, Mısır, 1928, s. 1073; Eserleri hakkında bkz. İsmâ'îl Başâ el-Bagdâdî, Hedyyetu'l-Ârifin, I-11, İstanbul, 1951, I, 535-544; Çelebi, Kâtib, Keşfu'z-Zunûn, I-11, İs-tanbul, 1941.

11 Zeydân, yırmibir tanesinin dille ilgili olduğunu söylüyor. Zeydân, a.g.e., 111, 245.

müşterek, zıt ve eş anlamlı lafızlar ve bunlar gibi edebi sanatlarla kalb, ibdal ve naht misali filolojik konular ele alınmıştır. İkinci bölüm ise vezinler, fillerin yapılı ve bunlardaki kaideler ve istisnaları kapsar. Dildeki metod ve Arapça'nın diğer Sami dilleriyle olan ilgisi, dilin edebi yönleri ve rivayetin hükümleri bakımından bu bölümün araştırmacılar için değeri büyüktür. Ayrıca tabakalar, hafızlar, sıkı sahipleri ve zayıflarını içeren bir bab, Arap şair ve bilginlerin doğum ve ölüm tarihlerini, hangi kabileye mensup olduklarını, adlarını ve soyadlarını, nereden ve niçin aldıklarını, eş ve çocuklarının adlarını, aynı adı taşıyanları, birden fazla adı olanları ve hepsinin teker teker açıklaması, lakaplarının sebepleriyle beraber izahı, neseplerinin tanıtılması, kabileleri birbirine uyan ve uymayanları kapsayan bir bab vardır. (12)

Onun nahve dair pek çok konuyu içine alan çok faydalı ve malumat bakımından çok zengin bu eseri defalarca basılmıştır; Ayrıca Ma'a'l-'Ayneyn tarafından da **Şimâru'l-Muzhîr** adıyla manzum hale getirilmiştir.

**Bugyatu'l-Vu'ât fi Tabakât'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât:** es-Suyûtî, bu eserini h. 868 yılında kaleme almıştır. Zeydân'a göre bu kitap **Tabakâtu'Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn** adlı kitabın küçük nüshasıdır. Bu kitabın büyüğü kaybolmuş orta boydaki nüshası ise Paris'te h. 1332'de basılmıştır. (13)

Sahasında son derece mühim bir eser olan bu kitap hakkında es-Suyûtî şunları söylemiştir : **Henüz yetişme çağındayken nahiv konusunda uzmanlaşmak için bu alanla ilgili bilgileri kapsayan bir kitap yazmayı arzu ediyordum. Zira nahiv ilk uğraştığım ilim dalıdır. Bu kitabı yazarken ilk etapta Ebû Sa'îd es-Sirâfî'nin iki ciltten oluşmuş Tabakâtu'n-Nuhât'l-Basriyyîn adlı kitabını ele aldım; peşinden Ebu't-Tayyib 'Abdi'l-Vahîd b. 'Alî el-Halebî'nin dört ciltlik Merâtibu'n-Nahviyyîn'ini ve Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî'nin bir ciltten oluşmuş Tabakâtu'n-Nuhât'ını daha sonra da el-Kâmus müellifi Kâdi Mecdu'd-Dîn el-Firûzâbâdî'nin bir ciltlik el-Bulga fi Tabakât E'immet'l-Luga'sını inceledim ve bütün bu eserleri kaynak yaparak söz konusu eserimi telif ettim.** (14) Adı geçen kitapların yanısıra bazı temel tarih kitapları Ebû Bekr el-Hatîb'in **Târîh Bağdâd** ve Zeyleri, İbn 'Asâkir'in **Târîh Dimeşk** ve benzeri tarih kitaplarından faydalanmış ve bunları ki-

12 es-Suyûtî, el-Muzhîr, s. 1 ve sonrası; Corci Zeydân, a.g.e., III, 248.

13 Aynı eser, III, 240.

14 es-Suyûtî, Bugyatu'l-Vu'at fi Tabakât'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât, Tahkik; Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 1-11, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1979, I, 3.



tabının mukaddimesinde sıralamıştır. İkibini aşkın biyografiyi içeren bu eser müellifin de işaret ettiği gibi kendisinden önce geçen kitapların özeti mahiyetindedir. Biyografileri asırlara göre düzenlemiş sıra olarak da alfabetik sırayı takip etmiştir. Fakat başlangıcı Muhammedler ve Ahmedlerle yapmıştır. Daha sonrakleri normal alfabeye göre dizmiştir. Bir babı anlaşmazlıklarla anlaşmalara ayırmış, diğer bir babı, babalar, çocuklar ve benzeri konulara ayırmıştır. Bir nüshası, bin sayfa olarak Dâru'l-Kutubi'l-Mısri'dedir. Mısır'da 1324 yılında 463 sayfa olarak basılmıştır. Bu kitabın bazı el yazmaları Berlin, Köprülü v.b. yerlerde bulunmaktadır.

**Cem'u'l-Cevâmi'**: Nahiv konusunda kelimenin tarifi ve kısımlarına dair yazılmış mukaddime mahiyetindeki yedi ayrı bölümden oluşmaktadır. 1- Merfû'lar 2- Mansuplar 3- Mecrurlar 4- 'Âmiller 5-Tâbi'ler (Bu beş bölüm nahivle ilgilidir.) 6- Fillerin binaları 7- Cümlelerin öğelerinde meydana gelen değişiklikler (Bu iki kısım da sarfa ilgilidir.) (15) Bu eser es-Sinkitî'nin notlarıyla Kâhire'de 1317-1328 tarihleri arasında iki cilt halinde basılmıştır. es-Sinkitî, aynı eserin manzum şevahidine **ed-Dureru'l-Levâmi'** adlı bir de şerh yazmıştır. es-Suyûtî, bu eserini sonra şerhetti ve **Hem'u'l-Hevâmi'** adını verdi.

**Hem'u'l-Hevâmi' Şerh Cem'i'l-Cevâmi'** : Dile ait konularda kendisinin, Basra, Kûfe, Bağdad, Endülüs ve Mısır ekolleri mensuplu nahivcilerin görüşlerini içeren geniş hacimli bir kitaptır. Bu eserini telif ederken yaklaşık yüz eserden faydalanmıştır. Bunlar arasında belki de en önemlisi Ebû Hayyân'ın **İrtişâfu'd-Darb** adlı eseridir. es-Suyûtî, bu kitabında daha çok kendi dönemine kadarki görüşlerine katıldığı nahivcileri verir. Meselâ, Ebû Hayyân'ın isimlerin cümlelerde terkibe girmeden önce mu'rab veya mebni olmasını gerektiren bir şey olmadığından ne mebni ne de mu'rab olacağı görüşüne katılır.

Arapların müennes nunuyla birlikte " **وجدني** " ibaresini " **وجدني** " şeklinde de kullandıkları görülmüştür. Nahivciler, " **وجدني** " deki düşen nunun müennes nunu mu yoksa vikaye nunu mu olduğunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Sibeveyh, düşen nunun, münneslik nunu olduğunu ileri sürüyor. İbn Mâlik de ona katılıyor. el-Muberrred, İbn Cinnî ve Ebû Hayyân ise vikaye nunu olduğunu ileri sürüyor ve delil olarak da birinci nunun fail zamiri olduğunu dolayısıyla hafzedilemeyeceğini gösteriyor. es-Suyûtî de bu son görüşü desteklemektedir.

15 Çelebi, a.g.e., 1, 598.

Basra ekolü mensupları sila ile mevsule muteallak car ve mecrurun öne geçmesini caiz görmezler. Fakat es-Suyûtî'nin de desteklediği Kûfe ekolü mensupları bunu kesin olarak caiz görürler.

" درهم " öne geçmiş haber " بحسبك " cümlesinin i'rabında " بحسبك " öne geçmiş haber " درهم " de sonra gelmiş mübtedadır şeklindeki hocası Kâfiye'nin görüşüne katılır.

Mübteda ve haberin birbirlerini ref ettiklerini ileri süren Kûfe'ilerin görüşüne katılmaktadır.

" كاد " konusunda da şunları söylemektedir. Bazı kimseler " كاد " nin olumsuz haber bakımından olumlu, olumlusu ise haber bakımından olumsuz olduğunu ileri sürer ve bu şekilde dilden dile yayılır. Gerçekte ise o da diğer fiiller gibidir. Olumsuz olumlu, olumlusu olumsuzdur. Ancak eylemin oluşu değil de yakınlık manasının olumsuz şekli, fiilin yakınlığının olumsuzluğudur. Fiilin olması da bir zarurettir. Zira bir işe yaklaşmayan kimse o işi yapmamış demektir. Olumlusu işe fiilin yakınlığının müsbetliliğidir. Fiilin yakın olması gerekmez.

كاد زيد يقوم cümlesinin manası 'Kalk yazdı; fakat kalkmadı' şeklindedir.

Çoğu gramerciler " لا ابا لك " ibaresinde " ابا " kelimesinin zaid " ل " harfi ceiriyle mecrur olan kelimeye muzââf olduğunu ileri sürer. el-Fârîsî ise " ابا " kelimesi müfrettir ve kasr için getirilmiştir; " ل " ile mecrur kısım haberdir." der. es-Suyûtî de bu görüşe katılarak şöyle der : "Ben, tevil, ziyade ve hazf bulunmadığı için Ebû 'Alî el-Fârîsî'nin görüşünü seçtim."

Nida konusunda da şöyle diyor: "İbn Mâlik hemze ile yapılan nidanın çok az olduğunu ileri sürüyor; fakat ben üçlüzden fazla hemze ile yapılan nidayı rastladım. Bunun için bu konuda özel bir kitap yazdım."

Suyûtî, " الآن " kelimesinin aldığı hareke konusunda ileri sürülen değişiklik görüşleri ortaya koyar. Kendisi de zarf olduğu için mansuptur görüşünü seçer. İbn Mâlik'in " يومئذ " misalinde muzââf ileyhin aldığı harekeden dolayı muzââfa hareke verilemeyeceği görüşüne katılır. " رب " nin çok kere taklil (azlık) bazan da teksir (çokluk) için getirilir görüşünde el-Farabî'yi destekler (16).

16 Şevkî Dayf, el-Medârisu'n-Nahviyye, Dâru'l-Ma'ârif, Beşinci Baskı, Kahire, 1983, s. 364-365.

İşte bu şekilde es-Suyûtî, nahivcilerin görüşlerinden kendi açısından mantıklı gördüklerini eserlerinde ele almıştır. Bununla daha önce de temas edildiği gibi nahivle ilgili düşüncelerini delillerle ispat yolunu seçen Mısır ekolünün bir mensubu olduğunu göstermektedir. Eser 1927 yılında Mısır'da basılmıştır.

**Kitâbu'l-İktrâh fî 'İlm Usûl'n-Nahv ve Cedellih:** es-Suyûtî, bu kitabı önsözünde de belirttiği gibi İbn Cinni'nin **el-Hasâ'is** adlı eseri doğrultusunda kaleme aldı. Fıkıh usûlünü dilbilgisine tatbik ettiği bir eserdir. Nahiv-usulü ile ilgili bir çok şeyi kısaltmıştır. İbnu'l-Enbârî'nin **Lem'u'l-Edille ve'l-İ'rab fî Cedell'i-l-İ'râb** adlı eserlere başvurarak birinci kitabın özünü aldı. İkincisinin özetini de konularda sebepleri verirken kullandı. Müellif, eserin birinci bölümünü nahvin ana kaynaklarından olan semâ, meselesine tahsis etmiş, ikinci bölümde icma, üçüncü bölümde kıyas, dördüncü bölümde kelimeyi, başka bir delil bulunmadığı sürece, bulunduğu şekilde bırakıp kullanmak anlamına gelen istishâb, beşinci bölümde istidlal, istihsan ve istikrâ, altıncı bölümde et-Ta'arud ve't-Terâcîh başlığı altında, delillerin aynı kelimde karşılaşmaları halinde ortaya çıkan meseleleri ele almıştır. Yedinci ve son bölümde ise nahvin kuruluşunda hizmeti geçen dil alimleriyle, bu sahada çalışacak olanların öğrenmesi gereken bilgileri zikretmektedir. (17)

Haydarabat'ta 102 sayfa olarak 1310 yılında basılmıştır. Nahvin kaynakları hususunda derli toplu çalışmalardan olan ve çeşitli baskıları bulunan el-İktrâh, Ahmet Suphi Furat tarafından da tahkik edilerek, 1975-1978 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

**el-Esbâh ve'n-Nazâ'ir :** Dilbilgisine ait değişik problemlerin fıkıh münakaşaları usûlünde kaleme almış olduğu bir kitaptır. es-Suyûtî, aynı ünvanla bir de fıkıh muhtasarı yazmıştır. Metod olarak fıkıh alimlerinin kullandığı metodu kullanır. Bunu önsözünde açıklamaktadır. Bu kitabını baş kısmı hariç Kâdî Tâcu'd-Dîn es-Subkî'nin kitabının ışığında yazdığı söylenmektedir. Baş kısmını ise ez-Zerkeşî'nin kitabından esinlenerek yazmıştır. ez-Zerkeşî'nin olsun es-Subkî'nin olsun her iki kitapta da bilbilgisi kuralları fıkıh münakaşası içerisinde ele alınmıştır.

Herbiri bağımsız bir önsözü bulunan sanki yedi kitap imiş gibi yedi dalda düzenlenmiş bir eserdir. Hutbe lakap gibi konuları içerir. Bu yedi konuyu mad-

17 Çöğenli, M. Sadı, Demirayak, Kenan, Arap Edebiyatında Kaynaklar, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1994, s. 149.

deler halinde şöyle sıralayabiliriz: 1- Kaldeier ve bunda kullanılan usûl. 2- Bağlaçlar, istisnalar. 3- Morfolojiyle ilgili konular. 4- Cem ve farklar bölümü. 5- Luğâz ve Mutarâhat (18) 6- Münakaşa, münazara ve fetvalar. 7- Efrâd ve garâ'ib sanatı. İlk olarak dört cilt halinde 1317'de Haydarabat'ta basılan eser, 'Abdul'âl Sâlim Mukerrem tarafından tahkik edilerek dokuz cilt halinde, 1985 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. (19)

**el-Muhezzeb** : Kur'an'da geçen muarrab kelimeleri açıklamaktadır. Kelimeler alfabetik olarak tertip edilmiş eserde yaklaşık 124 muarrab kelimenin izahı yer almaktadır. Eser, 1980 yılında Kahire'de İbrâhîm Muhammed Ebû Sikkîn tarafından tahkikli olarak yayımlanmıştır. (20)

**el-Behcetu'l-Merziyye**: İbn Mâlik'in **Elfiye**'sinin şerhinden ibarettir.

**Serhu'l-Mugnî** : İbn Hişâm'ın el-Mugnî'sinin şerhidir.

**Serh Şevâhid Mugnî'l-Lebîb** veya **Fethu'l-Karîb bi Şevâhid Mugnî'l-Lebîb**: İbn Hişâm'ın el-Mugnî adlı kitabındaki şevahidin şerhidir. es-Suyûtî, yalnızca şiirleri şerh etmekle kalmamış, şiirin kâilini, şahid olarak kullanılan beytin geçtiği şiirin tamamını veya önemli gördüğü kısımlarını zikretmeye de özen göstermiştir. Ayrıca, şiirlerin rivayetinde farklılıklar varsa farklı bütün rivayetleri ve ravilerini de zikretmiştir. Eser, Muhammed Emîn es-Sinkî'tî tarafından tashih edilerek 1322 yılında Kahire'de basılmış, bu baskı Ahmed Zafir Kûcân tarafından tekrar gözden geçirilip tashih ve talikler üzerindeki hatalar izale ve tahkiki edildikten sonra, iki cilt olarak Beyrut'ta neşredilmiştir. (21)

**es-Şahda fi'n-Nahv** : Nahivle ilgili yetmiş beyitten ibaret bir kasidedir.

**el-Ahbârü'l-Mervîyye fi Sebeb Vad'î'l-İlmî'l-'Arabiyye**: Arap dilbilgisinin doğuşu hakkındaki rivayetleri ihtiva eden bir risaledir.

**Târîhu'l-Farîda fi'n-Nahv ve't-Tasrîf ve'l-Hatt**: Arap dilbilgisine ait değişik problemler üzerinde durulan bir eserdir. Muhammed b. 'Abdu'r-Rahmân el-Fâsî tarafından şerh edilmiştir.

18- Bazı konularda karşılıklı tartışma ve düşüncelerin arz edilmesi.

19 Çelebi, a.g.e., 100-101; Şevkî Dayf, a.ge., s. 363.

20 Çöğenli, a.g.e., s. 150.

21 Aynı eser, s. 150.

## EDEBİYATLA İLGİLİ ESERLERİ

**Rasfu'l-La'l fi Vasfi'l-Hilâl** : Ayın nitelenmesi ile ilgili bir şiir mecmuasıdır. İstanbul'da 1302'de basılmıştır.

**Makâmâtü's-Suyûfi**: Yirmi dokuz risaleden oluşmuş yüzotuz makame (küçük hikaye) dir. En önemli iki makamesi: Ravda adasını vasfettiği **Bülbülü'r-Ravda** ve **Makamât Sındisiyye**'dir. İstanbul'da 1297 yılında basılmıştır. Daha sonra Ahmed et-Tuveyfi tarafından tahkik edilerek 1988 yılında Tunus'ta neşredilmiştir.

**'Ukûdu'l-Cumân fi 'İlmî'l-Me'ânî ve'l-Beyân**: Müellif, belagatla ilgili bu eserini, meânî, beyân ve bedî' şeklinde üç bölüme ayırmıştır. Eserin sonunda ise edebi hırsızlıklar ve bazı edebi sanatlar hakkında bilgi vermektedir. 1987 yılında Mısır'da basılmıştır.

## ORTAK KONULARDAKİ ESERLER

**en-Nefhatu'l-Miskıyye ve Tuhfetu'l-Melekiyye**: Nahiv, bedî' ve me'ânî ile ilgili 166 satırlık şemalardan oluşmuştur. (22)

**Müştehe'l-'Ukûl fi Muntehe'l-Mankûl**: Her konudaki söylenmiş güzel sözleri içeren bir risaledir. Dâru'l-Kutubi'l-Mısri'de bulunmaktadır.

1276'da Mısır'da basılmıştır.

**el-Vesâ'il İlä Ma'rifeti'l-Evâ'il**: el-'Askarî'nin kitabını alıp çeşitli düzenlemelerde bulunduktan sonra yazmıştır. Kitapta, ilk hutbe söyleyen, ilk şöyle giyinen ve ilk şiir söyleyen gibi her konudaki ilkleri ele almıştır. 116 sayfadan oluşmuştur.

**Husnu'l-Muhâdara fi Ahbâr Mısır ve'l-Kâhıre**: İki ciltlik bu eseri vermemizdeki gaye, muhtevasında dil ve edebiyatla ilgili konuların bulunmasıdır. Mısırda gelmiş geçmiş şairler, nahivciler ve emirlerin katiplerini ele alır. 1968 yılında iki cilt olarak Kâhıre'de basılan eserin çeşitli baskıları vardır. Eserin bir kısmı Latince tercümesiyle birlikte 1834 yılında neşredilmiştir. (23)

**Lubbu'l-Lubâb fi Tahrîri'l-Ensâb**: Ensab hakkında özet bir kitaptır. İbnu'l-Esîr'in el-Lubâb adlı eserinin düzenlenmiş bir kısaltmasıdır. Şair, edip ve katiplerin neseplerinin bulunması bakımından önemlidir.

22 Ni'metullah, el-'Andâr, Târîh Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye, Matbaat Mursilîn, 1933, s. 263.

23 Çöğenli, M. Sadı, Demırayak, Kenan, a.g.e., s. 258.

## CAHİLİYE ŞİİRİNDE DEVE\*

Çeviren: Dr. Mahmut Kafes\*\* □

Cahiliye dönemi şairlerince deveye verilen önem başka hiçbir hayvana verilmemiştir. Gerek doğrudan doğruya, gerekse diğer hayvanlarla karşılaştırılmak suretiyle tasvirinin yapılmadığı hemen hemen hiçbir kaside yok gibidir. Devenin bu denli önem kazanması şüphesiz o dönemin hayat tarzından kaynaklanmaktaydı. Verimsiz ve çorak bir arazi yapısına sahip bulunan Arap Yarımadasının uçsuz bucaksız çöllerinde Araplar onu, bir ulaşım vasıtası olarak kullandıkları gibi et, süt ve yününden de istifade etmekte idiler. Bu nedenle bir Arabın deveyi, sahip olduğu varlıkların en kıymetlisi olarak görüp gözünden hiç ayırmaması ve ondan asla vaz geçmemesi hiç de yadırganmamalıdır. Öte yandan devenin sebep olduğu nice ihtilaflar zuhur etmiş, ona sahip olabilmek için de adına nice savaşlar yapılmıştır.

Cahiliye Arapları nezdinde değerli bir yeri olması nedeniyle deve, o dönem şairlerinin zaman zaman tasvir kaynağı, zaman zaman da kendileri için övünç vesilesi olmuştur. Ebû Duâd el-İyâdi'nin şu şiiri belki de buna en güzel örnektir (1).

عون مج الذى عليها المدام	ابلي الابل لا يحوزها الر
نى ولا السنام سننام	سنت فليستحش أكرعها لا النى
مشرفات : بين الاكام اكام	فاذا أقبلت تقول : اكام
من سماهيج فوقها آطام	و اذا أعرضت تقول : قصور
قلت : نخل قد حان منها صرام	و اذا ما فجتها بطن غيث

\* 'Abdu'l-Ganî Zeytûnî, "en-Nâkatu fi'ş-Şi'ri'l-Cahlîlî", el-Mecelletül-Arabîyye, Sayı: 132 (Muharrem 1409/ Ağustos-Eylül 1988), s. 94-97'den çeviri.

\*\* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

1. eş-Şi'r ve ş-Şu'ara (İbn Kuteybe), Kahire, I, 239.

"Devem öyle bir devedir ki, bakıcılar ona hakim olamıyorlar, üzerinden de teri hiç soğumuyor. Semizleşmesinden dolayı ayak bilekleri inceldi, ne semizliği semizliğe, ne de hörgücü hörgüce benzedi. Sana doğru yaklaştığında sanki onu, tepecikler arasında sivrilmiş yüksek bir tepe, uzaklaşıp gittiğinde de Semâhic adasında surlarla çevrili saraylar zannedersin. Bir vadinin ortasında onunla ansızın karşılaştığında ise devşirme zamanı gelmiş salkım salkım hurma yüklü ağaçlar sanırsın"

Burada şairin devesiyle övünerek bize onu tasvir ediş şekline şahit olmaktayız. Eşine ender rastlanan bir varlık olarak gördüğü devesini bazen çöllerdeki yüksek tepecikler olarak hayal etmekte, bazen cüssesinin iriliğinden dolayı yarımadanın düzlüğüne kondurulmuş görkemli bir saray gibi görmekte, bazen de meyvelerinin ağırlığı sebebiyle dalları sarkmış hurma ağaçlarına benzemektedir.

### **Kurtuluş Gemisi**

Arabın gönlünde hüznün ve keder arttığı zaman kendisini etkileyen ortamdan çok daha uzaklara kaçmak ister. İşte böyle durumlarda onun sığınağı ve kurtuluşunu sağlayacak tek şey devesidir. Kendisine teselli ve tahammül gücü vereceği umuduyla hemen devesine atlar ve derin çöllere açılır. Şairler deve ile yapılan bu kaçıyı mükemmel şekilde dile getirmişlerdir. Bu durum şairin, sevgilisi ile ilgili hatıraların kendisinde uyandırdığı derin hasret nedeniyle bir an önce oradan ayrılabilmek için devesine atlayarak çölün ıssızlığına dalıp gitmesinde açık bir şekilde görülmektedir. Sevgilisinin konaklayıp göç ettikten sonra harabe haline gelmiş yerleri tasvir eden şiirleri okuduğumuz zaman çoğu kere girişte (Bunu bırak!), (Gördüklerini unut) ve benzeri tabirlerin yer aldığını, görmekteyiz. Mesela Nâblğa ez-Zübyânî (604 M.), bu harabe yerlerin tasvirini yaptıktan sonra oraların kendisinde bıraktığı izleri muallakasında şöyle dile getirmektedir (2).

وانم التتود على عبرانة أجد

فعد عما ترى أذ لا ارتجاع لسه

2. Şerhu'l-Mufaddalyât (İbn el-Eribârî), Beyrut, s. 63.

"(Daha önce bulunduğu yeri ve orada yaşadıklarını) unut. Çünkü oraya dönüşün mümkün değil. İçinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmak ve teselli bulmak için devenin sırtına mahfesini koy ve oradan uzaklaş"

Deve insanı sadece gam ve kederlerinden uzaklaştırmakla kalmamış, zaman zaman aşkın esaretinden kurtuluş vesilesi de olmuştur. Hatta bu hal bazen, acaba deve Arabin gönlünde sevgiliye denk midir şeklinde bir soruya bile neden olmaktadır. Kimbilir belki de Mütemmim b. Nuveyra (30/650) şu beyitlerinde bunu kasdetmekteydi (3).

صرمت زنيبة جبل من لا يقطع	جبل الخليل و للامانة تفجع
جنه جبالك يا زنيب فاني	قد استبد بوصل من هو أقطع
و لقد قطعت الوصل يوم خلاجه	و أخو الصريمة في الأمور المزمع
بجدة عنس كأن سراتها	فدن تطيف به النبيط مرفع
قربتها للرحل لما اعتادني	سفر أهم به و أمر مجمع

"Züneybe, kendisiyle dostluk bağıını koparmak istemeyen birisiyle ilişkisini kesti. Halbuki biten dostluklardan sonra bile elem vardır. Ey Züneyb, sen ilişkini kes! Benimle ilişki kesmek isteyenle ben de ilişki kesebilirim. Ben zaten aramıza soğukluk girdiği günden itibaren irtibatı kesmeye karar vermiştim. Çünkü ayrılmaya karar veren elbet bunu yapacaktır. Artık çöller aşan ve sırtı yüksek bir saraya benzeyen güçlü devemi kesin karar verdiğim yolculuk için hazırladım."

Şair sevgilisi ile ilişkisini kestiğinde, görkemli bir saray gibi hayal ettiği ve üzerine binip yabancı diyarları dolaştığı devesini, onun yerine koymaktadır. Sevgilinin yerini alan deve aynı zamanda bir kaçı ve mahrumiyeti de temsil etmekte idi.

Bazen günlerce süren yolculuklarda Arabin, deveden başka sığınacak bir şeyi olmazdı. Deve, yolculuğu esnasında onun gölgeliği, geceleri ise yaslanıp

3. Şerhu Dıvāni Züheyr b. Ebi Sülmā (es-Sa'leb), Kahire, s. 330.



uyuduğu yoldaşı idi. Meselâ Züheyr b. Ebi Sülmâ (06/627), devesi ile ıssız arazileri ve çölleri katederken uykusu geldiğinde ona tutunarak uyurdu; bu, onun zevk aldığı tek şeydi. Nitekim o, bu halî şöyle tasvir etmektedir (4).

وتنوفة عمياء لا يجتازها  
الا المشيع ذو الفؤاد الهادى  
قفر هجعت بها ولست بنائم  
وذراع ملقية الجران و سادى  
و عرفت ان ليست بدار تنية  
فكصفقة بالكف كان رقادى

"Uçsuz bucaksız çölleri ancak cesur yürekli kişiler aşabilir. (Yolculuklarımda devemin) yere uzattığı boynunu yastık yaparak çölde geceledim. Orasının sığınacak (emin) bir yer olmadığını bildiğim için uykum neredeyse bir el çırpacak kadar (hafif) di."

Züheyr'in uykusu bir el çırpacak kadar kısa sürerken el-Musakkıb b. el-Abdî (587 M.) devesine yaslanarak derin bir uykuya dalar; devesi de üzerindeki yüke ve ağırlığa aldırmaksızın sahibine uyararak uyumaya koyulur (5).

و بات عليها صفتي و قتودها  
قيتوبات بالتنوفة نلقتي  
و أغضت كما أغضيت عيني فعرست  
على الثففات و الجران هجودها

"Ben ve devem üzerinde mahfesi ve yiyeceklerim (erzakım), olduğu halde çölde geceyi geçirdik. O da ben de gözlerimizi yumduk, ancak o, yere çökmüş ve boynunu bükmüş bir halde kısa bir uyku uyuyarak sabahı buldu".

### Şikayet ve Serzeniş

İnsanla deve arasındaki bu beraberlik ve kaynaşma duygulara işlemiştir. Nasıl işlesin? Zira deve, onun yolculukta yoldaşı, gece gündüz arkadaşı olmuştur. Özellikle Arabın hayatı ot ve otlak bulabilmek için sürekli göçle ya da emirler ve kabile reislerinin peşinde koşturmakla geçmekte idi. Hele şair ise onların önlerinde en güzel şîrlerini inşad etip hediye ve caizlere nail olabilmek için (uğraşıp dururdu).

4. Divānu'l-Musakkub'l-'Abdî (Ma'hadu'l-Mahtütat'l-'Arabiyye), s. 90.

5. Aynı Eser, s. 192.

Çoğu kere övdüğü kişinin yanında devesinin ıssız çöllerden geçerken maruz kaldığı sıkıntıyı, çektiği yorgunluğu, takatsizliği ve bitkinliği anlatmayı uygun bulurdu.

Devenin çektiği sıkıntı had safhaya ulaşınca sesini yükseltir, iniltisi artar, duyguları etkileyen ahları kalbin derinliklerine kadar inerdi. Bu durumda sahibine karşı davranışı, bir şikayetçi edasıyla olurdu. İşte o zaman insanla deve arasında (birbirini anlama yolunda)ki engeller kalkar; deve hüznlerini ve keuderlerini insana anlatır hale gelirdi. el-Musakkib el-Abdî bu mükemmel manzarayı bir insan edasıyla deveye söyletirdi. O şöyle der (6):

تجاسر بالنخاع و الوتين	غدت قوداء منشقا نساها
أهذا دينه أبدا و ديني ؟	تقول اذا درأت لها وضيئي
أما يبقي عليّ وما يبقيني ؟	أكل الدهر حل و ارتحال

"Uzun boyunlu (devem) semizleşip ayak bileklerinden et çekilince incik altındaki damarlar görünür oldu. Yürek damarları ve boyun siniri hızlı hızlı atmaya başladı. Ona yükü yüklediğimde "Benim kaderim hep böyle mi olacak diye serzenişte bulunur ve zaman (ömrüm) konup göçmekle mi geçecek, beni bir yerde sabit tutup koruyacak bir şey yok mu? der."

el-Aşâ (08/1629)'nın devesi karşılaştığı sıkıntı ve zorluğun etkisinden inlemekte ve sahibine şikayette bulunmaktadır. Maruz kaldığı ve uzun süre müb-telâ olduğu hummâ (sıtma) hastalığının verdiği elemden dolayı iniltileri yükselen ve şikayetleri artan bir insan gibi o da hezeyanlar içindedir. Acısı arttıkça iniltileri ve şikayetleri de artmaktadır. el-Aşâ şöyle der (7):

6. DİVÂNÜ'l-AŞA, Kahire, 257.

7. DİVÂNÜ'l-MÜTELEMİS (ma'hadu'l-Mahtûtatt'l-'Arablyye), s. 82.

فأل من أصلابها	أكلتها بعد المـراح
والجهد من أتعابها	فشكت الى كلالها
سبل من أوصابها	و كأنها محموم خيبر
و كان من أصحابها	لعبت به الحمى سنين

"Dinlenmiş haldeki devemli takatsız kalacak kadar yorunca bana maruz kaldığı sıkıntı ve yorgunluğu şikayet edencesine serzenişte bulundu. Sanki bu halıyla o, sürekli Hayber sırtmasına yakalanmış, fakat (arasıra) acılan dinmiş birisi gibiydi."

### Yakarış

Böylece İnsanla deve arasında iletişim kurulmuş, biri diğzerinin dilini anlar hale gelmiştir. Bundan sonra onlara düşen şey, birbirlerine yakarıшта bulunarak karşılıklı sıkıntılarını dile getirmektir. İşte Şair Mütelemmis (569 M.) devesinin şikayetlerini ve eski otlaklara duyduğu özlemden ötürü çektiği iniltileri işitmekte; ancak kendisinde ona cevap verecek güç bulamamaktadır. Zira Emir Amr b. Hind (578 M.) onu memleketinden uzaklaştırmış ve geri dönmesini yasaklamıştır. Şüphesiz şairin vatanına duyduğu özlem, devenin otlaklara duyduğu özleme denktir. el Mütelemmis şöyle der (8) :

بعد الهدوء و شاققتها النواقيس	هنت قلوصي و الليل مطـرق
كأنها من هوى للرمل مسلوس	مقصولة ينظر التشريق ركبها
و دون الفك أمرات أما ليس	أني طربت و لم تلحي على طرب
بسل عليك ألا تلك الدهاريس	حنت الى نخلة القصوى فقلت : لها

"Mehtaplı bir gecede devem, sessizliğin çan sesleriyle bozulduğu bir ortamda (memleketine) özlem duymakta, binicisi gözlerini tan yerine çevirmiş onu kamçulamakta; o da yumuşak kumları yarıp geçmektedir. Bu coşkunun sebebi nedir, perişanlık belirtileri üzerimizde iken ne diye sevinip duruyorsun." Deve uzaktaki humalıkları özledi. Ona, yazık sana bu (bizim için) bir felakettir dedim."

8. Divanu 'Abld b. el-Abras, Kahire, s. 80.

Devenin vatanına olan özlemi artmış, yurdundan uzak kalması onu şaşkına çevirmiş ve deli divâne etmiştir. Fakat aralarında uzun mesafeler ve uçsuz bucaksız çöller bulunan sevgili ve dostların birbirlerine kavuşmaları nasıl gerçekleşebilir? Deve uzaktaki hurma ağacını özlemektedir. Ancak ağacın bulunduğu yer şaire yasak edildiği için deveye de yasaktır.

Öte yandan devenin eski vatanına iştiyak duymasını gerektiren başka durumlar da vardır. Mesela: Şairin oraya dönmesi yasak değildir; ancak o, kendisine gerçek bir sevgi ile bağlanmayan sevgilisinden kaçış yolculuğundadır. Nitekim 'Abîd b. el-Abras (554 M.) sevgilisinin diyarından uzak kalmaya yemin etmiş, kalbinde o yere duyduğu kin ve öfke nedeniyle devesi için de aynı şeyi düşünmüştür. Devenin ise onun bu düşüncesini anlaması mümkün değildir. Abîd şöyle der (9) :

و هنت قلوصي بعد و هن و هاجها  
مع الشوق يوما بالحجاز و ميص  
فقلت لها : لا تضجري ان منزلا  
نأتني به هند الى بغيص

"Devenin yorulup coşkusu söndükten sonra, bir gün Hicaz'a gitmeye büyük bir istek duydu. Ona: "Kendini üzme, Hind'e olan öfkemiz bizi o diyardan uzaklaştırdı" dedim."

Şairin, memleketinden uzaklaşmasına bazen de geçim sıkıntısı sebep olmaktadır. Geçimini sağlamak için şair diyar diyar dolaşırken yol arkadaşı olarak ona devesi eşlik etmekte, yolculuk uzayıp mesafeler arttıkça da gönüllerde duyulan özlem ve iştiyak daha da artmaktadır. Sanki deve şaire fısıltılı seslerle münâcatta bulunarak otladığı eski otlaklara karşı özlemini dile getirmektedir. Buna karşılık şairin özlemi daha baskın gelmekte ve yanıp tutuşmaktadır. Bu hali şair Dûser b. Zuheyl şöyle dile getirir (10):

و هنت قلوصي من عدان الى نجد  
و لم ينسها أوطانها قدم العهد  
و أن الذي لاقيت في القلب مثله  
الى آل نجد من غليل و من وجد

9. el-'Asmalyât, Kahlre, s. 150.

10. Şerhu'l-Mufaddaliyat, s. 727.

"Devem, Necd'le Adân arasını özledi. (aradan) uzun zaman geçmesine rağmen eski yurdunu unutamadı. Ben de kalbimde duyduğum aynı hasretle Necd'ileri özledim."

Şair Subey' b. el-Hutaym, uzun yolculuk ve gezilerden sonra devesinin kible (Mekke) tarafına özlem duyarak sesini yükseltmesi üzerine onu cezalandırmıştı. Ancak ondaki bu elemi ve yanıp tutuşmayı görünce cezalandırmaya son vererek iniltilerine o da iştirak etmiştir. Şairin devesi ile duygusal bir yakınlığa girmesiyle ondan akan göz yaşları bizzat kendi göz yaşları haline gelmektedir.

قصب بأيدي الزامرين مجوف  
وقفا الحنين تجرر و صريف  
من بين حزة و الثوير طفيف  
ان الكريم لما ألم عسوف

اما ترى ايلي كأن صدورها  
فجزرتها لما أذيت بسجورها  
فاقنى حياءك ان ربك همه  
فاستعجمت و تتابعت عبراتها

"Deveme baktığımda göğsünün, çobanların elindeki yanık kaval gibi (inlediğini) görürsün. (Vatanına) özlem duyup dertlendikçe hasretini dindirmeye ve (özleminden) vaz geçirmeye çalıştım. Senin hislerin benimkileri aştı. Halbuki sahibinin üzüntüsü kıymetli şeyler için; sen ise değersiz şeyler peşindesin. (Devem) sustu ve göz yaşı dökmeye devam etti. Oysa âlicenap kişi hata yapınca (hatasını) anlar."

Arap, arkadaş ve yoldaş edindiği devesini insan yerine koyarak bazen duygularını ona açmış; buna karşılık deve de acı çektikçe kendisine şikayette bulunmuş, gurbet acısını ve vatanına duyduğu özlemi dile getirmiştir. Sahibine münacatta bulunup onunla dertleşmiştir.

Cahilliye şiiri, Arapla devesi arasındaki duygusal ilişkiyi en güzel şekilde tasvir ederek onu ebedileştirecek bir dereceye yükseltmiştir.

## ARAP DİLİNDE NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU VE ÖNEMİ

Dr. Mahmut Kafes\* □

İnsanlar arasındaki iletişimi sağlayan en önemli araç dildir. Dil, insanoğlu konuşmaya başladığından itibaren onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kişinin konuştuğu dilli düzgün ve hatasız olarak kullanması, meramını kısa yoldan, daha çabuk ve etkili bir şekilde ifade etmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle dilin, hatalardan arınmış olarak kullanılabilmesini sağlamak amacıyla bir takım kurallar konmuş, bu kuralları konu edinen ilme de dilbilgisi adı verilmiştir. Arap dilinde bu kuralları belirleyen ilme Nahiv adı verilmektedir.

### Nahiv'in Lügat ve İstilâhi Manaları

Kök harfleri ن-ح-و olan Nahiv kelimesi sözlükte kasdetmek, yönelmek demektir. Zarf olarak kullanıldığında ise, yön taraf, cihet, yol manalarına gelmektedir. Çoğulu نوا ve نوا دür (1).

Nahiv'in istilâhi yönden tanımı konusunda ihtilaflar ortaya çıkmış ve bu hususta çeşitli tarifler yapılmıştır. Gramercilerin belli bir tarif üzerinde ittifak edememelerinin sebebini bazıları Nahiv ilminin muhtevasına giren konuların belirlenememesine bağlamaktadırlar. Onlara göre bu ilim; Dil, Nahiv, Sarf, Meâni, Beyan, Hat, Arûz, İnşâ, Hitâbet, Risale, Tarih gibi çeşitli ilimlerin oluştuğu Arap kültürünün ya da Ulûmu'l-Arabiye'nin bir parçasıdır (2).

İbn Cinnî (393-1002) Nahiv ilmi hakkında şunları söyler: "Nahiv; Tesniye, Cemi, Teksir, Taşğir, İzafe, Neseb, Terkip gibi iraba yönelik konularda Arap sözünün semtini tutmak (aslına uygun kullanmak) demektir. Bu ilimle, Arap ol-

\* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

1 İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlu'd-Dîn b. Muhammed b. Mukerrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Thz. XV, 309; FİRÛZÂBÂDÎ, Meccdu'd-Dîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, Beyrut, 1987, sh. 1728, ÂSİM EFENDÎ, *Kâmûs Tercümesi*, İstanbul, 1305/1887, IV, 1193-1194.

2 YAKÛB Emîl Bedr-Âsî Michel, *el Mu'cemul-Mufasssal fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, Beyrut, 1987, II, 1238.

mayanların feshatta Arapların düzeyine erişmeleri sağlanmakta ve her ne kadar onlardan olmasalar da onlar gibi konuşmaları temin edilmektedir (3).

İbn Cinnî'nin de belirttiği gibi Nahiv ilmiyle Arap olmayanların, Araplar gibi bu dili kullanmaları amaçlanmaktadır. Nitekim bu ilmin doğuşuna neden olan yanlış kullanımların büyük çoğunluğu Arap olmayanlardan sadır olmakta, Araplardan sadır olanlarda çoğunlukla onların Arap olmayan topluluklarla kaynaşmaları sonucu meydana gelmekte idi.

Seyyid Şerif el-Cürcânî (816/1413) de et-Tarifat'ında şu tariflere yer vermiştir:

1- Nahiv, Arapça cümlelerin irab, bina ve benzeri hususlardaki durumlarını beyan eden ilmdir.

2- Nahiv, kendisiyle cümlelerdeki doğru ve yanlış kullanımların bilindiği ilmdir (4).

Diğer bazı tarifler de şöyledir:

1- Nahiv, istinbat yoluyla ortaya konan bir ilim olup, onunla Arapça cümleleri oluşturan cüziye ait hükümler bilinmektedir (5).

2- Nahiv, murab ve mebnilik bakımından kelimelerin sonlarından bahseden ilmdir (6).

3- Nahiv, Arap diline mahsus ilimlerden biri olup, onunla irab yönünden kelimelerin durumları ve terkip oluşturduktan sonraki halleri bilinmektedir (7).

4- Nahiv, kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve bu vazifelere göre sonlarının aldığı durumu öğreten ilmdir (8).

Bu tariflerde vurgulanan ortak yönden de anlaşılacağı üzere Nahiv ilmi; raf, nasb, cer, cezm gibi harekeye yönelik hususlarda kelimelerin sonlarında

3 İBN CİNNİ, Ebû'l-Feth Osman, *el-Hasâis* (Thk. Muhammed Ali en-Neccar), Mısır, 1986, I, 35.

4 CÜRCÂNİ, eş-Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Tarifat*, Beyrut Thz., sh. 240.

5 SABBÂN Muhammed b. Ali, *Hâşiyetü's-Sabbân alâ Şerhi'l-Esmünî*, Mısır-1319/1901, I, 15; BELEDİ, Muhammed Semîr Necib, *Mu'cemu'l-Mustalahât'n-Nahviyye ve's-Sarfıyye*, Beyrut-1985, sh. 217.

6 Sabbân, a.g.e., I, 16; Necib el-Beledî, a.g.e., sh. 218.

6 Sabbân, a.g.e., I, 16; Necib el-Beledî, a.g.e., sh. 218.

7 RİZÂ Ali, *el-Mercl fi'l-Lügati'l-Arabiyye Nahvihâ ve Sarfihâ*, Beyrut-Thz, I, 10.

8 KARAMAN, Hayreddin - TOPALOĞLU Bekir, *Arapça Dilbilgisi (Sarf-Nahiv)*, İstanbul-1982, sh. 1.

meydana gelen değişikliklerle bu değişikliklere neden olan sebepleri konu eden bir ilimdir. Nitekim kelimeler, cümlelerde ve terkiplerde yer aldıkları zaman sonlarının hareketleri veya bu hareketlerin yerlerine geçen diğer irab işaretlere buldukları yerlere göre değişiklik arz etmektedir. İşte Nahiv, bu değişikliklerle ilgili kural ve kaldeleri belirleyen ilme verilen adıdır. Mesela, fail merfu dur, meful mansubtur, muzafun ileyh mecrurdur şeklindeki kurallar bu ilmin konusu içine girmektedir.

### Lahnın Ortaya Çıkışı, Yayılması ve Nahiv İliminin

#### Doğuşuna Etkisi

Lahn, kök harfleri ل-ح-ن olup sözlükte; İrapta hata yaparak konuşmak, lehçe, dil, makam, nağme, ses, nota, melodi manalarına gelmektedir. Çoğulu لاهان ve لاهون dur. Ayrıca bu kelime çeşitli harfi cerlerle kullanıldığında da değişik manalar ifade etmektedir. Mesela: لحن في كلامه harekede hata yaparak. Nahivdeki doğru şekle ters düştü, لحن له sadece kendisinin anlayıp başkasının anlayamayacağı şekilde kapalı konuştu لحن اليه meyletti, لحن له قوله sözünü anladı, لحن الرجل kendi dilyle konuştu gibi (9).

Bahis konusu ettiğimiz lahından kastedilen manaya gelince; kişinin konuşmasında veya okuyuşunda hata ederek hareke yanlışlığı yapması veya başkasının anlayamayacağı bilmece türünde sözler sarfetmesi şeklinde özetlenebilir (10).

Bilindiği üzere İslamiyetten önce Araplar, fesahat ve belagatta ileri düzeye erişmişlerdi. Başta şîir olmak üzere çeşitli edebî dallarda aralarında yılın belirli ay ve günlerinde yarışmalar düzenliyorlar, bu amaçla kurdukları panayırarda kabileler içinde edebî yönde temayüz etmiş kişileri hakem tayin ederek en üstün şîirleri seçip teşhir ve taltif amacıyla Kâbe'nin duvarlarına asıyorlardı. Böyle bir ortamda nazil olmaya başlayan Kur'an ayetleri zaman zaman bu faaliyetlerin artmasında etkili oluyordu. Hatta onlara bu yönde meydan okuyan bazı ayetler de vardır (11).

9 İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 379; Firûzâbâdi, a.g.e., sh. 1587; el-Mu'cemu'l-Vasit, Mısır-1970; sh. 819-820; MÂLÛF Luis, el-Müncl, Beyrut-1975, sh. 717; SARI Mevlüt, el-Mevârid (Arapça-Türkçe Lügat), İstanbul-Thz., sh. 1360.

10 ZEMAŞŞERİ, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, Esrârü'l-Belağa, Beyrut-1989, sh. 561-562.

11 Bakara: 2/23; Yûnus: 10/38; Hûd: 11/13; İsrâ: 17/88; Tûr: 52/33-34.



Cahiliye dönemi Arapları büyük çoğunlukla okuma - yazma bilmedikleri, Arapçanın da belirlenmiş ve yazıya geçmiş hiçbir kaide ve kuralı olmadığı halde dillerini en mükemmel şekilde kullanıyorlardı. Cahiliye döneminde hatta İslâmiyetin ilk yıllarında Araplar başka milletlerle karşılaşmış, yaşadıkları Hicaz bölgesinin çöllerle kaplı olması da Bizans ve İran gibi dönemin büyük devletlerinin etkisinden uzak kalmalarını sağlamıştır. İleride de temas edileceği üzere dilde bozulma, Arapların yeni dinleri olan İslâmiyeti başka topluluklara ulaştırmak üzere Hicaz bölgesinden ayrılıp özellikle Arap olmayan topluluklarla karşılaşmaya başlaması üzerine zuhur etmiştir.

İbn Haldûn (804/1406), her topluluğun bir dili olduğunu ve topluluk fertlerinin kendi dillerini usûlüne uygun olarak kullanma yeteneğine (melekesine) doğuştan sahip bulduklarını belirttikten sonra Arap dili ile ilgili olarak şunları söyler: "Arap dilinde harfler, hareketler, kelime ve cümlelerin şekil ve suretleri anlam ve maksatları anlatmaya hizmet eder. Araplar öğrenim ve tahsil zahmetine katlanmadan bunları bilirlerdi: Bu hal Arap dilinde bir alışkanlıktan (melekededen) ibaret olup, çağımızda çocuklarımız dilimizi nasıl öğreniyorlarsa eski Araplar da biri öbüründen iştirmek suretiyle buna alışıyorlardı. İslâmiyet ortaya çıkıp başka devletlerin toprak ve ülkelerine yayılmak üzere Hicaz'dan ayrıldıktan ve diğer kavimlerle karıştıktan sonra, onların bu melekeleri değişti. Araplaşmış olan başka kavimlerin, Arabın bu meleke ve konuşmasına aykırı olarak konuşmaları, bu melekenin bozulmasına neden oldu. Çünkü iştirmek, dilde melekenin aslı ve temelidir. İlim adamları bu melekenin büsbütün değişmesinden ve aradan uzun zaman geçmesi sonucu Kur'an ve Hadisleri anlayamayacak dereceye gelmelerinden korktukları için Arap sözlerinin ve cümlelerinin kullanış şekillerinden faydalanarak, bu melekenin korunmasına hizmet eden Arap dilinin kural ve kanunlarını ortaya koydular. Bu kural ve kanunlar diğer kurallar gibi genel ve bütün olduğu için bütün başka sözler ve cümleleri bunlara kıyas ettiler. Benzerlerini benzerleriyle karşılaştırdılar. Her fail merfu, her meful mansup, müpteda, merfudur gibi kurallar bu cümledendir. Bundan sonra hareketlerin değişmesiyle kelimelerin manalara delaletlerinin değişmesini de gözden geçirdiler. Bu değişmelere İrab adını verdiler ve bunu bir terim olarak kabul ettiler. Bu değişmeyi gerektiren sebebi amil adıyla andılar ve buna benzer kurallar koydular. Bunların her biri kendilerine mahsus bir terim haline aldı. Sonra bu kural ve kanunları eserlerde topladılar. Bu ilim de bu alanda çalışanlara mahsus bir meslek haline geldi ve buna Nahiv adı verildi (12).

12 İBN HALDÛN, Velliyu'd-Din Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime** (Terc. Z. Kadri UGAN), İstanbul-1991, II, 174-176.

İbn Haldûn'un da belirttiği gibi ilk dönem Arapları kendilerinde fitraten mevcut olan meleke sayesinde hiçbir kalde ve kurala ihtiyaç duymadan edebi ürünlerini en mükemmel uslûpta ve hatasız bir şekilde ortaya koyabilme gücüne sahiptiler. Nesilden nesile işitilerek intikal eden Arapçanın bu kullanım şekli onların, Arap olmayan topluluklarla karışmasına kadar sürmüştür.

Dilbilimciler, İslâmiyetten önce Arap dilinde Lahın bulunmadığında hemfikirlerdir (13). Lahın, kısmen Hz. Peygamber döneminde zuhur etmeye başlamış, İslâmiyetin yayılmasına paralel olarak gelişme göstermiştir.

Bazı dilciler, Lahın ortaya çıkışını ve yayılışını bir takım sebeplere bağlamaktadırlar. Bu sebeplerin en önemlileri şu şekilde sıralanabilir.

1- Arapların fetihler neticesinde Şam, Irak, İran, Hindistan, Afrika ve Endülüs'e kadar ulaşarak oralarda yaşayan Rum, Fars, Habeş ve Berberi gibi Arap olmayan topluluklarla karışmaları.

2- Fethettikleri yerlerde Arap olmayan toplulukların yoğun olarak yaşadığı merkezleri mesken tutmaları.

3- Arapların hayatında yer alan acem cariyelerin sayılarının artması.

4- Şehirlerde yaşayan halkın dil ve gramer eğitimine önem vermemeleri sonucu bu konudaki bilgisizliğin yayılması (14).

### **Lahn Yapılarak Kullanılan Cümle ve İbarelerden Bazı Örnekler**

Bazılarının, "Sözde Lahn, yüzde nükseden çiçek hastalığından daha kötüdür" veya "Sözde Lahn değerli bir elbisedeki yırtıktan daha çirkindir" (15) diye nitelendirdikleri Lahn, daha önce de belirttiğimiz gibi ilk defa Hz. Peygamber döneminde zuhur etmiş, ilk örnekleri de o zaman görülmeye başlamıştır. Bir gün huzurunda Lahn yaparak konuşan bir kişi için Hz. Peygamber yanındakilere hitaben: "Kardeşinizi, İrşâd ediniz (ona doğrusunu söyleyiniz) zira o yanılmıştır" (16) buyurarak Ashabtan onun hatasını düzeltmelerini istemiştir.

13 RAFİ'İ Mustafa Sâdık *Tarihu Âdâbi'l-Arab*, Beyrut-1974, I, 234; FEHMI Mehmed, *Tarihu Edebiyyati Arabiyye*, İstanbul-1332/1917, I, 172.

14 FERRÛH Ömer, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrut-1984, I, 38-39.

15 İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyûnu'l-Ahbâr*, Mısır-1963, I, 158.

16 EBÛ'l-TAYYİB el-LUGAVÎ, Abdu'l-Vâhid b. Ali, *Merâtibu'n-Nahviyyin* (Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), Mısır-Thz., sh. 23; TANTÂVÎ, Şeyh Muhammed *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşherin-Nuhât*, Mısır-1954, sh. 9; Rafî'i; a.g.e., I, 237; Mehmed Fehmi. a.g.e. I, 172.

Hız Ebu Bekir. de: "(İbareden bir şeyler) hazfederek okumak, bence Lahn yaparak okumaktan daha iyidir" (17) buyurarak lahnın kötü ve çirkin bir şey olduğunu vurgulamak istemiştir.

Hız. Ömer de bir gün ok talimi yapan bir topluluğun yanından geçerken atışlarını bir süre izledikten sonra onlara: "Ne kötü atışınız var" diyerek atışlarının isabetli olmadığını söylemek istemiştir. Onlar da: "Biz talim yapan bir grubuz" manasında şu sözü söylemişlerdir. نحن قوم متعلمين

Bunun üzerine Hız. Ömer: "Bana, konuşmanızdaki yanlışlık (lahn), atışlarınızdaki isabetlesizlikten daha ağır geldi" karşılığını vermiştir (18).

Topluluğun verdiği cevaptaki yanlışlık متعلمين kelimesindedir. Burada نحن mübteda, قوم haberdır. Habere sıfat olarak gelen bu kelimenin متعلمون şeklinde merfu olması gerekirdi.

Yazı üzerindeki ilk Lahn da yine Hız. Ömer zamanında meydana gelmiştir. Onun halifeliği döneminde Kûfe ve Basra valiliklerinde bulunmuş olan Ebû Musa el-Eş'ari (42/663)'nin kâlibi, valinin ağzıyla Hız. Ömer'e yazdığı mektubun hitap kısmında من أبو موسى الأشعري şeklinde yanlış bir ifade kullanmıştır. Mektup bu şekilde Halife Hız. Ömer'e ulaştınca Ömer, valiye yazdığı mektubunda yaptığı hatadan dolayı: "Katibine kamçı vur" diyerek bunun cezayı gerektirecek bir yanlış olduğunu belirtmek istemiştir (19).

Buradaki yanlışlık من harfi cerrinden sonra gelen أب kelimesinin أب şeklinde yazılmasındadır. Cümledeki durumuyla esmâ-i hamse grubuna giren kelime, أبي şeklinde ي (yâ) ile yazılması gerekirdi.

Bir gün halk pazarna gelen bir Arap, halkın alış-veriş sırasında sarfettiği yanlış sözleri işitince şaşkınlığını gizleyemeyerek şöyle demiştir: "Şaşılacak şey.. halk Lahn yapıyor, buna rağmen kâr ediyor, biz Lahn yapmadığımız halde kâr edemiyoruz" (20).

Bir adam Emevi döneminde Kûfe valiliği yapan Ziyad b. Ebih (53/673)'in huzuruna gelerek ona: "Babamız öldü. Kardeşimiz babamızdan kalan miras konusunda bize baskın çıktı" diyerek şikayette bulunmuştur. Şikayet esnasında söy-

17 Ebû-Tayyib el-Lugavî, a.g.e., sh. 23; er-Raflî, a.g.e., I, 235.

18 Raflî, a.g.e., I, 237; Mehmed Fehmi, a.g.e., I, 172.

19 Raflî, a.g.e., I, 237; Mehmed Fehmi, a.g.e., I, 172.

20 İbn Kuteybe, a.g.e., II, 159.

lediği sözün bir kaç yerinde hata yapması üzerine Ziyâd ona: "(Hatalı konuşmakla) şahsiyetinden kaybettiğin, malından koybolandan daha çoktur" cevabını vermiştir (21).

Adam konuşmasında şöyle demişti: إِن أَبَيْتَا هَلِكُ وَإِنْ أَخِينَا غَضِبْنَا مِنْ أَبَايَا

Ziyad'ın cevabı ise şöyle idi: مَا ضِيَعَتْ مِنْ نَفْسِكَ أَكْثَرَ مِمَّا ضَاعَ مِنْ مَالِكَ

İbaredeki yanlışlıklar şunlardır: Esmâîl hamse'den olan ve إِن 'nin ismi olarak أَبَايَا وَ أَخِينَا şeklinde ا (elif) ile nasp yapılması gereken bu iki kelime ي (ya) ile; buna mukabil مِنْ Harf-i cerrinden sonra أَبِينَا şeklinde ي (ya) ile cer yapılması gereken kelime de ا (elif) ile söylenmiştir (22).

Hz. Peygamber'den Emevi dönemine kadar değişik kesimlerden aktarmaya çalıştığımız bu örneklerden de anlaşılacağı üzere dilde Lahın, toplumun hemen hemen her tarafına sirayet ettiğini görmekteyiz.

Kaynaklar zaman zaman idarecilerden hatta, alimlerden dahi Lahın yapanların eksik olmadığını yazmaktadır. Mesela tanınmış Arap hatiplerinden Hâlid b. Abdillâh el-Kasrî (126/743), Hâlid b. Safvân ve İsâ b. el-Müdevvir ulema içerisinde; Emevi halifelerinden Abdulmelik b. Mervân (86/705)'nin oğulları Velid ve Muhammed ile yine Emevi döneminin meşhur vâllerinden, komutanlığının yanı sıra hatipliği ile de ün yapan el-Haccâc b. Yûsuf es-Sakaffî (95/714) de idareci kesim içerisinde Lahın yapan kişiler oldukları haber verilmektedir (23).

Arap dilinin aslı yapısına hâlel getirecek bu yanlışlıklar başta dilbilimciler ve idareciler olmak üzere pek çok kişiyi harekete geçirmiş ve bu illete, çareler aramaya sevketmiştir. İşte bu çalışmalar neticesinde Nahiv ilminin temeli atılmış, daha sonra da müstakil bir ilim olarak ortaya çıkması sağlanmıştır.

21 İbn Kuteybe, a.g.e., II, 159.

22 Daha fazla Lahın örnekleri için bkz. İbn Kuteybe, a.g.e., II, 155-160; Mehmed Fehmi, a.g.e., I, 172-178; Sırafi, a.g.e., sh. 234-38; Zübeydi, a.g.e. sh. 60-62; Kiftî, a.g.e. I, 39-51; Muhammed Tantâvî, a.g.e., sh. 15-23; Muhammed Hayr el-Hulvânî, a.g.e., sh. 97-110.

23 Rafî fî, a.g.e., I, 240.

## Nahiv İlminin Kurucusu

Nahiv ilminin kurucusunun kim olduğu hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Çoğunluğun görüşüne göre bu ilmi ilk ortaya koyan kişi Ebû'l-Esved ed-Düelî (69-688) dir. Kaynaklar onun Nahvi Hz. Ali (40/661)'den öğrendiğine dair bilgilere ve bu ilmin esaslarını ortaya koymasına sebep olan bazı hadiselerle yer vermektedir (24). Bununla birlikte kaynaklarda, Nasr b. Âsım (90/708) ve Abdurrahman b. Hümmüz (117/735)'ün de bu ilmin kurucuları olarak isimlerinin zikredildiğini görmekteyiz (25).

Kıfî (624/1226), Nahiv ilmini Ali b. Ebi Tâlib'in kurduğunu, Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin bu ilmi ondan öğrendiğini, Mısır ulemasının tamamının da bu görüşte olduğunu ifade ettikten sonra Nahv'i seleften halefe öğrenenlerin isimlerini zikretmektedir. Buna göre Nahiv ilmini Ebû'l-Esved ed-Düelî'den Nasr b. Âsım el-Basrî, ondan Ebû'l-Hasan Saîd b. Mes'âde el-Ahfeş el-Avsat, ondan Ebû Osmân Bekr b. Muhammed el-Mâzini eş-Şeybânî ve Ebû Ömer el-Cermî, onlardan Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberraîd, ondan Ebû İshâk ez-Zeccâc ve Ebû Bekr b. es-Serrâc, İbn es-Serrâc'tan Ebû Ali el-Hasan b. Abdî'l-Gaffâr el-Fârisî, ondan Ebû'l-Hasan Ali b. İsa er-Reba î, ondan Ebû Nasr el-Kâsım b. Mübâşir el-Vâsîfî, ondan Tâhir b. Ahmed b. Babşâz el-Mısrî (26), Zeccâc'dan da Ebû Cafer en-Nahhâs Ahmed b. İsmail el-Mısrî, ondan Ebû Bekr el-Üdfuvî, ondan Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Havfî, ondan Tahir b. Ahmed b. Babşâz en-Nahvî (27), ondan Ebû Addillâh Muhammed b. Bereket en-Nahvî el-Mısrî, onunla birlikte diğer bazı alimlerden Ebû Muhammed b. Berrî, ondan Mısır'da bir grup ulema ile oraya Mağrib ve diğer yerlerden gelen bazı alimler öğrenmişlerdir (28).

24 SİRÂFÎ, Ebû Saîd el-Hasan b. Abdullah, *Ahbâru'n-Nahvîyyîn el-Basrîyyîn* (Thk. Dr. Muhammed İbrahim el-Bennâ), Mısır-1985, sh. 33; İBN en-NEDİM, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, Mısır-1384-1964, sh. 59; HULVÂNÎ, Muhammed Hayr, *el-Mufasssal fî Tarihî'n-Nahvî'l-Arabî*, Beyrut-1979, sh. 39-40; Tantâvî, a.g.e., sh. 15-19.

25 Ebû'l-Tayyîb el-Lugavî, a.g.e., sh. 24; SUYÛTÎ, Celâlu'd-Din Abdurrahman, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir fî'n-Nahv*, Beyrut-1984, I, 10 ZÛBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Endelûsî, *Tabakâtu'n-Nahvîyyîn ve'l-Lugavîyyîn* (Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), Mısır-1984, sh. 11; İbn'u'n-Nedîm, a.g.e., sh. 59; Sirâfî, a.g.e., sh. 33.

26 Muhakkık bu ismin doğrusunun Ahmed b. Tâhir olduğunu kaydeder.

27 Bkz. bir önceki dipnot.

28 KİFÎ, el-Vezîr Cemâlû'd-Din Ebû'l-Hasan Ali b. Yûsuf, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhî'n-Nuhât* (Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim) Beyrut-1986, I, 41-42.

Daha önce de belirttiğimiz gibi dilcilerin büyük çoğunluğu, bu ilmin kurucusunun Ebû'l-Esved ed-Düeli olduğu görüşündedir. Başlangıçta Nahv'in esaslarını ortaya koymakta tereddüt gösteren Ebû'l-Esved çok yakın çevresinde dahi Lahnın yayıldığını işitince ve işin tehlikeli boyutlara vardığını görünce Nahiv ilmini ortaya koymaya karar vermiş ve hemen işe başlamıştır. Lahnın ortaya çıkışı ve bu ilmin doğuşuna olan etkisinden bahsederken bazı Lahn örnekleri verilmişti. Şimdi de Nahv'in kurucusu Ebû'l-Esved ed-Düeli'nin bizzat şahit olduğu ve bu ilmin esaslarını ortaya koymasında önemli payı bulunan Lahnlardan bazı örnekler verelim.

1- Ebû Ubeyde Mamer b. el-Müsannâ (210/825)'nin naklettiğine göre Ebû'l-Esved, Nahvi Hz. Ali'den öğrenmiş, dönemin Kufe valisi Ziyâd b. Ebih (53/673)'in kendisine, insanların Kur'an'ı düzgün bir şekilde okuyabilmelerine yardımcı olacak bir rehber (kitap) yazması için haber gönderinceye kadar bu ilimden kimseyi haberdar etmemişti. Kur'an okuyan bir kişinin "ان الله يرئى من المشركين ورسوله"

"Allah ve Rasulü müşriklerden uzaktır" (29) ayetindeki "من المشركين" kelimesinin "رسوله" kelimesinin "من المشركين" ye atfederek kesre (س) okuduğunu işitince: "İnsanların işinin (hatalı okuyuşlarının) bu dereceye geleceğini asla tahmin etmemiştim" diyerek doğruca Ziyad b. Ebih'e gelmiş ve ona: "Emir'in talebini yerine getireceğim, emrime dediğimi hemen anlayan zeki bir katip tahsis etsin" demiştir (30). Kendisine Abdül-Kays oğullarından bir katip tahsis edilmiş ancak onu kabul etmemiş, bunun üzerine bir başka katip verilmiştir. Ebû'l-Esved katibe: "Benim bir harfi fetha okuduğumu gördüğünde üzerine bir nokta, zamme okuduğumu gördüğünde önüne bir nokta, kesre okuduğumu gördüğünde de altına bir nokta koy, eğer tenvinli okursam ikişer nokta koy" talimatını vermiştir. Bu aynı zamanda Ebû'l-Esved ed-Düeli'nin Kur'an-ı noktalama şeklidir (31).

Yukarıda belirtilen ayette geçen söz konusu kelimenin doğru okunuşu "رسوله" şeklinde zammeyledir. Gramercilerden, bu kelimenin zamme ile harekelenmesine dair üç farklı görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre "رسوله" mübteda, haberli mahzûf "رسوله منهم" 'dür. Daha önce geçen "أن" 'nin haberi "رسوله من المشركين" buna delalet ettiğinden tekrara meydan vermemek

29 Tevbe : 9/3.

30 Daha önce Ebû'l-Esved ed-Düeli'ye Ziyad b. Ebih tarafından bir teklif yapılmış ancak o bu teklifi kabul etmemiştir.

31 İbn en-Nedim, a.g.e, sh. 60; Sırfât, a.g.e, sh. 34; Ebû't-Tayyib el-Lügavî, a.g.e sh. 29; Kıfî, a.g.e, I, 49.

için hazfedilmiştir. İkinci görüşe göre أن 'nin ismi olan الله lafzının mahalline atf yapılmıştır. Üçüncü görüşe göre ise ayete هو رسوله takdiri yapılmış ve bu kelime de هو 'ye atfedilmiştir. Bunlar içinde en isabetlisinin birinci görüş olduğu nakledilmektedir (32).

Başka bir rivayet, Ebû'l-Esved'in karşılaştığı bazı Lahn hadiseleri üzerine Ziyad'a gelerek bu ilmin esaslarını vaz edebilmek için ondan izin talep ettiği yönündedir. Rivayete göre Ziyad o anda buna izin vermemiş; ancak daha sonra bizzat kendisinin de şahit olduğu şu hadise üzerine Ebû'l-Esved'i çağırılmış ve ona : "Daha önce sana yasak ettiğim şeyi insanlar için yerine getirmeni istiyorum" diyerek bu işi yapmasını istemiştir. Hadise şudur. Ziyad'la görüşmeye gelen bir topluluk konuşurken "Babamız öldü, geride oğullar bıraktı" manasına gelen şu yanlış sözü sarfetmişlerdi:

توفى أبانا و ترك بنون (33).

Bu ifadedeki yanlışlık أبانا ve بنون kelimelerindedir. Meçhul fillin naib-i faili olan أب kelimesi Esmâ-i hamseden olduğu içih raf halinde أبونا şeklinde, ترك fillinin mef'ûlü olan ابن kelimesi ise cemî müzekker salime mülhak olduğu için nasb halinde بنين şeklinde söylenmesi gerekirdi.

Konumuzla ilgili hadiselerden biri de Ebû'l-Esved ile kızı arasında geçmektedir. Sıcakın aşırı olduğu bir günde kızı Ebû'l-Esved'e, sıcakın aşırılığını taaccüb yollu bir ifadeyle anlatmak ister. Ancak sözünde taaccüb değil de soru ifadesi kullanarak şöyle der: ما أشد الحر؟ "Sıcak neden böyle şiddetlidir?" Babası: "Güneş üstünde, (sıcaktan iyice) ısınmış toprakta altında olduğu için" karşılığını verir. Kızı: "Sıcakın neden fazla olduğunu değil, çokluğunun beni hayrete düşürdüğünü söylemek istedim" der. Babası: "Öyle ise ما أشد الحر şeklinde söyle" der. Bu olay üzerine Ebû'l-Esved Nahiy konularından taaccüb, fail, meful ve diğer bazı babları ortaya koymuştur (34).

Konuyla ilgili bir rivayet de Suyûtî (911/1505) nakleder. Rivayete göre Ebû'l-Esved ed-Düelî, bir gün Hz. Ali'nin huzuruna girdiğinde Onu, başını öne eğmiş düşünür bir vaziyette bulur ve şöyle der "Seni düşündüren şey nedir ey Mümminlerin Emirî?" Hz. Ali: "Memleketinizde Lahnın yayıldığını işittim. Bu ne-

32 DERVİŞ, Muhyiddin, *İrabu'l-Kur'an ve Beyânühû*, Humus-1988, IV, 52.

33 Zübeydî, a.g.e., sh. 22; Kiftî, a.g.e., I, 50.

es Sırafi, bu ibareyi. مات أبانا و ترك بنون şeklinde zikreder. (*Ahbâr-un-Nahiyyin*, sh. 35)

34 Sırafi, a.g.e., sh. 37; Zübeydî, a.g.e., sh. 21-22; Kiftî, a.g.e., I, 51.

denle de Arapçanın esaslarını ihtiva eden bir kitap yazmayı düşünüyorum" diye cevap verir. Ebû'l-Esved: "Eğer bunu yaparsan bizi ihya edersin, bu dil de bizde kalıcı olur" der. Sonra oradan ayrılır ve üç gün sonra tekrar geldiğinde Hz. Ali'nin kendisine bir sayfa uzattığını, o sayfada besmeleden sonra şu ibarelerin yazılı olduğunu söyler. "Kelâm (cümle) üçtür. (Üç şeyden oluşur). İsim, fil, harf. İsim, mûsammadan (konulduğu şeyden); fil, masûmmanın hareketinden; harf, bu iki mananın dışında diğer manalardan haber veren kelimedir." Ebû'l-Esved, Hz. Ali'nin kendisine "Bunu mütelaa et ve sence uygun olan diğer şeylerden de ilave et" dediğini de nakleder. O, bazı bahisler ilave ettikten sonra sayfayı Hz. Ali'ye arzeder. Atıf harfleri ve nasb edatları ilave ettiği konulardandır. Fakat nasb edatlarından لکن yi zikretmez. Hz. Ali "Bunu neden terkettin" diye sorduğunda, "Bu kelimenin onlara dahil olmadığını sanmıştım" cevabını verir. Hz. Ali: "Bilakis o da bu edatlardandır, onlara dahil et" der (35).

Kaynaklar Nahiv ilminin ortaya çıkışına neden olan daha pek çok hatalı kullanımlara yer vermektedir. Neticede her olayın bu ilmin doğmasında az veya çok bir payının olduğu muhakkaktır. Kanaatimizce verilen bu örnekler konuyu izah edecek mahiyettedir.

Bu örneklerden çıkaracağımız sonuç şudur: Nahiv ilmi birdenbire ortaya çıkmış bir ilim değildir. Belirtildiği üzere gerek alimler gerekse onlara destek veren idareciler başlangıçta böyle bir ilmin tedvini hususunda tereddüt içine girmişler; fakat lüzumuna inandıkları ve ihtiyaç hasil olduğu zaman da büyük bir gayretle onun esaslarının belirlenmesine çalışmışlardır. İlerde de temas edileceği üzere Nahiv ilmi, Kur'an ve Hadis metinlerini aslına uygun olarak okumak ve onlardan kastedilen manayı doğru anlamak amacıyla ortaya konmuş bir ilimdir. Çünkü dinin temeli bu iki kaynağa dayanmaktadır. Bunun yanısıra Fıkıh, Tefsir, Kelam gibi daha sonra zuhur etmiş bulunan ve kaynakları Kur'an ve Hadis metinleri olan diğer ilimler de bu ilim sayesinde gelişmelerini tamamlamışlardır. Aynı şekilde nazm ve nesir türleriyle Arap Edebiyatı konularına vakıf olmak, bir dil olarak Arapçayı kural ve kaidelerine uygun bir şekilde öğrenebilmek yine bu ilim sayesinde mümkün olmuştur.



## Bu İlme "Nahiv" Adının Verilmesinin Nedeni

Kaynaklar, Ebû'l-Esved ed-Düeli döneminde Nahiv ilminin العربية (Arapça) adıyla anıldığını zikretmektedir. Ebû'l-Esved'in biyografisine yer veren bazı eserlerde onun hakkında "Arapçayı ilk ortaya koyan", "Mushafı ilk noktalayıp harekeleyen ve Arapçayı vaz eden", "Arapçayı vaz eden, bablara ayıran, yolunu açan ve kıyasını ortaya koyan" şeklinde ibarelere rastlamak mümkündür. Istilâhî manada bu ilmin adı ilk defa çoğunluğunu onun öğrencilerinin oluşturduğu ikinci Nahiv tabakası döneminde kullanılmaya başlanmıştır (36).

Bu ilme Nahiv adı verilme nedenine gelince: Daha önce de geçtiği üzere Ebû'l-Esved, Hz. Ali'nin kendisine verdiği sayfaya ilaveler yapıp tekrar arz edince Hz. Ali ona: (أحسن هذا النحو الذي قد نحوت) "Tuttuğun bu yol (metod) ne güzel olmuş" demiştir (37). Başka bir rivayette Hz. Ali sayfayı kendisine verince Ebû'l-Esved, onun ortaya koyduğu metod üzere devam edebilmek için, kendisinden izin istemiş ve şöyle demiştir: استأذنته أن أصنع نحو ما صنع "Onun yaptığı gibi yapabilmem, izlediği yoldan gidebilmem için kendisinden izin istedim" (38). Daha sonraki alimler bu ismi bu ilme münasip görmüşler ve Nahiv adıyla anmaya başlamışlardır.

## Nahiv'in Gayesi ve Önemi

Bazıları bu ilmi şöyle nitelendirir: "Nahiv ilmi, diğer ilimlere nisbetle yemekteki tuz" veya "Esansa koku vermek amacıyla karıştırılan madde gibidir." Nahvi, cümlelerin süsü ve nakışı olarak görenler de vardır. İbn Şübrüme şöyle der: "Arapçayı (Nahvi) öğren, zira bu ilim seni muhakeme etmeye sevkeder ve sultanlara yakın kılar (39).

Amacı, Arapçanın hatalardan arınmış, düzgün bir şekilde öğrenilmesine hizmet etmek olan bu ilmin önemini, Ebû Saîd el-Basrî şu beyitlerle deli getirir.

36 Tantâvî, a.g.e., sh. 23-24.

37 Tantâvî, a.g.e., sh. 24.

38 İbn en-Nedîm, a.g.e., sh. 59-60.

39 İbn Kuteybe, a.g.e., II, 157.

والمرا تكرمه اذا لم يلحن  
والنحو يبسط من لسان الألكن  
فأجلها عندي مقيم الألسن  
وإذا طلبت من العلوم أجلها

"Nahiv, tutuk konuşan kişinin dilini açar. Kişi düzgün konuştuğu zaman sen ona ikramda bulunursun. İlimlerin en yücesini öğrenmek istersen, bana göre en yücesi, dili düzgün kılan (Nahiv ilmi)'dir (40).

es-Sabban (1207-1792) Haşiye'sinde Nahiv ilminin konusu, gayesi ve faydası hakkında şu bilgileri verir: "Nahiv ilmi, Arapça kelimelerin, i'lâl, ibdal ve hazf (41) gibi müfred hallerindeki değişikliklerle terkibe girdikten sonra uğradığı değişiklikleri konu edinmektedir. Gayesi, Allah'ın Kelâmını ve peygamberin Hadislerini anlamaya yardımcı olmak ve kişiyi sözdeki hatalardan sakındırmaktır. Faydası ise sözün doğrusunun yanlışından ayırt edilmesidir (42).

Yukarda da belirttiğimiz gibi bu ilim başlangıçta, Kur'an ve Hadis metinlerinin yanlış okunması ve öğrenilmesinin önüne geçmek amacıyla ortaya konmuştur. Bu nedenle, Kur'an ve Hadisin -Özellikle Kur'an'ın- Nahiv ilminin doğmasında ve şekillenmesinde önemli rolleri olmuştur. Çünkü İslâm dininin esasları bu iki kaynağa dayanmaktadır.

Bilindiği gibi İslâmiyet belli bir topluma hitap eden bir din değildir. Onun mesajı Arap olan, olmayan bütün herkese dir. Bunun bilincinde olan ilk dönem müslümanları dinlerini Arapların yanısıra başka milletlerden olan topluluklara da ulaştırma arzusu ve gayreti içinde idiler. Bu amaçla Hicaz bölgesinin dışında o dönemin iki büyük devleti olan Bizans ve İran topraklarına da seferler düzenliyorlar, fethettikleri yerlerde öncelikle dini öğretmekle meşgul oluyorlardı. Yöre halkından müslüman olanlar da yeni dinlerinin esaslarını öğrenmeye gayret ediyorlardı. Bunu yaparken çoğunlukla dinin temel iki kaynağı olan Kur'an ve Hadislere müracat ediyorlar, Arapça'nın kural ve esaslarını belirleyen bir ilim dalı olmadığı için de bazı âyet ve hadis metinlerinin okunuşunda yanlışlıklar yapıyorlardı. Bu durum alimlerde tedirginliğe sebep oldu. Başta yeni müslüman olmuş yabancı topluluklara yardımcı olmak amacıyla dilin kural ve esaslarının belirlenmesi cihetine gidildi. Önceleri Kur'an ve Hadis me-

40 KALKAŞANDÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *Subhu'l-Aşâ fi Sanâ atil-İnşâ*, Kahire Thz. I, 169; İbn. Kuteybe, a.g.e., II, 157.

41 İ'lâi: İlet harfinin düşürülmesi, başka harfe dönüştürülmesi veya sakın kılınmasıdır. Sırasıyla örnekler

يَقُولُ يَقُولُ قَوْلًا قَالَ وَرَثَ بَرِثَ

İbdâl : Sahih harfin sahih harfe ya da illet harfinin sahih harfe dönüştürülmesidir. Sırasıyla örnekler.

اوْتَكَلَ اِتَّكَلَ اصْطَفَى اصْطَفَى

İdğam : Aynı dinsten iki harfin, birincisinin sakın, ikincisinin harekeli olması halinde birbirine katılmasına denir. Örnek مَدَّ مَدَّ

Hazf: herhangi bir sebepten dolayı kelimeden bir veya birden fazla harfin atılmasıdır. Sırasıyla örnekler.

يَقِي قَ يَرْمِي اِرْمَ

(el-GALÂYİNÎ, Şeyh Mustafa Câmî'd-Durûs'l-'Arabîyye, Beyrut-1982, II, 98; 106; 123).

42 Sabban, a.g.e., 14.

tinlerinin düzgün okunmasına hizmet etmek amacıyla ortaya konan bu ilmin, sonraları Tarih, Edebiyat, Dini İlimler ve daha pek çok sahada ön bilgi olarak öğrenilmesi zaruri hale geldi.

Başlangıçta diğer pek çok ilim gibi basit ve iptidal şekilde ortaya çıkan Nahiv ilmi zamanla gelişmiş, bu alanda sayısız alim yetişmiştir. Hatta Basra ve Kûfe adında iki büyük ekol dahl ortaya çıkmıştır. Bir takım Nahiv kaidelerinin belirlenmesinde bu iki ekol arasında farklı görüşler bulunmaktadır. İhtilaflar zamanla Basra ve Kûfe'nin dışına da taşarak Bağdat, Şam, Mısır ve Endülüs gibi diğer bazı bölgelere sıçramış, bu iki ekol esas alınarak o yörelerde farklı ekoller doğmuştur.

Bilindiği üzere diller de canlılar gibi doğar, gelişir ve yok olur. Arapça'nın gelişip büyük bir medeniyet dili haline almasında Kur'an-ı Kerim'in rolü ve katkısı çok büyük olmuştur. Bu münasebetle Kur'an'ın Arap diline sağladığı katkılardan da kısaca bahsetmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Bu katkıları şöyle özetleyebiliriz:

1. Kur'an, Kureyş lehçesiyle nazil olması sebebiyle bütün Arapların bu lehçe etrafında toplanmalarını sağlamıştır.

2. Arapçayı semâvi bir dinin dili haline dönüştürerek bu dile; İman, İslâm, Nifak, Namaz, Oruç, Zekât gibi pek çok terim kazandırmıştır.

3. Arap dilini bozulmaktan; hatta geçmiş bir çok dillerde olduğu gibi yok olmaktan kurtarmıştır.

4. Arapçanın bütün müslümanlar arasında yayılmasını ve anlaşabilecekleri ortak bir dil olmasını sağlamıştır (43).

Arap dilinin ölçüsü ve onunla ilgili her alanda hükmü geçerli bir kanun olarak nitelendirilen (44) Nahiv ilminin önemini Abbas Hasan şu cümlelerle dile getirmektedir: "Nahiv, Arapça öğrenenin başvuracağı yol, dilcinin silahı, belâğatçının dayanağı, kanun koruyucunun ve müctehid kişinin müracaat vasıtası, Arabî ve İslamî ilimlerin tamamına giriş teşkil eden bir ilimdir (45).

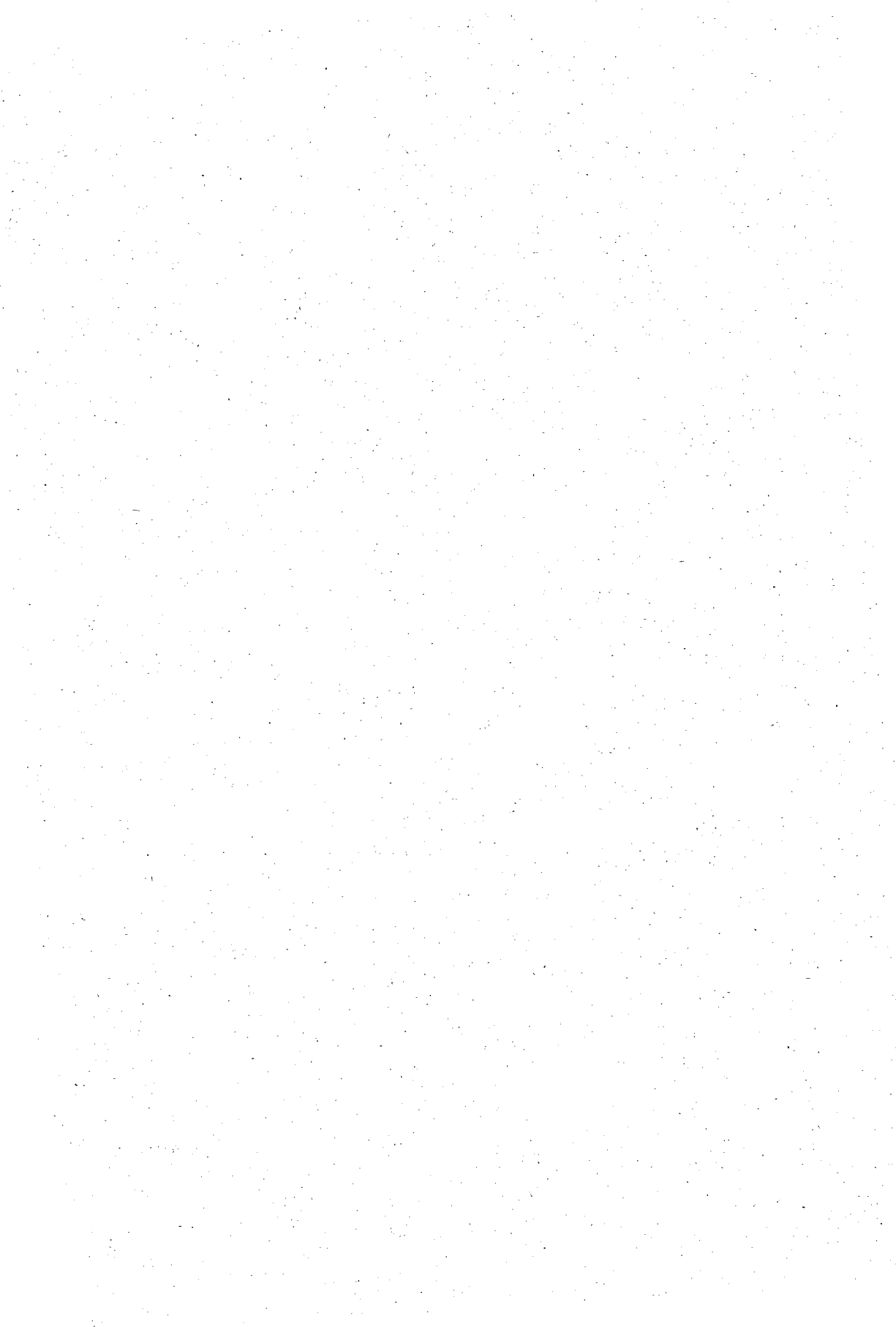
43 DAYF, Şevki, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî* (el-Asru'l-İslâmî), Kahire-1976, sh. 30-33; MESLÛT, Abdu'l-Hamîd Mah-mud, *el-Edebu'l-Arabî Beyne'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*, Libya, 1973, sh. 381-382.

44 Kalkaşandı, a.g.e., I, 167.

45 HASAN, Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Mısır-1975, I, 2 (Mukaddime).

O halde diğer dillerde olduğu gibi Arapçada da meramı maksadına uygun olarak ifade etmenin, düzgün bir şekilde okumanın ve yazmanın yolu Nahiv ilminden geçmektedir. Bu nedenle Nahiv, daha fazla itina isteyen bir ilimdir. Arapça ibareler genellikle harekesiz olarak karşımıza çıktığından cümleyi oluşturan kelimelerin yerlerini tesbit edebilmek, benzer olanlarını ( قِيمَ قِيمَ مُسْتَقِيمَ مُسْتَقِيمَ gibi) birbirinden seçebilmek ancak nahiv sayesinde mümkün olabilmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Cümle ve ifadelerin düzgün bir şekilde kullanımını sağlamanın yanısıra sözün, süsü ve nakışı olarakda nitelendirilen Nahiv ilminin, Arapça gibi kapsamlı bir dilin öğrenilmesinde çok önemli bir yere sahip olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu nedenle Arapçaya gönül vermiş kişiler, diğer her dilde olduğu gibi dilin anahtarı sayılan Nahiv ilmine ağırlık vermeliyimdirler.



## DEVLET ADAMI VE MESNEVÎ ŞÂRİHİ ABİDİN PAŞA HAYATI - İDARECİLİĞİ - ESERLERİ

Arş. Gör. Nuri Şimşekler\* □

Bilindiği üzere yakın tarihimize kadar devlet adamlarının bir çoğu Arapça ve Farsça'ya olan ilgilerinden dolayı bu dillerde yazılan eserlerle ilgilenmişler; bizzat kendileri de bu dillerde Türkçe olarak çeşitli konularda eserler vermişlerdir. Bu şahıslardan önemli bir simâ da çeşitli valilik görevlerinin yanısıra Hâriciye Nâzirliği'na kadar yükselmiş, genellikle tasavvufî ve dinî konularda eserler vermiş olan Abidin Paşa'dır.

**HAYATI:** 11 Rebi'ül-evvel 1259 / 11 Nisan 1843 tarihinde Preveze'de doğan Abidin Paşa'nın babası Amavutluk Hanedanından ve Çam taifesinden Ahmed b. Zeynelâbidin (Ö. 1264/1847) (1); annesi ise aynı hanedandan Çıpar ailesine mensup Sâliha Hânım'dır. (Ö. 1304/1886, **Preveze**) (2) Abidin Paşa kendisine ve ailesine ait müteferrik olarak yazdığı biyografide ailesinin şöhretinin "**DİNO**" olduğunu (3) ve yukarıdaki verdiğimiz tarihte çarşambayı perşembeye bağlayan gece saat dört sıralarında Preveze'de dünyaya geldiğini söyler.

### \* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Diller ve Edebiyatları Bölümü Araştırma Görevlisi

- 1) Bazı kaynaklarda Ahmet Dino olarak da zikredilen Ahmed b. Zeynelâbidin 1264/1847 senesinin Ramazan ayının yirmialtıncı günü Konya'da kolera hastalığı neticesinde vefat etmiş ve Alâaddin Cami'nin bahçesine defnedilmiştir. (bkz. Abidin Paşa, **Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-I Şerif**, I, 8, İstanbul-1305).
- 2) Abidin Paşa, **a.g.e.**, I, 9.
- 3) Araştırmacı - Yazar Taha TOROS "Dino" lann kökenine dair kendisinde belgeler bulunduğunu buna göre alenin reisinin, Şam'dan göçerek Dilvinli'ye yerleşen Hüseyin Ağa olduğunu belirtir. Çevresinde zekası ve cesaretiyle taktir toplayan Hüseyin Ağa eşraftan bir kızla evlenir. Daha sonra Korfo Adası karşısındaki Lapsi Adasını fethederek buraya yerleşir (1690). Bu Hüseyin Ağa'nın oğlu Ali, onun da oğlu Zeynelâbidin'dir. Zeynelâbidin ise makalemize konu olan Abidin Paşa'nın babasıdır. Taha Toros'un bir fotokopisini tarafımıza gönderdiği bu Tercüme-I Hâl'de Abidin Paşa, doğum tarihi olan 11 Rebi'ül-evvel 1259 hicri tarihinin 24 Mart 1843 tarihine rastladığını yazar. Fakat anılan bu hicri tarih yukarıda da belirttiğimiz gibi 11 Nisan 1843 tarihine tekabül eder. Daha geniş bilgi için bkz. Taha TOROS, "Abidin Dino" (Ressam), **Tarih ve Toplum**, Sayı: 121, s. 28 vdd., Ocak - 1994).

Yedi yaşında iken Türkçe'yi ve Yunanca'yı okuyup-yazmaya başlayan Abidin Paşa, dokuz yaşında evlerindeki özel hocasından Türkçe ve Arapça derslerde almış ve Preveze'de bulunan Kaleiçi Mektebi'ne devam etmiştir. Daha sonra ilme yatkınlığından dolayı Preveze Cami-i Şerifinde asil işi hocalık olmayan Osman Efendi'den bazı öğrenciler ile birlikte sarf-nahiv, mantık ve Farsça dersleri almıştır. Bu arada aynı hocadan S'adi-i Şirâzî'nin Gülîstân'ını, Hâfız-ı Şirâzî'nin divânını ve Mesnevî-i Şerîfi hâsseten okumuştur (4). Daha sonra hesap, kozmografya gibi ilimlerle birlikte Yunanca eserler ile de ilgilenmiştir.

1863 yılında İstanbul'a gelmiş Saray Silahşörlüğü görevinde bulunduğu sıralarda (1866-1868) Keçecizâde Fuâd Paşa'nın emir ve himayesiyle Fransız mektebine gönderilmiştir (5).

**BULUNDUĞU GÖREVLER:** Abidin Paşa 1866'da Arnavut soyundan olanların tercihli olarak alındığı(6) Saray Silahşörlüğü görevi ile başlayan meslek hayatında çeşitli mutasarrıf, valilik, borsa komiserliğinin yanısıra Hariciye Nâzırlığı'na kadar yükselmiş ve en son görev olarak da Cezâir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) valiliğinde bulunmuştur.

Abidin Paşa'nın yürüttüğü görevler sırasıyla şu şekildedir.

Abidin Paşa 1866'dan itibaren İstanbul'da 22 ay Saray Silahşörlüğü (7) görevinde bulunduktan sonra bu görevinden ayrılarak, doğum yeri olan Preveze'ye mutasarrıf muavinliği (8) ve merkez kaymakamlığı sıfatıyla gitmiş, bir müddet de mutasarrıf vekâleti görevinde bulunmuştur (9).

Daha sonra İstanbul'a dönen Abidin Paşa Aydın ili maiyyetine verilmiş, 1872 yılında ise İzmir'de kurulan Temyüz-i Hukuk Riyâseti 2. başkanlığı ve olağanüstü komisyon başkanlığına tayin edilmiştir (10). Bu komisyonun kaldırılmasıyla aynı yıl içerisinde Sofya Musarrıflığı ile görevlendirildiyse de buraya gitmeden Erbaa (Çatalca) kazasına mutasarrıf olarak tayin edilmiştir (11). Bir yıl

4) Abidin Paşa'nın kendi yazdığı terceme-i hâll, **Taha TOROS Arşivi**.

5) **Meşhur Vâlller**, s. 28, İçişleri Bakanlığı Merkez Vâlller Bürosu yay. Ankara - 1969.

6) **a.g.e.**, aynı yer.

7) Silâhlan kullanılmakta usta olanlara verilen "**Silahşör**" namı padişâhın maiyyetinde muhafız olarak kullanılan kişilere de verilen bir ünvanıdır. 1908 Temmuz İnkilâbından sonra kaldırılmıştır.

8) Sancak (Livâ) in başında bulunan memura "**Mutasarrıf**" adı verilir.

9) Abidin Paşa, **a.g.e.**, I, 6.

10) Abidin Paşa, **a.g.e.**, aynı yer.

11) Abidin Paşa, **a.g.e.**, I, 6.

içerisinde (1872) sırasıyla Tekirdağ ve Varna Mutasarrıflığı görevlerini de yürüten Abidin Paşa'ya 1873 yılında İstanbul Borsa Komiserliği görevi verilmiştir. Beş yıl bir kaç ay süren bu görevi sırasında Bâb-ı âlî'de kurulan bir çok önemli komisyon üyelliği ve son Rusya savaşı sırasında Arnavutluk Hanedanı'na bağlı Yanya'da Epir sınırı için teşkil olunan "Sevkiyyât-ı Askeriyye Komisyonu" başkanlığını da yapmıştır (12). Ayrıca bu sırada Yenişehir Mutasarrıflığı da kendisine tevdi edilmiştir. Abidin Paşa bu görevleri sırasında Osmanlı borçlarına dair bir eser yazdığı gibi (**Konsolid, Hevâ Oyunları, İstikrâzât**); II. Abdülhamid'in (Ö. 1918) emri ile 1. ve 2. dereceli "Meb'us Seçim Nizamnâmesi"ni de hazırlamıştır (13).

1878 yılında telgrafla İstanbul'a çağrılarak doğu ıslahat hareketleri için Diyarbakır, Elazığ ve çevre il ve ilçeleri I. Komiseri olarak görevlendirilmiş; bir yıl sonra bu görevle birlikte "**Rumeli Beylerbeyi**" pâyesiyile ilk valilik görevi olan Sivas'a tayin edilmiştir (1879). Bu görevi ise altı ay sürmüştür (14).

1880 yılında Selânik valiliğine tayin olunan Abidin Paşa aynı yıl içerisinde Kadri Paşa kabinesinde "**vezir**" rütbesiyile Hâriciye Nâzirliği'ne atanarak (15) meslekî hayatındaki ilerlemesini sürdürmüştür (16).

Getirildiği bu önemli vazifede üç ay görevde kaldıktan sonra Kadri Paşa ve bazı şahsiyetlerin azledilmesi sırasında bu görevinden alınarak (17) 1880 yılında uygun bir maaşla (13 bin kuruş) Adana'ya vali olarak tayin edilmiştir. Bu görevinde 4 yıl 7 ay 14 gün (18) kalan Abidin Paşa 1885 yılında ikinci defa

12) Abidin Paşa 1877 yılında bu görevde iken başkâtlılığını Şemseddin Sâmî (Ö. 1904) yapmıştır. (bkz. H. Turhan DAĞLIOĞLU, **Şemseddin Sâmî Hayatı - Eserleri**, İstanbul 1934).

13) Abidin Paşa, a.g.e., aynı yer.

14) Abidin Paşa, a.g.e., I, 7.

15) Abidin Paşa, a.g.e., aynı yer.

16) Abidin Paşa'nın Hâriciye Nâzirliğine atanmasını torunlarından Suphi Nuri şöyle nakletmektedir. "Annemin babası Abidin Paşa Selânik valisi iken Sultan Abdülhamid tarafından İstanbul'a çağrılarak kendisine vezirlik ve sadrazamlık verilmiş 38 yaşında Sadrazam olmak büyük bir talihtir. Padişâh'ın huzurunda Abidin Paşa ile birlikte zamanın Şeyhülislâmı da bulunuyormuş. Bu teveccüh ve iltifat karşısında Şeyhülislâm padişâha karşı şöyle itiraz etmiş 'Padişâhım Abidin Paşa pek muktedir bir zâttir. Fakat henüz pek gençtir. Diğer vekülânın hepsi kendisinden yaşıdır. Müsaade buyurunuz nâzir olsun bir kaç sene sonra elbet sayenizde sadrazamlık sırası da gelir' demiş. (bkz. Pakalın, M. Zeki, **Sicill-i Osmanî Zeyli**, I, 253; M. Zeki Pakalın'ın, Mehmed Süreyya'nın **Sicill-i Osmanî**" adlı eserine yazdığı bu zeyl XIX cild olup; müsveddeler halinde Pakalın'ın kendi el yazısıyla Ankara TTK Kütüphanesinde bulunmaktadır. Kütüphane fişlerinde kayıtlı olmayan bu eserin I. cildinin 249-259 sayfaları arasında Abidin Paşa ile ilgili bilgiler mevcuttur. Raflarda neşredilmeyi bekleyen bu eserin bir diğer ismi de "**Son Osmanlı Büyüklüğü Ansiklopedisi**" dir.

17) **Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye**, (3. Sâlnâme), s. 171, 172, İstanbul - 1318.

18) **Sâlnâme-i Adana**, (10. Sâlnâme), H. 1309.



Sivas valiliğine getirilmiştir. Bir sene kadar bu görevde kaldıktan sonra Ankara valiliğine atanan Abidin Paşa 8 yıldan fazla da bu görevi yürütmüştür.

1894 yılında son görevi olan Cezâir-i Bahr-i Sefid vilayeti valiliğine atanan Abidin Paşa 9 yıl bir kaç ay bu görevde kalarak en uzun valiliğini burada yapmıştır. Abidin Paşa bu son görevinde bulunduğu sıralarda II. Abdülhamid'e (slt. 1876-1909) yazdığı 12 Kasım 1895 tarihli bir mektupta şöyle demektedir. (19)

*"Kulunuz bir çok yıllardan beri gece ve gündüz uğrunuza baş koyarak doğrulukla çalıştım. Ankara'da bulunduğum 8 yıl sonunda Ankara, Sivas ve Yozgat bölgeleri için başlıca mes'ele teşkil eden Ermeni komitelerinin teşekkülü işini vaktinde haber almış ve buna cür'et edenleri yakalıyarak suçlarını kendilerine söyletmiş ve lâyık oldukları cezaları verdimiş idim. Ankara'dan ayrılışım sırasında yalnız Yozgat'ta Ermeni komitelerinin tertibi ile iki İslâmın öldürülmesi olayından başka idâre zamanında vukuât olmamıştır. Özellikle 18 yıl zarfında bağlılığımı bozucu zerre kusurum olmadığı çok pâk ve ak vicdanlı olan efendimce bellidir. Hâriciye Nâzırı bulunduğum sırada da bazı yüksek dereceli kişiler ve onların bir kısım adamlarını gücendirmiş idim. Fakat Allah bilir ki bu gücendirmekliğim efendimiz hazretlerine olan bağlılığımdan ve doğruluktan ileri gelmiştir. Şu sırada hizmetten bir süredir geri kalışım içimin yarısı olduğundan hakkımda dünya - değer teveccühlerinin bir kez daha bahş- olunmasını istihâma cesâret eylerim."*

Abidin Paşa'nın II. Abdülhamid'e yazdığı bu mektuptan, sürekli yükselerek geldiği Hariciye Nâzirliği'nden valiliğe dönmesi ve devamında merkezden uzak bir yere vali olarak tayin olunmasının kendisini son derece üzdüğü anlaşılmaktadır.

Bu zamana kadar devlet idareciliği ön plânda olan Abidin Paşa belki de kendisine revâ görülen bu muamelenin tesiri ile son görevi sırasında eser telifine daha çok önem vermiş; Adana ve Sivas valilikleri sırasında yazdığı Mesnevî şerhinden sonraki dini ve felsefi eserlerini burada meydana getirmiştir.

Abidin Paşa son görevi olan Cezâir-i Bahr-i Sefid valiliğinden emekli olarak İstanbul'a gelmiş ve 1906 yılında Yıldız Sarayı'nda Yemen Islahatı için kurulan komisyonda görev almıştır (20).

19) **Meşhur Vâliler** adlı eserden buraya alınan mektubun **Yıldız Evrakı** 46 no'da kayıtlı Cezâir-i Bahr-i Sefid muhaberatına ait defterden alındığı ve anlaşılabilir bir Türkçe'ye çevrildiği belirtilmektedir. (bkz. a.g.e., s. 31).

20) Mehmed Tâhir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, II, 47, İstanbul - 1972.

Abidin Paşa yapılan bu görüşmeler sırasında 15 Rebi'ül-evvel 1324 / 9 Mayıs 1906 günü kalp krizinden vefat etmiş ve Fâtih Sultân Mehmed'in Türbe-i Şerifesi avlusuna defnedilmiştir. (21).

Görev yaptığı yerlerde faydalı hizmetlerde bulunarak idareciliği ve olumlu faaliyetleriyle kendini halka sevdiren Abidin Paşa yöneticiliği ve ilmi yönü ile de birçok yerli ve yabancı nişanlara lâyık görülmüştür. Bunlar arasında Murassa Osmanî, Birinci Mecidî, Gümüş İmtiyaz madalyalarını sayabiliriz. Yine 1894'de Cezair-i Bahr-i Sefid valiliği görevine geldikten sonra Fransa'nın en büyük ilmi cemiyeti olan "**Akademi**" ye mensup "Palom Nişanı" Fransa devleti tarafından kendisine verilmiştir (22).

Abidin Paşa'nın uzun süre görev yaptığı Ankara ve Adana'da bugün onun adını ve hatirasını taşıyan izler görmek mümkündür. Ankara'da Cebece semtinin üst kısmında bulunan büyük bir mahalle "**Abidin Paşa**" adını taşır. Yine bu mahalle içinde bulunan okullar da aynı şekilde isimlendirilir. Adana'da görevli bulunduğu yıllarda ise Çukurova tarımının modern usullerle yapılabilmesi için batıdan makineler getirerek çevre çiftliklerinde kullanılmasını sağlamıştır (23). Yine aynı şehirde bugün Kız Lisesi olarak kullanılan binayı o vakitlerde Rüştüye Mektebi olarak temelini atmış; halkın vakit ve namaz saatini öğrenmesi için şehrin merkezine bir de saat kulesi yaptırmıştır. Bugün hâlâ çalışır vaziyette olan bu saatin bulunduğu ana caddeye de Cumhuriyetin ilk yıllarında "**Abidin Paşa Caddesi**" adı verilmiştir.

### **İLMÎ - EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ:**

İdareci kişiliğinin yanısıra bir âlim ve bir edip olarak nitelendirilen (24) Abidin Paşa yoğun devlet işleri arasında ilimle uğraşmış ve faydalı eserler vermeyi başarmış bir zâttir.

Arapça, Farsça, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca'yı bilmenin yanısıra bu dillerin edebiyatlarını da gayet iyi kavrayan (25) Abidin Paşa verdiği eserlerin yanısıra çeşitli dillerde yazdığı makaleleri bazı yerli ve yabancı gazetelerde yayınlamıştır.

21) Abidin Paşa, a.g.e., (İstanbul-1324), I, 6, **Meşhur Vâhler**, s. 30.

22) Abidin Paşa, **Saadet-i Dünya**, Terceme-i Hâl kısmı, s. 159, İstanbul - 1317.

23) Taha TOROS, a.g.m.

24) İbrahim Alâeddin GÖVSA, "Abidin Paşa", **Meşhur Adamlar**, I, 8.

25) Abidin Paşa, **Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif**, I, 6.

Görev yaptığı yerlerde şair ve ilim adamlarına yakınlık gösterip, onlara yardımcı da olan Abidin Paşa, **Tezkire-i Şu'arâ-yi 'Amîd** yazarı Ali Emîrî'yi (Ö. 1923) ve bu makalede daha önce bahsi geçen Şemseddin Sâmî (Ö. 1904) yi (bkz. 12 no'lu dipnot) maiyetinde bulundurmıştır (26).

Eserlerinde idarecilik ile ilgili bilgiler veren ve iyi bir idarecinin nasıl olması gerektiğini de belirten Abidin Paşa ününü borçlu olduğu VI.ciltlik Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'inde "**Bakkal ve Papağan**" hikayesindeki aşağıdaki beyiti şerh ederken şöyle demektir (27):

Her du gûn âhû giyân hordend u âb

Zîn yekî sergîn şodu z'ân muşk-i nâb

**Tercüme:** Her iki tür ceylan da aynı yerden yedi içdi

*Birinden pislik oldu, diğerinden hâls misk*

**Şerh** : İnsanlardan dahi iki kişi aynı hocaya giderler fakat biri insân-ı kâmil diğeri taklidci ve bâtil olur. Siyasette de aynı görevde iki türlü memur vardır. Biri akıllı ve doğru işli olur, maiyyetindeki kişiler rahat eder ve işleri misk gibi güzel koku yayar. Diğeri ise kötü işli ve ahmak olmak hasebiyle kötü yöne sevkeden icraâtları sebebiyle âhâll bizâr olur ve güzellik yerine kötülük hâsil olur.

Abidin Paşa Me'âl-yi İslâmiyye adlı eserinde de Fâtiha Sûresi'nin tefsirini yaparken bir memurun haksızlıkla kimseden para almaması, iş hukukunu elinden geldiğince öğrenmesi ve hayırlı sonuçlar getirecek işlere meyletmesinin gerektiğini söyler (28).

#### **Eserleri:**

Abidin Paşa çeşitli konularda eserler vermekle birlikte en önemli eser Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin I. cildini kapsayan VI ciltlik Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf adlı eseridir.

26) M. Kemâl İNAL, **Son Asır Türk Şairleri**, "Kendime Dalı", IV, 2228, İstanbul-1988.

27) Abidin Paşa, a.g.e., I. 212 vd.

28) Abidin Paşa, **Me'âl-yi İslâmiyye**, s. 7 vd, İstanbul-1316.

Abidin Paşa'nın eserleri yazılış tarihleri sırasıyla şöyledir:

### 1) Konsolid, Hevâ Oyunları, İstikrâzât (29)

İstanbul Borsa komiserliği görevinde bulunduğu sıralarda (1873 - 1878) yazmış olduğu bu risâle maliyeye dair bir kitapçık olup; Abidin Paşa'nın ilk eseridir. 1291 / 1874'de İstanbul'da Ma'ârif Nezâreti'nin izniyle basılmıştır.

Eserde vadesi belli olmayan ve yalnızca faizi ödenen devlet tahvilleri, faizle borç para alma ve Osmanlı borçlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Dört "cüz" ve beş makaleden oluşan bu eser 12 sayfası "Mukaddime" olmak üzere toplam 66 sayfadır.

### 2) Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif

Abidin Paşa'nın ününü borçlu olduğu bu eser VI cilt olup Mevlânâ'nın Mesnevî'si'nin I. cildini kapsamaktadır. Abidin Paşa eserinin I. cildini Adana valiliği görevinde 31 Aralık 1884 günü yazmaya başlamış ve tam bir yıl sonra (30) Sivas valisi iken bitirmiştir. 1886 yılında ise Sivas ve İstanbul'da ayrı ayrı tab ettirmiştir.

Abidin Paşa eserinin diğer ciltlerini de muhtelif zamanlarda tamamlamaya 1306 / 1888 yılında VI cilt olarak İstanbul'da yayınlanmıştır (31).

Eserinde Mesnevî'den bir beyit alarak Türkçe'ye çeviren Abidin Paşa daha sonra "Şerh" başlığıyla beyiti açıklamış, konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak için de çeşitli hikayeler naklederek; zaman zaman Ayet-i Kerim ve Hâdis-i Şeriflerden, âşına olduğu batı -özellikle Yunan- kültüründen örnekler vermiştir.

Mesnevî'ye olan saygı ve sevgisini "... dünyadaki en büyük lezzeti Kur'an-ı azımuş -Şân'dan sonra Mesnevî-i Şerifin mütalâasından alınm..." (32) diyerek dile getiren Abidin Paşa herkesin daha fazla yararlanması için Mesnevî'yi tercüme ve şerhettiğini ve bunu yaparken de açık ve öz yazmak ama-

29) Eserde Abidin Paşa'nın ismi **Abidin Bey** olarak geçmektedir. Bunun sebebi de "Paşa" ünvanını henüz almamış olmasıdır.

30) Abidin Paşa, **Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif**, I, 5 ve 491 vd.

31) Bu eserin baskıları için bkz. Nuri ŞİMŞEKLER, **Abidin Paşa ve Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif**, s. 21 vd. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, 1992); Abidin Paşa'nın bu önemli eserinin yazma nüshası İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi Kütüphanesinde 34-36 No'larla kayıtlıdır.

32) Abidin Paşa, a.g.e., I, 4.

cında olduğunu belirtmiş (33) fakat bunda da arzusuna tam muvaffak olamadığını söylemiştir (34)

Daha önce de zikrettiğimiz gibi Mesnevî'nin I. cildini kapsayan VI. ciltlik bu mezkûr eserin ciltlere göre beyit sayısı şöyledir (35):

I. cilt	:	1.	beyitten	739.	beyite kadar
II. cilt	:	740.	"	1389.	" "
III. cilt	:	1390.	"	2034.	" "
IV. cilt	:	2035.	"	2615.	" "
V. cilt	:	2616.	"	3227.	" "
VI. cilt	:	3228	"	4003.	" "

Üzerinde daha fazla durulması gerektiğine inandığımız Abidin Paşa'nın bu eserini başka bir makalemizde bütün yönleriyle tanıtmayı ümit ederek burada bu kadar bilgi vermenin yeterli olduğu kanaatindeyiz.

### 3) Mesnevî-i Şerîf'deki Arabî Kıssası

Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf adlı eserinin IV. cildinde bulunan bu hikaye, ayrı basım olarak İstanbul Mahmud Bey Matbaası tarafından 1306 / 1888 yılında 103 sayfa olarak neşredilmiştir.

Abidin Paşa eserinin baş kısmındaki "**İhtâr-ı Mahsûs**" bölümünde IV. cildin üçyüz küsür sayfadan meydana geldiğini; bu cildin içerisinde bulunan ve derin hikmetler içeren mezkûr hikayenin herkes tarafından daha dikkatle okunup anlaşılabilmesini sağlamak için hiçbir değişiklik yapmadan ayrı olarak tab ettirdiğini belirtmektedir.

### 4) Kolera Hakkında Makâle-i Nâfi'a

Abidin Paşa'nın Ankara Valisi iken (1886-1894) kaleme aldığı bu eser kolera hakkında 7 sayfalık bir el kitabı olup; Ankara Vilâyet Matbaası tarafından basılmıştır.

Koleradan korunma ve vukuu halinde alınacak tedbirlerle ilgili bilgileri içeren bu makale Avrupa'da yayınlanan eserlerden faydalanılarak hazırlanmış olup en son yenilikleri içeren bir broşürdür.

33) Abidin Paşa, a.g.e., aynı yer

34) Abidin Paşa, a.g.e., aynı eser.

35) Beyitler R.A. Nicholson'un neşrettiği "**Mathnavî**" ye göre numaralandırılmıştır.

### 5) Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde

Muhammed el-Bûsîrî (ö.M. 1296) nin Arapça olan **Kasîde-i Bürde** eserinin terceme ve şerhidir. 1307 / 1890 yılında İstanbul'da (204 s.) Mahmud Bey Matbaası, 1324 / 1908 yılında ise Kütüphanê-i İrfân tarafından (168 s.) iki defa neşredilmiştir.

Eserin başında Abidin Paşa'nın kendi kaleminden bir Mukaddime ve tercüme-i hâli bulunmaktadır. Eserde Kasîde- Bürde'den alınan beyitler birer birer tercüme edildikten sonra "**Ma'nâ-yî Elfâz**" başlığı ile bilinmesi zor olan bazı Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Sonunda ise Abidin Paşa yazmış olduğu kısa bir notta eserin son beyitini 17 Kanûni-evvel 1305 / 6 Ekim 1887 tarihinde yanında oğlu Râsîh Bey olduğu halde Ankara'da yazdığını belirtir.

### 6) Ber Tarz-ı Nevîn-i Nahv-i Arabî

Cezâir-i Bahr-i Sefid valiliği görevinde bulunduğu sıralarda (1894-1901) yazdığı bu eser 1312 / 1894 yılında Rodos Vilâyeti Matbaası tarafından basılmıştır (61 s.).

Başında ve sonunda herhangi bir not bulunmayan bu eser Arapça bir nahiv kitabıdır.

### 7) Sa'âdet-i Dünya

Abidin Paşa'nın aynı görevde iken yazdığı bu eserin de iki baskısı vardır. İlki 1312 / 1894 yılında Rodos Vilâyet Matbaası tarafından (160 s.), ikincisi ise İstanbul'da Kitabçı Arakel Matbaası aracılığıyla 1317 / 1899'da "**Külliyat-ı Abidin Paşa I. Kitap**" (36) başlığı adı altında (96 s.) yayınlanmıştır.

Eserin başında Abidin Paşa'nın kaleminden bir Mukaddime bulunmaktadır. Sonunda ise müellifin Rodos Vilâyet Matbaası tarafından yazılan terceme-i hâli bulunmaktadır. (37)

Eser güzel bir öğüt, ahlâk ve hasb-ı hâl kitabıdır.

36) Adı geçen yayınevi "**Külliyat-ı Abidin Paşa**" adıyla başka bir eserini yayınlamamıştır. (M. Seyfettin ÖZEĞE, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu**, İstanbul - 1971).

37) Bu terceme-i Hâl, Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif adlı eserindeki ile aynı olup; sonuna birkaç husus eklenmiştir.

### 8) Âlem-i İslâmiyyet (Müdâfa'a) (38)

Mısır'da bir papazın Kur'an-ı Kerim ve İslâmiyyet aleyhinde yazdığı makaleye tenkid ve cevap olarak kaleme alınmış; 1315 / 1897'de İstanbul'da Tahir Bey Matbaası tarafından 40 sayfa olarak basılmıştır.

Abidin Paşa yine aynı valilik görevi sırasında 10 "Fasıl" olarak yazdığı bu eserinde mezkûr makaleyi eleştirmiş ve buradâ yazılan bahislerin doğru şekillerini Kur'an-ı Kerim'den ayetler getirerek isbata çalışmıştır.

### 9) Me'âlî-yi İslâmiyye

1316 / 1898 yılında İstanbul'da basılan bu eser 356 sayfa olup Ayet-i Kerim'lerin ışığı altında İslâm dininin güzelliklerini yansıtmaktadır.

Abidin Paşa son valiliği sıralarında yazdığı eserinin baş kısımlarında Fâtîha Sûresi'ni ayet ayet ele alıp tercümesini verdikten sonra "Hikmet" başlığı altında izahâtlarda bulunmaktadır.

İleriki sayfalarda diğer sûrelerden aldığı bazı âyetleri de aynı şekilde izah eden Abidin Paşa, Kur'an-ı Kerim'in son suresi olan Nâs Sûresi ile eserini tamamlamıştır.

---

38) Bu eser "Müdâfa'a-yi Âlem-i İslâmiyyet" adıyla da kaydedilmektedir.

## MODERNLEŞME SÜRECİNDE "BİREYİN" DÖNÜŞÜMÜ VE YAŞANTININ MEŞRULUĞU SORUNU

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Topçuoğlu

### Giriş

Toplumun bir parçası olan bireyin eylemini ve benliğini şekillendiren temel unsur ve etkenler, her toplumun kendine özgü yollarıyla varolurlar. İnsan benliğinden söz edildiğinde vurgu bireyin fizyolojik görünümünden ziyade, o benlikte şekillenmiş olan toplumsal formasyonların yansıması olan kültürel etkenlerin oluşturduğu bir kimliğe yapılıdır(1). Dolayısıyla benlik dediğimizde bütün toplumsal formasyonlar için belli sabiteleri olan ve tüm toplumlarda değişmeyen evrensel kategorilere sahip bir niteliğe değil, tam tersine belli bir toplumsal formasyonla kazanılmış, hatta yeniden üretilmiş, tanımlanmış bir kimliğe atıfta bulunmuş oluyoruz.

Her toplumsal yapı, diğerlerinden farklı, kendine ait özelliklerle varolduğu için, toplumların her birinde "benlik"lerin farklı kurulma teknikleri olacaktır. Örneğin Michel Foucault her toplumda benliğin formasyonunu sağlamak üzere bireyin üzerinde işleyen dört teknik teşhis etmektedir. Bunlar, 1- üretim teknikleri, 2- işaret sistemi (yani iletişim) teknikleri, 3- iktidar (güç) teknikleri, 4- Benlik teknikleridir(2). Foucault'nun tüm toplumlarda ortak olduğundan sözettği bu benlik tekniklerinin, yaşadığımız modernlik için apayrı bir işleyiş vardır. Kuşkusuz modernlik üzerine çalışmalar yapan bir çokları gibi Foucault da modernlik analizlerini yaşadığımız çağın diğer tüm çağlardan radikal bir biçimde farklı olduğu varsayımına dayandırır. Bu noktada belirtmemiz gereken bir kaç şey var: İlk olarak çalışmamızın nesnesi olarak seçtiğimiz "birey" in ve "benlik" in sözkonusu analizlerin merkezinde yer alması söz konusudur. Kuşkusuz yaşadığımız çağın diğer çağlardan bu anlamda çok farklı ol-

\* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

1. Turner, Bryan S., 1984, *The Body and Society*, ss. 1.

2. Foucault, M., 1988, *The Technologies of Self*, ss: 18.



duğunu kabul ettiğimizde tüm imalarıyla birlikte bir modernlik paradigmasının içine girmiş oluruz. O takdirde modernliği fiili bir durum addedip onunla ilgili tüm analizlerin nesnel bir karşılığının olduğunu kabullenmiş oluruz. Oysa biz modernlik analizlerinin çağdaş insanın kendi üzerindeki düşünümünün (self-reflection) bir sonucu olarak bizzat gerçeklik inşa eden bir boyuta sahip olduğunu düşünüyoruz(3). Bu da modernliğe yorumsamacı bir bakış açısıyla yaklaşmayı gerektir. O zaman görülecek olan şey, modernlik üzerine konuştuğumuz, yazdığımız modernlik diye bir realitenin şekillenmekte oluşudur. Dolayısıyla, ikincisi, modernlik üzerine konuştuğumuzda aslında belirsiz bir gerçekliği düzenleyen bir söylemin sınırlarında hareket ediyor olmamızdır. Bu yazıda da genelde modernlik analizlerinin merkezinde olduğuna değindiğimiz "birey" ve "benlik" kavramlarının modernlik tarihi içerisinde nasıl şekillendiklerine bir göz atacağız. Son zamanlardaki bir çok çalışma modernliğin özellikle benliğin oluşumu üzerindeki etkileri veya benliğin çağdaş biçimlerinin modernliğin nitelenmesindeki rolü üzerinde odaklanmış bulunmaktadır(4). Bu yazıda bu çalışmaların analizine girişmekten ziyade bir modernlik kurgusu olarak "birey" ve "benliğin" yetişmiş oldukları vasatların, yaşantının meşrulyeti bağlamında bir mülâhazasını ve Üçüncü Dünyadaki özel gelişme yollarının bir değerlendirilmesini deneyeceğiz.

### **Bir Benlik Projesinin Mahallî: Sanayi ve Aydınlanma**

Yaygın kaniya göre insanlık tarihindeki en büyük ve önemli dönüşüm sanayi devrimi ve bu devrimi mümkün kılan "*Rasyonel toplum projesi*"nin temellerinin atıldığı, *Aydınlanma* süreciyle gerçekleşmiştir. Bu süreç en temel boyutuyla tüm toplumları tarihten koparmakla kalmamış, aynı zamanda geçmişin toplumsal düzenine dönülmesini imkansız kılan yeni bir ontolojik-epistemolojik "*gerçeklik*" inşa etmiştir. 19. yy. sosyal bilimcileri en genel ifade ile bu dönüşümü "*geleneksel toplum*" dan "modern toplum"a geçiş olarak nitelendirmişlerdir. 19. yy. klasik sosyolojisi bir anlamda bütün çabalarını bu dönüşümün dinamiklerini ortaya koymaya, çözümlemeye ve ortaya çıkan yeni toplumsal oluşumların bir açıklamasını yapmaya hasretmiştir. Örneğin Marx'ın

3 Modernliğin fenomenolojik ve yorumsamacı değerlendirilmesinin bir örneği için bkz. Göka, E., Topçuoğlu, A. & Aktay, Y. *Önce Söz Vardı: Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Üçüncü Bölüm 'Yorumsamacı Bağlamda Modernliğin Düşünümselliği' başlıklı kısım.

4 Örneğin, A. Giddens, 1990, *The Consequences of Modernity*; A. Giddens, 1991, *Modernity and Self-Identity*; Beck, U., 1992, *The Risk Society: Towards Another Modernity*; Lash, S., 1993, 'Reflexive Modernization: The Aesthetic Dimension'; Turner, Bryan S., 1994: 'The Self and The Reflexive Modernity' isimli yazılan bunun iyi örnekleri sayılabilir.

feodalizmden kapitalizme geçiş bazındaki analizleri, Durkheim'ın kentleşmeyle ortaya çıkan yeni toplumsal işbölümü ve bunun oluşturduğu değer bunalımları bazındaki analizleri veya Weber'in, aşırı rasyonelliğin bir sonucu olarak dünyanın büyü bozumunu teşhis ettiği analizlerinin hepsinin, tüm ayrılıklarına rağmen, ortak temaları en genel anlamı ile bu dönüşümün "Geleneksel toplum"dan "modern toplum"a bir geçiş, gelenekten ve geleneğin meydana getirdiği toplumsal formasyondan bir kopuş olduğudur(5).

Batı toplumları için "modernliğin" ortaya çıkışında en önemli unsur Aydınlanma döneminin "teknikleri"ni şekillendiren Rasyonel İstenc, teknoloji, bilimsel gelişim ve sermaye birikimidir(6). Ancak bu rasyonel istenci, teknoloji ve bilimsel gelişimin motor gücünü oluşturan ve ona yön veren dinamiğin temelinde Kapitalist pazarın öncülüğünü yapan Burjuva sınıfı ve bu sınıfın yükselişi olmuştur. Bu süreçte etkin olan bu saydığımız unsurlar sadece yeni bir toplumsal formasyon üretmekle kalmamış, aynı zamanda yeni bir birey yaratmıştır. Modern toplumda ortaya çıkan bireyin kişiliğini, yaşantısını etkin olarak belirleyen unsur temelde gittikçe güçlenen ve genişleyen kapitalist pazardır. Bu ortaya çıkan toplumsal formasyonun ayırdedici bazı özellikleri vardır. Bunlar, özetle, teknik-bilimsel rasyonelliğin yaşamın her alanına sinmesi; uzmanlaşma ve işbölümünün gelişmesi; ailede geleneksel yapının sona ermesi ve çekirdek ailenin yaygınlık kazanması; aşırı bireyselleşmenin ortaya çıkması; yaşantının merkezini üretim ve tüketim ilişkisinin alması; her türlü nesnel (maddi) ve tinsel (manevi) unsurların değişim değeri kazanmış olması; aile haricinde diğer kurumsal yapıların gelişmesi ve yaygınlaşması; ve dünyada farklı kültürel yapılardan, farklılıklardan globalleşmeye, bir monokültüre doğru geçilmesidir. Bütün bu unsurların bugün bireyin yaşayış ve davranışlarını etkin olarak belirlemede olduğu söylenebilir. Modern öncesi tarihsel dönemler için bireyin yaşantısından bahsedildiğinde aklımıza bireyin içinde var olduğu geleneksel toplumsal yapılar ve o toplumda ortaya çıkmış olan örf, adet, gelenek ve görenekler gelmektedir. Geleneksel yapılarda bu unsurlar sadece bireyin yaşam dünyasını oluşturmakla, ilişkilerini düzenlemekle kalmamakta aynı zamanda bir gizli (latent) ideoloji vazifesi görmektedir. Bu gizli ideolojinin en belirgin özelliği bireyde ve onun yaşantısında bilinçsizce, farkında olmaksızın varolmasıdır. Birey yaşantısını bilinçli olarak farkına varmaksızın, yaşantısının her alanına sin-

5 Poole, R., 1993, *Ahlak ve Modernlik*.

6 Çiğdem, A., 1992, *Akl ve Toplumun Özgürleşimi*, ss. 16.

miş bu gizli ideolojiye göre düzenlemektedir. Ayrıca diğer önemli bir nokta da geleneksel toplumlarda, modern anlamdaki bireyselliği var eden unsurların ortada olmayışıdır.

Geleneksel toplumlarda kabileden, gruptan, geniş aileden kısaca cemaat ilişkileri ve normların dışında oluşmuş bir bireysellikten bahsedilemez. Hatta böyle bir yapıda insanın kişiliği ve tüm ürettikleri içinde bulunduğu topluluğu korumak, o topluluğun değerlerini sürdürmek kısaca onun (topluluk) için varolmaktır. İbnî Haldun'un üzerinde yoğun şekilde vurguda bulunduğu *Asabiyya*'nın tüm geleneksel toplum yapılarında temel unsur olduğunu görmekteyiz. Bu tür geleneksel yapılarda bireylerin davranış ve yaşantıları birey-çkar merkezinde değil, tersine ortak menfaat ve grubun menfaati merkezi üzerine kurulmuştur. Diğer taraftan bireyin kimliği, yaşantısı içinde bulunduğu topluluğun sahip olduğu geleneksel değerler ve unsurlar tarafından belirlenmiştir.

Geleneksel toplumdan modernliğe doğru geçişte yaşanan şey geleneksel unsurların insan davranış örüntülerinin belirlenişindeki etkinliğini yitirmesi ve aynı zamanda Sopenheaur'un vurguladığı İstencin -bireysel İstencin- etkinlik alanının artmasıdır. Ancak bu bireysel irade ya da İstenc modernliğin temel dinamiği olan aşırı rasyonelliğin kendisini varetmiş unsurların dinamiklerinin etkinliği ile şekillenmiştir. Bu İstenc aşırı derecede bedensel, dünyevi ve maddidir. Her ne kadar Weber modernliğin ve de modern toplumun temel özelliği olan kapitalizmin gelişimini Kalvinist Püriten bir etiğin Batı'da ortaya çıkması ve bunun bir neticesi olarak görme arzusunda da ilerleyen süreçte ortaya çıkan bireyci etik ve pazarın oluşumu bu değerleri tamamiyle yadsımıştır. Oysa Werner Sombart'a göre "kapitalizm, ölmekte olan sosyal düzenin rahminde doğmayı bekleyen, daha yüksek biçimleri için hiçbir teminatı olmayan, ahlaken tükenmiş bir düzendir." (7) Ona göre protestanlık Weber'in söylediği gibi kapitalist İktisadın gelişiminin temel dinamiği olmazdı. Çünkü kendisinin ünlü eseri *Burjuva*'nın ilk cümlesinde belirttiği gibi "protestanlık başından itibaren kapitalizme ve kapitalist İktisada düşmandır." (8) Çünkü püritanizm serbest rekabeti açıkça kınamamaktaydı. Sombart'a göre "kapitalizmin temelinde yatan etken yahudiliğin ticaret etiği ve rasyonelitesiydi." Yahudiliğinse en önemli özelliği aşırı derecede dünyevi ve maddi oluşudur.

7 Özel, M., 1993, *Kapitalizm ve Din*, ss. 17.

8 A.g.e. ss. 18-19.

Ancak batıda belli bir tarihsel sürecin sonucu olan kapitalist toplumsal formasyonda en etkin ve belirleyici olan unsur serbest-liberal pazar ve o pazarın etiğidir. Ve günümüzde ciddi anlamda analiz edildiğinde bugünkü pazarın işleyiş mantığı ile modern dünyadaki ister teknolojik, bilimsel, hukuki etmenler olsun isterse daha sayabileceğimiz birçok değişik unsur olsun, tüm bunlar arasında alttan alta mantıksal ve işlevsel bir uygunluğun ve paralellığın olduğu temel bir gerçektir. Hatta Nietzsche'ye göre "modern dünyanın tüm unsurları (ulaşım, haberleşme) bir tek nefiste merkezleşmiştir."<sup>9</sup> Bu merkezleşmiş bünye ise tamamiyle kapitalist pazar ve bu pazar üzerinde işlerliğe sahip olan ilkelerden ibarettir. Bu pazarın en önemli ilkesi aşırı üretim ve tüketimdir, yani, daha fazla hammadde ve daha çok ürün ve bu üründen sağlanacak kâr artışıdır. Ve bu düzenin sağlıklı bir yapıda kendi gelişim ve büyümesine zarar vermeden işleyebilmesi için tüm teknolojik, bilimsel, kültürel unsurların pazarın mantığına uygun ve onunla aynı paralellikte işlemesi gerekmektedir. Kaldı ki tam da bu mantıksal işlev ve fonksiyon uygunluğu sonucunda, pazarın tarihsel gelişimine paralel olarak yukarıda saydığımız modern toplumla ilgili özellikler ortaya çıkmıştır. Günümüzde, hatta modernliğin yükselişi ile birlikte, pazarın mekansal ve yapısal farklılaşmasında da göreceğimiz özellikleri kişinin yaşantılarında, etkileşiminde ve de varoluşlarında da görmemiz mümkündür. Nasıl ki birinci düzeydeki ilişkilerin üretiminde mekansal bir daralma söz konusuysa aynı şekilde kişinin diğer kişilerle olan ilişkilerinde ve yaşamında da bir daralma söz konusudur. Bizzat bu daralma kişiyi tüm geleneksel-geniş ilişki örüntülerinden koparıp onu her türlü ilişki ve iletişim alanına açılmaya hazır bir "birey" durumuna getirmektedir. Nasıl ki bir fabrika üretiminde çeşitli ve farklı işlevlere sahip üniteler söz konusu ise, modernliğin mekanı olan şehirlerde de insanın pazara yönelik şekillenişini meydana getiren kurumsal yapılar arasında belli farklılaşmış safhalar ve süreçler söz konusudur. Her ne kadar bireyin en temel ilişki ve davranış örüntüleri çekirdek ailede şekillenmeye başlıyorsa da, insanın genel anlamda modern şehirde davranış örüntüleri kazanması daha çok aile dışındaki kurumsal yapılarda ve çevrede gerçekleşmektedir. Aile ve diğer kurumsal ilişkileri merkez-çevre ilişkisi boyutunda değerlendirmeye çalıştığımızda geleneksel yapılarda ailenin bireyin şekillenişinde en temel etken olduğunu, çevrenin ise ikinci derecede öneme sahip olduğunu görmekteyiz. Modern dünyada ise bireyin çevresini oluşturan alan, merkezi alan olarak nitelendirilen alandan çok daha büyük önem ve et-

9 Nietzsche, F., 1967, *The Will to Power*, ss. 4.

kinliğe sahiptir. Modern dünyada genişleyen çevre varlığını ve ivmesini bu genişleme ve şekillenmede en etkin unsur olan kapitalizmin gelişmesi sayesinde gerçekleştirmektedir. Modern dünyada, bugün, bireyin davranış örüntülerinin ilk ve temel noktası olan aileyi ve aile ilişkisini temel merkezli nokta olarak aldığımızda, merkezin etkin ilişki üretiminden bahsedebilmek mümkün değildir. Aksine günümüzde bireyin benliği tamamıyla olmasa da büyük oranda aile-dışı çevre tarafından şekillenmektedir. Çevre ise modern dünyada eğitim, medya ve diğer unsurlarla birlikte hatta aile bile pazarın etkinlik alanı içindedir ve onun istenci doğrultusunda gerçekleşmektedir.

### **Üçüncü Dünya'da Bireyin Teşekkül Bağlamı ve Yaşantının Meşruluğu**

Üçüncü dünya ülkeleri hakkındaki söylemde bireyin teşekkül bağlamı diğerlerinden farklı olarak düşünülmemektedir. Temelde modernleşme süreci ile yakından ilgili kılınan bir çerçevede birey manzaralarıyla karşı karşıyayız.(10) Tabiatıyla böylesi bir resim modernlik öncesinde de böylesi bir "birey" in varlığını yok sayar. Ancak hemen akla gelebileceği gibi Üçüncü dünya ülkelerindeki modernleşme süreci Batının kendi tarihsel seyrinde ortaya çıkmış ve değişimin itici gücü olmuş dinamiklere paralel bir gelişim sürecine sahip olmamıştır.(11) Batı'da 19. yy.'da tam bir kapitalizmin ilkeleriyle örüntüleşmiş bir hayat etkin ve kurumsal olarak meydana gelmişken, bizde bu tür bir ekonomik, pazar merkezli hayatın yerleşmemiş ve kendi toplumsal dinamikleri ile ortaya çıkamamış olmasına toplumsal dinamiklerin farklılığını vurgulamak üzere işaret edilmektedir. Buna göre Üçüncü Dünya'da özellikle de Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, Tunus gibi birçok Ortadoğu ve Akdeniz coğrafyasındaki birçok devlette modernleşme süreci, işgal ve sömürü hareketleri bir kenara bırakıldığında, bizat iktidarın "güç istenci"nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu istenç temelde yeni bir toplumsal yaşantının sürdürülmesi, iktidarın üzerinde tarihsel olarak yükseldiği temellerin korunması ve güçlendirilmesi amacı ile ortaya çıkmıştır. Bu "Güç istenci"deki temel amaç ve alan önceleri askeri-teknolojik alanda iken daha sonraları bu alanlardaki gelişmeler ve modernleştirme olgusunun tabii bir gerekliliği ve sonucu olarak diğer toplumsal alanları belirlemiş ve diğer alanların kendi iç bünyesinde sahip olduğu aşırı mekanik determinizm ve rasyonelliğin ilkelerine göre şekillenişine neden olmuştur. Toplum ya-

10 Burada modernleşmenin kendisinin bir bakıma muhayyel olduğu noktasından yine kendisi muhayyel bir kurgu olan "Üçüncü Dünya'nın içinde muhayyel bir varlık olan 'birey'in teşekkülünün tarihyle uğraşma noktasına gelmiş olduğumuz okuyucunun dikkatinden kaçmamalıdır.

11 Bkz. Salih Halim Paşa, 1987, *İslâm ve Batı Toplumlarında Siyasal Kurumlar*, ss. 18

şantısının diğer alanlarına doğru yaygınlaşan iktidar (güç) istencinin araç ve politikaları ilerleyen zaman diliminde yaygınlık ve etkinliklerini arttırdıkça, geleneksel unsurlarla yaşantısı örülmüş birey böylece yeni bir bilinç, kimlik ve yaşantı örüntülerine sahip olmuştur. Bu durum tam bir "kültürel şizofreniyi" beraberinde getirmiştir. Modernliğin ve bunun tabii sonucu olan rasyonelliğin artışına paralel olarak "güç istenci" iktidarın istenç alanından birey(sel)-merkezli istençler alanına doğru kaymıştır. Üst-güç istenç merkezinden alttaki toplumsal tabana doğru ilerleyen bu süreç, bireylerin mekansal-bilişsel-kurumsal yapılarının da dönüşümüyle birlikte yeni bir birey kimliği var etmiştir. Bu yeni kimlik tamamiyle içinde yeşerdiği varoluş koşulları tarafından belirlenerek ortaya çıkmıştır. İnsan eyleminin ve varoluşunun kurucu ögesi olan bu unsurlar bireyin hem yaşantısını belirlemiş hem de ona yeni meşruluk zemin ve alanları oluşturmuştur. Bu meşruluk zeminini geleneksel yapıdan modernliğe geçişi sağlayan unsurların alanının gelişimine eşlik eden bir biçimde kendisini göstermiştir. Kısaca, insan eyleminin topluluk ve onun örf ve adetleri tarafından belirlenimi değil, daha çok kurumsal alanın etkinliği ile belirlenimi sözkonusudur.

Modern dünyada kamusal alanın varoluş mekanı şehir, meşruluk alanı ise metinsel hukuktur. Batı'da modernleşmeyle ifade edilen tarihsel dönüşüm yeni bir seküler kimliği varetmekle kalmamış, aynı zamanda kamusal-hukuki alanı aşırı derecede sekülerleştirmiştir. Ancak üçüncü Dünya toplumlarında kamusal alan metropol şehirlerde seküler bir kimlik kazanmışken, bireylerin bu kimliğe doğru gelişimleri 1960'larda ivme kazanmaya başlayan göç hareketiyle birlikte oluşmaya, şekillenmeye başlamıştır. Zira 1960'lara kadar iktidar her ne kadar modernleşme istencini tüm toplumun bireylerine ulaştırmayı amaçlamışsa da, bu istenç kırdaki yaşantıyı çok fazla etkileyememiştir. 1960'lardan sonra kırdan şehre başlayan göç akışı, kısa bir süre sonra Üçüncü Dünyanın modern-metropol şehirlerinde geleneksel davranış örüntüleri gösteren bireylerin sayılarının fazlalaşmasına neden olmuştur. Göçün birinci ve ikinci nesil kuşakları her ne kadar şehrin dış mekanında gecekondularla şehrin mekansal ve bireysel yaşantı alanlarından farklı "gecekondululuk", "mahallelilik", "hemşehrilik" ilişkisini kendi aralarında üretmişlerse de, şehrin ekonomik-rasyonel insan kimliğine geçiş sürecinden kendilerini kurtaramamışlardır. Böylece şehre göçle birlikte geleneksel davranış örüntülerine sahip bireyler rasyonelleşmenin alanına girmişlerdir. Şehirde bireyler arasındaki ilişkilerde varolan rasyonelliğin

en belirgin özelliği, bireyin kimliği ne olursa olsun onda bu dünyevi istemi, maddiliği ön plana çıkarmasıdır. Şehrin bireylerinde ve bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde varolan rasyonelliğin Weber'in araç-amaç ilişkisi düzleminde varsayığı rasyonellik boyutu ile özdeş olduğunu varsayığımızda araç-amaç ilişkisi düzleminde varolan rasyonelliğin birincil ve de en önemli sorununun aracın ve amacın meşruluğu sorunu olduğunu görmekteyiz. Geleneksel yapılar da birey davranışının meşruluğunu bizzat topluluğun bünyesine sınımış örf, adet, töre ve gelenekten almaktaydı. Tüm bu meşruiyet unsurları adına "uy-laşım sistemleri" denilen ve genellikle aşılması ölçüsünde bir toplumun modernleşme göstergesinin yükseldiği farzedilen etkenlerdir.(12) Ayrıca bireyin amaçları, istençleri bir anlamıyla topluluk ve topluluğun geleneksel öğreti ve normları tarafından belirlenmekteydi. Geleneksel yapılar da bireyin amaçsal olarak kendisinin tercih edebileceği ne çok yönlü ve çok çeşitli amaç alanları ne de seçilmiş herhangi bir amacın gerçekleştirilmesinde çok yönlü araçsal unsurları söz konusu değildi. Oysa şehirdeki birey araç ve amaçlarının meşruluğunu en birincil boyutu ile bizzat kamusal alana ve metinsel hukuka uygun olup olmamakla almaktadır. Ayrıca şehir yaşantısı bireye çok farklı amaç seçenekleri sunarken paralelinde ona kendisinin seçebileceği farklı "araç"ları da tercihine sunabilmektedir. Ancak burada önemli bir nokta şehirdeki "amaç" ve amacın seçim alanı bizzat şehrin ekonomik örgütlenişi ile de yakın ilişki göstermektedir. Bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Çünkü şehirde bireyin birincil sorunu tutunabilme problemi ve varolabilme sorunudur. Bu sorun şehrin ekonomik örgütlenişi içerisinde bizzat sürekl olarak yeniden var edilmektedir.

Üçüncü dünyadaki modernleşme sürecinde şehir sadece milli kimliğin filizlendiği bir mekan olarak var olmamış, aynı zamanda dinî kimliğin de yeniden gündeme geldiği bir alan olarak da kendisini göstermiştir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta modern şehirde insanların kendilerine bireysel olarak atfettikleri kimlikleri ne olursa olsun bireylerin davranışlarının ve amaçlarının meşruluğunu metinsel hukuktan almalarıdır. Şehirde filizlenen dinî kimlik kendi meşruluğunu iki ana unsurdan almak zorundadır. Bu iki meş-

12 Bu yüzden de ki, Avrupa toplumu (modernliğin bekasında ısrarı görünen Giddens, Habermas ve Jameson gibi neo-modernistler tarafından) gerçekliğin her çeşitli uylaşımı aşarak bir varlığa sahip olduğunu vurgulamak üzere "uy-laşım-sonrası" toplum olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelendirme de gerek Batılı olmayan toplumlarla, gerekse Batıda aşılması olduğu düşünölen geleneksel toplumla arasında bir fark tahayyül etmek üzere istihdam edilmektedir. Ancak, kuşkusuz Weber'in kendisi toplumların en rasyonelinin bile realitenin "uy-laşimsallıktan ibaret" geçerliliğinin tamamen aşılabileceği noktasına hiç bir zaman gitmez. Bkz. Göka, E., Top-çuoğlu, A., & Aktay, Y., a.g.e. üçüncü bölüm.

ruluk unsurunun birincisi yürürlükteki anayasal hukuk diğeri de öğretisel metindir. Fakat bu iki unsur arasındaki belirgin olan fark, birincisinin pratik yaşantıda, kamusal alanda uygulanıyor olması; ikincisinin ise kamusal-hukuki alanın dışında daha çok bireyin kendi öznel alanında pratize ediliyor olmasıdır. Burada öğretisel metin ile ilgili önemli nokta, bir öğretisel metnin kamusal alanda o alanı belirleyici bir biçimde uygulanmayışının, ona etkinliği alanında salt kitabi/metinsel bir konum kazandırıyor olduğudur. Öğretinin salt metinselleşmesi bizi ve ona öğretisel olarak yaklaşan bireyi bizzat hemenötik (yorumsama) probleminin sorunları içerisine sokar. Böylesi bir durumda insanların eylem meşrutiyetleri hemenötik-meşruluk ilişkisi çerçevesinde gerçekleşir. Hermenötik problemdeki doğru/uygun anlama ise Gadamer'in de ifade ettiği gibi tam da önyargılarımızla, anlaşılan şeyin evrenlerinin ufuklarının kaynaşmasıyla -bir şeyin bizim üzerimizdeki tarihsel etkinliği ile gerçekleşir(13).

Bugün, modern dünyada varoluşumuz ve önyargılarımızı etkin olarak vareden şeyin, bizzat varoluş koşullarımızı meydana getiren unsurlar olduğuna dair yaygın bir kanı vardır. Arnold Gahlen'in de belirttiği gibi, modern dünyanın oluşumunu sağlayan Aydınlanmanın önermelerinin etkinliği değil de sonuçlarıysa (14) bugün rasyonel tekno-bilimsel ve liberal pazar dünyasında varolmakta olduğumuzu söyleyebiliriz. Bu unsurların etkin olarak şekillendirdiği bir dünyada ortaya çıkan birey aşırı dünyevileşmiş, biriktirici, hesaplamacı, rasyonel ve bedensel arzunun isencine tâbî bir kimlikle varolmaktadır(15). Çünkü modernliği tasarımladığı kabul edilen Aydınlanmanın yaşantımız üzerindeki sonuçları Peter Berger'in de belirttiği gibi "demirden bir çekiç gibi işlemekte, bütün geleneksel kurumları ve anlam yapılarını ezmektedir."(16) Berger'in "modernliğin ezici gücü" temasından çıkartabileceğimiz çeşitli sonuçlar vardır. Herşeyden önce modernlik geleneğin kurumsal yapıları üzerinde etkinliğini gösterirken onu sadece yok etmemekle kalmamakta aynı zamanda kendisinin istediği yeni bir form içinde varetmektedir. Ancak kazanılan yeni form artık modernliğin işlevinden ve şekillendirici etkinliğinden geçmiş bir formdur. Üçüncü dünyada hâlâ geleneksel, modernlik öncesi formlar varlığını kısmi olarak sürdürmekteyse de, bu sürdürüm özgün olarak nitelendirilen formların geleneksel

13 Bkz. Göka, E., Topçuoğlu, A., & Aktay, Y., a.g.e. 34-53; ayrıca bkz. W. Outwalte, 1985, "Hans-George Gadamer", ss. 26-27.

14 Habermas, J., 1987, *Philosophical Discourse of Modernity*, ss. 3.

15 Bkz. Turner, B. S. a.g.e., ss. 18.

16 Berger, Peter L., 1976, *The Pyramid of Sacrifice*, ss. 23.



yapıda kazandığı ontolojik varlık alanında büründükleri kimlikleri ve etkinlikleri tam olarak yansıtmaz. Aksine, Hegel'in "ağaçtan koparılmış elmanın ağaçtaki elma ile aynı elma olmadığı" tezini doğrularcasına modern dünyada kazandıkları varlık ve etkinlik, geçmişin varoluş düzlemiyle aynı düzlemde ve etkinlik alanında değildir. Bu durumu Daryush Shayegan şu şekilde ifade etmiştir: "Gelenek, tabii hala kaldıysa, ontolojik olarak modernlik öncesinde yer alan başlangıç noktasını yeniden yakalayamaz. Daima modernlik-sonrası (post-modern) döneme yapışır kalır."(17) Böylece gelenek yeni bir dizgede yeni bir tarihsel kimlik ve anlam kazanmıştır. Modernliğin rahmi olan metropol şehirlerde yeniden varlık kazanan eskinin geleneksel davranış örüntüleri ve geleneğin unsurları, aşırı rasyonelliğin ve kapitalist pazarın oluşturduğu yaşantının üretim dizgesinde yeni "kimlik"lere sahip olmuş, dizgenin bütünlüğü ve diğer unsurları ile paralellik arzeden nitelikler kazanmıştır. Günümüzde ise gelenekselliği kendi dizgesinde yeniden anlamlandıran modern şehirde kapitalist pazar kendisinin işleme mantığına uygun bireyler varetmektedir. Bireylerin kendilerine atfettikleri kimliklere rağmen, pazarın mantığı ve modernliğin işleme düzeni tüm bireylere sınımlı durumdadır. Diğer taraftan "tarihsel etkinlik" bağlamında modernlik öncesi unsurları değerlendirdiğimizde ortaya şu çıkıyor: Modern dünyada, geleneksel yapıdaki unsurlar modernleşme süreci ile birlikte bütünsel tariht etkinliklerini kaybetmekte ve modernliğin kendi bünyesinde vettiği "tarihsel etkinliklerle" yeni "tarihsel etkinlikler" kazanmaktadır. Sonuçta geleneğin üzerimizdeki etkinliği, örf, adet, ve sair niteliklerinden ziyade asil metinsel boyutuyla varolmaktadır. "Tarihsel etkinliğe" modern dünyada metin olarak varolan öğretiler sahip olmaktadır. Modern dünyada bireylerin amaç-seçimindeki meşruluk istençleri bizzat metinsel bir referansa başvurarak tecessüm etmektedir. Oysa bu meşruluk kendi zeminini bizzat öğretinin kendisinden sağlamaz, tersine, önyargıların vettiği, yeniden-inşa edilmiş metinden sağlar. Bu yeniden inşa edilen metin ise kendi mesaj ve anlam dünyasından kopmuş, modern dünyada yeni bir metin olarak varolmuştur. O zaman bir metnin yorumlanmasında sözkonusu edilebilecek tüm hermenötik süreçlerin teşhis edilebileceği bir vasata ulaşılmış olur. Kendi yaşam-dünyalarının sınırları içinden veya belli bir otoriteye sahip geleneğin etkisiyle yaşam dünyalarımızı belirleyen istençlerin meşruiyetini de arayan anlamalar zinciri ilh.

17 Shayegan, D., 1991, *Yaralı Billinc*, ss. 44.

## SONUÇ

İnsan, bizzat kendini içinde gerçekleştirdiği bir yaşam dünyasında varılmaktadır. Bu yaşam dünyası kendi işlevine uygun olarak onu bütünleyen bireysel "yaşam dünyaları" varetmektedir. Modernliğin oluşturduğu önsel yaşam dünyası, içinde varolan bireyi sürekli olarak önelemektedir. Dolayısıyla bireyin anlaması ve eylemlerinin, davranış örüntülerinin şekillenmesi bizzat bu modernliğin oluşturduğu "yaşam dünyasında", o dünyanın alttan alta vattığı kendi mantıksal varoluşuna uygun tarzda gerçekleşmektedir. Modernleşmeyi sağlayan pazar merkezli teknik-bilimsel unsurların gelişimi ve bu sürecin bizzat kendisi bireyin varoluşunu ve yaşantısını üreten tüm geleneksel unsurları dönüştürme uğrattırken, yerine yeni bir dünya inşa ederek bu dünyanın üzerinde yeni bir yaşantı-davranış formları kazanmış bireyler vattırmiştir. Bu varoluşta birey davranış kazanımlarını içinde yeşerdiği yeni dünyanın "gerçekliği"nden alırken aynı zamanda tüm davranış ve ilişki meşruluğunu geleneksel öğreti ve ilkelerin asli formlarından değil de, yaşantı-merkezli bir yorumlama ve anlama sonucu yeni bir ontolojik konum kazanan, tabiri caizse ruhunu modernliğe satmış geleneksel öğretilerden almıştır.

## KAYNAKÇA

- BECK, Ulrich, 1992, *The Risk Society: Towards Another Modernity*, London, Sage.
- BERGER, Peter L., 1976, *The Pyramid of Sacrifice*. New York: Anchor Books.
- CARR, E. H., 1987, *Tarih Nedir?* Çev. İletişim Yay., İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇİĞDEM, Ahmet, 1992, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- FOUCAULT, Michel, 1988, *The Technologies of Self*. Massachusetts: Massachusetts Press.
- GIDDENS, Anthony, 1990, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press.
- GIDDENS, Anthony, 1991, *Modernity and Self-Identity*, Cambridge, Polity Press.
- GÖKA, Erol, TOPÇUOĞLU Abdullah, AKTAY, Yasın, 1995, *Önce Söz Vardı: Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Vadi Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen, 1987, *Philosophical Discourse of Modernity*. Massachusetts: The MIT Press.
- HALİM PAŞA, Said, 1987, *İslam ve Batı Toplumlarında Siyasal Kurumlar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- LASH, Scott, 1993, Reflexive Modernization: The Aesthetic Dimension, *Theory Culture & Society*, Vol. 10.
- NIETZSCHE, Friedrich, 1967, *The Will to Power*. New York: Random House Inc.
- OUTWAITE, William, 1985, "Hans-George Gadamer", *The Return of Grand Theory In the Human Sciences* içinde, Quentin Skinner (ed), Cambridge, Cambridge University Press.
- ÖZEL, Mustafa, 1993, *Kapitalizm ve Din*, İstanbul, Ağaç Yayınları.
- POOLE, Ross, 1993, *Ahlak ve Modernlik*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul, Ayrintı Yayınları.
- SHAYEGAN, Daryush, 1991, *Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Çeviren: Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları.
- TURNER, Bryan S., 1984 *The Body and Society*. New York: Basil Blackwell.
- TURNER, Bryan S. 1994, The Self and the Reflexive Modernity, *Orientalism, Postmodernism and Globalism*, 13. Bölüm, London, Routledge.

## VELİ BABA VE SENİRKENT ULUĞBEY'DEKİ MANZUMESİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram Ürekli, Yrd. Doç. Dr. Ali Bağcı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile birlikte yapılan fetihlere paralel olarak dervişler Anadolu'nun özellikle batı kısımları olmak üzere değişik bölgelerine yerleşerek, bir kısmı diğer gazilerle birlikte fetihlerle uğraşırken, bir kısmı da köylere, tenha ve boş yerlere yerleşerek ziraatle uğraşip bu yerlerin iskanını sağlamışlardır(1).

Zaten Osmanlı Devleti'nin başlangıçtan itibaren yeni fethedilen yerler başta olmak üzere şuurlu bir iskan siyaseti takip ettiği malumdur(2). İşte devletin bu siyasetinin, bir başka şeklini de boş araziler üzerine dervişlerin kurmuş oldukları zaviyeler oluşturur. Bunlar gördükleri fonksiyonları karşılığında devletten, vergi muafiyeti ve kendilerine arazi tevclih gibi yardımlar da almışlardır (3). Başlangıçtan itibaren bu dervişlere ve onlar tarafından köylerde ve boş yerlerde kurulan zaviyelere Türk akınlarıyla birlikte Anadolu'nun her tarafında rastlamak mümkündür(4). Bu sebeple bu kuruluşları Anadolu'nun iskanına kadar eskiye götürmek doğru olacaktır. Osmanlılar'dan önceki beylikler de bu dervişlere bazı kolaylıklar temin ederek kendi bölgelerine yerleşmelerini sağlamışlardır(5). Anadolu'da kurulan, çok sayıdaki Ahi zaviyeleri bunlara misal

1 Barkan, Ö.L., "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" Vakıflar Dergisi, II (1944), s. 390-391.

2 Bkz. Orhonlu, C., Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskan Teşebbüsü (1691-1696), İstanbul, 1963; Barkan, Ö.L., "Kolonizatör Türk Dervişleri", s. 279-304; Aynı müellif "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" İ.F. Mec. XI. (1950), s. 524-565; C. Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İstanbul, 1967; Halaçoğlu, Y., XVIII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1988.

3 Barkan, Ö.L. "Kolonizatör Türk Dervişleri", s. 292; Bkz. Belge No: 3, Veli Baba Dergahına alt vakfiye.

4 Barkan, Ö.L., "Kolonizatör Türk Dervişleri", s. 292; Hatta bazıları bu yerlere "kafirın kovub gelüb" yerleşmişlerdir, aynı makale, s. 323

5 Senirkent'e yakın mesafede bulunan Gencall köyündeki "Koyungözü Baba" Hamidoğulları zamanında Hamid Beyden (m. 1303) tarihinde 4000 küsur florine satın aldığı araziyi tekkesine vakfederek, ayende ve revendenin bu tekkede kalarak yılyp içmesi sağlanmıştır. Bkz. Bécüzade Süleyman Sami, Kuruluşun bugüne kadar Isparta Tarihi, (nşr. Suat Seren) İstanbul, 1983, s. 130.

teşkil etmektedir(6). Bu beyler gibi ilk Osmanlı padişahlarının da aynı şekilde hareket ederek, şeyhleri korumalarının yanında çoğunun zaviye kurarak yeni mekân tutmalarına büyük yardımları olmuştur(7). Genişleme döneminde de bu zaviyeler bilhassa Balkanlarda iskani ve İslamlaşmayı sağlamada büyük rol oynamışlardır(8).

İlk zamanlarda boş ve tenha yerleri mekân tutarak yeni yerleşim sahaları meydana getirmek veya şehir kenarlarında yeni mahallelerin oluşmasını sağlamak gibi fonksiyonlar yüklenen dervişler sonraki asırlarda köy ve derbend yerlerinde tesis ettikleri zaviyelerle aynende ve revendenin yemek ve konaklamak ihtiyacını karşılamışlar ve ayrıca güvenliğin sağlanmasında da önemli vazifeler yüklenmişlerdir. Bilhassa XVII. yüzyılda görülen karışıklıklarda bu zaviyeler güvenli bir ikamet yeri olarak, köyünü ve çiftliğini terkedenlerin barınma yeri olmuştur(9).

Bilhassa Rumeli'de yeni fethedilen yerlerde köy ve derbendlerde asayişli sağlayan, yolculuğun temini için ıssız yerleri şenlendiren zaviye ve etrafında bir meskun yer oluşturan Bektaşî Şeyhleri vardır ki bunlar azimkar, cesur ve şuurlu Türk dervişleridir. Anadolu'da ise türbelerde medfun olan kişiler, türbe etrafında oluşturulan, zaviyeyi bizzat tesis edenler değil, tesisi için vesile olanlardır. Nitekim o köylere gelen muharcırların öncüsü olan dervişler öldükleri zaman, çocukları tarafından önce onlar için türbe, sonra da zaviyeler kurulmuştur. Bu zaviyeler aynı zamanda dini cereyanların ortaya çıkardığı önemli kültür müesseseleri ve ictimai teşkilatlanma merkezleri olarak karşımıza çıkarlar.

İşte böyle bir zaviyede bir bektaşî dervişî olan Veli Baba tarafından Isparta'nın Senirkent kazasına bağlı Uluğbey nahiyesinde tesis edilmiştir. Veli Baba ve Zaviyesi ile ilgili izaha girmeden önce, Veli Baba hakkında bilgi veren

6 Bu ahlî zaviyelerinin Isparta bölgesinde bulunduğu dair bkz. Süleyman Sami, Isparta Tarihi, s. 115-134; Uluborlu'da Ahî Bahaeddin Camii ismiyle bir camide mevcuttur bkz. aynı eser, s. 96; Isparta'da Tekke mahallesi adında bir mahalle bulunmaktadır. Burada bulunan tekke ise Hızırabdâl Sultan'a aittir, aynı eser, s. 122.

7 Barkan'ın naklettiği Geyikli Baba'ya ait kayıd da 'Geyikli Baba'nın padişahın verdiği kıymetli hediye yerine küçük bir arazinin temlik edilmesini istemesi, Sultan Orhan'ın bunu kabul etmesi' Şayan-ı dikkattir. Bkz. Barkan, Ö.L., 'Kolonizatör Türk Dervişleri', s. 290-291. Buna benzer kayıtlar için bkz. aynı makale, s. 352-353.

8 Bunlardan Çimen de Musa Baba, Zaviyesi, Zağrada Kılıç Baba zaviyesi, Dİmetokada Kızıl Deli ve Varna yakınlarında San Saltık Baba Türbesi bunlara misaldir. Barkan, Ö.L., 'Kolonizatör Türk Dervişleri', s. 293-294.

9 Bkz. Akdağ, M., Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, 'Celalî İsyancılar', Ankara, 1975; s. 446-447; Savaş, S., Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi 'Sivas Ahî Baba Zaviyesi', İstanbul, 1992, s. 105.

menakibi ve diğer kayıtları gözden geçirelim. Menkabe lügatte öğülecek iş hareket ve meziyet manasındadır. Bu menkabe kelimesi, çoğul şekliyle menakıb-Tasavvufta tarikat kurucularının, Şeyhlerin ve Velilerin menkabelerini, veya bazı tarihi kişilerin hal tercemelerini ihtiva eden eserlerin genel ismi olarak da kullanılmıştır(10). İşte-bu manada Veli Baba menakıbı(11) diye bilinen bir eser de Veli Baba'dan kalan eşyalar arasında bulunmaktadır(12). Menakıbın başında "Hâzâ tercüme-i menakıb-ı Seyyid Veliyü'd-din Gazi min evlâdi'l-Aleviyeti'l Hüseyniyye(13) ibaresinin hemen üstünde "Sadât-ı Aleviyye-i Hüseniyye'den Veli Baba Hazretlerinin Lisan-ı fesâhat-ı beyân-ı Arabiden Lisan-ı Türkiye tercüme buyurduğu ve Evrâd-ı üsbü'yyelerini ve mücmelen şecerelerini müstemil kasâldlerini ve evlâd-ı evlâdı evlâde ilaveyi havi olmak üzere bir menakıb-ı alidir (Sene, H. 1313) yazılıdır(14). Bu girişte ifade edildiğine göre muhtemelen menakıb Veli Baba'nın dedesi Seyyid Veliyyü'd-din Gazi'ye ait olup, Arapça olarak yazılmış fakat Veli Baba tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Veliyyü'd-Din Gazi'nin de lakabının Veli Baba olmasından veya Veli Baba'nın Türkçeye tercümesinden veyahut da yapmış olduğu ilavelerden dolayı Veli Baba Menakıbı adıyla zikredilmiş olabilir(15). Beşyüz dokuz sayfalık menakıb'ın muhtevasına gelince, ilk sayfalarda Hazret-i Adem'den Hazret-i Muhammed'e kadar Şit, Nuh, Lokman, Salih, İbrahim, Musa, Şuayb, Yahya ve İsa peygamberler hakkında menkabevi bilgiler bulunmaktadır. Daha sonraki sayfalarda Hazreti Muhammed, Hazreti Ali, Fatimetü'z-Zehra ve evlâdları ile ilgili tarihi hikayeler yer almaktadır(16). Bunu Takiben Hazreti Ali ve Ehl-i Beyti öven sözlerle, Muaviye

10 Ateş, A., "Menakıp" mad. İslam Ans., C. 7. Menkabenin çoğulu menkabeler manasına gelen bu kelime menakıbnâme yerine de kullanılmıştır. Yayın olmamakla birlikte vellilerin gösterdikleri kerametleri ihtiva eden hikayeler içinde kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ocak, A.Y., Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler (Metodolojik Bir yaklaşım), Ankara, 1992, s. 27-39.

11 Bu menakıb "Veli Baba Menakıbnâmesi" adıyla neşredilmiştir. Bkz. Noyan, B., Veli Baba Menakıbnâmesi, İstanbul, 1993.

12 Bugün yazma olarak tek nüshası bilinen bu Menakıb Veli Baba Sülalesinden olduğu belirlen Takıyüddin Öztoprak'ta bulunmaktadır. Bu eser için "Menakıbnâme" yerine "menakıb" ismini kullandık çünkü eserin girişinde bu ad kullanılmıştır.

13 Devamında "Bismillahirrahmanirrahim El-hamdü Rabb'l-Alemin ve's-Salat ü ve's-selâmü ala nebyyina Muhammedin ve İlihi ecme'in" ibaresi yer almaktadır. Bkz. Veli Baba Menakıbı s. 1.

14 Bkz. Veli Baba Menakıbı, s. 1.

15 Noyan, B., Veli Baba Menakıbnâmesi, Yazma olan nüshada ise Veli Baba Menakıbı diye bir isim geçmemektedir.

16 Veli Baba Menakıbı, s. 16-44.

ve oğlu Yezid hakkındaki rivayetler gelmektedir(17). Daha sonra da oniki imam ve otuzyedü Abbasi hükümdarı hakkında bilgiler yer almıştır. Bundan sonraki uzunca bölümde Hazreti Peygamber'in eşkalinin tarifi ve Hazreti Ali hakkında övücü sözleri ve tasvirleri ile tasavvufa ilgili bilgiler yer alır. Bu kısımlar yazılırken sıkça Kur'an'dan ayetler ve bazı hadis-i şerifler zikredilmektedir(18). Bu bölümler arasında Hazreti Ali'den başlayarak Veli Baba'nın cedd ve ahfadının şeceresi hepsi birden sıralanmayarak aralıklarla değişik sayfalar arasında verilmiştir(19). Veli Baba'nın ecdadından Hasan ve Hüseyin Gazi'nin bu bölgeye nasıl gelip yerleştikleri atalarından Seyyid Cafer ve oğlu Uzun Er lakablı Ali Gazi ve Gül Battal Gazi'nin Osman Gazi zamanında katıldıkları muharebelerden ve Osmanlıların Rumeliye geçişinde Uzuner'in bulunduğu ve Kahramanlıklarından bahsedilmektedir(20). Ayrıca Veliyü'd-din Gazi'nin kerametleri anlatılmaktadır. Veli Baba'nın Dergahını kurması, kendisinin şehid edilmesi ve onun kerametleri ile daha sonra dergahta tevliyyete geçenler zikredilmektedir (21). Veliyü'd-din Gazi'ye ait yer yer şiirlerde vardır.

Menakıbdada ayrıca Uzun Er'in Orhan Gazi'ye takdim ettiği (s. 367-371) seksen altı beyitlik Arapça kasidesi, yine Arapça yazılmış dualar (s. 372-398), Arapça yazılmış evrad, bazı hastalıklara şifa olduğuna inanılan şiirler ve Veli Baba'ya ait şiirler (s. 402-499) bulunmaktadır. Bürücü Mehmed Taki ibn-i Ali'ye ait elli iki beyitlik bir kaside ve yine Mehmed Takıyüddin'e ait bir kaside ile son sayfada bir bitiriş yazısı vardır(22). Menakıb muhteva olarak ele alındığında hadiselerin geçtiği yerler ve zamanları bazı küçük eksikliklerle birlikte bellidir. Menakıbdada bahsedilen kişiler hayali değil gerçek şahsiyetlerdir. O çevredeki halk tarafından saygıyla karşılanmaktadır. Menakıbnamenin dili (belki sonradan ter-

17 Burada Muaviye ve Yezid'i kötöleyici ifadeler vardır". Muaviye ölürken Yezid'e vasiyeti, Muaviye ile Yezid'i (Hz.Adem'in cennetten çıkarılışındaki) şeytan ile Yılan'a benzetme gibi Veli Baba Menakıbı, s. 81-83.

18 Veli Baba Menakıbı, s. 181-227.

19 Bu şecere için bkz. Veli Baba Menakıbı, s. 92-161 (Yazmada bu sayfalar arasında metin içine serpiştirilerek verilmiştir.

20 Veli Baba Menakıbı, s. 195-205.

21 Veli baba tarafından yazılmayan bu bölümleri kimin yazdığı belli değildir. Önceki bölümler için "Bu kitabı Veli Baba Hazretleri fevkalade muhtasar yazmıştır" diye bir ifade vardır Bkz. Veli Baba Menakıbı, s. 125.

22 "Son sayfada menakıb-ı aliyeyi Arabçadan Türkçe'ye neden çevirdiğini, anlatmış ve "Bu Menakıbın sahibi cedd'im, Sadat-ı kıramdan Seyyid Veliyüddin Gazi ve sair mezkur ecdadımız eba an ceddin Arab İken mukadderatı İlahiyye Diyar-ı Türk'e gellip, Türkler ile mükaleme İde İde Arab Lisanını Türk Lisanına mezcedüb Lisan-ı arabi nişyan İle... bunun gibi arabıyyü'l-İbare kitaplarda, bir falde görülmeyüb metruk hükmünde kalmakla, Lisan-ı Türkiye kasâidleriyle Evrad-ı usbu'yyelerinden ma'adasını tercüme ettim..." diye belirtmektedir. Burada başka bir sebep olmalı çünkü daha Hasan Gazi ve Uzun Er'den İtibaren Türk oldukları menakıbdada belirtilmektedir.

cüme edildiği için) gayet sadedir. Tıp olarak da ilk bölümleri hariç biyografi mahiyetinde bir özellik göstermektedir(23).

Kısaca muhtevastından bahsettiğimiz bu menakıb'dan başka Veli Baba Dergahı ile ilgili bir hayli belge bulunmaktadır(24). Bunlar arasında bir secere kaydı Veli Baba'nın sağlığından çıkarılmış vakfiye(25) ve suretleri bin elli yedi yılında yapılmış Veli Baba Dergahını da ihtiva eden tahrir, kaydı ve çıkarılmış sureti Mahkeme-i Teftişin çeşitli tarihlerdeki yazıları fetevahaneden alınan yazılar, beratlar, arz-ı haller, maliye kaleminden çeşitli zamanlarda alınan yazılar, mahkeme hüccetleri kaza ve vilayet makamından alınan yazılar ve çeşitli belgeler bulunmaktadır. (Bunların az bir kısmını ekte sunduk). Bu tür kayıtların bir çoğu zaviyedarlar arasındaki çeşitli anlaşmazlıklardan dolayı verilmiş belgelerdir. Bu belgelerin bir çoğunu da Musa Kazım oğlu Mehmed Takıyü'd'in uzun zaman uğrAşarak çıkartmıştır(26).

Burada Menakıba ve bu belgelere dayanarak Veli Baba ve Zaviyesi hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Veli Baba XVII yüzyılda Hamid Sancağına bağlı Uluborlu kazasına tabi Uluköy'de hayat sürmüş bir Bektaşî dervişidir. Menakıb'da zikredildiğine göre Uluborlu yöresine, Veli Baba'nın ecdadı çok önceleri gelmiştir. Uluborlu'nun Türklerle Bizanslılar arasında birkaç defa el değiştirdikten sonra 1182 tarihinde bütünüyle Selçuklular'ın eline geçtiği bilinmektedir(27).

Menakıbdaki Veli Baba'nın ecdadının Abbasi halifesi tarafından buraların fethi için gönderildikleri belirtilmektedir. Fakat menakıbdaki zikredilen tarihlerde Selçukluların buraları fethederek bölgenin hakimiyetini ellerinde bulundurdukları görülmektedir(28). Bu bölgeye gelişleri ve fetihleri menakıbdaki şöyle anlatılmaktadır. "... Ceddimiz Hz. Hüseyin Efendimize Şeref-i nisbetleri derkâr olan ve Medine-i Münevvere'den Kûfe'ye ve ondan Bağdad ve Malatya'ya ve andan Hamid sancağına evvela muharib ve sonra tevatun idüb

23 Menakıbnamelerin bu özellikleri için bkz. Ocak, A.Y., Menakıbnameler, s. 32-39.

24 Bu belgeler de Takıyü'd'in Öztoprak'ta bulunmaktadır (fotokopilerini bize verdiği için kendisine teşekkür ederiz).

25 Daha sonra çeşitli vesilelerle 1047 tarihli olan bu vakfiyenin suretleri yapılmıştır.

26 Bu biraz zor olmuş ki bir belgenin arkasında şu ibare vardır "Zinhar ve Zinhar bu evrakları zayıf etmeyiniz bir zamanı geldirde pek büyük işe yarar ve son derece muhafaza ediniz. Seyyid Takıyü'd'in Efendi Merhum yirmi üç sene der Aliyye'ye bu uğurda, ayda on iki kımız ilra sarf etti nihayet cümlesine muvaffak oldu idi... yine bir vakti gelir gören gözleriniz gibi cemil evrakları vıkaye ve muhafaza ediniz vesselam 23 Mart 1342."

27 Turan, O., Selçuklular Zamanında Türkiye İstanbul, 1971, s. 214.

28 Zikredilen Abbasi halifeleri ve zamanlar tarih olarak doğrudur. Fakat buralara gelip fethi hareketinde bulunmaları bölgenin fethi tarihi ile uyaşmamaktadır.



sakin bulunan Sadât-ı Aleviyyunun sîret-i merziyye ve ahvâli pesendi'de..."(29) daha sonraki bölümlerde bu anlatım devamla "Seyyid Hasan Gazî'yi(30) Malatya'dan Halife-i Bağdad celb idüb kendisine vâfir asker virüb Konya havâlisine Eğridur, Uluborlu ve Kılıçbor ve Tatar Han ve Sart ve İtkara Şehridenmekle meşhur Uluköy ve Çanlı Kinise taraflarına cihad için gönderildi. Müşarun İleyh Seyyid Hasan Gazî bu kal'aları feth edip gerü Bağdad'a geldi. Tekrar adları mürür iden kal'alarda bulunan Rumlar tuğyan ettiler. Müslümanlara eza ve cefa etmeye başladılar. Binaenaleyh, Hasan Gazî yine leşker ile gelüp azim muharebeler oldu. Çanlı Kinise feth olmuştu(31). İt Kara Şehrinde Rumlarla olan muharebede Hicret-i Nebeviyye'den beşyüzdoksan üç sene sonra kırk yedi yaşında olduğu halde şehid oldu. Zeyl-i Cebel'e defn olundu. Ol şehrin nam-ı diğerine "Ulugün" dilerdi. Bادهu hicret-i Nebeviyye'nin (H. 623/M. 1226) senesinde Müşarun İleyh Seyyid Hasan Gazî üzerine Çanlı Kinise taşlarından, azim dergah ve Cami bina ettirilmiştir..."(32). Bu ifadelerle birlikte bölgeye nasıl gelip yerleştikleri ve bölgenin iskanını sağladıkları açıkça şu ibareden anlaşılmaktadır:

"Seyyid Zeyd-i Sadis Uluborlu'dan Malatya'ya dönüp, Malatya'dan evlâd ve mallarını alıp Ulugün'e geldiler, gördüler ki Rumlar gelip Şehri yakub yıkub harab ve turâb idüp firar etmişlerdir ve Uluborlu'yu muhasara etmişler Zeyd-i Sadis Devlet-i Selçukî'den yardım istedi. Ve onbeşbin asker yardım geldi. Uluborlu'yu muhasara iden Rumları sürdüler ve evlâd-ü iyalleriyle dergah-ı şerifleri bulunan ve harab ve yebab olan Uluköy karyesine kondular..."(33).

Veli Baba'nın atalarının yerleştiği bu köyün adı, Menakıbdâ önceleri "İt karaşehri" diğer ismiyle Uluköy ve Ulugün(34) olarak zikredilirken, vakfiyede

29 Veli Baba Menakıbı, s. 92.

30 Şecerede İsmi Zeyd-i Hamîs'den sonra Hasan el-Gazî olarak zikredilmektedir.

31 Bu tarihlerde bir kaşıklik olmalıdır (H. 593/1196 m) Uluborlu Selçukluların hakimiyetindedir. Bizanslıların Uluborlu'yu zabtı 1120 tarihindedir. Bkz. Turân, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 161.

32 Veli Baba Menakıbı, s. 195-196. dergah'ın yapımında mimar olarak Mimar Mustafa Paşa diye biri görevlendirilmiş fakat Mustafa Paşa'nın vefatıyla Cami'nin kubbeleri yapılmayarak açık kaldığı ve daha sonra Rumların buraları işgal ile dergahı yıktıkları belirtilmektedir. Bu rivayet doğru kabul edilirse daha Selçuklu döneminde burada dergahın bulunduğunu kabul etmek gerekir ki bu durumda dergah ya tamamen yıkılmıştır veya bu kayıt hatalıdır. Çünkü kitabesinde yapıldığı tarih belirtilmiştir.

33 Veli Baba Menakıbı, s. 198; ayrıca Moğol-Türkmen mücadeleleri sırasında Moğollarla yaptıkları muharebe ve deghatta kabri bulunan Hüseyin Gazî Paşa, kardeşleri Ali Gazî, Mustafa Gazî'lerin bu muharebede şehid oldukları belirtilmektedir.

34 Bkz. Veli Baba Menakıbı, s. 195-196; Defter-i Hakanî kayıtlarına Bkz. Belge No: 5.

Legüb(35) bazı kayıtlarda ise zaman içinde Ligüb(36), Ülgüb(37), ilgüb(38), Uluğüb(39), Ilegüb(40) isimleri ile anılmıştır(41).

Böyle bir köye gelip yerleşen Veli Baba'nın büyük dedeleri Şecerede de belirtildiği üzere kendilerini Hazret-i Hüseyin'e kadar kesintisiz olarak bağlamaktadırlar(42). Atalarının Medine'den Kûfe'ye, Kûfe'den Bağdat'a, Bağdat'tan Malatya'ya ve Oradan da Uluborlu'ya geldikleri menakıbdaki zikredilmektedir(43). Bunu zikretmelerinin sebebi herhalde kendilerinin Sadâtdan olduklarını kuvvetlendirmek için olsa gerektir. Çünkü böylece dervişler kendilerini dini önder olarak çevreye daha kolay ve etkili bir şekilde kabul ettirmektedirler. Aynı zamanda Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde hükümdarların bazı İmtiyazlarına da nall oluyorlardı(44). Bilhassa Osmanlıların teşekkül döneminde devlet de siyasi otoritesini kuvvetlendirmek için bunların siyasi nüfuzundan faydalanmaya çalışmıştır. Sadâtdan geldiklerini gösteren şecere için menakıbdaki şu açıklama yapılmaktadır. "... Hz. Fahr-i kâinat Efendimizden Hz. Ali'ye ve O'ndan da sıbt-i Peygamberi ki ferzend-i alisi Hz. Hasan ve Hüseyin'e ve böylece ekabirden ekabire ve İmamdan İmama ve valid'den valide bî't-teselsül nihayet şimdiki halde şerefyab-ı feraset-i Muhammediye ve post-nişin-i irşad-ı tarikat-ı aliyeye olan alevî zâdeganına rehin-i ittisal olan tarikat-ı aliyeye-i mezkûre müşârun İleyhima suret-i teselsülünü iş bu şecerede beyân ittim..."(45).

35 12 Receb 1047 Tarihli Vakfiye bkz. Belge No: 3.

36 Rebi'ul-evvel 1294 tarihli Berat; 2. Rebi'ul-evvel 1312 tarihli Berat, Bkz. Belge No: 6-7.

37 9 Ramazan 1334 tarihli Berat, Belge No: 8.

38 Şahitlik belgesi, Bkz. Belge No: 16.

39 Bkz. Belge No: 5.

40 Evkaf-ı Hümâyûn Tezkeresi Bkz. Belge No: 4, Yöre halkı arasında da bu isimle zikredilmektedir. Bu ismin ve rivâisi ile ilgili bir hikaye anlatılsa da, doğru değildir. Hikaye için bkz. Karatürk, M., İki Cihan Hazinedan Seyyid Veli Baba Sultan ve Türbesi, Ankara (tarihsiz), s. 10.

41 En son Ilegüb adını taşıyan, 1948 yılında Uluğbey olarak değiştirilmiş ve Uluborlu'dan ayrılp, Senirkent'e bağlı kasaba haline getirilmiştir.

42 Bkz. Veli Baba Seceresi.

43 Menakıb'da "Hazret Hasan ve Ceddimiz Hz. Hüseyin Efendimiz'e Şeref-i nisbetleri derkâr olan Medine-i Münevvereden Kûfe'ye ve andan Bağdat ve Malatya'ya ve andan Hamid Sancağına ( o zaman Hamid Sancağı henüz yoktu herhalde tercümede bu kullanılmıştır) evvela muharib ve sonra tavattun İdüb sakin bulunan Sadât-ı aleviyyunun suret-i marziyye ve ahvâl-i pesendide tarikat-ı aliyelerle akvem ve a'dil terâkî cümlesindedir" denilmektedir. Veli Baba Menakıbı, s. 90.

44 Ocak, A.Y., "Emir Sultan ve Zaviyesi" Tarih Ens. Dergisi, Sayı. 9, s. 168.

45 Veli Baba Menakıbı, s. 92.

Bu tür ibare bir kaç defa tekrar edilmektedir ki bu da ailenin nüfuzu hakkındaki görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

Kol olarak Hz. Hüseyin'e bağlanmış olsa da Malatya taraflarından bu bölgelere göç etmiş, Anadolu'ya ilk gelen Arab gazilerinden ya da Ahmed Yesevi tarafından Maverünnehir'de kurulan(46) ve kısa zamanda Türk aşiretleri arasında hızla yayılan ve Türk göçeri ile Anadolu'ya taşınmış Yesevi tarikatine mensub bir alleden olmaları muhtemeldir(47).

Alleden şecerede isimleri geçen Seyyid Cafer ve Uzun Er lakablı Ali el-Gazi'de Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda Osman Gazi'nin davetli üzerine gelip İnegöl taraflarında bir çok gazaya katılmışlardır. Hatta Uzun Er, Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'ye geçmiş ve fetihlere iştirak etmiştir(48). Daha sonra ki gazalarda oğlu Cafer'de Gelibolu'da şehid olmuş ve babası Uzun Er bir müddet sonra Uluköy'e dönmüştür. Uluköy'de iken bir gün, Hacı Bektaş Veli köye gelip kendisini irşad etmiştir(49). Böylece aile Bektaşillige'de intisab etmiştir. Bundan sonra dervişlerin isimlerinde "Baba" ve "Dede" tabirleri kullanılmaya başlanmıştır. Ailenin fertlerinde eli silah tutanlar zaman zaman Osmanlı Ordusuyla gazalara iştirak etmektedirler ki bunlardan biri de Gül Baba'dır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında (H. 948/M. 1541) vukubulan Budin fethine Kanuni'nin davetli üzerine Seyyid Veliyü'd-din Gazi oğulları, Gül-Dede lakablı Seyyid Cafer (50) ve Sümbül-Dede lakablı Hüseyin el-Veli ile birlikte katılmış ve savaşta oğullarından Seyyid Cafer Şehid olmuştur. Bu Seyyid Caferle ilgili değişik bazı rivayetler bulunmaktadır(51). Bu rivayetlerden en ziyade itibar göreni, Evliya Çelebi'nin babasından naklen rivayet ettiği malumdur. Buna göre aslen

46 Ahmed Yesevi ve Yesevillik için bkz. Köprülü, F., Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 196, s. 61-118.

47 Veliyüddin Gazi'nin oğulları ile birlikte Horasan'a gidip geldiklerinden hatta Gelincik Ana (Fatimetü'z-Zehra'yı Horasan'dan getirdiğinden bahsedilmektedir. Bkz. Veli Baba Menakibi, s. 299; Süleyman Sami de Horasan'dan geldiğini yazmaktadır. Bkz. Böcüzade Süleyman Sami, Isparta Tarihi, s. 128.

48 Veli Baba Menakibi, s. 201.

49 Burada Hacı Bektaş Veli'yi Uzun Er irşad etmiştir gibi bir yanlış ibare kullanılmıştır. Bu mümkün görülmemektedir. Veli Baba Menakibi, s. 206-207.

50 Bu araştırmalar için bkz. Fahreddin, Tarihî Osmanlı Encümeni Mecmuası, S. 15, s. 962-965; Erdem, T., Gül-Baba, Ün Mecmuası, II. sayı 19, Isparta 1935, s. 270; Lajos, F., Budapest Törtene III Budapest A Törükörban, Budapest, 1944; Aynı müellif, Gül-Baba etle Bektası der'ah de Buda, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 4, 1951, s. 1-18; Ágoston, G., 16-17 nci asırlarda Macaristan'daki Osmanlı Aydınları, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler, III, Türk Tarihi C, 1, İstanbul, 1986, s. 6, Daha fazla bibliyografya için bkz. Köprülü, O.F., 'Gül-Baba' mad. İslam Ansiklopedisi IV, 832-833.

51 Bu rivayetler için bkz. Fahrettin, TOEM, S. 15, s. 963-964.

Merzifonlu olan Fukara-i Bektaşiyân'dan Gül-Baba Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman devrinde yaşamış ve birçok gazaya iştirak etmiş, nihayet 948/1541 yılında vuku bulan Budin fethinde şehid olmuştur. Cenaze namazı zamanın Rumeli kadiaskerî Ebu's-Suud Efendi tarafından Kanuni Sultan Süleyman'ın da hazır bulunmasıyla kıldırılarak Budin toprağına defn edilmiştir(52). Seyyid Cafer'le ilgili Evliya Çelebi'nin bu rivayetindeki fukara-i Bektaşiyân'dan olması, savaşa iştiraki ve şehid düşmesi hadisesi doğru olmakla beraber, Merzifonlu olduğu, Fatih ve Kanuni ile birlikte gazalara katıldığı, hakikate uymasa gerektir. Zaten bu zaman olarak da pek mümkün değildir. Bu durumun izahı ise, her iki hükümdar devrinde yaşamış iki ayrı Gül-Baba'nın mevcut olduğu ve bunların birbirine karıştılmış olabileceğidir(53). "Gül-Baba"(54) veya "Gül-Dede" lakabı için de yine bazı farklı izahlarda bulunulmuştur(55). Bunlar içinde Gül yani Çiçek'le ilgili olarak yapılan izah doğru olabilir. Fakat menakıb'da Seyyid Cafer'in babası Seyyid Veliyü'd-din Gazi, oğluna ismini koyarken kendi dedelerinden Gül-Battal'ın ismini yani Cafer adını koyduğu ve O'nu Gül-Dedem diye, diğer oğluna da Hüseyin Gazi'nin ismini vererek Onu'da Hüseyin Gazim ve Sünbül-Dedem diye sevdiği belirtilir (56). Buradan anlaşılacağı üzere Gül-Baba lakabı, Seyyid Cafer'e daha çocukken verilmiş, dedelerinden kalma bir lakab olup, kendisinin gülü sevdiği veya tacının tepesinde gül taşıdığı için verilmemiştir. O halde Gül-Baba Isparta'nın Senirkent kazasına bağlı İlegüb (Uluğbey) köyünden olup, babası, Sadâttan Yalın Kılıç (Yalıncağ Dede) lakablı Hüseyin el-Veli'nin oğlu Kutbu'l-Arifin Veliyü'd-din

52 Bu rivayet seyahatnamede şu şekilde zikredilmektedir "İlk defa burada Gül-Baba teslim-i ruh idüb Süleyman Han namazına hazır olarak ibtidâ Ebu's-Su'ud Efendi namazını kılıb Budin hakine defn eylemiştir. Gül Baba Fukara-i Bektaşiyândan olup Fatih, Bayezid, Selim, Süleyman Hanlarla ceml' gazalarda mevcut olub..." Bkz. Evliya Çelebi, Seyahatname, C. VI, İstanbul, 1318, s. 225.

53 Köprülü, O.F., Fatih devrinde Gül Mehmet Dede diye başka birinin yaşadığını ve bunların birbirine karıştığını hatta II. Bayezid devrinde de İstanbul'da Gül-Baba adlı başka bir şahsın da bulunduğu işaret etmektedir, bkz. "Gül Baba" mad. İslam Ansiklopedisi IV, 832-833; Nacl Kum'da Cevri Tarihinden aynı rivayeti naklederek bunların birini ile karıştığını belirtmektedir. Kum, N., "Gülbaba'nın elde ettiğimiz izleri", In Mecmuası, Sayı 26-27, Isparta, 1936, s. 380.

54 Gül Baba'nın misali mahlası ile şiirler yazdığı ve Hurufî şairler arasında yer aldığı bilinmektedir. bkz. Kum, N., "Gülbaba'nın Elde Ettiğimiz İzleri", In Mecmuası, s. 26-27, Isparta 1936, s. 380-384. "Güldeste" adlı yazmamecmuada "Vlyana'da Medrun Gül-Baba yani İsmi diğeri Mısallı" diye başlık olsa da, Hurufîliğin temsilcilerinden olan Mısallı'nın 966/1558'de hayatta olması aynı şahıs olma ihtimalini doğrulamamaktadır. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Hurufîlik Betinleri Kataloğu, Ankara, 1973, s. 78, Gâbor Ágoston'da aynı konuya dikkat çekmektedir. bkz. Ágoston, G., 16-17, asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve mevlîlik, I. Milletlerarası Mevlana Kongresi, (3-5 Mayıs 1987), Konya, 1988, s. 223.

55 Bu ileri sürülen fikirler için bkz. Köprülü, O.F., "Gül-Baba" mad, İ.A. IV, 832-833.

56 Veli Baba Menakıbı, s.239

Cazidir. Asıl adı Cafer olup doğumu belli olmamakla beraber 1541 yılında Budin'de şehid olmuş bir Bektaşî dervişidir. Ali ve Hüseyin adında iki tane de oğlu vardır(57).

Veli Baba ise Sadât'tan es-Seyyid Veliyü'd-din Gazî'nin oğlu Sünbül Dede lakablı Hüseyin el-Gazî'nin oğludur. Veli Baba'nın H. 949 yılı başlarında dünyaya geldiği belirtilmektedir(58). Veliyü'd-din Gazî'nin üç oğlundan Seyyid Cafer Budin'de, Seyyid Ali Romanya'da üçüncü oğlu Veli Baba'nın babası olan Seyyid Hüseyin Gazî'de Cezayir'de şehid olmuştur. Bu sebeble Veli Baba küçük yaşta yetim kaldığı için dedesi Veliyü'd-din Gazî onu yanına almış çocukluğu dedesinin yanında geçmiştir. O'nu daha iyi tanımak için burada Veli Baba'nın gençlik yılları nasıl geçti? Yetişme şekli nasıldı? Kişiliği nasıldı? Kaç yaşlarında vefat etti? Ne ile meşgul oldu? gibi sorulara cevap bulmak gerekir.

Veli Baba'nın doğum tarihini tam doğru kabul etmesek bile, babası vefat ettiği zaman küçük yaşta olduğu malumdur. Bu sebeble yaklaşık 1542 ile 1550 yılları arasında dünyaya gelmiş olabilir. Vefat tarihinin H. 1057/M. 1647 yılı olduğu kesin bellidir(59). O halde yukarıdaki H. 949 yılını kabul edersek Veli Baba, yüzbeş, en düşük ihtimali ele alırsak doksan yedi yıl hayat sümüş olabilir. Veli Baba'nın yetişme şekli, gençliği ve dünyevi işleri hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Fakat belirli bir yaşa geldikten sonra kendisini ibadete adanmış olduğu bilinmektedir. Bu sebeple asıl adı Seyyid Hüseyin Veli olduğu halde Veli Baba diye tesmiye edilmiştir(60). O'nun dini yaşayışına ait mekanlardan biri çilehanesidir ki sık sık gidip ibadette bulunduğu bu yer bu güne kadar gelebilmiştir(61). Dini hayatına dair en fazla anlatılanlar ise O'nun menkabeleri yani kerametleridir. Bunlardan bazılarını saymak gerekirse; menkabelerde sık görülen vahşi hayvanları itaate alma ve zorda kalan kişiye yardım etme motifinin anlatıldığı bir menkabedir. Kölesi ile Uluborlu'dan Uluköy'e Veli Baba'yı ziyarete gelen bir kadına kölesi yolda sarkıntılık yapmak ister, kadının yal-

57 Bu bilgiler hem Menakıb'daki bilgilere hem de Veli Baba'ya dair diğer kayıtlara uymaktadır. Bu kayıtlar arasındaki şecere yaklaşık elli altı kişi tarafından şahit olarak tasdik edilmiştir. Bkz. Belge No: 2; Veli Baba Zaviyesinin türbe kısmında On kişinin kabri vardır ki bunlardan biri boştur ve üzerinde Gül-Baba (Seyyid-Cafer)'nin makamı olduğu belirtilmiştir.

58 1208 tarihinde düzenlenen bu belgede 949 tarihinde doğduğu zikredilmiş. Bkz. Belge No: 2, fakat aynı yerde babasının Cezayir'de değil de Romanya'da şehid olduğu yazılıdır. Halbuki Menakıb'da, Cezayir'de şehid olduğu açıkça belirtilmiştir.

59 Bkz. Tarih-i Nalma, C. IV, s. 240-241.

60 Bkz. Veli Baba Şeceresi.

61 Veli Baba'ya ait olduğu bilinen bu çilehane Hüseyin Kutay'ın evinin alt katındadır ve yıkılmadan kalabilmiştir.

varması fayda vermez, en sonunda kadın yardım için "yetiş Veli Baba" diye bağıır ve o anda bir yılan çıkarak kölenin elini sokar ve köle ölür. Hemen bir atlı gelip kadını evine götürür. Bir başka kerameti, kaybolan eşyayı bulma şeklinde tezahür eder. Yani evlenmiş bir ailede gelinin altınları kaybolmuştur. Kocası sabah erkenden evden ayrıldığı için gelin kocasından şüphelenir ve Veli Baba'ya gelirler, Veli Baba altını başkasının çaldığını bilir ve koyduğu yeri tesbit ederek altınları bulur(62). Bir kimsenin ne zaman öleceğini bildiğine dair kerameti de şöyle anlatılır; Kendi değirmeninde çalışan bekçisinin sorması üzerine ne zaman öleceğine dair bazı bilgiler verir ve bu durum gerçekleşir. Hastaları iyileştirmesi ise, buraya yakın Abdul Cabbar adlı köyde çocukların kulaklarına ve burnuna giren sinek ve haşaratin sebep olduğu çok acı veren yaraları dergahdaki kandillerinin yağını sürerek iyileştirmesidir. Yine çok hasta olan birinin hastalığını orada bulunanlara taksim ederek hastayı iyileştirmiştir. Yabani hayvanlarla konuşması; Bir gün kırdı bir tavşanı yanına çağırıp, onunla konuştuğu şeklinde anlatılır. Az yiyecekten çok insanı ve hayvanı doyurması ile ilgili olarak anlatılan ise şudur; Murtaza Paşa'nın askerlerini bir tabak pilav, atlarını da bir torba yemle doyurmuş, O'da karşılığında dergahı inşa ettirmiştir. Zaten diğer menkabelerde de bunlara benzer birçok konu işlenmiştir(63). Veli Baba'nın kendisi belki ibadet ve itaatıyla meşgul sade bir derviş olabilir. Fakat bu menkabelerden de anlaşıldığı gibi, toplum O'na, bu menkabeleri izafe ederek, daha etkili bir dini nüfuz kazandırmıştır. O bulunduğu çevrede herkesin derdini dinleyen, meselelerine çözüm bulmaya çalışan, herkese iyilik ve yardım eden bir şeyh olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple gerek halk ve gerekse idareciler tarafından her zaman saygı görmüştür.

Veli Baba'nın Cafer, Hüseyin ve Mustafa adında üç oğlu vardır. Kendisi kurmuş olduğu dergahda günlerini geçirirken, yine dergahda bulunan Kebiz aşiretinden evli, Kara Dehmen adında birinin bir oğlu dünyaya gelmiştir(64). "Adını koymasına için Veli Baba'ya getirirler. Veli Baba'da ismini Haydar koyar. Haydar biraz büyüünce Veli Baba Onu kız kardeşi Şehribanu ile evlendirir. Haydarın da bir oğlu olur. O'nun adını da Veli Baba, Mehmet koyar ve küçükken, yeğeni Mehmed'i çok sever ve devamlı yanında dolaştırır. Kara Haydar bir gün Kebiz aşiretinden bazı kişilerle dağa çıkıp şakillğe başlar. Anadolu

62 Veli Baba Menakıbı, s. 430.

63 Bu motifler için bkz. Ocak, A.Y., Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakubnameler, s. 75-95.

64 Veli Baba Menakıbı, s. 332.

Valisi Veli Baba'ya haber gönderip Kara Haydar'ı şakilikten vazgeçirmesini ister. Veli Baba bir çok defa nasihatte bulunur fakat şakilikten vazgeçiremez. Bunun üzerine kardeşi Şehribanu Kara Haydar'dan ayrılır. Kara Haydar gündüzleri dağlarda geceleri de köyde kalmaktadır. Bir gece Kara Haydar'ın evini basıp O'nu katlederler. Fakat katilin kim olduğu belli değildir. Bunun üzerine Veli Baba'ya düşman olanlar hemen Veli Baba aleyhine tezvirate başlarlar ki bunlar arasında İran tarafından gelip bu köye yerleşen Saçlı Koca adında bir kişide bulunmaktadır.

Bir akşam Kara Haydar oğlu Mehmed İki arkadaşı(65) ile birlikte Saçlı Koca'nın evine gelirler. Kara Haydar Oğlu Mehmed'e Veli Baba Senin baban Haydan öldürttü ve anneni boşattı. Her ne kadar dayın olsa da hemen öldür babanın kanını bırakma diye telkinde bulunmuşlardır. Kara Haydar oğlu Mehmed'de(66) Söğüt dağına çıkıp adamlarını toplar ve bir gece dergahı basıp, Veli Baba'da dahil allesinden 8 erkek 10 kadını öldürerek dağa çekilir. Veli Baba'nın cenazesi dergaha atalarının mezarlarının yanına defnedilmiştir(67). Menakıbdan anlatılan bu hadise, Nalma'nın verdiği malumata da aynen uymaktadır. Sadece hadisenin tarihi farklıdır(68).

Bu şekilde ömrünü tamamlayan Veli Baba sağlığında iken, Anadolu Valisi Murtaza Zor Paşa'dan dergahın yaptırılmasını ister. Murtaza Paşa'da Isparta mütesellimine bu işin yapılmasını emreder(69) Bu şekilde kurulan dergaha Veli Baba 1047/1637 tarihinde kendi mülklerini vakfederek bir vakfiye düzenlemiştir. 12 Receb 1047 tarihli bu vakfiyeyi yirmiden fazla şahid huzurunda Uluborlu Kadısı el-Hac Üveys bin Mehmed tasdik etmiştir.

65 Bu iki kişi menakıbdan Dömbek Oğlu ve Kara Ahmet Oğlu olarak zikredilmektedir.

66 Karahaydar oğlu hk. Bkz. Erdem, T., "Kara Haydar oğlu Mehmet" Ün Mecmuası, S. 26-27, s. 373-376; Babasından daha fazla şekaveti hk. bkz. Konya Şer'iye Sicli 2/288; İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. III/1, s. 311.

67 Veli Baba Menakıbı, s. 332-340

68 Menakıbdan zikredilen bu malumat Nalma'nın kayıtlarına da uymaktadır. "Birkaç seneden beri Anadolu Vilayetinde gezüb ebna-ı Seb'li Soyub kerbanları bozan harami Kara Haydar nam Şaki bu esnalarda Hamid kasabatından Uluborlu'da meşhur Veli Baba tekkesine varup yatırken bazı kimseler Şaki-i Mezburun katliktan sonra Oğlu Mehmet nam Şaki bir gece intikam için Veli Baba tekkesini basıp müteallikat ile cümlesin katli idüp ve yanına birkaç eşkiya cem idüp babasından ziyade zıve-i fesade uruc ve Söğüt dağına huruc eyledi bkz. Tarih-i Nalma C. IV, s. 240-241, Menakıb'de Kara Haydar oğlu Mehmet'in Söğüt Dağı'na çıkışı ve Veli Baba'yı öldürme olayı H. 1048 tarihinde zikredilirken, Nalma'da H. 1057 vekayili arasında kaydedilmiştir.

69 Bu durum türbe kitabesinden de anlaşılmalıdır. Daha önce yapılan tahrirlerde Dergahın ismi zikredilmemektedir. Yalnız 1530 yılında yapılan tahrirde köy Ulugüb olarak geçmekte ve Köy'de 19 hane, bulunduğu 2 tane Şeyh-i zaviye zikredilmektedir. Bkz. 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) Ankara, 1993, s. 273.

Bu vakfiye'ye göre:

1. Uluborlu tevâbi'inde legüb nam karyede bulunan kendi mülkü olan kadı evi demekle bilinen evi bütün tevâbi ve levahik ve tarayık ve mürafıkı ile,
2. İki kıta bağını meyveli ve meyvesiz ağaçlarıyla
3. Bir misafirhane ve bir aşhane'yi
4. Üç kazan ve iki sofa sahanını,
5. Yassıviran sınırı içinde bulunan Davud değirmeni adıyla bilinen kendi değirmenini vakfetmiştir.

Vakfiye şartında ise kendî hayatta olduğu müddetçe, kendisi mutasarrıf olacak, ölünce büyük oğlu Hüseyin Baba Makamına kalm (yerine geçecek) ve mutabına naib olup, zikredilen evde oturup değirmenden ve bağlardan hasıl olan mahsulatı misafirhanede ayende ve revendeye (geliş-gidenlere) yemek için sarfedecektir. Hüseyin Baba öldükten sonra da Vakf-ı mezburun erkek çocuklarına ve onlarında erkek çocuklarına olmak üzere nesilden nesile intikal suretiyle tevliyeti devam edecektir. Şayet hiç erkek evlâd kalmazsa, beldenin hakimine havale olunup, vakfının kız çocuklarının bunu devam ettirmesi sağlanacaktır. Vakfın şartları bu şekilde açıklanmış ve mütevelliyeye teslim edilmiş, mütevellî de alıp kabul etmiştir(70). Vakfiyesi bu şekilde düzenlenmiş olan dergaha aynı köyün yani ulugün köyünün daha önce tımar dahilindeki miri arazisi, 19 Zil-hicce 1053 tarihinde tashih kılınmıştır(71). Bu tımar gelirini kısa bir zaman sonra erbab-ı timardan Ali adında bir şahıs bir yolunu bularak berat çıkartıp kendî üzerine alarak, zaviyenin şeyhine haksızlık etmişse de (11-20) Reblu'l-ahir 1057 tarihinde tekrar geri zaviye üzerine alınmıştır. Aşâr ve rusumu zaviyeye ait olan, bu köyün, sınırı şu şekilde belirtilmiştir(72):

Yelbeleni, Tekne Kaklık ve Yarı(yalnız) Alıç'a kadar,

Oradan Aktaş ve Sarıtaş'a kadar,

Oradan Gömüler Gediği ve Orta Yol'a kadar,

70 Bkz. 12 Receb 1047 tarihli Vakfiye Belge No: 3.

71 "Zıkr olunan 4084 akçe yazar Ulugün nam karye Kıdvetü's-Süleha Veli Baba'nın kendî sakin olduğu köyü olmağla tekkesine vakıf olunmak üzere emr-i Âli üze zaviyesine tashih oldu. Bkz. 1250 tarihinde defter-i hakani kaydı, Belge No: 5.

72 5 Muharrem 1332 tarihli Maliye kalemine ait bir belgede, 1 Reblu'l-ahir 1045 tarihinde, daha önce yapılmış, defter-i mufassaldaki tahrir istinaden ve Uluborlu naibi İbrahim Lütfi Efendinin'de tasdik ettiği hüccetde belirtilen Uluköy karyesi sınır sayılmıştır. Ayrıca bu sınır menakıbdâ da sayılır. Fakat bazı yer isimleri farklıdır. Bunların menakıba sonradan ilave edilmiş olması mümkündür.



Oradan Kapucu Harımı, Kara Arslan Bucağı, Çerçi Kuyusu ve Mezkur Orta Yol'a kadar,

Oradan Gölgeçler Harmanı ve Veli Baba kuyusuna,

Oradan Abdal İsa Harımı ve Kuru Maslak'a kadar,

Oradan Meydan Oğlu İğdesi ve Kürsi Başında Yassıviran hududı olan Yol'a kadar.

Şimâlen; Karaca Kıran, Kurca An başı, Bambıl Gediği, Dere Yayla,

Şarkî bâlâsında, kâin Toklu Sivrisi Tepesi Söykeni

Garbî bâlâsında, Keçi Tepesi, Çaylalı Koyakdan

Garbînde, Elma Ağacı, Eşek Hisarı denilen Yumrı Taş Tepesi, Örencik Kavâğı'na,

Oradan Çıbık içinde Kısıq Yol Karşı yakasında Koca Tepe mezkur Yol Beleni ile mahdud ve mübeyyen ve müeyyeddir.

Bu sınırla belirlenen köy, Kadîmi Kılıç tımarı olduğu için Vakf olması meşru olmadığından 12 Şaban 1068 tarihinde emr-i şerife gerî tımar olarak tashih olmuştur(73). Bu tarihten itibaren tımar olarak kaydedile gelmiş ve 1250 tarihli beratla Mabeyn hademelerinden Ahmed adlı bir şahsın uhdesinde iken bilaveled ölmesi üzerine tımar, 29 Teşrin-i sani 1285 tarihinden itibaren Varnalı Sağıre Nefise'nin 50 guruş aylığına ilave olarak ölüncüye kadar kendisine her ay 250 guruş olarak bu tımarın geliri tahsis edilmiştir(74).

Vakıf tevliyeti yedinde olan Veli Baba 1647 yılında vefat edince yerine büyük oğlu Hüseyin kalm olmuş, Seyyid Hüseyin'in de 1068 yılında vefatıyla oğlu Seyyid Nebi yerine geçmiş ve üzerine tevliyet ve zaviyedarlık beratı çıkartmıştır. Daha sonra yerine Oğlu Seyyid Ali Çelebi geçmiş, O'nunda bir gazada şehid olmasıyla oğlu Öksüz Nebi,

O'nun da 1075 tarihinde ölümüyle oğlu Şeyyid Ali Vakf ve Zaviyenin işlerini yürütmüştür(75). Bir zaman sonra O'nun da vefatıyla yerine Oğlu Seyyid

73 Bkz. Belge No: 5. "Diğer bir kayıtda da 14 Şevval 1068 tarihinde tashih olduğu belirtilir.

74 Bkz. Belge No: 5.

75 Bunların, ölüm ve yerine geçenlerin geçiş tarihleri birbirine kaşştındığı için, tarihleri ayrı ayrı vermek mümkün olmamıştır.

Mehmed Takî Büruci geçerek, 1208 tarihinde(76) üzerine yeniden tevliyet ve Meşihat için berat çıkartmıştır. Aynı tarihte Büruci Hoca namıyla meşhur Mehmed Takî elinde bulundurduğu Şecereyi'de ibraz ederek Nakibü'l-eşraf defterine Sadâttan olduğunu kaydettirmiş ve böylece Şecere de Nakibü'l-eşraf defterine kaydedilmiştir. Mehmet Takî Büruci'nin yerine Oğullarından önce Nebi Dede, O'nun da ölümüyle erkek çocuğu olmadığından kardeşi Hüseyin Sünbül Pehlivan geçmiştir. O da 1227 tarihinde üzerine berat çıkartmış, fakat İstanbul'dan dergaha gelirken yolda vefat etmiştir. Oğlu Mehmet Paşa yerine geçmiş, tımarı zaviyeye tevcih için uğraşmış ise de alamamıştır. 1844 yılında ölümü ile Seyyid Hüseyin Sünbül tevliyete geçmiş fakat kendisi ava düşkün olduğu için dergahla ilgilenmemiştir. 1855 tarihinde vefatıyla da yerine Musa Kazım geçmiştir(77). Fakat Nebi Dede'den sonra da dergah bakımsız kalmış, vakıfları alınmayıp, Evkaf-ı Humayun Nezaretine geçmiş bahçe duvarları yıkılmış ve kubbesi yarılmaya başlamıştır. Herhalde bu durum 1826 dan itibaren Bektaşiliğin Takîbe uğramasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nihayet Musa Kazım oğlu Mehmed Takîyüddin İstanbul'a giderek hem tahsilini sürdürmüş hem de dergahın tevliyeti için çalışmış ve (1288/1871) tarihiyle tevliyet ve zaviyadarlık beratını babası Musa Kazım üzerine çıkartmıştır(78). Ayrıca köyün zaviyeye vakfiyeti için çeşitli dairelerle yazışmalarda bulunmuştur. Babasının ölümü ile 1312 saferinin onbeşinci günü Zaviye Vakfının tevliyeti ve zaviyadarlığı Mehmed Takîyüddin Efendi Uhdesine geçmiştir. Ayrıca 3 Temmuz 1329 tarihinden itibaren de Uluköy'ün a'şar bedeli, evkaf dairesince 17.270 gurusu olarak kararlaştırılmış, değirmen ve bağların gelirinin ilave edilerek verilmesine dair berat tevcih edilmiştir(79). Fakat bu iş hiç de kolay olmamış, Takîyüddin Efendi yaklaşık yirmiüç yıl bununla ilgili yazışmalar yapıp uğraşmıştır(80).

Takîyüddin Efendinin bütün bu çabalarına rağmen, dini ve ictimai fonksiyonu kalmayan zaviye 1925 yılından itibaren tamamen işlevini kaybetmiştir, bugün ise ibadete açık bir cami ve gelenlerin ziyaret ettiği bir türbe durumundadır.

76 Evkaf-ı Hümayun tezkeresindeki bu kayıtda da bir yanlışlık gözüküyor. Çünkü aradan bir asırlık bir zaman atlanmış, 1108 olması daha muhtemeldir.

77 Bkz. Evkaf-ı Hümayun tezkeresi, Belge No: 4.

78 Bkz. Reblü'l-evvel 1294 tarihli Berat, Belge No: 6.

79 Bkz. 2 Reblü'l-evvel 1312 ve 9 Ramazan 1334 tarihli Beratlar, Belge No: 7-8.

80 Mehmed Takîyüddin Efendi tahsilini İstanbul'da yapmış, daha sonra Huzur-ı Hümayun ders-i muhatipliği ve Bayezid Camii Şerifi Müciz ders-i âmliğinde bulunmuştur. Bkz. Belge No: 14.

## MANZUMESİ

Isparta İli Senirkent ilçesi Uluğbey kasabasında, etrafı bahçe duvarı ile çevrili bir alanda yeralan manzume, cami ve buna kuzey-batı yönden bitişik olarak düzenlenen türbeden oluşur (Çizim 1, Resim 1).

Enine dikdörtgen plânlı olan camide mihrabın bulunduğu bölüm cepheden dışarıya taşırılmış, kuzeye soncemaat mahalli, soncemaat mahallinin doğusuna da minare yerleştirilmiştir.

Caminin duvarları ile minarenin kaldesi kesme taşla düzgün sıralar oluşturacak şekilde örülmüş, duvarlarının üst kısımlarında görülen kaba yonu taşlar ise muhtemelen tamiratlar sırasında buralara konmuştur (Resim 2). Son cemaat mahalli sonradan sıvanarak, üzeri yeşil badana ile boyanmıştır. Minarenin gövdesi ise tuğladır. Her bir cephede ikişer adet olacak şekilde yerleştirilen alt pencereler, mihrap çıkıntısının bulunduğu bölümde, mihrabın yanlarında ve çıkıntının doğu ve batı cephelerinde birer adet olarak yer alır. Pencerelerin hepsi dikdörtgen formudur ve dıştan düz atkılı takviye kemerlidir (Resim 3). Batı duvarda, kuzeyde yeralan pencere, hacet penceresi şeklinde türbe ile irtibatlandırılmıştır.

Soncemaat mahallinin üst örtüsünü taşıyan ana giriş, ortada iki mermer sütun parçasına, yanlarda ise minare kaldesi ile türbenin giriş cephesinde yeralan antik konsollar üzerine oturtulan dört ahşap direk tarafından taşınır. Bu girişten harim duvarına doğru atılan tall girişler soncemaat mahallinin üst örtüsünü biçimlendirmiştir (Resim 4). Soncemaat mahallinin harim duvarında, iki pencere arasında kalan bölümde kesme taş ile yapılan mihrap nişi bulunur. Kaş kemerli kavsaraya sahip olan nişin etrafı basit profillerle zenginleştirilmiştir (Resim 5).

Tamamen kesme taşlarla düzenlenen ve mihrap ekseninden biraz batıya kaydırılan cümle kapısı basit silmelerle hareketlendirilmeye çalışılmıştır (Resim 6). Sağdaki sövenin dış silmesinde kazıma tekniğinde yapılan mühr-i Süleyman ile, selvi ağacını hatırlatır bir motif bulunur. Bu motifin içerisine altıgen formu bir eleman yerleştirilmiştir (Resim 7). Soldaki sövede ise üstteki daha büyük olan iki adet mühr-i Süleyman vardır.

Girişten, kuzey-güney doğrultusunda dört sıra destekle beş sahına bölünen harime geçilir. Farklı genişlikteki sahnınlar, ahşap sütunlar üzerindeki yas-

tıklara oturtulan ahşap kirişlerle oluşturulmuştur. Mihrabın bulunduğu bölüm dışarıya taşırılmış, bu bölümü de içine alan orta sahin diğerlerinden daha geniş tutulmuştur. Söz konusu çıkıntının batısında kalan bölüm, doğudakinden 1m. daha geniştir. Çıkıntının güney duvarı ortasına kesme taş ile yapılan yarım daire formu mihrap nişinin çevresinde basit silme ve profillerle oluşturulan süsleme dikkati çeker(Resim 8). Kavsara sivri kemerlidir. Mihraptaki bu öğeler dışında, harimin tamamen sıvalı olan iç duvarında süsleme görülmez. Harim de soncemaat mahallinde olduğu gibi günümüzde ahşap kirişlemeli düz dam şeklinde örtülüdür. Dıştan ise dört yönlü kırma çatıdır. Yalnız caminin üzeri 1974 yılına kadar kara örtü yani toprak damlı iken, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1974-1975 yıllarında yapılan onarımlar sonucu bugünkü şeklini almıştır(81).

Harimin kuzeyinde, ahşaptan yapılan ve girişin hemen batısından ahşap merdivenle çıkılan kadınlar mahfili bulunur. Mahfil batı tarafta ileriye doğru uzatılmıştır. Harimin doğu duvarındaki iki pencere arasında dolap mevcuttur.

Kaidesi ve pabuç kısmı caminin beden duvarları ile aynı teknikte yapılan minarenin diğer bölümleri tuğla olup, üzeri sıvanmıştır. Silindirik gövdeli ve tek şerefeli olan minarede şerife altları tuğladan kirpi saçak şeklinde düzenlenmiştir (Resim 9). Girişin üzerinde yer alan kitabesine göre, orijinalde yarım kaldığı anlaşılan minare, Ramazan bin Halil'in yardımıyla H.1278/ M.1858 tarihinde tamamlanmıştır(82). Minarede sıvalar yer yer dökülmüştür.

Yapının içerisinde olduğu gibi dış kısmında da süsleme görülmez. Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi girişin sövelerinde bulunan mühr-i Süleyman ile selvi ağacı motifi ve duvarlara istinat ettirilen devşirme antik konsollar az sayıdaki süslemeyi oluşturur.

Caminin kuzeybatı köşesine bitişik olan ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir plân şeması gösteren türbeye doğudan girilir. Kaba yonu taş ve devşirme antik malzeme kullanılarak inşa edilen yapıdaki işçilik camiye göre daha özensizdir. Doğu, batı ve güney cephelerde birer adet alt ve üst pencere bulunur. Alt pencereler dikdörtgen şekilli olup, dıştan caminin pencereleri ile

81 Mustafa Karatürk, 'Caminin üzerinin Veli Baba'nın sağlığında halkın yardımıyla karaörtü olarak kapatıldığını, bugünkü kırma çatının ise 1974 yılında yapıldığını belirtmektedir', Karatürk, M., İki Cihan Hazinedan Seyyid Veli Baba Sultan ve Türbesi, Ankara, Tarihsiz, s.53

82 Mustafa Karatürk, 'Minarenin kaldesinin orijinal olduğunu, diğer kısımlarının ise 1278 (M.1858) de tamalandığını ifade eder', Karatürk, M., a.g.e., s.53

benzerlik gösterir. Kuzey dış duvarda tuğla ile oluşturulan ve mukamalı kavsaraya sahip olan niş ile üst pencere, bu cepheyi hareketlendiren mimari öğeler olarak bellir (Resim 10).

Türbenin girişinde, caminin soncemaat mahallinden geçilen ve beden duvarlarından oldukça öne taşan bir medhal bulunur. Medhalin giriş boşluğu büyük kemerli bir niş içerisindedir. Kareye yakın dikdörtgen şekilde düzenlenen medhalin kuzey ve güney duvarlarında birer niş mevcuttur. Güneydeki niş yarım daire şeklinde düzenlenmiş, kuzeydeki ise dikdörtgen formudur. Medhalin üzeri pandatiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür.

Medhalden, yine bir kapı vasıtasıyla türbenin esas kısmına girilir. Girişin üzerinde iki kitabe yer alır. Dikdörtgen formlu türbenin iç kısmında doğu-batı doğrultusunda düzenlenen ve bu duvarlardaki konsollara oturtulan iki kemer, yapının üst örtüsünün biçimlenmesinde belirleyici unsur olarak görülür. Kemerler arasında kalan kare bölümün üzeri pandatiflerle geçilen büyük bir kubbe ile örtülmüş, yan taraflarda ise birer küçük kubbeye yer verilmiştir. Büyük kubbe dışardan sekizgen bir kasnakla yükseltilmiştir. Türbenin içinde kuzey-güney yönünde düzenlenen ve etrafı 1m. yüksekliğinde duvarlarla çevrili olan dikdörtgen alanda, üzeri açık sanduka şeklinde dokuz adet mezar bulunur. Bunlar Veli Baba ve yakınlarına aittir. Yapının içerisi tamamen sıvalıdır ve herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Türbenin iç kapısı üzerinde iki kitabe mevcuttur. Bunlardan 6 satırlık ilk kitabe 30x40 cm. ölçülerindeki mermer üzerine kabartma olarak yazılmış olup türbenin inşa kitabesidir.

Okunuşu:

Berdei Dergahı Ali Hazreti Paşayı Zor

Niyyeti halisle yapıdırup Lillah için

Aslı Çerkez Mürtaza namı Sehade Hatemi

Misli bulunmaz (İki kelime okunamadı) Beytullah için

Hamdedüp anı için didi Hilmi Tarlı

Türbe bünyad eyledi Kutbu Veliyullah için

Ketebetül Fakir Hüseyin Veli(83)

Kitabenin metnini yazan Hüseyin Veli, Veli Baba'nın kendisidir.

Yine 30x40 cm ölçülerindeki memmer üzerine kabartma olarak yazılan diğer kitabe ise, türbenin yapılması için yardımcı olan Murtaza Zor Paşa'nın ölümünden sonra eserin İsparta mütesellimi Memi Ağa zamanında Mehmet Ağa tarafından tamamlattırıldığı belirtilmektedir.

Okunuşu:

Desitan itdi cihanda ol Kadım-ü Layezel  
Bu makamı Dilküşa bu binayı Cennet misal  
Masivayı tert edüp buldu bakayı cavidan  
Mir-i miran Server-i Zo Murtezaya Zaval  
Bende-i Mutemet Mehmet Ağa mahzar-ı asar olup  
Hatmoldu şazi tamam İlahi ahir Memi Ağa  
Kâtip Derviş Mustafa sayd edüp  
Tarih için Mahi Muharremgazal

Mimar Zuhuri(84)

İnşa kitabesinden türbenin H.1024/M.1613 tarihinde bitirildiği anlaşılmakla birlikte cami ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yalnız cami ile türbenin ortak duvarlarındaki dilatasyondan, caminin türbeye göre daha geç tarihli olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Karatürk "Türbe yapılırken bitişindeki cami kısmında aynı zamanda türbe ile birlikte temeli atılmıştır" demektedir (85). Yine Karatürk üzeri yarım kalan caminin Veli Baba'nın sağlığında mahalli halkın yardımı ile oklarla direk ve mayıslarla kara örtü olarak kapatıldığını ifade eder(86). Söz konusu bilgilerin hangi belgeye dayanılarak verildiği belirtilmediğinden, gerçeklik payı hakkında yorum yapmak zordur. Fakat cami ile türbenin mimari ve inşa özelliklerinin benzerlik göstermesi sebebiyle her iki yapının birbirine yakın tarihlerde inşa edildiklerini söylemek mümkün görünmektedir.

84 Karatürk, M., a.g.e., s.96

85 Karatürk, M., a.g.e., s.53

86 Karatürk, M., a.g.e., s.53

## DEĞERLENDİRME

Camilerde mihrabın bulunduğu bölümün dışarıya doğru taşınması, Beylikler döneminden itibaren Türk Sanatında uygulama alanı bulan bir özelliktir. Belli periyodlarla devam eden bu sistemin tek kubbeli camilerde 16.yy.ın son çeyreğine kadar az kullanıldığı, bundan sonra ise önemli ölçüde uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Konu ile ilgili olarak Aptullah Kuran "Caminin kible duvarında çıkıntı yapılarak, mihrabın bu çıkıntı içerisine konması Osmanlı camilinde erken döneme inen bir geçmişe sahiptir. 1385-6 tarihli Bursa Murad Hüdavendigar Camilinde mihrap çıkıntısının ilk örneğini görürüz. İstanbul'daki erken önemli örnek ise 1485 tarihli Davud Paşa Camii olmaktadır. Birincisinin mihrap çıkıntısı caminin beşik tonozlu, uzunlamasına dikdörtgen kiteli yapısına ters düşmez. İkincisinde ise cami yapısı tek kubbeli kare küpten oluştuğu için mihrap çıkıntısı iç mekana kible yönünde hareket hissi vererek caminin statik havasını bozar. Böylece çelişkili bir durum ortaya çıkar. Bu yüzden de mihrap çıkıntısının tek kubbeli camilerde nadiren kullanıldığını ve Sinan'ın 1580'li yıllara tarihlenen camilerinde çok sık görülürse de, daha önceki dönemlerde mihrap çıkıntısına özel bir etki ya da uygulama amacı dışında başvurmadığını söyleyebiliriz" demektedir(87).

Osmanlı dini mimarisinde, mihrap bölümünün cepheden dışarıya doğru taşındığı enine dikdörtgen formlu camilerde, harım ve buna bağlı olarak da üst örtü farklı şekilde biçimlendirilmiştir.

1496 tarihli İstanbul Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camisinde merkezi kubbe genişliğindeki bir bölüm güney yönde dışarıya doğru taşınmış ve bu bölüme mihrap yerleştirilmiştir. Doğu ve batı yönde birer bağımsız ayak ile, kuzey ve güneyde beden duvarlarına istinat ettirilen ayaklar üzerine oturtulan merkezi kubbenin doğu ve batı taraflarında ikişer adet küçük kubbe görülür. Mihrabın bulunduğu çıkıntının üzeri ise yarım kubbe ile örtülmüştür (Çizim 2).

1587 yılında tamamlanan ve Atik Ali Paşa Camisi ile benzer plân şeması gösteren Manisa Muradiye Camisinde ise kare kaide üzerine oturtulan merkezi kubbenin doğu ve batı taraflarda yarım çapraz tonozlarla genişletildiği, bu bölümlerden biraz daha dar tutulan ve mihrabın da içinde yer aldığı güneydeki çıkıntının da yine yarım çapraz tonozla örtüldüğü görülür (Çizim 3).

87 Kuran, A., Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.114

1560'lı yılların sonlarına tarihlenen Babaeski Semiz Ali Paşa Camisinin plan şemasında sekizgen kaide üzerine oturtulan ortadaki merkezi kubbe, köşelerde eksedralarla genişletilmiş, kubbeyi destekleyen kemerler doğu ve batıda bağımsız, kuzey ve güney de ise duvarlara bitişik ikişer ayağa oturtulmuştur. Köşelerde büyük ölçekli eksedralar bulunur ki, aynı büyüklükteki bir başka yarım kubbe mihrabın bulunduğu çıkıntıyı örtmektedir (Çizim 4). Aynı plan şemasının tekrarlandığı İstanbul Eğrikapı'daki Kazasker İvaz Efendi Camisinde, doğu ve batıdaki ayaklar duvarla bitleştirilmiştir.

1583 yılında tamamlanan İstanbul Toptaşı Atık Valide Camisinin ilk planında, doğu ve batıdaki bağımsız olan altı ayak üzerine oturtulan merkezi kubbe köşelerde eksedralarla genişletilmiştir. Dışarıya doğru çıkıntı yapan mihrabın bulunduğu bölümün üzeri de yine eksedralarla eş büyüklükte yarım kubbe ile örtülmüştür (Çizim 5a). Harım daha sonra, yan taraflara ilave edilen ve ikişer küçük kubbe ile örtülen bölümlerle genişletilmiştir (Çizim 5b).

Yine 1586 tarihli İstanbul Mesih Paşa Camisinde ise merkezi kubbe sekiz ayak üzerine oturtulmuş, bunlardan doğu ve batı taraftaki ikişer ayak bağımsız olarak düzenlenmiştir. Merkezi kubbenin doğu ve batı taraflarında üçer adet küçük kubbe bulunur (Çizim 6).

Enine dikdörtgen planlı ve mihrap bölümünün dışarıya taşındığı camilerin örtü düzenlemesinde ahşap kirişlemeli düzdam şeklinde bir uygulamaya gidildiği görülür. Bu düzenlemede ya ahşap ayak, yada kâgir ayak ve kâgir kemerden oluşan destek sistemine yer verilmiştir. Kâgir destek sistemli ve ahşap kirişlemeli düzdam şeklindeki düzenlemeler, Şam İmeyye ve Kayrahan Camilerinde olduğu gibi İslamiyetin ilk dönemlerinden itibaren uygulama alanı bulan ve Anadolu'da da hemen her dönemde tatbik edilen bir sistem olarak karşımıza çıkar. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 15.yy.ın 2. çeyreğine tarihlenen Niğde Altınhisar Karamanlı Camisinde mihrap bölümü cepheden dışarıya taşınmış, harım ise mihrap duvarına paralel dört sahina bölünmüştür(88). Sahinleri ayıran destek sisteminde devşirme sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmış, üzeri ise ahşap kirişlemeli düzdam şeklinde örtülmüştür (Çizim 7).

88 Dülgerler, O.N., Karamanoğulları Dönemi Mimarlığı, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s.79



Benzer örtü düzenlemesi özellikle Karamanoğulları Beyliğinin bazı camilerinde de görülür. 1302 tarihli Ermenek Ulu Camii, 1374-1420 yıllarına tarihlenen Karaman Arapzade Camii ile 14.yy.a tarihlenen Karaman Dikbasan Camileri mihrap duvarına paralel sahinlara bölünmüş, sahinler ayakların birbirine kemerlerle bağlanmasıyla oluşan destek sistemleriyle birbirinden ayrılmıştır. Camilerin üzeri ise ahşap kirişlemeli düzdam şeklinde örtülmüştür.

1312 tarihli ve Aydınoğulları Beyliğine ait olan Birgi Ulu Camisinde de harım mihrap duvarına dik olarak beş sahına bölünmüş, sahinler sütunların yine birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla oluşan destek sistemleriyle ayrılmış ve üzeri ahşap kirişlemeli düzdam şeklinde örtülmüştür.

Vermiş olduğumuz enine dikdörtgen plânli bu örnekler dışında, kare veya kareye yakın dikdörtgen şekilli harım uygulamasında da mihrabın bulunduğu bölümün dışarıya taşındığı çok sayıda cami bulunur. Kısaca tanımlamaya çalıştığımız örneklerden hareketle mihrap bölümünün dışarıya taşındığı enine dikdörtgen formu camilerde genellikle kare, altıgen veya sekizgen kalde üzerine oturtulmuş merkezi kubbenin eksedralarla genişletildiği, bazılarında merkezi kubbenin doğu ve batı taraflarında kalan bölümlerin küçük kubbe veya tonozlarla örtüldüğü; bazılarında ise ahşap kirişlemeli düzdam şeklinde bir uygulamaya gidildiği görülür.

Veli Baba Camisinin kuzey ve güney duvarlarında bulunan konsollar, yapının günümüzdeki gibi beş sahinli ve ahşap direkli olarak plânlanmadığını göstermektedir.

Söz konusu konsollardan ve benzeri planlı mevcut örneklerden hareketle, Veli Baba Camisinin orijinal plân ve örtü düzenlemesi için bazı görüşler öne sürülebilir. Bunlardan birincisi konsolların hizasından doğu ve batı yönde biraz geriye çekilecek birer ayakla oluşacak altıgen bir düzenlemede, ortadaki bölümün üzerinin büyük bir kubbe, köşelerdeki kısımların ise küçük kubbe veya eksedralarla örtülmesidir. Mihrabın bulunduğu çıkıntının da yarım kubbe ile örtülmesi gerekir. Günümüzde yapıda üst örtü ile ilgili olarak herhangi bir geçiş ögesinin bulunmaması ve benzer şekilde doğu ve batı duvarında ayaklar hizasında konsollara yer verilmemesi bu düşüncenin mümkün olmayacağını gösterir. Diğer bir görüş ise, konsollar hizasında ortada yer alacak bir veya iki kâgir ayağın kemerlerle kuzey ve güney duvarındaki konsollara bağlanması sonucu oluşacak olan üç sahinli sistemde, üst örtünün ahşap kirişlemeli düz tavan şek-

linde olacağıdır ki, konsolların mevcudiyeti, bingi bulunmaması ve aynı zamanda mihrap çıkıntısının başlangıcında iç yüzeyde yine kemer izlerine rastlanmaması bu görüşün uygun olduğunu gösterir. Mihrap çıkıntısının iki tarafında kalan bölümlerin birbirinden farklı genişlikte olmasında bu görüşümüzü desteklemektedir. Soncemaat mahallindeki konsollardan hareketle bu bölümün üzerinin de ya üç kubbe ile ya da harimdeki gibi kemerler üzerine oturtulan düz dam şeklinde örtülmesinin programlandığı söylenebilir (Çizim 8).

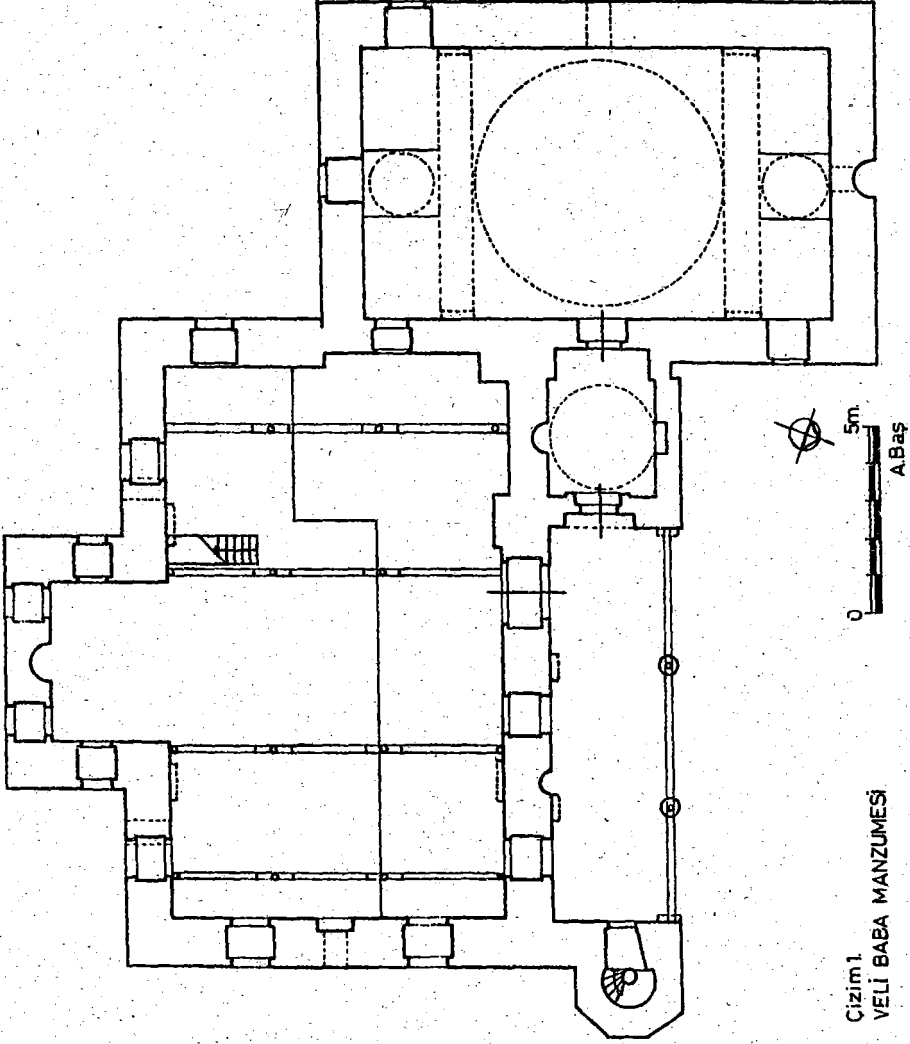
Velibaba 16. ve 17.yy.larda Uluğbey'de yaşamış bir bektaşî şeyhidir. Veli Baba 12 Recep H.1047/M.1637 tarihli vakfiyesine göre Uluborlu şehrine bağlı İlegüb (Uluğbey) köyünde bulunan sınırı komşular ve halk tarafından malum olan ve kadı evi diye bilinen evi bütün müstemilatı ile birlikte ve iki kıta bağları meyveli ve meyvesiz ağaçları, misafirhane, aşhane ve üç kazan ile iki sofrasahani, yine aynı şehire bağlı Yassıvıran sınırı içinde Davud Değirmeni diye bilinen mülk değirmenini dergahına vakfetmiştir(89).

Sözkonusu vakfiyeden Uluğbey'de bir ev, bir misafirhane ve bir de aşevinin bulunduğunu öğreniyoruz. Bu eserlerden misafirhane ile aşevinin büyük bir ihtimalle manzume içerisinde yer alması gerekir. Vakfiyede sözü edilen eserlerden hiçbir günümüze kadar ulaşamadığından, bu yapılar hakkında yorum yapmak zordur. Manzume yakınındaki bir evin altında bulunan küçük bir mekan Veli Baba'nın çilehanesi olarak adlandırılmaktadır(90).

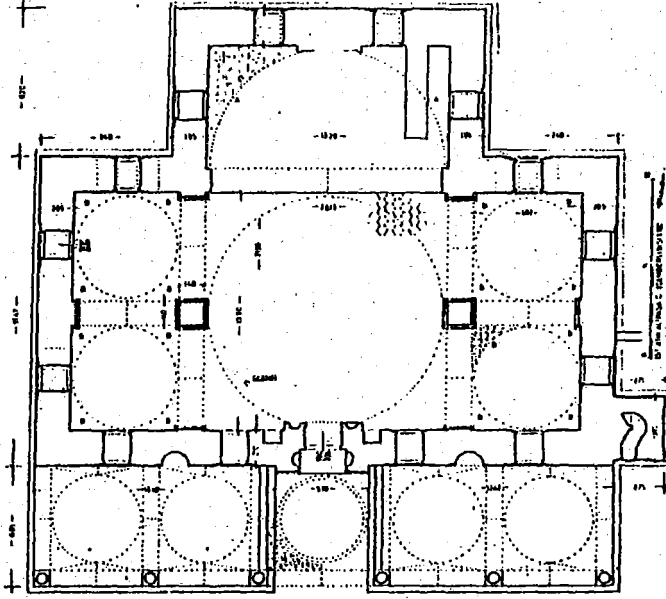
---

89 Veli Baba Menakıbnamesi, Hazırlayan: Noyan, B., İstanbul, 1993, s.268

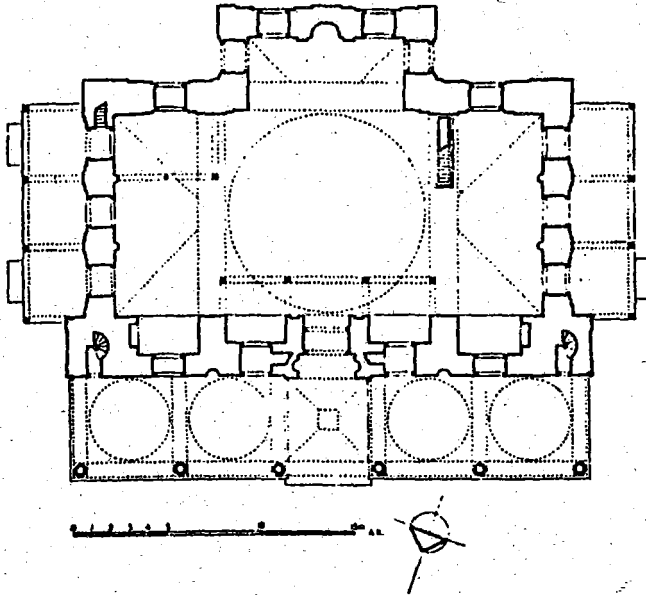
90 Karatürk, M., a.g.e., s.61



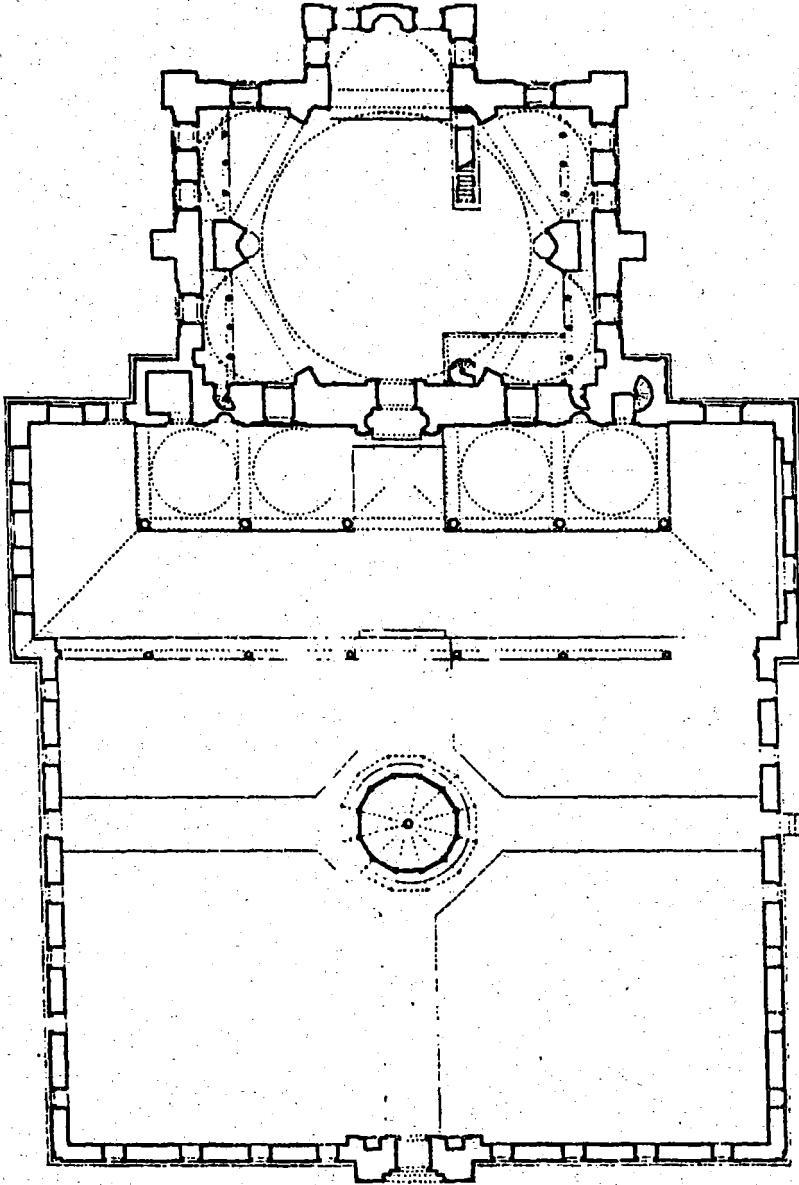
Çizim 1.  
VELİ BABA MANZARASI



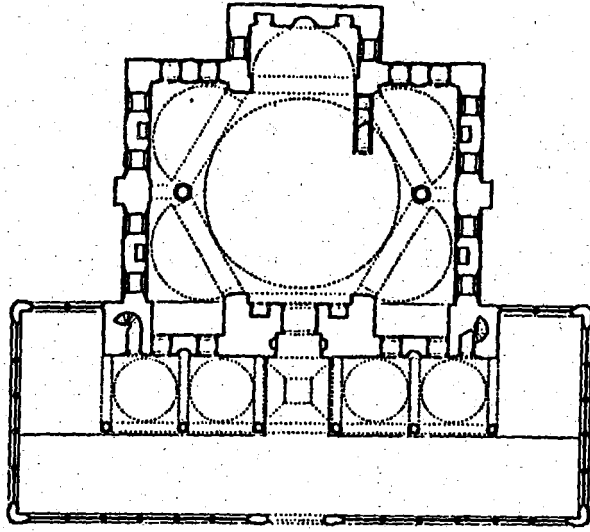
Çizim 2. İstanbul Atik Ali Paşa C. (İ.A.Yüksel'den)



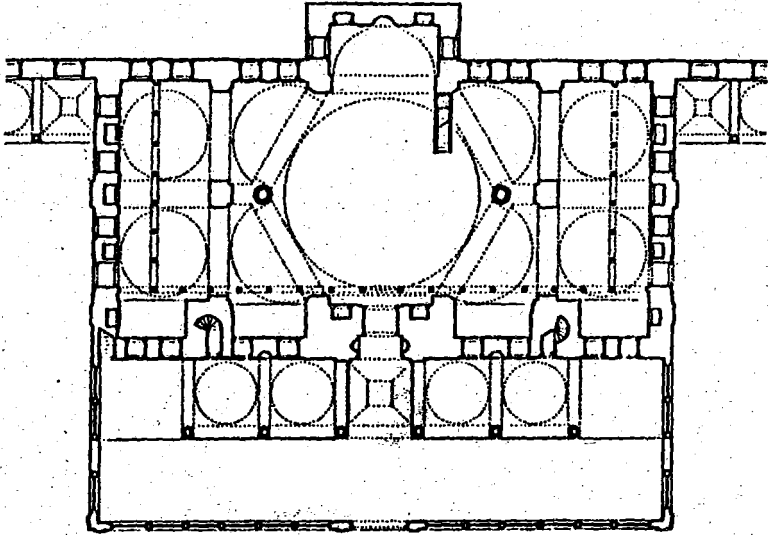
Çizim 3. Manisa Muradiye C. (A.Kuran'dan)



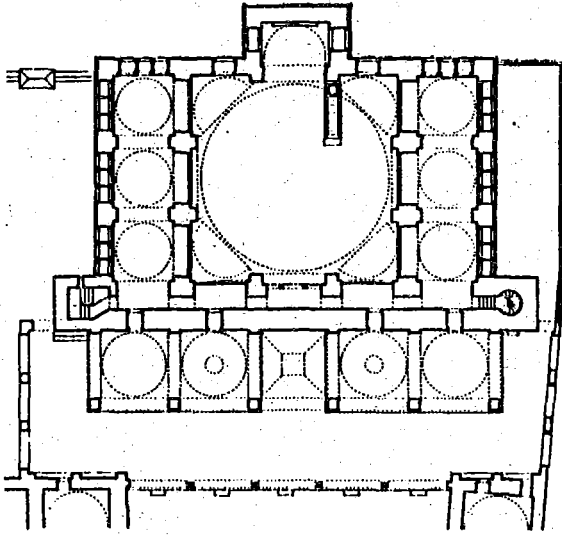
Çizim 4. Babaeski Semiz Ali Paşa C. (A.Kuran'dan)



Çizim 5a. İstanbul Atik Valide C. ilk Plan  
(A.Kuran'dan)

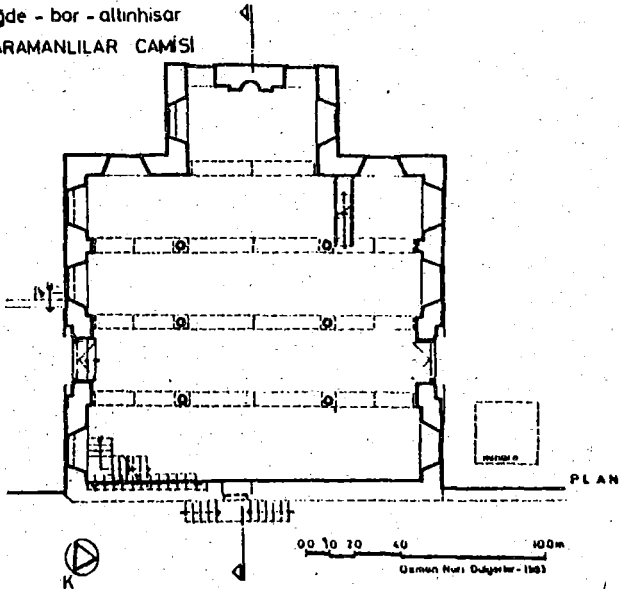


Çizim 5b. İstanbul Atik Valide C. Şimdiki Plan  
(A.Kuran'dan)



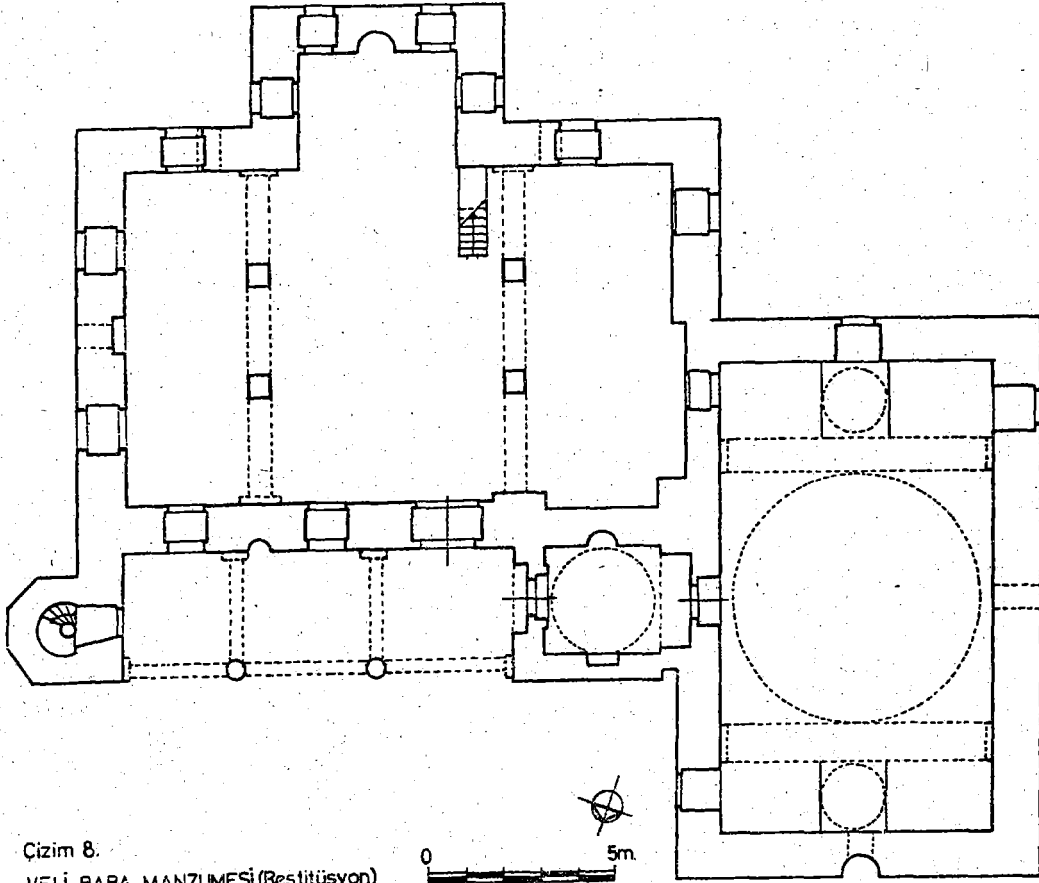
Çizim 6. İstanbul Mesih Paşa C. (A.Kuran'dan)

niğde - bor - altınhisar  
KARAMANLILAR CAMISI



Çizim 7. Altınhisar Karamanlılar C.  
(O.N.Dülgerler'den)

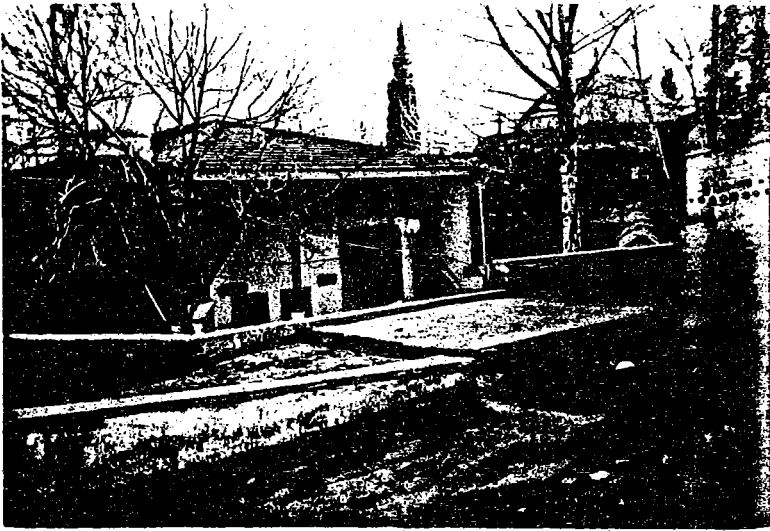
167



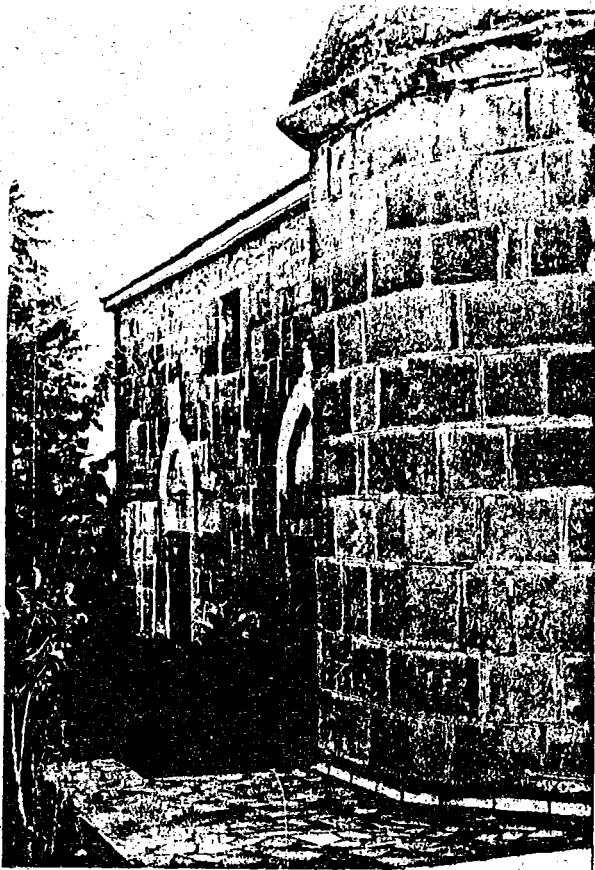
Çizim 8.  
VELÎ BABA MANZUMESİ (Restitüsyon)

0 5m  
A.Bas

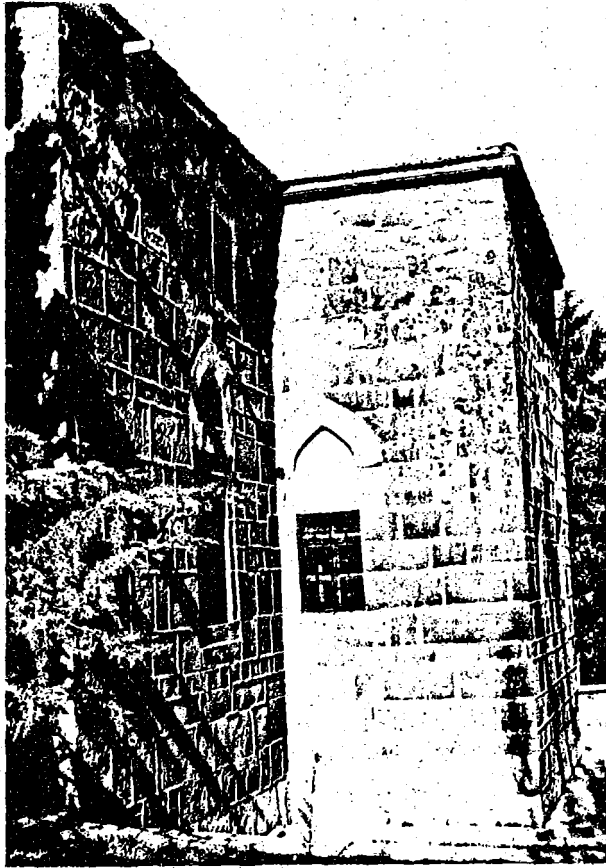




Resim 1.



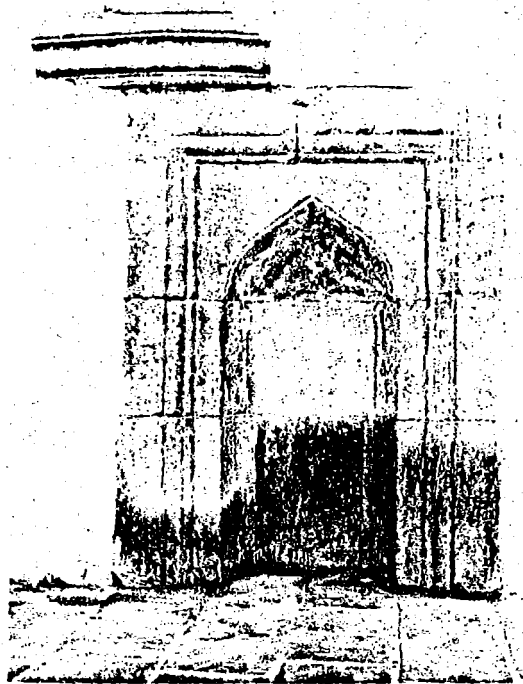
Resim 2.



Resim 3.



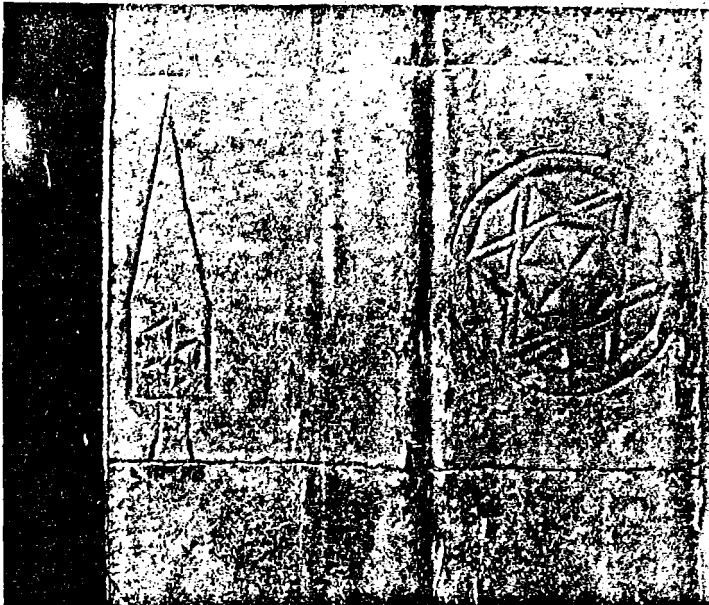
Resim 4.



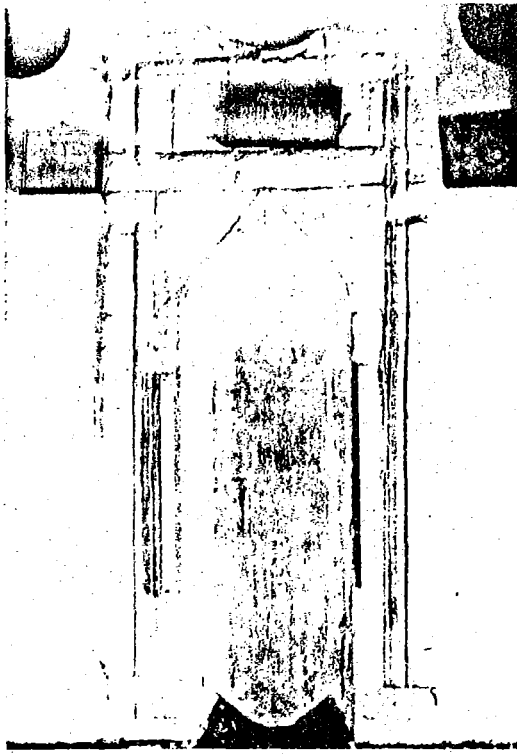
Resim 5.



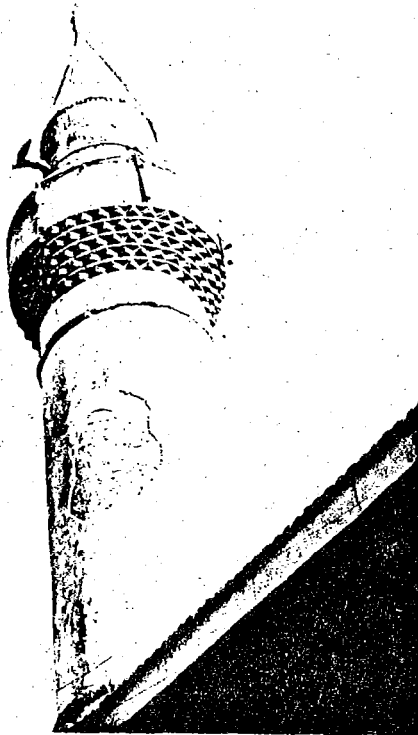
Resim 6.



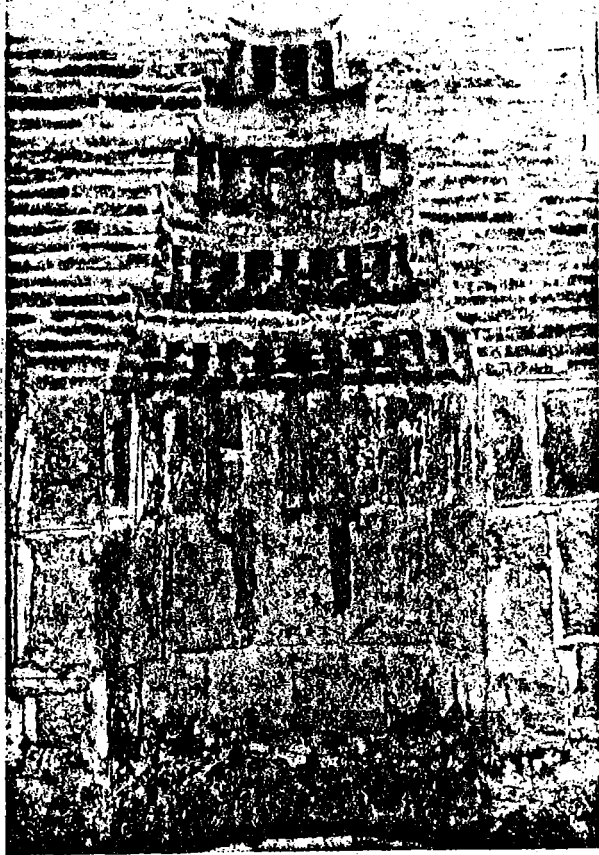
Resim 7.



Resim 8.



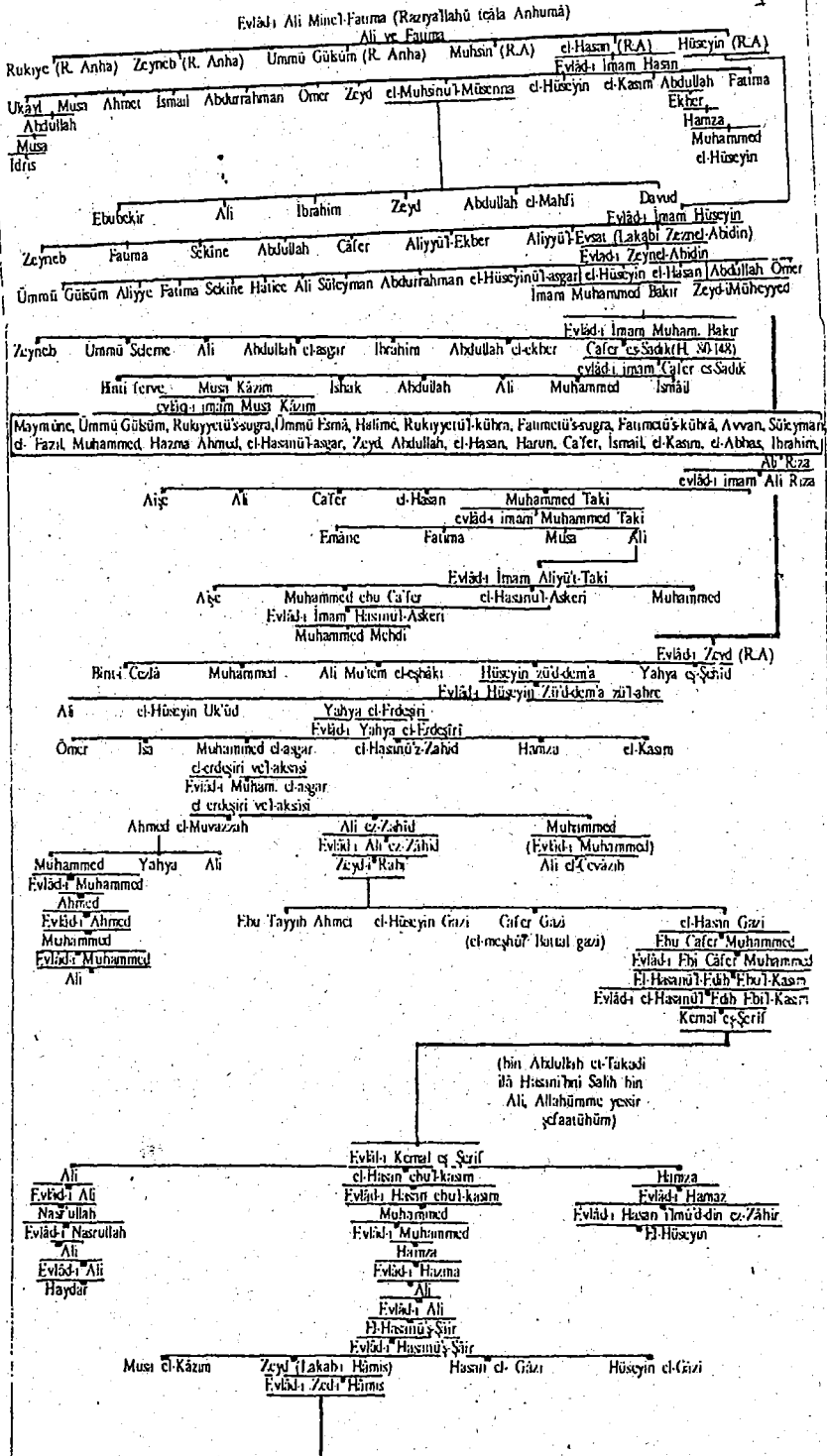
Resim 9.

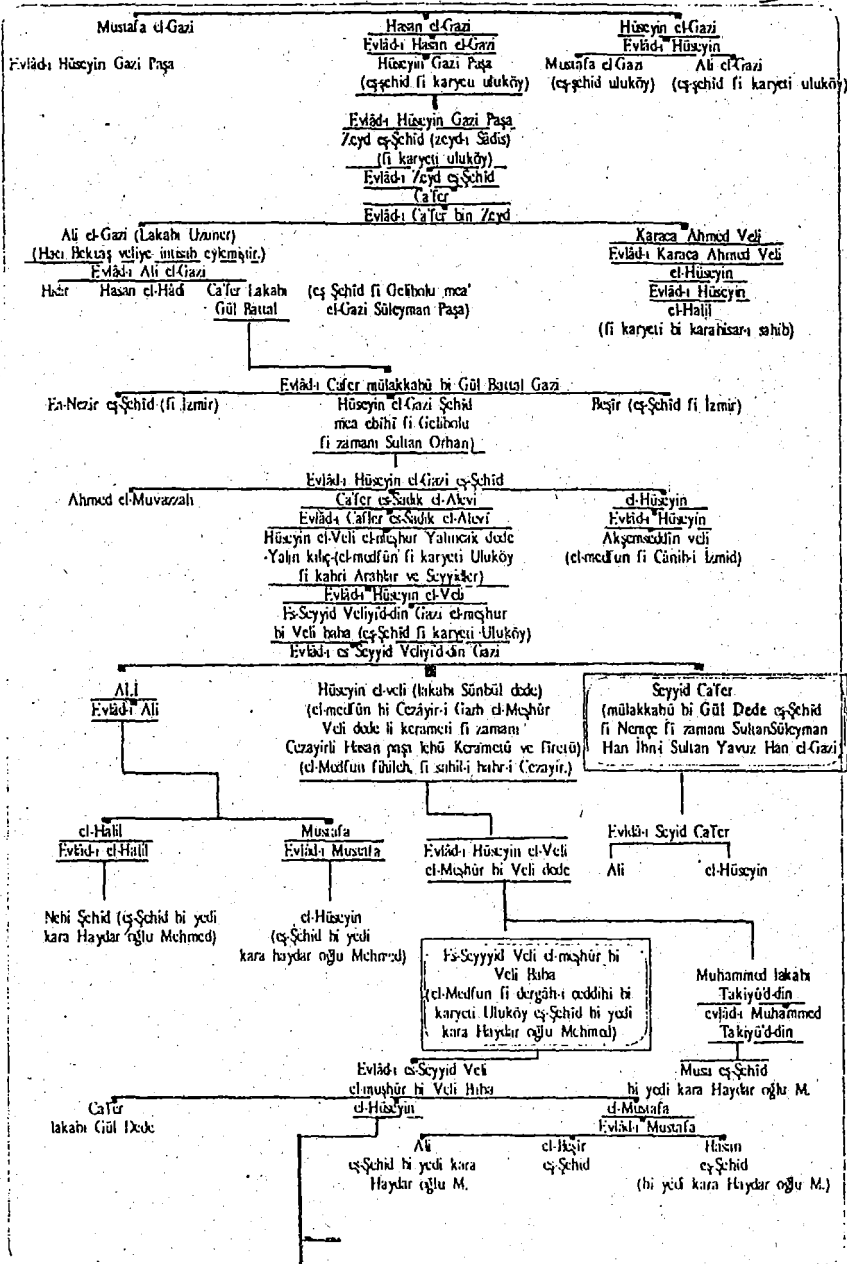


Resim 10.

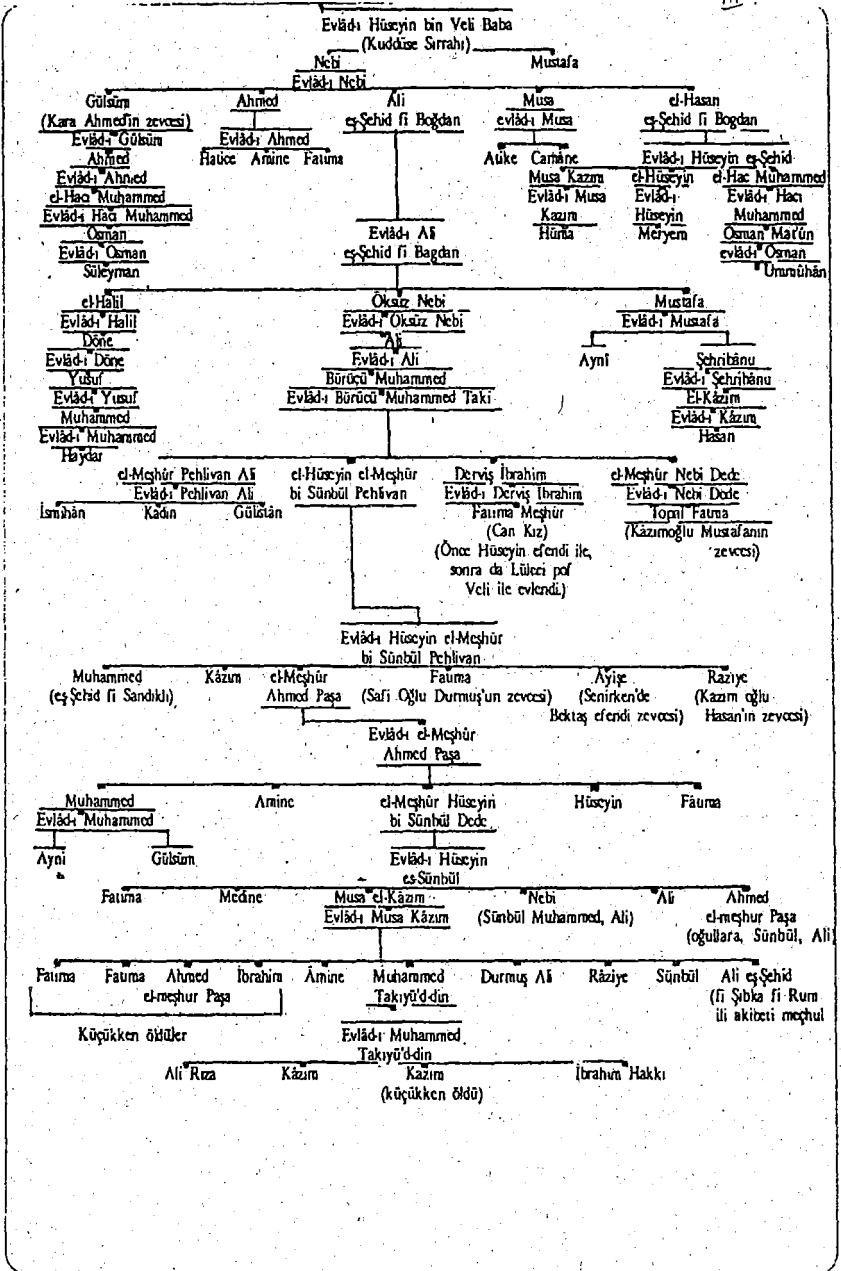
**şeceresi**

T









EKLER

Belge No: 2

taallaka-nazari

La raybe fi sihhate hezihî's-şecerate'l-aliyyete llenne men ketebe fihî gurrun ve gurratün ve eiazze-l-saidâtün münezzehun an raybin ve en nehüm Al-ün' nebyyi mine'l-arabi ketebehü el-fakir ileyhi teala es-Seyyid Nureddin el-hüsnî minel-cezâir müvelliden ve'l-İstanbulî müvattinen en-nâkib ale'l eşraf il memâlik-i devleti'l aliyye-i el-Osmaniyye afa ahnü.

İşbu şecere-i aliyye'nin sihhatlî nukaba-l eşraf ile saîdât-ı kırâm ve ulemâ-i a'lâmın tasdikât-ı vakıalarından numâyân olub hâmil-i zî iftiharı es-Seyyid Mehmed Taklyüddin Efendi'nin ve fi metni şecerede muharrer olan silsile-i fahireye dahil olduğu nüfus tezkeresiyle evrak-ı saire-i resmiyeden müsteban olduğu tasdik olunur.

Ketebe hü el-fakir el-müstemid mine'l-azizil'allam ve turâb-ı akdam es-Saidât ül-kırâm ve müsteşar eş-şeyhül İslam Mehmed Sa'id bin El-Hac Hüseyin Efendi el-Malatyavî eş-Şehir bi kurazâde enalehüllahü ma bimuradihi teallaha nazari.

Hezihî şeceratin mübareketin asluha sabit ve feruha fi's-sema ketebehü'l-fakir Seyyid Mehmed Ali Riza en-nâkib ale'l-eşrafî memallik üd-devleti'l aliyyeti'l-Osmaniyye

küllü ma fi hezihî's-Şecerati mine'n-nesebi fehüve sahihun ketebehü Zeyd bin El-Hüseyin bin Ali min eşrafî Mekketi't-dai

küllü ma fi hezihî's-şecerati mine'n-nesebi fehüve sahihun ketebehü müfti bi kaza-i Yemen

La raybe fi sihhatiha ketebehü es-Seyyid Abdul-lah bin Mehmed min eşrafî'l-Yemen

Hezihî şeceratin mübareketin asliha sabit ve feriha fi's-sema-i ketebehü el-fakir Hacc Abdur-rahman Efendi Zade Mustafa Tevfik El-Hüseyin en-nâkib ale'l-eşraf ilmemaliki'd-devleti'l-aliyyeti'l-Osmaniyye

küllü ma fi hezihî's-şecerati mine'n-neseb fehüve sahihun ketebehü Abdul-lah bin Yahya el-mücahid El-Yemeni Ed-Dai

Küllü ma fi hezihî's-Şecerati mine'n-nesebi fehüve sahihun ketebehü Abdul-lah bin kayid bin Naçî El-Ebyaz El-Haşidi'l-Yemeni Ed-Dai

la raybe fi sihhatiha ketebe es-Seyyid Abdullah bin Mehmed min eşrafî'l-Yemen

teallikün nazari bende-i şecere-i mübareke

fi's-sema-i ketebehü'l-fakir Hacc Abdur-Rahman Efendi zade Mustafa Tevfik el-Hüseyin en-nâkib ale'l-eşraf ilmemaliki'd devleti'l-aliyye el-Osmaniyye

küllü ma fi hezihî's-şecerati mine'n-nesebi fehüve sahihun ketebehü Abdul-lah bin Yahya el-mücahid el-Yemeni ed-Dai.

la Şühbetü fi sihhatihe ketebehü el-Hasan bin Ahmed el-emir en-Nakib ale'l-eşraf

la şekke vela şühbeti fi sihhatiha ketebehü'l-fakir es-Seyyid Ahmed Nazif bin el-Hac Mehmed bin Ali el-muallim bi mektebi Nüvvab.

Hezihî Şeceratin mübareketin asliha sabitün ve feriha fi's-Semai ketebehü el-fakir es-Seyyid Osman Osman Nuri ibn el-hac Ahmed el-Müdir'ül muallimhane-i Nuvvab

küllü ma fihezihî's-şecerati mine'n-nesebi fehüve sahihun ketebehü Abdullah bin Kayid bin Naci el-ebyaz el-Haşidi el-Yemeni ed-Dâi

kad ittalaknâ ala hezihî's-şecerati's-şerife fevecedena ha sahihaten ve ene'l-fakir ileyhi teala mine's-şadeti'l-aleviyyeti'l-Hüseyin es-Seyyid Ömer ibn's-Seyyid Mehmed el-Attas el-medani Burhurci el-Hazreti muattana afa ahnü.

fi 13 muhârrem sene 1311 tesebbet e'l-mazmûnehu indi ve hakemtü bi sihhatihi es-Seyyid Mustafâ Hulusî İbn-i Abdullah İbn-i Mustafa el-Mevle'l-hilafe bi kaza-i Uluborlu ve mekahü el fakir ileyhi azze şanühü.

Sebbete mazmunelu indî ve hakemtü bi sıhhati Hüseyin Hüsnü İbn-i Ahmed bin Hasan Rizelî el-meviel-hilafe bi kaza-ı uluborlu nemekahü el-fakir İleyhi azze şanühü.

fi 16 zilhicce 1311 tesebbete mazmunehü indî ve hekamtü bi sıhhatli şeref zade hafidî es-Seyyid Hüseyin neş'et İbn-i Mehmed refi İbn-i Hüseyin el-meviel hilafe bi medinet-i İsparta nevekahü el fakir İleyhi izze şanühü(...)

Zeydiş-Şehid İbn Ali bin imam Hüseyin neslinden Kutbul-arifin Seyyid veliyi'd-din Gazî dokuz yüz tarihî evvelinde Horasan Sürra men ra'e Şehrîne gitmiş oraca Şecerede mezkûr imam Mehmed. Takî mahdûmı Musa neslinden Abdü'l-vaahid Çelebi kerimesi Gelincik Ana Sultan demekle meşhure Fatimatü'z-Zehra binti Abdü'l-Vahidi tezevvüc idüb 901 tarihinde Seyyid Ca'fer ve 904 tarihinde Seyyid Hüseyin naman İki mahdûmı Fatimatü'z-Zehra'dan tevellüd idüb ve 948 tarihinde Seyyid Veliyü'd-din Gazî Müşarun İleyhime Gül-Dede ve Sünbül-Dede ile birlikte Macaristan'ın Budin şehrinin üçüncü defa alarak düşmandan tahlisına iştirak etmişler Müma İleyh Gül-dede Budin şehrinde Şehiden vefatıyla Kanun-ı Sultan Süleyman Ordusuyla cemaeten ve Ebû's-Suüd Efendi İmametiyle namazı eda olunmuş ve hak-ı Budin'e defn edilmiş Gül-Babayı Al-i aba meşhurdu diğer mahdûmı Sünbül dede demekle meşhur Sünbül Gazi Romanya'nın Ulubey nam nahlyesinde Şehiden vefat etmesiyle kezalik namazın ba'de'l-eda hak-ı Romanya'ya defn edilmiş rahmetu'llahi aleyhima. Müşarın İleyh Seyyid Veliyü'd-din, tekyesine gelüb Gelincik Ana Sultanı Gelincik yaylasında bulmuş 948 tarihî.Reblu'l-Evvel'in 12 ci günü yaylayı mezkûrede vefatıyla Seyyid Veliyü'd-din el-Gazî kendî ellyle defn idüb bir ziyaretgah İtmıştır. ba'de İsküdar'a azimete yedinde mevcut temur gürzi İsküdar'da bir zaviye'de emanet bırakub Mısır rafikî Divanı Mehmed Çelebi'nin tekyesinde kırk gün açsabaşı ve mesnevi-hanlık vekaletinde bulunub ba'de İsküdar'dan temür gürzünü alub tayy-i mekan tarikleyle Cezayir'e azimet idüb oraca izhar-ı keramete 955 tarihinde irtihal-ı dar-ı beka idüb Şahil-ı bahre defn edilmiştir. Hafidî e'izze-i kirâmdan Seyyid Veli Baba İbn Seyyid Hüseyin Gazî 949 tarihî evvelinde tevellüd idüb 1057 tarihî ahirinde eşkıyadan Karâ Haydar Oğlu Mehmed ve Katırcı Oğlu Mehmed yedlerinde Şehid olup Uluborlu kazasının Uluköy karyesinde vaki Veli Baba dergâhı Şerifî derununda defn İdlmiştir. rahmetu'llahi aleyhim ecme'in.

Fahri kainat aleyhi ekmelüt-tahlyyat ve etemme's salâat Efedimiz Hazretlerinin kerîme-i muhteremesi olan fatîmetü'z Zehra el-betül razıye'l-lahü teala anha evlâdından İmamül-Hasan ve'l-Hüseyin razıya'llahü teala anhumâ efendilerimizden müteşe'ab ve müteselsil evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükür Şecere-i mübareke mezkûretül-esami zevatül-kirâm ve vacibül-ihitram nızanü'llahi teala aleyhim ecme'in hazerat-ı meyanından Konya vilayetinde İsparta Sancağında Uluborlu kazasında Uluköy karyesinde vaki dört kubbe üzre bina kılınmış olan ol âll dergâh-ı şerif derununda hak-ı ıtırnak olan Hasan Gazî ve Hüseyin Gazî ve Mustafa Gazî ve Ali Gazî el-Müfred ve Veli Baba ve Validesi Hatice ve zevcesi Fatıma Veli Baba kudûse sıruhu'l a'la Hazretlerinin evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükürü müteselsilen şecere-i mübarekede tahrir olunduklan vechiyle şecere-i mübarekenin hitamına değin bi'l cümle sada't-ı Alevlyye-i Hüseyinlyye'den olduklarını mesuku'l-kellmat-ı müslimin cem gaffirden mesmumumuz ve ol vechle yakinen ma'lumumuz olduğundan iş bu mahalle şerh ve imza eyleriz sene (1208).

1. an Liva-ı Kara Hisar-ı Sahib, Sandıklı Kazası, Mehmed Ali Efendi bin Mustafa.
2. Nefs-ı Konya vilayetinden Müderrisinden el-Hac Hafız Ahmed Tahir bin Halil bin Müslim Efendi el-alai
3. Nefs-ı Konya Vilayetinden Fakih mahallesinden Fazıl Efendi
4. ez-derşam Fatih Konevi Mehmed bin Ali bin İbrahim
- 5.(---) senlyyesi müsteşan es-Seyyid Osman Şükri bin es-seyyid Ahmed Nuri
6. an kaza-ı Uluborlu Kamerzade Müderris-in-ı kirâmdan el-Hac Mustafa Efendi İbn Hüseyin Efendi.
7. an kaza-ı Uluborlu el-Hac Şeyh Efendi-zade Tahsin Hüseyin Efendi bin el-Hac Mustafa Efendi
8. Kara Hisar-ı Şarkî eşrafından Molla Ali zâde İbrahim Ethem Efendi İbn Mehmed bin Osman bin Abdullah
9. an kaza-ı Uluborlu Dönbekçi-Zade Mustafa Nuri Efendi bin el-Hac Hafız Mehmed Efendi.

10. an Liva-i Isparta bi kaza-i Karaağaç Hüseyin Sami bin Musa
11. Uluborlu ulemasından müfti Hacı Nu'man Efendi zade Ahmed Şükrî Efendi bin Numan bin İbrahim bin Hasan bi kaza-i Aksaray afa anhö.
12. Uluborlu eşrafindan kuyruk zâde es-Seyyid Kamil bin Halil bin Hacı Mustafa bin İbrahim.
13. an kaza-i Uluborlu saatçı-zade Müderrisn-i kırâmdan el-Hac Hafız Ali Efendi İbn Ahmed.
14. an Kaza-i Akşehir Hatib-Zade Ahmed Efendi bin Mehmed Emin.
15. an kaza-i Uluborlu Mevall-i İzamdan müteveffa Nuh Naci zade Mehmed.
16. an kaza-i Akşehir Müderrisn-i kırâmdan Mükerremetlü müfti-zade el-Hac Mehmed Lütfi bin Ömer Efendi.
17. Isparta Sancağından Karaağaç kazasından Müderrisn-i kırâmdan Ali Efendi İbn İbrahim.
18. Isparta Sancağından Karaağaç kazasından müderrisinden Mustafa Asım Efendi İbn İsmail.
19. Muğla Sancağından Milas kazasından Müderrisinden Ali Efendi İbn Mehmed.
20. Öksüz Mehmed an karye-i Uluköy.
21. Veli Hüseyin Oğlu Abbas bin Hüseyin an Karye-i Uluköy.
22. el-Müdürlü'l İlamat Hâce Nu'man Efendi-zade (ve hüve kane Şeyhan İslamen 1220).
23. Safi oğlu Hafî bin Hasan bin Durmuş bin Sati bin İbrahim an karye-i Uluköy.
24. an kaza-i Yalvaç müderrisinden Süleyman Efendi el-Meşhur bi süculli Emin Ali.
25. Mekteb-i müvhab hatt-i ta'lik muallimi karin abadi Hasan Hüseyin İbn Abdü'l-Vahhab.
26. an Müderrisn el-fakir Hüseyin aşir İbn Mehmed Şami mine'l-mevall.
27. elleat ale's-şecere ene l-müftekir İleyh Hacı İzzet Efendi zade.
28. Isparta sancağı tahrirat müdirli Batumlu mrlızı zade es-Seyyid Mehmed Şevki bin Seyyid Ali Rıza İbn Ahmed bin Seyyid Lütfü'l-lah.
29. Uluborlu ulema-i kırâmdan Perdeci-zade Mustafa Nuri Efendi bin İbrahim bin İbrahim bin Ali bin Mehmed bin Abdü'l-lah.
30. Uluborlu Eşrafindan sikkeci zade Ali Bey bin Ali Bey bin Ahmed Ağa.
31. Min Ulemal Trablus-Şam el-Fakir İleyh Teala Ahmed Hayred-din İbn Seyyid Mustafa bin es-Seyyid Abdü'l-Kadir.
32. İstanbul Reşid Efendi Zade Mu'tasım Efendi Zade Ali Kemal.
33. Çerkes Şeyhi Zade Tevfik Efendi Zade Mehmed Bahaeddin.
34. (---) Oğlu Turâb (İzam) es-Seyyid ve's-Saadat.
35. an vilayet-i Aydın (---) Hüseyin Kamil.
36. an Medine-i Erzurum Nalb Zade Muhmed Rauf.
37. Ulema-i kırâmdan emmi zade Mehmed Niyazi Efendi bin Osman bin Ali bin Abdullah.
38. Hüseyin Hüsnî Efendi zade Zadehü Allah İmren ve ziyadehu.
39. ez-Medine-i Uşşak Müderrisinden Hasan Efendi İbn Osman el-ma'ruf bi Güher-Zade.
40. ez-Medine-i Yanya müderrisinden Asaf Efendi İbn Yahya el-Ma'ruf bi Seyfullah-Zade.
41. Musa Zade Bahaeddin Zade el-fakir abu'l-hayr Mehmed Sucu.
42. Uluborlu Kazası Maj Müdürlü Yalvaç Topal Mahmud Zade Abdullah Şevki bin Mehmed bin Osman.
43. Kefevî Tekyesi Şeyhi.
44. Kara Hisan Sahibli Müderrisinden Mustafa Asım İbn Mustafa.
45. Huzur-ı humayun der Şerif-i muhatablarından Bolulu es-Seyyid Mehmed Çelebi İbn el-hac İbrahim Zühdi İbn Mehmed gaferallahu lehüma.

46. (---) Zade es-Seyyid Hüseyin Neşet İbn-i Mehmed Refi İbn-i Hüseyin bi medine-i Isparta ga-feral-fakir-Allahü (---) gafera lehüma.
47. İmam-i evvel Hazret-i Şehir-i yari Merhum Yusuf Efendi Zade Hasan Hasredehü.
48. Hamid-Abad Sancağı Evkâf Müdürü es-Seyyid Mehmed Sa'dullah bin Hasan bin Mehmed bin Abdullah.
49. Isparta eşrafından Çelebi Zade Ali Efendi İbn Mahmud bin Mustafa bin Abdullah.
50. Isparta eşrafından Yılanlı Zade es-Seyyid Mehmed Tahir Paşa İbn Hasan Bey İbn Abdullah bey İbn Ahmed bey.
51. Uluborlu Kazası Me'zûnen bi'l-iftâ el-Hac Ahmed Şükrü İbn el-Hac Halli İbn el-Hac Ahmed Efendi el-Meşhur bi Kara Molla-Zâde.
52. Kalmi-makam Kaza-i Uluborlu Mehmed Tahsin Bey bin el-Hac Ahmed Tevfik Efendi bin Emin Efendi bin Mustafa Efendi.
53. Hemsinli Yazıcı-Zade Kalm-i makam Uluborlu
54. Uluborlu eşrafından Bayram Bey-Zade Ahmed Nazif İbn Ahmed Nazif İbn Hüseyin bin Abdullah.
55. Uluborlu Müderris-i Kirâmından el-Hac Mehmed -İlim Efendi İbn Ahmed Efendi İbn Hüseyin Efendi el-Meşhur Buruçi-Zâde.
56. ed-Dâi nâib-i kaza-i Uluborlu.

Ekölü ve ene'l-fakir ile'l-lahî fazlı bin alevî bin sehlün el-aleviyye'l-Hüseyniyye İnnî İt talaat ala şeceratın silsiletin nesebe es-Seyyid Mehmed Tahiyü'd-din İbn es-Seyyid Musa Kazım el-mesturetü fi hezihi'l-varakatı bi şehadetil-müminin min ehli cihetihi ve min gayri cihetihi mutasileten ile'l-İmamî emirü'l-müminin el-Hüseyin sebata rasulu'l-lah sallallahu aleyhi vesellem ve et-bakatehe İla şeceratına el-mevcudeti ve'l-mazbutati fi eydina fevecedetha mutebekati lehe ve hasale ile'l-yakin yekünühü sahlühü'l-nesebi ve'l-istifazati fi'n-nesebi müteberâti şer'an ve İl kavlen-nebiyyi sal-lallahu aleyhi ve sellem el-mü'minü müteaminün ala dinlihi ve nesihî ve saddakateha ve bi'l-lahî'l-İ'timad vehüve haseli ve ni'me'l-vekil.

Belge No: 3

Veli Baba Dergâhı Vakfıyesi

Sebbete'l-vakf ve şerâitühü sahha İndi ve hakemtü bi sıhhatihî ve luzumihî alimen bi'l-hilâfi ve'l-ihlâfi'l-Cari beyne'l-elmme'til-İslâfi harrerehu el-fakiru İleyh subhanehu el-Hac İveys bin Mehmed el-Kadi bi Uluborlu afa anhüma el-afl (el-vâsik bi-mülki's-samed el-fakir İveys bin Mehmed).

Hamd-i Cemil-i mevfur ve Şükr-i Cezil-i gayr-ı mahsur ol kaşif-i hafayayı Zamâyır ve alem-i cenaya-yı serayır olan mucl-i cemil-i mümkinat ve menşe-i cümle-i kalnat teala zatühü an'l't-teşbih ve't-temsil ve tekaddes şanühü an'l-n-nazır ve'l-adil.

Hazretinin dergâhına sezavar ve vacbül-İktisâr dır ki Cemi-i kalnatı acib-i terkiib ve cümle-i mevcudatı garibü't-tertib bi-nazır ve bi misal bigayr-ı futür ve ihtilâlî hakk-ı vahid üzre İbdatı hususan beni ademî kudret-i kamile ve hikmet-i şamile birle nesak-ı ratik üzre ihtirâf idüb dünyayı onlar için mezrea-l ahiret ve evlay-ı muhrese-l akıbet kıldı. Ve akıl ve kamil olanları ahiri evlâden ahiri ve evvelî idügüne vâkıf ve dâna ve fazıl olanları der-canı ukba dünyadan a'la idügüne arif kıldı ve salat ve selavat vasılat ve tahıyyat ve afiyât-i kamilât ol Sultan-ı cumhur-ı enbiya ve ünvan-ı meşhur-ı asfiya ba'İsü feyz hakayık-ı ve hafız-u esrar-ı dekaayık-ı İmam ka'be-l kuds ve hemam-ı medine-i üns sadı-r saffe-i İzzet ve bedr-i kuvve-i şefeat rasül-i Nebi-i Azam Muhammed ve sallallahu teala aleyh-i ve sellem hazretlerinin ruh-ı mütaahhare ve merkade-i münevverelerine olsun ki esrar-ı hidayetle sırat-ı müstakim-i kıyam ve dahl Al-i ve ashab-ı üzerine olsun ki her biri bedr-i sima-l hidayet ve sadr-ı ençümen-i vilayetdir ve satvet-i ve mütevellil-i cihat-ı dîn-i mübin ve nazır-ı evkâf-ı şer'at-ı seygidil-mürselin olmuşlardır. Rıdvanu'l-lah-ı aleyhim ecme'in emma ba'dü bu kitap sıhhat-ı celi'lül-kadrin tahririne ba'İs ve badı ve bu hitab-ı mîskîn-i tab anberin-i tekaribin tasdirine Hadis ve nadi budur ki, VELİ BABA Sultan İbn-i Hüseyin Gazî tarafı pür-şereflerinden husus-u atı-yü'l-beyânda İkrara vekil olub, hasm-ı şer'i cahid mahzarında Şa'ban halife İbn-i İlyas ve Hidir bin Dur-

muş şahadetleriyle Şer'an vekaleti sabit olan Mustafa Dede mahfel-i kazada vakf hücceti vasf-i Caiyü'z-Zikri tescil ve emr-i tescilde hala bedminh olan her hakr ve celil için vakf-ı müşarun-ileyh mütevellî nasb eylediği sulbi oğlu Mustafa Çelebi mahzarında bi'l-vekalet ikrar ve takrir-i kelam idüb müvekkil-i müşarun ileyh kevn-i bi sukün ayn-ı lbret ve basar-ı basiret ile nazar idüb gördü ki evzanda selamet ve etvar-ı haber istikameti yok na'lm-i zill-i zail ve mukim-i ziyaf-ı rahildir. Yakinen ma'lum-ı şerifleri oldiki dünya dâr-ı makam-ı medar-ı nizam değildir. Pes kabl-i evatîl-farz, Nuzül-il-ecl ber amel hayr-ı hatir-ı amel vücuda getürüb ol hayr-ı sebebiyle bi lutf-i teala eshab-ı hayrat için va'ad uyurulan cennat-ı allyata vusûl-u müyesser ola binaen ala zalik medine-i Uluborlu tevabl'inden Legüb nam karyede vakif lede'l-ahali ve'l cîrân ma'lumete'l-hudud mülk-i mahza ve hakk-ı sarfı olan kadî evl demekle ma'ruf menzilli cemi'l tevabi ve levahik ve tarayık merafıkı ile ve iki kû'a bağlarını eşçar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresiyle ve misafirhane ve aşhanesiyle ve üç kazgan ve iki sofa sahanı ve yine Medine-i mezbure tevabi'nden Yassıviran şınıra dahillinde vakf Davud değirmeni dimekle ma'ruf mülk değirmenini hasbeten lillahil'-alyyü'l-azım ve rağbeten li-sevabihil'-cesim niyyetü'l halise ve tabiyetü safiye ile vakf ve habs idüb şöyle şart eyledi ki müvekkil-i müşarun ileyh kendisi madem ki hayatdadır vakf-ı mezbure, kendi mutasarrıf ola kendisi dar-ı fena-dan dar-ı bekaya nihlet itdikte sulbi kebir oğlu Hüseyin Baba makamına kalm ve mutabıma nâib olub menzil-i mezburda müma ileyh Hüseyin Baba kendi ehl-i ve iyal ile sakin olub mara'z-zıkr değirmenden ve bağlardan hasil olan mahsulatı misafirhane-i mezburede ayende ve revendeye l'am idüb zıkr olunan kazganları ve iki sofa sahanı misafirhane tabh olunan taamı ihzar için istigmal idüb ve ba'de müşarun-ileyh Hüseyin Baba vefatında vakif-ı mezburun evlâdına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batn neslen ba'de nesl vakif-ı mezburun evlâdına meşrûl ola ve ba'de'l-İnkirazıl' iyazu bi'llah min kahril'-feyyaz re'y-ı hakim-i beldeye müfevvez ola murûr-ı eyyam ile şart-ı merkum muhafazaya imkan olmazsa cins-i fukaray-ı ehl-i İmana meşrûl ve müddet-i hayatlarında tebdil ve tayir merreten ba'de uhra vakif-ı müşarun ileyhın yed-i kerimelerinde ola diyü tebeyyün-ı şurut idüb vakf-ı mezbur fangan ani's-sual mütevellî-i merkuma teslim idüb ol dahi kabz-ı tesellüm eyledim didikten sonra gibbe't-tasdik eş-Şer'i vekil-i arif kelamını semt-i ahire sarif olub vakf-ı akar inde üstadil'-elimme Ebi Hanife Nu'man bin Sabit el-küfi kârl olmayub kabl-i rücu ve mülke idhal-i meşru olmağın vakf-ı mezburdan rücu eyledi mütevellî-i merkum vakf-ı mara'z-zıkr malik-i müvekkile red eylesün müvekkil-i müşarun ileyh mara'z-zıkr menzilli ve bağları ve sarırlarını dahi bey idüb semenini vücuh-ı bere sarf etmek ister diyü istirdad idicek mütevellî mezbur cevab-ı ba sevaba mütesaddi olub eğerce vakf-ı akar ol İmam-ı cellül'l-mikdar katında gayr-ı lazim olduğu sigar ve kibar katlarında mağlumdur lakin elimme-i din-i rahmet karından Yusuf Ya'kub el-İmamı üs-Sani katında vakf-ı mücerred vakfette demekle ve İmam-ı Sâlis Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî katında mütevelliyete teslim etmekle vakf-ı Sahih ve lazim olduktan sonra reddden İmtina etmekle beyinlerinde niza-ı tezayid ve irtifa'da olmağın hakim-i mevki-i sadr-ı kitap huzurunda murafe olduklarında ol dahi tarafeynin dellinde teemmülü millî ve taraf-ı mütevellî de ricman-ı celi müşahede İtmeğın canib-i vakfa nazar ve mena'-ı il'-har olmaktan hazer idüb a'la kavil men yerahü vakf-ı mezburun sıhhat ve lüzumuna hükm idüb vakf-ı merküm ala cemi'l'l'-mezahib vakf-ı sahih ve lazim ve müebbed ve muhalled olub min ba'd nakz-ı ve takzine mecal-i mahal oldu "femen bedele hu ba'de ma semlahü feinnema İsmühü ale'llezine yübeddillühnehü inna'llahe seml'un alim" ve ecra'l-vakf-ı ale'l-hayyil'-cevadil'-kerim tahriran fi'l-yemvl's-sani eşara min recebl'l'-mürecceb lisene Seb'a ve erbe'in ve elf min hicreti menlehü'l-İzzü ve nihayetil'-Şerefi (12 Recep 1047).

#### Şuhudu'l-Hâl

1. Abdül-azız Efendi İbn-i el-merhum Ömer Efendi.
2. es-Seyyid Mustafa İbn Kadî Mehmed.
3. Ömer Hallife İbn Hilmi an kaza-ı Afşar.
4. Musa bin İsa an karye-i mezbure.
5. el-Hac Osman an Kaza-ı Yalvaç.
6. Hüseyin Çavuş an Mahmiye-i Kütahya.
7. Hüseyin Bey İbn Reyhan El-Cüнді
8. Hamza Bey El-Cüнді
9. Mısırlı Bey an karye-i Karık(?)
10. Hasan Bey bin İslam Halife an Karye-i Yerli Kabaca.
11. Yaylan Hasan an karye-i legüb
12. Yusuf Bey bin Hüseyin an karye-i legüb
13. Murtaza bin Hican-ı mezbur.
14. Ali bin Karamani mezbur.
15. Satılmış İbn İbrahim Hoca an karye-i mezbur.
16. Murtaza bin Kolli (---) an Karye-i mezbur.
17. Halil bin Nürullah an Karye-i mezbur.
18. Ali bin Durduhan Hoca an Karye-i mezbur.
19. Abdül-Kerim El-muhzir.
20. Haneî bin Cihan El-Muhzir.
21. ve Gayrihüm mine'l-Huzzar.

(İşbu Vakfiye ma'mulun bilha Hamidabad evkâf idaresinde mahfuz olunan sicillat-ı vakfiyyeye bi'l-mukabele aynen ve harfiyyen muvafık olduğu tasdik olunur fi 25 Rebuu'l-evvel sene 1315/ fi 11 Ağustos 1312 (bu tarihte sureti çıkarıldığına dair kayıt).

Belge No: 4

Şecere hakkında bilgi ve Evkâf-ı Hümâyun Tezkeresi

Bu Şecere-i aliyyede zıkr olunan Cezayir'de medfun Veli Dede'ye nisbet olunan Uluborlu Kazası'nın İlegüb karyesinde Kalın Dergâh-ı Ali hicret-i Nebeviyyeden 422 senesinde ecdadından Seyyid Hasan Gazî İbn-i Zeyd-i rabî ve yine ecdadından Seyyid Hasan Gazî İbn-i Zeyd-i Hamis üzerlerine bina olunmasına bed'e olunmuş divarları kubbeleri sacaklarına kadar yapılmış ittisalinde vakf Cami'i şerifde Dergâh-ı şerifin hızasına kadar bina olunmuş her ne hal ise kubbesiz kalmışlar bin otuzbeş (1035) tarihinde aslı Çerkez nam Murteza zör Paşa Anadolu valisi olmuş kadimen bina olunan Cideran-ı erbea üzerine dört kubbe bina İtdilmiş ve cami'i şerife halli üzerine kalmış sülale-i aliyyede mezkûru'l-isim es-Seyyid eş-Şeyh Nebî Dede İbn-i es-seyyid Mehmed Bürücü 1208 tarihinde Askerî rûznameçesinde müceddeden İ'ta kılınan Berât-ı ali ile dergâh-ı Şerife Şeyh ve Mütevellî nasb olunmuş Dere Beylerinden Antalyalı el-Hac Mehmed Ağ'a'ya Aşşab olarak Cami'i şerifi tamam ettirmiştir ve dergâh-ı alinin kubbelerini evlâd-ı müşarun İleyhden Veli Baba İbn-i Hüseyin Sünbül zamanında bina ettirilmiştir. Salfûz-zıkr dörtyüz yirmi üç tarihinde dergâh-ı alinin duvarları bina olduğuna dair Malatya'nın Yesu nam memleketinde Hacı İbrahim karyesinde medfun Seyyid Ahmed Yesevi Hazretlerinin atyûz-zıkr kaside-i tarihiyesidir (burada arabca bir kaside yer almaktadır).

Tezkere-i Evkâf-ı Hümâyun

Hürriyet nam mübecclini bir saha-i tecavüz add idilerek delle müstenid akl ve bir muhaffef nakl olmaksızın mücerred hevalarına İttibaan İlgarazı Uluborlu Kazası meclis idaresinden kaza-i mezkûre tabi İlegüb karyesinde medfun saîdât-ı İzam ve e'izze-i kırâmdan Veli Baba dergâh-ı Şerifi Sülale-i müşarun İleyhden mütevellî ve Şeyh Seyyid Mehmed Takiyû'd-din Efendi aleyhinde 4 Mart Sene 325 tarih ve 31 numaralı hilafı vakf Maliye Nezaretine mevrud-ı mazbata 24 Mart sene 325 tarihiyle Evkâf Nezaretinden İstİğlam olunup ol vakt muma İleyh Seyyid Mehmed Takiyû'd-din Efendinin Müşarun İleyh Veli Baba sülalesinden olduğu ve pederinden fnaahul olan tevliyet ve meşihat cihetlerinin muma İleyh uhdesine hıyn-ı tevcihinde mahkeme-i teftiş evkâfca bi'l-etrâf tetkik olunarak muma İleyhin ciheteyn-i mezkûreteynin şurut-ı lehi olduğu ve ehliyet ve kifayeti (bir nech-İ) şer'i tahakkuk etmesiyle muamele-i tevcihiye bi'l-icra İktizası İfa olunmuş olduğu ve vakf karye-i mezkûre bahşçe gelince esasen ol karye ol dergâha vakf olup bin elli üç tarihinde bir hile ile yed-i ahere geçmiş İse de bin elli yedi tarihinde sadır olan İdare-i şer'iyye muclbince ferman virilerek kayd-ı tashih olunmuş olduğu cihetle hiç bir taraftan şer'an kanuna müdahale olunmaması cevabı virilmiş İdi. Ve bu babda Nakbû'l-Eşraf kalemince vakf bi'l-cümle kuyudun Zeyl-i Şecere-i aliyye'ye tasdir-i lazım geleceği emr olunmuş ve ol vechile İcab-ı ecran kılınmış şöyle ki; Hulefayı Abbasiyenin İnkiraziyle Saîdât-ı Hüseyniye'den Ca'fer bin Zeyd-i Sadis İbn-i's-Seyyid el-Hüseyinü'l-Gazî İbn-i Hasan el-Gazî bin Zeyd-i Hamis İbn-i'l-Hasan eş-Şair İbn Ali bin Hamza bin Muhammed bin el-Hasan Ebu'l-Kasım İbn-i Şerif Kemal İbn ebi'l-Kasım el-Hasan'İ-edib İbn ebi Ca'fer Muhammed İbn es-Seyyid el-Hasan el-Gazî İbn-i Zeydi-İ rabî- İbn-i Ali ez-Zahid el-medeni İbn-i es-Seyyid Muhammed aksası İbn-i es-Seyyid Yahya İbn el-Hüseyin Zü'd-Dem'a ve Zü'l-İbreti İbn Zeyd-eş-Şehid İbn Ali İmam el-Hüseyin raziyallahü anh Malatya'dan bi'l-hicre Uluborlu kazasının Ulubey Nahiyesine gelmiş ve mezkûr nahiyede Hicreti neeviyye'nin 222 senesine müsâdİf kaza-i mezkûrun feth-i evvelinde Şehid olan ve nahiyeye-i mezkûrede defn olunan es-Seyyid el-Hasan el-Gazî İbn Zeyd-i rabî ve hicreti nebeviyye'nin 423 tarihinde kezalik Eğirdir kazasının ikinci fethinde Ehaveyni Mustafa Müntehab ve Ali el-müfret ile Şehid olup ceddi es-Seyyid el-Hasan el-Gazî İbn Zeyd-i rabî ammi Battal Gazî kabrine zimmedilen es-Seyyid el-Hüseyin el-Gazî dergâh-ı alilerinde tevattun etmiş ve muma İleyh es-Seyyid Ca'fer İbn-i Zeyd-i Sadis eş-Şehid fi Sultan tahtı bicebeli Puvatya 696 tarihinde Bilecik fethinde Şehid olup yediler makberesinde defn edilmiş ve müahharan mahdumu Uzun Er denmekle Şöhret Şiar Aynı Ali kuddus'İlahu sırrahü 758 tarihinde Gellibolu fethinde mahdumu Gül-Battal nam es-Seyyid Ca'fer ve Hafidü Sünbül Battal nam es-Seyyid el-Hüseyin el-Gazîler Gellibolu'da olmalarıyla onları hak-ı Gellibolu'ya defn etmiş ve kabirleri başına

birer çitlik fidanı dikmiş ve kendisi salimen Ulubey'de vaki alleleri nezdine avdet buyurmuş ve 763 tarihinde irtihal-i dar-ı na'im eylemiş rahmetü'l-lahi aleyh Salfü'z-Zikr Sünbül Battal nam el-Hüseyin Gazî mahdumı es-Seyyid Ca'fer ve anın Mahdumı Yalın Kılıç el-Hüseyin el-Gazî Ulubey'de vefat etmişler ve 948 tarihinde Kutbu'l-Arifin Vell'd-Din İbn-i Yalınkılıç Müma İleyh el-Hüseyin el-Gazî Kanunî Sultan Süleyman'ın da'veti üzere Mahdumı Gül Dede nam Seyyid Ca'fer ile diğer mahdumı Sünbül nam es-Seyyid el-Hüseyin el-gazileri göndermiş tarih-i mezkûrde Gül Dede Macaristan'ın Budin Şehrinde ve Sünbül Dede dahi Romanya'nın Ulubey nahyesinde Şehiden vefatlarıyla Kanunî Sultan Süleyman mea ordu cemaat teşkil ederek Ebu's-Suud Efendi İmametiyle namazları kılınmıştır. Müşarun İleyh Velyüd-Din Bağdad seferindeSürremen raeya gitmiş elmmel isna aşereden İmam Muhammed Taki mahdumı Musa ahfadından Gellncik Ana Sultan nam Fatimatü'z-Zehra ibneti Abdül-Vahid Çelebi'yi tezevvüc ile müşarun İleyhadan Gül Dede ve Sünbül Dede tevellüd etmiş ve müşarun İleyha Fatimetü'z-Zehra 945 tarihinde vefatıyla kendisi İsküdar'a gelip bir tek-yede evkat gûzar İken Sultan-ı Divanîye açıcı başı ve mesnevi han ta'yin olunup kendisine kutbîyyet verilmiş ve Cezalre gönderilmiş orda Muşarun İleyhden azım keramet görülmüş ve 955 tarihinde Cezayir'de vefat ettiği bab-ı Ali'de vaki' Sicillî Osmanî'nin dördüncü cildinin 610 sahifesinde mestür ve Fransa ve İspanya ile olan muahede Fransa Hazinesinde mahfuzdur. Müşarun İleyh Sünbül Dede nam es-Seyyid el-Hüseyin el-Gazî İbn-i Vell'd-din mahdumı efazze-i kirâmdan VELİ BABA Hazretleri Cerni muharebatda bulunarak ecdadı dergâhının tevliyyet ve meşihatı uhdesine tevcihen ferman-ı alışan verilmiş ve 1057 tarihde de tashih-i fermanı bi'l-ifta aynı tarihde Kara Haydar oğlu Mehmet nam Şakî yedinde Şehid olmuş ve dergâh-ı şerife defn edilmiş ve cheteyn-i mezkûreteyn evlâd-ı evlâda zikr olunan ferameyn ile idare olunup henüz berât alınmamış ve 1208 tarihinde Sülale-i müşarun İleyh Veli Baba'dan Sünbül Zade es-Seyyid eş-Şeyh Nebi Dede İbn beyne't-tullab Burüci Hoca namıyla ma'ruf es-Seyyid Mehmed Taki İbn-i es-Seyyid Ahmed Haşım İbn es-Seyyid Ca'fer Tayyar İbn-i es-Seyyid Yahya İbn-i Es-Seyyid el-Hüseyin Sünbül İbn-i Seyyid Büyük Kazım Çelebi İbn-i Zeyd-i Sabî İbn-i Ali en-Nakl İbn-i Öksüz Nebi İbn-i es-Seyyid eş-Şeyh el-Hüseyin bin Müşarun İleyh Veli Baba gelip tevliyyat ve meşihat uhdesine tevclih olunduğunu müş'ar tarih-i mezkûrde müceddeden berât verilmiş ve ber minval muharrer yedinde bulunan berât-ı Şerif ile kezalik yedinde Şecere-i alıyyeyi İbraz etmesiyle Nakibü'l-Eşraf defterine saïdâtın olduğu kayd olunmuş ve yedinde bulunan Salfü'z-Zikr Şecere-i alıyyeden muharerat-ı sabika ahz ve zabt kılınmış ve 1222 tarihîyle müşarun İleyh es-Seyyid Şeyh Nebi Dede İbn es-Seyyid Mehmed Bürüci'nin ve vefatıyla mahlülünden Sünbül Zade es-Seyyid el-Hüseyin İbn-i muma İleyh Nebi Dede İbn-i Mehmed Taki Bürüci'ye ve 1226 tarihinde Berât ve 1227 tarihinde ferman İhsan olunmuş ve Nakibü'l-Eşraf defterinde kayd edilmiş ve muahharan Sülale-i Müşarun İleyh Veli Baba'dan Sünbül Zade es-Seyyid eş-Şeyh Musa Kazım Efendi İbn-i es-Seyyid el-Hüseyin Sünbül İbn-i es-Seyyid Ahmed Paşa İbn-i es-Seyyid Müma İleyh es-Seyyid eş-Şeyh el-Hüseyin İbn-i es-Seyyid eş-Şeyh Nebi Dede İbn-i Mehmed Taki Bürüci'ye 20 Receb 1287 tarihinde Berât verilmiş ve Nakibü'l-Eşraf defterine kayd-ı icra kılınmış ve Mahlülünden Bayezid Camii Şerifi Derslam (Muciz) Hocalarından ve Huzur-ı Hümayun ders-i Şerifi muhatıplarından es-Seyyid Mehmed Takıyü'd-Din Efendi'ye Malye Nezaretinden mücaddeden muhassis beşyüz (500) gurus ile cheteyn-i mezkûreteyn uhdesine tevclih kılınmış ve 15 Safer sene 1312 tarihinde Berât-ı ali verilmiş ve ismi defteri-i saïdâta bi'l-kayd yedine 15 Şevval-i-mükerrerem sene 1310 tarih ve 486 adetli Nakibü'l-Eşraf tezkeresi İ'ta kılınmış ve Kösem Valide Sultan tabe Seraha evkâfından her sene Şa'ban-ı Şerifin Onbeşinci günü yeşil sarık pasesi olan beş gurusu ahz İtmekte olduğu kayden anlaşılmıştır İşbu tafsilat Nakibü'l-Eşraf sicillatında ber minval muharrer, mestür ve mukayyedir.

fi 10 Eylül sene 1339, Ene'l-fakir İleyhi teala.

Belge No: 5

Defter-i Hakani Nezareti Celilesi Canlı-ı Alisine; Efendim Hazretleri

Hamîdabad Sancağı mülhakatından Uluborlu Kazası kurasından Uluköy karyesinde definhâk İtmâk olan Saïdât-ı kirâmdan Ceddin Veli Baba dergâhi post-nişini oluk dergâh-ı mezkûr tevliyyet ve Zaviye darlığı eba an ceddin mürasele-i Şer'iyye evlâd-ı evlâd-ı evlâde tevclih olunagelinirken bin İkiyüz tarihinde vefat İdüb dergâh-ı şerif mezkûr havallsinde medfun bulunan ve kabri taşına "Veli Baba Şeyhi Seyyid Nebi Dede bin Seyyid Bürüci Mehmed" diyü yazılmış olan ced-



din Nebi Dede bin Seyyid Bürücü Mehmed uhdesine bilahere bin ikiyüz sekiz tarihinde ba berât-ı ahli müceddeden tevclih olunmuş olduğu Evkat hazinesinde mestur ve mukayyed ise de müşarun-ıleyh Nebi Dede bin Bürücl Mehmed'den evvel mazbut olması lazım gelen kuyüd-ı evkâf-ı hümayun nezâret-i cellesinde bulunamadığından banî-i dergâhdan bu ana kadar mezkûr tevliyet ve zaviye darlık vazîfesi kimin uhdesine tevclih olunduğının kuyüd-ı atika-ı hakaniden bi'l-ihrac zeyl-i arzuhal-i dânyaneme tastiri ve birde vakf-ı karye-i ulugün ve çaylak harımını Öşri ve Öşriyyet Geygel degimeni kır pası ve sair nizalarla benam alan sair evkâf-ı dergâh kangı tarihlerinde ve kimler tarafından vakf olunmuş ve kimler tarafından timara alınmış ve timar harcının kaç evlâdı üzerine yürümüş ve timardan maliye hazine-i cedlidesi tarafından kangı tarihte zabt idilmiş ve keyfiyyet zabtı ba ilmü cezmi ve ba imla-i ilmi cezmi vuku bulmuş ve ba'de'z-zabt vakta bir şey verilmeyerek kangı tarihten beri miri meyanında öşri ta'sir idilmekte bulunmuş olduğunun dahî ber vech-i tafsil l'aveten dere ve tebziri ile yed-i dânyaneme l'tası ve ba'de elde mevcut berât-ı alışanın müstemil olduğu ba irade-i aliyeye musaddak ve cihat idaresinde mukayyed vakfiye-i mamûlun bihada münderic Yassı vîran hudûdı dahilinde icare-i vahidedl bir bab evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere müşarun-ıleyh Veli Babanın vakf itdiği degimenin Mehmed Ali Oğullarından alınıb yed-i dânyaneme teslim olunmak için bu defa mahkeme-i teftiş den verilen l'amin dahî kezalik zeyl-i arz-ı hal abidaneme der kenar olunmak üzere mahkeme-i teftişe havale buyurulmasını Nezaret-penahilerinden istirham eylerim oibabda.

teşrin-i evvel 1311 müşarun-ıleyh evlâdından Postnişin ve mütevell-i dergâhi şerif.

Kuyüd-ı hakanîye fi 3 cemaziyel-evvel sene 1313

983/605 fi 10 teşrin-i evvel sene 1311

zikir olunan dört bin seksen dört akçe yazar Ulugün nam karye kıdvetli's-Süleha Veli Baba'nın kendî Sakın olduğu köyü olmağla tekyesine vakf olmak üzere mahall-i tahsis olunmak için varid olan emr-i all üzere zaviyesine tashih oldu.

fi 19 zilhicce sene 1053 ba hattı.

Erbab-ı timardan Ali nam kimesne bir tarikle berât itdirüb şeyhine gadr itdirmekle tekrar şeyh Veli Baba zaviyesine mukadder ve tashih olunmuşdur.

fi evasit-iRebiül-ahirsene 1057 ba hattı. bâlâ da tafsilen şerh olunduğu üzere tekrar vakfa tashih olundu fi't-tarih'il mezbur

Kadimi kılınc timan olmağla vakf olmak na-meşru olmağla girü timara tashih olunmak babinde varid olan emr-i şerif muclbince timar olmak üzere tashih olundu.

fi 14 Şevval Sene 1068 ba hattı tevci'i

Der liva-i Hamid

Ulugün tab'i Uluborlu

Bâlâ da tafsilen şerh olunduğu üzere girü timar tashih oldu fi't-tarih'il-mezbur

Yekün: 8186

Bâlâ da tatsilen şerh olunduğu üzere tekrar vakfa tashih olduğu fi't-tarih'il mezbur.

Bâlâ da tafsilen şerh olunduğu üzere girü timar tashih oldu fi't-tarih'il-mezbur.

Uluborlu Tab'i Liva-i Hamid

Kayd Şud

Karye-i Uluköy

neferan: 0, 5

Hasıl öşr hinta müd: 25 kıymet: 2000

Öşr-i şa'ir: Müd: 10 kıymet 600

Cabi: 20 akçe

Yekun: 4084

Müma İleyhin bila veled vefatı cihetle zeamet-i mezkûr seksenaltı senesi martından İtibaren maliye hazine-i cellesinden biz-zabt bedel-i senevisi olub üçbin guruş maaş tenzili şehriyesine İsbet eden İkiyüz elli guruş.

vuku bulan kazada validesi vefatından (---) kuli maktuası üzerine kat edilmiş olan Varnalı Sağıre Nefise'nin Varna Sancağı emvalinden şehriye tahsis olan elli guruş maaş üzerine İ'tasiyla seksenbeş senesi teşrih-i sanisinin Yirmidokuzuncu gününden İtibaren ba kayd-ı hayat şehriye üçyüz guruş maaş tahsis kılındığı mübeyyin fi 29 zilhicce sene 1286 tarihıyla varid olan İlmü haber mahfuzdur.

Liva-i Hamid

Zeamet benam-ı Ahmed

Hıdmat-ı Hümayun, Gedikliyan-ı Enderun-ı Humayun

Sicüllü tabli mezbur

Ulugüb tabli Uluborlu

Öşr: 8086

Vakf: 4062

Cem'an: 21256

Sene: 1250.

balay-ı der kenarda gösterildiği vechle Uluborlu nahiyesine tabli Ulugün karyesi timar dahilinde arazi-i miriyeden İken 19 Zilhicce 1053 tarihinde ba kalem-i tevkilî Veli Baba zaviyesine tashih kılınmış ve mü'ehharan erbab-ı timardan Ali nam kimesne bir tarikla berat-ı İtdirüb şeyhe gadr etmekle tekrar evasıf-ı Rebl'ul-ahır sene 1057 tarihinde kezallık ba kalem tevkilî tashih kılınmış ve kadimi kılınç timarı olmağla vakf olmak na meşru olduğundan girü timara 12 Şa'ban sene 1068 tarihinde kezallık ba kalem tevkilî kaydı mahalli tashih kılınmış ve ol tarihten beri timarlık vechle kayıddan kayda geçerek İkiyüz elli tarihli berat İle balay-ı der kenarda muharrer ma beyn-ı hümayun hademesinden Ahmed'in uhdesinde İken bila veled vefatıyla zeamet-i mezbûr Maliye hazinesinden biz-zabt bedel-i senevisinden şehriyesine İsbet İden İkiyüz elli guruş seksenbeş senesi teşrinisanisinin yirmi dokuzuncu gününden İtibaren ba kayd hayat varnalı Sağıre Nefisenin elli guruş maaşına zam kılınarak tahsis kılındığı fi 29 zilhicce sene 1286 tarihinde maliye hazine-i cellesinden vurud İden İlm ü haber kalmesinden anlaşılması olduğuna İblen salifu'z-zıkr ulugün karyesinin tamamen hasılatı ve rusûmatı her mucib-İ tashihli maliye hazine-i cellesi canlıbından zabt olunmak İktiza İder.

fi 9 teşrin-i sani 1311

mahkeme-i teftiş fi 9 teşrih-i sani 1311

(Cihad İdaresi tezkeresi)

Cihat İdaresinden tanzim kılınan İşbu müzekkereye merbut Dahilliyeye Nezareti cellesinin tezkeresi ve meifuî bulunan es-Seyyid Mehmed Tekiyüddin mührıyla verilen arzuhal ve Konya vilayeti valiliğinin aslında mutabık tahrirâtı sureti İledel-mutalaa Uluborlu kazasına tabi Uluköy'de defin-hak İtır-nak olan ve ba İrade-i seniyye-İ İlafet-penahi zaviyedarlığı uhdesine tevdi buyurulan cediti sadaat-ı kirâmdan Veli Baba Dergâhına merbut değirmenin Mehmet Ali oğulları Hacı Mehmed ve Ali nam kimesneler tarafından zâbt İdildiğinden bahisle men'İ müstedî ve İfadat-ı sairey-İ havi müma İleyh Mehmed Takiyüddin Efendi tarafından huzur-ı samî sadaret penahiye bil't-takdim havale buyurulan arzuhal merbutatıyla beraber İeffen İrsal kılındığından münderecatına nazaran İktizasının İfası dahilliyeye nezareti cellesinin merbut tezkeresinde beyân buyurulmuş ve mezkûr değirmen yedlerine mülkleri olduğu halde kable'l-muhakeme kuvve-İ müselleha İstimallye elerinden alınarak safdât-ı kirâmdan merhum Veli Baba Zaviyesi mütevellisi Takiyüddin Efendiye teslim edildiğinden bahisle İcray-ı İcabı mezburan tarafından İddia olunmasıyla merci olan Uluborlu kazası kalm-İ makamlığından mutasarrıfığa gönderilen mazbata-İ mezkûr değirmen kadimen vakf olduğu sabit olubhıyn-ı âzh ve tesliminde asla kuvve-İ cebriye İstimal olunmayarak mürur-ı zamanla vuku bulan beyî ve şıra hüccetlerine İstinaden fuzuli zabt ve tasarrıfla el-yevm müma İleyh

yedlerinde olduğuna ve ol babda şeref-sadır olan tevliyet berât-ı şerif hükmü üzerine hükümet-i mahalliye magrifetiyle üç braderden birisi olan Mustafa Efendinin muvafakatıyla şer'an alınub evlâdından mütevellî Seyyid Mehmed Takiyüddin Efendiye teslim olunmuş ve'l-hasil kaza-i mezkûrun üçyüz on senesi Kanun-ı Sanî'nin yigirmi dördüncü günü tarihli mazbatası natik olduğu üzere bahs olunan cebr ve şiddet muamelesi gayr-ı vaki olub muma ileyh Takiyüddin Efendi yedinde bulunub evkâf idaresince aynen mukayyed olan vesika-i ma'mulun biha ile zikr olunan berât-ı alisi ve gerek müdde'ilerin ibraz eyledikleri atık bir emr-i all ve hüceci bey ve şıra ve saire suretleri muclblerince mezkûr değirmenin vakfiyeti sabit ve muhakkak olduğu ve mücerred anfü'l-beyân muamele-i bey ve şıra ve ihdas-ı bina mülabesesiyle eğer müddeller tarafından ber vech-i mülkiyet tasarruf iddiasına ısrar olunursa fasl ve rivayet ve da'va mahalli mahkemelerine aid ve raci olmakdan naşi isterlerse vech-i meşruh mahalli mahkemelerine müracaat eylemeleri müddleian-ı muma ileyhümaya teblig olunduğu inha-i mutasarrıfeye melfuf olan mazbata ve sair evrâk-ı resmiye fezlekesi mealinden anlaşılmiş olduğundan ol vechle cevap verilerek icab-ı hal Hamidabad mutasarrıflığında cevaben bildirildiği üç yüz on iki senesi Şa'ban-ı muazzamanın yirmi altıncı günü tarihli Konya vilayeti vaillîğinin makamı samî'i sadaret uzmaya takdim eylediği musaddak merbut suret-i tahrirattan ve evkâf-ı mülhakadan Uluborlu kazasına tahsis beşyüz gurus taamiye ile Mehmed Takiyüddin Efendiye tevclih olduğunı mübeyyin berât verildiği ve merhum müşarun ileyh Veli Baba'nın bin kırk yedi senesi tarihli müverrih ve Bin üçyüz oniki senesi tarihli mukayyed ve vakfiyesinde Medine-i Uluborlu tevabli'nden Uluköy nam karyede Vakı Lede'l-ahali ve'l-ciran ma'lumete'l-hudud mülk-i mahza ve hakk-ı sarfı olan Kadı evi demekle ma'ruf menzilli cemi tevabi ve levahikyla ve iki kat'a bağlarını eşcar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresiyle ve misafirhane aşhanesiyle üç kazgan ve iki sofa sahanı ve yine medine-i mezbure tevabli'nden Yassı viran sınırı dahilinde vakıf Davud Değirmeni demekle ma'ruf mülk değirmenini hasbeten il'i-lahi' azim vakf ve habs idüb vakf'ye mezbure evvelen kendi mutasarrıf ola ba'de sulbi oğlu Hüseyin Çelebi makamına kaim olub menzil-i mezburda müma ileyh kendi ehi-l iyalyte (---) olub mara'z-zıkr değirmenden ve bağlardan hasil olan mahsulatı misafirhane-i mezburede ayende ve revendeye İtam idüb zikr olunan evan-i nuhasiyeyi misafirine tabh olunan taami ihzar için isti'mal ile ba'de Seyyid Hüseyinin vefatında vakıf-ı müşarun ileyhın evlâd-ı evlâdi evlâd-ı zükuruna batnen ba'de batn ve neslen ba'de nesl ve ba'de'inkiraz evlâd-ı müşarun ileyhın inasına meşrûat ola diyü mestur idildiği cihat idaresinden mahrec-i vakfiye kaydından anlaşılmiş olmağla bu suretde mezburan Hacı Mehmed ve Ali iddialarında ısrar eyledikleri halde ber muclb-i suret-i tahrirat-ı mezkûre mahalline mürettebeten muracaatla muhakeme ve mürafaalarının icray-ı teftişde mahalline tahrirat tasdirli.

Belge No: 6

(Rebi'ül -evvel 1294 Tarihli Berat)

Tuğra : Abdül Hamid Han bin Abdül-Mecid el muzaffer dalma

Nişan-ı Şerif-i Alişan Sami Mekan Sultan-ı Tuğra-i garra-i Cihan-sitani hakkani hükmi (---)

oldurki

Bin ikiyüz doksan üç senesi Şa'ban-ı şerifin onbirinci günü, taht-ı all baht-ı Osmanî üzere Cülus-u Hümayun meymenet makrun-ı mülûkaneme Vakı olub, umumen tecdid-i berevat olunmak kalde-i mer'itye-i saltanat-ı seniyyeden olunmuş olduğuna binaen memalik-i Şahanemde bulunan bil-cümle hizmet-i lazime ve saireye canib-i hazine-i evkâf-ı hümayunundan ita kılınmış olan berevat-ı şerife kuyudıyla tatbik ve muamelat-ı aklamiye-i sairesi terfik olunarak muclblerince ashabi yedlerine tecdiden berevat-ı alişanının itası lüzumu sadır olan ferman-ı alişanım iktizasından görülmüş olmağın ilecl'i-tahrir takdim kılınan berevat-ı Şerife-i mezkûreden evkâf-ı hümayun-ı şahaneme mülhak evkâfdan Uluborlu kazasına tabi Ligüb karyesinde vaki eazze-i kirâmdan Veli Baba Zaviyesi vakfının ber vech-i meşrûat zaviyedarlık ve tevliyet hizmetleri iki kıta berât ile bin ikiyüz seksen sekiz senesi Recebinin yirminci günü tarihliye uhdesinde olduğu kayden tebeyyün eden işbu raf'i tevkl'i ref'iş-şanı hakani Musa Kazım bin Seyyid Hüseyin Baba Zide Salahuuya tecdiden bu berât-ı şerifimi virdim ve buyurdum ki müma ileyh kema fi'l-esbak bila kusur eday-ı husn-i hizmet olunmak şartıyla ciheteyn-i mezkûreteyn mutasarrıf ola tahrirten fi'l-yevm min şehri Rebi'u'l- evvel sene erba ve tis'in ve mietye'n ve elf (1294).

Belge No: 7

(2 Reblül-evvel 1312 Tarihli Berat)

Tuğra: Abdül Hamid bin Abdül-Mecid el Muzaffer Dalma

Nişan-ı Şerif-i alîşan Sami mekan Sultan-ı Tuğra-ı Garra-ı Cihan-Sitanı Hakani Nakdl bl'-avni  
(---) hükmi oldur ki

Hamidabad sancağı dahilinde Uluborlu kazasının Uluköy karyesinde medfun sada-ı izamdan Veli Baba tekeyesine taamiye olarak beş yüz guruşun tahsisli irade-i seniyye-i padişahanem İktizasında bulunmuş ve dergâh-ı mezkûr şeyhi azız-ı muşarın İleyh evlâdından Seyyid Musa Kazım uhdesinde olub Muma İleyhin bu kere vefat eylediği der saadetimde bulunan mahdumu Seyyid Mehmed Taklyüddin'in ifade-i şifahiyesinden anlaşılmiş olduğu beyâniyla taamiye-i mezkûrenin tahsisli muamelesi ba'de icra kılınmak üzere meşihat ciheti hakkında lazım gelen muamelenin icrasına dair Maliye Nezareti cillesinden ba tezkere vaki olan iş'ar üzerine İstizahatı havî sebki İden iş'ara cevaben varid olan Hamidabad Sancağı İdare meclisi mazbatasıyla melfuf-ı olan, İlam-ı şer'î ve evrâk-ı salrede evkâf-ı mülhakadan Uluborlu Kazasında İlgüb karyesinde vaki e'azzel kîrâmdan Veli Baba Hazretleri Zaviyesi Vakfının ber vech-i meşrutiyet tevliyyetiyle Zaviyedârlığı evlâd-ı zukur-ı vakırdan Musa Kazım'ın uhdesinde İken kebir mahdumu der-saadetim Müderrislerinden Muma İleyh Seyyid Mehmed Taklyüddin terk ederek vefat eylediği ve tekiye-i mezkûre el-yevim mevcud ve ma'mur olarak derununda ayende ve revendeye İ'tam-ı taam olunmakta İdüğü beyâniyle ciheteyn-i mezkûreteynin müteveffa-ı mûma İleyh mahlûlünden hizmetlerini İfaya muktedir olan mûma İleyh Mehmed Taklyü'd-dine tevcihî hususu iş'ar ve vakf-ı mezkûrun vakfiyesi sureti musaddakası İrsal olunmaktan naşî tedkikat-ı lazime İede'l-icra ciheteyn-i mezkûreteyn ber vech-i muharrer Mûma İleyh Musa Kazımın uhdesinde İdüğü anlaşılmiş ve mealî şer'î şerife muvafık ve kayd ve İhticaca İlayık İdüğü bl'-tedkik anlaşılan mezkûr sureti vakfiye hükmünce vakf-ı mezkûrun tasarrufî vakfın nefesine ba'de oğlu Seyyid Hüseyin Çelebi'ye ve sonra batmen ba'de İbni ve neslen ba'de nesl evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükurına ve anlardan sonra evlâd-ı İnasa meşrût ve ba'de'l-İnkıraz re'y-ı İhakim-İ beldeye müfevvez bulunmuş olduğuna ve zaviye-i mezkûre derununda ayin-İ tarik icra olunur tekkelerden olmayub ayende ve revendeye İ'tam-ı taam olunur misafirhane kabİlinden İdüğü suret-İ iş'ar İle vakfiye-i mezkûre mealinden ve kayddan anlaşıldığına mebni mezkûr suret-İ vakfiyenin cihat kalemİne kaydıyle sahİbİ yedinde İfası ve ciheteynİ mezkûreteynin müteveffay-ı mu'ma İleyh mahlûlünden mahdumu mu'ma İleyh İşbu rafİ tevkİ'İ refİ'İş şan-ı İhakani Seyyid Mehmed Taklyüddin Meşrûtiyyet üzere tevcihİ mahkeme-İ teftişten alınan İ'lam üzerine makam-ı nezaret-İ evkâf-ı humayunundan bu taktır İfade kılınmağİa mucibince tevcih olunmak fermanım olmağın bin üçyüz on İki senesi saferinin on beşİncİ günü İş bu berât-ı alİşanımı İvrdim ve buyurdum ki mûma İleyh zİkr olunan tevkİyet ve meşihat cihetlerine mutasarrİf olub ayende ve revendeye İ'tam taam İtmek üzere tahsis olunan beş yüz guruşu ahz İdüb duaya devam, eyyam-ı ömür ve şevket-İ şahaneme muvazabet eyleye tahİrİran fi'l-yevmi's-sani min şeh-İ rebİul-ula sene İsna aşere ve selase İlete ve elf (1312)

mahruse-İ Kostantİniyye

Belge No: 8

(9 Ramazan 1334 Tarihli Berat)

Tuğra: Mehmed han bin Abdül-Mecid el-muzaffer dalma

Nişan-ı Şerif-i alîşan Sami mekan-ı Sultani, tuğra-ı ve garra-ı chan-sitan-ı İhakani (---)  
hükmi oldurki

Uluborlu kazasına İtabİ İlgüb nam-ı diğeri İlgüb karyesinin a'şarıyle Veli Baba değİrmeni demekle mağruf değİrmen ve eşcar-ı müsmİre ve gâyr-ı müsmİreyİ havİ İki kİ'ta bağ İle emvall mev-kûfe-İ salrenin ber mucİb-İ vakfiye mezkûr Veli Baba zaviyesine meşrût-ı bulunduğunun derciyle yedine İbedİlen ve müceddeden berât-ı alİşanımın İ'tası İstidasına dair a'za-ı kîrâmdan Veli Baba Zaviyesi vakfının mütevellİ ve Zaviye dan es-Seyyid Mehmed Taklyüddin İmzasıyla verilen arz-ı hal üzerine İede't-tedkik evkâf-ı mülhakadan Uluborlu kazasına İtabİ olub kaza-ı mezkûr mahkeme-İ Şer'İyesinden bin kırk beş senesi Rebl'ul-Evvel'nin guresinde İahik olarak mahkeme-İ teftİşden ve

feteva hane-i alden tasdik ve kuyud-ı vakfiyece tescil edilen İ'lam-ı şer'ide muharrer hudud ile mahdud İlgüb karyesinde kain efazze-i kirâmdan Veli Baba Zaviyesi Vakfının Şehrî beşyüz gurusu taamiye ile ber vech-i meşrûat tevliyyet-i zavıye darlığı bin üçyüz on iki saferinin onbeşinci gününde Mehmed Takiyüddin Efendi uhdesine müvecceh olub karye-i mezkûre a'şarının kema fi's-sabık zavıye-i mezkûreye tahsis edilerek bin üçyüz yirmi dokuz senesi Temmuz'ının üçüncü gününde ilm ü haber virildiği, kayden Veli Baba Sultan İbn-i Hüseyin Gazî'nin bin kırk yedi tarihyle müverrah ve bin üç yüz otuz iki tarihyle mukayyed vakfiyesinde medine-i Uluborlu tevabî'inden İlgüb nam karyede kain lede'l-ahall ve'l-ciran ma'lumetelî-hudud mülk-i mahza ve hakkı sarfı olan kadı evdemekle maruf menzill cemilitevabive'l-levahik ve tarayık ve münafıkı ile ve İki kit'a bağları eşcar-ı müsmire ve gayr-ı müsmireslyle ve misafirhaneslyle ve üç kazgan ve İki sofra sahanı ve yine medine-i mezbure tevabî'inden Yassı vıran sınırı dahilinde vaki Davud değirmeni demekle ma'rif mülk değirmenini vakf ve habs İdüb hayatta oldukça kendisi mutasarrıf olub vefatından sonra sulb-i kebr oğlu Hüseyin Baba'ya ba'de kendisinin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batn neslen ba'de nesli şart ve tayin eylediği kuyud-ı vakfiye müdüriyetinden İhrac İtdirilen vakfiye kaydından anlaşılmış olmağla şu halde karye-i mezkûre a'şar-ı bedelatin ve mezkûr değirmenle emval-i mevkufe-i sairesinin derciyle yeniden berât-ı alşanımın İ'tası şuray-ı evkâfca kararlaştırılmış olmağla ber mucib-i karar karye-i mezkûre a'şar bedell olan on yedi bin İki yüz yetmiş gurusla Yassıvıran Sınırı dahilindeki Davud değirmeni demekle ma'rif değirmen ve İki kit'a bağları ile emval-i mevkufe-isalre-i mezkûrenin zavıye-i mezkûreye meşrut bulunduğunun derciyle müstedil-imûma İleyh İşbu rafi tevkîl'ı ref'î-ş-şanı hakani es-Seyyid Mehmed Takiyüddin Efendi Zide İlmühü yedline bin üç yüz otuz dört senesi şaban-ı şerifinin selhi tarihinde nezaret-i evkâf-ı hümayununun İşareti mucibince tebdilen ve müceddeden bu berât-ı humayınımı verdim ve buyurdum ki muma İleyh ciheteyn-i mezkûreteyne salfü'l-beyân şehr-i beşyüz gurusu taamiye ve onyed bin İkiyüz yetmiş gurusu a'şar bedell ve değirmen ve İki kit'abağ ve emval-i mevkufe-i saire ile evlâdiyyet ve meşrûtiyyet vechi ile vakf-ı mezkûr Umurını hüsn-i İdare ile beher sene muhasebesini ma'rifet-i şer'ile ru'yet İtmek ve zavıye-i mezkûre derunından ayende ve revendeye İ'lam-ı taam İtdirmek ve terk ve tekasül İtdirilse ref'inden ahire verilmek şartıyla kemaken mutasarrıf oia tahriran fi'l-yevmi't-tasi min şehr-i Ramazan-ı şerif sene erbea ve selasün ve selase miete ve elf (1334).

Belge No: 9

Sene 1325 hadise-i zailisine tebeddül-i saitanatdan İstifade İderek İcradan teslim olunan vakf değirmeni tekrar gasb eylediklerinden bu cinayetlerini örtbast yapmak için kazada Çerçoğlu Ali Çavuş İdare a'zası bulunmağla kaza nalı Hazım Efendî'nin ve kaimi makam vekili Mehmed Emin Efendî'nin gönülleri alarak ve İlgüb'den de Safi Oğulları'ndan merhum Hüseyin'in biraderi Mehmed sülale davası İtdirüb karyemizden Molla Hasan oğlu Hasan Boyacı oğlu Ahmed ve Göncü oğlu Mustafa ve Sağır Oğlu Hasan ve Kazım Hoca Oğlu Halil ve Topaloğlu Nebi ve Senirkendden de vakf değirmeni gasb İden Mehmed Ali Efendi oğulları Mehmed ve Mustafa ve Ali ve Veys oğlu Hacı Hıdır'in mahdumları Süleyman ve İsmail ve bunların emsali bir takım kimesnelre kendi muadlanca ta'rif İdüb meclis-i İdarede aleyhime şehadet ettirmeleri üzerine meclis-i İdareden mâliye nezaretine ba mazbata bildirmeleriyle mâliye nezaretinden de şu emimame Konya defterdarlığına andan da İsparta Muhasebeciliğine yazılmış olmağla karye-i mezkûrun a'şarını İşar-ı ahire değin(---) üzere ve yine meclis-i meb'usan kararıyla 79910 numaralı ve 1094/8 21 Ağustos 1326 Konya defterdarlığına havale olunan 5400 gurusun dahi mezkûr mazbatadan dolayı İta olunmamışdır ve mazbatalarda-

Uluborlu kazası meclis-i İdaresinden varid olan- fi 27 Temmuz 1325 tarihli ve 31 numaralı mazbata ile(---) bulunan evrâk tahkikiye de İlgüb Karyesinde medfun efazze-i kirâmdan Veli Baba Hazretleri Dergâh-ı Şerif-i Post-nişini ve mütevellisi Takiyüddin Efendî'nin Veli-i Müşarun İleyh hazretlerinin sülalesinden bulunan Ramazan Ramazan Oğullarından Seyh Hüseyin namına muharrer tevliyyet berâtı muma İleyh tarafından bi't-takrib elde edilüb tahrif ve kendî namına taklid edildiği ve hatta yedinde bulunan şeceredeki sahte olduğu ve uma İleyhin şehrini atık-ceride-i nüfusda, Sünbül Oğlu Takiyüddin olarak mukayyed İken tahrir-i Cedide yildız erkanına ve devr-i SSabık ıcaline mensubiyet ve onların te'sir-i nüfuzu sayesinde İsmine bir de safdât-ı Hüseyniyye İlave ettiğİ ve kendisi an asl Acem Muhacirlerinden olduğu gösterilmiş ve bu babda mahallince İstima oluan şahitlerin şehadetide bunu müeyyid bulunmuş ve keyfiyet İse calib-i nazar-ı dikkat ve halz-i ehem-

milyet görülmüş olmağla mezkûr meşihat ile tevliyetin ehline tevcihi Evkâf nezaret-i Allyesine ba-  
tezkere izbar kılınmakla Veli-i Müşarun İleyhin dergâh-ı Şerifine mahsus İlgüb karyesi aşarının İşar-  
ı ahire değin muma İleyh Takiyüddin Efendiye verilmemesi İüzumunun mahalline müşarılata tebliğİ  
İlyakından terkim-i şakkaya İbtidar kılındı.

Isparta sancağı Muhasebeciliğine

'9 İzzetlü Efendim

Malye Nezaret-i cellesinden şeref-varid olan fi 20 Ağustos 1325 tarih ve 511 numaralı  
tahrirat-ı allyenin sureti belaya çıkarılmağla mucbince İcray-ı İcabısı yakında şakka-ı terkim kalındı fi  
29 Ağustos 1325.

Defterdar Ahmed Hamdi

Malye Nazaretinden meclis-i mebusan umum-ı taamiye hakkında verilüb, verilmeyeceğİ  
kararı taleb etmeleriyle Veli Baba taamiyesinin dahi sene-i haliye boruna senede beş bin dörtüyz  
guruş dahil olduğı halde mahallince tevcih edilmediğı ve bu taamiyenin İtasına yetmiş dokuzbin  
dokuzyüz on 1094/8 fi 31 Ağustos 1326 onya defterdarlığına malye nezaretinden yazılmış.

Evkâf-ı Hümayun Nezaret-i Cellesine

Devletlü Efendim Hazretlerinin

Hamıdabat Sancağında uluborlu kazasında vakı karye-i Uluköy ve Çaylak harımının bey öşri  
ceddim safdât-ı kirâmdan Veli Baba hazretlerinin kendü medfun bulunduğu köy olmağla 1048 ta-  
rihinde dergâh-ı şerife vakf olunmuş ve 1055 tarihinde Ali nam bir kimesne timam tashih ettirmiş  
ve 1057 tarihinde vakfa tashih olunmuş ve 1068 tarihinde timara tashih olunup timarcının evlâdına  
evlâdından Mustafa bilveled fevt olmağla Malye Nezaret-i Cellesinde zabt olunmuş şı halde za-  
viye-i mezkûrenin karye-i mezkûrede tarih-i mezkûrden beri alakası kalmamış diye Defter-i ha-  
kanide mestur ve mukayyed olduğı halde karyamız ahalsinden ve İfıracı ve yalancı ve cenebi gu-  
ruhundan Safi oğlu Hüseyin bin Hacı Mustafa bin Ramazan bir Hüseyin bin Köse Hallil bin Safi nam  
kimesne bundan 150 seneden berü dergâh-ı şerifin tevliyet ve zaviyedarlığı merhum Hacı Safi öze-  
rinde imiş merhum Safi'den 1208 tarihinde oğlu Köse Halli'e ve Halli'den de oğulları Ramazan ve  
biraderin Hüseyine tevcih-i humayun ve karye-i mezkûreye öşri ve taşir etmişler ve anlardan da ci-  
heteyn-i mezkûreteyn pederim Hacı Mustafa'ya tevcih olunub ve anlardan bana tevcih olunmuş  
lazım gelür iken tevcih olunmayup zıkr olunan tevliyet ve zaviyedarlık safdât-ı kirâmdan Veli Baba  
evlâdından meşhur ve ma'rûf Seyyid Nebi Dede'nin üzerine etmiş gibi andan da evlâd-ı Seyyid  
Mehmed Takiyüddin'e tevcih olunmuş diye dava eylediğı ve bu husus İçin Senirkent'ten Hırcı oğlu  
Mehmet'i sene-i sabıkada vekil gönderip cevap verildiğı gibi bu sene dahi Mehmet Ali Efendi oğlu  
Mustafa'yı vekil gönderüp dergâh-ı şerifin tahkikatı kat'i etdirmeğe Adliye ve Malye Nezaretlerine  
arzuhal verdimmiş olmağla eğerce Cihat İdaresinde tarih-i mezkûrden beri Safi ve Hallil ve Ramazan  
ve Mustafa üzerlerine veya Safi oğlu Hüseyin ve Safi oğlu Hallil ve Safi oğlu Ramazan'a ciheteyni  
mezruk eteyne tevcih olunduğuna dair bir kayıt var İse ihracı yok İse böyle kayda zaferiyab olun-  
madığından bahisle merhum Hüseyin'in davayı ve yahyesinde tahlis olunmaktığı için ceddim  
safdât-ı kirâmdan Veli Baba Hazretlerinin delillerine gelinceye kadar ecdadımız Kemal üzerine ci-  
heteyn-i mezkûreteyn tevcih olunup tarih-i tevchielerini ve isimlemi kuyud-ı atıklarından zeyl-i ar-  
zuhal ahıtdaneme İhraç olunmasına ve Malye ve adliye Nezaretleri de Nezaret-i Asafanelerine  
gelen tezkirelere cevaben mahkeme-i teftişten verilen ilamın dahi tevzihan zeyl-i arzuhal ben-  
degaeme derkenar olunması hususunda Cihat İdaresine havale buyrulup kuyud-ı mezkûre ba'del  
İhraç ve İlam-ı mezkûrün derkenarı İle yedd ve a'yaneme İtasını niyat ve İstirham ederim ol bab da  
emr ve ferman hazret-i menlehül emrindir.

19 Ağustos 1311 Müdde'i, Dergâh-ı Şerifin Postnişini Seyyid Mehmed Takiyüddün Cihat  
İdaresine 19 Eylül Sene/311 Bu hususa Dalır Mahkeme-i teftiş-i Evkâftan Verilen İlam Kaydının Si-  
cillatdan Derkenar Olunması Lazım Gelir.

Mukaddema mahkeme-i teftişe havale buyrulan İki kut'a arzuhal ve Malye Nezaret'i Ce-  
llesinin tezkiresi üzerine evkâf-ı mülhakadan Uluborlu kazasına İlgüb karyesinde vakı e'izze-i  
kirâmdan Veli Baba zaviyesi vakfının bervech-i meşrûta tevliyet ve zaviyedarlık cihetlerinin pederi

Mustafa Ramazan mahlûlünden sebab-i vakf uhdesine intikal lazım gelir iken ligin muhacirlerinden Takyyüddin birtakım hile ve vesais ile kendi uhdesine intikal ettirmiş ise de mahallince ikame-i dava ile mahkemeleri icra kılınmak da olduğundan bahisle hitamina kadar dergâh-ı mezkûr teamiyesinin mevkuf tutulması müstedil'î karye-i mezkûre ahâlisinden Safi Ramazan oğlu Şeyh Hüseyin bin Mustafa imzası ile verilen arzuhal Muhasabe-i Umumiyye-i Maliye ifadesiyle i'tefen irsal kılınmış ve cihat-i mezkûrenin Mehmet Takyyüddin Efendi'ye tevcih kılındığı 310 senesi Ağustos'unun 22. günü tarihlî tezkire-i aliye-i nezaretpenahilerine işar buyurularak hazinece (kayd ?). .... ol mağla mefad-ı istidaya nazaran icabının icrası Maliye Nezaret-i Cellesi'nin tezkire-i alisine işar buyurulmuş ve ciheteyn-i mezkûreteyn abaan cedd intikal ile geldiğinden ve kendisi vakıfıdan vakıfıdan bulunduğundan akdemce mahallinden merur mazbata ve ilam-ı şer'iye müsteniden uhdesine tevcih olunmuş ise de Safi Oğlu Hüseyin nam kimesne bigayr-ı hak müdahale eylemekte olduğundan bahisle men-i için ilam-ı şer'i ilası Es-Seyyid Mehmed Takyyüddin imzası ile verilen merbut arzuhalde istida kılınmış ve ciheteyn-i mezkûreteynin Musa Kazım Efendi bin Hüseyin Baba'nın vefatıyla mahlûlünden 312 senesi Safer-ül hayrının 15. günü tarihinde maliye hazinesinde mahfuz Şehri 500 kuruş teamiye ile Mehmet Takyyüddin Efendi bin Musa Kazım Efendiye tevcih olunarak berâtı verilüb Mustafa Efendi bin-i Ramazan Efendiye tevcih olduğuna dair kaydı bulunamadığı cihat idaresinden mahreç-i derkenarda gösterilmiş ve ber mucib-i kayd ciheteyn-i mezkûreteynin el-yevm mumalleyh Mehmet Takyyüddin Efendi uhdesinde olup 1208 senesi tarihinden beri icra kılınan tevcihatta Mustafa ve Ramazan Efendiye tevcih-i sabikat etmediği anlaşılmış olmağla bu surette müstedil mumalleyh Şeyh Hüseyin Efendi'nin istida'yı mücerredl üzerine teamiye-i mezkûrenin tevkihi caiz olmayacağından kemakan mumalleyh Mehmet Takyyüddin Efendi'ye itası hususunun Maliye Nezaret-i Cellesi'ne tezkire-i aliye nezaretpenahillerinin tasitri iktiza eder diyü 313 senesi şehri Reblülahir'nin 12. günü tarihi ile yazılan derkenar 311 senesi Eylül'ünün 23. günü tarih ve Avnı Efendi imzası ile Cihat idaresine verildiği kayden anlaşılmış olmağla ol babta emr ve ferman-hazretli menlehül-emrindir. 29 Receb Sene/313.

Evkâf-ı Malhuzan Uluborlu kazasına tabi Ligüb karyesinde vakı a'izze-i kirâmdan Veli Baba zaviyesi vakfının ber vech-i meşrûta tevliyet ve zavidarlığı için henüz berâtı alı verilmediği cihetle selhi reb'l-ul-ahir sene 1208 tarihinde ekber ve eşed ve aslah evlâd-ı vakifeme Seyyid Nebi Baba uhdesine müceddeden tevcih olduğuna müş'ar berât-ı alı verilmiş ve sonra vefatıyla mahlûlünden selhi sefer sene 1226 tarihinde oğlu Hüseyin Baba'ya ve anın vefatıyla mahlulume 20 Receb sene 128' tarihinde Musa Kazım Efendi bin Hüseyin Baba'ya anın da vefatıyla mahlulünde 15 safer 1312 tarihinde Maliye Hazinesinden Mahrus şehri beş yüz kuruş teamiyle tahsisi ile Mehmet Takyyüddin Efendi bin Musa Kazım Efendi'ye tevcih olunub mübeyyin berâtı verildiği kayden anlaşılmıştır.

29 Teşrin-i evvel 1311.

BELGE NO : 10

feteve hane-i aliye fi 22 Şevval 132' Mühr-i mutabık ve netice-i meali ber vech-i muharrer vak'ı hall beyândan ibaret idiği fi 24 Şa'ban 132'

İma'ruz-ı dalleridir ki

İş bu arz-u hal ve zahrında muharrer der kenarlar ve merbut divan-ı hümayun kaleminin emr-i a'li sureti ledel-mutala'a Uluborlu kazasında lilegüb nam karyede medfun kutbu'-arifin Hazret-i Veli Baba bin-i Hüseyin Gazi vakfının vakfiyesiyle hududnamesinin suret-i musaddakalarının siyaneden kaydiyla mezkûr vakfiye ve hududnamesinin yedine ladesi vakf-ı mezkûr mütevellisi Mehmed Takyyüddin imza ve tetkikat-ı kaydiye ledel-icra Uluborlu kazasının uluköy karyesinde medfun saîdât-ı izamdan Veli Baba hazretlerinin tekyesine teamiyle olarak beş yüz gurus tahsisi ba buyuruldu-ı all, tebliğ buyuran irade-i saniiye canab-ı hilafet-penahi iktiza-yı cellilden bulunmuş ve mezkûr tekyenin merihatni azız-ı müşarum ileyhin evlâdından Musa Kazım Efendi uhdesinde olup bu kere vefat eylediği der saadet de bulunan mahdumu Seyyid Mehmed Takyyüddin Efendinin ifade-i şifahiyesinden anlaşılmış olduğundan teamiye-i mezkûrenin tahsis muamelesi ba'dema icra olunmak üzere meşihat ciheti hakkında lazım gelen muamelenin icrası maliye nezaretli cellilesinden varid olan tezkerede Uluborlu Kazasının lilegüb karyesinde vakı e'izze-i kirâmdan Veli Baba Zaviyesi vakfının ber vech-i meşrûta tevliyetiyle zaviye-i mezkûrenin Zaviyedarılığı mutasarrıfı Musa Kazım Efendi bin-i Hüseyin Babanın kebir oğlu Seyyid Takyyüddin Efendi terk iderek vuku'ı vefatına ve

tekye-İmezköre el-yevm mecdud ve ma'mur olarak ve derunun da ayen ve revendeye İtam taam olunarak İldüğü ve valuf-ı müşarun İleyhin vakfiyesiyile hududnam esinin suret-i musaddakalarının İrsal olunduğu beyânında ciheteyn-İmezköreteyn-i mezkûreteynin müteveffay-ı mûma İlehe mah-lulünden oğlu Mezbur Seyyid Mehmed Takiyüddin Efendiye tevcih dahi mahallinden varid olan İlam ve mazbatada beyân ve İş'ar olunmasına ve eşçar-ı müsmalumu'l-hudud ve'l-müştemlat-ı menzil ve eşçar-ı müsmire ve değirmen ve evan-ı nuhasiye vakıflarının kayd ve İhticaca layık olan derdest bir kıta sureti vakfiyesinin vakf-ı mezkûrun tasarrufını nefesine ve sonra oğlu Hüseyin Çe-lebiye ve sonra evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı mezkûrina batnen ba'de batn ve neslen bade nesl ve son-rada evlâd-ı İnasına ve balel-İnkıraz zati hakim-i beldeye tefviz ve şrt mezkûr değirmen ve ba'lardan hasıl olan İcare ve gellesini dahi misafirhane-i mezkûrda ayende ve revendeye İtam-ı taam baha olarak tahsis ve evan-ı mezkûre ta'am İçün İst'malını ta'yin eylediği musarrah ve mezkûr hudud-name karye-i mezkûre hududunu beyândan İbaret olduğu gibi malıye ta'bir olunmuş İsede zavliye-i mezkûre bir tarik ayını İcra olunur tekye olmayub ayende ve revendeye İtam-ı ta'am olunur misafir-hane kabillinden suret-i vakfiye-i mezkûrenin kalmine kaydıyla sahibi yendine İbkesi ve ciheteyn-i mezkûreteynin müteveffay-ı mûma İleyh Musa Kazım Efendinin mahullinden oğlu evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı vakıftan mûma İleyh Mehmed Takiyüddin Efendiye meşrûtiyer üzre tevcih ve taamiyle olarak tahsis buyurulan beş yüz guruşun İcra kılınacak berâta derci ve keyfiyet ma'lum olmak üzre nazaret-i müşarun İleyhaya ma'lumat İ'tası hususunun yazılan takrir-i nezaret penahlı muclbince üç yüz on İki senesi saferü'l-haynının on beşinci günü tarihinde İrade-i aliyesi şeref sudur İderele kaydı tesviye ve berât İ'ta kılındığı ve mezkûr suret-i vakfiyenin olvakt İer nasıl İse kaleme kaydı İcra kılınmadığı kayden anlaşıldığı cihat İdaresinden ve uluborlu kazasına tabi Uluköy karyesi tımarı dahilinde arazi-i emriyeden olarak mukayyed olub Veli Baba vakfına ve Zaviyesine dair bir güne kayıd bulunamamış İdide olub İbraz olunan ve cihat kalemının balay-ı der kenarında gösterilen vakfiyesinin karye-i mezkûrede mülk eşçar-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi havl İki kuşa bağ ve misafirhane ve değirmen ve evan-ı nuhasiyeyle vakf eyledikleri muharrer olub karye-i mezkûreye taallukı olmadığı kuyud-ı hakaniden yazılan derkenarda gösterilerek musted'inin İbraz eylediği bin İki yüz yirmi yedi senesi Şabanı mazzaminin evahlr-i tarihli ferman-ı alİ suretinde dahil karye-i mezkûre ba hatt-ı tevkî'i Şeyh Veli Baba Zaviyesi vakfına tashih olunarak ol vechle defter-i Şaban-ı muazzamanın evahlr-i tarihliyle İsdar buyurulmuş olan emr-i alİnin suret-i musaddakası mer-butan İrsal kılındığı emr-i alİnde münderic kuyud-ı defter-i hakanı İdaresi tarafından verilmiş olan Ma'lumat ve İzahata müstenid olmak İlazım geldiği halde karye-i mezkûre hakkında kuyud-ı hakanı kaleminden Uluköy tımar dahilinde arazi-i emriyeden olarak mukayyed olub Veli Baba vakfına ve zaviyesine dair bir gün kayıd bulunamadığının zıkr ve beyân edilmesi calib-i tereddüd-İ İştibah ola-cağı tabi' olmağla evvelce verilen ma'lumat-ı kuyudiye üzerine tasdir buyurulmuş olan mara'z-zıkr emr-i alİ ahkam-ı münifesine göre taharriyat-ı kuyudiye İcrasıyle İstihsal olunacak ma'lumatın tebliği divan-ı humayun kaleminden ve Uluköy karyesi İyın-ı tahrirde tımar dahilinde arazi-i emriyeden olarak tahrir ve sebt-i defter-i hakanı kılınmış İken karye-i merkume kıdvetü's-süleha Veli Baba'nın kendİ sakin olduğu köy olmağla tekkesine vakf olmak üzre elli üç senesi Şevval-ı Mükerreminin do-kuzuncu günü tarihliyle ba hatt-ı tevkî'i kayd-ı mahall tashih olunmuş ve mnahtarın erbab-ı tı-marçan Alİ nam kimesne bir tarikle berât İtdirmekle tekrar Şeyh Veli Baba Zaviyesi'ne elli yedi senesi Şehr-i rebi'l-ahırının evasıt-ı tarihinde ucukarrer ve tashih kılınmış İse de karye-i merkume kadimİ kılıç tımarı olmağla vakf olmak na meşru olduğundan şeref-sadır olan emr-i alİşan mu-clbince atılmış sekiz senesi Şaban-ı muazzaminin on üçüncü günü tarihinde bu kalem-İ tevkî'i girü tımar olmak üzre tashih kılınarak ol vechle kayıddan kayda geçerek bin İkyüz kırksekiz senesi ta-rihliyle asahlr-i mansure suvarilerinden İsmail Veledi tekaüd Mustafa İle ba berât-ı alİşan sair müş-terekleri uhdelinde mukayyed ve ba'de't-tanzimat bi'l-cümle tımarat ashabına bedelât İ'tasiyle İ-



marat-ı mezkûre dahilinde bulunan kura maliye hazine-i cellesi canibinden idare olunmakta bulunmuş ve merkûm İsmail'in mahlûlünden tımar-ı mezkûr için merkume verilen bedel Yetmiş üç senesi martından itibaren hazine-i müşarın İleyhadan zabt olunmuş ve bu suretle karye-i mezkûre arazi-i miriyeden olarak canib-i miriye âid olub vakfa taallukı olmadığı ahiren kuyud-ı hakaniden yazılan derkenarlıardan ve Hamid sancağında Uluborlu nahiyesine tabi neferat ile karye-i Uluköy ve hasılı tahtında resm-i nim ve bennak ve mücerred ve hinta ve Şa'ır ve Öşr-i bağ yekûn ma'a gayrihî dört bin seksen dört akçe yazı ile defter-i mufassalda muharrer kalemiyle tahrir ve karye-i merkume defter-i icmalde tashih olunduğu üzere Veli Baba Zaviyesi Vakfı İken erbab-ı tımarıdan Ali nam kimesne bir tarikle berât ettirmekle bin elli yedi senesi tarihinde ba hatt-ı tevkî'i tekrar Şeyh Veli Baba Zaviyesine tashih olunduğu defter-i hakanide mukayyed olmağla ve Veli Baba Zaviyesi vakfının evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere tevliyeti ve Zaviyedarlığı askerî rûznameşesinden verilen berât-ı şerifimle mümalleyh es-Seyid Şeyh Hüseyin'in üzerinde olmağla karye-i merkûmeyi ber muclb-i defter-i hakanî mümtaz ve muayyen hududî dahilinde kadımdan Öşr ve rusumî zaviye-i mezbure Vakfı tarafından zabt ve vaki olan mahsûl ve rusumun kanun ve defter muclbince ahz ve kabz İtmek murad eylediğın aherden dahî ve taarruz okunmak İ'cab İtmez İken ecanıbden bazı kimesneler zabtına ve vaki olan mahsûl ve rusumunun ahz ve kabzına hilaf-ı defter-i hakanî ve muğayır-ı kanun fuzulî müdahale ve zaviye-i mezburenin harabına bals ve dervişan fukarasının perişanîyetlerine bağı oldukları ve husus-ı mezbur zimminde Canib-i Şer'den hüccet-i Şer'iyye ve fetevay-ı şerife verildiğın bildirüb karye-i merkume ber muclb-i defter-i hakanî mümtaz ve muayyen hududî dahilinde kadımdan öşr ve rusumî zaviye-i mezbure vakfı tarafından alına gelen yer ile zaviye-i mezbure vakfı tarafından zabt ve vaki olan mahsûl ve rusumun kanun ve defter muclbince ahz ve kabz İtdirilüb İcabından olan kimesneleri hilaf-ı defter-i hakanî ve muğayır-ı kanun dahî ve taarruz İtdirilmeyüb men' ve def olunmak babında emr-i şerifim sudurını İstida İtmekten naşî defterhane-i amiremde mahfuz defter-i mufassala muracaat olundukta vech-i meşruh üzere olduğu mestur ve mukayyed olmadığı defter-i hakanî muclbince kanun üzere amel olunmak lazım geleceğî saltü'l-beyân bin İkiyüz yirmi yedi senesi tarihli merbût emr-i alî suretinden anlaşılmiş ve ber vech-i marûz karye-i merkûme ber muclb-i kayd-ı hakanî esasen Veli Baba Zaviyesine tahsis buyurulduğu halde bin elli üç tarihinde erbab-ı tımarıdan Ali nam kimesneye verilüb bin elli yedi senesi tarihinde bu hatt-ı tevkî'i Şeyh Veli Baba zaviyesine İ'ade ve tashih ve bin altmış sekiz tarihinde İsmail veledi tekaüd Mustafâ'ya tevcih ve sebt defter-i hakanî kılınub sonrada maraz-zıkr bin İkiyüz yirmi yedi senesi tarihile İsdar buyurulan emr-i alî mantuk-ı münlince zaviye-i mezkûreye tahsis ve İhsan kılınmış İse de sebt-i defter-i hakanî kılınmadığı cihette kuyud-ı hakanî İdaresince hükmlî bilinememiş olduğu tahakkuk etmiş olmağla bu suretde lede'l-arz ber muclb-i emr-i alî ahir karye-i mezkûrenin zaviye-i mezkûreye tahsisine ve sebt-i defter-i hakanî kılınmasına irade-i seniyye hazretlî İslafet penahî şeref-sadîr buyrulduğu tasdirde dıvan-ı hümâyun kaleminden bir kıta ferman-ı alî İsdarıyla karye-i mezkûrenin defter-i hakanîden olan kaydı mahallen ba hatt-ı tevkîlî karye-i mezkûrenin zaviye-i mezkûreye tashih olunarak icmal-i hakanînin İ'tası İktiza eylediğî mahkeme-i teftişden huzur-ı alî-nezaret penahilerine İ'lam olundu el-emru İlimen le hü'l-emr fi'l-yevmi's-Salis min şehri-ı Rebi'ul-evvel İlsene erbea ve İşrin ve selase miete ve elf.

fi 3 Rebi'ul-evvel sene 1324.

Belge No: 11

Fetevahane-i Alîye fi 22 Şaban 1326

Mühr-ü mutabık ve netice-i meali ber vech-i muharrer vaki halî beyândan İbaret İdüğî fi 23 Şaban 1327 Ma'ruz-ı Daileridir ki

İş bu arz-u hal ve zahrında muharrer ve kenarlar lede'l-mutala'a netice-i meallerinde Konya Vilayetinde Hamid-abad sancağı dahilinde Uluborlu Kazasında İlgüb karyesinde defin-hak ıtır-nak olan e'azze-i kirâmdan Veli Baba dergâh-ı Şerifinin tevliyet ve Zaviyedarlığı uhdesinde olub dergâh-ı şerif mezkûre malikâne bir bab asiyab ve İki kazgan ve İki sofra sahanı ve mısafırhane ve aşhanenin vakf İdlidiğî bin kırk yedi senesi Recebül-ferdinin İkinci günü tarihli vakfiyesinde ve Salifü'z-zıkr İlgüb karyesinin hududî bin kırk beş senesi tarihli hüccette muharrer olub karye-i mezkûr hududî dahilinde olan mahallerin vakf-ı mezkûre tahsisi için bin İkiyüz yirmi yedi senesi tarihinde irade-i seniyyesi şeref sudur buyurulmuş ve yine tarih-i mezkûrda dıvan-ı hümâyundan ferman-ı alî-

şan ihşan buyurulmuş ise de güya ol-vakt defter-i hakaniye ibraz olunmamış idigünden hükmü bilinemiyerek tımar olmak lazım geleceği ifade olunması üzerine mahkeme-i teftiş Evkâf-ı hümayundan yedde bulunan vakfiye ve hududname ve emr-i all hilafına l'lam ve ferman bulunmadığından emr-i all'i mezkûre nazaran karye-i mezkûrenin vakfiyetine bi'l-hükm üçyüz yirmi dört senesi Şehr-i Reblü'l-ahirinin üçüncü günü tarihinde irade-i seniyyesi Şeref-sudur buyrulduğu takdirde defter-i hakaniye vakfiye tashihli lazım geleceği l'lam olunmuş ve mua'mele-i lazimesi bi'l-icra şeref-sudur buyurulan irade-i seniyye Cenab-ı Pağışahi Nezaret cellelerine ba buyurıldı-ı sami tebliğ olunmuş olmağla elde mevcut hududname ve vakfiyenin cihat ve defter-i hakani sicillatına kaydlarının icrası ve hudud-ı mezkûre taraf-ı ahıran müdahalenin men'ine ve mezkûr asyab ve müsafrıhane ve evanı-i nuhasıye ve salreyi müştemil divanı-ı hümayun kaleminde ber mantuk-ı irade-i seniyye tecdiden bir kit'a ferma-ı allşanın yedine l'tası dergâh-ı şerif-i mezkûrun mütevell ve postnişin-ı sadaat-ı kırımđan Seyyid Mehmed Takıyüddin Efendi'nin iş bu arzuhal mealinden ve Konya Vilayeti dahilinde Uluborlu kazasına muzaaf olub hasilat-ı öşriyesi bin ikiyüz yirmi yedi senesi tarihinde Veli Baba Zavıyesine ihşan buyurulan l'güb karyesinin ber mucib-i emr-i all zavıye-i mezkûreye tahsisıyla sebt-i defter-hakani kılınmasına mahkeme-i teftişden l'lam sadır olmasına binaen karye-i mezkûre ve aşannın kuyud-ı hakaniye vakfiyet üzere tashih kaydına dair şu'ray-ı devletçe tanzim ve üçyüz yirmibeş senesi şehr-i Reblü'l-ahirinin üçüncü günü tarihinde arz ve takdim kılınan mazbata hakkında irade-i seniyye cenab-ı hilafet penahl ve vechle şeref-sudur buyurulmuş ve bu babda şu'ray-ı devlet ve mülkiye daireslerinin mazbatalarıyla tezkere-i ma'ruza ve şeref-sadır olan idare-i seniyyesi mübellil'i hamış suretleri maliye ve defter-i hakani nezaret cellerine tebliğ kılınmış olmağla Evkâf-ı humayun nezareti behiyyesinden dahi icray-ı icbina himmet olunması üçyüz yirmidört senesi Eylül'ün yedinci günü tarih ve üçyüz altmış dokuz numaralı buyuruldu samide iş'ar olunduğundan ber mantuk emr ve ferman-ı humayun cenab-ı hilafet penahl ifay-ı muamele olunmak üzere mezkûr buyuruldu-ı Saminin bi'l-hilafet ha cihat idaresine kaydiyla muhasebe ve masarifat evanlarına ve münderecatına göre ifay-ı muktezası zımında maliye ve defter-i hakani nezaretleriyle Konya Vilayeti Evkâf muhasebeciliğine tahrirat-ı nezaret penahl tastiri için mektubl kalemine lazım gelen ilm ü haberlerinin bi't-tanzim l'tası, muhasebe-i umumıye idaresinin üçyüz yirmi dört senesi Eylül'ün üçüncü günü tarihyle der kenarında beyân kılınması üzerine ber mucib-i irade-i seniyye ve buyuruldu-ı sami muamele kaydiye ifa ve lazım gelen ilmü haberlerinin tahrir ve l'tası derdest bulunduğu ve Uluborlu kazasına tabi l'güb karyesinde vakti e'azze-i kırımđan Veli Baba Zavıyesi vakfının ber vech-i meşrûta tevliyet ve Zavıyedarlığı da ba irade-i seniyye şehri beşyüz gurus taamiye ile üçyüz onikisenesi Saferü'l-hayrının onbeşinci günü tarihinde Mehmed Tahiyüddin Efendiye tevch olunduğu mübeyyin berât-ı all isdar ve l'ta kılındığı cihat idaresinden mahrec-i der-kenardan ve karye-i mezkûre aşannın kuyud-ı hakaniye vakfiyet üzere tashih kaydına dair şu'ray-ı devletçe tanzim kılınan mazbata üzerine bi'l-istizam mucibince irade-i seniyye cenab-ı hilafet-penahl şeref-sunüh ve müteallik buyuruldu-ı Şeref-varid olan buyuruldu-ı alide emr ve ferman buyuruldu-ı cihat idaresine mevruğ olub celb olunarak mutala'a olunan maliye nezareti cellisinin tezkeresinden ve makam-ı sadaret-penahiden defter-i hakani kaydının tashihli için gönderilen buyuruldu üzerine kuyud odasında tashih olunmayub encümene havale edilmiş ise de iki mahdan beri bir karar verilmeyub tashih etmediklerinin sebebi kuyud odasından verilen kayıddan bin ikiyüz kırksekiz senesi tarihine kadar tımar yürüdülmüş l'lam'da burasını kale almayarak muhayyer ve bin ikiyüz yirmi yedi senesi tarihyle divandan verilmiş denilen, fermana bina edilmiş olduğunu ve kuyud odasından ifade olunduğu müsted'ı müma ilayhın mahkeme-i teftişe takdim eylediği arzuhalinin netice-i mealinden anlaşılması İse de Uluköy karyesi hiyn-ı tahrir de tımar dahilinde arazi-i emriyeden olarak tahrir ve sebt-i defter-i hakani kılınmış iken Karye-i merküme kıdvetü's-sülehadan Veli Baba'nın kendi sakin olduğu köy olmakla tekkesine vakf olmak üzere eli üç senesi Şevvali'l-mükerreminin ondokuzuncu günü tarihyle ba hattı-tevki'l kaydı mahalli tashih olunmuş ve muahharan erbab-ı tımarđan Ali nam kimesne bir tarıkla berât ettirmekle tekrar şeyh Veli Baba Zavıyesine elliyedi senesi şehr-i Reblü'l-ahirinin evası tarihinde mukarrer ve tashih kılınmış ise de karye-i merküme kadimi kılıç tımar olmağla vakf olmak na meşru olduğundan şeref-sadır olan emr-i allşan mucibince altmış sekiz senesi şa'banil muazzamının onüçüncü günü tarihinde ba kalemi tevki girü tımar olmak üzere tashih kılınarak ol vechle kayıddan kayda geçerek bin ikiyüz kırksekiz senesi tarihyle asakir-i mansure süvarilerinden İsmail veledi tekaüd Mustafa ile ba berât-ı all-

şan salır müsterekleri uhdelerinde mukayyed ve ba'det-tanzimat bi'l-cümle timarat ashabına bedelat l'tasiyle timarat-ı mezkûre dahilinde bulunan Kura Maliye hazine-i cellosi canibinden idare olunmakda bulunmuş ve merhum İsmail'in mahlûlünden timar-ı mezkûr için merkûme verilen bedel Yetmiş üç senesi martında l'tibaren hazine-i müşarun ileyhadan zabt olunmuş ve bu suretle karye-i mezkûre anazı-i emirtiyeden olarak canib-i miriye aid olub vakfa taalluku olmadığı kuyud-ı hakani den yazılan derkemarda muharrer ise de karye-i merkume ber mucib-i kayd-ı hakani esasen Veli Baba Zaviyesine tahsis buyurulduğu halde bin elli üç senesi tarihinde erbab-ı timardan Ali nam kimesneye verilüb bin elli yedi senesi tarihinde ba hatti tevkî Şeyh Veli Baba zaviyesine iade ve tashih ve bin altmış sekiz senesi tarihinde İsmail veledi tekaüd Mustafa'ya tevcih ve sebt-i defter-i hakani kılınub sonradan bin ikiyüz yirmi yedi senesi tarihiyle isdar buyurulan emr-i ali mantık, mü-nifince zaviye-i mezkûre tashih ve İhsan kılınmış isede sebt-i defter-i hakani kılınmadığı cihette kuyud-ı hakani idaresince hükmi bilinmemiş olduğu tahakkuk eylediği husus-ı mezkûr hakkında üçyüz yirmi dört senesi şehr-i Reblu'l-evvelinin üçüncü günü tarihiyle mahkeme-i teftişden l'ta olunub müsted-i mümalleyhin yedinde bulunan l'lamdan anlaşılımış. Veli Baba Sultan İbn-i Hüseyin Gazî'nin Medine-i Uluborlu tevabî'nden ilgüb nam karyede Vakî Malumu'l-hudud ve'l-cıran kadî evi demekle ma'rif bir bab mülk menzilin cemi tevabî ve levahik ve tank-ı mürâfıkıyla ve İki kıt'a bağ-larının eşcar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresiyle ve müsafirhane ve aşhanesiyle ve İki kazgan ve sofra sahanı ve yine medine-i mezbure tevabî'nden Yassıviran sınırı dahilinde vakî Davud de-ğirmeni demekle ma'rif mülk değirmeni vakfının bin kırk yedi senesi Recebül'ferdinin onikinci günü tarihiyle müverrih ve ol-tarihde Uluborlu kazası Nalib bulunan el-Hac İveys Efendi İbn-i Meh-med'in imza ve Hatemini haviye bir kıt'a vakfiyesinin ve yine azız-ı müşarun ileyh Hacı Turgud nam kimesne beyinlerinde tekevün eden mezkûr ilgüb karyesinin hudud da'vası hakkında karye-i mezkûrenin hududını havi bin kırk beş senesi şehr-i Reblu'l-ahırinin guresi tarihiyle müverriha ve ol tarihde kaza-i mezkûr nalib bulunan İbrahim Lütfi Efendinin imza ve hatemini haviye ve müehharan kaza-i mezkûr da nalib bulunanlardan İkanlarına husus-ı mezkûrun şuhud-ı adile ile ilerinde sabit ve mütehakkuk olduğu ma'lumu'l-esami nuvvab tarafından mahtum mümza hüccetin asıllarına tat-bikan bu dâilemin imza ve temhir eylemediği suret-i vakfiye ve hüccet lede'l-mutalaa mazmunıyla bila beyyine amel ve hükmi-i caliz olur senedat-ı şer'iyyeden olub kayd ve ihticaca salih olarak karye-i mezkûrenin vakfiyetine idaresi seniyye Hazret-i hilafet-penahi şerefsudur buyurulmuş olmağla bu suretde mezkûr vakfiye ve hüccetin hıneyeten İli-vakf cihat idaresine kaydlarıyla sahibi yedinde İfasi ve karye-i mezkûrenin ber vech-i muharrer hududı kadimeleri derc olunmak üzere defter-i hakani nezaret-i cellosi kuyud-ı hakani kalemine ve müsted-i müma ileyh yedine bir kıt'a ferman-ı ali l'tası için dıvan-ı hümayun kalemine ilm ü haberlerinin l'tası menüt-ı İray-ı ali İdiği mahkeme-i teftiş-i evkâfdan huzur-ı ali nezaret-penahilerine l'lam olundu el-emrül İlmen lehül-emr fî'l-yevmi's-samin ve'l-işrin min zil-hicce-i şerife İlsene sitte ve İşrin ve selasemiete ve elf (1326).

Belge No: 12

(Mehmet Takiyü'd-dinin Arz uhall)

Huzur-ı Sami-ü Cenab-ı Feteva-Penahiye ma'ruz-ı dâil-ü dirnelertdir ki

İsparta sancağı mülhakatından Uluborlu kazası kurasından Yassı viran karyesi hududı dahilinde kain bir bab asıyab-ı dakik mütevellisi bulunduğım Seyyid Veli Baba vakfından olduğuna dair cereyan eden muhakemat-ı adile neticesinde mezkûr değirmen canibi vakf için bi't-tevliye tara-rafı dayaneme ba ma'rifet icraet-teslim edillerek çend seneden beri vakfına İcar-ı va'diyesi ma-sarîf-ı vakfa sarf olunmakta İken geçenlerde mezkûr değirmen gasib evveleri tarafından kuvve-i müsliha yeniden gasb ve müte'cirri tard idlimesinden dolayı ol-babda vakfiye mahkeme vlayetimiz halini kesb İden l'lam-ı şer-i mucibince tecavüvazat-ı vakfınan men'i ve İzalesiyle değirmenin canib-i vakfa teslimini amr-ı şeref-tasdir buyurulan fî 14 Receb il senê 1227 ve 149 numaralı tah-rirat-a allye feteva-penahilerine cevaben bir takım esbab-ı vahiye ve gayrı makuleyi havi vürüd İd-diği İstihbar idilen mazbata-i mahalliyede güya dailerinin Veli Baba Sûlalesinden olmayub nesebi ve tevliyeti dayaneme taaruz-ı dermeyer idilmiş, halbuki mahkeme-i teftiş evkâf ve cihat İda-releince eba an ceddin cereyan eden muamelat-ı resmîye ve mevşuka karşı İrâde-i İhsan-ı be-dahete karşı hareket etmek olacağı ümera-şikar olub meahaze değirmen maddesine kat'a şumull olmayacağından değirmenin kema el-evvel vakf-ı mezkûr için bi't-tevliye tara-ı dayaneme tes-

İlimiyle neseb ve tevliyet hakkında kendisince bir selahiyet dalyanesinde bulunan her kım ise ikame-i da'va etmek üzere muhakeme aldeden müracaatta muhtar bulunduğının sarahaten taht-ı tezkere alınarak mahalline ol vechle tebligat-ı müessire ifasına karar verilmek üzere İşbu İstidai-ı dalyanemin meclis-i tatkikat-ı şer'iyeye havale buyurulmasını İstirham İderim ol bab da emr ve فرمان hazreti menlehü'l-emrindir.

fi 1 Eylül sene 1325 ve fi 29 Şaban-ı Şerif 1327.

eddal dergâh-ı Şerif mütevellisi.

es-Seyyid Mehmed Takiyüddin.

Belge No:13

(Evkâf Nezaretinin Tezkeresi Sureti)

Dailerinin e'azze-i kirâmdan Seyyid Veli baba sülalesinden olduğuna evkâf-ı humayun cihat İdaresinde mestur ve mukayyed olan ecdadımın Seyyid Nebi Dede İbn Seyyid Mehmet Burüci evlâd-ı vakıfın diyü 1208 tarihinde mukayyed bulunmasıyla ve Efkaf nazırının geçende canib-i merihat penahilerinde irsal etmiş olduğu tezkeresiyle ve bu ana kadar devalde muamele gören evrâk-ı resmîyle ile ve karyemiz ahalisinin dört kır'a Şehadetname mazbalarıyla ve şecere-i aliye ve berevat-ı şerifelerle sabitdir.

Evkâf-ı Hümayun cihad İdaresinin kayd ve evrâk-ı müsbitesi budur.

Evkâf-ı mülhakadan Uluborlu kazasına tabi İlgüb karyesinde vaki' e'azze-i kirâmdan Veli Baba Zaviyesi Vakfının ber vech-i meşrût tevliye ve zaviyedarlığı için henüz berât-ı all vermediği cihetle selh-i şevval serie 1208 tarihinde ekber ve erşed ve eslah evlâd-ı vakıfın Seyyid Nebi Baba İbn Seyyid Mehmed Bürücü uhdesinde müceddeden tevrîc olduğuna müş'ar berât-ı all verilmiş ve sonra vefatıyla mahlulünden selh-i şevval sene 1226 tarihinde, oğlu Seyyid Hüseyin Baba'ya ve anın vefatıyla mahlulünden fi 2 Recep sene 1287 Musa Kazım Efendi bin Hüseyin Baba'ya anında vefatıyla mahlulünden 15 safer sene 1312 tarihinde maliye hazinesinden mahsus şehri beşyüz guruş taamıyla tahsis ile Mehmed Takiyud-din Efendi İbn Musa Kazım Efendiye tevclh olduğuna Mübeyyin berât-ı verildiği kayden anlaşılmıştır.

fi 9 teşrin-i evvel sene 1311 Salfüz-zıkr Evkâf Nazaretinin tezkeresi suretidir.

fi 24 Mart sene 1320 tarihli tezkere-i aliyeleri cevabıdır.

İlgüb karyesinin e'azze-i kirâmdan Veli Baba dergâhına mevkuf ve merbut arazi mukaddema yed-i ahire geçmiş İsede bilahere İstirdad olunarak kaydı tashih olunması hakkında فرمان-ı Hümayun sadır olması üzerine Divan-ı Hümayyun ve kuyud-ı hakanî kalemlerince kaydları icra ve muclbine arazi-ı mezkûrenin dergâh-ı mezkûrun Vakfı olduğu tahsis kılınmış olduğuna arazi-ı mezkûreye müdahaleye hiç bir taraftan hakk-ı şer'i ve kanunî kalmadığının ve tevliyet ve meşihate mutasarrıf olan Takiyüddin Efendi İse müş'arun İleyh Veli Baba Sülalesinden olduğu ve pederinden olan mezkûr tevliyet ve meşihat cihetlerinin mûma İleyh uhdesine hıyn-ı tevclhinde mahkeme-i teftişçe bi'l etraf tedkık olunarak mûma İleyh ciheteyn-i mezkûretinyin meşrûataları olduğu vahiyet ve kıfayet bir nech şer'i tahakkuk etmesi üzerine muamele-i tevclhiyye bi'l-icra İktiza-yı İfa olunmuş olduğunun beyânına ve evrâk-ı meb'u senin bu babda cereyan eden muameleyi havl evrâk-ı atika ve İlam-ı şerif ile birliktde İeffen tesyarına mübarek kılınan, ol babda fi 26 Rebi'ul-ahir sene 1327/ve fi 4 Mayıs sene 1325

Evkâf Nazır

Halil Hammadi

fi 5 Mayıs sene 1325

numara:87

fi 2' Rebi'ul-ahir sene 1327

Belge No : 14

(Mehmed Takiyüddin Efendi tercüme-i halı)

28 Cemaziye-i evvel sene 1328 ve fi 24 Mayıs sene 1326 Pazartesi gün Bab-ı meşihadden talep olunan tercüme-i hal varakasından sual olunan suallerle verdiğim tercüme-i hal cevabının ayrıdır.

## Cevap

İsmim ve künyem ve şöhretim Konya Vilayetinde, Isparta Sancağında Uluborlu kazasında İlegüb nam karyede defn-hak ıtır-nak olan saîdât-ı Hüseyniyyeden Veli Baba İbn es-Seyyid Hüseyin Gazî oğlu Sünbül-zade Seyyid Mehmed Takîyü'd-dîn pederim Veli-i müşarun-ileyh dergâhı mütevellî ve postşini cihetinden Hazret-i Hüseyin razıyallahü anh. Efendîmiz Hazretlerinin sülalesine mensubum validem Fatimatüz-Zehra binti Safî oğlu Turmuştur.

Bin İkiyüz elli dokuz sene-i hicriyesi zil-hiccesinin yirmiyedisinde ( 6 Kanunu evvel sene 1259 ) Konya vilayeti dahilinde Isparta sancağında Uluborlu kazasına muzaatbilegüb nam karyede tevelliüd etmişim.

Isparta da Geresinli Osman ve Ödemiş de Ahmed zade efendilerden Konya da mesud-zade Abdullah efendi den şerh-i Akaide kadar tahsilde bulundum ba'de berseadete gelerek ırgad pazarında vahi Sinan Paşa Medresesine duhul ile ol vakt Bayazid Cami'-i şerifinde tedris ile meşgul olan üstaz-ı üsatız-ı kırândan Rum İll kazaskeri sabık oflı el-hac Mahmud Kamil efendi Hazretlerinin dersine mülazemet ve tekmil nesh ile ahz-ı icazet olduktan sonra Doksan altı tarihinde bi'l-ımtihan Cami'-i şerif-i mezkûrede tedrise mübaşeret ile üç yüz on bir tarihinde İ'tay-ı icazete muvaffak oldum. Bihahere fazıl şehr-i Amasyalı Abdül Kerim efendi merhumundan mutala'a ve İşarat ve mevâkif ve bir miktar şerh-i ve kadî Beyzavî ve tevzih vesale gördüm ve Laleli medresesi müderrisi Beyabadi Merhum Fazıl Osman efendi muhtasar-ı meani ve Malatyalı Fazıl merhum İbrahim efendinin mir'atı ve muhaddis Kazım efendi merhumun Buhârî ders şeriflerine müvezebet eyledim İcazet vermezden evvel bi'l-ımtihan mekteb-i nüvvaba duhül ile dördüncü sınıfa nakl olummuş İken mekteb-i mezkûre devamım akşam tedrisatına mani olduğundan mektebi terk İtdim Türkçe ve Arapça tekellüm ve kıtabet İderim bir güne te'lifatım yoktur.

Doksan altı senesinde umum ders-İamlara tahsis olunan maaş meyanında garar-ı tevkifat doksan yedi buçuk gurus maaşa nall olub maaş-ı mezkûre 1 teşrin-İsani sene 1300 tarihinde otuz gurus yirmi para ve 1 Temmuz sene 1302 tarihinde otuz üç gurus ve 1 teşrin-i evvel sene 1304 tarihinde yirmi dokuz gurus ve 1 teşrin-i evvel sene 1309 tarihinde otuzsekiz gurus ve 1 Mart sene 1312 tarihinde yirmi beş gurus ve 1 Kanuni evvel sene 1314 tarihinde iki gurus, yirmi para ve 1 Mart sene 1315 tarihinde otuzsekiz gurus ve 2' Haziran sene 1315 tarihinde kırk dört gurus ve 1 Ağustos sene 1316 tarihinde yüz kırk gurus yirmi para ve 16 ubat sene 1318 tarihinde otuz yedi gurus ve 19 Ağustos sene 1321 de otuzsekiz gurus ve 4 Kanuni Sani sene 1324 otuzsekiz gurus Zamalim İcrasıyle beş yüz doksan altı gurus balığ olmuştur İken bu kerre İcra kılınan tensikatta maaş mezkûr bin gurus İblag olmuştur bin üç yüz yirmi iki senesinde huzur-ı hümayun ders-i şerif muhatıblığına tayin ve sene-i mezkûre de dördüncü rütbeden mecidi ve Osmanî nişan-ı zışanlan ile taltif olundum ve 10 Şevval sene 1301 tarihinde İbtida-i harîc 23 Rebi'ul ahir sene 1310 tarihinde hareket-i harîc cemazıye'l-ahir sene 1318 tarihinde İbdida-i dahil Zil-hicce sene 1322 tarihinde hareket-i dahil ve 9 zil-kade sene 1325 tarihinde musale-i sahn ruüsterine nall oldum

İehu'l-hamd ve'l-minne hiç bir sebep ve bahane ile taht-ı muhakemeye alınubda ceza görmedim.

28 cemazıye'l-ula sene 1328 ve 24 Mayıs 1326 sene pazartesi günü ırgat pazarında Hüseyin ağa Mahallesinde Eşref efendi hanesinde müste'ciran mukim Bayazid Cami'i Şerif müciz ders-İamlarından İspartalı es-Seyyid Mehmed Tahiyü'd-dîn.

Beige No: 15

Uluköy halkının evlâdı vakıfıdan Mehmed Takîyü'd-dîn'e dair şahidliği Uluborlu kazasının Uluköy karyesinde defn hak ıtır-nak olan sülale-i Tahire-i nebevviye den Seyyid Veli Baba Hazretlerinin tevliyet ve zavıyedarlığı üzerine 1208 tarihinde tevcih olunup ve bin İkiyüz yirmi üç tarihinde vefat edüb dergâh-ı şerif havallisinde kabri başına tarih-i mezkûrede vaz olan Medine-i İzzir den mağmul ve mahkuk alamet-i Faruka taşında saîdâtdan Veli Baba Şeyhî Seyyid Nebi dede diyu yazılmış olan Nebi dede bin burüci Mehmed üzerinde olub muma İleyh Nebi dede ve Hüseyin ve diğer biraderi Pehlivan Ali demekle meşhur ve mülakkab Seyyid Ali Rıza diğer biraderi derviş demekle meşhur ve mülakkab Seyyid İbrahim olub müma İleyh Nebi Dede'nin Topal Fa-

tıma'dan ma'ada evlâd-ı zükuru kalmadığı gibi kezaik Seyyid Ali Rıza'nın kadın ve Gülistan ve İsmihan ve Derviş İbrahim Çilkız demekle meşhur mülakkab Fatıma'dan maada evlâd-ı zükurları kalmadığı ve Bin ikiyüz yirmi altı tarihinde dergâh-ı Şerifin tevliyet ve zaviyedarlık cihetleri müma İleyh Seyyid Hüseyin Sünbül üzerine tevcih olduğu andan sonra mahdumu Seyyid Ahmed Paşa'ya ve hafıdı Seyyid Hüseyin Sünbül'e dergâhın vakfı mazbut hazine olduğundan tevcih olunmayub dergâh-ı yedlerinden bakılab ve sene 128' tarihinde tevcih ve teccid-i berât olduğu müma İleyh Musa Kazım'ın sene 1294 tarihinde vefatına mebni mahlulünden sene 1312 tarihinde mahdumu Seyyid Mehmed Takıyüddin üzerine dergâh-ı şerifin tevliyet ve zavidarlık cihetleri bilistilam verilen mazbata ve l'lam-ı şer'i üzerine ba irade-i seniyye tevcih olundu ve beş yüz gurus dahl mah-ı be-mah İhsan olunub sened-i resmisinde Seyyid Mehmed Takıyüddin ismi tasrih olunmuştur. ve karyemiz ahalsinden gerek Haydarlar ve gerek Dönbekler ve gerek Ahmadlar ve gerek Kazımlar ve zaflerder her ne kadar bizlerde sülaleiyz diyor İsekte mücerred sözden ibaret olup müma İleyh Seyyid Mehmed Takıyüddin ve ebaen ecdad gibi ba şecere-i alıyye ve berât-ı alıšan-ı seniyye sahlıhün-neseb Veli Baba sülalesinden olmadığımız ve bu Seyyid Mehmed Takıyüddin evlâd-ı evlâd-ı evlâda Seyyid Veli Baba Sülalesinden olduğu eba an cedd mesmu'mus ve bu vechle yakinen mağlumumuz olduğunu mü'şar şerh ve temhir eyleriz

fi 13 safer sene 1312

(altında yaklaşık kırk kişinin ismi ve mühürü vardır)

'Zeyl-i şecere-i alıyyede muharrer olan esamiler ; tahtında mahtum olan mühürler karyemiz ahallerinden mevsuleu'l-kelem kimesnelerin kendi mühür-ı zatileri olduğunu ve huzurumuzda vaz' ve temhir eyledikleri tasdiklan şerh ve temhir eyleriz"

Safi oğlu Derviş Ahmed ağa

Belge No: 16

şüray-ı Devletin gar-ı devairden mesallih-i şahsiyeye dair verilen mazbatalara mahsus varakadır.

Atıfeli Efendimiz Hazretleri

Karyemiz bulunan İlgub karyesinde defn-hak'ıtır-nak olan Veli Baba İbn Seyyid Hüseyin Gazlı Hazretlerin sülale-i necibelerinden Seyyid Takıyüddin Efen di İbn Musa Kazım bin Seyyid Hüseyin Sünbül el-meşhur bi sünbül pehlivan İbn Seyyid Nebi Dede İbn Mehmed Takı Bürücü için mesmuatımıza nazaran İstis'lam olunmuş ma'a heze nahıye İle İlgüb karyesi meyanında hudud münazası vuundan naş kazadan dahi bazı aşah-ı a'zazın hasedlerine mebni Efendi-i müma İleyh sülale değıldir diyi İftıray-ı nabicade bulunmaları müma İleyh Efendinin hakk-ı meşru'u sub-ı evza'a İdileceğı izhar-ı mine-ş-şems olmağıla hasbeten İll-lah Seyyid Takıyüddin Efendinin ber minval ma'ruzı sülale-i İmutahhareden v dergâh-ı şerifenin ta'mir ve tetminine ve mühimmathanesine öteden beru nazır ve muhafız buldukları meşhud ve eba an ced mesmu'umuzda bu yolla bulunduğı mübeyn işbu mazbata takdim-i huzur-ı all-i utufleri kilindi ol babda emr-i ferman Hazret-i menlehu'l-emrindir

11 Ağustos sene 1325 11 Ağustos sene 1325

Büyük Kazım oğlu

İmam-ı karye-i İlgüb

(İSİMLER)

- |                                         |                               |
|-----------------------------------------|-------------------------------|
| 1. Haydar-Zade Müderris Ahmed           | 27. Arif-Zade İsmail          |
| 2. Samud-Zade Hasan Baba (Ağza)         | 28. Kara Ayan oğlu Halli      |
| 3. Ağza selah-Zade Süleyman             | 29. Pak-ı Mahmud oğlu         |
| 4. Arzi oğlu Mehmed Çavuş               | 30. Molla Mehmed oğlu Kazım   |
| 5. Kara İbrahim Zade Hüseyin            | 31. Kara Deli oğlu Hasan Baba |
| 6. Sarı adası(?) oğlu                   | 32. Deli İsmail-Zade Hasan    |
| 7. Ağza Kel Ali oğlu Hüseyin bin Mehmed | 33. Rüzgar oğlu Mehmed usta   |
| 8. Arzi oğlu Ali                        | 34. Güher oğlu Ahmed          |

9. Veli oğlu.

10. Molla Mehmed oğlu Mehmed

11. Kamil oğlu Musa

12. Kel Ali oğlu İsmail

13. Arif oğlu Musa

14. Molla Mehmed-Zade Molla Hasan

15. Arif oğlu Hasan

16. Gede Veli oğlu Sallh

17. Musa oğlu Musa

18. Solak-Zade Müderris Hasan

19. Horuz oğlu Mehmed

20. Molla Mehmed oğlu Ali

21. Haydar oğlu İsmail

22. Bayrakdar zade Mehmed

23. Bayrakdar-Zade Halls Çavuş

24. Sarı Musa oğlu İsmail

25. Kelle Süleyman ağa

26. Haydar-Zade Musa

35. Molla Mehmed oğlu Mustafa bin Ali

36. Kamil-Zade el-hac Mehmed

37. Öksüz oğlu İbrahim

38. Abbas zade İsmail

39. Fidan oğlu Musa

40. Topal oğlu İbrahim (İmzası)

41. Öksüz oğlu el-hac

42. Öksüz oğlu Hasan

43. Bağn açık Zade Kazım

44. Küçük Hasan Zade

45. Arif oğlu Mehmed

46. Arif oğlu İsmail

47. Rüzgar oğlu Sadık

48. Zül'fıkar-Zade İsmail

49. Kamil-Zade Süleyman

50. Haydar-Zade Ak Hasan

51. Haydar-Zade Hakkı

52. Köse Ramazan oğlu Ahmed Çavuş

Maliye nezaretinden Takiyüddin Efendinin Siyadet-i Haklunda Uluborluca olunan tahkikat müma İleyh Seyyid Takiyüddin Efendinin hısımları tarafından olub ve bu mazbata hakikat hale ber minval ma'ruz harfiyyen tevafuk bulunduğunu tasdik eylerim

Müfti-İkaza-ı Uluborlu

Belge No: 17

Kema fih'i'l-eml zükire

- Akseklili Mahmud Hamid Efendi zâde, Ahmed Kemaleddin el-müşaviri bi mahkeme-i evkâf nemekahül el fakir-i İleyhi teala azza şahuhü gugira lehuma

2 Zilhicce sene 1335

Mahmiye-i İstanbulda çarşı kapısı civarında Hüseyin Ağa manallesinin camii-i şerifi so-kağında sekiz numaralı hanede sakin zatı zeyl-i vesikada muharrer olan müslimin ta'riferiyle mu-âref ve Uluborlu kazasına tabi' uluköy karyesinde vakı' a'a-i kırâmdan Veli Baba zaviyesinin ba-berât-ı 'alî mütevellî ve zayıvedarı Bayezid camii-i şerifi muciz ders-i 'amlarından Uluborlulu Meh-med Tahiyüddin Efendi İbn Muza Kazım Efendi meclis-i şer'de takrir-i kelim idüb yedimde olub iş bu meclis-i şer'de İbraz eylediğim kazıyye-i mahkeme halini müktesib l'lam-ı şer'i ve vakfiye natik olduğu üzere vakıf-ı merhum müma İleyhin karye-i mezkûrede vakı' zaviyesine meşrûta Veli Baba değimenni namıyla ma'ruf değimen ile lede'l-ahali ve'l-ciran ma'lumu'l-hudud İki kut'a bağı ve emval-i mevkufe-i salrenin tarafı vakfa teslimi hükm-i şer'lye İktiran İtmış olduğu halde ber muceb i&Jam-i mezkûr hala çanib-ı vakfdan teslim edilmemiş olduğundan zıkrı sebkat iden değimen ile İki kut'a bağı ve derun-ı l'lam-ı mezkûrda muharrer emval-i mevkufe-i saireden her birini mahallinde daire-i icra' vasıtasıyla vakf için teslim ve bundan naşı muhakeme ve muhasama zuhur İder İse l'cab idenler ile müdafaa ve murafa'a ve vakf-ı mezkûrun leh ve 'aleyhinde zuhur etmiş ve idecek ve vuku'a gelmiş ve gelecek kaffe-i deavi hakkında bedayeten ve istinafen ve ladeten ve temyizlen ve tashihen taleb ve da'va ve muhakeme ve muhasame ve mudafa'a ve umrafaya ve hacz va'z ve tekkine ve protesto keçide ve cevabı l'fasına ve zavliye-i mezkûreye mevkuf a'sar bedeliyle mu-hassas ta'amiyeden üçyüz otuz üç sene-i maliyesine ald olan mebalîğ İle sinin-i aylnede tahsil İde-cek mebalîği benim mahalli mezkûre vüruduma değin ahz ve kabza ve husus-ı mezkûrun mü-tevakıf olduğu umurun küllisini İfaya merreten ba'de uhra aheri tevkil ve teşrik ve azle me'zun olmak üzere tarafımdan el-yevm sabiku'z-zıkr ülgüb karyesinde mütemekkin sulb-ı kebir oğlum İb-

rahim Hakkı Efendiyi gıyabında kabulüne mevkufe vekalet-i mutlaka-i hüccett-i şer'iyye ile vekil nasb ve tayin eyledim dimeğin ma vakı' bit't-taleb ketb olundu fi'l-yevmi's-sani min şehr-i zil-Hicce-i şerife sene Hamsü ve selasin ve selasemie ve elf.

Şuhudü'l-hal

mahkeme-i Evkâf-ı hümayun

hademesinden

Yusuf Ağa İbn Emin Ağa

Evkâf-ı hümayun hukuk müşaviri

odacısı Hüseyin Hüsnî Efendi İbn Bekir Ağa

Belge No: 18

Derun-ı İlamda mahki Uluborlu kazasının il güb karyesinde medfun saîdât-i Hüseyniyeden Veli Baba vakfının evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere hala mütevellisi es-Seyyid Mehmed Takiyüddin Efendi İbn-i Musa kazım İbn-i Hüseyin Sünbül tarafından Husus-ı atiyü'l-beyânda taleb ve da'va ahz ve kabza da hüccet vekil-i şer'isi Arif Efendi İbn-i Ahmed meclis-i şer'i şerif-i envarda takrir-i kelam idüb vakfı mezkûr musakkafatından Yassıvrân karyesi hududı dahilinde Veli Baba değirmeni demekle ma'ruf derununda bir taş devran ider bir bab değirmene Himmât oğulları Hacı Mehmed ve Ali ve Mustafa Efendilerin vuku bulan taarruz ve müdahaleleri üzerine cereyan iden muhakeme neticesinde merkurun aleyhine sekiz safer 1315 tarihyle sadır olub feteva hane-i allden on yedi Rebl'ul-ahirin onbeş tarihyle tasdik olunan İlam-ı gıyabî suret-i musaddakası yirmi iki safer 1315 tarihyle müverrah üç kıt'a varaka-i memhurede beyân olduğu üzere mübaşir-i Memduh Efendi yediyle müdde-i aleyhine tebliğ olunmağla müdde-i aleyhim merkurunun vakfı olan İ'tirazları üzerine cereyan eden muhakeme gayabiye neticesinde müvekkilim mütevellî mûmalleyh aleyhine gıyaben sudur eden onbeş Receb 1315 tarihli İlam fetevahanede lede'l-tedkik zıkr olunan İ'car-ı ma'ruf olmayub şuhud-ı mezbureden dahi zor olduklarına dair mukarrızun vekilinin der-meyan eylediği İddia şayan-ı kabul şer'î olmamağla vech-i meşhur üzere tevki kılınan hükm usulünde olmadığından ve vakf-ı mezkûr hakkında mukaddema verilmiş olan İlam fetevahaneden tasdik olunduktan sonra meclis-i tedkikat-ı şer'iyyeden İstinaf olunması lüzumu gösterilmeksizin ve tasdik-i mezkûr tarihinden muahhar tarih ile ber vech-i muharrer husus-ı mezkûrun İstinaf olumasının vechi ne İdüğü tasrih olunmadığından sebki noksan ve halelden gayr-ı hal İdüğü tahşiye kılınmış ve şu meşruhata nazaran hükm-i evvel İ'fa ve hükm-i sani nakz idilmekle keyfiyet-i hal asliline rücu' yağni müdde-i aleyhim merkurunun mecellenin bin sekizyüz otuz altıncı maddesinin fıka-i evvelisine tevfiikan İ'tiraz-ı ale'l-hükm tarikıyla da'vaya teşebbüs ve tesaddi idüb it-meyecekleri müdde-i aleyhim merkuruna ol vakt kaza-ı mezkûr nâibleri Rasim ve Hasan Tahsin Efendiler taraflarından zaman-ı niyabetlerinde ale'l-da'vete ve bir kıt'a ihtamame dahi İrsal ve tebliğ olduğu halde mahkemeye gelmekden ve hükm-ı mezkûr aleyhine İ'tirazla muhakeme vıcahiyede bulunmaktan İmtina' eylemeleriyle musaddak olan İlam-ı evvel gıyab-ı mezkûr aleyhinde İ'tirazları olmadığı İnde şer tahakkuk İtmekle İlam-ı evvel mezkûr kat'iyet kesb İtmış ve makam-ı celli-i hazret-i meşihat-penahiden meclis-i tedkikat-ı şer'iye kararlarına tastir buyrılan yirmi bir zil-hicce 1321 tarihli üçyüz sekiz adedli emirname-i alide dahi musaddak olan İlam-ı evvel gıyab-ı mezkûrun mecellenin binsekizyüz otuzaltıncı maddesinin fıka-i saniyesi mucibince infaz hükmü hakkında ve muhteza İlamı tahririyle dâire-i İcraya tevdi' ve bu suretle muameleye kat'iyen netice verilmesi emr ve İş'ar buyurulmuş olmağla musaddak İlam gıyab-ı mezkûrun tenfiz ve İcrası matlubumdur dedikde mütevellî vekilî mûmalleyh Arif Efendinin İbraz ve İra'i eylediği emirname-i ali meşihat-penahi ve meclis-i tedkikat-ı şer'iye kararına yegan yegan lede'l-mutalea takrir-i meşruhına mutabık ve cereyan-ı muamele harfiyyen vakf'a muvafık bulunduğu tezahür İtmekle mecellenin bin sekizyüz otuzaltıncı maddesinin fıka-i saniyesi mucibince ve meclis-i tedkikat-ı şer'iye kararı ve emirname-i ali cenab-ı feteva penahi mantıkınca İlam-ı evvel gıyab-ı mezkûrun tenfiz ve İcrası İktiza eylediği tesdi ve tahşine İlam olundu fi'l-yevmi's-sani aşera min şehr-i saferü'l-hayr senete İsna ve İşrin ve selase mlete ve elf (1322)

"mahkeme-i şer'iyye kaza-ı Uluborlu Hasan Hüsnî"

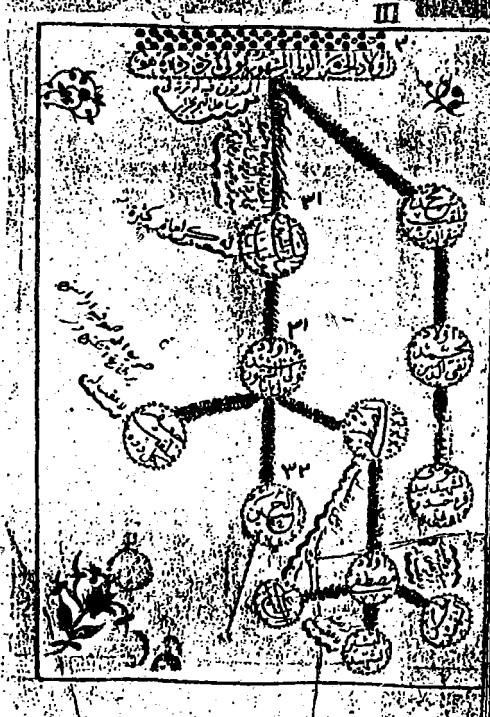
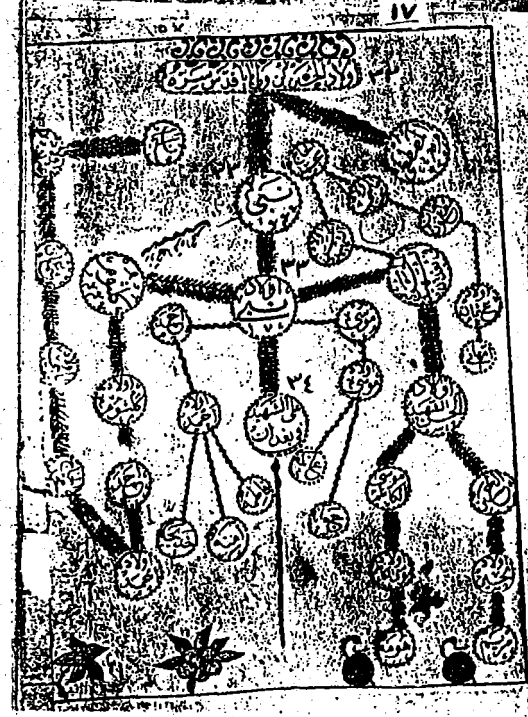
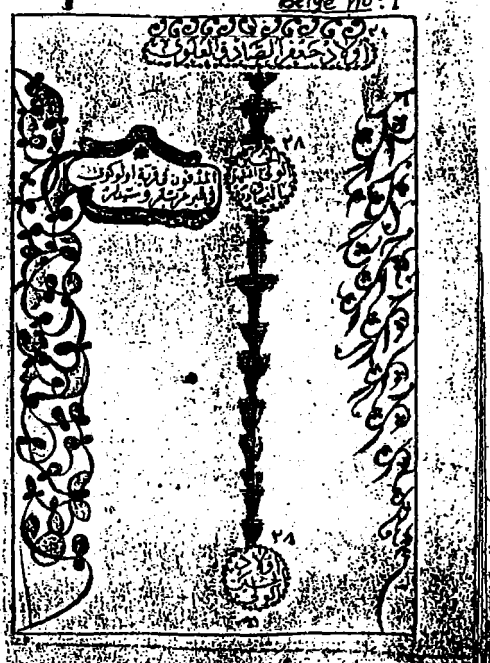
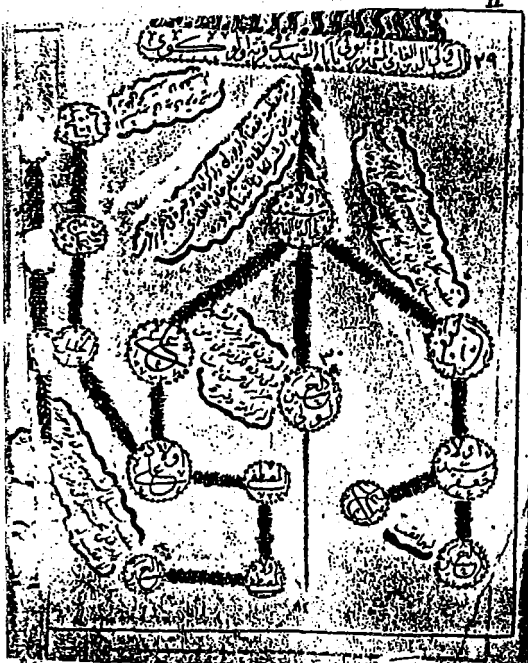


Ber mucib-i emr-i meşihat-penahl-ı ilam ve merbut taşiyesiyle mean daire-i icraya tevdi'yle inifazı fi 19 sene 1320 Hasan Hüsnî bin Ahmed "fi 19 beş guruşluk pul, Uluborlu kazası bi-dayet mahkemesi"

fi 16 zil-hicce sene 1335

İşbu suret-i mübrez suretine mutabıktır.

mühür







Handwritten text in Arabic script, organized into several sections. The top section contains dense lines of text. Below this, there are several columns of text, some of which are interspersed with small circular diagrams or symbols. The bottom section features a larger, more detailed diagram or table with multiple columns and rows of text, possibly representing a calendar or astronomical data. The handwriting is in a traditional style, and the overall layout is structured and systematic.

Belge no: 3

Handwritten header text, possibly a title or reference number, located at the top of the page.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of dense script in an Arabic-based language.

Second main section of handwritten text, continuing the narrative or list from the first section.

Third main section of handwritten text, appearing as a distinct block within the document.

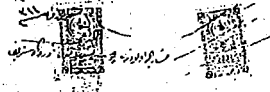
Final section of handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or conclusion.

Handwritten text at the top of the page, likely a header or introductory section, containing several lines of script.

Main body of handwritten text, consisting of approximately 15-20 lines of dense script, possibly a list or a detailed account.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a conclusion or a separate section, continuing the script.

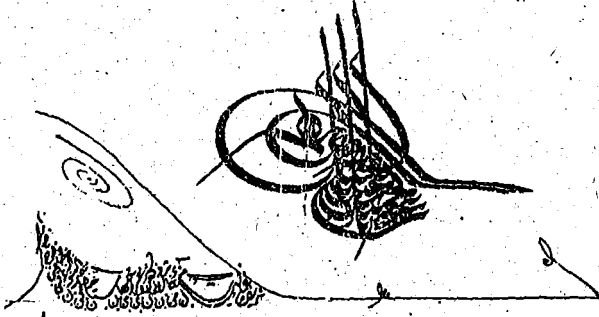
Handwritten text at the top of the page, likely a header or introductory section, written in Persian script.



Handwritten text block located below the diagram, providing descriptive information or instructions related to the drawing above.

Main body of handwritten text in Persian script, containing detailed descriptions, calculations, or technical specifications.





Belge no: 6

بما ان اليمين واليسار من اليد والرجل هي التي تعمل بالعمالة الحرة واليد اليمنى من اليد اليسرى والرجل اليمينى من اليد اليسرى

فمنه من يات به اليد والرجل من اليد اليسرى والرجل اليمينى من اليد اليسرى

بما ان اليد اليمنى والرجل اليمينى هما التي تعمل بالعمالة الحرة واليد اليسرى من اليد اليمينى والرجل اليسرى من اليد اليمينى

فمنه من يات به اليد والرجل من اليد اليمينى والرجل اليسرى من اليد اليمينى

بما ان اليد اليسرى والرجل اليسرى هما التي تعمل بالعمالة الحرة واليد اليمينى من اليد اليسرى والرجل اليمينى من اليد اليسرى

فمنه من يات به اليد والرجل من اليد اليسرى والرجل اليمينى من اليد اليسرى

بما ان اليد اليمنى والرجل اليمينى هما التي تعمل بالعمالة الحرة واليد اليسرى من اليد اليمينى والرجل اليسرى من اليد اليمينى

فمنه من يات به اليد والرجل من اليد اليمينى والرجل اليسرى من اليد اليمينى

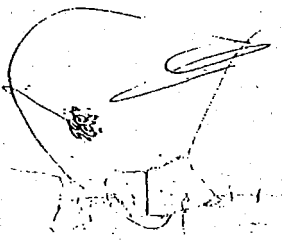


Handwritten signature or name in Arabic script.



Belge no: 7

Handwritten text in Arabic script, likely a botanical description or a list of items. The text is arranged in several columns, with some lines starting with 'و' (and) or 'ف' (so). The script is dense and fills most of the page's width.



Handwritten text in Arabic script, possibly a title or a specific label for the illustration above it.

Handwritten text in Arabic script, continuing the list or description from the main body of text.



مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

مجلس شورای ملی در روز شنبه ۱۳۰۴ ...

تفاوته کمالی است



امروزه در کمالی است

تفاوته کمالی است

Belge no 10

Main body of text, likely a legal document or treaty, written in Ottoman Turkish script.





کتاب حدائق الادب و تاریخ و ج ۹۹  
تجزیه حال و زندگی مولانا شاد سوادیه در دین و علم ترجمه حال چندی است

مجلس

همه روزم و هر وقت که در دنیا با سادات و بزرگان بودم تا آنکه در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
مشاغل و در حالی که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
بلکه با یکی از بزرگان که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم

استاد و که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم

مجلسی که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم

۱۸۱ مجلسی که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم  
و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم

و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم و در آن وقت که در دنیا بودم



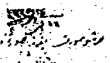
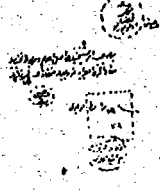




Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a decree or official document, starting with 'Bismillahirrahmanirrahim'.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, including a list of names and titles, possibly a roster or a list of officials.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, continuing the official document or list from the previous page.





## KONYA ÇEVRESİ TARİH ARAŞTIRMALARI - 1 : HİTİTLER'DEN ROMALILAR'A KADAR İSAURİA BÖLGESİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan Bahar\* □

### A- COĞRAFI KONUM:

Antik dönemde "İsauria Bölgesi", bugünkü Konya vilayetinin güneyinde yer alan Bozkır, Hadım, Seydişehir ve Taşkent İlçelerinin kapladığı alan ve bu alanın çevrelediği bölgeye denilmekteydi (Harita 1). Bu bölgenin merkezi de Bozkır'da bulunan Isauria Nova (Zengibar Kalesi) idi (Resim 1).

Sözünü ettiğimiz bu alan Toroslarn kuzeye bakan yamaçlarında yer almaktadır. Bölge coğrafi olarak Taşeli Yaylası içinde yer alır. Bölge bünye bakımından yayla morfolojisini yansıtır. Yüksek ve devamlı sıradağlar, bunlar arasında uzanan geniş dalgali ve çok yüksek yaylalar, derin vadiler bölgenin özelliğini oluşturur(1).

Bölgenin en önemli akarsuyu Göksu nehridir. Göksu Nehri'nden antik yazarlarda Kalykadnos olarak söz edilir(2). Marcellinus'a göre bu nehir Kilikia ile Isauria bölgeleri arasında sınır oluşturmaktaydı(3). Uzunluğu 250 km. den fazla olup 10.000 km lik bir havzaya sahiptir. Hadım Göksuyu ve Emenek Göksuyu olarak iki büyük kola sahiptir(4).

Bölgenin ikinci önemli akarsuyu Çarşamba Çayı'dır. Antik dönemde adından pek söz edilmez. Hititler döneminde ise Hulaya Nehri denilmekteydi. Nehir Havzasına da Hulaya Nehri Ülkesi deniliyordu(5).

\* Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Saraçoğlu, H., Akdeniz Bölgesi, II. Bas., Ankara, 1989, s.322; Yalçınlar, İ., "Bozkırda Fosillli Kambro - Ordovisyen Tabakalar (Konya)", Coğrafya Araştırmaları, II, Ankara, 1990, s. 120.

2 Pauly, D.K., "Kalykadnos", RE, III, 1979, s.93; Strabon, XIII, 627; Pllinius, N.h., V.93.

3 Marcellinus, A, XIV. 8.1

4 İzbırak, R., Türkiye, I,II, Ankara, 1972, s.86.

5 Garstang, J., Garstang, J., "The Hulaya River Land and Dadassas a crucial problem In Hittite Geography", JNES, III, 1944, s.31 vdd.;

Çarşamba Suyu kapalı bir havza oluşturur(Resim 2). Akarsu adını Bozkır'dan gelen kolundan alır(6). Diğer kol ise 1914 yılında bir Alman şirketi tarafından yapılan sulama kanalları Beyşehir Gölü'nden gelen koldur. Bu kollar Mavi Boğaz'da birleşerek kuzeydeki Çumra ovasına akarlar(7).

Bölgenin Üçüncü önemli havzası Suğla Gölü çevresidir. Antik kaynaklarda Trogitis olarak bilinen Suğla Gölü 136 000 km<sup>2</sup> lik bir alanı kaplar. Konya'nın Yalıhöyük ve Seydişehir ilçeleri sınırları arasında yer almaktadır. Bu bölgede prehistorik ve ilk çağ dönemlerine ait önemli yerleşmeler bulunmaktadır(8). Isauria Bölgesinin Batı Anadolu ile bağlantısını sağlaması bakımından önemli bir stratejik konuma sahiptir.

Göksu nehri ve kollarının yer aldığı derin vadiler, Akdeniz'in ılıman iklimini Toroslara kadar taşımaktadır. Bu ılıman etki İç Anadolu'nun Bucakkuşla ve Hadım kesimine kadar sokulmaktadır. Taşeli yaylasının Ermenek yöresinde yer yer sedir ormanları bulunur. Bunun sınırı kuzeyde Hadım'ın Gevne (Beyreli) köyünden başlar(9). Hadım'ın Korualan çevresinde Köknar, Bolat Yaylası civarında ve Taşkent çevresinde çam bulunur.

Bölge Prehistorik dönemdeki Orta Anadolu'da bulunan Hasan Dağı, Avladağ, Çiftlik ve Acıgöl obsidyen yatakları ile Suberde, Erbaba, Çukurkent, Çarkın, Karalın Beldibi ve Mersin civarındaki Yümüktepe arasında geçiş bölgesinde yer almaktadır. Özellikle Göksu vadisinin bu dönem ticaretinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır(10).

## B- TARİHİ COĞRAFYA:

### 1) M.Ö. III. ve II. Binyılları:

Bölge M.Ö.III. binyılda Luvi kökenli bir halk tarafından işgal edilmiştir (11). Luviler M.Ö. III. bin yıldan Hellenistik döneme kadar bölgedeki varlıklarını sürdürmüşlerdi. Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında Laranda (Karaman),

6 Saraçoğlu, Age., s.312 vd.

7 Yalçınlar, İ., Age., s.117.

8 Saraçoğlu, H., Age., s. 430; Saraçoğlu, H., Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller, İstanbul, 1962, s.312 vd.; Çetlik, A.R., İç Anadolu'nun Vegetasyonu ve Ekolojisi, Konya, 1985, s.30 vd.

9 Bahar, H., Isauria Bölgesi Tarihi, Konya, 1991, s.30 vd.(Basılmamış Doktora Tezi).

10 Garstang, J. Prehistoric Mersin, Oxford, 1953, s.27 vd.; Mellaart, J., The Neolithic of The Near East, London, 1975, s.41 vd., 106 vdd., Hitt., II.; Blälor, P., 'The Chalcolithic Industry of Çatal Hüyük', AS., XII, 1962, s.109.

11 Mellaart, J., AS., XIII, s.205 vd.

Artanada (Dülgerler), Isaura Nova (Zengibar Kalesi) ve Olba (Uzuncaburç) gibi antik yerleşmelerde Luvice isimlerle karşılaşılmıştır(12). Bu etnik yapıdan dolayı Hititler bölgeye Luviya ya da Lukka diyorlardı. Zamanla Luvi tanrısı Tarhunt'tan dolayı bölgeye "Tarhuntassa" denilmiştir. Hitit imparatoru Muvattalı'ın Kadeş Savaşı öncesinde Kaşka saldırılarından endişe duyarak başkentini Hattuşaş'dan Tarhuntaşaş'a naklettiği bilinmektedir. Kadeş Savaşı sonrası Hitit başkenti bu geçici merkezden Hattuşaş'a geri götürülmüştür. Fakat Tarhuntassa dini bir faaliyet merkezi olmaya devam etmiştir. Bu krallığın başına da oğlu Urhi Teşup atanmıştır(13). Bu olayların devamı ve Tarhuntassa denilen bölgenin sınırları, 1986 yılında Boğazköy'de bulunan, Bronz bir tabletde açıklığa kavuşmuştur (14). Bu tableten elde edilen bilgilere göre Muvattalı'ın sonra hükümdar olan III. Hattuşiliş ile Urhi Teşup arasında anlaşmazlıklar çıkmış bunun üzerine Urhi Teşup görevden alınmıştır. Bunun üzerine yine Hitit hanedanından Kurunta Tarhuntaşaş'a kral olarak atanmıştır. Tablet'in konusunun ağırlığını III. Hattuşiliş'in oğlu Hitit kralı IV. Tuthalia ile Ta-huntaşaş kralı Kurunta arasındaki antlaşma oluşturmaktadır. Antlaşma yaklaşık olarak M.Ö. 1235 yıllarına aittir. Tarhuntassa'ya kral olarak atanan Kurunta'nın Muvattalı'ın oğlu olması Hattuşaş'daki Hitit yönetimini tahta ortak olabileceği konusunda kuşkulandırmıştır. Bu nedenle bir antlaşma yapılarak Ta-huntaşaş'a özel haklar verilmekle birlikte Hattuşaş yönetiminde hak talep etmemesi ifade edilmiştir. Ayrıca Tarhuntassa'nın statü bakımından Kargamış krallığı ile aynı olduğunu öğrenmekteyiz.

Bronz Tabletten çıkarılan sonuca göre, Ta-huntaşaş'ın sınırı şu şekildedir: Bölgenin kuzey sınırı; Pisidya'nın Hatti'ye sınır olan bölgesinden başlayıp, doğuya doğru yönelip Kybistra'ya(Ereğli) kadar vanyordu. Bu sınır çizgisi Sultan Dağlarından Karacadağ'a kadar uzanmaktadır. Ayrıca bu alan IV. Tuthalia'nın yazıtları olarak bilinen Ilgın'ın kuzeyinde bulunan Yalburt, Ilgın - Kadınhanı sınırında yer alan Köylütolu, Ereğli'nin kuzeybatısındaki Emirgazi anıtları

12. Cate, Ten H., The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera, During the Hellenistic Period, Leiden, 1965, s.1888 vdd.

13. Bittel, K., Grundzüge der Vor-und Frühgeschichte Kleinasiens, Tübingen, 1950, s.54.; Mellaart, J., Some Reflections on The History and Geography of Western Anatolia In the late Fourteenth Centuries B.C., Anadolu Araştırmaları, X, 1986, s.214 - 230.; Ruth, H., The Archaeology and History of Western Anatolia During The Second Millenium B.C., Pennsylvania, 1974, s.225.; Otten, H., Die Bronzetafel In 1986 in Boğazköy, 1989, s.5

14 Otten H., IDie Bronzetafel, IX. Kazi Sonuçları Toplantısı, I, Ankara, 1987, s.271-298.; Neve P., Boğazköy-Hattuşaş Kazıları 1986, IX. Kazi Sonuçları Toplantısı, I, Ankara, 1987, s. 253 vd.; Otten, H., Die Bronzetafel, aus Boğazköy ein Staatvertrng Tuthallja IV, Wiesbaden, 1988.; Otten, H., IBronzetafel, 1989, s.1-35.

ile sınırlanabilir. Doğudaki sınır Ereğli'den başlayarak, Kilikia Kapılarını geçerek Akdeniz'e ulaşmaktadır. Batıdaki sınır antik dönemdeki Kestros olarak bilinen Aksu ımağı ve Eğridir Gölü hattı oluşturmaktadır.

Bronztablet l'den Ta-huntaşsa ve komşu ülkeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Tarhuntassa'ya sınır olan ülkelerin başında Hulaya Nehri ülkesi de yer almaktadır. Bu dönemdeki Hulaya Nehri ülkesi Antik dönemdeki İsauria bölgesinin kuzey sınırları içinde bulunan Çarşamba Çayı ve çevresidir. Öncellikle Bronze Tablette verilen Hulaia Nehri Ülkesinin sınırlarını belirleyen şehirler ve dağlar şunlardır:

Hulaia Ülkesinin Pitassa sınırındaki komşu şehirler ve geçtiği belgeler:

Nahhanta, (StBoT Bh 1 22, 27),

Walwara, (StBoT Bh 1 53), KBo IV 10 Vs.29; KUB XXI 6a Rs. ? 8'; KBo IV Vs.

29. J. Mellaart Walwara'ı Göksu'nun yukarı havzasında göstermiştir(15).

Hasuwanta, (BT 1 53),

Tarapa, (StBoT Bh 1 54, 79),

Sarnanta (StBoT Bh 1 54),

Tupisa (StBoT Bh 1 54),

Paralassa (StBoT Bh 1 54),

Uppassana (StBoT Bh 1 46,47, 76) ,

Zarnila (-a)- as(-), (StBoT Bh 1 19, 20): KBo Vs.16. :KBo IV 10 Vs. 17 ;

Hulaia ülkesinin Pitassa'ya yakın bir şehridir(16).

Hattassa (StBoT Bh 1 27, 28)

Hulaia nehri ülkesine ait yerleşmeler ve geçen belgeler;

15 Mellaart, J., AnAr., X, s.230, Lev., I; TAVO B III 6 (Tübingen Atlas des Vorderen Orient), 1992 haritasında Suğla Gölü güneyine yerleştirilmiştir. ; E. Forrer bunlardan biraz daha kuzeye yerleştirmiştir. Bu konuda Bkz. Forschungen I, Berlin , 1926, s.29 vd.; Garstang, JNES III, 1944, s.31 vdd.; Garstang, J. - O. R. Gurney, The Geography of the Hittite Empire. London, 1959,s.67, 71.; Ayrıca III. Hattuşiliş ile Tarhuntassa vassal kralığının yaptığı başka bir antlaşmada (CTH 82) Hulaya nehri ülkesi ve komşuları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerden Tarhuntassa içindeki alt bölgeleri öğrenmekteyiz. Walwara bu bölgelerden biri olup, III.Hattuşiliş'e ait olan KUB XXI 6, 6a: XXXI, 19: Kbo; IV, 10'da da sözü edilmektedir.

16 Garstang, J., - Gurney, O., Geography.,s. 66,70.; Tischler J. - del Monte, F., RGTC VI, s.495

Zarata (StBoT Bh 1 32); KBo IV 10 Vs. 21. Hulaia ülkesinin Usa sınırında bir şehirdir(17).

Santimma (StBoT Bh 1 37): KBo IV 10 Vs. 24.; KBo IV Vs. 23(18).

Alana (StBoT Bh 1 39 - 40); KBo IV 10 Vs. 24, 25 ; Hulaia ülkesi ile Hatti arasında Arlanta Dağı'ndadır. Bugünkü Ereğli'deki Alan olduğu tahmin edilmektedir(19).

Ninanta (BT I 44),

Nata (StBoT Bh 1 55)

Hulaia - Hatti sınırındaki şehirler:

Hatti'ye ait Saliia(BT I 49),; KBo IV Vs. 29 ; KBo I, 5 IV 45, 48.; KUB XXVI 43 Vs. 25 = 50 Vs. 17. Pozanti yakınında olduğu tahmin edilmiş ve Takır Dağ'ın güneyindeki Saray mevkiine yerleştirilmiştir(20).

Usalaz(StBoT Bh 1 50);KBo IV 10 Vs. 32. Hulaia ile Walma arasında bir şehirdir. Garstang - Gurney' e göre Roma döneminde adından Isaura Nova olarak söz edilen, günümüzdeki adı ile Zengibar Kalesidir(21).

Hassuwanta(StBoT Bh 1 50, 66) ,

Mila (StBoT Bh 1 51) ,

Palmata (BT I 51),

Hashasa (BT I 51),

Sura (BT I 51),

Simmuwanta (BT I 51),

Hulaia'nın denize yakın şehirleri:

Mata (StBoT Bh 1 57) ; Denize yakın bir bölgede yer almaktadır. KBo IV 10 Vs. 30; Forrer'e göre günümüzdeki Divle'dir(22).

17 Forrer, E., Forschungen, s. 27; Garstang, J. - Gurney, O., Age, s.9

18 Forrer, E., Age, s.23; Garstang - Gurney, Age, s. 67,70.

19 Tischler J. - del Monte, F., Age, s. 5; Forrer, E., Age, s.21 vd.; Garstang, J., JNES., s.31.; Garstang - Gurney, Geography., s.67,70; Luvica ala- kökünden gelmektedir. Bkz., Laroche, E., Dictionnaire de la Langue Louvite, Paris, 1959, s.24.

20 Forrer, E., Age., s.29'da Takır Dağ'daki Saray olduğu, buna karşılık Garstang - Gurney'de Pozanti'da olduğu ileri sürülmektedir. Bkz., Geography., s.60.

21 Garstang, J. JNES., s.32; Forrer, E., Age., s.29'da burasının Zebil olduğunu belirtmiştir.

22 Forrer, E., Age., s.29.



Sanhata (StBoT Bh 1 57),; Denize yakın bir yerdedir. KBo IV 10 Vs. 30; KUB 21 6 a Rs. ? 7; Forrer günümüzdeki Koraş olduğunu iddia etmektedir(23).

Surimma (StBoT Bh 1 57),

Saranduwa (StBoT Bh 1 57, 60);KBo IV 10 Vs. 30; Hulala ülkesinde Walwara'nın komşu şehridir ve Bronz tablette (StBoT Bh 1 57) denize yakın bir şehir olduğu belirtilmektedir.

İstapanna (BT 1 58);

Sallusa (StBoT Bh 1 58),KUB XXI 6a Rs. ? 6.

Tata (StBoT Bh 1 58),

Dassa (1 59);

Parha (StBoT Bh 1 61) Klasik çağda Perge olarak bilinen Parha için buradaki metinde şöyle denilmektedir: Hatti kralı bir sefer sonucu Parha'yı alırsa Hulala ülkesine ait olacak.

Huwahhuarwa(StBoT Bh 1 65),

Alluprata(StBoT Bh 1 65); KBo IV 10 Vs. 32; Tarsus'un kuzeyindeki İllubru'dur(24).

Kaparuwa (BT 1 65),

Hassuwanta (BT 1 50, 66),

Walippa (StBoT Bh 1 66),

Wala (BT 1 66).

Pitassa ülkesine ait şehirler ve geçen belgeler:

Sanantarwas (StBoT Bh 1 19, 21); KBo IV 10 Vs. 17.; Hulala ile Pitassa arasında sınır şehridir.

Arimatta (StBoT Bh 1 24, 26); 2BoTU 17 B 14 ; KBo IV 10 Vs. 19; Garstang Karacadağ'a yerleştirmektedir(25).

23 Forrer günümüzdeki Koraş yerleşmesinin burası olduğunu önermiştir. Bkz. Forschungen, s.29.

24 Forrer, E., Age., s.29 vd. Garstang - Gurney , Geography., s.70.

25 Garstang, J., JNES., s.30; Forrer ise Kayseri Develli yakınına yerleştirmiştir. Age., s.27; Hulaya ülkesi içinde geçmesi bakımından Garstangın tahmini daha isbetli olmalıdır.

Ussa Ülkesi ve Geçen belgeler:(BT I 34); KBo IV Vs. 21, 22; KBo X 5, IV 32; KBo XIX 95 Vs. 4,5; KBo IV 13, I 48; 2BoT U 12 A I 27, III 20, 146 6.; KUB 40 I lk. Rd. 4. KUB VI 45 II 38; KUB XXVI 8 IV 41.;Forrer'e göre Niğde'nin kuzeyinde Hasa Köy, Garstang'a göre Obruk yakınındaki Pyrgos, yine Garstang - Gurney'e göre Aksaray ve Bozdağ arasındadır(26).

Harazzuwa (BT I 33,34); KBo IV 10 Vs. 22

StBoT Bh 1 68 - 82 . satırlar arasında Hatti ülkesine ait olmakla birlikte Tarhuntaşşa ülkesine verilen şehirler belirtilmektedir. Bu şehirler şunlardır:

Anta, Lahuwlassi, Wastissa, Huddusa, Handawa, Daganza, Simmuwa, Sahita

Kammama halkı(BT I 71); KUB XXVI 62 I 41' , 45'; KUB V 1 II 67, KBo III 4 59; KUB V 1 II 56; KUB XIX 13+ 14 I 6'; KUB XVII 21 II 22; KBo XVI 27 I 10,11; KBo XVI 97 Vs. 28; KBo XVI 97 Vs. 5; KUB XIV 15 I 12,20. KUB XIV 15 I 12, 20; KUB V II 62; KUB XIV 15 I 18; KUB XXXVIII 2 II 22 (27).

Walistassa (BT I 72),

İnurta (StBoT Bh 1 72),

Wattanna (BT I 80),

Malhuwaliata (BT I 7 3),

Kasurila (BT I 73),

Sawila (BT I 73),

Pariassa (BT I 74) ,

Annaulilla (BT I 74),

Puhanta (BT I 74); KUB XL 2 Vs. 38; HT 50 II 9 (28)

Gurtanassa (BT I 75),

Aralla (BT I 75),

Arunna halkı (BT I 75), (Aruna) KBo I 5 IV 43, 45 (29)

26 Tischler J. - del Monte, F., Age., s.464; Forrer,E., Age.,s.23; Garstang, J., JNES., s.30; Garstang, J.; - Gurney, O., Geography., s.74.

27 Tischler J. - del Monte, F., Age., s. 167vd.

28 Tischler J. - del Monte, F., Age., s.321.

29 Tischler J. - del Monte, F., Age.,s.41.

Uppassana (BT I 46, 47, 76)

Tarhuntaşsa ülkesine sonradan verilen şehirler şunlardır:

Matarwanta (BT I 77),

Parassa (StBoT Bh 1 77); KUB IX 27 + I 2 (30)

Dagannunta (StBoT Bh 1 78),

Munanta (BT I 78),

Alara (StBoT Bh 1 79),

Tarapa (BT I 54, 79),

Wattassa (StBoT Bh 1 80),

Talwisuwanta (StBoT Bh 1 80); KUB XIX 55 Rs. 6' (31)

Hulaia İlkesindeki Dağlar:

Hawas (StBoT Bh 1 19) (Pitassa sınırında); KBo IV Vs. 16; Forrer Ala-  
dağları olduğunu iddia etmiştir. Garstang ise Hakit Dağı'ını önermektedir(32)

Hatti sınırında Arlanta Dağı(StBoT Bh 1 41); KBo IV 10, Vs. 24, 25; Ereğ-  
li'nin Kuzey-Batısındaki Karacadağ olduğu kabul edilmektedir(33).

Sarlaimi Dağı (BT I 48), Belgede buradâ bir havuzun olduğu be-  
lirtilmektedir.

(KUB XXI 6 a)' da ise Walwara ve komşuları şu şekildedir:

A.y. ? 4- KUR. KUR <sup>MES URU</sup> Lu- uq-qa - ma]

5- KUR <sup>URU</sup> Wa- al- ma KUR <sup>URU</sup> Wa-at - t[a-

6- KUR <sup>URU</sup> Na - hi - ta KUR <sup>URU</sup> Sal - lu - sa KUR [ <sup>URU</sup> ...

7- KUR <sup>URU</sup> Sa - an - ha - ta KUR <sup>URU</sup> Su- ri [ -lm - ma

8 - KUR <sup>URU</sup> Wa - al - wa - ra KUR <sup>URU</sup> Ha - wa - li - i [ a (34)

30 Tischler, J. - del Monte, F., Age., s. 302.

31 Tischler, J. - del Monte, F., Age., s. 391.

32 Tischler, J. - del Monte, F., Age., s. 105; Forrer, E., Age., s. 25 vd.; Garstang, J., JNES., s.29.

33 Garstang, J. - Gurney, O., Geography., s.70 vd.

34 Otten, H., Die Bronzetafel, 1988, s.38.

Burada sözü edilen Wa - al - ma (Valma) bugün Eğridir Gölü civarına , Na - hi - ta 'nın yeri klasik dönemdeki Nagidos'a ( Bozyazı- Mersin) yerleştirilmektedir(35). Ha - wa - li - [a (Havaliya) ise, Çarşamba Suyu'nun doğusuna yerleştirilmiştir(36).

Günümüzde bölgenin önemli bir merkezi olan Konya Bronz Tablet III 48'de Ikuwanlia olarak geçmektedir. Ikuwania ve komşusu olan bazı ülkeler Tarhuntassa krallığına bağlı olduğu gibi, bu bölgede önemli tanrıların olması nedeniyle vergiden (Sahhan ve Luzzi) muaf olmuşlardı(37). Diğer bir önemli merkez olan Karaman Bronz Tablet'te yer almamakla birlikte Hitit belgelerinde Landa olarak geçmektedir(38). Antik Çağ'da İsauria Bölgesi ile Lykaonia Bölgesi arasında yer alan Lystra Hitit belgelerinde Luşna olarak geçmektedir. Günümüzde burasının Hatunsaray olduğu kabul edilmektedir(39). Tarhuntassa'nın doğu sınırında bulunan Ereğli Hupisna (= Kybistra) ve Kilikia geçitlerinde yer alan Pozantı ise Patuwanta (= Podandos) olarak geçmektedir(40).

Isauria bölgesi ve yakın çevresindeki bir çok Hitit anıtı bölgenin Hititler dönemi öneminin ayrı bir göstergesidir: Bölgenin batısında yer alan Beyşehir yakınlarındaki Fasillar ve Eflatun Pınar(41), Ilgın çevresindeki Yalburt ve Köylütölu, Ereğli çevresinde İvriz ve Emirgazi, Karaman 'ın batısında yer alan Karadağ ve Kızıldağ'daki anıtlar(42), Silifke yakınındaki Keben anıtı(43) . Bu anıtlardan başka bölgenin II. bini hakkında fikir verecek bazı buluntular da elde edilmiştir. İsauria'nın merkezi Zengibar kalesinin yaklaşık 45 km. doğusunda

35 Otten, H., Gös., yer.

36 TAVO III B 6 ; Ayrıca Bkz. StBoT Bh 1 53; KUB XXVI 43 Vs. 45 ve KUB XXI 6a Vs. ? 3', Rs. ? 8' de de geçmektedir.; Tischler, J., - del Monte, F., Age., s.105.; Forrer, E., Karaman'ın güneyinde Toroslarda olduğunu önermiştir. Forchungen, s.78.; Garstang, JNES, s.14 vd.

37 Otten, H.,Die Bronzetafel, 1988, s.22, StBoT Bh 1 III 48;Bu ülkeler ve tanrılar şunlardır; D U plhassassi, Parsa şehri tannsi, Inuita şehri D İSTARı bunlar Tarhuntassa Krallığına aittir.; Comelius, Ikuwanlia'nın Konya olduğunu belirtmektedir; Orientalia,XXVII, 1958, s.388.; XXXII, 1963, s.244. Ikuwanlia 2BoTU 23A III 28.; Tischler - del Monte, Age., s. 137.

38 Forrer,E., Age., s.41'de Landa'nın antik dönemdeki Laranda = Karaman olduğunu belirtmiştir. Landa'nın geçtiği belgeler için Bkz. Tischler, J., - del Monte,F., Age. , s.242.

39 Forrer, E., Age., s.42; Garstang, J., JNES., s.18.; Garstang, J.- Gurney, O., Geography., s.64.; Comelius, F., Geographie des Hethiterreichs , Orientalia, XXVII, s.333. Tischler, J.- del Monte, F., Age., s.252.

40 Goetze, A.,Kizzuwatna and the problem of Hittite Geography, New Haven, 1940, s.53.; Tischler, J. - del Monte, F., Age., s. 311.

41 Mellaart,J., 'The Late Bronze Age Monumentes of Eflatun Pınar and Fasillar near Beyşehir',AS., XII, s.111-117.; Nauman,R.,'Einige Beobachtungen in Eflatun Pınar', Mansel'e Armağanı,I, Ankara, 1974, s.467-474.

42 Garstang, J.,The Land of the Hittites, London 1910, s.40-55.

43 Taşyürek, O. A., " Silifke 'Kebe' Hitit Kaya Kabartması, Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara 1976,s.97-102.

bulunan Sanoğlan (Belören) Höyüğü'nde II. bin yıl keramiği (Çizim1,2,3) bulunmuştur(44) Ayrıca, Anamur ile Aydıncık arasında bulunan Gözce Köyündeki bir havuz temizlemede II. binyıldan antik çağa kadar tarihlenebilecek idoller bulunmuştur(45). J.Mellaart Suğia Gölü çevresinde yaptığı yüzey araştırmalarında Büyüktepe, Ortakaraviran Höyüğü II, Evreği Höyüğü ve Karahisar Höyüklerinde M.Ö. II.bin yıla alt buluntular elde etmiştir(46). Ayrıca arkeolojik bulgulardan klasik ve hellenistik dönemde yerleşme olduğu anlaşılan Bozkır ile Hadim sınırları arasında yer alan Holuslar (İğdeören) kaya kabartmaları (Resim: 3,4) Geç Hitit etkilerini yansıtmaktadır. Ancak bu Hitit etkilerinin yanında Frig etkilerinin varlığı da dikkati çekmektedir(47).

Hitit devleti Ege Göçleri sonucu yıkılınca, Anadolu'da karanlık bir dönem başlamıştır. Bu zor dönemde, Mısırlılar Merneptah'ın saltanatı sırasında, Anadolu'nun Ura limanına Fenike gemileriyle zahire yardımında bulduklarını Karnak mabedi duvarına yazmışlardır(48). Ura, Hitit devleti ve Kizzuvatna sınırında bir yerde yer almaktaydı. Ura günümüze kadar çeşitli bilim adamları tarafından Akdeniz kıyısındaki limanların bazılarını lokalize edilmeye çalışılmıştır (49): Bu bilim adamlarından Ramsay'a göre, Uzuncaburç'un 3 km. uzağında günümüzde Ura olarak bilinen klasik dönemdeki Olba'nın bulunduğu yerdedir. Cornelius tarafından ise, Silifke'nin yak. 19 mil batısındaki Ayaş limanına (klasik dönemdeki Elausa) yerleştirilmektedir. Albright 'ın Ura'yı Silifke yakınlarına önermesi, A. Lemaire ve H. Lozachmeur tarafından da kabul edil-

44 French, D., 'The Site of Dallsandos', *Epigraphica Anatolica*, Bonn,1984, s.9.

45 Bahar, H., *Age.*, s.73. Lev., XXXV.

46 Mellaart, J., 'Second Millenelium Pottery from the Konya Plain and Neighbourhood', *Beleten*, XXII,87, 1958, s.311 vd.

47 Bahar, H., *Age.*, Lev., XXVII- XVIII; Burada üç ayrı kısımda kaya kabartması vardır. Kabartmaların en doğusunda olan kılınıdır. Bir niş içinde yer alan bu resimde ellerinde mızrak ve orak olmalıdır. Kabartmanın ön kısmındaki platformda sunu yapmak için bir çukur yer aldığından bir tann tasvir olmalıdır(Res., 24). Bu kabartmanın hemen batısında bir savaş sahnesi yer almaktadır. Ell mızraklı olan askerın baş hizasında saçlı sollu iki tarafında grekçe kitabe yer almaktadır(Res.,22). Bu savaş sahnesinin batı gerisinde bir kabartma daha yer almaktadır(Res., 23). Bu kabartmada sol elinde bir mızrak ve sağ elinde orak tutan bir kişi yer almaktadır. Bu resim ile Hitit ve Geç Hitit figürleri arasında yakın bir benzerlik vardır. Kıyaslama için Bkz., Bittel, K., *Die Hethiter*, München,1976;Akurgal, E., *Spaetheitliche Bildkunst*, Ankara,1949, Tablo.II,XX,XXV.; Elinde orak tutan asker kabartmaları İsaurla bölgesinin yaygın özelliklerindedir. Konya Arkeoloji müzesinde bulunan ve İsaurladan getirilmiş asker kabartmaların üzerinde duran Bittel bu tür resimlerdeki Frig etkilerine de işaret etmektedir. Bu konuda Bkz. Bittel,K., *Aus Isaurien*, Anadolu Araştırmaları,X, İstanbul,1986,s.471- 479,Tab., I-III.

48 Mellaart, J., *Beycesultan and Hittites*, Mansele Armağan, I, s.514.

49 Beal, R. H., *The Location of Cilician Ura*, AS., XVII, 1992,s.65-73.; Stilweel, M.T., *Olba in cRough Cilicia*, Michigan, 1968, s. 153 vd., 178.

miştir. Beal bu görüşlere ek olarak, L. Zoroğlu'nun yapmış olduğu Kelenderis (Aydıncık) kazılarında(50) Ura'ya ait bulguların çıkacağını ümit ederek, burasının Ura olabileceğini ima etmiştir. Ura M.Ö. I. binyıl belgelerinde de yer almaktadır. Bu belgeler Hitit Devletinin yıkılış dönemi ve Anadolu'nun Yeni Babil dönemindeki işgal ile ilgilidir. Bölgenin M.Ö. I. binyıl tarihini ele alırken sırası geldiğinde bu belgelere temas edeceğiz.

## 2) M.Ö. I. Bin Yıl:

Ege Göçlerinden yaklaşık 400 yıl sonra Anadolu'da Frigler bir devlet kurmuşlardı. Bu dönemde Önasya'nın en güçlü imparatorluğu haline gelen Asurlular güney Anadolu'daki Geç Hitit şehir devletlerini yutarak Orta Anadolu'ya kadar uzanan seferler yapmaktaydılar.

Asur yazılı belgelerinde Anadolu'nun yerel krallıkları ve zaman zaman Frigler ile mücadeleleri yer almıştır. Bu mücadelelerde antik dönemde İsaurla olarak bilinen, konumuz olan bölge Asurlular ve Frigler arasında sınır konumundadır. Asurlular Que olarak adlandırdıkları Kilikia bölgesini M.Ö.9 y.yılda tamamen işgal etmişlerdi(51).

Asur belgelerinde Kilikia için Que denilirken batısında bulunan bölgeye Hilakku denilmekteydi(52). Çoğu bilim adamına göre; Hilakku Dağlık Kilikia'ya yerleştirilmiştir. Bu görüşe katılanlardan birisi de Aff Erzen olmuştur(53). Naster ise Hilakku bölgesini bu görüşten biraz daha farklı olarak kabul etmiştir. Ona göre Hilakku Dağlık Kilikia'nın kuzeyinde yer alan İvriz Dağı, Bulgar Dağları ve Guklık Dağları arasına yerleştirilmelidir(54). Forrer ise, bu iki görüşün de dışında Kayseri civarına bölgeyi yerleştirmiştir(55). Ten Cate buradan biraz güneybatıya yönelerek, bölgeyi Kilikia Geçitlerinin bulunduğu Orta Anadolu ve Çukurova arasındaki kısma koymaktadır(56). L.Zoroğlu Kelenderis'te yapmış olduğu kazılarda kentin tarihinin M.Ö. 8. yüzyıla kadar gittiğini ortaya çıkarmıştır. L. Zo-

50 Zoroğlu, L., Kelenderis, I, Ankara, 1994.

51 Luckenbill, D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia, I,(ARAB), Chicago, 1926, s.577, 582 vd.; Zoroğlu, L., Cilicia Trachela in the Iron Age: The Hilakku problemi, Anatolian Iron Ages,III, Ankara, 1994, s.301 vdd.; Bahar, H., Age., s. 20 vd.

52 Albright, W.F., Cilicia and Babylonia under the Chaldaen Kings, BASOR, 120, 1950, s.22

53 Erzen, A., Kilikien, Leipzig, 1940, s.58.

54 Naster, P.L., L'Asie Mineure et l'Assyrie aux.VIII, Bibliotheque du Museon,Louvain, 1938, s.22.

55 Forrer, E., Die Pronzaintellung des Assyrischen Relche, Leipzig,1921,s.76.

56 Howink Ten Cate, H.J., The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during The Hellenistic Period, Leiden, 1961, s.21.

roğlu Dağlık Kilikia'nın Hilakku olabileceği tezine katılmamaktadır. Ona göre Yeni Babil belgelerinde geçen Pirundu önceleri de bölgeye verilen bir isim olmalıdır(57).

Bölgeye yapılan Asur seferlerine göz atarak bölgenin konumunu anlamaya çalışalım: ukurova bölgesi ile ilk irtibata geçen Asur hükümdarı III. Salmanassar'dır(M.. 858-824). III. Salmanassar hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren batıya yönelik seferlere başlamıştır. M.. 858 yılında Amanoslari aşarak Anadolu'ya girişinin anısına burada bir zafer kitabesi diktiymiştir. Bundan sonraki dönemde Asur'un Hilakku gleri ile doğrudan temasları da başlar. O'nun M.. 839 yılında Que'ye yaptığı bir sefer sonucu Que tamamen Asur'un eline geçmiştir. III.Salmanassar bunu belgelemek için Que'nin başlangıcı ve sonuna birer zafer kitabesi diktirerek Asur hakimiyetini ilan etmiştir(58). Bu mücadeleden sonra Asur'un Tabal federasyonundan 20 krala karşı savaş yaptığını, Mutli Dağı ve Tunni dağı maden yataklarını ele geçirdiğini öğreniyoruz. Bu arada Hupisna (Ereğli) kralına bir sefer yaparak ülkesine geri dnmştir. 834/833 yıllarında Que'ye yeniden bir sefer yapar. Bu sefer sonucu Timura, Tanakun, Tarzu (Tarsus) ve Pakhri (Karatepe) ele geçirilmiştir(59).

III. Tiglatpileser döneminde bölge tamamen ele geçirilerek Asur'un bir eyaleti haline getirilir (M.. 739) ve Orta Anadolu'da bulunan Tabal, Tuvanuva (Tyana), Atuna ve Hupisna vergiye bağlanır(60). Hilakku hakkında bilgi verilemez. Biz bu krallıkların Ereğli'ye kadar uzandığını biliyoruz. Ereğli çevresine geçiş Kilika Geitlerinden olacaktır. Hilakku bu bölgede olsaydı, Asurlular bu bölgeyi ele geçirince Hilakku'dan söz edilmeliydi. Öyleyse Hilakku daha batıda olmalıydı.

Forrer'e göre Hilakku bölgesi V. Salmanassar zamanında ele geçirilmiştir. Naster ise bölgenin II. Sargon zamanında ele geirililişini kabul etmektedir. II. Sargon zamanı Hilakku batıdaki komşusu Frigler (Muşkiler) ile müttefiktir. (Frig) Muşki kralı (Midas) Mita Asur'a ait olan Que'nin batı sınırlarını işgal eder. II. Sargon'un Friglerden geri aldığı şehirler içinde Harura'da bulunmaktadır. Harura'nın bugünkü Silifke olduğu düşünülürse, Friglerin Göksu Nehrinin ağzına kadar, belki de daha doğusuna kadar bölgeyi işgal ettikleri anlaşılmaktadır.

57 Zoroğlu, L., Kelenders, s.9,15.

58 Hawkins, J.D., *The Neo - Hittite states in Syria and Anatolia*, CAH,III/II,Cambridge, 1982, s.390.

59 Yener, A.K., Niğde Ulukışla Bolkarıdağ Kurşun - Gümüş Yatakları ile İlgili alışmalar, Arkeometri nitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri, IV,Ankara, 1984, s.103 - 108.

60 Hawkins, J.D., *Age.*, s.394.

Yine Asur belgelerinde II. Sargon Hilakku ülkesini alarak içine surlar yaptırdığından ve bölgeyi iskan ettirdiğinden söz etmektedir. II. Sargon Que valisini Friglere karşı üç kez seferle görevlendirmişti. Bu seferlerin denize yakın sarp kayalıkların bulunduğu bir araziden yapıldığını ve bu arazinin bazı durumlarda arabalar için müsait, bazı durumlarda da müsait olmadığını ve yaya olarak geçilebildiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca bölgede bulunan iki müstahkem şehir de ele geçirilerek tahrip edilmiştir. Bu seferler sonucu Frigler vergi vermek zorunda kalmıştır(61).

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, Hilakku bölgesi Frigler ile Asurlar arasında bir bölgededir. Bölge Asur egemenliğine girince Frigler ile Asurlar arasında bir nüfuz mücadelesi başlamıştır. Asur Frig mücadeleleri denize yakın dağlık bir bölgede meydana gelmiştir. Engibeli yayalann geçebileceği bir araziye geçen Asur güçleri Friglerin nüfuz alanına girerek onları vergiye zorlamıştır. Bu alanın aynı zamanda müstahkem şehirlerin bulunduğu bir alan olması Dağlık Kilikya ve dolayısıyla Isauria Bölgesini akla getirmektedir. Demek ki bu dönemde Isauria bölgesi Asur ve Frig devletleri arasında mücadelelerin yapıldığı tampon bir devlet idi. Ancak güçlü devletlerin bölgedeki varlığının zayıflaması sırasında bu bölgelerde yerel güçler hakim olmaktadır.

Isauria Bölgesi'nin Akdeniz'e geçiş noktalarında Frig kültürünün etkisiyle yapılmış eserler de mevcuttur. Bunlardan Bozkır'ın yak. 15 km. güney batısında bulunan Dibektaş Yaylasındaki kutsal alanda yer alan basamaklı yapı, yine Bozkır'ın yak. 20 km. güney batısında yer alan Sarot Yaylası ile Manavgat'ın Merdiven Gediği yaylası arasındaki kayaya oyulmuş basamaklar( Resim 5), bir diğeri de Hadim ile Alanya ilçesi sınırları arasında yer alan, Alanyalı yürüklere ait Payallar Yaylası'ndaki kaya basamaklarıdır (Resim 6)(62). Konya'ya 80 km uzaklıkta Bozkır-Hadim yol kavşağında bulunan Belören (Sarıoğlan) Höyüğünde Frig çağına ait bir keramik parçası tespit ettik (Resim 7; Çizim 4,5). Kıbrıs keramiği olarak isimlendirilen benzerleri Kelenderis'te de bulunmuştur(63). Bu o dönemdeki Toroslann kuzeyi ile güneyi arasındaki ilişkiyi açıklaması bakımından ilginç olabilir.

61 Bahar, H., Age., s.78-80.

62 Bahar, H., Age., s.21.

63 Zoroğlu, L., Kelenderis 1992 yılı kazı ve onarım çalışmaları, XV. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, Ankara, 1993, s.194.; Jones, R.E., Greek - Cypriot Pottery, British School at Athens, 1986, s.611, Lev.7.29; Akurgal, E., Phrygische Kunst, Ankara, 1955, s.16.



Asur kralı Asurbanipal yak. M.Ö. 633 yılında ölüp Asurlular uzak mesafedeki topraklarını kaybetmeye başlayınca Kilikia bölgesi de bağımsızlığına kavuşmuş olmalıdır. Yeni Babil döneminde ilk kez II. Nabukadnezzar Pirundu'dan Babil'e esirler götürmesinden söz etmesine rağmen bölge bağımsız olmalıydı. Medler ile Lidyalılar arasındaki savaşta Babil kralı ile Kilikia kralı Syennesis aracı rolündeydiler. Buradaki Labynatus Nabukadnezzar ya da onun adına hareket eden birisi olmalıdır. Syennesis ise Kilikia'nın batısında hüküm sürmektedir(64). Yine Kilikia kralı Syennesis'in Pers dönemi faaliyetleri hakkında Xenophon'un Anabasis'inde de bilgiler bulunmaktadır(65). Anabasis'teki Syennesis başka bir kişi olup Herodot'un sözünü ettiği Syennesis'in sülalesinden gelme bir hükümdar olmalıdır.

Bölgedeki Frig-Asur mücadelelerinin bir benzeri bu kez Yeni Babil Devleti ile Pirundu Krallığı arasında yaşanmıştır. Pirindu kralı Appuası ile Yeni Babil Kralı Neriglissar arasındaki bu çekişme, Frig kralı Midas ile Asur kralı II. Sargon arasındaki olayların bir devamı gibidir. Yeni Babil kaynaklarında Ovalık Kilikia için Hume ve Dağlık Kilikia için Pirundu denilmektedir(66). Pirindu doğuda Silifke'den batıda Gazipaşa'ya kadar uzanmaktaydı. Bu sırada İsauria'nın güney kesimlerinin Pirundu ve kuzey kesimlerinin zaman zaman Lidyalıların elinde olduğunu sanıyoruz. Yeni-Babil dönemine ait bir belgede (B.M. 25124) Neriglissar'ın Pirindu'ya yaptığı bir sefere genişçe yer ayrılmıştır(67):

Pirindu kralı Appuası ordularını bir ırmaktan geçirerek Hume'ye (Kilikia) saldırıya geçer. Bunun üzerine Neriglissar Hume'nin kıyı ovasında bulunan başkentinden Appuası'ya karşı bir harekete geçmiştir. Appuası ise yöresel müfrezeler ile desteklenmiş ordusunu dağlık bir alanda savunmaya çeker. Neriglissar bu orduyu yendi ve bölgeyi işgal etti. Babililer birçok esir ve at ele geçirdi. Neriglissar Appuası'yu takibe koyuldu. Appuası ovalık alandan dağlık bölgede bulunan başkenti Ura'ya sığındı. Babililer yoların bozuk olması nedeniyle tek sıra halinde yak. 100 mil (15 beru) yürüyerek Ura'ya ulaştılar ve bu şehri ele geçirdiler. Appuası Ura'dan atalarının kralı başkenti olan Kirsu'ya kaçtı. Bu kent Ura'nın yak. 40 mil kuzey-batısında yer almaktaydı. Babil ordusu Appuası'yu kovalamaya devam etti, ancak Appuası buradan da kurtuldu. Bu

64 Herodot, I 74.; Wiseman, D.J., *Chronicles of Chaldaen Kings*, London, 1961, s.39.; Erzen, A., *Age.*, s.90.

65 Xenophon, *Anabasis*, I,23-25.

66 Wiseman, D.J., *Age.*, s.39.Hrt.,3.

67 Wiseman, D.J., *Age.*, s. 74 vdd.

şehir Babililer tarafından ateşe verildi ve birçok kişi bu yangında öldü. Negrilissar Kalykadnos boyunca güneye çekilerek bir adada bulunan Pitusu kentini ateşe verdi. Bu deniz çıkartması Babililer için oldukça güç olmuştur. Babililer Pirindu'yu boydan boya geçerek Ludu (Lidya) sınırındaki Sallune'ye (Selinus=Gazipaşa) kadar bölgeyi işgal ettiler. Appuasus kuzeydeki dağlık bölgeye kaçarak yine kurtuldu. Babililer Sallune'yi yakarak ülkelerine döndüler (Şubat - Mart , M.Ö.556) .

Pirindu seferinden iki yıl kadar sonra Nabonidus Babil ordusunu tekrar Hume üzerine sevk etti. Belki de Appuasus'un yeni saldırıları olmuştur. Bu sırada Appuasus Babil - Lidya sınırında bulunan Isauria içlerinde olmalıdır. Bölgedeki Babil varlığı pek uzun süreli olamadı(68). İran'da Medlerin yerinde yeni bir güç olan Persler M.Ö. 546/7 'de Lidya'ya M.Ö.539 yılında da Babil'e son vermişlerdi(69).

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi Xenophon'un (M.Ö. 430-355) Anabasis'in de M.Ö. V. yüzyılın başlarındaki Kilikia kralı Syennesis ve onun eşi Epyaksa ile ilgili verilen bilgilerde bölgenin durumunu yansıtan ipuçları bulunmaktadır. M.Ö. 401 yılında Pers kralı Artakserkses'in kardeşi Kyros, Ispartalı kuvvetler ve paralı askerler ile Pers tahtını ele geçirebilmek için Batı Anadolu'daki Sardes'ten başlayarak Güney Mezopotamya'daki Kunaksa'ya kadar varan bir yolculuk yapmış ve buradaki savaşta ölmüştür. Bu ordu içinde bulunan Xenophon geçtikleri yollar hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre Kyros Sardes - Meandros (B. Menderes) kıyısı - Frigya içindeki Kolossal - Kelainai - Peltai şehrine vardı. Oradan da Frigya'nın Mysia yönündeki son şehri olan Çanak- Çömlek-Pazarı şehrine vardı. Oradan Kaystros Ovası şehrine vardı ve burada Kilikia kralı Syennesis'in kızı Epyaksa Kyros ile buluşmuşlardır; Thymbrion-Tyrialion ve oradan da üç günlük yürüyüşle , yirmi fersenklik yol alarak Frigya'nın son kenti İkonion'a (Konya) varmıştı(70).

Xenophon'dan anlaşıldığına göre bu dönemde Konya Frigya ile Lykaonia bölgeleri arasında yer almaktaydı. Kyros'un Konya'da üç gün kaldığını ve oradan Lykaonia içinde beş günlük yürüyüş yaptığını ve burasının düşman ülkesi olduğundan yağma ettirdiğinden söz etmektedir(71). Demekki Lykaonia ve gü-

68 Wiseman, D.J., s.39.

69 Herodot, I. 84 vd.,I. 178 vd.

70 Xenophon, Age., I. 4-19.

71 Xenophon, Age, I. 19.

neyindeki İsauria bölgeleri Persler tarafından tam itaat altına alınamamıştı. Ya da Kilikia kralı Syennesis'e bağlı olup onlar ile ortak hareket etmekteydiler. Ancak Kyros'un ordusu içinde Kilikia kraliçesi ve muhafız birliğinin olduğunu düşünmek gerekirse, bu yağmalamaya karşı onun hiç bir tepkisinden söz edilmez. Demekki Lykaonia ve güneyi daha farklı güçlerin elindeydi. Üstelik Xenophon henüz Kilikia'ya varıldığından söz etmez. Kyros'un Lykaonia'da Kilikia kraliçesi ve yanında Menon'un da bulunduğu bir birliğin en kısa zamanda ülkesine ulaşabileceği bir yoldan gönderdiğini belirterek, kendisinin Kappodakya üzerinden Kilikia'ya geçtiğini anlatmaktadır(72). Buradan anlaşıldığına göre Epyaksa bugünkü Sertavul geçidinden geçerek Silifke üzerinden gitmiş, Kyros Pozanti üzerinden Külek Boğazı'ndan geçmişti. Ancak Kyros'un Sertavul üzerinden geçmeyi de kendisi için riskli bulduğu anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki en azından Konya'dan Sertavul'a kadar Perslerin kontrolü dışında bir bölge vardı.

Bu bilgilerden Orta Anadolu'da Frigya bölgesinden doğuya doğru Lykaonia, Kappadokya ve Kilikia bölgelerinin birbirini izleyen bölgeler olduğu anlaşılmaktadır. Fakat sözü edilen bu ovalık alanın güneyindeki dağlık alan konusunda bilgilerimiz bu kadar açık değildir. İlk çağın büyük çoğunluğunda bu dağlık alan yerel kralların ya da beylerin yönettiği özerk bir bölge konumunda olmuştur. Bölgenin dağlık oluşu ulaşım problemlerini ortaya çıkarınca büyük orduların sokulmadığı bu alan korsanların oluşturduğu hareketli küçük birliklerin elinde kalmıştır. Bu nedenle Akdeniz çevresinin genel karakterinde olduğu gibi bölgede de, dağların fiziki güç üstünlüğü ile ovaların kozmopolitik kültürel ve ekonomik zenginliği arasında saat sarkacı gibi bir gel git mücadelesi olmuştur(73).

Pers Dönemi bölgenin en güzel açıklayıcısı Cornelius Nepos tarafından yazılmış olan Datames Hanedanlığının hikayesidir(74). Cornelius Nepos Satrap Datames ile ilgili biyografisinde O'nun Kilikia'nın batısındaki dağlık alandaki (İsauria) başarılı faaliyetleri ve şahsi etkilerini yazmıştır. Datames Karia'lı bir baba ve İskitli bir anadan dünyaya gelmiştir. Babası Camisares Kilikia ve Kappodokya'nın büyük bir kısmında valilik yapmaktaydı. M.Ö. 380 yıllarında ba-

72. Xenophon, Age., I.20.

73. Shaw, B.D., *Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia*, Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol.XXXIII/II, s.199-233.

74. Nepos,C.,*Lucius Annaeus Florus Eptame of Roman History,(LOEB), XIV,London, 1929,s511 vd.,*

basının bu görevine Datames getirildi. Nepos'un yazmış olduğu bu versiyon orijinalin Grekçe bir kopyası olmalıdır. O' nun gerçek adı "Datames" olmamalıdır. Bu şekilde söyleniş Grekçe çeviriden kaynaklanmaktadır. Asıl şekli Aramice'deki "Tadanmu" olmalıdır. Belgelerde bölgenin Datames tarafından kontrol altına alındığı, daha önceleri Asur ve Babil döneminde olduğu gibi temel ikili sistemin aynısı olduğu belirtilmiştir. O resmi ilişkileri düzenlemek için zaman zaman seferler yaparak, yerel halkın gücü dağların bütün bölgelerinde Datames gibi insanların eline geçti. Böylece dağlar kontrol altına alınarak Pers merkezi idaresine cevap verilebildi. Yerel kontrolün bu gibi örneklerinde Pers kralı geniş alanlarda yönetimini gerçekleştirmek için sert uygulamalara girişti. Bu sırada Thuys adlı Paflagonya'lı bir prens cesaretil bir şekilde Pers yönetimine karşı çıkarak isyan etti(75). Bu isyanın cezalandırılması için Datames görevlendirildi. Datames'in görevlendirilmesinin bir sebebi de bu adamın akrabası olmasıdır (76). Burada akrabalık bir çare olarak düşünülüp barış şartları askeri güç kullanılmadan çözülmeye çalışılmıştır. Burada akrabalık bir silah gibi kullanılmıştır. Thus'dan silahsız olarak ilerlemesi istenmiş ve sonuçta Thus ve ailesi Datames tarafından esir alınmıştır. Burada ova ve dağ arasındaki tezatlar da yansıtılmıştır. Thuys barbar bir dağ adamı olarak sergilenmektedir: Büyük bir vücut, kötü bir görüntü, siyah yüzlü, uzun saçlı ve kaba sakallı. Datames Pers kralına bölgeden göstereceği esirleri yanına alır. Thuys'u yıkayarak temiz ve sivil elbiseler giydilir. Datames'in giydirdirmiş olduğu kalın dağ ceketi ve kıldan yapılmış tunik (uzun entarî) ve bir av hayvanına takılan bir tasma ile esirini götürmesi vahşi bir görüntü sergiler. Pers kralı bunun sonucu Datames'e "Soylu Yönetici" ünvanı vererek mükafatlandırmıştır(77).

Datames Isauria ve çevresinde Pers yönetim zincirinin bir halkasını oluşturmuş ve bölgenin Pers satrabının kızı ile evlenmiştir. Datames bölge insanını kontrol altına almıştı. Ancak, O bölgede bağımsız bir devlet kurma isteği ile isyan edince Autophrodates onu cezalandırması için büyük bir ordunun başında görevlendirildi. Datames'in daha önce bölgedeki akrabalığı gibi Autophridates ile de arasında bir akrabalık mevcuttur. Bu arada aralarındaki ilişki de kopmuştur. Datames ile Autophrodates aralarında bir anlaşma yaparlar. Bu olaylarda Arobarzanes'in oğlu Mithridates arabulucuğu yapmıştır. Mithridates

75 Nepos, C., Datames, II.2.

76 Nepos, Datames, II.3.

77 Nepos, C., Datames, II.3-4, III. 1-4.

Perslere karşı Datames'i destekler gibidir. Ancak zamanla bu iyi ilişkiler antipatiye dönüştü. Mithridates'in Datames'in kontrolü altındaki toprakların ne kadana sahip olduğunu bilemiyoruz(78). Persler IV. yüzyıl boyunca bu şekilde bölgeyi kontrol altına almaya çalışmışlardır. Ne İskender ne de Selevkoslar aynı şekilde başarılı olabildiler.

Perslere karşı bir sefer yapan Büyük İskender M.Ö. 334 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Granikos'da (Bigaçayı) Persleri yenmişti. Anadolu'da kurtarıcı gibi karşılanmış kısa bir süre içinde Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmişti. Pisidya, Frigya ve Ancyra yolu ile Tatta (Tuzgölü) doğusundan Kilikia Geçitlerini kullanarak Kilikia'ya ulaşır(79).

Diodoros'un verdiği bilgilerden öğrendiğimize göre(80); İskender'in atadığı satrap Balakros bir isyan sonucu öldürülünce, M.Ö. 322 yılında İskender'in generallerinden Perdikkas Laranda ve İsauria'ya karşı bir ceza seferi düzenlemiştir. Diodoros'un ifadesinde bu şehirler Pisidia bölgesine aittir. Ancak İsauria'lılar ve Laranda'lıların şehirleri olduğu da belirtilmektedir. Diğer taraftan bölge Kilikia satraplığına bağlanmış ve bu satraplığa karşı bir isyan olmuştur. Bu isyanın sonucunda Perdikkas'ın Laranda'lılara ve İsauria'lılara yaptığı sefer sırasında Laranda'lıların şehri kısa sürede zaptedildi. İnsanları katledildi ve geriye kalanı da köle olarak satıldı. İsaurlıların şehri daha tahkim edilmiş bir yer olduğundan üç gün dayanabildi. Düşman eliyle alçalarak ölmektense, İsaurlular önce çocuklarını, eşlerini ve ebeveynlerini evlerine kapatıp ateşe verdiler. Son ana kadar Makedonyalı askerlere karşı savaştılar ve teslim olmamak için kendilerini de ateşe atarak şerefli bir ölümü tercih ettiler. Perdikkas şehri ele geçirip askerlerine yağmalattığında bir çok yılların birikimi olan altın ve gümüşü yağmalamışlardı.

Diodoros'un verdiği bu açıklamalardan İsauria'nın bir şehirden çok halka verilen bir isim olduğunu anlamaktayız. Belki de şehirlerinden dolayı bölgedeki halka bu isim verilmişti.

Pers dönemindeki yönetim sisteminin Hellenistik dönemde bölgede kurulamadığı anlaşılmaktadır. Perslerin yöresel beyleri akrabalıklarla bağlamaya çalışmasına karşın, Hellenistik dönemde tepeden inme atamalar olduğu anlaşılmaktadır.

78. Nepos, C., VI.3,X.2,XI.1.;Shaw, B.D.,Agm.,s.214 vd.

79 Arrianus, Anabasis, I 11-26.

80 Diodoros, XVIII.22.

Selevkoslar'ın ve Ptolemaioslar'ın bir süre bölgedeki etkisinden söz edilebilir. Ancak Bergama'nın hürriyetine kavuşması, Romalıların hamiliğinde Antiochos III ile yapılan Apemeia barışı (M.Ö:188) sonucunda bölge Silişke'ye kadar Bergama nüfuz alanına girmiştir. Anadolu'nun batı ve güney-batısındaki bazı bölgeler Rodos'a verildi(81). Apemeia Barışı sonucunda Romalılar Manlius başkanlığında bir heyetle Çanakkale'ye geldiler; Bergama ve Galatlar ile yaptıkları antlaşmalara göre Galatlar Galatya dışına çıkmamayı kabul ettiler.

Kartaca ve Makedonya kralığının ortadan kalkması ile Roma'da Anadolu'yu fethetmek için istekler artmıştı. Anadolu'daki en güçlü devlet olan Bergama'nın M.Ö. 129 yılında geleceğini Roma'ya bırakması(82) sonucu artık Roma isteklerini gerçekleştirebilirdi.

Romalıların bu tarihten itibaren Anadolu'daki etkileri giderek artmıştır. Marcus Antonius Kilikya korsanları ile mücadelesi sonucu M.Ö. 102 yılında Kilikya Eyaletini kurdu. O çok az bir başarı elde edemedi. Bölgede M.Ö. 90 yıllarında Lucius Sulla valilik yapmıştır. Bölgedeki problemler bu dönemde de bitmiş değildir(83).

Antik coğrafyacıardan Strabon (M.Ö.69 - M.S.19) bölgenin Roma dönemindeki coğrafi ve siyasi durumu hakkında bazı bilgilere yer vermektedir: Publis Servilius Yaklaşık olarak M.Ö. 74 yılında İsauria'ya bir sefer yapmıştır. Bu sefer sonunda Romalılardan bağımsız olarak yaşayan bölge kontrol altına alındığı gibi korsanlara alt olan deniz kıyısındaki bir çok kale de yıkılmıştır. Demekki P. Servilius'a kadar Akdeniz ile Konya Ovası İsaurlu korsanların kontrolundaydı. Bölgede Roma'nın egemenliğini ilk kez gerçekleştirdiği için P. Servilius'a İsauricus ünvanı verilmişti(84).

Servilius'tan sonra korsanların hareketleri bitmiş değildir. Bu kez korsanları imha etme görevi Pompeius'a verildi. Pompeius bin üç yüzden fazla gemiyi ateşe verip, korsanların yerleşme yerlerini tahrip ederek, korsanları Soli ve Dyme gibi şehirlere iskan etmiştir(85). Pompeius korsanları imha ettikten sonra bölgede düzenlemelere gitmiştir. M.Ö. 64 yılında Kilikia eyaletinde yaptığı dü-

81 Strabon, XIV. 671; Livius, XXXVII.38,39,6, 56,2; Polyblus, 21.44; Stillweel, Olba in Rough Cilicia,Michigan, 1968,75

82 Polyblus, XXIII,13.

83 Shaw, Agm., s.220.

84 Strabon, XII. 569, XIV.665, 671.

85 Strabon, XIV.665.

zenlemelere göre; Eyalet Kilikia Pedias, Kilikia Trakheia, Pamfilia, Pisidia, İsauria ve Likaonia altı bölgeye ayrılmıştı. M.Ö. 51 yılında Kilikia Prokonsülü olan Cicer'o'da birtakım değişikliklere gitmişti(86). İsauria bu düzenleme sonucunda İkonium merkezli Likaonia Birliği içinde yer almış olabilir. Daha sonra Romalılar ve Parthlar arasındaki mücadeleler sonucu, bölgede bir takım vassal krallıklar kurulmuştur. M.Ö. 39 yılında Amyntas Galatya krallığına getirildi(87) . Bu krallıkların kuruluşu sadece Parth mücadelesinden kaynaklanmamış bölgenin coğrafi yapısı ve korsanların sürekli faaliyetleri de bu yönetim şeklini ortaya çıkarmıştır. Daha önceleri Perslerin de böyle bir uygulamaya gittiğini belirtmiştik. Bu konuda Strabon şu yorumu yapmaktadır:

"Bu karada dağların yüksek oluşu ve üzerlerinde geniş yaylara ve mevalara sahip olan kabilelerin oturuşundan, gemi yapımında kullanılan kerestenin varlığından ve aynı zamanda limanların, kalelerin ve gizli yerlerin oluşundandır. Bütün bunları göz önüne alarak söylüyorum, Romalılar, burada adaleti uygulamak için her zaman yerinde bulunmayan ve beraberinde silahlı kuvvetler bulundurmamak zorunda olan Romalı valiler yerine, bölgenin krallar tarafından yönetilmesinin daha iyi olacağını düşündüler."(88). M.Ö. I. yüzyılın sonlarına ait bölgenin coğrafi ve siyasi durumu için Strabon önemli bilgiler vermiştir.. İlk kez Strabon İsauria'yı coğrafi bir bölge olarak tanımlamıştır:

"Taurosların yakınındaki İsaurike de Lykaonia'ya dahildir. Burada aynı ismi taşıyan ve birine "Isauria Palaia" (palaia Isauria) ve diğerine "Isauria Nova" (nea Isauria ) denen iyi tahkım edilmiş iki köy vardır. Bir çok köy de bunlara tabi idi ve hepsi de haydut yatağı idi."(89). Strabon sözlerinin devamında bu köylerin Servilius tarafından itaata alındığını belirttiğinden sonra, Isaurike'nin Derbe ile komşu olduğunu ve Kappodakya'ya yakın olan Derbe'nin tiran Antipatros Derbetes'in krali ikametgahı ve Laranda'ya sahip olduğu anlatır. Bu tanımlamadan İsaurike'yi İsauria olarak kabul edersek, Kapadokya ile sınırları Derbe yakınlarından geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak Strabon kitabının bir başka yerinde İsauria'nın yerini tanımlarken bu kez de Kilikia'nın bir alt bölgesi imajını vermektedir:

86 Özsait, M., Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi, İstanbul, 1985,s.80 vd.

87 Özsait, M., Age., s.78. ; Shaw, B.D., Agm., s.223.

88 Strabon, XIV. 671.

89 Strabon , XII. 569.

Tauros'un dışında kalan Kilikia'ya gelince onun bir parçası Trakhela ve diğeri Pedias ya da Kilikia Kampestris olarak adlandırılır. Trakhela'yı soracak olursanız, kıyısı dardır ve düzlük toprağı yoktur veya ancak tek tük vardır. Ve ayrıca Toros'un eteğinde uzanan Isauria bölgesinde ve Homanadeis'den Pisidia'ya kadar giden kuzey tarafında yoksul bir geçim sağlar; ve aynı ülke Trakheitos olarak da adlandırılır ve orada oturanlara da Trakheiotlar denir...(90), demektedir.

Bu bilgilerden Isauria bölgesinin Lykaonia ve Kilikia bölgelerinin arasında yer aldığını, belki de bu bölgelerin bir alt bölgesini oluşturduğunu anlamaktayız.

Yukarıda Romalıların Isauria bölgesinin kontrolünü Galatya kralı Amyntas'a bıraktığına temas etmiştik. M.Ö. 31 yılında Actium savaşında Augustus'un yanında Antonyus'a karşı yer alan Amyntas, Augustus tarafından Galatya krallığı başında bırakılarak ödüllendirilir. Strabon kitabında, Amyntas'ın Isauria'daki faaliyetlerine de yer vermiştir. Amyntas Derbe ve her iki Isaura'ya sahiptir. Amyntas Isauria'ya yaptığı bir seferde Isaura Palaia'yı tahrip ettirmiştir. Yerine kendisi için krallık bir ikametgah yaptırmak istemiş ve surlar yaptırmaya başlamıştır. Ancak Homanadeis ülkesinde Homanadlar ile yaptığı bir savaş sonucunda Homanad tiranının kurduğu bir tuzak sonucu öldürülmüştür. Bölge Amyntas'ın ölümü ile tekrar karışıklıklar içine girmiştir(91). Roma imparatoru Augustus bölgeyi kontrol altına alabilmek için bir takım koloniler kurmuştur. Bu konuyu, ayrı bir makalede ele alacağız.

## SONUÇ:

Antik Çağ'da Isauria olarak bilinen bölge Konya Ovası ile Akdeniz arasında Torosların kuzeyinde yer almaktadır. M.Ö. II. bin yılda Hititlerin Luwiya ya da Tarhuntassa olarak adlandırdıkları bir bölgedir. Bölgenin kuzey kısımları Çarşamba Suyu nedeniyle Hulaia Nehri ülkesi olarak da adlandırılmıştır. M.Ö. I. bin yıl başlarında Asurlular'ın Hilakku dedikleri bölgenin batı kısımlarını işgal etmektedir. Asurlulardan sonra Yeni-Babilililer'in Pirindu olarak adlandırmış olduğu bölgenin ise kuzey kısımlarını oluşturmuştur. Klasik Dönemde ise Pisidia, Dağlık Kilikia ve Lykaonia bölgeleri arasında yer almaktadır. Antik dönemde bölge adı olarak ilk kez kaynaklarda Isauria olarak geçmektedir. Yine Dağlık Ki-

90 Strabon, XIV. 669.

91 Strabon, XII.569. Özsalıt, M., Age., s.83.; Shaw, B.D., Agm., s.228.



likia, Lykaonia, Pisidia ve Kapadokia arasında yer almaktadır. Roma imparatorluk dönemindeki bazı düzenlemeler ile bölgenin sınırları zaman zaman Silliğe'den Konya'ya kadar uzanmıştır.

Bütün anlatılan bu dönemlerde M.Ö. III. binyıldan itibaren bölgenin Luwi kökenli kavimler tarafından iskan edildiği anlaşılmaktadır. M.Ö. II. binde bölgeye Luwiya ya da Tarhuntassa denilmesi ve yer isimlerinin çoğunun Luwi kökenli isimleri yansıtması bunun işaretidir. Yukarıda - anta ve - assa suffixleri ile biten şehirler Luwice isimlere örnek teşkil etmektedir(92). Bölgedeki bu ve benzeri takılar bulunan yer isimleri Roma dönemine kadar varlığını sürdürmüştür(93).

Bölgenin jeopolitik olarak konumu nedeniyle ilk çağ boyunca idari problemler yaşanmıştır. Bu problemlerin üstesinden gelebilmek için bölgeye egemen olmak isteyen devletlerin yerel krallar ile çözüm aradığı görülmektedir. Hititler hükümdar sülalesinden atamalar yapmış olmasına rağmen bölgeye ayrıcalıklı haklar vermişti. Persler yerli krallar ile durumu kontrol altına almaya çalıştılar. B. İskender'in atadığı satraba karşı isyan olmuş ve isyan sonunda satrap öldürülmüştü. Romalıların da zaman zaman Galatya krallığı ile bu sorunu çözmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak coğrafyanın da ortaya çıkardığı olumsuz etkiler belki de en çok Romalıları uğraştırmıştır. İsaerialı ya da Kilikalı korsanlar yıllarca Roma yönetimini etkilemiştir.

İsauria Bölgesi'nin en geniş sınırlarına ulaştığı dönem ile Hititler dönemi Tarhuntassa Krallığı'nın sınırları çakışmaktadır. Demek ki, bölge iki bin yıla yakın belli bir kültürel ve siyasi birlik oluşturmuştu. İleride bölgede yaptığımız yüzey araştırmalarında elde ettiğimiz kültürel kalıntıları yansıtan çalışmalarımıza yer vereceğiz. Bu çalışmalarda anlatmaya çalıştığımız tarihi olaylarla, sanat eserleri arasında, bir paralellik kurulacağını sanırız.

92 Goetze, A., Kleinasiien, München, 1957, s.49 vd.; Laroche, E., Age., s. 20 vdd.

93 Houwink ten Cate, Ph.H.J., Age., s.188 vdd.

## HARİTA VE RESİMLER

- Harita: 1 M.Ö. II. ve I. Binde İsaoria ve Çevresi: Haritamızı yaparken TAVO B III 6'dan faydalanılmıştır.
- Resim: 1 Isaura Nova ( Zengibar Kale) Burçlarından birisi.
- Resim: 2 Hititler Dönemi Hulaia Nehri olarak bilinen Çarşamba Suyu'ndan bir görünüş. Köprü Karamanlılar Dönemi (?).
- Resim: 3 Holuslar Kabartması (Batı yöndeki).
- Resim: 4 Holuslar Kabartması ( Ortadaki savaş sahnesi).
- Resim: 5 Merdiven Gediği Kutsal Alanı ( Manavgat - Merdiven Gediği Yaylası).
- Resim: 6 Payallar Kutsal Alanı (Alanya - Payallar Yaylası)
- Resim: 7 Saroğlan H. Demir Çağ Keramiği.

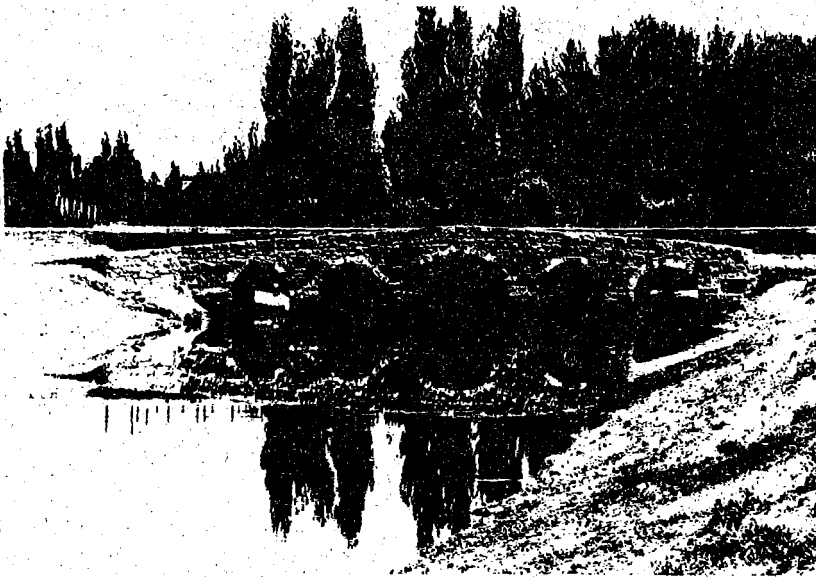
## KATALOG

- Çizim : 1 Saroğlan H.( Belören): Devetüyü renkte hamurlu, ince kum katkılı, iyi pişmiş, kendinden astarlı ve çark yapımı.
- Çizim: 2 Saroğlan H.: Açık kahverengi hamurlu, kumkatkılı, iyi pişmiş kendinden astarlı, çark yapımı
- Çizim: 3 Saroğlan H.: Açık kahverengi hamurlu, ince kum katkılı, iyi pişmiş, kendinden astarlı, açkılı ve çark yapımı.
- Çizim: 4 Saroğlan H.: Kahverengi hamurlu, ince kum katkılı, iyi pişmiş, kendinden astarlı, açkılı , çark yapımı
- Çizim: 5 Saroğlan H.: Kahverengi hamurlu, orta kum, taşçık ve mika katkılı, iyi pişmiş, dışı krem astarlı, dışı silik açkılı, çark yapımı, dışda iççe paralel- kahverengi daireler var.





Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3



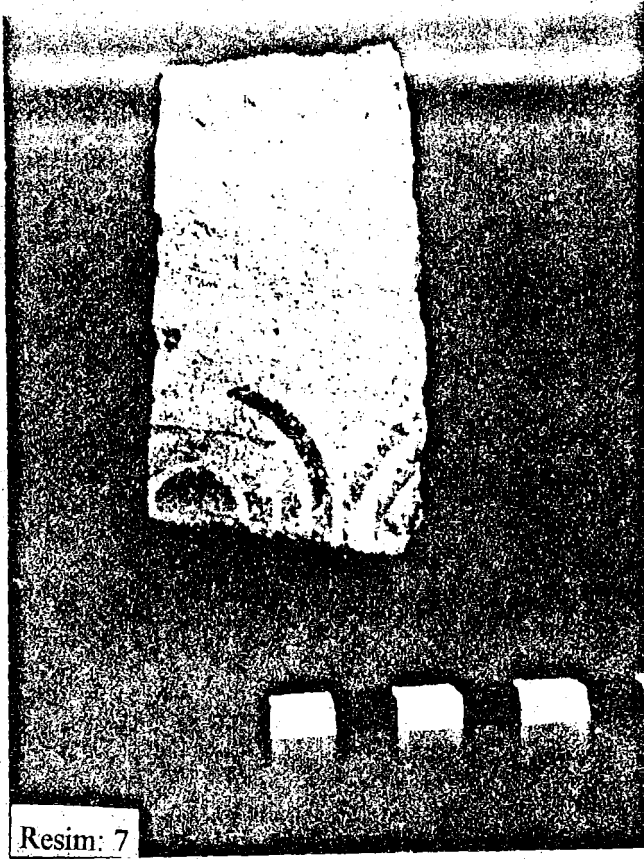
Resim: 4



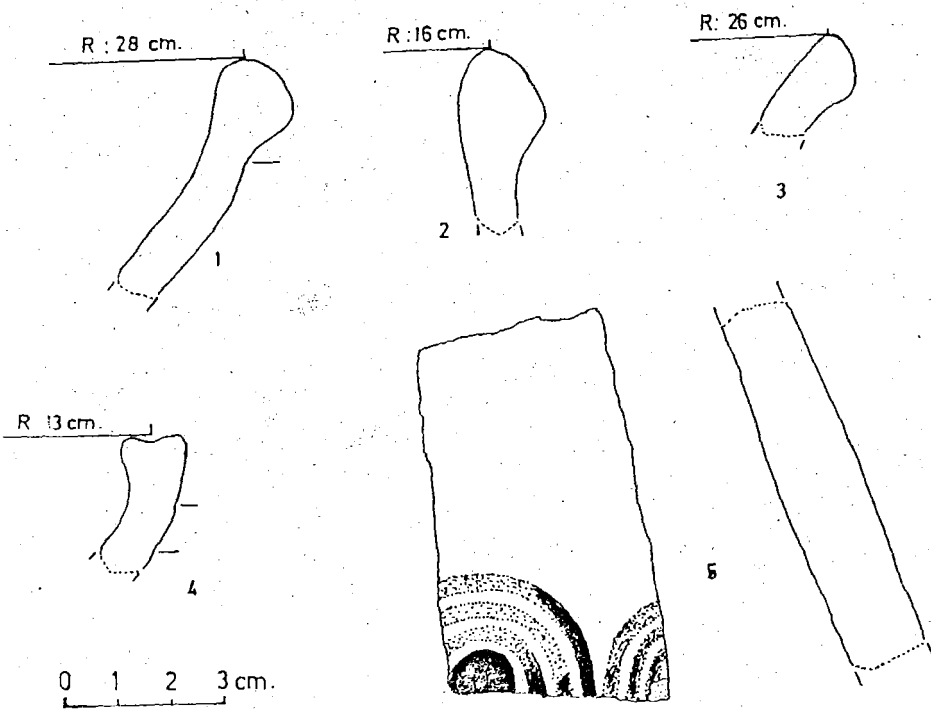
Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



## SİNOPE'NİN KARADENİZ TİCARETİNDEKİ YERİ VE TİCARET ÜRÜNLERİ\*

Arş. Gör. Özdemir Koçak\*\* □

### Konumu:

Karadeniz Bölgesi ve hinterlandı bellibaşlı hammadde yataklarına sahip olmasından dolayı, tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi, eskiçağ dünyasında da önemli bir yer tutmuştur. Buna, deniz ürünleri: Güney Rusya tahılı ile Doğu ve Güneydoğu Karadeniz madenleri neden olmuştur.

Tarihi yol güzergahlarının bu kıyılarda son buluşu, Karadeniz liman şehirlerinin değerlerini daha da arttırmıştır. Bu güzergah 'Kuzey-Güney Yolu' denen ve Akdeniz ile Karadeniz liman kentlerini birbirine bağlayan bir hattır. Klasik Dönemde Sinope ve Amisos şehirlerinden inen bu yollar Amaseia'dan (Amasya) güneybatıya yönelir. Hattusa (Boğazköy) yakınlarından ve Tavion'dan (Tavium) sonra Yozgat'tan geçen yol güneydoğu yönünde devam eder. Burada doğu-batı anayolları ile kesiştikten sonra Boğazlıyan'ı ve sonra Kızılıрмаğı Kayseri yakınlarındaki Çokgöz Köprü'de aşar. Elkillet üzerinden Kaesareia-Mazaka'ya (Kayseri) varır (1).

Kaesereia'dan Akdeniz'e olan bağlantıyı iki anayol sağlamaktaydı. Bunların ilki Kaesereia'dan sonra Develi, Firaktin, Taşçı, Cezbel, Kirazbel'i (Üskiyenbel) geçtikten sonra Kozan (Sision) üzerinden Kilikia'ya inmekteydi. İkincisi ise Pozanti'dan (Paduwanda, Podandos) devamla Gülek Boğazı'ndan (Pylal Kilikia) ve Uluborlu'dan (Tyana) geçerek güneyde Kilikia Pedlas'a inmektedir (2).

\*\* S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

\* Bu çalışmam sırasında değerli yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof.Dr. Mehmet ÖZSAIT ve Prof.Dr.M.Taner TARHAN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

(1) Munro, J.A.R., 'Roads in Pontus, Royal and Roman', *JHS*, XXI (1901), s.52 vd.; Leaf, W., 'The Commerce of Sinope', *JHS*, XXXVI (1916), s.3.

(2) Munro, J.A.R., a.g.m., s.53 vdd.



Herodotos'da Sinope-Soloi (Mezitli) ya da Amisos-İssos (İskenderun) arasında yer alan ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan bu yoldan söz edilmektedir:

"...Demek ki Halys Irmağı hemen bütün Asya'yı bir kıyısından öbürüne kesmiş olur: Bir yanda Kıbrıs Adası'nın karşısına rastlayan kıyı (Kilikia), öbür yanda Karadeniz kıyıları. Burası bir çeşit boyun noktasıdır ve ayağına çabuk bir adam bu yolu beş günde alabilir." (3)

Buna ek olarak, bölgenin en önemli limanlarından birisine sahip olan Sinope (4), bu özelliğini denizin kendisine sağladığı avantajlarla birleştirmesini bilmiştir. Bu ise hemen bütün eskiçağ tarihli boyunca şehrin refah düzeyinin belli bir seviyenin üzerinde olmasına neden olmuştur. Deniz ürünlerinin sağlanması başta olmak üzere: hinterlanddan gelen farklı ticari ürünlerin pazarlanması da bu önemli avantajlar arasındadır.

Sözü edilen ihracat olayı Sinope'nin geniş bir coğrafyada etki göstermesine neden olmuş ve şehrin ticareti, kıyı bölgelerde Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Kytorus, Karambis (Kerempe Burnu), Ionopolis, Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun), Trapezus limanlarını: daha uzakta ise Rodos, Delos ve Ege Adalarıyla, Attika ve bütün Yunanistan'a ve hatta Mısır'a kadar uzanmıştır (5).

### Tarihsel Süreç\*

Sinope en erken M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına rastlayan kolonizasyonu (6) sonrası siyasal ve ticari yönlerden canlılık göstermeye başlar. Bu, Greklerin Karadeniz kolonizasyonu ile paralel bir ivme göstermektedir.

(3) Herodotos, I.72. Ancak bu iki kıyı arasının yaklaşık 900 km. olduğu gözönüne alınırsa, Herodotos'un bu yolun 5 günde alınabileceği önerisinin abartılı olduğu anlaşılır.

(4) Stoop, M.W., "Ancient Armene and Its Harbour", *Anatolica*, VI (1977-78), s.117 vdd.; Graham, A.J., "The Colonial Expansion of Greece", *CAH*, III/3 (1982), s.122.

(5) Robinson, D.M., "Ancient Sinope", *AJP*, XXVII-2(1905), s.151 vdd.; Rostovtzeff, M., *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, s.63.

Head, B., *Historia Numorum*, London, 1911, s.508; BMC, s.98, pl.XXII/11-12.

\* Bu bölümde Sinope'deki Grek kolonizasyonu, Phryg ve Kimmer unsurlarının varlığı gibi konuları ele almadık. Çünkü bunlar hem tartışmalı ve hem de ayrı bir çalışmayı gerektirecek kadar geniş konulardır. Bunun yanında konumuzun da biraz dışındadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Tarhan T. (Eskiçağ'da Kimmerler Problemi, İstanbul, 1972), s.121 vdd.; Akurgal, E., "Sinop Kazıları", *TAD*, VI-1 (1956), s.48 vd.; Boysal, Y., "Sinop'un En Eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında", *TAD*, VIII-2(1958), s.26

(6) Sinope kolonisinin kuruluş tarihi konusu tartışmalıdır. Kaynaklarımızdan Pseudo-Skymnos (*Philologus: Zeitschrift für das Klassische Altertum*, Suppl.Bd. XIV-1 (1921), s.30-31) 947'de M.Ö. 710/700 yıllarını ver-

M.Ö. 6. yüzyıl başlarından itibaren bu canlılık artar. Özellikle arkeolojik malzeme bunun en önemli kanıtı durumundadır (7) .

Alyattes ve Kroisos (M.Ö. 561/560- 547/546) devrinde Sinope ile hinterlandının Lydia egemenliğinde olduğu anlaşılır (8) Fakat M.Ö. 547/546 yıllarında Pers Kralı Kyros'un Kroisos'u yenmesiyle bu şehir ve çevresi de Pers egemenliğine girer (9) .

Dareios I'den (M.Ö. 521-486) itibaren Pers toprakları satraplıklara (nomos: vergi bölgesi) ayrılmıştır. Sinope ve hinterlandı da üçüncü satraplığa katılmış ve Perslere vergi vermeye başlamıştır (10)

M.Ö.500 yılında patlak veren İonia İhtilali Karadeniz Bölgesi ve Boğazlar'ın ne derece stratejik öneme sahip olduklarının göstergesidir. Anadolu'daki Pers egemenliğinin Batı Anadolu Grek şehirlerinin ticaretine darbe vurması sonucu ortaya çıkan bu ayaklanma kısa zamanda bastırılmış: ayaklanmanın elebaşı ve Sinope'nin ana şehri olan Miletos zapt ve tahrip edilmiştir (M.Ö.494). Aynı şekilde diğer şehirler de önemlerini yitirmiş olmalıdırlar. Bunlardan Sinope de ticaretle beslendiği için olumsuz olarak etkilenmiştir (11) .

M.Ö.480 yılında Greklerle Persler arasındaki Salamis Savaşı'na katılan 1200 gemilik Pers filosu içindeki 80 geminin Pers işgali altındaki şehirlerden toplandığı bilinmektedir. Diodoros'dan öğrendiğimize göre bunların arasında muhtemelen Sinope'nin de gemileri vardı (12) .

---

mektedir. Eusebius (Chronica, II.86) Trapezus'un kuruluşu olarak M.Ö. 756 tarihini verir.Kaynaklarda Sinope'nin bu koloninin ana şehri olarak geçtiği düşünülürse, Eusebius'a göre ilk kuruluş M.Ö. 756'dan önce olmalıdır. Bu iki görüş Sinope'nin ilk kolonizasyonunu karşılamaktadır ve bu dönemle ilgili elimizde herhangi bir arkeolojik malzeme yoktur. Sinope'nin ikinci kolonizasyonu için Herodotos (IV.12) M.Ö. 678 sonrası: Eusebius (II.89) M.Ö.630: Pseudo-Skymnos (949) M.Ö. 600 tarihlerini vermektedir. Ancak E.Akurgal (a.g.m., s.48) şehirdeki en erken Grek keramiğini M.Ö.610-600 yıllarına tarihlenmektedir. Y.Boysal ise (a.g.m., s.26 vd.) M.Ö.580 tarihini vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Danoff, M., "Pontos Euxelinos", RE, IX (1962), s. 1055 vdd.; Millner, F., "Die Erste Milesische Kolonisation Im Südpontus", Anatolian Studies (W.H.Bukler, Manchester, 1939), s.191 vd. Şehrin kolonizasyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Koçak, Ö. (Eskiçağ Tarihinde Sinope, İstanbul, 1993), s. 42 vdd.

(7) Akurgal, E.-L.Budde, Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope, Ankara, 1956, s.4, dpnt.10, Lev.II: Akurgal, E., a.g.m., s.48, dpnt.10: Boysal, Y., a.g.m., s.26.

(8) Herodotos, I.28.

(9) Herodotos, I.75-86.

(10) Herodotos, III.90.

(11) Herodotos, V.28 vd.

(12) Diodorus Siculus, Bibliotheca Historika, XI.3.

Aynı tarihlerde bu şehirde gümüş staterlerin\* basıldığı görülmektedir (13). Sözü edilen iki olay, yani Sinope'nin hem askeri bir güç olarak görülüşü ve hem de sikke darbedişi şehrin bölgedeki gücünün bir göstergesidir.

Atina Arhonu Perikles'in M.Ö.435 yılında (14) Sinope'ye yaptığı sefer Plutarkhos tarafından şöyle anlatılır:

"Tiran Timesileos'a saldırarak 13 gemi ve birçok askerle birlikte Lamakhos'u Sinopellere bıraktı. Bu tiranla etrafındakiler kovulduktan sonra, Perikles Atinalılardan 600 gönüllünün Sinope'ye gidip tiranların evvelce sahip olduğu ev ve arazileri ele geçirek Sinopellilerle birleşmelerini meclise kabul ettirdi" (15).

Atina'nın bu hareketi Karadeniz ticaretine hakim olma çabasının bir sonucudur. Bu, Atina'nın bölgedeki önemli askeri noktalar yerine Sinope ve Amisos gibi ticari üslerde koloniler kurmasına neden olmuştur (16).

Bölgede sözü edilen tarihleri veren sikkelerin birden çoğalan üretimi, Sinope'deki Atinalı kolonistlerin ticari ve ekonomik yönden çok güçlenmiş olduklarına işaret etmektedir. Ayrıca Persler döneminde de şehirde bulunan, ancak bir varlık gösteremeyen yerli halk, Perikles'in seferi sonrası ortaya çıkan ticari canlanmayla zenginleşmiş ve güçlenmiştir. Özellikle sikkelerde İon Birliği'nin koruyucusu Poseidon Helikonius ve Miletos'un baştanrısı Apollon'un gözükmesi bunun kanıtıdır (17).

Xenophon'da geçen bazı kayıtlar, Sinope'nin geçirdiği bu gelişimin M.Ö. 4. yüzyıl başlarında da sürdüğünü göstermektedir. Artık o da anaşehir olarak koloniler kurmakta ve bunlardan vergi almaktadır. Sinope'nin kaynaklarda geçen kolonileri şunlardır: Kerasus (Giresun), Kotyora (Ordu), Kromna, Kytoros, Tleion, Pterum (18).

\* Stater: Eskiçağda kullanılan bir çeşit madeni para.

(13) BMC, s.XI, pl.XXI. 10: Head, B.V., a.g.e., s.508. Bu paraların ön yüzlerinde kartal başı, arkada ise iki (çapraz) çukur kare yer almaktadır.

(14) Bu seferin tarihi konusu tartışmalıdır. Ruge, W., "Sinope", *Real-Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft*, III/A (1929), s. 252-255 M.Ö. 440-435 : French, D., (c), "Sinopean Notes 2", *Eplg Anat.*, 18(1991), (s.151) M.Ö.435 tarihlerini vermektedir.

(15) Plutarkhos, Perikles.20.

(16) Rostovtzeff, M., a.g.e., s.67; Robinson, D.M., a.g.m., s.143, 149; Head, B.V., a.g.e., s.508.

(17) Head, B.V., a.g.m., s. 508; French, D., (b), "Sinopean Notes 1" *Eplg Anat.*, 16(1990), s.45 vdd.; French, D., (c), s.141 vdd.; Graham, A.J., "The Colonial Expansion of Greece", *CAH*, III/3(1982), s.122; Magie, D., *Roman Rule In Asia Minor, I-II*, Princeton, 1950, s. 183.

(18) Xenophon, V.5.3, 7, 10. Bu şehirlerden Kromna, Kytoros ve Tleion Amastris şehri oluşturmuş dört demosdan üçüdür.

Xenophon Onbinler'in yağmasına karşı Sinopeliler'in tepkilerini anlatırken sözünü ettiğimiz kolonilerden de bahsetmektedir:

"Oysa Kotyoralılar bizim kolonistlerimizdir ve bu ülkeyi barbarlardan aldıktan sonra onlara biz verdik. Bu yüzden Kerasuslular ve Trapezuslular gibi, bize istediğimiz vergiyi ödemektedirler. Bundan dolayı onlara zarar verirsiniz, Sinope şehri kendisini zarar görmüş sayacaktır." (19)

Bu, şehrin gelişiminin ve Karadeniz ticaretindeki rolünün açık kanıtıdır. Özellikle kolonilerinden vergi alması siyasal gücünün de bir göstergesidir.

Strabon'da bu yerleşmelerden Kytoros'un Sinope'yle ilgisi anlatılır:

"Kytoron bir zamanlar Sinopelilerin ticaret yeri idi..." (20)

Aynı şekilde Sinope'nin ticaret limanı olan ve antik kaynaklarda Armene (Harmene: Akliman) diye geçen liman da Sinope ticareti açısından büyük bir öneme sahiptir (21). Onbinler Sinope'ye geldiklerinde (M.Ö. 400) gemilerini bu limanda demirlemişlerdi. Sinopeliler ise onları dostça karşılamışlar ve konukseverlik amaçları olmak üzere 3000 kile arpa unuyla 1500 ölçek şarap yollamışlardır (22).

M.Ö. 370 yılında Kappadokia Satrapı Datames Sinope'ye saldırmış, fakat Pers Kralı Artaxerxes'in emriyle bu kuşatmayı kaldırmıştır. Ancak Datames'in şehri daha sonra kontrol altına aldığı ve burada kısa süreli bir hakimiyet kurduğu anlaşılır (23).

Bu dönemde şehirde Datames adına sikkeler de darbedilmiştir. Bu sikkeler gümüştür ve basımı kısa süreli olmuştur (24).

Büyük İskender'in Doğu Seferi sırasında Sinope'deki Pers egemenliğinin sürdürüldüğü görülmektedir (25).

(19) Xenophon, V.5.10.

(20) Strabon, XII.3.10.

(21) Xenophon, VI.1.15; 17; Strabon, XII.3.10.

(22) Xenophon, VI.1.15, 17.

(23) Polyaeus, Strategamata, VII.21.2, 5.

(24) Head, B.V., a.g.e., s. 508; BMC, s.96, pl.XXI.17. Datames'in ismi sikkelerde DATAMA şeklinde yazılmıştır. Oğlu Sysinas ile bir tutulan Absasan'ın (Absalsın, M.Ö. 362-353) ismi ise Arami tarzında yazılmıştır.

(25) Arrianos, Alexandros Anabasis, III, 24.4. B.İskender Hyrkania'nın Zadrakarta (İsterabad) şehrinde ordugaha döndüğü sırada Hellen ücretli askerleri ve bazı elçi heyetlerine rastlar. Bunlar arasında Sinope'nin de elçileri vardı. B.İskender Sinope elçilerini Hellen Birliğine dahil olmadıkları ve Pers Devleti'ne tabi olduklarından krallarına elçi göndermelerinin suç olmadığı için serbest bıraktı. Sinope'nin Pers merkezine elçi gönderecek bir duruma erişmiş olması, M.Ö. 4. yüzyıl sonlarındaki ticari gücünün ve yayılımının bir göstergesi sayılabilir.

M.Ö. 323 ve 322 yıllarına tarihlenen sikkelerin bulunması bu dönemlerdeki bağımsızlık teşebbüslerine işaret etmektedir (26) .

M.Ö. 323-183 yılları Anadolu'da olduğu gibi, bu şehirde de Hellenistik kralların mücadelesine sahne olmuştur. M.Ö. 306-290 yıllarında da sikke darbinin devam ettiği görülmektedir. Bu sikkelerin arka yüzlerinde gemi pruvasının resmedilmesi şehrin ticaretine olan ilgili güzel bir şekilde göstermektedir (27) .

M.Ö. 220 yılında Pontos Kralı II.Mithradates'in Sinope'ye yaptığı saldırı başarısız olmuştur (28) . Bu yıldan (M.Ö.220) şehrin Pontos egemenliğine geçtiği M.Ö. 183 yıllarına kadar Attika ağırlık birimine göre tetradrahmi ve drahmi basılması Sinope'nin bağımsızlığının yanısıra ticari üstünlüğünün de devam ettiğinin bir göstergesidir (29) .

M.Ö. 183 yılında gene Pontos Krallarından I.Pharnakes şehre hücum etmiş ve burasını almıştır (30) . Aynı kral M.Ö.178 yılı sonrası başkentini Ama-seia'dan Sinope'ye taşımış (31) ve şehrin kolonilerini de korumuştur. Bunlardan Kotyora ve Kerasus'daki halkı Kerasus'dan fazla uzakta olmayan bir bölgeye yollayarak burada Pharnakia adında bir koloni kurmuştur (32) .

Mithradates VI. Eupator dönemi (M.Ö.121-63) Sinope'nin her yönüyle kalkındığı bir çağdır. Bu dönemde şehirde yoğun bir şekilde sikke darbinin gözlenmesi bunun kanıtıdır (33) .

(26) Robinson, E.S.G., "A Find of Coins of Sinope", Numismatic Chronicle, XX(1920), s.10: Head, B.V., a.g.e., s.508. Bu sikkelerin ön yüzlerinde Sinope başı, arkada yunus üzerinde deniz kartalı veya yalnızca kartal ile ΣΙΝΩ yazısı resmedilmiştir.

(27) Head, B.V., a.g.e., s.508. Bu sikkelerin ön yüzlerinde Sinope başı, arkada ise ΣΙΝΩ yazısıyla gemi pruvası yer alır.

(28) Polybius, IV.56-57.

(29) Head, B.V., a.g.e., s.508: BMC, s.XIII. Bu tetradrahmi ve drahmilerin ön yüzlerinde kuleli Sinope başıyla: arka yüzlerde elinde dal ve vazoya tutan Apollon ya da yunus balığıyla oturmuş vaziyette Poseidon resmedilmiştir. Tetradrahmi, tribol ve diobollerde ise ön yüzde Sinope, Apollon ve Hermes başları; arkada ΣΙΝΩ yazısıyla beraber kartal ve tripod (üç ayaklı sehpa) bulunur. Tetradrahmi, 4 drahmi değerindeki sikke: Didrahmi, 2 drahmi değerindeki sikke: Obol, 1 drahminin altıda biri: Diobol, 2 obol değerindeki sikkedir.

(30) Strabon, XII.3.11. Bu dönemde (M.Ö. 189-183) şehirde kısa süreli de olsa sikke darbinin olduğu gözlenmektedir. Bu konu hakkında bk. BMC, s.XII.

(31) Polybius, 25.2 vd.

(32) Strabon, XII.3. 19.

(33) BMC, s.XIII vd., 99 vd., Lev.XXIII/1-5. Buradaki sikkeler bronzdur ve ön kısımlarda Zeus, Pallas, Nike, Genç Perseus, Genç Ares, Artemis başları ve Gorgon'un kesik başıyla Aegis resmedilmiştir. Arka yüzlerde ise pençesinde yıldırım tutan kartal, küninda kılıç ve tripod gibi tavlirler resmedilmiştir. Gene arka yüzdeki bu resimlerin altında ΣΙΝΩ ΠΙΗΣ kısaltmaları yer almaktadır.

M.Ö.70 yılında şehir Romalı komutan Lukullus tarafından zaptedilir. Lukullus şehre özgürlüğünü verip halka da mallarını lade eder (34) .

Sinope daha sonra Pompeius tarafından kurulan Bithynia-Pontos çifte eyaletinin (M.Ö. 64) sınırları içerisinde kalmıştır. M.Ö. 45 yılında da Caesar tarafından koloni statüsü verilerek Colonia Julia Felix Sinopensis (C.I.F.S.) ismini almıştır (35) .

Roma idaresinin bu ilk dönemlerinde (M.Ö. 1. yüzyıl ortaları) Sinope'nin kırmızı aşıboyası ihracının azalarak da olsa sürdüğü görülür. Ancak palamut ve ton balığı başta olmak üzere deniz ürünleri ihracının önemlerini korudukları anlaşılmaktadır (36) . Bu dönem ticari canlılığı ele geçen sikkelerin varlığıyla da kanıtlanmaktadır (37) .

İmparator Augustus (M.Ö.27- M.S.14), Calicula (M.S.37- 41), Nero (M.S.54- 68) adlarına da şehirde sikke darbedildiği görülmektedir (38) .

M.S. 111-113 yıllarında Bithynia-Pontos Eyaleti'nin valiliğini yapan Genç Plinius Sinope şehrinin kalkınması yolunda önemli çalışmalarda bulunmuştur (39) .

Hadrianus döneminde C.Aelius Caesar (M.S. 129-137) daha sonra Antoninus Plus (M.S. 138-161), S.Severus- M.A.Caracalla- S.Gota (M.S. 193-217), M.O.Macrinus (M.S. 217-218), M.A.S.Alexander (M.S. 222-235), M.A. Gordianus III (M.S. 238-244) ve C.M..Q.D.Tralianus (M.S. 249-251) adlarına da Sinope'de sikke darbedilmiştir (40) .

M.S. 395 yılına kadar Sinope'deki düzenli Roma kontrolü sürmüştü; bu dönemde Roma'nın ikiye bölünmesiyle şehir Doğu Roma'nın sınırları içinde kalmıştır.

(34) Plutarkhos, Lukullus. XXIII.3.

(35) Strabon, XII. 3. 11: Head, B.V., a.g.e., s.509: BMC, s.101, pl.XXIII. 8. En erken Roma sikkelerinde İmparator portreleri yer almaz. Ön yüzde Ceres ya da boğa başı arka yüzde ise hilal şekilli objeler, simpulum (küçük kepçe) bulunur. Augustus'tan itibaren sikkelerde İmparator portreleri resmedilmeye başlanır. C.I.F.S. kutsalmaları ile çift süren kolonistler, Sinope perisi, Sarapis, Apollo, Nemesis, Dionysos, Dioskurlar ve balık motifleri de görülür.

(36) Magle, D., a.g.e., s.493: Munro, J.A.R., a.g.m., s.54.

(37) Head, B.V., a.g.e., s.509: BMC, s.100 vd., pl.6-8.

(38) BMC, s.100 vd., pl.XXIII.6, 8.

(39) C.Plinius, Epistulae, X.40.

(40) BMC, s.101 vd., pl.XXIII.9-10: Franke, P.R., *Kleinasien Zur Römerzeit*, München, 1968, s.61: Ebcioğlu, İ., "Neşredilmemiş Yeni Bir Sinope (Sinop) Şehir Sikkesi ve Onunla İlgili Bazı Sorunlar", *Anadolu (Anatolia)*, XVIII(1974), s.95 vdd., Lev.1.1 vdd.

## Ticaret Ürünleri

**Balık ve Balıkçılık:** Eskiçağdan günümüze kadar Sinope ticareti ve ekonomisinin ana gelir kaynağını balık ve balıkçılık oluşturmuştur. Şehrin doğal komumundan dolayı bunu normal karşılamak gerekir. Palus Maeotis'in (Azak Denizi) bataklık kıyılarında geniş yavrulama alanlarındaki palamut, orkinos ve ton balıkları buradan kıyı boyunca doğu ve güney yönlerde yollarına devam ederek Trapezus ve Pharnakia'ya gelirler. Buralarda uygun bir ağırlığa eriştiklerinde avlanmaktaydılar. Bunların Sinope'ye ulaşabilenleri daha büyük boyda idiler ve bol miktarda avlanıyorlardı (41) .

Karadeniz'deki (Pontos Euxinos) mersin balığı, uskumru, kalkan, tekir ve yunus balığı gibi yenebilecek balıklardan özellikle son ikisi Sinope'de avlanmaktaydı (42) . Bu balıklar tuzlanarak veya salamura yapılarak, başta Yunanistan olmak üzere birçok bölgeye yollanmaktaydı. Böylece balıkçılık Karadeniz sahillerinde Sinope ve Trapezus başta olmak üzere, koloni yerleşmelerinin gelişmesine ilk basamağı teşkil etmiştir (43) .

Sinope balıkları ve balıkçılığı konusunda Athaneaus şu bilgileri vermektedir:

"Abdera'da avlanan kefallerin harika oldukları ve Sinope kefallerinin de buna yakın olduğunu söyleyip, ayrıca bunların salamuraya yatırıldığında sağlığa çok faydalı olduğunu işaret eder" (44) . Yine Athenaeus ayrı bir pasajında:

"Bir dactilus (σ δακτυλοῦ) boyundaki balıklara gelince, bunlar iki dactilus boyundakilerden daha güzel bir lezzete sahiptir. 'Abdera' açıklarında tutulan kefal ve tekir cinsleri, Archestratus'un söylediği gibi harikadır ve Sinope'den gelenler de lezzetçe buna yakındır" (45) demektedir.

**Madenler:** Anadolu yarımadası maden rezervleri bakımından oldukça şanslı bir konuma sahiptir. İşte bu madenlerin en önemlileri de Güneydoğu Karadeniz dağlarından çıkan Terme (Thermodon) Çayı yataklarında bulunanlarıdır.

(41) Minns, E.H., *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, s.6; Charlesworth, M.A., *Trade Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge, 1926, s.84; Danoff, M., a.g.m., s.978 vdd.; Cramer, A., *Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Oxford, 1882, s.288 vd. Bu konu ve diğer ticaret ürünleri için bk., Koçak, Ö., a.g.e., s.92 vdd.

(42) Atheneaus, III. Bunlardan yunus balığı yağı ve ciğerinin hastalıklarla iyileştirici etkisi nedeniyle avlanmaktadır.

(43) Leaf, W., a.g.m., s.2; Danoff, M., a.g.m., S.978 vdd.

(44) Atheneaus, III.118c.

(45) Athenaeus, VII.307b. Ayrıca bk. VIII.338-339. 1 dactilus (σ δακτυλοῦ) yaklaşık 1,80 cm. gelmektedir.

Aslında, bu kıyılar özellikle batıya olan maden ihraçlarından dolayı önem taşıyorlardı. Başta Sinope ve Trapezus olmak üzere, bölge kolonileri hinterlanddan gelen madenlerin Yunanistan'a va batıya sevkinde başrol oynamaktaydılar (46)

Khalyb Çelliği başta olmak üzere bölgenin madenleri bütün Akdeniz dünyasında ünlü idi. Sinope, hinterland ve kıyı yerleşmelerinden gelen diğer ürünler gibi madenlerin de ihracını gerçekleştirmekte idi (47) .

*Kırmızı aşı boyası:* Bu aşı boyası 'miltos' (μιλτος) ya da 'Sinope toprağı' (Σινοπις) diye isimlendirilmektedir. Aslında Sinope'den ziyade Kappadokia'da bulunmaktadır. Fakat ihraç edildiğı ana merkezin Sinope olması nedeniyle, zamanla Sinope toprağı diye anılmaya başlanmıştır (48) . Parlak kırmızı rengi ve kumtaşı içermesinden dolayı rağbet görmekte idi. Genelde ev, gemi ve tahta eşyalarda kullanılmaktaydı. Mobilya dekorasyonu, tahta oymacılığı, küçük terra-kota heykelicilerde bile sanatsal amaçlarla kullanılmaktaydı (49) .

Vitruvius bu aşiboyasının çıkarıldığı yerlerden bahsetmektedir:

"Bol miktarda aşı boyası birçok yerde çıkarılıyordu. Fakat en kalitelisi sadece Pontos'daki Sinope yerleşmesinde, Mısır'da, İspanya'da Balear Adaları'nda ve Roma hükümetinin yıllık gelirini Atinalılara bıraktığı Lemnos gibi birkaç yerde bulunmaktaydı" (50) .

Plinius ise bu toprak hakkında şu bilgileri kaydetmektedir:

"Sinope toprağı ilk olarak Pontos'da bulundu ve o günden sonra ismini Sinope şehrinde aldı. Aynı zamanda Mısır, Balear Adaları\* ve Afrika'da bulunmaktadır: fakat en iyisi yüksek kayalıklarda yer alan Kappadokia ve Lemnos büyük mağaralarından elde edilir. Eskiçağlarda kırmızılık vermesi için kullanılırdı. Üç çeşit Sinope toprağı vardır: kırmızı, soluk kırmızı ve ikisinin arası" (51).

(46) Rostovtzeff, M. - H.A. Omerod, "Pontos and Its Neighbours" CAH, IX (1951), s.212; Drews, R., "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea", JHS, XCVI (1976), s.322 vd.

(47) Robinson, D.M., a.g.m., s. 141; Rostovtzeff, M. - H.A. Omerod, a.g.m., s.212; Rostovtzeff, M., The Social and Economic History of the Hellenistic World I-III, London, 1964, s.571; Magie, D., a.g.e., s.341; Drews, R., a.g.m., s.319 vdd.

(48) Plinius, XXXVI.13. Ayrıca bk. Vitruvius, VII.2. Ephesos'da da bu toprağın ticareti başladığında eski isminin kullanımı devam etmiştir.

(49) Plinius, XXXVI.13.

(50) Vitruvius, VIII.7.2.

\* Bu adalar İber Yarımadası'nın doğusunda yer almaktadır.

(51) Plinius, XXXVI.13.



Plinius Sinope aşiboyasının resim yapmakta kullanıldığından sözederken, bunun Ephesos'daki benzerine tercih edildiğini de kaydetmektedir (52). Plutarkhos ise Sinope kırmızı toprağını minerolojik olarak incelemektedir (53).

M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında Ephesos'un Lykaonia'da Sızma yanındaki madenlerden toprak getirip Sinope aşiboyası pazarına darbe vurmasıyla bu ticareti de azalmıştır (54).

**Kereste:** Karadeniz kıyılarının orman bakımından ne derecede zengin olduğu açıktır. Özellikle gemi yapımında kullanılacak türden ağaçlar Sinope ve çevresinden sağlanabilmektedir. Yunanistan'a gemi kerestesi yollayan belibaşlı merkezlerden biri Pantikapaion (Kerç) iken, daha sonraları buna Sinope de katılmıştır (55). Günümüzde bile şehir ve hinterlandı incelendiğinde bu zengin orman varlığı gözlemlenebilir.

**Canlı hayvan:** Kappadokla ve Paphlagonia'da başta koyun, keçi, katır ve at olmak üzere pekçok evcil hayvanın yetiştirildiği bilinmektedir. Eskiçağda bunların Sinope'ninki gibi merkezi bir ilmandan taşınmış olmasını da doğal karşılamak gerekmektedir (56).

**Zeytinyağı :** Sinope'de zeytin ağacı günümüzdekinden çok daha önemliydi ve ondan elde edilen zeytinyağının ihracı da belibaşlı gelir kaynakları arasındaydı. Sinope Kuzey Anadolu'daki zeytinliklerin en batı sınırını oluşturmaktaydı. Buna ek olarak doğuda üretilen zeytinyağının da ihracat limanıydı. Böylece zeytinyağı Karadeniz'in diğer kıyıları, Yunanistan, Kappadokia ve güneydeki ülkelere hemen bütünüyle Sinope'den taşınmaktaydı (57).

Günümüzde bile Sinope ve Gerze taraflarında seyrek de olsa zeytin ağaçlarının bulunduğu görülür. Bu ise eskiçağda zeytinyağı üretiminin daha büyük boyutlarda olabileceğine işaret sayılabilir (58). Arkeolojik malzeme de

(52) Plinius, XXXIII.39. Ayrıca bk. Strabon, XII.2.10.

(53) Plutarkhos, 436 b-c.

(54) Strabon, XII.2.10.

(55) Strabon, XII.3.11: Theophrastus, ΠΕΡΙ ΦΥΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, IV. 53.

(56) Charlesworth, M.A., a.g.e., s.83; Robinson, D.M. a.g.e., s.141 vd.

(57) Strabon, II.1.15: III.2.6. Zeytin ve zeytin ağacı eskiçağ Yunanistan'ında kutsal kabul edilmekteydi. Söylencelerde Elis Bölgesi'nde Olympia'daki Zeus Tapınağı'nın bahçesinde bir zeytin ağacı bulunduğu ve Grek anne ve babadan doğan bir gencin altın bir orakla bundan zeytin döktüğü anlatılmaktadır. Zeytin dalı da zaferi simgelemektedir. M.Ö. 490 Maraton savaşı sonrası Athena'nın başına zeytin dalı konur. Olympia oyunlarının galplerine de armağan olarak zeytin dalı verilir.

(58) Saraçoğlu, H., Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller, İstanbul, 1990, s.59 vdd.

bunu doğrulayıcı niteliktedir. D.French tarafından tespit edilen ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen bir mezar stelinde "Zeytin tüccarı Manes" yazısı bulunmaktadır (59) . Bu da, yörede eskiçağda zeytinyağı ticaretinin varlığını kanıtlamaktadır.

*Sinope amforaları:* Ele geçen malzemelerden, amfora ihrac eden ilk merkezin Thasos olduğu anlaşılmaktadır. Thasos'un ünlü şarabının Batı Pontos pazarlarında ilk görünüşü -baskısız amforalar da hesaba katıldığında- M.Ö. 5. yüzyıl ortaları, hatta daha kesin olarak M.Ö. 4. yüzyıl sonlarıdır (60) .

Sinope şehri ise M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren amfora imal ve ihracına başlamıştır. Ayrıca gelişmesine paralel olarak bu konudaki üstünlüğünü de artırmıştır (61) . Kentin baskılı amforaları daha çok Batı ve Kuzey Karadeniz kıyılarında bulunur ve bunların sayıları da 20000'i aşar (62) . Özellikle bu baskılı amforalar sayesinde Pontos Trakyası, Akdeniz ve Karadeniz arasındaki ticari ilişkileri daha net olarak inceleyebiliriz (63) .

Sinope bu gelişmesi sayesinde Rodos, Knidos, Thasos, Akanthos ve Herakleia Pontika gibi, baskılı amfora imalat ve ihracatçısı merkezlere karşı büyük üstünlük kurmuştur. Aynı şekilde, amfora merkezlerinde üretilen kiremitlerin üzerlerine de baskı yapılmıştır. Bunların üst kısımlarında bazen imalatçının, bazen de atölye şefinin adı bulunur. Kartal, yunus balığı, üzüm salkımı, hayvan ve tanı başları bilinen amblemlerdir. Özellikle yunus üzerinde kartal motifi Sinope sikkelerindeki motiflerle büyük benzerlik gösterir (64) .

(59) French, D.(b), a.g.m., s.47, no.3.

(60) Lazarov, M., "Les Timbres Amphorigues Grecs et Les Problemes Commerciaux en Thrace Pantique", *BCH*, XII (1986), s.403; Hind, J.G.F., "Greek and Barbarian Peoples of the Shores of the Black Sea", *Arc.Rep*, 30 (1983-84), s.95.

(61) Garlan, Y., "Quelques Reflexions Sur Les Timbres Amphorigues Sinope", *TBK Kong.Bil.*, II/1 (1988), s.550; Lazarov, M., a.g.m., s.401; French, D.(a), "Sinopen Amphoras", *BCH*, XIII (1986), s.393 vd., Scelov, A.N., *Les Amphores Timbres d'Amastris*, *BCH*, XIII (1986), s.371.

(62) Garlan, Y., a.g.m., s.550. Örneğin Kallatis'deki Sinope baskılan bütün baskılı mühürlerin %42'si oranındadır. Sinope, Batı Karadeniz pazanına haklıdır. Buranın baskılı amforalarında Sinope'ninkiler %32 ile birinci sırada yer alırlar. bk. Lazarov, s.402.

(63) Lazarov, M., a.g.m., s.401; Hind, J.G.F., a.g.m., s.95.

(64) Garlan, Y., a.g.m., s.549; French, D., (a), a.g.m., s.393; Hind, B., a.g.e., s.95; Alabe, F., a.g.m., s.376 ve ayrıca s.387'de "ilk tiplerde yunusun kuyruk yüzgecinin hilal şeklinde olduğunu" belirtmektedir. Bu, dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü hilal Mithradatesler hanedanının simgesidir ve bu da Ay Tanrı Men'e dayanmaktadır. M.Ö. III. binlerden itibaren Anadolu'da tapınım gören Men, özellikle Phrygler tarafından benimsenerek ulusal tanrı niteliğine bürünmüştür. Anadolu'nun diğer bölgelerinde de tapınımına rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Lesky, J., ('Men', *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, XV/1 (1931), s. 690. Strabon da Anadolu'daki Men tapınaklarından sözeder (XII.3.31, 8.20). Bu motiflerin sikkelere yansımaları için bk. Head, B.V., a.g.e., s.508 vd.: BMC, s.98 vd.

Son yıllarda Bulgar ve Romen uzmanlar tarafından yazıtlı amforalarda yapılan incelemeler, amfora baskıları ile Geç Klasik Çağ ve Hellenistik Çağ'daki deniz taşımacılığının gelişimi hakkında daha çok bilgi sahibi olmamıza neden olmuştur. Ancak bu malzemelerin geniş bir alana yayılması incelemeleri güçleştirmektedir (65) Sözüünü ettiğimiz araştırmacılardan Lazarov yaklaşık 4000 amfora baskısını 11 farklı imalat merkezine ayırmıştır. Bunları da 3 büyük bölgede vermektedir:

1. Ege Denizi'nin kuzey kıyıları (Thasos, Parmeniskos ve Zenon Grubu),
2. Güney Ege (Rodos, Kos, Knidos, Paros ve Alexandria Troas),
3. Karadeniz Bölgesi (Sinope, Herakleia Pontika ve Khersonesos) (66) .

Y.Garlan Sinope'nin bu konudaki rolünü şöyle belirtmektedir:

"Sinope keramik baskıları büyük miktarda, Karadeniz'in batı ve kuzey kıyılarındaki yerleşmelerde bulunmuştur. Bunların sayıları 20000'i aşmaktadır. Doğru tarihlendirildiklerinde, bunların yörede çalışan arkeoloğlara kıymetli kronolojik işaretler vermesi mümkündür. Tarihçilere de Sinope ticari değişimleri ve yönlendirmelerini (keramik, yağ ve şarap) gösterirler" (67) .

F.Alabe ise Sinope amforaları için farklı kronolojik cetvelleri verdikten sonra, kesin bir sıralamanın yapılamayacağını belirtmektedir (68) . Ayrıca, amblemlerdeki tekdüzellik, astynom\* ve amblem isimlerindeki karışıklık bunun bir diğeri nedenidir (69) . Grakov'un M.Ö.300-70: Semenov'un M.Ö. 350-110: Brasinskij'in M.Ö. 360-100 ve Vassilenko'nun M.Ö. 400-130 tarihleri bu konuda başlıca önemli kronolojik verilerdir (70)

Atina Agoras'ında bulunmuş olan Sinope baskılı amforalarının tarihlenmesi konusu da oldukça tartışmalıdır. Vassilenko'nun bunları M.Ö. 220-

(65) Lazarov, M., a.g.m., s.402.

(66) Lazarov, M., a.g.m., s.401 vd.

(67) Garlan, Y., a.g.m., s.549 vd. Bütün bunlar amfora imalatı ve bu ürünlerin ticari aktiviteye yansımadaki paralellığı gözönüne serer.

(68) Alabe, F., a.g.m., s.380. Sürekli olarak yeni amfora baskılarının ortaya çıkışı da buna neden olmaktadır.

\* Astynomlar şehirlerde 1 yıllık bir süre için seçilen görevlilerdi. Caddeleri temiz tutmak, festivallerle ilgilenmek ve özel hayatı düzenleyen kanunları uygulamak gibi vazifelere sahiptiler. Küçük para cezalarını verebilmekteydiler. Liman ve pazar vergilerini toplamaktaydılar.

(69) Garlan, Y., a.g.m., s.551.

(70) Alabe, F., a.g.m., s.377: French, D(a), a.g.m., s.392 vd.: Garlan, Y., a.g.m., s.551 vd. M.Ö. 220 ile M.Ö. 185 yıllarında Pontos krallığının saldırıları ve şehri ele geçmeleri bunları Sinope baskılı kronolojide belirleyici tarihler olmasına neden olmuştur.

130 yılları arasına yerleştirmesine rağmen (71), Alabe bu buluntularla böylesine kesin bir kronoloji verilemeyeceğini bildirmektedir. Ayrıca Vassilenko'nun M.Ö. 220-110 yıllarına nazaran, temkinli davranarak M.Ö. 200-160 yıllarının daha mantıklı olacağını bildirmektedir (72).

Güneybatıda Sinope baskılı amforalarının ulaştığı en uzak nokta ise Apollonia Pontika'dır (Burgaz). Burada Grakov tarafından bulunan malzemeler üzerinde Astynom Apollonides, Posidonios'un oğlu ve imalatçı Manikkos ile amblem olarak üzüm salkımı bulunmaktadır. Bu mühür Sinope ile Kyrene (El-Beida) arasındaki ticaret için delil olarak görülse bile tek başına fazla bir anlam ifade etmemektedir. F.Alabe bu mühürü Vassilenko'nun kronolojisine göre M.Ö. 180 yılına yakın bir döneme tarihlenmektedir (73).

Aynı şekilde Thasos'da yapılan araştırmalar sonucu ele geçen 250 baskı arasında iki Sinope mühür baskısına rastlanmıştır. Bunlar M.Ö. 370-330 yıllarına tarihlenmektedir ve bilinen bazı karakteristikleri taşırlar. Yunus üzerinde kartal amblemi bunlarda da vardır. Her iki baskıda da  $\epsilon\pi$  takısı kullanılmıştır. Apollodoros için  $\alpha\sigma\tau\nu$  ünvanı kısaltması verilmiştir. Dionysos mühründe ise iki özel ismin kısaltıldığı; tam ünvan belirtilmediği görülmektedir (74).

Sinope için yalnızca amfora imal ve ihracı değil, aynı zamanda çevre yerleşmelere bir etki de sözkonusudur. Örneğin: Amastris şehrinin amfora imalatında Sinope ve Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) unsurlarının varolduğu görülür. Bu da şehrin kuruluşu ve sonrasında Sinope ve Herakleia'dan buraya gelen çömlekçilerden dolayıdır. A.N.Scelov bunu şöyle açıklamaktadır:

"Sinope ve Herakleia'dan gelen çömlekçiler, Amastris'e yerleştikten sonra sadece önceden yapmakta oldukları morfolojik modelleri çalışmakla kalmadılar -ağızdaki belirgin değişikliği katarak- aynı zamanda minerolojik analizlerden görüleceği gibi, teknolojik reçetelerini korudular. Muhtemelen aynı maden yatağından gelen ve diğerlerinin de kullandığı mineral katkıları kullanmak istediler. Bu veriler, keramik atölyelerinde yaptıkları AMACTPIOC ve

(71) Alabe, F., a.g.m., s.382.

(72) Alabe, F., a.g.m., s.384. Ancak F.Alabe yine de net bir kronoloji sunulamayacağını belirtmektedir.

(73) Alabe, F., a.g.m., s.383 vd., fig.1. Burada amblem olarak üzüm salkımı kullanılmıştır:

Αστυνο[μου(ν)τοζ]  
Απολλων[ιδον]  
του Ποσιδ[ωνιου]  
Μανιχχοζ

(74) Alabe, F., a.g.m., s.386.

ΑΜΑΣΤΡΙΟΣ baskılı amforalarını Sinope ve Herakleialı sanatçılarla birlikte yaptıklarını gösterir. Bu ürünlerin heterojen karakteri ve aynı üründe Sinope ve Herakleia özelliklerine rastlanması böyle açıklanabilir. Muhtemelen, bu amforaları prototiplerinden ayırmak için, yeni bir karakteristik, özel ağız şekli oluşturmuş olabilirler" (75).

Her ne kadar, bu amforaların incelenmesi kronolojik ve sanatsal gelişim için bazı veriler ortaya koysa da bize gerekli olan birçok malzemeyi sunmaz.

Scelov: "Keramik yazıtlarının incelenmesi konusundaki ilerlemeler, birçok amfora baskısının oldukça net olarak tarihlenmesine imkan sağlamıştır. Amfora taşımacılığı ile ilgili malzemelerin incelenmesi de, bunların gelişmeleri ve dinamik değişimleri hakkında bilgi vermiştir" (76) demektedir.

Ancak, amfora malzemesinin ve taşımacılığının incelenmesinde geçici verilerden yola çıkılması, karşılaşılan en büyük güçlüklerden olmaktadır. Sürekli, araştırmalar sonucu ele geçen malzemeler de kesin bir değerlendirmeyi imkansız kılmaktadır. Hele de Sinope gibi, o dönem ticaretinde başrol oynayan bir şehir için bu daha da güçtür. Fakat açıkça anlaşılan eskiçağda Sinope'nin amfora imal ve ihracında önemli bir rol oynadığıdır.

Eskiçağda Sinope'nin Karadeniz ticaretindeki yeri ve ticaret ürünleri konusunun, bir makalenin sınırları içerisine sığdırılmasının güçlüğü ortadadır. Burada sadece sözü edilen konuya ana hatlarıyla değinmek durumundaydık. Ancak yine de elde ettiğimiz veriler bu dönem ticari değişim ve gelişimleriyle, ticaret ürünleri hakkında genel bir bilgiye sahip olmamız için yeterli olmuştur. Özellikle Sinope'nin M.Ö. 1. yüzyıla kadar Karadeniz ticaretinde önemli bir rol oynadığı ve bölgenin en gözde limanı olduğu açıkça anlaşılmıştır. Daha sonra ticaret yollarında görülen değişim ve bu kıyılarda Amisos'un önem kazanmasıyla Sinope'nin değerini yitirdiği gözlenir.

Bu dönemde Sinope ticari ürünleri arasında balık, madenler, kırmızı aşı boyası, kereste, canlı hayvan, amfora ve zeytinyağının önemli yer tuttuğu anlaşılır. Özellikle kırmızı aşı boyasının bu şehirle özdeşleştiği: balık, zeytinyağı ve

(75) Scelov, A.N., a.g.m., s.371. Ancak kültürel etkileşim gözönüne alınmalıdır. Amastris'e yerleşen çömlek imalatçıların eski yerleşmelerindeki malzemeden biraz farklı olsun diye bazı değişikliklere gidebileceği savı hatalıdır. Herhalde Sinope ve Herakleia sanatsal unsurları yerel kültür unsurlarıyla bir senteze uğramış: sonuçta, bu iki yerleşme ürünleriyle de kısmen benzeşen yeni malzemeler ortaya çıkmıştır.

(76) Scelov, A.N., a.g.m., s.403.

amfora ithalinin de birincil önemde olduğu görülür. Ticaret ve ticaret unsurlarının arkeolojik malzemeye de teyit edilmesi bunun en açık kanıtıdır.

Ancak , arkeolojik çalışmaların yetersiz oluşu da gözden kaçmamalıdır. Özellikle tespit edilen amfora, çeşitli yazıtlar ve diğer materyallerin zamanla çoğalması bilgilerimizin sürekli artmasına neden olmaktadır. Bu ise değerlendirilmede güçlükler yol açmaktadır.

Bütün bunlara rağmen eskiçağ Sinope'sinin, doğal limanı ve Kuzey-Güney yol güzergahının uç noktasında olması dolayısıyla hinterlanddan gelen ticari ürünleri rahatça pazarlayabildiği açıktır. Bu da M.Ö. 7. yüzyıl sonlarından M.Ö. 1. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde Sinope'nin Akdeniz dünyasının en önemli ihracat limanlarından biri olmasına neden olmuştur.

#### **Bibliyografya ve Kısaltmalar\***

##### **a.Kaynaklar:**

ATHENAEUS,  
*Deipnosophistae*,  
ed.Ch.B.Gulick (Loeb), London, 1961.

HERODOTOS,  
*Herodot Tarihi (Historiai)*,  
çev.M.Ökmen, İstanbul, 1983.

PLİNİUS,  
*Naturalis Historiae*,  
ed.H.Rackham (Loeb), London, 1961.

PLUTARKHOS,  
*Moralia*,  
ed.F.C.Babbitt (Loeb), London, 1962.

POLYBİUS,  
*Historiae*,  
ed.W.R.Paton (Loeb), London, 1960.

STRABON,  
*Coğrafya XII-XIV (Geographika)*,  
çev.A.Pekman, İstanbul, 1985.

\* Bibliyografya seçme eserlerden oluşmaktadır. Diğer eserler dipnotlarda verilmiştir.

VITRUVIUS,  
*De Architectura*,  
ed.F.Granger (Loeb), London, 1962.

XENOPHON,  
*Anabasis*,  
ed.C.L.Browson (Loeb), London, 1947.

**b.Yeni Eserler:**

AKURGAL, E.,  
"Sinop Kazıları- Die Ausgrabungen von Sinope",  
*Türk Arkeoloji Dergisi*, VI-1 (1956), s.47-6.

ALABE, F.,  
"Les Timbres Amphoriques de Sinope Trouves en Dehors du Domaine  
Pontique",  
*Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIII (1986), s.375-386.

BOYSAL, Y.,  
"Sinop'un En Eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında",  
*Türk Arkeoloji Dergisi*, VIII-2 (1958), s.23-29, Lev.XXI-XXIV.

CHARLESWORTH, M.A.,  
*Trade Routes and Commerce of the Roman Empire*,  
Cambridge, 1926.

DANOFF, M.,  
"Pontos Euxeinos",  
*Real Encyclopadie Supplementband*, IX (1962), S.865-1175.

DREWS, R.,  
"The Earliest Greek Settlements on the Black Sea ",  
*Journal of Hellenic Studies*, XCVI (1976), s.18-31.

French(a)

FRENCH, D.,  
"Sinopean Amphoras",  
*Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIII (1986), s.391-393.

French(b)

"Sinopean Notes 1",  
*Epigraphica Anatolica*, 16 (1990), s.45-64.

French (c)

"Sinopean Notes 2",

*Epigraphica Anatolica*, 18 (1991), s.141-156, Lev.6-9.

GARLAN, Y.,

"Quelques Reflexions Sur Les Timbres Amphoriques de Sinope", *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 11/1 (1988), s.549-554.

GRAHAM, A.J.,

"The Colonial Expansion of Greece",

*Cambridge Ancient History (The Expansion of the Greek World, Eight to Sixth Centuries B.C.)*, ed.J.Boardman- N.G.L.Hammond, 111/3 (1982), s.83-162.

HEAD, B.,

*Historia Numorum, A Manuel of Greek Numismatics*,

London, 1911.

HIND, J.G.F.,

*Greek and Barbarian Peoples of the Shores of the Black Sea*",

*Archaeological Reports*, 30 (1983-84), s.71-97.

KOÇAK, Ö.,

*Eskiçağ Tarihinde Sinope*,

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993.

LAZAROV, M.,

"Les Timbres Amphoriques Grecs et Les Problemes Commerciaux en Thrace Pontique",

*Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIII (1986), s.401-405.

LEAF, W.,

"The Commerce of Sinope",

*Journal of Hellenic Studies*, XXXVI (1916), s.1-15.

MAGIE, D.,

*Roman Rule in Asia Minor I-II*,

Princeton, 1950.

MUNRO, J.A.R.,

"Roads in Pontus, Royal and Roman",

*Journal of Hellenic Studies*, XXI (1901), s.52-66.



ROBINSON, D.M.,

"Ancient Sinope",

*American Journal of Philology*, XXVII-2 (1905), s.125-153.

ROSTOVITZ, M.,

*Iranians and Greeks in South Russia*,

Oxford, 1922.

ROSTOVITZ, M.- H.A.ORMEROD,

"Pontos and Its Neighbours: The First Mithridatic War",

*The Cambridge Ancient History*, IX (1951), s.211-260.

SCELOV, A.N.,

"Les Amphores Timbrees d'Amastris",

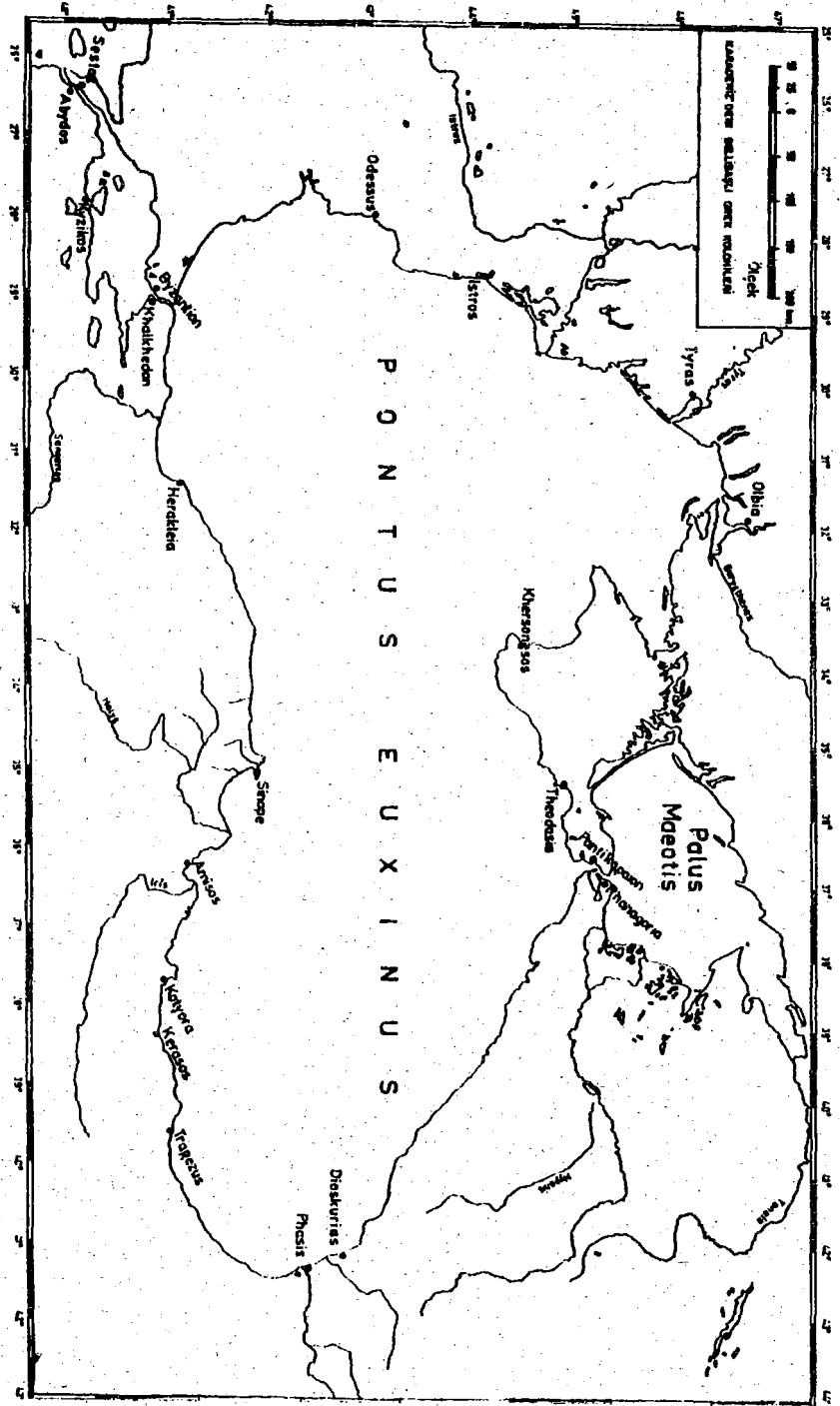
*Bulletin de Correspondance Hellenique*, XIII (1986), s.365-373.

BMC

WROTH, W.,

*British Museum Catalogue, Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus*,

London, 1964.





## TÜRK DÜNYASI MAHALLİ TİPLERİYLE ANADOLU FIKRA TİPLERİ ARASINDAKİ PARALELLİKLER\*

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu □

Sayın Dinleyicilerim,

Nasreddin Hoca'nın şahsında bütünleşen Türk dünyası fıkra tipleriyle ilgili konuşmama başlamadan önce hepinizi saygılarımla selâmlıyorum. Tamamı hayatta olmayan fıkra tiplerimizi de rahmetle anıyorum; ruhları şad olsun.

Yüzyıllardan beri Türk toplumunu güldüren, bizlere nükteleriyle hoşça vakit geçiren, bu arada mutlaka bir de ders veren bu fıkraların ele alınıp incelenmesinin tarihi pek eskilere gitmemektedir. Harf inkılabından önceki dönemde fıkra konusuna hemen hemen hiç eğilen olmamıştır. Merhum Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları** adlı eserinin "Bedli Türkçülük" bahsinde, "Halk Ebediyatı ne gibi şeyledir?" sorusunu cevaplandırırken şöyle demektedir:

"Evvela masallar, fıkralar, efsaneler, menkubeler, ustûreler; saniyen dar-bimeseller..." (1958, 97-98).

Görüleceği üzere Gökalp fıkralara özel bir önem vermiş ve en önde yer alan birkaç ürün arasında saymıştır. Zaten onun Nasreddin Hoca ile ilgili küçük çalışması da bu alandaki dikkat ve hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Gökalp'a gelinceye kadar "letâif" kitaplarına bir yığın olarak yerleştirilen, pek azında, bugün için "tasnif" diyebileceğimiz bir bölümlenmenin yer aldığı yayınları, sadece tarihî birer belge olarak değerlendirebiliriz.

Daha sonraki yıllarda fikrayı ilmi bir çalışmanın içine alıp değerlendirenlerin başında Dr. Mehmet Tuğrul gelmektedir. O, 1942-1946 yılları arasında hazırlayıp ancak 1969 yılında yayımlatabildiği **Mahmutgazlı Köyünde Halk Edebiyatı, (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)** adlı doktora çalışmasının değişik yerlerinde fıkralara da, fazla olmamakla beraber yer vermiştir. O, bu arada

\* 16 Aralık 1993 tarihinde, Türk Dil Kurumu'nda verilen konferansın metnidir.

fıkra kahramanlarını "olumlu", "olumsuz" ve "orta" olmak üzere üç tipe ayırmakta (87-88), fıkraları sınıflandırmakta (121) ve varyant karşılaştırması (176-182) yapmaktadır. Dr. Tuğrul'un bu çalışmasında yer alan fıkra metinleri ise, belki bu alanda yapılan ilk ilmi derlemenin ürünüdür (344-364).

Pertev Nalli Boratav'ın **Az Gittik Uz Gittik** (1969) ve **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** (1969) adlı eserlerinde de fıkra konusunun ele alındığı görülmektedir. Bunların ilkinde "Karatepeli Fıkraları" ele alınmakta, bazı değerlendirmelere ulaşılmaktadır (429-432). İkinci çalışmada ise 39. - 44. sorular fıkralara ayrılmış, fıkra konusu değişik açılardan ele alınmıştır (1982, 85-94).

Fıkralarla ilgili olarak yapılan iki doktora çalışması, bu alanda çalışacak olanlara büyük ölçüde yardımcı olacak mahiyettedir. Bunların ilki, 1976'da yayımlanan, Dr. Dursun Yıldırım'ın **Türk Edebiyatında Bektaşî Tipline Bağlı Fıkralar / İnceleme-Metin** adlı çalışmasıdır. İkinci eser ise Dr. İbrahim Altunel'in 1990'da savunduğu **Anadolu Mahallî Fıkra Tipleri Üzerinde Bir Araştırma / İnceleme ve Metinler** adını taşımaktadır. Her iki çalışmada da kaynaklardan gereği gibi faydalanılmış, bektaşî tipi ile mahallî tiplerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Mahallî tip kavramına da temas eden Dr. Yıldırım bu konudaki görüşleri birkaç cümle ile açıklamış, ancak herhangi bir tipin adını örnek olarak vermemiştir. Biz de, 1975 yılından beri üzerinde çalıştığımız fıkra konusuna, 1979 yılından itibaren mahallî tiplere ağırlık vererek devam etmekteyiz. Özellikle yurt içi ve yurt dışı toplantılarda bu konu sıkça ele alınmış, çeşitli tiplerin tanıtılması sağlanmıştır. Bu konudaki görüşlerimizi, 1992 yılında, **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca** adıyla kitap haline getirmiş bulunuyoruz.

Bazen genel olarak fıkra konusuna eğilen, bazen de özel olarak belirli tiplere, özellikle Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa ve İncilli Çavuş gibi tiplere eğilen araştırmacıların varlıkları da unutulmamalıdır. Bunların yaptıkları hizmeti de saygıyla anıyoruz.

Bu kısa değerlendirmeden sonra "mahallî tip"e geçebiliriz. Nedir "Mahallî tip?" Bu konuda herhangi bir açıklama getirmeden, verdiği örnekler arasına mahallî tipleri de alan Sait Uğur'u ilk ad olarak sayabiliriz. O, **İçel Folkloru** (1947) adlı eserinin "Fıkralar" bölümünü üçe ayırmaktadır. Bunlardan birincisi "Tipler etrafında teşekkül eden fıkralar"dır. Uğur, burada, bizlerin daha sonra

“mahallî tip” diye adlandıracağımız tiplerin örneklerinden olan “Mehmet Kahya”nın fıkrasına da yer vermiştir (5).

Naki Tezel ise “mahallî tip”e hiç örnek vermemiş, daha çok Nasreddin Hoca, İncilli Çavuş gibi bilinen tiplerle hoca, kadı, bektaş gibi zümre tiplerinin fıkralarını ele almıştır (121).

Pertev Nalli Boratav da **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** adlı eserinde Tezel gibi hareket etmiş, tasnifinde de mahallî tiplere hiç yer vermemiştir.

Bu konuda en derli toplu ilk bilgiyi veren Dursun Yıldırım'dır. Dr. Yıldırım, yukarıda andığımız doktora çalışmasında, “Türk fıkralarının fıkra tiplerine göre tasnif denemesi”nde yedi ana dala yer verir. Bunları kısaca hatırlatmakta fayda vardır:

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler: Altı dala ayrılır.
2. Zümre tipleri
3. Azınlık tipleri
4. Bölge ve yöre tipleri
5. Yabancı fıkra tipleri
6. Gündelik fıkra tipleri: Üç alt dala ayrılır.
7. Moda tipler (21-22).

Bunlardan ilk ana dalın alt dallarından beşincisi “mahallî tipler” adını taşımakta olup bu konuda Dr. Yıldırım şu kısa bilgiyi vermektedir:

“Türk coğrafyasının küçük bölge ve yörelerinde tanınan, bilinen mahallî fıkra tipleri sadece o çevre halkı tarafından benimsenmişlerdir. Daha geniş alanlara yayılamamışlardır. Bunlara bağlı olarak anlatılan pek çok fıkra, zamanla kendilerinden daha ünlü fıkra tiplerine bağlanarak anlatılır. Fıkraların umûmî tasnif ve tahlillerinde bu problemlerin göz önünde tutulması ve bilhassa inceleme sırasında sözü geçen tiplere bağlı fıkraların ayrıca ele alınmasında fayda vardır. Böylece, bölge ve yörelerdeki halkın olaylar karşısında tutum ve davranışlarını bir tablo içinde göstermek imkanını bulmuş oluruz.” (26).

Dr. Yıldırım, tasnifinde yer alan ana ve alt dalların tamamına yakını için örnek ad verdiği halde burada bir tek ad vermemiştir. Bu durum tespit güçlüğü ile ilgili olabileceği gibi gerek görülmemiş olmasından da ileri gelmiş olabilir.

Biz de 1979'da sunduğumuz ve yukarıda andığımız eserimizde de yer alan "Fıkra Tiplerinin Değişmesi" konulu bir bildirimizde, konuya eğilmiş ve bu değişme için altı sebep ileri sürmüştük. Bunlardan konumuzla ilgili olan 3. ve 4. sıradakileri şu başlıklar altında vermiştik:

- Geniş bir bölgede tanınmayan dar bölge tipinin yeni çevreye veya ünlü bir ada bağlanması.

- Tanınmış bir tipin dar bölge tipine bağlanması.

Dikkat edilirse burada, "mahallî tip" yerine "dar bölge tipi" teriminin kullanıldığı görülecektir. Biz bu tiplerden Mut'ta tanınan "Çivit Emmi"yi, Ağın'da tanınan "İbik Dayı"yı, Gerede'de tanınan "Şamlının Hacı İbrahim"i köy ve kasaba muhtlerinde tanınanlar; Konya'da tanınan "Tayyip Ağa"yı, Sivas'ta tanınan "Niyazi Dede"yi, Kayseri'de tanınan "Pire Mehmet"i büyük merkezlerde tanınanlar olarak değerlendirmiştik.

Daha sonraki yıllarda bu tiplerden Şamlının Hacı İbrahim'i 1986'da Ağınlı İbik Dayı'yı 1987'de, Konyalı Tayyip Ağa ile Mut'lu Çivit Emmi'yi 1988'de birer bildiri konusu olarak ele almış ve hayat hikâyelerini, fıkra tipleri içindeki yerleriyle örnek fıkralarını sunmuştuk. Son olarak da 1989'de Norveç'in başşehri Oslo'da toplanan 37. PIAC (Permanent International Altaistic Conference / Daimî Milletlerarası Altaistik Konferansı)'ta, "Türkiye'de Mahallî Fıkra Tipleri" başlıklı bildirimizi sunmuştuk. Burada, yurdumuzun değişik yörelerinde yaşamış 26 fıkra tipi ilk defa derli toplu olarak tanıtılıyordu. Bütün bu bildirilerimizi de, yukarıda andığımız **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca** adlı kitabımızda bulmanız mümkündür.

Anadolu Türklerinin bu mahallî fıkra tipleriyle böylesine yakından ilgilenmemiz, bir doktora öğrencimize bu konuda bir tez çalışması vermemizle sonuçlandı. İbrahim Altunel'le tespit ettiğimiz çalışmanın adı şöyle idi: **Anadolu Mahallî Tipleri Üzerinde Bir Araştırma (İncelemeler ve Metinler)**. V XVI-II+664+V=697 sayfadana meydana gelen bu çalışmada, o günkü idarî bölünmeye göre sayıları 71 olan illerimizden 515 fıkra tipine alt 811 fıkra yer almıştı. Bu dağılımda Konya ili 72 tip ve 170 fıkra ile başta geliyordu. Onu sırasıyla 26 tip ve 36 fıkra ile Kayseri, 23 tip ve 43 fıkra ile Afyonkarahisar gibi Konya'nın komşusu olan iller takip etmektedir. Bazı illerimizde ise şimdilik birer fıkra tipi tespit edilebilmiştir: Gümüşhane, Hakkari, Kastamonu, Sakarya, Silirt, Tunceli, Uşak ve Van.

Anadolu sahası elbette yeterince incelenebilmiş değildir. İnaniyoruz ki üzerinde daha nice çalışmalar yapılacaktır. Ancak, Son yıllarda Türkistan'la aramızda kurular kültür köprüsünden geçerek oralara kadar gidebilmemiz, kitaplara ulaşmamızın yanında derleme yapabilmemiz, bizlerin daha geniş bir Türk coğrafyasını inceleme konusu olarak ele almamızı sağlamıştır. İşte biz de, böyle bir düşünceden yola çıkarak bu konuşmamızı hazırlamaya karar verdik.

Dr. Yıldırım, Türk boyları arasında "fikra" yerine geçmek üzere kullanılan terimleri şöyle tespit etmiştir:

Kırım Tatarları	: Latife
Kazan Tatarları	: Latife
Azerbaycan	: Latife
Türkmenistan	: Latife, yomak, değişme, şorta söz
Özbekistan	: Latife
Kazakistan	: Latife
Irak Türkmenleri	: Nükte, fikra (4).

Bizim bu konuşmamızı hazırlarken tespit ettiğimiz diğer terimleri de şöyle gösterebiliriz:

Azerbaycan	: Bezeme
Uygurlar	: Çakçak, Latife
Kazan Tatarları	: Mezek
Gagauzlar	: Cümbüş
Bulgaristan	: Fikra
Makedonya	: Fikra
Kıbrıs	: Fikra

Şimdi de tesbit edebildiğimiz fikra tiplerini Doğu Türkistan'dan başlayarak batıya doğru bir liste halinde duyuralım. Bazıların adları yurdumuzda ilk defa işitilmektedir. Vereceğimiz örnek fikra sayısı da fazla olamayacağı için, hemen bir "Türk Dünyası Fikra Tipleri" konulu antoloji hazırlığına başlanılmalıdır:



## I. UYGURLAR

1. Seley akkan
2. Molla Zeydin
3. Hesamdun
4. İsmayıl Pahtacı
5. Molla Metiya

## II. KAZAKİSTAN

1. Bitbay
2. Aycank
3. Kulakay Kuv
4. Kilkeñirdek
5. Şibut
6. Cargabbas
7. Lepirmeşl ile Köpirmeşl
8. Nazar Puşık
9. Sâl Kazakbay

## III. KARAKALPAK

1. Ömirbek Lakkı

## IV. TÜRKMENİSTAN

1. İşanguli Kekeç
2. Seyitgullı Aga
3. Pıhı
4. Niyazveli (Kör) Karı
5. Veli Gurban
6. Garriata
7. Esenpolat
8. Keymir Kör
9. Mirali

## 10. Kemine

11. Garasatlık
12. Yanrısatlık

## V. KAZAN TATARLARI

1. Rehmi Tilmaç
2. Mokıt
3. Mendi
4. Gıybedi
5. Möcip Divana
6. Yalkan Kilin Periha
7. Ekmeli
8. Zirek Kilin Ülmes Silu
9. Eştı Bilen Meştı

## VI. AZERBAYCAN

1. Hacı Dayı
2. Meşedi Abbas
3. Ayrım Tağı
4. Karagan Usuf

## VII. KIRIM TATARLARI

1. Ahmet Akay

## VIII. GAGAUZLAR

1. Yalancı Petri
2. Kostı Aga

## IX. BULGARİSTAN

1. Yaşar Dede

## X. İRAK

1. Avvad koca

Bazı boyların/ülkelerin fıkra tiplerine kaynak yetersizliği sebebiyle ulaşlamamıştır. Bazılarıyla ilgili olarak yayımlanan kitaplarda ise mahall tip diyebileceğimiz bir fıkra kahramanına rastlanılmamıştır.



Fıkralar arasında paralellik kurabilmek için hepimizin bu fıkraları bilmesi gerekecektir. Biz, genellikle fıkraları nükte cümleleriyle adlandırmaya ve hatırlamaya çalışırız. Bazı genel adlandırmaların bizlere farklı fıkraları hatırlatacağı unutulmamalıdır. Mesela, "Hoca ve Hanımı" adını verebileceğimiz 20'den fazla, "Hoca ill Eşeği" adını verebileceğimiz 20'ye yakın fıkra vardır. Bu sebeple, fıkraya verilecek ad onu derhal hatırlatmak zorundadır. Ancak fıkrayı bilmeyenlerin böyle bir mecburiyetleri yoktur.

nce bazı fıkraları dinleyelim; sonra da onlarla ilgili görüşlerimize geçelim.

### 1. TAŞI ÜRKÜTMEK VEYA KAFASI/BAŞI VAR MIYDI?

Bu fıkra Kazan'da Ahmet Akay'a, Azerbaycan'da Ayrım Tağı'ya, Anadolu'da Karatepelilere, Hadım ilçesinin Egiste köylülerine bağlanarak anlatılmaktadır. Ahmet Akay'la ilgili fıkra, Ayrım Tağı'nın "At Yumurtası" fıkrasının varyantıyla birleştirilmiş olarak anlatılmaktadır. Ahmet Akay ve Ayrım Tağı'da kahramanların kafaları mağaradan çekilirken kopar veya içerdeki ayı tarafından yenilir. Karatepeller ve Egistelilerde ise taş rktlrken kopar.

#### a. Başı var mıydı?

Avdan hoşlanmadığı için Ayrım Tağı, arkadaşlarının ısrarına aldınş etmez ve evinde kalır. Ancak, onlar komşusu Mehralı'yı alıp giderler. Bir ayı inine ulaşan avcılar, Mehralı'nın boynuna ip bağlayıp içeriye sarkıtırlar. Ancak inin sahibi içeride olduğu için Mehralı'nın başını parçalayıp yer. Gürültüyü işiten avcılar ipi çekerlerse de Mehralı'nın başı yoktur. Arkadaşları, onun gelirken başını getirip getirmediklerini hatırlayamazlar. Eve dönünce karısına sorarlar; o da hatırlayamaz.

Odon yarmakta olan komşusu Ayrım Tağı'ya da Mehralı'nın baŐının olup olmadığını sorarlar. O da:

"Mehralı doğuştan kafasızdı; fakat sabah kahvaltıda galiba bıyıkları oynuyordu" diye cevap verir. (Ergun, 136)

## **b. Taşı ürkütmek**

Köyün, yamacında kurulduğu tepedeki bir kaya yuvarlanma tehlikesi göstermeye başlar. Korku ile yatıp kalkmaya başlayan köylüler, bir çare bulmak için muhtarın başkanlığında toplanır. Köylülerden biri çare bulduğunu söyler ve anlatır:

"Kayayı yuvarlayacağız, aşağıdan biri de kayayı korkutacak. O da köyün öbür tarafındaki boşluğa gidecek."

"Kayayı kim korkutacak." derken teklif sahibinde karar kılarlar. Dedikleri gibi köylüler toplanıp kayanın yanına varırlar; öbürü de kayanın yuvarlanacağı yolun üzerinde uygun bir yere gizlenir.

Yukarıdan zorluklarla itelenen kaya büyük bir gürültüyle yuvarlanıp gelirken bizimki de önüne çıkıp "Höttt" deyiverir. Deyiverir ama kaya da kafasını alıp götürür. Tepedekiler gelir, bakarlar ki arkadaşlarının kafası yok. "Başı nerede?", "Başı var mıydı?" diye konuşurlarken içlerinden en akıllısı karısına sormalarını söyler. Giderler:

"Hanım kızım, senin kocanın başı var mıydı, yok muydu?"

"Valla muhtar, yemek yerken cöm cöm eder bir sakalı vardı, ama başı var mıydı, yok muydu bilemeyeceğim."

**(Hasan Yıldırım)**

Ahmet Akay'la ilgili fıkra I. Constantin'de (90-93), Karatepelilerle ilgili fıkra da P.N.Boratav'dadır (1969-348).

Siz, bu fikrayı Anadolumuzda daha nice fıkra tipine bağlı olarak dinleyebilirsiniz. Ben, hemen bir tanesini söyleyivereyim: Akıllı Memeda (Mehmet Ağa). Ancak Anadolu varyantlarında in'e sarkıtma veya mağaraya girme motifi görülmez. Buna paralel olarak taşın ürkütülmesini de diğer boylarda göremeyebiliriz.

## **2. BEN DE SÖZÜNÜZE UYDUM / TEDBİR**

Kazakistan fıkra tiplerinden Kulakay Kuv ile Anadolulu Hamza Efendi'nin hizmetçisinin hareketleri son derece benzerdir. Kendisinden fıkra derlediğimiz öğrencimiz, hizmetçinin adını hatırlayamamıştır.

### **a. Ben de sözünüze uydum**

Salman ağa, Kulakay Kuv'u, bir atımlık enfiye istemesi için Beken adlı bir ihtiyara gönderir. Kulabay bu emri yerine getirip döner. Ancak Salman Ağa onu çıkışır:

"Hey Kuv, söze gellnce karşındaki kimseyi saymazsın, fakat işe gelince hiçbir şeyden anlamazsın!"

Şaşırın Kulakay Kuv sorar:

"Yahu, ne oldu ağam?"

"Bir şey emredilince ikincisini de kendin bil, yerine getir. Niye tütün de getirmedi?"

Bir süre sonra Salman Ağa ağır hasta olur ve Kulakay Kuv'u hocayı çağırması için gönderir. Kulakay, hocayla birlikte iki adam daha getirir. Bunlar eşikten girer girmez Salman Ağa sorar:

"Kim bu adamlar?"

Kulakay hemen cevabını verir:

"Ağam, siz söylememiş miydiniz; bir şey buyurunca iki işi birden yap, gel diye... Ben de o sözünüze uydum. Belki öbür dünyaya gidersiniz diye hocayla birlikte iki de mezarçı getirdim!"

(Sattarov, 188)

### **b. Tedbir**

Çok tedbirli bir adam olan Hamza Efendi, hizmetçisine de böyle olmasını öğütlerdi:

"Ben 'leb' demeden, sen 'leblebi'diyeceğimi anlayacaksın. Meselâ, 'bu akşam misafirim var', dediğim zaman yemek ve tatlı hazır olacak."

Hamza Efendi, bu görüş üzerine yaşayıp giderken, bir gün hastalanır. Hizmetçisini çağırıp der ki:

"Hemen bir doktor çağır!"

Hizmetçisi "Baş üstüne" deyip evden fırlar. Bir müddet sonra döner.

"Her şey tamam efendim, der. Doktoru çağırdım, ayrıca, her ihtimale karşı da cenaze teşkilatına haber verdim. Tabut yapımına başlandı. Mezarı kazdılar."

(Emine Bayar)

İki fıkra arasındaki fark, birincisinde ayrıca bir başka isteğin olması, ikincisinde ise doğrudan doğruya bir öğütün verilmesidir. Ancak her iki hareket de, asıl nüktenin hazırlayıcı unsuru görevini yapmaktadır.

### 3. İÇİNDE BEN DE VARDIM / BEN DE İÇİNDEYDİM

Anadolu'da yıllardan beri anlatılagelen ünlü "merdivenden yuvarlanma" fıkrasını hepimiz biliriz. Hanl, arkadaşları, evindeki gürültünün sebebinin sorunca Hocamız, cübbesinin merdivenden yuvarlandığını söyler ya, işte o fıkra. Bunun benzerini, Türkmenistan'da, Kemine'ye bağlanmış olarak görmekteyiz.

#### a. Ben de İçindeydim

Bir akşam üstü, Kemine üzerine gocuğunu alıp komşularıyla çene çalmağa gider. Ama kapıya gelince ayağı kayıp yere yuvarlanır, Kemine hemen ayağa kalkıp durumu sezdirmeden içeri girer. Selâm verince arkadaşları sorar:

"Molla Kemine, kapıdan düştün mü?"

"Yok yahu, düşmedim. Fakat biraz evvel kapıda gocuğum yere düştü."

Arkadaşları tekrar takılmağa devam eder;

"Gocuğa göre fazla gürültü çıktı yahu."

Bunun üzerine Kemine der ki:

"Çünkü gocuk yere düştüğü zaman ben de İçindeydim."

(Azmun, 67)

İki fıkra temelde aynı yapıya sahiptir; ancak teferruatta ve süslemede tabii farklar görülecektir. Belki kimimiz Hocamızın merdivenden inme sebebinin camie gitme veya bir başka yere gitme gibi sebeblere bağlayacağız. Buna karşılık, Türkmenistan'da Kemine çene çalmak için aşağı inmiştir.

### 4. BİNDİĞİ DALI KESMEK VEYA BEN SAĞLIĞIMDA

"Bindiği dalı kesmek" deyiminin kaynağı gibi görülen Nasreddin Hoca fıkrasını bilmeyeniniz yok gibidir. O sebeple anlatmak istemiyoruz. Zaten Karakalpak fıkra tipi Ömirbek Lakkı'nın fıkrasını anlatınca hatırlayacak, Hocamızın fıkrasına ne kadar benzediğini göreceksiniz.

#### a. Ben sağlığımda

Ömirbek Lakkı, birgün bir ağacın başına çıkıp bindiği dalı kesmeye başlamış. Onu, yaptığını gören bir arkadaşı uyarmış:

"Ey Ömirbek, bindiğin dalı kesiyorsun, yapma. Düşüp ölürsün!"

Ömirbek, onun sözünü dinlemedi ve kesmeye devam etmiş, bir süre sonra dal kınılmış. Yere düşen Ömirbek, "öldüm" deyip uzanmış.

Köylüler toplanıp gereğini yerine getirmişler ve onu bir tabuta koyup mezarlığın yolunu tutmuşlar. Ancak yağın yağmurun suları, yolları bozduğu için adamlar, "Şuradan mı gidelim?" "Buradan mı gidelim?" diye düşünürlerken, Ömirbek, tabutun içinden doğrulup seslenmiş:

"Ben sağlığında şu taraftan geçerdim" deyip adamlara yol göstermiş.

(Membetnazarov, 30-31)

Gelin isterseniz bu fıkradaki "Ömirbek Lakki" adını çıkarıp yerine "Nasreddin Hoca" adını yerleştirilim ve bir daha okuyalım. Acaba Anadolu'da anlatılan fıkra ile Karakalpak fıkrası arasında fark görülebilir mi? Sanmam.

## 5. KES BAŞINI

Yukarıda "taşı ürkütme" fıkrasında adını andığımız bir "Akıllı Memeda"ımız vardır; nereldir, gerçekten yaşamış mıdır, bilinmez. Aşağıdaki fıkrada onun adı geçmiyor, ancak Avvad Hoca adıyla yer değiştirirsek her ikisi için de haksızlık etmemiş oluruz.

### a. Kes başını

Avvad Hoca'ya gelen komşusu, öküzünün su içmek için kafasını bir kabin içine soktuğunu, çıkarmak için ne kadar uğraştıysa da başaramadığını, kendisine yardım etmesini rica eder. Avvad der ki:

"Git, hemen öküzün başını kes!"

Öküzün sahibi ayrılır ve öküzün başını keser ve geri gelir, Avvad'a sorar:

"Avvad, öküzün başı hâlâ kabin içinde... Şimdi ne yapacağım?"

Bunun üzerine Avvad şu cevabı verir:

"Ne duruyorsun, şimdi de kabı kır, öküzün başını kurtar!"

(Dakuki, 124-125)

Belki Anadolu varyantında öküzün yerini inek, kabın yerini küp alabilir; ama ne farkedecek ki?

Şu Kırım fıkrasını dikkatle dinleyelim; bakalım Avvad Hoca ile Ahmet Akay'ın bu güzel fıkraları arasında nasıl bir bağ kuracağız:

### **b. Önce deveyi kurşuna döz**

Özenbaşı mollanın sebzeliğine kendi devesi girer. Molla, deveyi sebzelere zarar vermeden çıkaramayacağını anlayınca Ahmet Akay'dan akıl almaya gelir. Akay der ki:

"Önce deveyi kurşuna döz Sonra da onu sürüyerek dışarı çıkar."

Molla söyleneni aynen yapar: Önce devesini kurşuna döz, sonra da sürükleye sürükleye dışarı çıkarır. Böylece bahçesinde hiç bir filiz kalmaz.

Cimri molla da hem devesinden, hem de bahçesindeki filizlerinden olur.

(Constantin, 89)

### **6. SESİ YARIN ÇIKACAK**

Önce, Gagauz Türklerinin fıkrası tipi Kostî Ağa'nın bir fıkrasını dinleyelim; bakalım söyleyecek sözümüz olacak mı?

#### **a. Sesi yarın işitilecek**

Bir akşam Kostî Ağa, bir dükkanın asma kilidini demir testere ile kesiyormuş. Oradan geçmekte olanlar sormuşlar:

"Ne yapıyorsun orada?"

"Kemençe çalıyorum!"

"Ama sesi işitilmiyor ki..."

"Sesi yarın işitilecek..."

(Lübov)

Gelin de Nasreddin Hocamızı hatırlamayın; bu fıkrayı onun adına bağılı olarak da dinlememiz mümkün. Ancak bu fıkranın Anadolu varyantlarında testere/äge kullanan kişi olarak Hoca'nın gösterildiği örnekler de vardır. Bütün varyantların aksine, Çalköy'de derlenen bir örnekte, saz çaldığını iddia eden kişiyle dükkan sahibi muhatab olur (Sakaoğlu, 1992, 20).

Dikkat edilirse, buraya kadar verilen örnekler arasında büyük bir paralelliğin olduğu görülecektir. Aynı aynı Türk coğrafyalanna alt fıkralardaki bu şaşırtıcı paralellik, elbette eskiye dayalı ortak bir kültürün ürünleri olmalarıyla açıklanabilir.

Vereceğimiz bazı örnek fıkraların Anadolu'da anlatılan benzerlerini sizlerin hatırlamanızı istiyoruz. Öyle sanıyoruz ki fıkrayı daha başında iken hatırlayabilecek ve sonunu veya nükte cümlesini bizlere fısıldayacaksınız.

### 1. Kazakistan Türklerinin Fıkra Tipi Aycank

#### **Sol tarafı nasıl bulayım**

Bir gece Aycank'la karısı yemek yerken, rüzgâr çıkar ve mum söner. Karısı Aycank'a seslenir:

“Kapının sol tarafında çakmak var, al da getir.”

Oldukça tembel olan Aycank cevap verir:

“Karanlıkta sol tarafı nasıl bulurum ben?”

(Sattarov, 195)

### 2. Kazan Tatarlarının Fıkra Tipi Ahmet Akay

#### **Sırtta taşınan torba**

Ahmet Akay ormana gider ve üç torba dolusu yabancı armut toplar. Torbalardan ikisini eşeğine yükler, birini de kendi omuzuna alarak eşeğine biner ve evinin yolunu tutar. Giderken bir tanıdığına rastlar. O der ki:

“Ahmet Akay, ne oluyor böyle? Niçin dolu torbayı sırtına aldın? Onu da eşeğe yükleyesdin daha iyi olmaz mıydı?”

Ahmet Akay öfkeli bir sesle cevap verir:

“Zaten ben ve iki torbam yeterli kadar yük oluyoruz. Hiç değilse böyle yapınca ona daha hafif geliyoruz.”

(Constantin, 93)

### 3. Azerbaycan Türklerinin Fıkra Tipi Aynım Tağı

#### **Bana görünme de...**

Tağı'yı, çirkin ve geveze bir dul kadınla evlendirirler. Fakat kadın ilk günlerde kendisini iyi, nazik ve az konuşan biri olarak tanıtır. Buna rağmen Tağı, onun hilekâr biri olduğunu anlar. Bir gün kadın Tağı'ya:

“Bana karşı soğuk duma; senin emrinden çıkacak biri değilim. İstersen dene. Bugünden sonra kimin gözüne görüneyim, kimin gözüne görünmeyeyim?” der.

Tağı karısına dikkatlice bakıp şu cevabı verir:

“Benin gözüme görünme de, kimin gözüne görünmek istersen görün.”

(Ergun, 137)



#### 4. Uygur Türklerinin Fıkra Tipi Molla Zeydin

##### **Kazanda yemek pişirmek**

Turfan Wang (vall), kendisine hakaret eden Molla Zeydin'i çağırıp cezalandırır: O, sarayın en yüksek kısmındaki kemerin üstüne çıkacak, bir gece bir gündüz bekleyecektir.

Zeydin gece olunca revak üzerindeki koca bir taşı sabaha kadar bir o yana, bir bu yana yuvarlar ve donup buz kesilmekten kurtulur. Ertesi sabah Wang hizmetçisini çağırıp Zeydin'e bakıp gelmesini emreder:

"Bak bakalım donmuş mu?"

Ancak hizmetçinin cevabı Wang'ı şaşırtır:

"Vallim, Zeydin sınısıklam terlemiş."

Vall hemen Zeydin'i çağırır ve terleme sebebini sorar. Molla Zeydin der ki:

"Zat-ı âlinizin faktirlere olan sevgisinden dolayı terledim."

Bu iltifattan hoşlanan Wang, bir gün Zeydin evinde misafir olacağını söyler.

Wang, Zeydin evine geldiği gün, bahçedeki bir asmanın dalına bir kazanın asılı olduğunu görür; altında da bir ateş yanmaktadır. Vall, bu ateşte yemeğin pişmeyeceğini anladığı için Zeydin'e takılır ve onunla alay eder.

"Hay ahmak, bu nasıl iş? Hiç böyle yemek pişirilir mi?"

Zeydin, artık taşı gedliğine koyacaktır:

"Vallim, sizin sevginizden onun ateşiyle 150 arşın yükseklikteki revakta duran Molla Zeydin'in terlediğine inanıyorsunuz da, bu ateşten beş arşın uzakta duran kazanın kaynayacağına niçin inanmıyorsunuz?"

(Özkan, 17-18)

#### 5. Karakalpak Türklerinin Fıkra Tipi Ömirbek Lakkı

##### **Dananın derisini aldınız**

Birgün Ömirbek'in danası komşusu mollanın danasına vurup öldürmüştü. Ömirbek uzun uzun ne yapacağını düşünmüştü; bir çare bulamayınca mollanın yanına gitmiş.

"Efendi, demiş, gece sizin dananız bizim danaya vurup öldürmüş. Bu nasıl çözülecek? Kitabı bakıp söyler misiniz?"

Molla Kur'an'ı açıp sağına bakmış, soluna bakmış; uzun uzun ka-  
nıştırdıktan sonra bir sayfayı işaret ederek:

"Diyor ki, 'Bir dana bir danaya vurup öldürürse ölen dananın sahibine  
diyet ödenmesin' yazıyor."

Ömirbek, mollanın şaşkınlığına sebep olacak şekilde sevinmiş ve ar-  
kasından eklemiş;

"O zaman, efendi, adam gönderip dananızın derisini aldınız; zira bizim  
dana sizin danayı öldürmüş!"

Şaşkına dönen molla ne yapacağını bilemeden oturup kalmış.

(Kalbay, 21)

Görüleceği üzere bu fıkraları kolayca hatırlayıverdik. Çünkü bunlar aynı  
düşünce bahçesinde açan çiçeklerdir. Böylesine benzerlik göstermeleri gayet  
tabiidir. Buna karşılık, benzerlerini henüz tespit edemediğimiz fıkralar da var-  
dır. Fıkra tipininin coğrafyasıyla yönetim şekline ait özellikleri dikkate alırsak  
bazı fıkraların benzerlerinin tespit edilememesi son derece tabiidir. Şimdi de  
benzerlerini Anadolu'da henüz tespit edemediğimiz fıkralardan birkaç örnek  
verelim:

#### 1. Bulgaristan Türklerinin Fıkra Tipi Yaşar Dede

##### **Çalarken eğilmiş**

Kadının biri komşusunun bahçesinden sarımsak çalmış. Olay, köyün ber-  
berinde konuşuluyormuş. Sıra bekleyenlerden birinin o kadın için:

"Biz onu doğru bilirdik."

demesi üzerine Yaşar Dede dayanamamış;

"Evet, 'doğruydum' ama sarımsak çalarken 'eğilmiş', " deyivermiş.

(Hafız, 23)

#### 2. Kazan Tatarlarının Fıkra Tipi Möcüp Divana

##### **Cenaze namazı**

Bir gün Kazan'ın etrafındaki köylerden Kazanbaş'ta bir adam ölür. Fakat  
köyde adamın cenaze namazını kıldıracak ne bir imam, ne de bir müezzin var-

miş. Ancak bu arada köylüler Möcip'i görürler ve "Burada imam olacak biri var" deyip ondan cenaze namazını kıldırmasını isterler.

Möcip de cenaze namazını kıldırmasını bilmiyormuş. Bu arada namaz kıldırıyorum diye cemaati cenazeye secde ettirir. Cenaze namazında secdenin olmadığını bilen yaşlılar itiraz ederler:

"Dur, bizi ölüye secde ettiriyorsun. O Allah mı oldu?"

Möcip cevap vermeden duramaz:

"Siz, 'Bu adam Moskova'da subaydı,' dememiş miydiniz?"

"Evet, öyleydi..."

"Moskova'da subay olan birine cenaze namazı böyle kılınır. Gidip, ses çıkmadan gömün." der.

(Mahmudov-Sadrykova 63)

### 3. Azerbaycan Türklerinin Fıkra Tipi Karagan Usub

#### Eğri dal

Karagan Usub ormanda görevliyken onu işten çıkarmak için bahane ararlar:

Birgün birkaç yetkili gelip ormanda kesilen ağaçların kütüklerini ararlar. Ancak Karagan kesilen ağaçlardan geriye hiç bir iz bırakmamıştır. Partinin bölge sorumlusu eğri bir dal görürce öfkelenir:

"Bunun altına bir dal vurulsaydı bu dal hiç bu şekilde eğilir miydi?"

Sanki Usub da böyle bir soruyu bekliyordu:

"Düz dersiniz yoldaş kâtip, rayonda bütün işleri düzelttik de sadece bu ağaç mı eğri kaldı?"

(Makas)

### 4. Türkmenistan Türklerinin Fıkra Tipi Pıhı

#### Geçen defaki para

Bir gün ağabeyi Pıhı'dan 50 manat borç ister. Pıhı ağabeyinin yüzüne bile bakmadan;

"Para keçenin altındadır," der.

Ağabeyi parayı alıp gider. Bir müddet sonra ağabeyi yine para istemeye gelir. Pıhı, yine aynı yeri söyler:

“Para keçenin altındadır.”

Ağabeyi hemen keçenin altını kaldırır, ancak orda bir şey yoktur:

“Pihı, burada para yok,” deyince Pihı cevabı verir:

“Hiç bir şey yoksa demek ki geçen defa aldığın 50 manatı geri getirmemişsin.”

(Atdayev-Halmuhammedov, 114)

## 5. Uygur Türklerinin Fıkra Tipi Hesamdun

### Bağlanmamış köpek

Hesamdun birkaç arkadaşıyla birlikte oturmadan dönerken kapısının önüne kadar gelirler. Hesamdun, onları, adet üzere ağız ucuyla evine davet eder:

“Bize girelim arkadaşlar,” der. Onlar da yarım ağız davet edildiklerini bildikleri için mahsustan kabul ederler:

““Evine girersek bize ikram edecek bir şeyin var mı?”

diye pervasızca sorarlar. O da:

“Evde karpuz var, üzüm var, yumuşacak ekmek var...” derken baksa ki arkadaşları eve girmeye davranıyorlar. Bunun üzerine Hesamdun derhal sözüne kaldığı yerden devam edip der ki:

“Havluda da bağlanmamış yaman bir köpek var.”

(Uygur Folklorininin Antologiyası, 275)

Anadolu'nun dışında yaşayan Türklerden aktardığımız bunca fıkraya, birkaç fıkra da bizim mahalli tiplerimizden alınan örnekleri eklemek istiyoruz. Onlardaki zeka kıvraklığını bunlarda da bulacağınızdan eminim. İlk ikisi, Aitunel'in doktora tezin dahi girmemiş olan tiplere aittir.

### 1. Daldiklinin (Elazığ) Osman Ağa

#### Su gibisi yok

Osman Ağa'nın mesleği yemenicilik. Bu sebeple dükkânı dolup dolup taşar; fakat gelenler hep çakmaklarına gaz doldurmak için uğraşmaktadır. O, lüzumsuz misafirlerden usanmıştır artık.

Bunu önlemek için bir çare düşünür: İki şişe alır; birine gaz, öbürüne su doldurur. Gelenler, yine eskisi gibi teklifsizce şişeyi alırlar, ancak çakmaklarına su doldururlar.

Durumu anlayanlar bir daha Osman Ağa'nın dükkânına uğramazlar. O da, bu lüzumsuz misafirlerden kurtulmuş olur ve sevincini belirtmek için der ki;

“Ağam su gibisi yok; aziz şey mübarek...”

(Alptekin)

2. Meksikalı (Trabzon) Cemal Ağa

**Verdun mi da isteysun?**

Cemal Ağa henüz şoför ehliyetini almadığı günlerde sarı otobüse şoför tutmuştu. Zaman zaman kendisi de aracı kullanıyordu. Bu günlerden birinde Cemal Ağa'nın yolunu kesen trafik polisleri ehliyetini göstermesini isterler. Cemal Ağa gayet sakin bir şekilde şu cevabı verir:

“Babam, ehliyeti verdun mi de isteysun?”

(Duman)

3. Söğütlülü (Sakarya) Dursun

**Acelesi ne?**

Dursun trene biner; kondoktör gelip de biletini isteyince gösterir. Ancak memur ona ceza yazmak ister:

“Yanlış trene binmişsin; cezalı bilet alacaksın”

“Niçin?”

“Bu tren ekspres, senin biletin normal tren bileti...”

Dursun aradaki farkı anlamaz ve sorar:

“Ekspres ne demektir?”

“Hızlı giden tren demektir.”

Dursun omuzunu silkerek cevap verir:

“Bana ne? Kim dedi ona hızlı gitsin diye... Gitmeyeydi. Benim acelem yok!”

(Altunel 545)

4. Konyalı Tayyib Ağa

### **Elimde dürbünüm mü var?**

Tayyib Ağa'nın zenginlerle bir alıp veremeyeceği vardır. Hiç bir şey yapamasa onlara okkalı bir küfür savurur, öfkesini alırdı. Yine böyle bir günde küfür ederken yanında bulunan zengin tanıdığı:

"Küfür ettiğin zenginlerin arasında ben de var mıyım?" der.

Tayyib Ağa istifini bozmadan cevabını yapıştirir:

"Hay aslanım, elimde dürbünüm mü var ki, otuz milyonun içinden seni seçip ayırayım."

(Altunel, 405)

### **5. Çanakaleli Hüseyin Ağa**

#### **Bizim eşekten ne farkımız var?**

Hüseyin Ağa'nın işi çıkar, Gelibolu'ya gitmesi gerekir. Köyünden eşeğiyle geldiği için onunla vapura binmek ister. Gişeye yanaşır. Onu eşeğiyle gören biletçi seslenir:

"Senin biletin 200 lira, eşeğinki ise 100 lira..."

Parayı çok seven Hüseyin Ağa öfkeyle memura seslenir:

"Biletçi, biletçi. bizim eşekten farkımız var mı?"

(Altunel, 230)

Buraya kadar örnekleriyle vermeye çalıştığımız fıkra dünyamızdaki paralellikleri bazı sonuçlara bağlayarak tamamlayabiliriz. Fıkralar, farklı topluluklarda benzerlerini bulabileceğimiz küçük anlatımlardır. Bunların, tabii yayılma teorilerine bağlı kalarak dünyanın bir ucundan öbür ucuna yayılmasını yadırgamamak gerekir. Özellikle günümüzde haberleşme vasıtalarının çeşitlenmesi, bir fıkrayı aynı anda pek çok ülkede bilinir ve anlatılır hale getirmektedir.

Türk dünyası fıkra tiplerinin benzer fıkralarını da bu açıdan değerlendirmek gerekir; ancak burada, yayılmayı kolaylaştıracak unsurlar daha fazladır. Bunlar arasında dil birliği, kültür birliği, din birliği gibi hususların önemli bir rolü vardır.

Bu konuşmanın amaçlarından biri de sizlere Türk dünyasının fikra kapısını açmak ve onun ötesinde oturan tiplerini tanıtmaktı. Pek çok tipl ve onların fikralarını huzurlarınıza getirirken sizlerin de bu küçük anlatmalara gereken önemi vermenizi ve bizlere yeni yeni tipleri kazandırmanızı bekliyoruz.

Teşrifiniz ve sabrınızdan dolayı teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum.

## KAYNAKLAR

Konuşmamızın hazırlanmasında faydalandığımız kitap, makale ve bildirilerden başka henüz basılı olmayan bazı bildirilerle bazı derlemelerimizi içine alan listeyi daha da genişletmek mümkündür. İleride yeni yeni eser adlarının ekleneceğine inanıyoruz.

Tahir ALANGU, 'Kırım Türklerinin Hocası Özenbaşı Ahmet Akay", **Türk Dili**, 2 (13), Ekim 1952, 23-29.

Ali Berat ALPTEKİN, "Harputlu Fıkra Tipi: Daldıklı'nın Osman Ağa", II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi /19-21 Ekim 1992'de Konya'da sunulan bildiri (basımda).

İbrahim ALTUNEL, **Anadolu Mahallî Fıkra Tipleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)**, Konya 1990, XXVIII+664+V s. (Basılmamış doktora tezi).

N. ATDAEV - Ş. HALMUHAMMEDOV, **Eşlder Bolsası (Türkmen Şorta Sözleri)**, Aşgabat 1974, 148 s.

Yusuf AZMUN, "Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında", **Reşit Rahmetli Arat İçin**, Ankara 1966, 32-83.

Gh. I. CONSTANTIN, "Akhmet Akhaj, Der Doppelgänger des Odschas Nasreddin bei den Kırım-Tataren", **Turcica**, 1971, 80-99.

Pertev Naili BORATAV, **Az Gittik Uz Gittik**, Ankara 1969, 432.

Pertev Naili BORATAV, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1982, 4. Baskı (1. b. 1969), 237 s.

İbrahim DAKUKİ, **Irak Türkmenleri**, (dış kapakta ayrıca, Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları), Ankara 1970, 189 s.

Mustafa DUMAN, "Maçkalı Fıkra Tipi Cemal Ağa", II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi / 19-21 Ekim 1992 Konya'da sunulan bildiri (basımda).

Metin ERGUN, "Ayrım Tağı Fıkraları (Ayrım Tağı Bezemeleri)", **IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri / 11-13 Mayıs 1989, Eskişehir**, Eskişehir 1991, 135-139.

Nimetullah HAFIZ, **Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri II**, Ankara 1990, 371 s.



Ş.HALMUHAMMEDOV, **Türkmen Halk Yumorının ve Satırasının Canır Özboluşluluğı**, Aşgabat 1977, 116 s.

G. İ. KARPOV, **Oçerki po İstorii Türkmenli i Türkenskogo Naroda**, Aşgabat 1940.

A. Köseyef KEKİLOF, **Yomaklar Hem Değişmeler**, Aşgabat 1964.

Çimpoeş LÜBOV, "Gagauz Halk Fıkraları ve Nükteleeri", II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi / 19-21 Ekim 1992'de Konya'da sunulan bildiri (basımda).

H. Ş. MAHMUTOV- A.İ. SADIYKOVA, **Tatar Halk İcatı-Mezekler**, Kazan 1979.

Zeynelabidin MAKAS, "Azerbaycan'ın Nasrettin Hocası: Karagan Usub", 1-5 Temmuz 1993 tarihleri arasında Ankara'da toplanan İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Kongresi'nde sunulmuştur.

Kabul MAKSETOV- Nasreddin KAMALOV- Kalbay MAMBETNAZAROV, **Karakalpak Halk Legendaları ham Anakdotları**, Nökis-Samarkant 1962, 1963.

Kalbay MAMBETNAZAROV, **Karakalpak Avizeki Halık Düretpelere**, Nökis 1990, 216 s.

İsa ÖZKAN, "İki Uygur Fıkra Tipli: Molla Zeydin ve Seley Çakkan", **Milli Folklor**, 6, Kış 1992, 15-20.

Saim SAKAOĞLU, **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**, Konya 1992, 170 s.

Kıdırelli SATTAROV, **Küldürgi Eğilmeler**, Almatı 1987, 320 s.

Mehmet TUĞRUL, **Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)**, İstanbul 1969, XII+372 s.

**Türkmen Halk Dörediciliğı Boyunca Oçerk**, Aşgabat 1967, 272 s.

**Türkmenistan SSR'nin Tarihi**, 1. cilt, 1. kitap, Aşgabat 1959.

Sait UĞUR, **İçel Folkloru**, Ankara 1947, 291 s.

**Uygur Folklorinin Antologiyası**, Almatı 1988.

Dursun YILDIRIM, **Türk Edebiyatında Bektaşî Tipline Bağlı Fıkralar (İnceleme-Metin)**, Ankara 1976, XX+247 s.

Ziya GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul 1958.

## FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE'DEN İKİ HİKAYE ÜZERİNDE BİR GRAMER DENEMESİ

Yrd. Doç. Dr. Orhan Yavuz

Çok geniş bir hikâye geleneği olan Türk milleti, edebî tür olarak karşımıza çıkan bu kabil eserlerini dilden dile günümüze kadar taşımıştır. Bu hikâyeler kaybolma düşüncesi göz önünde tutularak değişik zamanlarda, geleceği gören bazı şahıslar tarafından yazıya geçirilmiştir.

Bütün edebiyatımıza mal olmuş eserlerin pek çoğu kendimize ait mahsuller olmakla birlikte, bazıları da tarih içinde temasta bulunduğumuz çeşitli milletlerin dilinden kültürümüze kazandırmışlardır. Bu hikâyeler, Türkçeye kazandırılırken, mensubu bulunduğumuz dinin ve kendi kültürümüzün unsurlarıyla da beslenerek adeta millî bir bünye elde etmişlerdir. İşte bu çeşit eserlerimizden biri de, burada iki hikâyesi üzere bir gramer denemesi yapacağımız Ferec Ba'de'ş-Şidde (El-Ferec Ba'de'ş-Şidde)'dir. Ferec Ba'de'ş-Şidde'nin lügat mânâsı "zorluktan sonra gelen kolaylık, kederden sonra gelen sevinç"tir. 42 bölüm(hikâye)den meydana gelen Türkçe Ferec Ba'de'ş-Şidde hikâyelerinin kahramanları önce büyük bir sıkıntı ve acılarla karşılaşır, onların başlarından felaketler geçer, sonunda da karşılarna çıkan bir sürü güçlüğü yenerek rahat ve huzura kavuşurlar. Bu bakımdan bütün hikâyelerin muhtevası ile eserin ismi arasında büyük bir uygunluk olduğu dikkati çekmektedir.

Türk edebiyatındaki Ferec Ba'de'ş-Şidde adlı eserler, çeşitli kütüphanelerdeki nüshalarının istinsah tarihleri göz önüne alınırsa en geç XV. asırdan itibaren görülmektedir(1).

Eski Türkiye Türkçesi'nin bütün hususiyetlerini üzerinde taşıyan; gerek imlası gerekse dili bakımından ihmal edilemeyecek kadar mühim olan bu eser hakkında ilk dikkatimizi çeken Vambery olup eserin kısmen neşrini ve şerhini (Eski Osmanlıca Tetkikleri, Leiden, 1901) yapmıştır. Bu bilgiyi bize veren Thury

(\*) S.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

(1) Ferec Ba'de'ş-Şidde, Süleymaniye Küt. Murat Molla (Hamidiye) No: 1173, istinsah tarihi: 898-1492.

Jozsef de eser hakkında "...Osmanlı Türkçesine ait eski ve şimdikiye kadar bize ma'lum olabilen iki eser daha vardır ki bunlar da XV. asırdan kalmadır. Birisi 'ikinci Sultan Murad' zamanlarında yani 1421-1451 aralarında vücuda getirilmiş olan <Rum Selçukileri Tarihi>; diğeri de <El-Ferec Ba'de's-Şidde> adlı hikâyeler mecmu'asıdır" demektedir(2). Yine Ferec Ba'de's-Şidde'ler üzerine yazmış olduğu makalesiyle, eser hakkında ilk defa geniş bilgiler veren Şükrü Kurgan(3), eserin çeşitli kütüphanelerdeki nüshalarını araştırmış ve Türkçe nüshaları aşağıdaki şekilde tespit etmiştir:

1. İstanbul Murat Molla Kütüphanesi, No:1173, 898-1492'de istinsah edilmiştir.
2. İstanbul Süleymanlıye-Laleli Kütüphanesi, No:1698, istinsah tarihi yok.
3. Fatih (Camii) Kütüphanesi, No:3718, 972-1564'te istinsah edilmiştir.
4. Üniversite Kütüphanesi, No:284, istinsah tarihi yok.
5. Üniversite Kütüphanesi, No:460, 953-1546'da istinsah edilmiş.
6. Üniversite Kütüphanesi, No:1194, istinsah tarihi yok.
7. Ankara TDK Kütüphanesi, No:6118/6725, istinsah tarihi yok.

Şükrü Kurgan'ın tespit ettiği 7 Türkçe nüshadan başka, eser üzerinde çalışma yapmış olan Prof.Dr. Bilge Seyidoğlu ile Yrd.Doç.Dr. Orhan Yavuz tarafından da üç nüsha daha tespit edilmiştir(4). Bu nüshalar da; Süleymaniye (Fatih) Kütüphanesi 3719 numarada kayıtlı 983/1575 istinsah tarihli nüsha, Ayasofya Kütüphanesi 3384 numarada kayıtlı 983 / 1575 istinsah tarihli nüsha ve Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı, Ağaç Sırtı Yazmaları numara 94'te kayıtlı olan eserlerdir. Bunlara bir de Konya İzzet Koyunoğlu Kitaplığı 11824 numaradaki Ferec Ba'de's-Şidde nüshasının ilave edersek şu ana kadar tespit edilebilen Türkçe yazmaların sayısı 11'e çıkmış olur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türkçe Ferec Ba'de's-Şidde'ler Eski Türkiye Türkçesi döneminin dil yadigarları arasında görülmektedir. Gerek dili gerekse imlası bakımından söz konusu devrin bütün özelliklerini taşıyan eserin Hamidiye nüshasının 131a - 145a varakları arasında yer alan "Ez An Temimdüri-i Ensârî Ba Cinniyân" (131a -139a); "Ez An Deni Zen-i Am ve Habib-î Attâr-ı Câdü ve Duhter" (139b - 145a) adlı hikâyesi üzerine bir gramer çalışması (şekil hususiyetleri) yapmayı uygun bulduk. Böylece eserin dilini ve iki hikâyesini de Türk okuyuculara sunmuş olduk.

(2) Jozsef, T., "On Dördüncü Asır Sonlarına Kadar Türk Dili Yadigarları" *Millî Tettebbu'lar Mec.* , II/4, İst.1915, s.109-110.

(3) Kurgan, Ş., "Osmanlı Devrinde Mensur Hikayedliğimize Ait Bir Eser", *TDK-Belleten*, Serl III, S.4-5, Ankara 1945, s.353-382.

(4) Seyidoğlu, Prof.Dr.B. - Yrd.Doç. Dr. O.Yavuz, *Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince*, Seçme Hikayeler, Kültür Bak., Ankara 1990, s.7.

## 27. HİKÂYE

### Ez An Temmimdarî-i Ensâri Bâ Cinniyân

- 131a 16 Rivâyet olundı kim bir gün emirül-mü'minin 'Ömer Rağıyallahü 'Anh şubh namâzın kılup mescidde otururdu. Nâgâh bir hatun kişi 17 girüp geldi eyitdi: yâ emirül-mü'minin benüm bir erüm var-ıdı imdi bir niçe müddetdür ki gâybıdur. Hiç yırdı adı nişânı belürmez. 18 Benüm nafaķam yok 'âciz ve fûrümânde'em ne buyurursın didi. 'Ömer Rağıyallahü 'Anh eyitdi: İ mindillü şabr eyle bir münâsib. 19 kişi bulam seni aña virem ben saña ata olam didi. Ol hatun kişi buyruk senüñ didi. 'Ömer beytül-mâlden nafaķa 20 buyurdu. Yidi (yıl)\* oturdu. Yidi yıldan-soñra ol hatun kişi girü 'Ömer'e geldi, ağladı, eyitdi: Ayrık şabr idemezem didi. 21 Kiçi kişiyem kimse gerekdür ki başumı örte beña şefkat ide. 'Ömer eyitdi: çün yidi yıl oturduñ nişân bulmaduñ 22 imden girü seni ere virmek olur didi. Andan 'Ömer eyitdi: Hiç bellülenmiş kimseñ var mıdur didi. Eyitdi: Yokdur 23 didi. Bir cemâ'at geldiler ol hatunı yahşilediler. 'Ömer
- 131b Rağıyallahü 'Anh yönini cemâ'ate döndi eyitdi: Sizden 1 kimse var mı ki bu hatun kişiyi 'avratlığa kabül ide didi. Tâ ben mehrini beytül-mâlden virem didi. Bir yigit çıkdı 2 anı kabül itdi. Mehri beytül-mâlden ödendi, aķd-ı nikâh bağlandı gice oldı. Yigit evine geldi, girdi. Cum'a gicesi-y-idi 3 ve ol yigidüñ 'âdeti cum'a gicelerini ihyâ itmeg-idi. Yatsu namâzından soñra hatun âbdest suyn almağa çıkdı. Gördi 4 hayıtda bir münker ve mekruh şüretlü kişi turur; tirnakları uzun, gevdesi kıllu; çağırdı edeb-ile ol ev 5 issi hatun kişiyi okıdı. Bu hatun kişi ol şüreti ol hâleti gördi korkdı. Endâmina lerze düşdi, e'üzübillah 6 ne-kişisin didi; bu evde n'istersin didi. Eyitdi: Erüñem Temmim'em 'Ammüñ oğlıyam didi. Oğlanuķlar atasıyam didi. Hatun eyitdi: 'Acab 7 hâldur erüm gideli yidi yıldur haber belürmedi, şimdi ki 'iddet tutdum eve hâlâl getürdüm. Bir cinnî geldi erüñem dir 8 tañ budur ki tam yolından gelür. Temmim çün 'avrat sözünü işitdi; mużtarib oldı; andlar içdi ki ol yidi 9 yıldan berü gâyb olanam;

\* Bu kelime metinde yoktur.

senûñ erûnem; oğlancukların atasıyam ve olan ki her vakt senûñ kayduñ eksûğûñ görürdüm 10 seni mürâsât iderdüm didi. 'Avrat eyitdi: Heyhât ne söylersin benüm erüm gökçek idi, kılız-ıdı, muhteşem idi sencileyin 11 dîv midi; var yoluña git beni evüm içinde korkıtma didi. Oğlancuklar bilmedin üstüñüze şu dökdisi ısmarlayavuz ayruk 12 itmeyeler; evi pākize tutalar didi. Er eyitdi: Hey bu ne sözdür didüğûñ, sen benüm 'avratumsın, fulân kızsın kardeşların 13 gazâda resül öñinde öldiler didi. 'Avrat eyitdi: Cinnilerden bunuñ gibi haber 'acab degül didi. Er eyitdi: Vallâhi 14 erûnem didi. 'Avrat eyitdi: Temmîm 'ûñ bu kadar kılı yog-ıdı ki senûñ var didi. Er eyitdi: Ben kanda-yıduğımı ve kandan geldüğimi bilseñ 15 böyle dimezdüñ didi. Tañrı hakkı vü Ravza-i Muhammed hakkı "erûnem erûnem" didi. Bular turup huccetleşürler-ıdı. Eve yeñi gelen er turdı 16 taşra çıkdı gördi ki 'avrat bir er-ile münâzarada turmuş-durur. Cüvân, Temmîm üzerine çağırdı: Hey ne kişisin evümde 17 n'istersin didi. Temmîm eyitdi: Sen ne kişisin, benüm evümde n'istersin; ev evüm, 'avrat 'avratumdur didi. Bu bâbda çok mücâdele mübâhâse 18 geçdi. Hatun eyitdi: Münâzara vakti degül, dükelümüz bir yerde bile olalum; şabâh emîrül-mü'minîn 'Ömer katına varalum 19 ne buyurur görevüz didi. Andan Temmîm ve cüvân bir yerde yatdılar şabâh turdılar âbdest aldılar mezgide gıtdiler. Namâzı 20 emîrül-mü'minîn 'Ömer ardında kıldılar. Namâzdan fâriğ olıcağ Cüvân-ı Enşâri 'Ömer' e eyitdi: Yâ 'Ömer dün işbu başı 21 örtülüyi müsülmânlar nikâhı-y-ıla baña virdüñ; bu gice bu kişi geldi ev benüm 'avrat benüm diyüp eydür, ne buyurursın 22 didi. 'Ömer Temmîm 'ûñ şeklini şüretini gördi ta'accüb itdi eyitdi; dîve beñzer didi. Temmîm çağırdı eyitdi: Yâ emîre'l-mü'minîn 23 dîv degülem, âdemiyem ve bu 'avrat 'avratumdur. 'Ömer eyitdi: İki 'avratlu er gördüğümüz var,

132a

ammâ iki erlü 'avrat gördüğümüz 1 yog-ıdı didi. Andan 'Ömer 'avrata eyitdi: Sen ne dirsın didi. 'Avrat eyitdi: Yidi yıldur zahmet-i bî-şüheri çekerem bir il 2 tamâm bilürler dün beni bu enşâriye virdüñ erüm budur. Ol ne bileyüm ne dir didi. Temmîm feryâd ü figân eyledi, eyitdi: Yâ emîrül-mü'minîn 3 sözümi dîñle didi. Vâkı'aya uğrayup-dururam, dîv degülem, âdemiyem, Muhammed Mustafâ'nun hizmetkâriyam, 4 senûñ konşınam, sözümi söyleyeyin, dîñle didi. 'Ömer eyitdi: Eyit ne dirsın görelüm didi. Eyitdi: Bu 'avrat benüm halâlumdur, 5 'Ammum kızdur, dünyâdan beni ihtiyâr itmişdi beni katı sever-

idi şöyle ki bir dem görmese divâne olur'dı. Bu dem benden 6 bizâr olmuş, seni bilmezem dir. Yâ emîrül-mü'mînîn, ben bu 'avratı ciger kanı-y-ıla bisleyüp-dururam; tıfl-ıdı ki ben bunu 7 evlendüm. 'Ammum kızıdır. Benüm adum Temmîm'dür, atam adı Hâbib'dür didi. 'Ömer eyitdi eger râst söylerseñ eyit ki bu müddetde 8 kanda-y-ıduñ ve bu 'avratı nafakesuz niçün kuduñ gitdün? Ele muhtâc oldu, evlendürdüm didi. Temmîm eyitdi: Yâ 9 'Ömer, râst eydürsin, hak elüñdedür, ammâ ben ma'zûram ki yidi yıl yir altında oldum, yir yüzindemissem 10 iftikâd mümkün ola-y-ıdı, anuñ kaydın yimege yaraya-y-ıdı didi. 'Ömer çün bu sözi işitdi, arkasın divâra yastadı oñad 11 oturdı, eyitdi: Ne 'acab söz söyledün. Yir altında ademî nice olur didi. Temmîm eyitdi: Vallâhi andan Muhammed Rasûlullah 12 rûhı-y-ıçun râst eydürem. Yüz biñ 'ibret sergüzeştüm içinde mündericdür didi. Ol dem 'Ömer aşhâbı 13 eyitdi: Bu ulu işdür, turuñ 'Alî Bin Ebi Tâlib katına varalum, tâ ki bu ahvâli ol dağı bile didi. Turdılar 'Alî evine 14 vardılar. 'Alî'yi Ravza-i Muṭahhar-i Mustafâ'da buldılar. 'Ömer 'Alî'ye eyitdi: Yâ Ebe'l-ḥasen, 'acab iş vâkı' oldu. 'Alî eyitdi: 15 Niçe didi. 'Ömer Cüvân-ı Enşâri-y-ile "Temmîm'in" diyeni gösterdi. 'Ali Radıyalallahü 'Anh Temmîm-i Ḥarzecî adını işidicek eyitdi: 16 Allahü Ekber Allahü Ekber, şadakte yâ Rasûlallahî didi. Andan eyitdi: Yâ 'Ömer evvelden ahîre bunuñ sözün 17 difilemek gerek ki Muṭafâ Sallallahü 'Aleyhi ve Sellem bunuñ hâlınden haber virip-durur, ammâ sanmazdum ki 18 bunuñ kudüm-ı vaktına irişe-y-ıdüm didi. Pes Temmîm'i ortaya aldılar. 'Ömer ve 'Alî ve kalan aşhâb yöresine üşdiler, evvel 19 ol söyledi. Bular ta'accüb'itdiler. Evvel ki söze girdi, eyitdi: İ kavm, bilün ve âgâh oluñ ki ben Temmîm bin ḥabîb-i 20 Ḥazrecî'yem, bu 'avrat ḥalâl 'avratumdur, 'Ammum kızıdır. Bir gice fulan yıl, fulan ayda, fulan faşılta ikimüz tam 21 üstinde yaturduk, üyürdük. ittifâk ol gice baña gusl ḥacet oldu, turdum, tamdan aşğa indüm, 22 şu bulam, yunam, tahâret-ile yatam didüm. Ben Rasûl ḥazretinden eyle işitmiş-idüm ki yaticak tahâret-ile yatmak evlâ 23 ve efdâldür. Andan eyitdi: İ kavm, bir kaç vasiyyetüm vardır. Tutuñ,

192b

nâfi'dür; câme-ḥwâbda cünüb yatmañ 1 cünüb yatana şeytân okı uğrar, câme-ḥwâba girüp yanunuz koyıcek Tañrı adın dile getürüñ, andan yatıñ. 2 tam üstinde 'uryân, nesne örtinmedin yatmañ, didi; çün 'Ömer ve 'Alî bu sözleri işitdiler, hep bular ahbâr-ı nebevidür didiler. 3 Girçekdür bu kişi didiler,sergüzeşti söyle didiler. Eyitdi: tamdan aşğa gusl itmege indüğümde nâm-ı

4 ħudâ dimemişem, ev katı karañu-y-ıdı, korkdum; gevdem söğüt yaprağı gibi ditredi. Nâgâh bu ‘avratum ki imdi münkirdür. 5 Ben seni hergiz gördüğüm yokdur dir. Bir sovuğ gel gel eyledi, tut didi. Sözi tamâm olmadın bir niçe tağ gibi ‘afarît 6 beni ev ortasından ħapdılar, hevâya iletdiler. Yir-ile gök aralığında niçe tağlardan niçe deñizlerden geçürdiler. 7 ‘Akıbet bir deñize baturdılar, çıkardılar. Andan beni yir altına iletdiler, bişinci kat yirde kâfir cinniler içinde beni 8 salı-virdiler. Bir yıl ol tâyife içinde ħaldum, ne ħadar ki dürişürdüm, bir taraftan bang-i namâz ya âvâz-ı Kur’ân işidem 9 zafer bulmazdum, şabr iderdüm ve ol ħavme ħullık iderdüm. Namâzumı ħılurdum, ħur’ân okırdum. Tâ bir gece nâgâh 10 âvâz-ı ‘azîm işitdüm; temcîd ve tesbîh ve tehlîl ve tekbîr iderler. Mûteĥayyir oldum, kendüzümde eyitdüm. ‘Acab 11 işdür, bunca müddetdür ki bu maħâmdavan, hergiz bunıñ gibi âvâz benüm ħulağuma geldüğü yoğ-ıdı. Bu neyi ki didüm 12 âvâzuñ ardınca vardum, bir cemâ’at gördüm; ħılıçlar ħûn-âlûde her tarafa yüğrişürler ve ol kâfir tâyifeden 13 kimi bulurlarsa öldürürler. Ba’zısını esîr iderler, meger bular müsülmân cinniler-imiş. Buları gördüm-ise şabr idemedüm, 14 çağırdum: Lâilâhe illallâhü Muhammedün Rasûlullahi. Gördüm bir cemâ’at ħatuma geldiler. Sen kimsin didiler, 15 bu yirde bu kelime-i şehâdeti kimden ögdendüñ didiler. Biz bilsevüz bu ħalk içinde senüñ gibi ħişi vardır 16 bu yaña gelmezdük didiler imdi ħâlûñi bize ma’lûm eyle didiler. Kimsin, bu yire nice oldı düşdüñ didiler. 17 Ben eyitdim: Muĥammed Muştafa ümmetindenem. Dîv ħapdı beni, bunda bıraħdı didüm. Sebebi bu ki terk-i ismü'l-leh idi, didüm ve bu 18 ħavm elinde esîrem didüm, beni nûvaĥt itdiler, melikleri ħatına iletdiler. Beni gördi, luĥflar eyledi, andan ħâlûmi 19 söyletdi. Söyledüm, vâkı’ olanı didüm. Ne milletdensin didi. Muĥammed ümmetindenem didüm. Devlet anuñ ki, Muĥammed ümmeti ola 20 didiler. Andan melik şordı: Aduñ nedür didi. Adum Temmîm’dür didüm; şâh-ı cinniyân eyitdi: Yâ Temmîm yaman ħavm eline düşmişsin 21 didi, ağıladı. Muĥammed-i Muştafa kerâmetine seni bu yirde ħomazam, aluram, müsülmânlığa iledürem didi. Aldı beni iline iletdi. 22 Yâ emîrû'l- mü’minîn ne vaşf idem ki ol melik baña ne in’âmlar idüpdür cezâullahu ĥayran didi. Ol şâh-ı cinniyân 23 buyurdı ki, her gün namâz vâkı’ olıcağ ezân okırlar-ıdı. Beni piş-namâz

133a

idinürdi. Ben şalavât ber-Muĥammed itdüğümce anlar 1 daĥi mütâba’at ve muvâfâkat idüp bile şalavât getürürler-ıdı. Ben rûze

tutacak anlar dağı baña muvâfakat iderlerdi ve 2 hemîşe baña Kur'an okıdurdı, ma'nîsini eytdürürdi. Bir gün melik-i cinniyân katında bu âyeti okıdum ki ان الذين لا يرجون لقاءنا ورضوا بالحياة الدنيا واطمانوا

Çün bu âyet anuñ sem'ine degdi 4 nâle itdi, zâr zâr ağladı. Ben dağı ağladum. Baña eytdi; N'ola oğlancuklaruma Kur'an öğretsen 'azim minnet ola-y-ıdı 5 didi. Tekabbül eyledüm. Bir müddet içlerinde oldum. Kur'an öğretdüm; şerâyi' ve şerâyet-i müsülmânî öğretdüm, şöyle 6 oldum ki her iş hâdiş olıcak baña tanmayınca, benüm fetvâm olmayınca kat' itmezler-idi. Bir gice melik hizmetinde-y-idüm. Her 7 bâbdan söz söyledük, esnâ-yı sühanda beni uyku almış. Ravza-i Rasûlullah'ı gördüm, ağladum. Ünüm melik kulâğına degdi. 8 Yâ Temmîm, niçün ağlarsın didi. Meger bizüm şohbetümüzden melûl olduñ didi. Ben eytdüm: Yâ melik, hâşâ ki ben şohbetünüzden 9 üşenmiş olam ki, baña ol kadar lutf ve merhemet ki, idüp-durursız ki, şükrinden 'âcizem; evêd, bu ağladuğum sebebin 10 sorarsañuz oldur ki düşümde Rasûlullah'uñ Ravza-i mübârekesin gördüm. Hem düşümde ağladum; şevkumdan 11 didüm. Melik eytdi: Yâ Temmîm bu yirden Ravza-i Rasûlullah'a kaç yilda verurlar, bilür misin didi. Bilmezem didüm. Melik eytdi: Seksen 12 yıllık yoldur didi. Bu sözi işidicek ağlamağum geldi, ağladum. Ol-dem melik eytdi: Meger evüñe, oğlancuklarıña 13 ârzümendsin didi. He'e ârzümendem didüm. Eytdi: gam yimegil ki hak Ta'âlâ bunuñ gibi uzak ve irak yolları bize kısa 14 ve yakın idüp-durur. Göñlüñi hoş tut ki ben seni bir 'ifrit eline virem ki, seni üşendürmedin âhestelig-ile 15 ilede, uykuda gördüğün Ravza'i uyanıklıkda dağı göresin didi. Anden elüme yapışdı. Bir deñize ilettdi. Ol bahruñ 16 pâyânı yok; içinde bir cezîreye varduk, cezîre içinde bir ulu teş var, kara bir ulu kal'aya beñzer içi mücevvef-imiş. 17 kapusu var demürden; muhkem; kulf üzerine urılmış; buyurdi, ol kapuyı açdılar; içerü girdi, bile girdüm, 'afârit gördüm. Bendleri 18 bend üstine mu'azzeb yaturlar. Her birini gördi, bularuñ aralarında bir siyâh sehmnâk 'ifrite melik-i cinniyân eytdi: İ 19 mel'ün, üzerüñde benüm bu kadar minnetüm vardır bilür misin didi. 'ifrit eytdi: İ Melik senüñ hakkıñ benüm üzerümde çokdur. 20 Bunca-kez ölüme müstahik oldum, tefazzul eyledüñ, rahmet eyledüñ âzâd eyledüñ didi. Melik eytdi: Hem gine şimdi hevesüm vardır ki 21 seni âzâd eyleyem didi; 'ifrit eytdi: N'ola keremünden ne 'acab ve garîb ola didi. Melik eytdi: Yok yok, şartum vardır, ol 22 şartum yirine gelürse iderem, mutlak



söylemedüm didi. 'İfrît, buyurun şartunuz nedir, tutalum didi. Melik eyitdi: Evvel bu ki, müsülmân 23 olasın, andan bu ki bu müsülmân âdemîdür, evine iledesin didi. 'İfrît eyitdi:

139b Müsülmân nite olan amm â ol bir işi idem 1 didi. Melik eyitdi: kaç sâ'atde bu Medeniyyi Medîne'ye iledesin didi. 'İfrît eyitdi: Üç sâ'atde iledem didi. Melik hurrem oldu. Andan 2 baña eyitdi: İ Temmîm bil-ki bu 'İfrît yavuz mel'ündür, yavuz kâfirdür, şomdur, gümrâhdur; korkaram ki gâdr ide, 'ahdumuzu 3 unıda, ihtiyât şartdur. Ben saña bir du'â öğredeyim; ol 'İfrîtün süksünine bindüğün vakt okıyasın. Hiç 4 âfet saña yitüşmeye. Lâkin Ravza-ı Mükerrreme'ye varduğunda Muhammed Rasûlullah'a selâmumu degüresin ve 'Ömer'e ve 'Alî'ye 5 ve cümle-i şahâbe'ye "Rıdvânüllâhî 'Aleyhim ecma'îne" selâmumu degüresin ve eyidesin ki biz tâife-i cümle müsülmânlaruz, 6 muvâhidlerüz, küffâr-ıla gice gündüz gazâdayuz; himmetüñüz, du'âñuz bizüm-ile olsun diyesin didi. Tekabbül eyledüm. Uş Rasûlullah'a 7 ve size ol selâmı degürdüm didi. 'Ömer ve 'Alî ve sair şahâbe-i kirâm, redd-i selâm itdiler. Ol melike du'â kıldılar. Andan Temmîm eyitdi: Yâ 8 emirü'l-mü'minîn, melik-i cinniyân buyurdi, benüm iki gözümü bağladılar ve ol du'âyı baña öğretti, eyitdi: Zinhâr bu kelimâtı okımağda fütür 9 eyleme muttasıl okımağ ardınca ol ki 'İfrît işitdükçe musahharuñ olsun didi. Bir lahza gâfil olduğunlayın işüñ harâb 10 olur. Bu kâfirüñ mekrinden zinhâr gâfil olma didi. Bu makâmde 'Ömer ve 'Alî eyitdiler: Yâ Temmîm ol du'âyı okı, işideiüm didiler. 11 Temmîm bu du'âyı okıdı ki:

سبحانك اللهم سبحانك بما سبحك به سماواتك و ارضوك سبحانك اللهم سبحانك بما سبحك به  
ملائكته و انبياءك سبحانك اللهم سبحانك بما سبحك به البحار والحيثان سبحانك اللهم سبحانك  
بما سبحك به المالمون من خلقك من كان له شيء من نعمك وان من شيء الا يسبح بحمده  
ولاكن لا تعقبون تسبيحهم انه كان حليبا غفيرا

Yâ emirü'l-mü'minîn, çün bu du'âyı zabt eyledüm; kalbümde ve lisânümde berkitdüm, 15 muttasıl okımağa bağladum. Ol dem melik-i cinnî, kolumdan yapışdı. Beni götürdi, 'İfrîtün omızında kodı. Derhâl 'İfrît sıçradı yıl gibi 16 hevâya dökdi. Her vakt bu 'İfrîtden çirkin, korkunç âvâz zâhir olur, ben du'âyı okıram, anuñ âvâzını dîñdürürem ve bu 17 'İfrît beni gâh yukaru çıkarur, gâh aşğa indürür, katı yiller üstüme esdürür. Niçe tağlardan, bişelerden, deryâlerden 18 geçürdi. Bir defa ol kadar yukaru

gitti ki, melâikenüñ tesâbih âvâzi işidildi; çün ol âvâzları işitdüm, ol nağmeler lezzetin 19 aldum, râhat oldum. Bağlu gözümü açdum, bir kez firîştehlerden yaña bakdum; gördüm, makâmlarında tururlar; kimi sücûdda, kimi rükû'da. 20 Kimi turur, kimi oturur, Tañrı 'ibâdetine meşgûller. Her biri firîşteh, elinde bir pâre od tutar, anda çıkan 'afârîti ol odlar-ıla 21 atarlar-ımiş; çün anı gördüm, korkdum; şöyle ki heybetden du'â okımakda gâfil düşdüm. Nâgâh bir firîşteh bu 'ifrîte, ki 22 ben omuzundayam, bir pâre od atar, 'ifrit öter, 'ifrit karşılanur, deñize düşer, beni bir kenâra biragur. Yâ emîrül-mü'minîn, çün kendüzimi 23 ol yırda gördüm. Mûtehayyir oldum. 'âciz kaldum, bir sâ'at zıkr-i Hudâ'ya du'âmı okımağa meşgûl

134a oldum. Nâgâh ol eşnâda 1 gördüm, deñiz yüzinden bir kuş geldi ki anuñ gibi gördüğüm yok. Gözleri kızıl, kanadları şaru, endâmı yeşil, incikleri degirmi, karnı muhâttat 2 kızıl ve ak ve şaru ve bu kuş bu şıfat-ıla geldi, üstüme kondı ve minkârını ağzuma şokdı, şu dökdi, hezâr-bâr şekerden 3 tatlı ve müşkden kokulu ve kardan şovuk. Andan söze geldi, fasîh dil-ile eyitdi: İ Medenî gönülünü hoş tut 4 ki, Hâk Ta'âlâ kendü rahmet-ile yarlıgadı ve seni 'ibret-i halk eyledi. Senden sergüzeşt işideler, anuñ-ıla öğütleneler, 'ibret 5 tutalar. Sen üşenmegil, uğraduğuna kıssañı söylegil didi. Ben eyitdüm: İ mübeşşir-i hayr, ne kişisin didüm. Eyitdi: Baña mürğ-i İshâk nebî 6 dirler, Hâk Ta'âlâ beni bu deryâya müvekkel idüp durur. Gümrahılara yol gösterürem, gârikları halâş iderem didi. Andan 7 eyitdi: gam yime, Tañrı Ta'âlâ saña ferec ve mahrec virür Tañrı'ya tevekkül eyle, ol eyü görk emegin zâyî' eylemez didi. Andan baña yol 8 gösterdi. Ben turdum, yola girdüm; gice gündüz gitdüm. Ne yidüm, ne içdüm, ne diñlendüm. Minkâr şuyı beni hoş tutdı. 9 Bu müddet içinde kimseye uğramadum; kırk gün yürüdüğümden soñra bir mürğüzâra yitişdüm. Anda bir dâbbe gördüm. Andan 10 ulu heykel cânâvarlar da gördüğüm yok. korkdum, ditredüm, yolumu yavu kıldum, mûtehayyir kaldum. Ol şahs baña söyledi, eyitdi: İ medenî 11 neden üşendüñ, beni bilmez misin didi. Yok, didüm. Eyitdi: Hâk Ta'âlâ kelâm-ı kadîm münzelinde añduğu, dâbbetü'l-arz didüğü 12 ben kılın didi. Ben eyitdüm: Baña yolumu göster, gideyin didüm. Eyitdi: Ben yol bilmezem, işbu tuşa git. Saña yol gösterici 13 vardır, saña yol gösterürler didi. Yürüdüm, giderek bir korkunç dereye uğradum, virân. Hiç âdem eşeri yok ve anda bir taşdan 14 yapılmış binâ var, kapusu bağlu, deyyâr yok, gölgesinde

biraz dîflenmeğe oturdum. Nâgâh añaru otur ve üstüme düşme  
15 diyü bir ün geldi. Bakdum, gördüm, bir 'ifrit oturur; korkdum.  
Eyitdi: korkma, ben iş bunda bir işe gelüp-dururam, imdi  
yaluñuzam. 16 Yaluñuz ben ol işi beşarımazın. Baña yardım eyle,  
işüm bitüreyim, hem senün işün bitüreyim. Medîne'ye, evüñe  
iledeyim didi. Olsun, didüm. 17 Ammâ muttassıl du'âmı okıram.  
Andan 'ifrit eyitdi: Beni şakla didi. Ben eyitdüm: Seni nice  
şaklayayn didüm. Eyitdi: Elüñe bir kaç 18 bunduğa virem. Baña  
esbâb-ı helâkden nesne tokınıcak sen bir bunduğa-y-ıla beni  
vurasın, girü öglenem, maşşüdüm hâşıl 19 kılam. Andan senün  
maşşüduñ kaydında olam didi. Andan bir kaç bunduğa elüme  
virdi. Bir kaç bunduğa dañı kendü eline aldı. Ben eyitdüm: 20 Ne  
buyurduñ-ısa tutaram, hizmet iderem. Tâ sen maşşüduña  
yitişesin, beni dañı maşşüduma yitişdüresin didüm. Yâ emirü'l-  
mü'minin 21 çün 'ifrit benden vefâ koñısın aldı. Ümîd-vâr oldu,  
sevindi; tırdı, yüz kapuya tıtdı. Elindeki bunduğalardan birisi-y-  
ile 22 kapuyu kañdı, kudret-i Hudâ, kapu açıldı, içerü girdük;  
kapu dihlizinde iki arslan bağı gördüm. Biri şeğda, biri 23 solda  
çün bizi gördiler, añrameğa başladılar. Her birine bir bunduğa

134b

havâle kıldı. Sâkin oldılar, ilerü yürüdük, bir kapu dañı 1 peydâ  
oldı. Evvelki kapudan heybetlü ve muhkem gümüşden düzilmiş,  
üstinde kufı var, altun. 'Ifrit bir bunduğa dañı bu 2 kapuya atdı.  
Ol kapu dañı açıldı, içerü girdük. Bir mağara gördük, be-gâyet giñ  
ve büyük; ilerürek yürüdük, bir ulu 3 ırmak var; gâyet sehmâk;  
iki kenârında iki ejdehâ, tağlar gibi yaturlar. Bizi gördiler,  
çözilmeğe, bize hamle 4 itmeğe başladılar. 'ifrit birer bunduğa  
dañı anlara atdı. Anlar dañı fâriğ oldılar. Birez dañı ilerü yürüdük,  
bir mağara dañı 5 peydâ oldu. Evvelkinden ulu ve giñ; aña  
yöneldük. Bir ifen 'azametlü ejdehâ karşı geldi. 'ifrit bir  
bunduğa-y-ıla 6 anuñ-dañı yüzün dönderdi; geçdük. Miyân-saray'a  
yitişdük, der ü dîvâr gördük; altun, gümüş; kerpüçlerden yapılmış  
7 ferş döşemişler. Altun, gümüş tahtalarını rühâm yirine  
sürmüşler, bir soffa düzmüşler. Bayağı düzgünlü ve ol 8 soffada bir  
taht var. Altundan yakütî sürhıla kalan cevâhir-ile muraşşac ve ol  
tahtuñ üstinde bir şahs 9 yatur. Nürından ol nevâhı rüşen olmuş.  
Yâ emirü'l-mü'minin, ol kişinüñ yüzine nazar itdüm; şandum ki  
hezâr 10 kandil anuñ nür-ı pertevinden yandırup-dururlar; 'âciz  
ü fûrümânde oldum, tahayyür maqâmında, te'accüb mekânında  
kaldum. Andan 11 bakdum gördüm, ol şahsuñ başı ucında bir  
yılan; biri ak, biri kara, gâyet sehmâkler 12 tıururlar. Bu şahsuñ

cesedini şaklarlar. Bizi gördiler, bize kaşd itdiler. Ol dem bu 'ifrit birer bunduk anlara atdı: 13 Hak emri-y-ile başlarını kaldurmuş-iken aşağı kodılar, sâkin oldılar. Andan 'ifrit ilerü yürüdü, ol şahşun 14 barmağındağı yüzüğü çekdi, hemân-dem bir 'amüd gibi yılan peydâ oldu. 'ifrit yüzine bir dem urdı. 'ifrit düşdi, bî-ğuş oldu. 15 Ben çün anı ol hâlde gördüm; 'ahd öğüme düşdi. Bir bunduka üstine bıraktım. Öği geldi, eyitdi: Hâ ben 16 seni bu gün-içün şaklardım. Ahşenet yoldaşlık eyledün. Ben-dağı 'özüüm dileyem didi. Ammâ bunu bil ki bu şahş Süleymân 17 Peygamber'dür, kaşdum oldur ki, yüzüğü kırtaram; 'âlemün pâdişahlığı baña müyesser ola didi. Gönülümde ben eyitdüm: 18 tatalum ki, yüzüğü kırtardun; mülk saña n'ite, müyesser olısar ki Süleymân *ومبلى ملكا لا ينغى لا حدى بعدى* 19 dimişdür. Du'â-yı nebî hod makbûldür didüm. Andan 'ifrit ikinci kez girü yüzüğe vardı. Yüzüğe yukaduklayın ol yılan 20 girü aña evvelki dem gibi bir dem urdı. 'ifrit düşdi, bî-ğuş oldu. Girü ben bunduka-y-ila kaldurdum. 'Aklı geldi, baña 21 âferin okıdı ve eyitdi: İ dost-ı medenî, Hakk'ın üzerime vâcib oldu, yüzüğü alursam pâdişahlığa yitürem didi. Üçüncü 22 nevbet girü yüzüğe kaşd itdi, çekdi. Barmağın yöresine çıkardı, hemân lahza ol yılan girü bir dem urdı 'ifrit'ün 23 yüzine. Ol demden 'ifrit öldi yoğ-öldi. Yâ emirül-mü'minin, 'ifrit'ün öldüğün göricek korkdum, üstüme

135a 1 lerze ve şa'ka düşdi, ol dem ol yılan baña söyledi, eyitdi: Yâ medenî, gördün mi bu mel'ünü, bu 'ifriti n'eyledüm didi. Eger sen 2 Ümmet-i Muhammed olmayadun saña, dağı görürdün, n'iderdüm didi. Ben eyitdüm: İ âferide-i Hudâ, be-hürmet-i Muhammed baña di ki, ne kişisin? 3 Ben hergiz bu şekilde ferr ü zib-ile yılan gördüğüm yokdur didüm. Eyitdi: Tañrı firîstelerinden bir firîsteyem ki Tañrı beni bu 4 nebünün cesedin beklemege komışdur; kıyâmete-degin bu mülk bunun mülkidür. Hiç kimsenün mülki olacak degül 5 ve bu yüzüğü bu barmağdan kimse alacak degül. Ben eyitdüm: Bu beni bunda getüren 'ifrit ne-kışidür didüm. Böyle olmayacak 6 işe şüru' eylemiş didüm. Eyitdi: Bular yidi 'ifrit-idiler, Süleymân'a 'asî-y-idiler, Süleymân buları kahr bendine 7 koymış-ıdı, Süleymân vefâtında halâş bulaldan berü buların gözleri, gönülleri, fikrleri, sevdiâları, yüzüğü hâsıl idüp biribirin 8 öldürüp biri kalmag-ıdı. Bu rencde altısı öldiler, nevbet bunun idi. Bu dağı başına degelden berü diklendi, yoldaşlarına kavışdı, 9 ayruk bu dahmenün kimse üşendürücisi kalmadı didi. Ben eyitdüm: Ol Tañrı hakkı ki saña bu kudreti

virdi, yol göster. 10 Bu yirden cânımı alayın çıkarayın didüm. Eyitdi: Var şol 'ifritün yüzüğini al. Ol saña delil yiter. Bileñde olsun. Uş 11 bu yaña ki gidersin, ol 'ifritün evine uğrarsın, 'ifritün senünle müşâdağatın söylersin. Yüzüğü 12 gösterirsin, seni hoş görürler, Ri'âyet iderler, nesne dimezler. Belki 'ifrit kerâmetine seni 'ifrit vâ'desine 13 yitürürler. Yüzüksüz varurşañ, ne gümân ki seni yitirürler. Andan girü şol bunduğalardan bileñe bir kaç bunduğa al, 14 çıkarırken bulduğun mekkâre'i def idesin didi. Ben âferin okıdum, 'ifritün yüzüğün aldum. Bunduğalardan aldum, çıktum, 15 Belâları benâdık-ıla şavdum, yola düşdüm gıtdüm. Giderken bir kuş gördüm, sevdim, katuma geldi. "Evlä 16 leke fe evlä" didi. Temâşâ eyledüm. 'ibret gözi-y-ile bakdum. 'Acab mañlûk gördüm; Andan yola girdüm, gıtdüm; çok 17 ta'abdan-şoñra bir yire vardum ki anda halk var ve anda hüb şüretlü bir hatun gördüm, bir köşkte 18 oturur. Beni gördi, çağırdı, eyitdi: İ âdemî, senün-ile bile olan 'ifrit kanı didi. Ben eyitdüm: Depelediler, 19 öldi. Eyitdi: çün ol işe kaçd itdi, tehdid ve naşihat itseñe didi. Ben eyitdüm: Dahme Süleymân'ın idüğün 20 bilmezdim didüm. Ol hatun eyitdi: Vallâhi ben aña çok naşihat vırdüm, nebiyullahdur, aña ta'arruz itme didüm. 21 işitmedi, elhamdülillâhi ki şöyle oldı. Ben-dağı diklendüm, sen dağı kurtıldıñ. Eger ve'l-'iyâzü bi'l-lâhi ol mel'ûnuñ 22 maqsûdı biteydi, ne ben andan cân kurtarurdum, ne sen didi: Ben eyitdüm: İ Hwoher, ne kişisin ve ol 23 'ifritün nesisin didüm. Eyitdi: işit, saña diyeyin didi, eyitdi: Ben âdemiyem,

195b müsülmânım. Kütüb-i sâbıkada 1 okıdum ki âşir-i zamânda bir peygamber zâhir olısar, adı Muhammed olısar ve anuñ ümmetinden bir kişi bu maqama uğrayırdur. Pes ben 2 niçe müddetdür bu hevâse bu câyi-gâhcüğü bekleyüp muntazır otururam. İmdi ki geldün, baña di: Aduñ nedür, kimün ümmetisin? 3 didi. Ben eyitdüm: Adım Temmim'dür, ümmet-i Muhammed'denem. Eyitdi: Muhammed zinde midür, didi. Ben eyitdüm: Hâk civârına yitişüp-durur didüm. 4 Eyitdi: Ebübekr-i Şiddik diri midür didi. Yok didüm. Eyitdi: 'Ömer ve 'Osman ve 'Ali zindeler midür didi. Ben eyitdüm: Gıtdüğümde zindeler-idi, 5 şimdi hâllerin bilmezem didüm. Ol hatun bu kelecıyı hemân-dem ki işitdi; barmağın kaldırdı: "Lâilâhe illallâhi Muhammedün Rasûlullâhi" 6 didi, andan eyitdi: Bil yâ medenî, bi 'ifrit ki, yoldaşuñdur. Ol 'ifritdür ki seni 'avratuñ tut didüğü vakt tutdı. Bunda 7 getürdi. Budur ki benüm anamı Emrag kızı Ferika'yı 'İsâ

zamânında evden seni kapduğı gibi kapup bunda getürdi. Karnında ben bile 8 gelmişem. Ben bu yirde vücûda geldüm, ammâ âdemiyem. Bu yir halkından degülem didi. Ben eyitdüm: Anâñ bu vakte kalup-durur mı 9 didüm. Eyitdi: Yok, beni toğırdı ve öldi. Uş yanußında medfûnedür didi. Gördüm bir ulu kalıp mermer taşdan 10 yasemişler. Üzerinde yazmışlar ki

ولو دامت الدنيا ودام نعيمها لكان رسول الله حيا مخلدا

Bu beyti 11 okıdumsa akladum. Ol kişi dañı akladı. Muhammed firâkına yüregini tağladı. Andan ben eyitdüm: İ Hwoher, müddetdür ki 12 hanümândan dürâm; sad hezâr mihnet üstümden geçdi. İşbu makâmdan halâs ümidi var midur didüm. Ol hatun-kişi 13 eyitdi: Göñlüñ hoş tut ki ol Muhammed kerâmetine senüñ tedbirüñi ideyim didi ve çäre ve tedbir didüğüm budur 14 ki 'İfrîtüñ yüzüğini barmagüña geçüresin, tura; kimseye virmeyesin. 'İfrîtüñ uş bunda çok yârânları vardır. 15 Anlaruñ birine diyem, seni ilede, evüñde kıya. Velâkin o yüzük ucından hiç 'İfrîtüñ saña elemi degmeye. 16 eved makâmuna varduğunlayın yüzüğü baña, bileñe varan kişi-y-ile viribi didi. Andan eyitdi: Ravza-i Mukâdese'ye varduğda 17 Rasûlullah zerihına karşı turup benden Rasûlullah'a selâm it didi. Emirü'l-mü'minîn 'Ömer'e andan 'Ali'ye, cümle 18 yârân- lara selâm degür didi. Ben eyitdüm: Aduñı bilmezem didüm. Eyitdi: Şerâyil, Duñter-i Ferîka'dur adum didi. Söz bu yire yitdükde 19 'Ömer ve 'Ali ve şahâbe "ve 'aleyhe's-selâm" diyüp redd itdiler, âferin okıdılar. Andan çün ol hatun kişi bu tedbiri 20 baña gösterdi; ümid-var oldum. Derhâl bir 'İfrîte çağırdı; gel didi. Bir 'İfrît geldi. Hezâr bar yoldaşum 21 'İfrîtden mel'unter geldüğünleyin elüm eline virdi. Tiz bi gece bunı evine kavışdur didi. Bu saña virdüğü emâneti baña 22 getürivir didi. Derhâl 'İfrît beni omuzına bıraktı, sıçradı. Der-vakt tağlar, deryâlar, ormanlar geçdi. Deryâ-yı muhît 23 ortasında bir tağa yitdük. Anuñ gibi ulu tağ gördüğüm yokdur. Gözüm aña tokınduğunlayın "Lâ ilâhe

136a

illa'llah Muhammedür-Rasûlullah" 1 didüm. Bundan büyük tağ ola mı didüm. 'İfrît bu yire gelicek tırdı, eyitdi: Bu İblis yiridür, ben korkaram ki eger beni bunda göre, 2 beni tuta. Hudâvendigârumuñ yüzüğünü getür, ben dönerem, giderem didi. Virmezlendüm, güc-ile aldı. Beni ol yirde kodı gıtdi. Ben ol 3 tağ katında mütehayyır kaldum. Andan kühuñ bir tarafına bakdum. Bir mağara görindi, ileyinde bir hayme urılmış, ammâ mağara

içinden düttün 4 çıkar. Yalnız çavar, bendler silsileler âvâzı gelür.  
 Heybetden katı korkdum, ammâ gönlüm diler ki hâl ne hâldür  
 bilem ve ol haymede 5 kim var görem; korkarak ilerü yürüdüm.  
 Melik-i cinnî öğretdüğü du'âyı okıdum. Kendüzüme urdum, dağı  
 ilerü yürüdüm. Bakdum, gördüm, her köşede 6 'ifritler otururlar.  
 Her biri bir dürlü şürette bir nev' sıfatda baña nesne dimediler.  
 Yürüdüm, dükkelinden zıst, dükkelinden ulu 7 bir 'ifrite ugradum ve  
 bir pîr gördüm. Pil hortumı gibi hortum aşmış ve deve tudağı gibi  
 tudağ aşmış, toñuz dişi gibi 8 dişler çıkarmış ra'ed gibi gümrer.  
 Beni gördi, katına okıdı, Vardum, eyitdi: yâ medenî, korkma,  
 katuma gel didi; korkdum, varmadum. 9 Kaçdum, ilerü yürüdüm,  
 bir ağaç gördüm, 'azım, ulu, ol kadar budacağı, yaprağı var ki, iki  
 meydân yire gölge biragur. Ol ağaç dibinde oturdum. 10 Anda bir  
 dîv dağı gördüm. Başdan ayağa degin zencîr-ile muhkem  
 şarmışlar. Bir gözi kızıl, bir gözi gök ve gözlerinüñ çevresi kan  
 gibi 11 kızıl. Ben anuñ hilkat-i zıstlığında mütehayyir oldum.  
 Nâgâh beni gördi, eyitdi: âdemî misin didi; he'e didüm. Eyitdi:  
 Bedbaht 12 âdemîsin didi, eyitdi: Kimüñ ümmetindensin didi.  
 Ben eyitdüm: Muhammed-i Muştafa 'Aleyhi's-selâtü ve's-selâm  
 ümmetindenem didüm. Eyitdi: 13 Muhammed dünyaya viribinildi  
 mi didi. Ben eyitdüm: Viribidiler-idiler didüm. Eyitdi: N'eyledi  
 didi. Ben eyitdüm: Tebliğ-i risâlet itdi, şerî'at izhâr 14 itdi. Halk-ı  
 'âlemi kendüye mu'tî' eyledi, didüm. Eyitdi: Bu dem henüz diri  
 midür didi. Ben eyitdüm: Yok, âhirete gitdi didüm. Yâ emîr 15  
 ü'l-mü'minîn, çün ol dîv benden bu kelâmı işitdi, hurrem oldi.  
 Andan eyitdi: Berü gel, senden haber sorayın didi. ilerürek 16  
 vardum. Baña âheste şordı, eyitdi: Ümmet-i Muhammed, dінде ne  
 dirler, ne işlerler didi. Ben eyitdüm: Dîn haqdur, dirler. 17  
 Dâimâ namâz kılurlar, 'ibâdet iderler, didüm. Günde biş-kez ezân  
 okırlar. "Lâ ilâhe illallah, Muhammedü'n-rasûlallahî" dirler didüm.  
 18 Ol mel'ün bu haberi işidicek eridi, ölmege vardı. Andan baña  
 eyitdi: Yâ âdemî çok zahmet çekmişsin, çok 'acab nesne  
 görmüşsin 19 didi. Eyitdi: çeşme-i zegar ne hâldedür didi; nañl-i  
 beysân nicedür didi. Ben eyitdüm: çeşme âbâdândur ve nañl-şîn  
 didüm. Eyitdi: 20 Bî-şek herâb olıserler didi. Andan çeşme-i  
 selvânden şordı; 'imâretdür, didüm. Ol eyitdi: Zemzem batıcak ol  
 dağı batısardur 21 didi. Andan eyitdi: Cihânda fesâd âşikâre olup  
 nâ-hak kan dökilmek, zinâ ve livâta fâş olmak, yalan tanuñluk 22  
 virmek, hamr-ı melâde içmek, 'avratlar ata binmek vâki' oldi mi  
 didi. Ben eyitdüm: Peydâ olup-durur, didüm. Bu soñ cevâbımı 23

işidüp ol bendleri -y- ile zencirler i-y- ile gerindi, sündi, na'ra vurdi. Keennehü turup fesâda segirtmek istedi.

136b

Derhâl 1 gördüm; iki firîşte yeşil tonlu geldiler. Ol mel'ûnuñ yüzine şöyle urdılar, eytdiler: Yâ mel'ûn, epsem ol, henüz vaktuñ 2 degüldür didiler. Yâ emîrül-mü'minîn, ol hâli görüp kaçdum, bir gün bir gece dîflenmedin yürüdüm, bir ulu kaşra irişdüm; 3 Bir kerpüci altun, bir kerpüci gümüş, küngüreleri cevâhirden, kapuları gümüşden, ulu kapusına bir zümürüdden kûfl 4 urılmış, üstinde yazılmış ki "Lâ ilâhe illallahü Muhammedün Rasûlullahi, Lâ ilâhe illallahü Âdem safiyyü'llâhi, Lâ ilâhe illallahü İdris 5 refî'u'llâhi, Lâ ilâhe illallahü Nüh neciyyu'llâhi, Lâ ilâhe illallahü İbrâhîm halîlu'llâhi, Lâ ilâhe illallahü İsmâ'îl zebîhu'llâhi, Lâ ilâhe 6 illallahü Ya'küb İsrâîlu'llâhi, Lâ ilâhe illallahü Yûsuf şiddîku'llâhi, Lâ ilâhe illallahü Mûsâ kelîmu'llâhi, Lâ ilâhe 7 illallahü 'İsâ rûhu'llâhi, Lâ ilâhe illallahü Muhammedün habîbu'llâhi." Dağı ol kûfl üzerinde yazılmış ki bu makâma gelüp 8 bu kapuyı açmeğa heves iden gerekdür ki bu adları okıya. Yüzine karşı kapu açıla. Yâ emîrül-mü'minîn, adları okıdum, 9 kapu açıldı, girdüm, köşkler gördüm ki birbirine karşı yapılmış, kapularından perdeler aşılmış, Sündüsden, istebrağdan 10 bir perde götürdüm, içerü girdüm; bir ev gördüm ki büyüklüğü, gîfligi bihadd ü haşr kankı yanına ki bakdum, başsuz gevde 11 ya gevdesüz baş gördüm. Kanlara bulaşmışlar, tamarlarından kanlar ete yürir. Kimi bularuñ yigit, kimi koca; ilerürek yürüdüm, 12 Bir refref gördüm, üstinde çok erenler, avratlar, oğlanlar, düzenler, sündüsden, istebrağdan otururlar. Biri-biri-y-ile söyleşürler, 13 Bir ırmak gördüm; akar, kenârında mâyide konmuş, dürlü dürlü ta'âmilar; çoğdan birez nesne yimedüm-idi. Açlık eseri bende 14 zâhir olmuş-ıdı. Oturdum, ol ta'âmıdan bilâ garâmetin hoş yidüm. Bir gün gözüm bir dihlize tûş oldu; kızıl altundan, 15 içinde bir ejdehá yatur, uyur. Hikmet 'azâmet büyük. Yâ emîrül-mü'minîn, aña nazar eyledüm, gördüm; alnında yazılmış ki "Lâ ilâhe 16 illallah Muhammedür-rasûlullahi". Ol-dem korkdum, kaçdum. Evden taşra çıkdum; çıkduğumlayın kapu yapıldı, kûfl uruldi. 17 Ben yürimek ardınca oldum. Giderken iki süvâre ugradum. Şakalsuzlar, pâkizeler, hüb sûretlüler, heybetlüler, 18 siyâsetlüler atlarınıñ rengi gülgün, tonları yeşil, imâmeleri yeşil, atları ayağı basduğı yir yişerür. Alınlarından 19 nür tamlar. Atlarını ivmek-ile yürütdiler. Ben anları gördüm. Kaşruñ işlerin şandum. Baña kaçıyalar didüm, çün katuma geldiler, 20 selâm



virdüm, cevâb virdiler, eyitdiler: Yâ medenî, korkma, bize di ki, kandan gelürsün? Ben eyitdüm: işbu evden gelürem 21 didüm. Kəsri temâşa itdün mi, 'acâyibini gördün mi didiler. He'e gördüm didüm. Eyitdiler: Kapular yüzine karşı açıldılar mı, didiler. 22 Açıldılar didüm. Eyitdiler: Ne ümizlü yâ medenî, senün cânun ki ol yire varduñ, Hâk Ta'âlâ, ol yire varanı tamuya 23 koymaz didiler. Andan eyitdiler: Sen Medine'den mi yitdün didiler.

137a He'e didüm; eyitdiler: Göñlüñi hoş tut ki ferec karıbdür 1 didiler. Yüri, yolda kişi bulursın ki seni maķşada ve murâda yitirür. Ol kişiye bizden selâm degür, dostun 'Abdullah, 2 ve muhibbün 'Abdullah du'â ve şenâ degürürler di didiler. çün anlardan geçdüm, bir gice gündüz yol yüridüm. Bir hûb 3 rü yigit gördüm ki namâz kılar; şabr eyledüm; namâzı kıldı. Andan selâm virdüm, cevâb virdi, eyitdi: Medîne'den yavu varan 4 sen misin didi. He'e didüm. Eyitdi: Yüri yolda kişi bulursın ki, saña yol göstere didi. Andan-dañı geçdüm. Bir gice gündüz 5 yüridüm, bir 'imâmelü kehl hoş şekli kişi gördüm. Yöresine ded ü dâm cem' olmışlar. Tañri'ya kullık 6 ve 'ibâdet iderler. Selâm virdüm, selâmum red eyledi, eyitdi: Medîne'den giden yitük sen misin didi. He'e didüm, eyitdi: 7 ilerü yüri, kişi bulasın, saña yol göstere didi. Ol yirden girü bir gice bir gündüz yüridüm, bir mürgizâre yitişdüm. 8 Ol mürgizârda bir mihrâb düzmişler. Mihrâbuñ yöresinde yazmışlar ki "Lâ ilâhe illallahü Muhammedü'n-rasülullahi" ve ol mihrâbda 9 bir kişi tâze yaşlı hûb sûret namâz kılar. Namâz kılınca turdum, andan geldüm, selâm virdüm, cevâb virdi, 10 eyitdi: Merhabâ yâ Medenî, sen misin ki Medîne-i Muştafâ-i Muhammed'den "'Aleyhi's-şalâtü ve's-selâmü" yitdün. Eyitdüm: He'e didüm. 11 Ol mısın ki seni yir altında esir itdiler idi. He'e didüm. Eyitdi: 'Acab-idi ki anlarun elinden kurtıldun didi. Andan beni katına 12 okıdı; yanına vardum ol sûreti, ol sîreti ta'accüb itdüm. Baña bir etmek vir didüm. Andan elezz 'ömrümce ta'âm 13 görmedüm. Andan şusadum, şu istedüm. çeşme'i baña gösteri-virdi. Vardum, gördüm; bir hûb biñardur; buzdan 14 sovuķ, südden ak, baldan tatlı, müşden kokuķu; içdüm, âbdest aldum, girü geldüm. Anun-ıla namâz kıldum. 15 Üç gün anun-ıla oldum. Baña eyitdi: Yi, iç melül olma; işbu yakında saña feth olur didi. Andan önüme bir balık 16 kodı, eyitdi: Cihânda her ne hoşlık var-ısa bu balıkda mevcuddur didi. çün ol balığı yidüm. Dünyâ ni'metlerinden 17 tama'ı kodum; çün, dördinci gün oldı-sa ol cüvân-ı muşallî baña eyitdi: Yâ Medenî,

işbu karşındaki acâyibi görmez misin 18 didi. Belî, didüm. Bakdum bir tağ gördüm. Ayruk nesne 'acab diyeceklerin görmedüm. Ol-dem baña eyitdi: Ol 19 tağın ardında bir ova var. Ak topraklı ol yire Adem irişüp-durur Adem'den berü adem anda varmadı, varacak 20 degül. Meger bir kişi varacakdur, ademilerden ki ümmet-i Muhammed ola; imdi, şayed sen ol kişi olasın , varup ol 21 şahrâyı temâşa itmek gereksin, didi. Var teferrüçlen, girü katuma gel. Senüñ-ile dağı işüm vardur didi; tırdum, 22 ya emirü'l-mü'minin, ol tağ şaru. Yürüdüm, çün tağın zirvesine çıkdum, bir vâdî gördüm; mürğizârî hoş 23 ve hürrem gördüm. Bihîşt-i 'Aden'den haber virür. Ol mürğizârda bir

137b

'avrat gördüm. Dibâ-yı zibâ geymiş, oturur. Başında 1 tâc karşıusunda bir miftâh asılmış, saçı yüzine yayılmış, yüzün yire kırmış, tesbih okır. Ya emirü'l-mü'minin, üç kez selâm virdüm, selânum 2 almadı. Benüm garazum ol-idi, haber soraydum, ben bu endişedeyken bir âvâz işitdüm ki "ya za'if, geldüğün yola girü dön" didi. 3 Korkdum, döndüm, şahib-i mürğizâr katına vardum. Elin yüregüme kodı; avkürdi, korkma, ol sen varduğunu yire kimse 4 vardığı yokdur didi. Ben eyitdüm: Seni, beni yareden Teâri hakkı dağı peygamberler hürmeti işbu gördüğümler nelerdür, baña eyidi 5 vir. Kendüzünü dağı kimsin baña diyü-vir bileyin didüm; çün ol cüvân sevkendi, işitdi, eyitdi: imdi kulak tut 6 kamusını saña şerh ideyim didi. Ol mürğizârdeki gördüğün 'avrat dünyâ-y-ıdı. Ol mürğ-i muhatat anuñ habâyılı, 7 esbâbidur. Ol mürğizârdağı eşek cessâsedür ki âhir zamânda Deccâl-ıla belürse gerek. Ol 'ibâdet iden 'âbid 8 ki gördüñ 'İsâ Peygamber'ün "Aleyhi's-selâm" havârisindendür. Mu'ammer olup-durur, şol yirde 'ibâdete meşgüldür ve 9 ol 'ifritler ki gördüñ Süleymân'a "Aleyhi's-selâm" 'âşî olanlardandur. Ol yılan ki senüñ-ile söyleşdi, 10 firîştedür ki Hak Ta'âlâ anı Süleymân üzerine nakib kırmışdur, şaklar. Ol saña "evlâke fe evlâ" diyen 11 bir cinnî idi ki ol makamda sâkin-idi, ol köca ki hortumu var-ıdı. Ağzından od ışılardı ve senüñ-ile 12 söyleşdi. İblis-i Le'indür, anı firîştelere ol vâkt zencire çeküp-dururlar-ıdı ki, mâh-ı Ramazân-ıdı ve ol şahş ki 13 gök gözlü-y-ıdı. Ağaç dibinde bağı-y-ıdı, sen andan korkdun. Ol senden haberler şordı, Deccâl'dur, dünyâya çıkacağı vâktı 14 şorar ve ol kaşr ki bir kerpüci altın bir kerpüci gümüş bihişt-ıdı ve ol iki gördüğün yigitler biri Cebra'îl 15 ve biri Mikâil-ıdı ve ol ağzına minkârın kıyan kuş bir firîşteh idi, gümrâhları ri'âyet iderdi ve ol 16 pîr ki yöresinde ded ü dâm var-

idi. Namâz kılurlar-ıdı, İlyâs peygamber-idi ve ben olam ki âb-ı hayâtı Tañrı baña rûzi kıldı, Hızır'am didi. 17 Yılda bir kez anuñ-ıla Ebû Kubeys tağında bulşuruz, biribirimizün başın kazıruz didi. Yâ emirü'l-mü'minin, çün ahvâli Hızır'dan 18 işitdüm, ağladum. Hızır eyitdi: Yâ Medenî, göñlüñ diler ki ehlüñe, 'iyâlüñe varasın, yüzlerin göresin didi. Ben eyitdüm: He'e 19 yâ Nebi-y-allâhi didüm. Eyitdi: Bilür misin, bundan Medîne'ye ne miqdâr yoldur didi. Eyitdüm: Yok didüm. Eyitdi: Yetmiş üç yıllık yoldur didi. Yâ 20 emirü'l-mü'minin, bu sözi işitdüm dañı bedter ağladum. Bi'l-külliye vațana gelmekden ümidümi kesdüm. Hızır eyitdi: Aqlama, 21 neye ağlarsın, uş tiz evüñe varursın didi. Andan eyitdi: Gel hikâyetüñi baña tamâm söyle, aña göre kayduñ göreyüm didi. Ağâz 22 itdüm, evvelden sergüzeştümi huzürında söyledüm. Aña geldüm ki, ol bir müsülmân cinnî beni 'ifrite işmerladuğında 23 bir du'â öğretti-y-idi. Okıdum, kamu hâlüme muṭṭalı' oldı. Andan baña istimâlet virdi. Ol uzun mesâfeti bu

138a gice geç. Evüñde 1 yat, yarın şubh namâzın mescidde 'Ömer-ile kıl, dañı n'istersin didi. Sevindüm, nâgâh gökyüzünden bir bulıt geçdi; faşih âvâz-ıla 2 Hızır'a çağırđı: "Es-selâmü'aleyke yâ veli-y-üllah!" hiç hâcetüñ var mıdur, didi. Hızır eyitdi: Kankı nâhiyete gidersin didi. Fulan nâhiyete 3 giderin didi. Hızır eyitdi: rahmete yoksa 'azâba. eyitdi: 'azâba. eyitdi: E'üzübi'llah, yüri gitgil. Benüm senüñ kaṭuñda hâcetüm yokdur" 4 didi. Andan-şoñra bir bulıt dañı geldi, iki firışteh bilesinde mü'ekkeller yazılmış, ol bulıtta ki "Lâ ilâhe illallahü Muhammedün- 5 rasüllullahi"; bu heybet-ile Hızır'uñ üstine geldi, ṭurđı. Selâm virdi, eyitdi: Yâ nebi-y-allâhi, hâcetüñ var mıdur didi. Hızır şordı: 6 Kankı yaña teveccüh didi, eyitdi: Medîne-i Rasüllah'a giderem didi. eyitdi: Rahmete mi 'azâba mı? bulıt eyitdi: Rahmete giderem didi. Hızır 7 eyitdi: Kaṭuma gel, didi. Bulıt Hızır kaṭına geldi. Hızır eyitdi: Hâcetüm kaṭuñda oldur ki, iş bunda bir Medenî kişi vardır. 8 Bunca yıldur ki âvâre vü sergerdândur, çok zahmet aña yitişmişdür. Anı benüm göñlüm-içün bileñe al git. Hem bu gice 9 ḥânümânına kavışdur, va'demüze ḥilâf olmasun didi. Bulıt teḳabbül itdi. Andan Hızır'-ıla esenleşdük, mübârek eli-y-ile benüm elüme 10 yapışdı. Bulıda işmerladı, andan yönümi Hızır'a döndüm. Azık gerek didüm; yiyecek mi istersin didi. Yok didüm. Du'â isterem ki öğrenem 11 okıyacak Haḳ kaṭında muḳarreb olam didüm. Eyitdi: Yâ Medenî, saña bir du'â isterem ki öğredeyüm ki okıduğunda dükeli gamdan kurtulsın ve 12 dañı dükeli işlerüñ oña. Yavuz

gözlerden ve pâdişâhlar hışmından ve kazâlardan, belâlerden  
emin olasın didi. 13

دعا ترفع بلا اللهم انى اسالك الذى انشق به القمر وابرم الا حرو اسبل الستر و انزل القطر و  
اعنوشب البر و زخر البحر ونور البدر وخصن بالذكر محمد صلى الله عليه وسلم واسالك باسمك  
الذى فتق الا عيد وانطق الا لسن ونطق الا رضين اللهم تمنعنى بما رزقتنى ولا تنقضى رزقتنى ولا  
تنقضى ما امرتنى واعصنى ما نهيتنى ولا تكلفنى طلب ما حرمتنى ولا تحرضنى طاعتك واستمعطنى  
فيما يرزقك هنى وقونى على طاعتك ابدًا ما ابقيتنى وبارك لى فيما آتيتنى واستجب دعائى كما وعدتنى  
وارحمنى اذا ما توفيتنى وفى زمره محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم فاخبرنى وفى شفاعته فار-  
خلى من وجهه يوم القيامة لا تحرضنى وفى ظل عرشك فاظلمنى وفى جوارك فاسكنى ومن الشيطان  
الرجيم فاسترنى ومن معاصيك وعلى التقوى تقونى وذكرك فالهينى ومن ورة جنك فاجعلنى وفى  
ولا تخلفنى واسعدنى ولا تنقضى وآتى فى الدنيا حسنة وتنى وذكرك فالهينى رحمتك عذاب القبر  
وعذاب النار برحمتك يا ارحم الراحمين

Yâ emire'l-mü'minin, çün Hızır 'Aleyhisselâm bu du'âyı baña  
öğretti. Bulut beni götürdi, hevâya ağdı. Ben mütevâlî 23 dirdüm  
ki "Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-'aliyyi'l-'ezîm yâ radde  
küllü garîbin ruddeni ilâ ehli ve veledi" Yâ emîrül-mü'minin

138b

1 hâli ki ben bu kelimâti okıdum ve âhırına yitişdü. Gözüm  
açdum, kendüzümü evümün bâmindâ buldum; çün bâmdan eve  
indüm; işbu 2 enşâriyi gördüm ki benümle söz kelecî eyler ve bu  
'avrat inkâr kelecîsin söyler. Hâlüm budur ki didüm, imdi görüñ.  
3 Heğ kimün elindedür didi, çün emîrül-mü'minin 'Ömer, andan  
'Alî ve şâhâbe bu kelimâti işitdiler, eyitdiler; Heğ Temmîm 4  
elindedür didiler. Andan 'Ömer eyitdi: Yâ Temmîm, cinnilerün  
ta'âmı nedür, didi; tonları, giyesileri nice olur, didi; şüretleri  
nice olur, 5 didi, Temmîm eyitdi: Ademiler evlerinde yimek-içün  
şakladıkları bismillah-ile tutup kapmasalar, anlarıñ büki olur ve  
cünüb kişiler ve bî-namâzlar 6 ellerin ta'âma şunsalar, ol ta'âm

dağı anlarıñ büküdür. Yiyecekleri bu nesnelere dendir. Giyecekleri ak olur, kızıl 7 olur. Ba'zısı yün geyür. Mezbelelerden, külhanlardan, vîrânelerden divşürdükleri nesnelere tavalarına yidürürler. Bizüm 8 tavalarımız tersi koyunlarına virürler. Biz etin yimedüğümüz kemükler, anlarıñ basturması olur; isüz yirler, hâli hammâmlar anlarıñ 9 teferrücgâhı olur. Yağşı kokıyı severler, bağı kapular, boş evler, bînarlar, kârizler, anlarıñ yiri olur, dağı bularıñ ba'zısı 10 müsülmânlar olurlar, pâk-dîn olurlar, tonları pâkize olur; sofiyâne hırka geyürler ve içlerinde şerî'at 11 ve kâdî ve muhtesib ve namâz ve rûze ve Kur'an okımak, ezân ve cemâ'at cümle müsülmânlik erkânı vardır ve hemîşe 12 kâfirler-ile gazâ iderler. Her bir cinnînün âdemîlerden bir hem-zâdı vardır. Yâ emîre'l-mü'mînîn ve yâ cemâ'at, zinhâr evlerünüzü arı 13 tutuñ. Süpründüyi çıkaruñ, eve tütsü viruñ; tırnakı, kalem yonçasını, yumurda kabını yol üzerine dökmeñ. Koz ağacı dibinde, bînarlar 14 üstinde uymañ. Dünle karañu hammâma, karañu eve, bağı kapuya varmañ. Yabanda yaluñuz yürimeñ. Oğlancuklarıñuzu yaluñuz 15 oynamağa salıvirmeñ; ta'vîzsüz demürsüz olmañ, dünle kimseyi korkıtmañ, tut dimeñ; döşekden yalıncaştırup taşra 16 çıkmañ. Yollar üzerinde, işikler üzerinde turup âbdest almañ. Zinhâr özr görmüşleri, cünübleri, arpa buğday 17 üzerine bakdurmañ. Bakarlarsa bereketi gider. Divlerün, 'ifritlerün uş bu keleciler benden size yadigâr olsun, didi. 18 Ol dem 'Alî Rağıyallahü 'Anh eyitdi: Kâfirlerinün hâli nedür didi. Temmîm eyitdi: Yâ Mevlâyî anlar lâ-havleden bang-i namâzdan, demürden 19 kaçarlar. şîr ve pelenk ve pîl ve kürk ve sek ve (...) \* sûretinde olurlar. ince olurlar, siyah olurlar 20 it kuyruğı gibi kuyruklu olurlar. Başlarında boynuzları olur. Yabanlar, külhanlar, güristânlar, vîrâneler yirleri olur. Yil gibi yürürler, 21 ra'd gibi çigururlar, berk gibi yıldırırlar. çün 'Ömer ve 'Alî ve şahâbe Rağıyallahü 'Anhüm bu kelimâti işitdiler, turdılar. 22 Temmîm ile görüşdiler, 'avratını aña ısumarladılar. iki yüz akça beytül-mâldan harçlık virdiler ve her kişi hallü hâlince "hoş 23 geldün" diyü

139b nesne bile oldılar, 'akıbetgeçdiler. Bu hikâyeti yadigâr l kodılar. Kavâyidi oldur ki, tat dimemek, döşekde nâ-pâk yatmamak, evde süpründü komamak, evde yüzerlik düztmet; tırnağı, kalem yonçasını 2 yumurda kabını yola dökmemek, koz

\* Okunamadı.

dibinde uyumamak, ıszulukda yalunuz yürimemek, oğlançukları sakınmak, ta'vîzsüz 3 olmamak, döşekden yalnızca kalkmamak, işige yol üstüne şu dökmemek, nâ-pâki ta'âma bakdurmamak, du'â ve tesbih okımak...

## 28. HİKAYE

### Ez An Den-i Zen-i 'Âm ve Hâbîb-i Atfâr-ı Câdû ve Dufter

- 139a 6 Aĥbâriler şöyle nakleydiler ki bir gün İbn-i 'Abbâş Radıyallahü 'Anhı meclis eyledi ve ĥalkı Ĥudâ'ya okıdı. Va'z itdi, fârig olduğından 7 soñra gördi ki, bir kişi mescide girdi. Uzun boylu, çirkin sevâdlu, yarıtuĥ yüzlü. İbn-i 'Abbâş ol kişiyi katına okıdı; ne kişisin, neden 8 bu şıfatlusın didi. Ol kişi eyitdi: Yâ İbn-i 'Ammi'r-rasül, sergüzeştüm uzundur ve 'acabdur, didüğüm takdirce inanacaĥlayın degüldür 9 didi. İbn-i 'Abbâş eyitdi: ĥâlünü söyle, va'zuñ sıdkuña delıldür, didi. Ol dem ol kişi eyitdi: Bil ve âgâĥ ol ki, benüm atam mükâri-y-idi. 10 Develer ifledürdi, Tañrı virdügi ni'meti var-ıdı. Ben toĥıcaĥ adum Dükeyn kodı. Atam adı 'Amir İbn-i Tufeyl-idi; çün ulaldum, atam 11 pişesin tutdum; mükârilik itdüm. Ol yaña, bu yaña yüridüm. Andan atam öldi, anam-ıla ben kaldum. Üç katar deve işletdüm. 12 Deve oĥlanları tutdum, ni'metüm çok oldı. Mükârikerüñ sâlâri oldum. Bir gün develeri, deve oĥlanları-y-ıla işe göndermiş-idüm. 13 Benüm katumda bir kaç deve kalmış-ıdı. Gice evde yaturdum, katumda anam var-ıdı. Ayrık kimse yoĥ-ıdı; gicenüñ bir bahşı geçdükte kulaĥuma 14 bir ün dokındı. Teşre çıĥdum, kimsin didüm, eyitdi: Baña Dükeyn Bin 'Amir-i Sârübâni gerekdür, didi. Katına vardum, gördüm, bir ĥûb 15 yigiddür. Silâĥlu, altun kemerlü, atlu, baña eyitdi: Dükeyn sen misin didi. He'e benem didüm, eyitdi: Baña iki deve getür, kirañı hemîn sâ'at 16 al, gel gidelüm didi. Otuz mişkâl altun elüme şundi, eyitdi: Maĥâma gelicek bu kadar daĥı virem didi. Ben ol yigidi 17 ol şalâbet-ile gördüm, korĥdum. Ammâ altuna baĥdum. Ben otuz dînâra otuz

deveyi virürem. Bu iki deve ister, didüm; râzî oldum. 18 Eyitdi: Tîz iki deveyi ikişer garârı-y-ıla çek berü gidelüm, didi. Anam katına girdüm, hikâyeti didüm. Anam eyitdi: İ piser dün içinde 19 niçe gidersin, var cevâbın vir. İrte olıcağ oğlan bulasın, gönderesin didi. Dükeyn eyitdi: Bu kadar altını bir yılda kazanamazam, didüm. 20 tırdum; tonum geydüm, anam sözine muqayyed olmadum. İki deve çıkardum, garârlar-ıla ol kişünün önince gitdüm, iverek 21 yürürdi. Ben dağı deveyi yildürürdüm. İki gece iki gün yürüdük; tağlar, dereler geçdük; üçüncü gece bir tağ katına varduk kim 22 'azım-idi ve yüksek-idi. Kuş üstine çıkup uçmazdı. Ol maqamda ol yigit baña eyitdi: Korkma, develerüni bunda 23 oturdu ko, hem sen develerüfiden ayrılma. Şen varuram, dün yarusından - soñra saña gelem, didi.

139b Sen yirüñden deprenme, didi. 1 Ben yıl şol tağ başına çıkaram, işüm var; görürem, andan tîz katına gelürem didi. Bakaram tağ yüksek depesine göz irmez 2 içi tolu yırtıcı canavarlar, añ kanda çıkıla, ya anda varan canavardan nite kurtıla didü a. 'Aciz ve melül, korku-y-ıla oturdum, her 3 taraftan hârâmi hücum ide şandum ve çün gicenün iki bahşı geçdi, gördüm; atlu geldi, baña eyitdi: Develerüñ dizlerin bağla 4 otursunlar. Sen berü gel, didi. Develeri berkitdüm; korkarak, ditreyürek anuñ katına vardum. Gördüm ki, çuvala bir nesne 5 koymış, güneş gibi yıldırır. Baña virdi, eyitdi: Deveyi berkit, gidelüm didi. Develeri aldum, ol yigidüñ ardınca gitdüm, 6 tağ dibine dek gitdük. Anda varıcağ baña eyitdi: Develeri bunda ko, sen var girürek yirde tur didi. İrağırak gitdüm, göñlüm 7 katı korkdı, muztarib oldum. Ol dem anı işitdüm ki, ol yigit söyler, eydür: Eyle mi n'itdügüñ bilir misin, hemin-dem seni 8 pâre pâre iderem dir. Ben uğrılayın irakdan ay aydınında gözetdüm; çuvaldan bir kız çıkardı; ay gibi, kadd ü bälâ, mänend-i serv-i 9 revân, dükisü rü? kendi müşkin-bü sıfatlu bir kız çuvaldan çıkardı, söğdi, azarladı ve ol mâh-rüy, "zinhâr 10 zinhâr" didi, feryâd itdi; çäre olmadı. Ol yigit kılıç çekdi, ol kızı pâre pâre eyledi. Elli yirde zahm urdı. Gördi ki öldi 11 zer ü ziveri-y-le bir çukura bıraktı, üstine toprak örtti, kodı. Benüm katuma geldi, beni lertzân ve giryân gördi, kaşdı, yüzüme 12 bir tabanca vurdı; şandum ki başuma taş düşdi, bihüş oldum, düşdüm; şabâha dek kendüzüme gelmedüm; çün seher oldı, 13 yilcigez deprendi, uyandum, 'aqlum geldi, tırdum. Dört yaña bakdum, ol yigitden nişân görmedüm. Develerüni gördüm, yirlerinde 14 tururlar. Katı melül oldum, tırdum. Develerüñ

çulın, nesin düzdüm. Diledüm ki eve gidem. Ben eyitdüm: Hele şol zer ü ziveri alup 15 gideyin didüm. Bu niyyet üzerinevardum; sini açdum, ol mâh-rûhı toprak altından çıkardum; gördüm ramakı var. Esirgedüm, başından 16 yüzinden toprağı giderdüm, şu getürdüm, kanını, kokını giderdüm, yudum. Zağmlarını elümden geldükce bağladum, kolumda 17 götürdüm; tıybum vardı, burnına tutdüm; azacuk gözün açdı, beni gördi. Ben eyitdüm: Göñlüñ hoş tut, düşmenüñ degülem 18 benden saña hiç elem gelmez didüm. Eyitdi: İ cânım, baña şefkat eyle, merhamet eyle. Ta Hıudâ saña menhamet eyleye didi. 19 ben aña istimâlet virdüm. Göñli hoş oldı, eyitdi: Tizcek beni bu yirden götürmek ardınca ol, didi. Cübbe 20 çıkardum, geydürdüm. Başına külâh kodum, bir deveye anâ bindürdüm; şardum, şarmaladum. Bir deveye ben bindüm, gıtdük. 21 Evüme getürdüm; mü'temed cerrâh getürdüm, zağmlarını timârladı. Az rüzigârda sağ oldı. Hezâr ber evvelki hâlınden 22 yig oldı. Hezâr cân ü dil-ile aña 'aşık oldum. Nem var-ısa nazarında kodum; şeb ü rüz hızmetinde oldum. Her ne 23 arzısı var-ısa bulurdum, üzerine olurdu ve her gâh ki ol

140a

yigidüñ hâlındenbunuñ-ıla mu'âmelesinden sorardum. 1 Baña kağırdı, eydürdi ki bu nesne'i bilmek senüñ maşşüduñ degüldür ki nâfu'ñ ola. Ammâ bin gice gündüz ol işüñ 2 gavrını bulmağa heves-idüm. Bir gün bir hoş vaktde bulınduk. Bâzi ve neşât ve gönül hoşlığı olduqça ol 3 ahvâl öğüme düşdi. Kıza tolaşdum, züd oldum, yapışdum, yalvardum yakardum andlar virdüm ol hâli bana di didüm 4 Eyitdi: N'ola bu işden geçsen ok söylemesen didi Ben haris oldum, elin ayağın öpdüm. İ cancağazum, söyle işideyin 5 didüm. Eyitdi: Korkaram ki hikâyeti işidecek olursan senün dağı benden yüzüñ döne, Bayağı 'azâbdan beter 'azâba düşem didi. 6 Ben eyitdüm: Ben 'âlemi senün-ile görürem, bana ol olmasun ki bir nefes sensüz olam didüm. Eyitdi: Ben dilemezdüm ki, 7 kendüzimi senün katunda rüsvâ idem, nâmüsümü, hürmetümü şıyam; çün göñlüñ şöyle diler ki rüsvây olam. Bil ki, ol 8 seni kirâye tutan yigidüñ 'aminüsi kızıyam ve ol benüm halâlüm-idi. Hüb yigitdür, eyü yigitdür, gördüğünleyn 9 serverdür, merdânedür, dilâverdür, büzürg-zâde-i Arab'dur, ni'met issidür. Beni severdi, ben dağı ani severdüm, bir dem 10 biri-birimüzden ihtiyâr-ıla ayru olmazduk. Adı 'Amir'dür, Beni Tay'dandur. Her gün şikâre varurdu. Temâşa iderdi. 11 Beni gâyet sevdiğinden şıkar-gâha iletirdi; anda kaşr



yasadı. Sâkin oldum, kenizekler, hâdimler, dâyeler, 12 benüm  
 üstüme nigâhbân kodı. Her ne ki 'âlemde var-ısa ni'metden,  
 çarbdan, şirînden, turşdan ol kaşrda 13 hâzır kılurdu. Bu 'Amir  
 hen gün şikâra varurdu, gelürdi. Dîdârundan hurrem olurdu. Ben-  
 dahı anuñ dîdârundan 14 hurrem olurdu. Bir müddet bu hâlet  
 istimrâr bulduğundan soñra bir gün ittifâk 'Amir ava gitdi. Ben  
 köşk 15 tamına çıkup teferrüçlendüm, sahrâya bakdum, gördüm,  
 yaban yolından bir kör ve zîst er gaytâna beñzer yigrenci 16  
 koca eşege binmiş, gelür. Geldi, geldi, kaşr kapusunda kondı ve  
 eşek üstinden şundı, bir torba aldı, 17 öninde kodı, tudağın  
 depretdi. Bir nesne okıdı, benüm bir hâdimüm var-ıdı, eyitdi: Ni-  
 kişisin? Bu yirde niçün konduñ? tur, 18 git. Bu evüñ issi seni bu  
 yirde görürse, seni nîst ider didi. Ol pîr eyitdi: Merd-i 'Attâr'am,  
 işüm oldur ki 19 'âlemi gezem; ulular, pâdişâhlar evine varam;  
 'ıtr şatam, hizmet eyleyem, hatunlar-ıla, pâdişâhlar-ıla bilişem  
 didi. 20 Latîf nâfeler, Hötanî, nazûk udlar, kımârı hûb, maştakî-i  
 Rûmî, hûb hınnâ-yı Mısırî getürdüm, hatuna eyit, 21 ragbeti var-  
 ısa şatun alsun, ucuz virürem didi. Dndan torbaya el urdu. Bir nâfe  
 çıkardı, efsün okıdı. 22 Üstüne urdu, hâdimüñ eline virdi. Bizüm  
 bu hatuna armağanımız olsun didi. Hâdim yüğüürü katuma  
 çıkıdı, ol 23 nâfe'i elüme şundı, koğusu ki meşemmuma yitişdi.  
 Tenümde bir od belürdi; sabrum, arâmum kalmadı.

140b

Hâdime eyitdüm, ol 1 'attârı katuma getür, anuñ-ıla bâzâr idelüm  
 didüm; çün 'attârı katuma getürdi. Gördüm: Bunuñ şüreti bayağı  
 gördüğüm şüret 2 degül. Gözüme yigit göründi. Derhâl göñlüm  
 buña aklı, 'Attâr'a eyitdüm: Bu müşkden dahı müşküñ var mıdur,  
 didüm. 3 Vardur didi ve bir nesne okıdı. Üstüme urdu, beni bi'l-  
 külliye kendüye dönderdi; şöyle oldum ki, ne 4 erüm ögame  
 düşer, ne köşk öğüme düşer, ne nâm ü neng öğüme düşer. Bu  
 eşnâda dâye geldi. 5 Beni ol 'Attâr-ıla söyleşür buldı. Baña kağıdı,  
 eyitdi: Eründen korkmaz mısın ki, bir yâd er-ile, gördüğün yok,  
 küstâhâne 6 söyleşürsün, didi. Ben eyitdüm: İ dâye, ezbehrillâhi  
 epsem ol. Ben işbu eri sevdüm; uş olırın didüm. Dâye 7 baña katı  
 söyliedi, eyitdi: Bir kör iblîs mel'ünüñ ne mağallî ola ki anı  
 sevesin, erünüñ atı toynağından 8 çıkan toz şad-hezâr anuñ  
 kanından yigrekdür didi; çün 'Attâr bu sözi işitdi. Derhâl bir  
 efsün okıdı. 9 Dâye'ye karşı urdu. Dâye hem hâlden hâle döndi.  
 Yüzün baña döndi, eyitdi: Ne dilerseñ it, sen bilürseñ, benüm  
 endişem 10 erüñdendir ve illâ 'âlem lezzetini baña bensüz  
 gerekmez didi. Pes 'Attâr eyitdi: İ hatun bil ki ben cādü kişiyem.

adum 11 "Ceyib-i 'Attâr"dur. 'Älemde bu dem sihr ü efsün bâbında nazîrüm yokdur. Dilersem 'âlemi yakam, biribirine vuram, halkı 12 oda yakam. Siz bu erden endîşe itmeñ kim efsün-ıla andan sizi emîn idem, didi. Ben gâyet şiftelîgümden 13 gözümü, göñlümi, güşümü, hüşümü aña tütüdüm. Hep ol oldum, baña eyitdi: İ cân ü cihân, buyur erüñi 14 nenün gibi kodur, koyını ideyin, dünyâdan eksülsin mi? Ya şil ve mübtelâ olsun mı, ya şuya garķ ya oda harķ 15 olsun mı? Nice sen dirsen eyle ideyim didi. Ben eyitdüm: söyle eyle ki, bizi görsün, bize eli irmesün didüm. 16 'Attâr eyitdi: Revâdur didi. Andan ben elümi boynına bıraktım. Kendüzümü ana virdüm, hurrem oldum. Erüm gelecege 17 yakın baña bir ot virdi, eyitdi: Erüñi gelicek bu nâfe-y-ile katına var. Anı kuç, bu koku dimâgına yiticek bunu kanda 18 bulduñ diyiser, şatun aldum, birez senüñ-içün şakladum. Tâ ki tonuñ altına dütüzem di. Andan od getür, bu virdügüm 19 otı dütüz. Temâsä eyle didi; çün erüm geldi, 'Attâr didüğünü 'amele getürdüm. Hemân-dem ki ol otuñ 20 kokusu erümüñ dimâgına degdi bir zâg oldı. siyâh kuzu gibi köşk içinde talabıdı. Ol yaña 21 bu yaña segirdi, sücidi gibi itdi. Derhâl 'Attâr bir efsün okıdı. Zâg sâkîn oldı. İztirâbını kodı, zâğı bağçaya 22 indürdiler. 'Adet idindi, her gün bağçada ağaçlar budağında gezerdi. Kârni acıcaķ gelürdi, baña karşı ağlardı; 23 te'âmdan bakıye kalandan andan nesnecük yirdi, giri giderdi ve 'Attâr-ıla ben karşıısına

141a

gelürdük. 1 Oynarduk, anuñ bize hiç zaferi yoğ-ıdı; hâl bir yâla degin bu resme geçdi. Ben sâ'at sâ'at ol 'Attâr'a 'ışkum ziyâde 2 olurdı. Her giz erümi sâimazdum ve her gâh ki ol zâg beni göreydi, katuma gelürdi. Yüzün yire sürterdi. Ben anı 3 taş-ıla katumdan kovardum ve ol 'Attâr benden artuķ ev halkına erüm 'Amir sûretinde görünürdi ve erümün 4 bir hemşiresi vad-ıdı. Katâ sûretinde pârsâ ve şâliha ve mestüre-y-ıdı. Namâza ve rûzeye tâ'ati Huza'ya meşgûl-ıdı. Her müddet gelürdi, 5 kardaşını görürdi. 'Adetçe girü geldi, 'Attâr kendüzini kardaşı 'Amir sûretinde gösterdi, anuñ-ıla söz kelecı söyleşdi. Hemişe 6 anı 'Amir şanurdi. Bir yıl tamâm ve dört ay bu hâlün üzerine geçdi. Bir gice ol hemişe namâz kılurdi, evrâd okırdı. Uyķu almış, 7 düşinde buña eydürler: İ gâfil, kardaşuñ 'Amir'den haberün var midur ki şimdi bir yıl dört aydur ki anı cädülig-ıla zâg 8 idüp-dururlar. 'Avrat cädü-y-ıla baş-hoş idüp-durur, zevķ iderler ve kardaşuñ miskîn, ne mürde ne zinde, 'âciz ve dermânde. 9 Niçün anı halâş itmezsin? Aña feryâd irişmezsin, çäre eylemezsin dirler.

Hemîşe uyanur, eydür, mu'teber düş degül, 10 bu ne-sözdür dir. Yine uyr, yine görür; yine uyr, yine görür. Dördinci nevbet girü yatur, girü hemân düşi görür. Ol dem hemşire 11 turu-geldi, lertzân ve giryân âbdest aldı; iki rek'at namâz kıldı ve yüz yire kodi ve Tañrı'ya tazarru' itdi, bu gamdan ferec ve 12 mahrec istedi. Nâgâh bakdı, gördi, bir uzun 'avrat, yeşil tonlu, ârâste ve pirâste bağ yolından gelür. Yüridügi yirler 13 mu'attar olur. Bu hemşire-i soher ol 'avratdan 'orkar. Ol 'avrat gelür, hemşireye selâm vürür, benden korkma, 14 ben hemşireñem, hem yaşıduñam, seni anañ toğırdugında beni anam toğırdı. Benüm anam seni emzürdi, senüñ anañ beni emzürdi; ben seni sevdüm. 15 Sen kardeşuñ 'Amir hâlınden bî-habersin didi. Cümle ehvâli ol perî, erümün hemşiresine diyüvirdi. 16 Hemşire be-gâyet giryân oldı. Andan ol periye eyitdi: Hüdâ haqqı-çün eyit, bunuñ tedbiri nedür didi. Ol perî eyitdi: 17 Bu cädü kendüyi saña 'Amir şüretinde gösterür; inanmazsañ tañla bağçaya var gör, ol zâg ki kardeşuñdur, 18 katuña niçe gelür didi. Hemşire periye du'â eyledi; ol gice hezâr fikr-ile endişe-y-ile nâle ve nağır-ile hemşire melül 19 oturdı; şabra, namâza ilticâ itdi; çün şubh oldu, namâz kıldı, Tañrı'ya yalvardı; andan kardeşi evine yürüdi. 'Attar bunu gördi. 20 turdı, karşı vardı, öpdı, söyleşdi. Hwoher, te'emmül-ile bakdı. Birâderi gördi, ne kadar harekâtda, sekenâtda tecrîbe 21 itdi-se mu'tlak birâder gördi. Hemşire eyitdi: Ol 'avrat dîv-idi, beni azdurdı. Yoğsa bu mu'tlak kardeşumdur didi. 22 Eved, bağçaya varayım, zâgı göreyim didi. Vardugınlayın zâg bunu gördi. Derhâl ağaçdan indı hemşirenüñ geldi ayağına düşdi. 23 Yüzün yire sürdi, talabıdı, kanadın yire urdı. Hemşire eyitdi: Sen

141b

'Amir misin didi. Olki olam, 1 Hemşire çün bu hâli böyle gördi; gam odı yüreginde işledi, bîm oldı ki na'ra vura; şabr eyledi, bu hâlde ol iki la'în 2 'Attâr vü 'avrat çıkageldiler; çün 'Amir 'avratınuñ yüzün gördi; hareket eyledi, kalkdı geldi, diledi ki 3 minkârı-y-ıla 'avratınuñ gözün çıkara. Ol dem ol cädü bir efsün okıdı; hîle bağladı, cümle endâmı zâguñ süst 4 oldı. Andan bu hemşire-i 'Amir, ol mel'ün cädüya eyitdi: İ kardeş, bilsem ki işbu kuş neden kimi görürse 5 ağlar. La'în eyitdi: İ gözüm aydını, bu kuş bunda yîñile gelüp-durur, yâd kişi göricek budakdan aşığa iner, yüzün yire sürer; 6 ağlar didi; sâliha hatun çün bu la'înüñ nâ-münâsib cevâbın işitdi; gam ve mihnet-ile evine vardı, kırk gün taşra görinmedi. 7 Hiç iş güc işlemedi, 'ibâdet iderdi, ağlar-ıdı. Kırk günden-soñra geldi, eyitdi: 8 İ hwoher-i pârsâ, bil ki

gelmedüğümüñ özri vâzîhdur. Perriler biri-biri-y-ile cenk idüp-  
dururlar. Ol meşgelede idüm; 9 imdi ki ol işden kurtıldum,  
geldüm. Uşdaki işüñi görem, şalâha getürem. Gerekdür ki bu  
cihetden färîg-dil olasın didi. 10 şâliha hatun eyitdi: Cânüm saña  
fidâ olsun, işimüñ çâresin düz ki didi. Oldugumca minnetüñ  
üstüne ‘azımdür 11 didi. Perri çün bu hâli ma‘lüm eyledi eyitdi: İ  
cüvânmerd, bil ki benüm âdemiler 12 içinde bir hemşirem  
vardur. Analarumuz biri-birinüñ kızın emzirmişler, iki kız  
hemşire düşmişler, ol hemşiremüñ 13 kardaşı ‘Amir’i habîb-i  
‘Attâr câdühigla zâg eylemiş; imdi gerekdür ki bu işüñ tedbirini  
ne-y-ise benüm gönülüm-çün 14 idesin. ‘Özr ve bahâne itmeyesin  
didi; şwoher eyitdi: İ cân ü cihân, hiç gam yime, uş yıl başıdur,  
dağı katına varsavuz 15 gerekdür ki şâh-ı divândur, anda tedbîr  
görem didi. Meger bu dâhî ulu ‘ifrit-idi. Süleymân’uñ mülkine  
kaşd eyledi. 16 Süleymân mekr-ile, hîle-y-ile anı tutdı. Deryâ-yı  
çîn’de mukayyed ve mahbûs eyledi. Bir şunduk içindedür. Her yıl  
Nevrüz’da 17 ne kadar ‘âlemde câdû ve div ve cinnî var-ısa anuñ  
yöresine üşerler. Niçe müşkil işleri var-ısa şundukuñ 18  
taşrasından aña ‘arz iderler. Ol içerüden fetvâ virürdi. Efsünler  
öğrenürler-idi. Bir dağı bu ki her yıl ol 19 cem‘iyyet oldukça  
şunduk yanına evvel varmak, dâhî evvel selâmlamak, evvel  
maşlahat görmek bu ‘ifritüñ 20 mansıbı idi ki bu perri hatunuñ  
eri-y-idi ve adâ bu ‘ifritüñ ‘Adîs-idi. Bu ‘Adîs va‘de itmiş-idi.  
Ziyâret dâhî 21 vakti geldüğünleyin dâhî katında bulındı. Dâhî’ye  
vardı, selâm virdi, âferîn okıdı; şandukdan âvâz geldi ki yâ 22  
‘Adîs, hoş geldüñ zahmet çekdüñ didi. ‘Adîs kıssa ‘arz eyledi,  
tedbîr istedi. Dâhî eyitdi: ‘Âlemde Habîb-i 23 ‘Attâr gibi câdû  
yokdur. Mağribden maşrika degin her efsünkâr gün anuñdur.

142a

Anuñ bağladüğünü kim şeşe didi. 1 Yigrek oldur ki, bu işden vâz  
gelesin didi. ‘Adîs ağladı, eyitdi: Beni katılıklarda, zahmetlere  
uğramasun diyü buyurursın, 2 arnmâ ben râzıvan. Bu cihetden  
baña ne zahmet gelürse gelsün, başum dağı giderse bu iş  
murâdca bitmeyince râhatum 3 olmaz, didi. ‘Adîs çok yalvardı ve  
kendüzini şanduka sürtdi. Dilekler, lâbeler eyledi. Ol dem şanduk  
4 içinden âvâz geldi ki, yâ ‘Adîs, çün elbetde kendüzüñi ma‘riz-i  
helâke bırakmak istersin, özünü zahmete 5 bırakmak dilersin;  
tut, taħallûf eyleme. Ola ki murâduñı bulasın didi. Andan eyitdi:  
işbu maķamdan şol 6 fulan cihete git altmış gün yûri, bişeye  
uğrarsın; ağaçları, âb-ı revânları vardur. İki gün anuñ 7 içinde  
yüridüğünden sonra bir ağaca uğrarsın; iki ok atımı yüksekligi

var. Dibinde bir ulu bınar 8 var ve ol ağacın gölgesinde bir eşek bağlu durur. Ol ağaçdan bir budak kes, elüne al, andan yürümek 9 ardınca ol. Bir sahraya uğrarsın; çok kurtlu, korkma. Degenegün elde oldukça saña nesne dimezler; ilerü 10 yüri, bir arslana uğrarsın, elinde şestâr, andan gâfil olma ki ol Habîb-i ‘Attâr-ı câdü hizmetkârlarındandır, 11 Ol saña gele, sen yüregünü kavî tut. Dâhî hizmetkârlarındanam di, ge. Senden dönmezse elündeki 12 degenek-ile başına vur, nâ-bedîd ola; ilerü yüri, bir kurda uğrarsın, elinde def. Ol hem Habîb-i ‘Attâr-ı 13 câdü halkındandır, katuña gelicek bir ağaç dañı aña vur. Dâhilüyem di, ilerü yüri, bir tağa yitişesin. Ol 14 tağ katında bir kara kocaya uğrayasın. Başı aşığa kuyuya düşmiş. arkasından, eyegüsinden kan revân 15 olmuş. Ol hem Habîb-i yâranlarındandır. Saña yalvarısar, gel beni kuyudan çıkar diye, sen mukeyyed olma, 16 ağacuña anı dañı ur, ilerü yüri. Bir iki gün yürüdügünden-şofra bir dikenlü sahraya uğrarsın. 17 Düşvârlıg-ıla andan geçersin; ilerürek yüri bir tağ gibi ejdehaya uğrarsın. Bir kişiyi yarusına degin yudmuş 18 senden feryâd ve meded isteye. Bir ağac-ıla anuñ göñlini hoş eyle, ilerü yüri. Kırk gün gidesin. Dürlü 19 şahıslara, câdülara uğrarsın. Anlar dükeli habîb-i yâranlarındandır: Hiç bulara mukeyyed olma. Saña gelüp 20 söyleyene bir ağaç ur, lüri. Bir sahraya irişesin. Anda bir ak süd gibi bınar revân olmuş, kenârında 21 bir taht urulmuş ve iki ay ve güneş gibi oğlan ol taht üstinde otururlar ve bir pîr kişi şuya garç 22 olmuş, yatur; meded ister. Küstâhâne var, ol pîri çek, şudan çıkar. Ol tahtuñ üstine çıkar. 23 Ol iki oğlanı tut, öldür; kanlarını ol pîre içür. Ol pîr kanı

142b içdüginleyin diklene,saña alkış 1 eyleye, istimâlet vire. Ol nevâhînün câdüları ulusı oldur. Adı Hîrem'dür. Benden aña selâm eyle, göñlün 2 hoş tut. Ol senün işüni kayura, didi. Andan eyitdi: Ya ‘Adîs, didüklerün gökçek zabt eyle, var uğuruñ 3 olsun didi. ‘Adîs Dâhî'nün şandukını öpdî, vidâ eyledi. Tañrı adın yâd idüp yola girdi; çün ol büyük ağaca 4 irişdi, bir budak kesdi, degenek idindi, yürüdi; ol şerh olan menzilleri, vartaları geçdi, uğraduğına ağaç 5 urdı, Dâhî adı-y-ıla giderdi, aña degin vardı ki pîri oğlanlar kanını içürdi. Ol dem pîr, ‘Adîs'e senâ itdi; yanında 6 oturtdı, eyitdi: İ cüvân, bil ki bu iki oğlan, ki öldürdün, iki ‘ifrit-idi; habîb-i ‘Attâr-ı câdü nökerlerinden-ıdiler. Hoş 7 itdün, depeledün didi ve göñlüni hoş tut ki, ben senün hâcetüni bilirem; gice olsun başaram didi. Gice olduğınlayn 8 pîr taht üstünden dört yaña çağırdı, şâd-hezâr dîv ve perri ve câdü ve ‘ifrit

kullar gibi baş koyup geldiler, hizmetinde 9 turdular. Andan pîr hâl-i 'Adis'i ve selâm-ı Dâhî'i bulara bildürdi, eyitdi: habîb-i Ââtâr, 'âlemde taşarrufı çoğ eyledi, 10 hadden geçürdi, âdemiler andan katı incindiler; imdi şelâh-ı 'âlem-içün habîb'i helâk idüñ ve benüm göñlüm içün 'Adis'ün 11 işcügezin bitürüñ. 'Âmîr'i zâğlığdan çıkaruñ didi. Ol kavm bir uğurden cevâb virdiler ki bu yigidüñ işi şarpdur. 12 Dâhî dağı, sen dağı sağ oluñ, amnâ Habîb bağladuğın şâd hezâr bizüm gibi şeşmez didiler. Ol dem Herîm eyitdi: Ya 13 n'itmek gerek, didi. Eyitdiler: Bu işe çâre var-ısa Devâhüş'den vârdur didiler. Devâhüş'e peygâm viribimek gerek. Dâhî'den selâm 14 ve haberi ihtimâm bildürmek gerek. Ümîddür ki anuñ ucından bu iş bite didiler. Herîm bu sözi işitdi, 'Adis'e bağıdı, 15 eyitdi: Cevâb istedüğüñdür, didi. Pes, yigrek budur ki dönesin geldi, yola gidesin ki bu yirden Dehâvüş'e 16 ırak, hatârlu yol çeküp varılır. Senüñ anda varmak elüñden gelmez, didi. 'Adis, ben cânımı bu işüñ yolına kômışam. 17 şâd hezâr renc baña uğrarsa revâdur. Tek 'Âmîr hâlâş olsun didi. Herîm eyitdi: imdi çün gitmek istersin. 18 İhtiyât eyle yolda bîdâr ol, iş bundan böyle ki, gidersin iki günden soñra bir at bir eşek 19 katuña geliserler, at eydiser ki gel baña bin. Eşek eydiser ki baña bin. Eşege bir ağaç ur, ata bin germ yüri, ilerü 20 varduğunda bir pîr görürsin; taylasan başında, elinde bir nâme katuña gele, saña eyide: Bu nâme'i okı diye 21 nâme'i elinden al, okıma; pâre pâre eyle, at kulağına sok. Andan ilerü yüri, bir bîñara uğrarsın. Anda iki 22 'avrat Mâh-rûlar göresin. Biri-biri-yile cenk iderler, saña yalvarurlar. Merdümlük eyle; atdan in, gel bizi arala. 23 Biribirimüzi öldürmeyelüm diyeler. Muqayyed olma, korkma, başlarına ağaç ur. Dâhîlüyem di geç ki, anlar

- 143a Habîb-i Habîş 1 aşhâbından-dururlar; çün ilerü yüriyesin, bir bağı göresin. Kapusunda iki şoffa cemâ'at-i zenân, ol şoffalarda otururlar. 2 sîñi önlerinde; çün seni göreler, kadehi töduralar, elüñe şunalar. Al, lîkin şağundaki 'avrat elinden iç, kalan 3 'avratlarıñ ellerine birer ağaç ur, eyit-ki ben Dâhî 'iyâliyem, di. Andan tur, beğa gir, ol bağı toptolu kuş bulasın. Kamu 4 oymağa sevinmeğe meşğül. Kimi ırlar, kimi aya karsar, kimi oynar, bulardan hâzer eyle. Kamusu bularuñ câdü 'avnleridür. Katlarında 5 tur. Ben Dâhîlüyem di, katuña geleni ağac-ıla vur, yüri. Ol bāguñ dağı bir tepüsinden çık git. Ayruk câdüya uğramazsın. 6 Nâgâh bir yüce tağ peydâ ola. Atı ol tağa sür, tağ üstine çıktuğun dem iki atlu belüre, ellerinde sernügün 7 süñü ola. Birisi ak yüzlü, birisi

kara yüzlü. Seni göricek, ilerü yürüyeler, saña selâm vireler. Sen-  
 dağı ak yüzlünün selâmın 8 redd eyle. Ol tağdan aşağı in; tağdan  
 indükde bir deryâ göresin. Kenârında bir taşdan yapılmış ev. Ev  
 kapusunda 9 bir kurt gibi kararı oturur. Endâmını kil bürimifi.  
 Uzun boylu, dört gözlü, dört ağızlu, her ağzı mağara gibi, dişleri  
 tofuz 10 azusu gibi. Ol kararı ki didüm Dehâvüş'ün anasıdır.  
 Dehâvüş hezâr yâr anasından zıştdür; çün ol kararı seni göre, 11  
 diye ki, atdan in, gönlün hoş tut ki, ben senün hâlünden  
 haberdâram diye sen atdan in, var, önünde baş ko, 12 andan  
 korkma, ol saña çok eylük idiser, katında otur. Aña-degin ki  
 Dehâvüş gele. Dehâvüş gelicek hizmet eyle, 13 söz söyleme, anası  
 söyleye. Ne dirse diye. Andan Dehâvüş saña döne, eyide: Bu yolda  
 saña çok zahmet görünür, dön diye sen. Beyanî 14 âferin okı,  
 zemîn-büs it, ayruk nesne dime. Ol hâlünü göre, işünü bitüre; hâl  
 budur ki saña didüm, yâ 'Adis, önünde 15 tut sakın yeñilme didi;  
 çün 'Adis Herim'den bu kelimâti işitdi. Hizmet itdi, yola girdi,  
 şerâyt-ı Herim'i 16 didüğünleyn riâyet eyledi. Yırlü yirinde kodı,  
 aña-dek vardı ki nebîz içdi. Andan bağa girdi, ol bağ 'Adis'e 17  
 hoş geldi. Oyuna, temâşaya kapıldı, oyalandı, eğlendi, gâfil düşdi.  
 Dâhî adın okımadı, nâgâh bir kuş sıçradı, 18 minkârı-y-ıla  
 'Adis'ün bir gözünü çıkardı, beri düşdi, süst oldu. Kalan kuşlar dağı  
 bunun üstüne düşüp tağıtmak istediler. 19 gafletden uyandı, Dâhî  
 adın okıdı, ağacın eline aldı, korındı. Ol kavm bize önün disene  
 di didiler, tağıldılar, nâ-bedîd 20 oldılar. 'Adis bir göz-ile çıkdı,  
 yola girdi, ol tağa sürdi. Ol iki atluya uğradı, geçdi; tağdan öte 21  
 deniz kenârına indi. Dehâvüş'ün anası evin buldı, zemîn-büs itdi,  
 âferin okıdı, ol anı nûvâht itdi, 22 ümîd-var eyledi. Dehâvüş geldi  
 ki, ol dağı nûvâht eyledi, eyitdi; Rahmet saña ki bu kadar zahmet  
 ve renc gördün 23 ve bir gözcügezünden çıkduñ. Henüz  
 kaçduñdasın, melûl degülsin, er senün gibi gerekdür,

149b

gönlün hoş tut. 1 Irte göresin ki n'eylerem didi. 'Adis, perri-i  
 yık-çeşm Dehâvüş'e senâ ve hizmet itdi; irtediler Dehâvüş anası  
 'Adis'i aldılar. Bir deniz kenârına 2 ilettiler, eyitdiler; Yâ 'Adis,  
 otur, n'eylerüz gör, didiler. Andan Dehâvüş anasını deryâ  
 kenârında kodı, kendüyi deryâya şaldı. On yigirmi 3 balık çıkardı.  
 Anasının önüne atdı; anası bir bir aldı, ağzına bıraktı, girü yabâna  
 tükürdü andan bir balığı dağı ağzına bıraktı öñdünki 4 balıklar  
 ağzına düşdüğünleyn sâkin olurlar-ıdı. Bu balık sâkin olmadı, ağzı  
 içinde hareket ve ıztırâb eyledi. Gereklü balık 5 ol-imiş, hâsil  
 oldu diyü Dehâvüş'e muştıladı. Dehâvüş sevinmeg-ile denizden

çıkardı ve ol balıguñ karnını yardı, içinden bir kıl 6 çıkardı. Ol kılıñ üstine düğümler dökülmiş. Dehāvüş eyitdi: Bî-çäre ‘Amir işbu kıla bağıdur, didi. Hiç aferidenüñ buña 7 zaferi yog-ıdı. Hele Tañrı oñarmag-ıla ele girdi didi. Andan ol kılı ‘Adis’e virdi, eyitdi: Var bu kılı ‘Amir’ün altında düütüz; iş bitsün 8 didi ve eger Habīb-i Habīs’ün şerri ‘älemden münkañı’ olsun dir-iseñ tur, benüm-ile bile gel, gör n’eylerem, didi. Bir yire vardılar, bir ulu 9 ağaç gösterdi, eyitdi: İşbu ağacı dibinden kes, oda yandur. Tã ol turduğı yirdē nist ola, didi. ‘Adis, bilin bağıladı, ol 10 ağacı dibinden yıkmaga başladı. Dehāvüş anası geldi. Ol ağaç üzerine bir efsün okıdı; ağaç derhâl düşdi. ‘Adis od getürdi, ol 11 ağaca degürdi. Ağaç kibrit gibi tutuşdı, yandı; nist oldı; hikâyeti ‘avrat bu yire getürdükde eyitdi: Yã Dükeyn, Tañrı tanuğdur ki Habīb-ile 12 taht üstinde oturup-dururduk, nãgãh aña teb geldi, eyitdi: Ah düşmen beña zafer buldı, didi; tobraya vardum, gelince gördüm: Göyinmiş, 13 ölmüş; ağladum; tonum yırttum, başuma toprak koydum, pãlãs geydüm, oturdum didi. Ol vakt ki ağaç göyindi. Dehāvüş ‘Adis’e eyitdi: 14 Göñlüñi färig tut ki, Habīb-i Habīs fitnesi ‘älemden eksük oldı, ammã anam eyü itdi ki ağacı oñdin kesdürdi, andan 15 yandurdi. Eger ewel-emrden kesilmedin yandurmağa başlasan şayed ol ağaç giç yana-y-ıdı. Ol aralıkda Habīb-i Habīs 16 çäre idine-y-ıdı. Bu ‘ameli redd ide-y-ıdı. Hele bu hoş-ıdı, didi. Andan Dehāvüş eyitdi: İş bunda ırağırak oturup temësa itdügüm anuñ-içün-ıdı ki 17 Habīb-i Habīs cihetinden bir hareket zãhir ola-y-ıdı; olmadı. Ma’lumdur ki Habīb-i Habīs ölüp-durur. ‘Alem arınup-durur didi. Andan eyitdi: 18 Yã ‘Adis, imdi gitmek ardınca ol. ‘Amir yigidi bendden kırtarmak ardınca ol didi. Verdüğüñ-dem ol saña virdügüm kılı ‘Amir’ün altında 19 düütüz, ädemı ol di. ‘Adis hizmet eyledi, fermãn-berem didi. Gice oldı, Dehāvüş bir zevrãk getürdi, ‘Adis’e eyitdi: Bu zevrãka bin, 20 şol fulan yılduz tuşına git didi. Andan ‘Adis Dehāvüş’e ve anasına vidã eyledi, hizmet eyledi, yüriyi-virdi. Yılduzı 21 gözedü gözedü gitdi. Bir hafta geçmedin evine geldi, ‘avratı-y-ıla bulışdı, görüşdi. ‘Adis, sergüzeştini ‘avratına söyledi. 22 ‘Avrat ‘acapladı, alkış eyledi. Andan ‘Adis eyitdi: tur, var hemşireñe muştıla didi. ‘Adis ‘avratı turdı. ‘Amir hemşiresine 23 geldi. Gördi ki yas tutmuş, oturur. Eyitdi: N’olduñ? Eyitdi: Bir haftadur ki, kardeşum vefat itdi, didi. Beni bu kãre günlere kıdı

144a

didi. 1 ‘Adis ‘avratı eyitdi: Hey delü çörlü ne söylersin? Ölen Habīb-i Habīs’dür. Bu kadar bî-aklılık neden idersin, bu kadar



zamandır 2 ki kardaşuñ bendedür. Ben senüñ-ile dostlığum, hemşireliğüm kerâmetine erüm 'Adis'i dermân isteyü gönderdüm. 3 Bir yıl yol yürüdi, şad-hezâr belâ ve mihnet gördi. Bir gözden-dağı çıkdı, vardı, Tañrı oñardı, kardaşuñ bendenüñ hallin dağı 4 getürdi. Hem Hâbib-i Hâbiş'i öldürdiler. Erüm bu gice evine geldi. Ben saña beşârete geldüm Rüz-ı hurremi ve şadümânı; 5 bu ne muşibetdür, gözün aç didi. Ol hatun-ı pârsâ bu sözi işidicek sevindi. Ol 'Adis 'avratınuñ ayagın öpdı, 6 eyitdi: toğrusı ben bu vakte-degin saña inanmaz-ıdum, zîrâ her gün kardaşumı görürdüm. Sen zâg oldı, dirdüñ. Ben ol 7 kardaşumdan oğlanlıkdağı işlerden şorardum; toğru cevâb virürdi, ne bile-y-idüm, toğrusı kardaşum seni 8 şeytânsın, beni azıtmeğa, melül eylemege geldüñ ola dilü zann iderdüm, bu gâyete-degin ki seni görmedüm. 9 Ol i'tikâd üzerine-y-idüm; işbu yidi sekiz gün ola birâder 'arûs-ıla taht üzerinde oturlar-ıdı. Nâgâh 10 bu birâder karardı, düşdi, cân virdi didi. 'Adis 'avratı geldi ve erinüñ sergüzeştini ve erinüñ 11 cüvânmerdliğini şir-merdliğini zen-i pârsâya haber virdi. Zen-i Pârsâ hurrem ve hândân oldı. 12 'Adis 'avratınuñ ayagına düşdi. Yolu tozun gözine koydı, turdılar. Birâderi evine girdiler. Andan vardılar, bağçaya girdiler. Ol 13 zâg, hemşiresin gördüğünleyin güldi, üstine düşdi. Ayagın öpdı, kanadın yire sürdi. 'Adis 'avratı ilerü vardı. 14 Zâğı tıtdı, yükinden kanadından tozu üfüledi, giderdi. Bu zen-i pârsânüñ özi göyindi, ağladı. Zen-i 'Adis eyitdi: Otur, 15 tur, uş ben varayın, erümi alayın geleyin didi. Bunu hâlâş eylesün didi; işbu sâ'at kardaşuñı gör, murâduña 16 yitiş didi. Nâ-bedîd oldı, bu hwoher zâğı koltuğına tıtdı, oturdı, ol hâlde ben dağı beğa girüp geldüm, gördüm. 17 Hwoher zâğı kenârına almış, oturur. Korkdum, andan eyitdüm: işbu mürde-rîgi yire vur, kardaşuñ bunuñ 18 şomlığından öldi. Ben ne kadar ki dirdüm, işbunu öldür dirdüm; kardaşuñ râzî olmazdı. Bir gün ben taş aldum 19 ki vuram öldürem; sen komadüñ didüm. Ditredüm, bilmedüm ki ne iş vardır? Ne olısar? Nâgâh bir lahzâden 20 şofıra gördüm. 'Adis 'avratı-y-ıla çıkageldiler. Beni bağdan kovdılar, od yaqdılar. Ol kılı düktüdiler, 21 Kudret-i Hudâ, zâg âdemî oldı. Hemşiresi, çün kardaşı yüzün gördi, na'ra vurdı, bî-hoş oldı, hüşı gelicek 22 elin kardaşınuñ boynına bıraktı, ağladı. Andan 'Amir ol perîlere hizmet itdi; ellerin, ayakların öpdı, alkış, 23 du'â ve âferin okıdı ve ol perîler aña ümid-vârlıklar virdiler, 'Adis 'Amir'i yüzinde

öpdü, eyitdi: Her gün 1 şabâh ben katuñda bulunam didi. ‘Âmir hemşiresi-y-ile ahvâli söyleşdiler. 2 Âhir hemşire eyitdi: Tur, evüñe gir didi. Ol dem ‘Âmir tırdı, benüm katuma geldi, beni gördü ki, yüz yırtuk, saç kesük 3 ton kara. Kenizekler hizmetkârlar hep bencileyin hiç nesneye mukayyed olmadı. Hândân hândân geldi, taht 4 üstine çıkdı, oturdu. Baña eyitdi: İ ‘Ammum kıızı, bu gice ahşamdan uyumışam, bu vakte-degin uyurdum. Bilmezem n’oldum, başum 5 ağrı oldı, ağır didi. Ben sandum ki bu meger kendüyi uyr sandı. Ben eyitdüm: Turayın başuña devâ eyleyeyin, hoş olsun 6 didüm. Andan eyitdi: İ nür-ı dide, cüft-i pesindide tur, bir lahza katunmuza gel, seni görelüm didi ki düşümde 7 senden ayru düşmişem diyü gördüm didi. Baña bu söz ‘acab geldi, sevindüm 8 eyitdüm: tırdum bu işlerden ki, geçdi, haberi yokdur. Düşe geçmiş didüm; tırdum, katına vardum. Küstâh beni kenâra 9 çekdi, öpdü, elinden çıkdum, halvete vardum. Karalarımı çıkardum. Elümi, yüzümü yudum, girânmaye Tonlarımı geydüm. 10 Zer ü ziverümü dağındum, katına geldüm, ta‘âm getürdüm, beni ‘âdetçe oturtdı, bilesince yimek yıdüm, hurrem ve şadân 11 oturduk. Çün gice oldı, şarâb istedi, getürdiler, içdük. Mest olduğumlayın elümi, ayağımı bağlar. Andan-soñra 12 kendüzüme ol vakt geldüm ki beni çuvaldan çıkardı, yire bıraktı. Andan-soñra baña söğdi, söğdi. Andan kılıç-ıla 13 pâre pâre eyledi, yire şokdı; hâlüm budur ki didüm. Özge ahvâli sen nice bilürseñ eyle bil didi. Ben kim Dükeyn-i mekâriem, 14 ol ‘avratuñ yaramazlıklarını, bu hikâyetini işidüp mütegayir oldum, dil-hoşlık virdüm. Şeb ü rüz vardukça ‘ışkum 15 artdı. Ammâ anam bu kıızdan bu hikâyeti işidelden berü içi kine dolmuş-ıdı. Baña eydürdi ki, bu ‘avrat ammüsü 16 oğlu ‘Âmir’e n’eyledi, saña n’eyleyiser dir-ıdı. Terk it bunı dir-ıdı. Fâyide eylemez-ıdı. Vardukça germ olurdum. Tâ bir gün 17 anam kakır, ol ‘avratı evden çıkarur. Ben tırdum, ‘avratı aldum, bir yirde dañı kodum. Anamdan ayırtladum, bu kez anam 18 her vakt tırdur gelür, ‘avratı incidür, üşendürür. Ben dañı anama kağıdum. Ol perî- çehreyi deveye bindürdüm. 19 Bir tayıfaya iletdüm, bir müddet ol tayıfada olduk, hoşlık sürdük. İ imâm-ı müslmânân ve İ habır-ı 20 ümmet-i âhir zamân, bir gün nâgâh bir şîr-i gurrân gibi er kapudan içeri girdi, elinde süñü gibi 21 çekilmiş kılıç, korkdum, baña eyitdi: İ bedrek-i cefâ-pişe ve İ bî-hamiyyet, işbu nâ-bekâr-ı bî-vefâyı 22 ne-y-içün evüñde tutarsın? İşbu dem ne sen cân kırtarursın, ne ol didi. Andan ol

hüb-rüyı ilerü 23 çekdi, başın gevedesinden ayırtladı. İ  
imâm-ı müslimîn, ben çün ol hâli gördüm, korkdum, tam

145a

üstine 1 çıktum, düşdüm. Uşşum gitti, ögüm geldüğinden sonra  
aşağa indüm. Gördüm ol mâh-ruhuñ başı gevedesinden 2 ayru  
yatur. Ol yigit gâyb olmuş, nişânın görmedüm; şâd-hezâr girye vü  
zâri vü nâle vü feryâd-ıla toprağa 3 işmarladum. Ben şâd-hezâr  
gam-ıla yönüm şehrüme tutdum, eve geldüm. Ahvâli anama  
didüm. Anam çok şükrler eyledi, eyitdi: 4 İ cân-ı mâder, ol  
günden berü ki sen beni bu eve getürdüñ, korkuda-y-ıdum ki  
başumuz hânumuz anuñ ucından gideydi. 5 Minnet Hakk'a ki  
anuñ şerrini senden ve bizden ve hânedânumuzdan irâğ eyledi  
didi. Benüm hâlüm yâ İbn-i 'Amm-i rasûlillâhi 6 budur ki didüm.  
On iki yıldur ki ol mâh-ruhuñ fırâkından, hasretinden ağlaram  
didi. İbn-i 'Abbâs eyitdi: 7 Bî-fâyide söyleme, anuñ gibi nâ-bekârı  
göñlüñden, dilüñden irâk tut, eyü kurtulmuşsın, Tañrı'nıñ 8  
senüñ-ile 'inâyeti var-ımış. Ol kişiye viribidi. Vardı, ol nâ-bekârıñ  
başın kesdi didi. Andan İbn-i 'Abbâs 9 Rağıyallahü 'Anh, ol kişiye  
ikrâm itdi. Beytü'l-mâlden nafaka buyurdı ve bu hikâyeti ol  
kişinüñ ağzından 10 yazmağa buyurdı. Fevâydinüñ biri bu ki  
bilindi ki yaramaz 'avratuñ katında gökçek, çirkîn, pâdişâh, gedâ,  
eyü, yavuz, berâber-imiş 11 Dağı bir bu bilindi ki Tañrı  
öldürmedüğünü kimse öldürmez-imiş. Dağı bir bu bilindi ki  
câdülüg vardır, inkâr itmeñ. 12 Yokdur dağı bir bu bilindi ki her  
kişinüñ perrilerden hem-zâdı olur-ımış. Dağı birisi 'Adîs rivâyet  
itdüğü acâyibât. 13 Dağı bir bu bilindi ki yavuzluğdan kimseye  
fâyide olmaz. Şöyle ki: Habîb-i Habîs'ün başı yavuzluğdan bitdi. 14  
Dağı bir bu bilindi ki eyü, yavuz, renc ve râhat, kamu geçer,  
pâyidâr olmaz. Dağı her fâyide ki bu hikâyetden añlanur. 15 Oldur  
ki ol 'avrat Habîb-i Habîs er mekr itdüğün hem destân olmasa bir  
suçu-y-içün iki kez depelenmez-idi. 16 İbn-i 'Abbâs Rağıyallahü  
'Anh, Dükeyn'den şordı ki ol 'avratı öldüren kim-idüğünü  
cüsteleyimedüñ mi, ya kimseden 17 şormaduñ mı didi. Dükeyn  
eyitdi: Yâ imâme'l-müslimîn, zannum oldur ki hemân erdür ki  
evvel-dağı paraledı-y-ıdı. Öldürdüm 18 şanup kodı-y-ıdı didi. İbn-  
i 'Abbâs eyitdi: 'Acab olmaya didi, pes bu hikâyet anlardan yadigâr  
kaldı. Aferîn pârsâ 19 hatunlara aferîn hâcet revâ idici  
cüvânmerdlere, la'net yamân 'avratlara ve anlaruñ sözine  
aldananlara ve rahmet müellife.

## ŞEKİL HUSUSİYETLERİ

### I. İSİM

#### a. Çokluk:

Türkçenin her devrinde olduğu gibi metnimizde de umumi çokluk eki olarak -lar, -ler kullanılmıştır. Birkaç misal:

luflar.132b-13, sözleri 132b-2, odlar-ıla 133a-20

#### b. İyelik Ekleri:

Metnimizdeki iyelik ekleri tamamıyla Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşır. Birinci ve ikinci şahıslarda yuvarlaklaşma, üçüncü şahıslarda ise düzlük; ikinci şahıslarda n yerine ñ, bu devrin dikkati çeken hususiyetlerindendir.

a. Teklik birinci şahıs: -m, -(u)m, -(ü)m

Teklik birinci şahıs eki -m'dir. Ünsüzle biten kelimelerden sonra araya yardımcı ses olarak -u-, -ü- girer. Ekin fonksiyonu aidiyet, mülkiyet bildirmektir. Birkaç misal:

du'āmi 134a-17, yolunı 134a-10, ağzuma 134a-2, İşüm 134a-16

b. Teklik ikinci şahıs: -ñ, -(u)ñ, -(ü)ñ

Teklik ikinci şahıs eki -ñ'dir. Yardımcı ses -u-, -ü-'dür. Misaller:

anañ 135b-8, İşüñ 134a-16, yoldaşuñdur 135b-8

c. Teklik üçüncü şahıs: -ı/-i, -sı/-si

Teklik üçüncü şahıs iyelik ekleri ünsüzle bitenler için -ı/-i, ünlüyle bitenler için -sı/-si'dir:

altısı 135a-8, yöresine 134b-22, nürından 134b-9, kuflı 134b-1

d. Çokluk birinci şahıs: -muz/-müz, -(u)muz/-(ü)müz

Çokluk birinci şahıs eki -muz/-müz'dür. Ünsüzle biten kelimelerden sonra araya -u-, -ü- yardımcı vokalleri girmektedir:

tavarlarımız 138b-8, analarumuz 141b-12

e. Çokluk ikinci şahıs: -ñuz/-ñüz, -(u)ñuz/-(ü)ñüz

Çokluk ikinci şahıs eki -ñuz/-ñüz'dür. Konsonantla biten kelimelerden sonra araya -u-, -ü- yardımcı ses olarak girmektedir. Birkaç misal:

evlerüñüzi 138b-12, yoluñuz 138b-15

f. Çokluk üçüncü şahıs: -ları/-leri

Bu ek aslında -ı/-i'dir. Çokluk ekinin sonuna getirilerek çokluk üçüncü şahıs eki olarak kullanılmaktadır. Misalleri:

başlarını 134b-13, yiyecekleri 138b-6, sevdaları 135a-7

### C. İSİM TAMLAMASI:

1. Belirtili İsim tamlaması: Mülkiyet, nisbet ve aidiyet ifade eder. İlk isim genitif, ikinci isim ise iyelik teklik üçüncü şahıs ekini alır. Bazı misaller:

gözlerinüñ çevresi 136a-10

mel'ûnuñ yüzi 136b-1

atlarınuñ rengi 136b-18

2. Belirtisiz İsim tamlaması: Belli bir aidiyet minisi yoktur. Birinci isim genellikle ikinci ismin cinsini, çeşidini bildirir. Birinci isim genitif eki taşımaz; ikinci isim belirtili isim tamlamasında olduğu gibi iyelik teklik üçüncü şahıs ekini alır. Birkaç misal verelim:

tağ katında 136a-3

mağara içinden 136a-3

pîl hortumu 136a-7

3. Eksiz belirtili isim tamlaması: İlk isim genitif eki almadığı halde bazan belirtili bir anlam taşıyan isim tamlamalarıdır. (Eksiz akkuzatif) İkinci isim, iyelik üçüncü şahıs ekini alır. Bazı misaller:

başı ucında 134b-11

mağşûduñ kaydında 134a-19

### D. İSİM ÇEKİMİ:

1. Genitif (ilgi hali, tamlayan) Eki: -uñ/-üñ, -nuñ/-nüñ

Bu ek, ünsüz ile biten kelimelerde -uñ/-üñ, ünlü ile biten kelimelerde ise -nuñ/-nüñ'dür. Metinden seçilmiş bazı örnekler aşağıdadır:

mihrâbuñ yöresinde 137a-8, tağnuñ zirvesinde 137a-22, anlaruñ elinden 137a-11, atlarınuñ rengi 136b-18

2. Datif (çıkma, yönelme, -e hali) Eki: -a/-e

Eski Türkçe'nin -ğa/-ge ekinden gelişen bu ek, ünlüyle biten kelmeye geldiği zaman araya -y- yardımcı sesini almaktadır. Bazı misalleri:

Hız'a 138a-2, saña 137a-2, hevāya 138a-22, yüzüñe 136b-21 kapuya 138b-14,

3. Akkuzatif (belirtme, -i hali) Eki: -ı/-i, -(y)ı/-(y)i; -n, -nı/-ni

Ekin üç şekli de metnimizde görülür. Birkaç misalini buraya alıyoruz:

kaşnı temāşa İtdüñ mi 136b-21, ol kişiyi 139a-5,anı bileñe al git 138a-8, bunu 140b-17, yüzün yire kemiş 137b-1

4. Lokatif (bulunma, -de hali) Eki: -da/-de

Bu ekte ünsüz uyumu görülmez. Bugünkü gibi -ta/-te'li şekilleri metnimizde yoktur.

yolda 137a-4, evüfde 137b-23, Mescidde 138a-1, bulıtda 138a-4

5. Ablatif (çıkma, ayrılma, -den hall) Eki: -dan/-den

Bu ekte de ünsüz uyumu görülmez. Bugünkü gibi -tan/-ten'li şekilleri metnimizde yoktur.

ğandan 136b-20, evden 136b-20, anlardan 137a-2, Medine'den 136b-23

6. Ekvatif (eşitlik) Eki: -ca/-ce

Benzerlik, eşitlik, miktar, "kadar" mânâsı ifade eden bu eklin -ça/-çe'li şekillerine metnimizde rastlanmamıştır. Metnimizden seçilmiş örnekler aşağıdadır:

didüğüm tağdırce 139a-8, bilesince 144b-10, kişinüñ öñince 139a-18, hällü hällince hoş 138b-22

7. Yön (direktif, cihet) Eki: -ra/-re, -aru/-erü

Bu eki alan kelimelerden bazı misaller:

içerü girdüm 136a-8, ilerürek yürüdüm 136b-11, taşra çıkdum 136b-16

8. Instrümantal (vasita hall) Eki:

İsim çekiminde bu hal, bağlama edatı olan "ile" kullanılarak ifade edilmektedir; "ile"nin ilk hecesi yardımcı sesler gibi bazan düşmektedir:

Ömer-ile 138a-1, anuñ-ıla 137a-14, tañla 141a-17, dünle 138b-14, nâfe-y-ile 140b-17

Diğer instrümantal eki olan -n ise metnimizde pek görülmemektedir. Ancak -layın/-leyin ekine çokça rastlanmaktadır:

bençileyin 144b-3, sencileyin 131b-10, diyecekleyin 137a-18

### **E. SAYI İSİMLERİ:**

Sayı adlarını gösterdikleri için aslında isimdirler. Fakat kullanılışları bakımından belirtme sıfatı vazifesini görürler. Metnimizde geçen sayılar şunlardır:

1. asıl sayı isimleri:

bir 139a-6, iki 139a-15, üç 139a-11, biş 136a-17, on-ıki 145a-6, on-yigirmi 143b-2, yüz bñ 242a-12, otuz 139a-16, kırk 141b-7

2. Sıra sayı isimleri:

ikinci 134b-19, bişinci 132b-7, üçüncü 134b-21

3. Üleştirme Sayı isimleri:

ikişer 139a-18

4. Yabancı sayı isimleri:

yık "bir" 143b-1, hezâr "bin" 134b-9, şad-hezâr "yüz bin" 140a-8

## F. İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ:

1. -lu/-lü: İsimden sıfat yapmak için kullanılır. Kökün ünlüsü ne olursa olsun, ekteki ünlü daima yuvarlaktır. Bu ekın Eski Türkçe'deki şekli -lığ/ -lig, -lug/ -lüg'dür; -ğ ve -g'ler Batı Türkçesi'ne geçerken düşmüştür. Ekteki yuvarlaklığın sebebi de bu seslerin düşmesidir. Birkaç misal:

boy lu 139a-7, diken lü 142a-16, şıfat lu 139a-8, at lu 139a-15

2. -cığaz/-cigez, -cuğaz/-cügez: Eklendiği isimlere küçültme, sevilmlilik anlamı katan bu ek, metnimizde "c" ile yazılmıştır. Birkaç misal:

yıl cıgez 139b-13, iş cügez in 142b-11, göz cügez ün den 143a-23

3. -cuğ/-cük: Ekin yuvarlak şekilleri "c" ile kullanılmıştır. Küçültme anlamı vardır:

az ac uğ 139b-17, nesne cük 140b-23, oğlan cuğ lar 131b-6

4. -cağ/-cek, -çağ/-çek: Sevgi, acıma, yaklaşma anlamları katan bu ekın işlek bir ek olmadığı görülmektedir:

gök ce k 142b-2, tız ce k 139b-19, yalın cağ 139a-3

5. -suz/-süz: Her ismin sonuna gelebilen bu ek yokluk ifade eder; sadece yuvarlak şekilleriyle kullanılmıştır:

kılı su z 131b-10, demür sü z 138b-15, sensü z 140a-6

6. -dağ/-deş: Bu ek, umumiyetle ortaklık ve beraberlik bildirir. Şu misalleri karşımıza çıkmaktadır:

kar dağ 141b-4, yol daş un dır 135b-6

7. -rağ/-rek: İşlek olmayan ve üstünlük bildiren bir ektir. Metnimizde şu misali vardır:

yı gre k 142a-1, iler ü re k 134b-2, gir ü re k 139b-6, ır ağı rağ 143b-16

8. -lık/-lik: İşlek olmayan ve üstünlük bildiren bir ektir. Misallerinden bazıları: yavuz lı k dan 145a-13, yüksek lı ğ i 142a-7, eyl ü k 143a-12

9. -ğa/-ge: İşlek olmayan eklerden biri de budur. Karşılaştığımız misali şudur:

öz ge 144b-13

10. -cı/-ci: İsim ce sıfat yapan bir ektir:

kele ci 135b-5

11. -an/-en: İşlek olmayan bir ektir, birkaç misalde karşımıza çıkmaktadır: eren ler 136b-12, oğlan cuğ lar u ma 133a-4

12. -it/-it: İşlek olmayan bir ektir:

yaş ı du ñ am 141a-14

## **FİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ:**

1. -ar/-er: Aslında geniş zaman partisibi olan bu ek, az da olsa kalıcı isimler yapmıştır:

katar 139a-11

2. -u/-ü: Çeşitli anlamlarda isimler yapan bu ek, oldukça işlektir. Metnimizde sadece yuvarlak şekliyle kullanılmıştır. Bugün -ı/-i şekilleri de kullanılmaktadır. Misalleri:

tolu 139b-2, koşusu 139b-23, yarusına 142a-17, azusu 143a-10

3. -ıcı/-ici: Yapan, eden anlamına gelen isimler yapar; işlek bir ektir:

yırtıcı 139b-2, gösterici 134a-12, üşendüricisi 135a-9

4. -k, -uğ/-ük: İşlek eklerden biridir. Ekin yardımcı vokalları dalma yuvarlaktır. Misalleri:

dilek 142a-3, tanuğ 143b-11, yırtuğ 144b-2, yltük 137a-6

5. -ağ/-ek: Yer ve alet isimleri yapan bir ektir:

degenek-ile 142a-12

6. -mağ/-mek: Filin mastar ekidir. Bir hareket ve oluşun mücerret ismini yapar. Her filin tabanına gelir. Misallerinden bazıları şunlardır:

bırakmak 142a-5, yürümek 142a-8

7. -m: Bu ek, genellikle yalnız bir defada veya bir hamlede olan işi ve mahsulü ifade eder:

iki oğ atımı 142a-7, düğümler 143b-6

8. -ş: Be ekle hareket ve oluş ismi yapılı:

alkış eyleye 142a-23

9. -su/-sü: İşlek olmayan bir ektir. Bir iki kelimede görülür:

yatsu 131b-3, tütsü 138b-13

10. -ası/-esi: Aslında partisip ekidir. Kalıcı isimler de yapan bu ekün metnimizde geçen bazı misalleri şunlardır:

giyesi 138b-4

11. -n: Çeşitli anlamda isimler yapabilen bir ektir:

dütün 136a-3

12. -ğa/-ge: Az kullanılan bir yapım ekidir:

yongasını 138b-13

13. -undu/-ündü: Bu da az kullanılan bir ektir. Metinde karşılaştığımız bazı misalleri şunlardır:

süpründü 138b-13



## II. ZAMİR

### A. ŞAHİS ZAMİRLERİ

Zamir çekiminde kök değişmektedir. Üçüncü şahıs zamiri için bugün "ol" yerine "o" kullanılmakta ve çekim ona göre yapılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi'nin zamir çekiminde gösterdiği önemli hususiyet, genitif halinde iken aradaki ünlünün yuvarlak olmasıdır.

1. Birinci şahıslar (teklik ve çokluk): Ben, biz

ben 131b-1, biz 132b-15, başa 131a-21, benim 131a-17

2. İkinci şahıslar (teklik ve çokluk): Sen, siz

sen 131b-12, başa 131a-19, seniñ 132a-4

3. Üçüncü şahıslar (teklik ve çokluk): ol, anlar

ol 132a-2, ana 131b-2, anuñ 132a-10, anlar 132b-23, aña 135a-20

### B. İŞARET ZAMİRLERİ

bu 132a-13, bular 131b-15

### C. DÖNÜŞLÜK ZAMİRLERİ

kendü 134a-4, kendüzümde 132b-10

### D. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ

ayruğ 131a-20, kimse 131a-21, fulan 131b-12, hergiz 132b-11,

başısını 132b-13, biri 134a-22, her birine 134a-23

### E. SORU ZAMİRLERİ

ne söylersin 131b-10, kimi 132b-13, kimsin 132b-16

### F. BAĞLAMA ZAMİRLERİ

şandum ki 134b-9, rivâyet olundu kim 132b-13

### G. VASFİYET (İLGİ) ZAMİRİ

evvelkinden ulu ve giñ 134b-5, barmağındağı yüzüğü 134b-14

## III. SIFAT

### A. NİTELEME (TAVSİF) SIFATLARI

Niteleme sıfatlarının metnimizde pek çok mısall mevcuttur. Birkaç misal vermekle yetneceğiz:

kiçi kişiyem 131a-21, 'acab söz 132a-11, 'uryân nesne 132b-2, yaman kavm 132b-20, ulu taş 133a-16, yağış koquyu 138b-9, yavuz gözler 138a-12, dükeli işler 138a-12

### B. SIFATLARDA KARŞILAŞTIRMA-BERKİTME VE KÜÇÜLTME

1. Sıfatlarda küçültme: -rak/-rek eki ile yapılmaktadır:

ylgrekdür 140b-8

2. Pekıştirme sıfatları:

toptolu kuş 143a-3

### **C. BERKİTME (tayin) SIFATLARI**

1. İşaret sıfatları:

bu hatun kişiyi 131b-1, uş yanuñda 135b-19, ol yigidün 'âdeti 131b-3, işbu başu örtülüyü 131b-20, uşbu yaña 135a-10

2. Belirsiz (belgisiz) sıfatlar:

bir gün 131b-16, fulan yıl 132a-20, her tarafa 132b-12

3. Soru sıfatları:

kaç yıl 133a-11, ni kişisin 131b-6, kankı nâhiyete 138a-2

### **IV. ZARFLAR**

#### **A. ZAMAN ZARFLARI**

Metnimizde Türkçe ve yabancı asıllı pek çok zaman zarfı kullanılmıştır. Bunların bir kısmı basit, bir kısmı türemiş, bir kısmı da birleşiktir. Zarflar, sıfat ve isimlerden, isimlerin çeşitli çekim eki ve edatlarla kullanılmasından meydana gelmişlerdir. Birçok isimden zaman zarfı meydana getirmek mümkündür. Buraya sadece birkaç misalinı alıyoruz:

çoğdan 136b-13, hergiz 132b-5, hemîşe 133a-2, hemîn-dem 139b-7, dünle 138b-14, tañla 141a-17, andan 132a-1

#### **B. YER VE YÖN ZARFLARI**

Metnimizde yer ve yön zarfı olarak kullanılan belli başlı kelimeler şunlardır:

kandan 131b-14, añaru 134a-14, illerü 134a-23, aşığa 134b-13, girü 134b-22, bunda 135a-5, illeyinde 136a-3

#### **C. MİKDAR (Azlık-Çokluk) ZARFLARI**

katı 132a-5, niçe 132a-15, hezâr-bâr 139b-20, çok 142a-9

#### **D. SURET ZARFLARI**

Surét zarfları arz, hal, durum, sebep, netice, beraberlik, ayrılık, tekerrür gibi anlamları ifade ederler. Bunlar da sadece zarf olan kelimeler olabileceği gibi isim, sıfat ve edatlardan meydana gelmiş birleşik zarflar da olabilirler. Kelimelerin tekrarlanmasıyla yapılmış suret zarfları da vardır. Bazı misallerini buraya alıyoruz:

eyle işitmiş-İdüm 132a-22, böyle dimezdün 131b-15, bile olalum 131b-18, şöyle urdılar 136b-1, pâre pâre eyle 142b-22

## **V. EDAT**

### **A. BAĞLAMA EDATLARI (Bağlaçlar)**

kim 131a-16, çün 131a-21, ki 131b-14, dağı 133a-15, ve 135b-19, ya 136b-11, yoğsa 138a-3, yir-ile gök 132b-6, ne...ne 134a-8, imdi 132b-4,

### **B. SON ÇEKİM EDATLARI**

imden girü 131a-22, kırt gibi kıarı 143a-9, yüridüğümden soğıra 134a-9, degelden berü 135a-8, benden artuğ 141a-3, gönlüm-çün 141b-13, bir göz-ile çığdı 143a-20, suçu-y-içün 145a-15

### **C. SORU EDATLARI**

ne buyurursın 131a-18, neden üşendün 134a-11, ne kişisin 131b-6, nite kırtıla 139b-2, niçün kıoduñ 132a-8

### **D. BERKİTME EDATLARI**

Metnimizde berkitme edatı olarak "dağı" edatı çok miktarda kullanılmıştır. Pek az olarak da "da, de"ye rastlanmaktadır.

senün dağı benden 140a-5, ben dağı anı severdüm 140a-9, canavarlar da gördüğüm yoğ 134a-10

### **E. İŞARET EDATLARI**

uş yıl başıdır 141b-14, ti 131b-1

### **F. ÇAĞIRMA (Hitap) EDATLARI**

ı kıavm 132a-13, yâ emirül-mü'minün 132a-6, a cāncaguzum 140a-4

### **G. CEVAP EDATLARI**

he'e 133a-13, eved 141a-22

### **H. ÜNLEMLER (Teessürî Nida Edatları)**

hey 131b-12, heyhât 131b-10

## **VI. FİİL**

### **A. OLUMSUZLUK EKİ**

Her çeşit fiil zaman ve sigalarında olumsuzluk eki olarak -ma/-me kullanılmaktadır. Ek, fiil köküne getirilir, zaman ve şahıs ekleri ise kendisinden sonra gelir:

varamadum 136a-9, virmeyesin 135b-14

### **B. BİLDİRME EKLERİ VE CEVHERİ FİİL**

Bildirmenin geniş zaman halini ifade için kullanılan 1. ve 2. şahıs ekleri zamirlerinden; 3. şahıs ise tur- fiilinden meydana gelmiştir. Görülen ve öğrenilen geçmiş zamanı ile şart kipi cevheri fiil ile yapılır.

Bildirme Geniş Zaman:

a. Teklik birinci şahıs ekleri: -am/-em, -van/-ven, -in/-in

'ammüsi kıziyam 140a-8, âdemiyem 135b-8, benem 139a-15, Temmîm'in 132a-15, bu maqamdavan 132b-11

b. Teklik ikinci şahıs ekleri: -sın/-sin

ne kişisin 139a-7, bî-ḥabersin 141a-15

c. Teklik üçüncü şahıs ekleri: -durur, -dur/-dür

buca yıldur 138a-8, firîştedür 137b-10, revâdur 140b-16

Görülen Geçmiş Zaman:

Teklik ikinci şahıs ekleri: -ıduñ /-ıdüñ

ḳanda-y-ıduñ 132a-8

Teklik üçüncü şahıs ekleri: -ıdı/-ıdi

bağlu-y-ıdı 137b-13, gök gözlü-y-ıdi 137b-13, cinni idi 137b-11

-iken Gerundiumu

Hal bildiren bu zarf-fillin sadece ince şekilleri mevcuttur. Çok zaman i-düşmektedir:

endîşedeyken 137b-2

Bildirmenin olumsuzu "degül" ile yapılmaktadır.

inanacaklayın degüldür 139a-9

Bildiremenin Partisipi

ḳanda-y-ıduğumı 131b-14

### C. İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ

Bir Eski Anadolu Türkçesi olan metnimizde görülen başlıca "isimden fiil yapma ekleri" ve görüldüğü misaller şunlardır:

şusadum 137a-13, esenleşdük 138a-9, ışumarladı 138a-10, işledürdi 139a-8, bağladum 139b-16, muştıladı 143b-5

### D. İSİMDEN YARDIMCI FİİLERLE FİİL YAPMA

Metnimizde yabancı asıllı isimler it-, kııl-, eyle-, ol- yardımcı fiilleri kullanılarak fiil haline getirilmektedir. Birkaç misalini buraya alıyoruz:

ḥurrem oldı 136a-15, ta'accüb itdüm 137a-12, namâz kıılır 137a-9, naql-eylediler 139a-1, şerḥ ideyim 137b-6, epsem ol 136b-1

### E. FİİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ

Metnimizde görülen başlıca "fiilden fiil yapma ekleri" ve misalleri şunlardır.

geçüresin 135b-14, ilede 135b-15, görindi 136a-3, dökilmek 136a-21, söyleşürler 136b-12, yitürür 137a-1, geydürdüm 139b-20, ḳorḳıtmañ 138b-15, baḳdurmañ 138b-17, ödendil 131b-2, depelediler 135a-18

## F. FİİL ÇEKİMİ

### A. Basıt Çekim:

#### 1. Haber Kipleri

##### a. Görülen Geçmiş Zaman :

i. Teklik birinci şahıs ekleri: -dum/-düm

şandım 139b-3, işletdüm 139a-9

ii. Teklik ikinci şahıs ekleri: -duñ/-düñ

çıkdıñ 143a-23, getürdüñ 145a-4

iii. Teklik üçüncü şahıs ekleri: -dı/-di

okıdı 139a-4, eyıldı 139a-6

iv. Çokluk birinci şahıs ekleri: -duk/-dük

yürüdük 139a-21

v. çokluk üçüncü şahıs ekleri: -dılar/-diler

depelediler 135a-18

##### b. Öğrenilen Geçmiş Zaman:

#### 1. -miş/-miş eki ile

i. Teklik birinci şahıs ekleri: -mışam/-mişem

uyumışam 144b-4, düşmüşem 144b-7

ii. Teklik ikinci şahıs ekleri: -mışsın/-mişsin

kurtulmuşsın 145a-7

iii. Teklik üçüncü şahıs ekleri: -mış/-miş

koymış 138b-5, urulmuş 142a-21

iv. Çokluk üçüncü şahıs ekleri: -mışlar/-mişler

emzürmüşler 141b-12

#### 2. -up/-üp eki ile

Genellikle üçüncü şahısta kullanılmaktadır:

yitişüp-durur 135b-3, mu'ammer olup-durur 137b-8

##### c. Geniş Zaman:

-ur/-ür, -ar/-er, -r ekleri ile çekimlenmektedir. Şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır. Görülebilen mısalleri şunlardır:

#### i. Teklik birinci şahıs:

varuram 139a-23, korkaram 140a-5

#### ii. Teklik ikinci şahıs:

uğrarsın 142a-6, söyleşürsün 140b-6

iii. Teklik üçüncü şahıs:

söyler 139b-7, yıldırar 139b-5

iv. Çokluk üçüncü şahıs:

söyleşürler 136b-12, tırurlar 138b-14

Geniş Zamanın Olumsuzu:

-maz/-mez eki ile yapılmaktadır. Birkaç misali buraya alıyoruz:

dimezler 142a-9, korkmaz mısın 140b-5, başanmazın 134a-16

d. Gelecek Zaman:

Metnimizde gelecek zaman, -isar/-iser eki ile karşılanmaktadır. Zamir kaynaklı şahıs ekleri ile çekilmektedir. Gelecek zaman partisibi olarak kullanılan -acak / -ecek eki pek az görülür:

i. Teklik üçüncü şahıs:

yalvarisar 142a-15, diyiser 140b-18, varacaqdur 137a-20

ii. Çokluk üçüncü şahıs:

harâb olisarlar 136a-20

e. Şimdiki Zaman:

Metnimizde ve diğer Türkiye Türkçesi metinlerinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Bu kip çok defa geniş zaman ile karşılanmaktadır.

2. Dilek Kipleri:

a. İstek-Gereklik

i. Birinci teklik şahıs: -am/-em

şiyam 140a-7, gidem 139b-14

ii. İkinci teklik şahıs: -asın/-esin

uğramasun 142a-1, yitişesin 142a-13

iii. Üçüncü teklik şahıs: -a/-e

çıkıla 139b-2, döne 140a-5

iv. Birinci çokluk şahıs: -avuz/-evüz

ışmarlayavuz 131b-11, görevüz 131b-19

v. Üçüncü çokluk şahıs: -alar/-eler

tolduralar 143a-2

Gereklik anlamı ise şöyle sağlanmaktadır:

temâşâ itmek gereksin 137a-21

b. Emir

i. Teklik birinci şahıs: -ayım/-eyim, ayın/eyin



## E. FİLLERDE SORU ŞEKLİ

Metnimizde soru eki mi, mi'dir. Ekteki ünlü daima düzdür. Ekin yerinde bir değişiklik yoktur. Birkaç misali zikretmeyi yeterli görüyoruz:

çokmaz mısın ki 140b-5, bilür mısın 133a-11, viribinildi mi 136a-13, diri midür 136a-14, gördüñ mi 136b-21

## H. PARTİSİPLER (Sıfat-fiiller)

Partisipler (sıfat-fiiller, isim-fiiller), fiillerin sıfat şekilleridirler. İsim gibi çekime girerler. İfade ettikleri zamana göre partisipleri üç kısımda incelemek mümkündür:

### a. Geniş Zaman Partisipleri:

diyeni 132a-15, heves iden 136b-8, ol yire varanı 136b-22, Medine'den giden yitük 137a-6

### b. Geçmiş Zaman Partisipleri:

geldüğü 132b-11, ağladuğum 133a-9, gördüğüm 134a-1 taşdan yapılmış bina 134a-14

### c. Gelecek Zaman Partisipleri:

olmayacak iş 135a-6, çıkacağı vakti 137b-13

## I. GERUNDİUMLAR (Zarf-fiiller)

Gerundiumlar, fiillerin zarf şekilleridir; çekime girmezler. Gerundium sayılabilecek eklerin bir kısmı birleşiktir. Partisip eklerinin genişlemesiyle meydana gelenler de vardır; gerundiumları da üç kısımda inceleyebiliriz:

### a. Hal (Durum) Gerundiumları:

çokarak 136a-5, iverek 139a-20, çıkarken 135a-14, ditreyürek 139b-4, gözedü gözedü 143b-21

### b. Zaman Gerundiumları:

bilmedin 131b-11, yatıcak 132a-22, tamâm olmadın 132b-5, olmayınca 133a-6, işitdükçe 133b-9, yitdükde 135b-18, bitmeyince 142b-14, varduçça 144b-16

### c. Bağlama Gerundiumları (Bağ-fiiller):

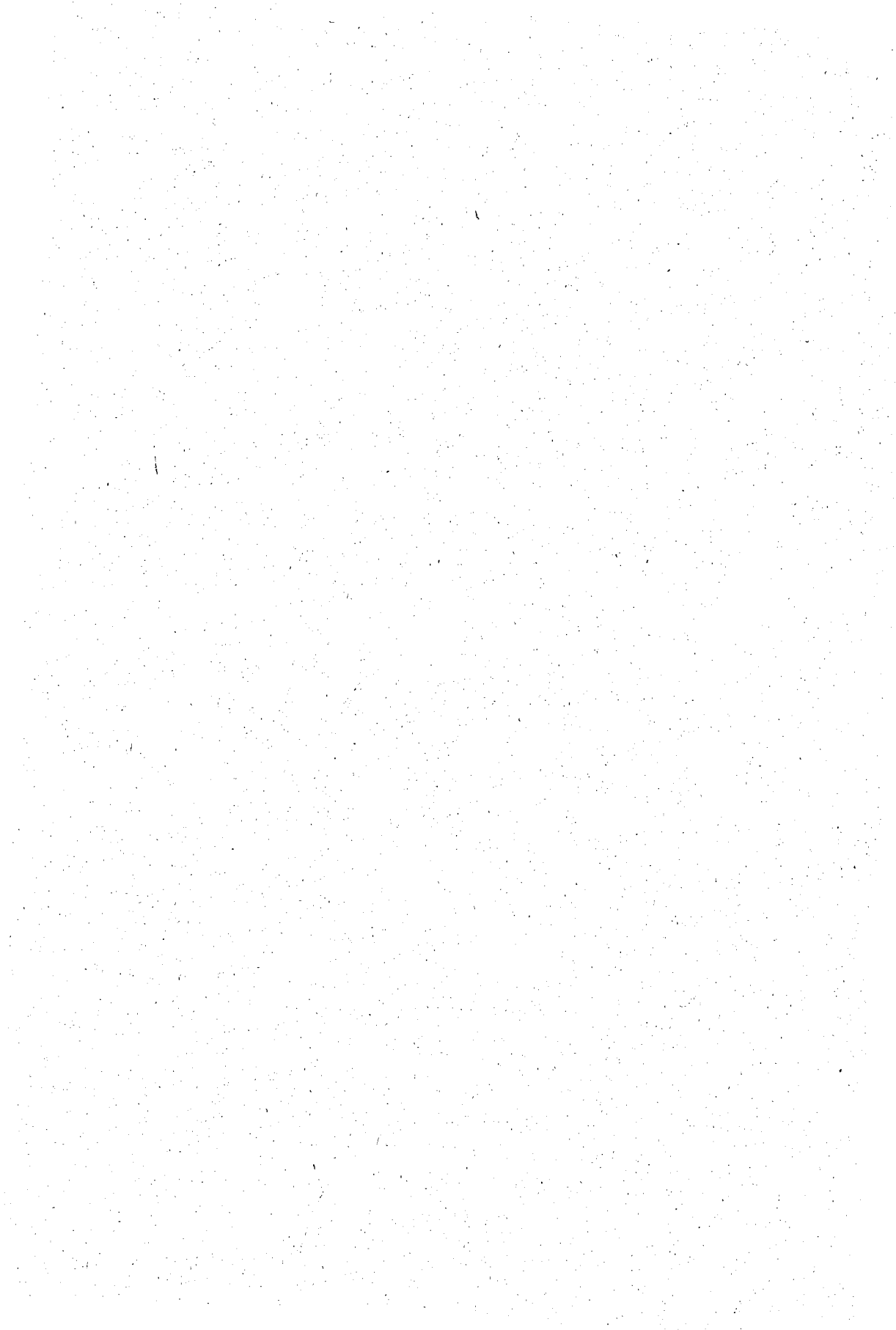
girüp 131a-17, öldürüp 135a-8, kapup 135b-7

## J. BİRLEŞİK FİLLER

Birleşik fiiller, bir fiille ondan önce gelen başka bir fiilin veya isim, sıfat, zarf cinsinden bir kelimenin birlikte kullanılmasından meydana gelirler. Bunları iki grupta ele almak mümkündür:

### 1. Tasvir Filleri:





## BATILI ANLAMDA İLK NESİR ANTOLOJİMİZ: NÜMÛNE-İ EDEBİYYÂT-I OSMANİYYE

Yrd. Doç. Dr. Alim Gür

Türk Edebiyatında antolojî sayılabilecek ürünler öteden beri görülürse de, batılı anlamdaki ilk örnekleri Tanzimattan sonra verilir.(1)

Belirleyebildiğimiz kadıyla Tanzimat döneminde antolojik nitelikli çalışmalarla en çok önem veren şahsiyetlerden biri Ebüzziya Tevfik Bey olmuştur.

Ebüzziya Tevfik, özellikle uygulama planında derlemeciliğe yakın ilgi göstermiş, başta Reşit Paşa, Şinasi, Namık Kemal olmak üzere devrin tanınmış yazarlarından seçerek bir araya getirdiği eserleri yayımlamış, bu yolla da hizmet etmeye çalışmıştır.

Onun bu tür yayınları içerisinde Nümüne-i Edebiyyât ise, ayrıca üzerinde durmayı gerektirecek kadar farklı özelliklere sahiptir. Her şeyden önce bu antolojî, sadece derlemeleri değil, eserlerinden örnekler alınan nesir ustalarıyla ilgili birtakım "mülâhazalar"ı da içermektedir. Ayrıca Türk nesrinin tekâmülünü göstermek gibi özel bir maksat için de hazırlanmıştır.

Bütün bunlardan dolayı bu yazımızda söz konusu eseri tanıtip değerlendirmekte yarar görüyoruz.

Ebüzziya Tevfik, batılı anlamda ilk edebiyat ve nesir antolojimiz olan bu eseri, H.1292 / M.1875 yılında Rodos zindanında iken hazırlamıştır.(2)

Antolojinin hazırlanmasında Namık Kemal'in teşvik ve tavsiyeleri birinci derecede rol oynamıştır. Bir başka deyişle, "Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hak-

1) Geniş bilgi için bkz. Giovanni Scognamiglio-Sami N. Özerdim, "Antolojî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ans.*, Dergah Yay., c. 1, İst., 1977, s. 145 vd.

2) Ziyad Ebüzziya'nın benzer ifadeleri için bkz. *Yeni Osmanlılar Tarihi*, c. 3, İst., 1974, s. 42, dip not:1. Yine bkz. İbrahim Olgun, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", *Türk Dili*, (Anı Özel Sayısı), c. XXV, nu. 246, 1 Mart 1972, s. 416. Ayrıca eserin 1292'de Rodos Adasında yazıldığı kaydı için bkz. *Nümüne-i Edebiyat*, İst., 1296, iç kapak.

kında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir” adlı makalesinde, dil ve edebiyatımızın islâhı için Namık Kemal’in öngördüğü maddelerden dördüncüsü Nümüne-i Edebiyyât’ın düzenlenmesine yol açmıştır.(3) Nitekim bunu, hem Ebüzziya Tevfik, hem de Namık Kemal dile getirmiştir.(4)

Hatta Namık Kemal’in Nümüne-i Edebiyyât’a dâir mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Ebüzziya, yine ustasının tavsiyeleri ve kısmen filit yardımları ile bu eserin şiir kısmını da hazırlamak istemiş, fakat bu düşüncenin meyvesi ortaya çıkmamıştır.(5)

Nesir antolojisinin 1879-1912 yılları arasında toplam altı baskısı yapılmıştır.(6) Hem devrin şartları, hem de Ebüzziya’nın eserini geliştirme düşüncesi antolojinin baskıları arasında farklar doğmasına yol açmıştır.

Nümüne-i Edebiyyât’ın muhtevâsını eserin iç kapağında yer alan şu ifadeler özetlemektedir: “Sekizinci asr-ı hicrîden zamanımıza kadar en meshûr üdebâmızın âsârını câmi’ ve her biri hakkında mülâhazat-ı edebiyeyi şâmilidir.”(7)

3) Tasvir-i Efkâr, nu. 417, 19 R. a. 1283, (s. 1). Ayrıca aynı metnin E. Tevfik tarafından yayınlanıp, dip notta Nümüne-i Edebiyyât’ın “esasen bu mütalaaya mebnî intihab ve tedvin”olunduğunun “Li’t-tabî” imzasıyla belirtilmesi için bkz. Kemal, Mütâbahat-ı Tasvir-i Efkâr (İçüncü kısım:Edebiyat), ist., 1304, s. 22, dip not:1.

4) Matbaacı Ebüzziya, (başsıksız), Tercüman-ı Hakikat, nu. 1402, 13 Şubat 1883.; “Nümüne-i Edebiyyât’a Dâir Kemal Bey’in İkinci Mektubu”, Mecmua-i Ebüzziya, nu. 11, 15 Safer 1298, s. 321-327.

5) “Kemal Bey’in Bir Mektubu”, Mecmua-i Ebüzziya, nu. 10, 1 Safer 1298, s. 289-300.; “Nümüne-i Edebiyyât’a Dâir Kemal Bey’in İkinci Mektubu”, Mecmua-i Ebüzziya, nu. 11, 15 Safer 1298, s. 321-327.

6) Bu makaleyi yazarken birinci baskı esas alınmış, gerektiğinde son baskıya da başvurulmuştur. Eserin görülebilen bütün baskılarının künyeleri şöyledir:Nümüne-i Edebiyyat, 1. bsk., Ceb Kütüphanesi :6, Milhran Matbası, ist., 1296, 512+7s. (Küçük boy).; Nümüne-i Edebiyyat-ı Osmanlyye, 2. bsk., Matbaa-i Ebüzziya (Matb. E. ), ist., 1302, 504+3s.; 3. bsk., Matb. E., ist., 1306, 3+493s.; 4. bsk., Matb. E., 1308, 3+500 S.; (5. baskı görülemedi. Ancak 1308 tarihli bazı nüshaların iç kapaklarında “temsîl-i rabi’”, dış kapaklarında ise “defa-i hamise” kayıtlarının bulunuşu dikkat çekici bir husustur. Seyfettin Özege de 5. baskıyı görmediğini ifade etmektedir. Bkz. Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu, c. 3, ist., 1975, s. 1339. ); 6. bsk., Matb. E., ist., 1330, 544s. (Orta boy olan son baskısı resimlidir. Ebüzziya’nın değişik Nümüne-i Edebiyyat’ı Osmanlyye baskılarında ulaştığı basım mükemmeliyeti ile resim basımcılığındaki öncülük ve başarıları için bkz. Ziyad Ebüzziya, “Nümüne-i Edebiyyat’ı Osmanlyye”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., c. 7, ist., 1990, sif. 93-94. )

Bazı kaynaklarda eserin baskı sayısı eksik veya fazla verilmiştir. Mesela yeddi kaydı için bkz. İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyyat Dersleri, c. 2, ist., 1338, s. 224. Hayatında dört defa basıldığı ifadesi için bkz. Şahap Nazım Coşkunlar, “Ebüzziya Tevfik, Hayat ve Eserleri”, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, c. VI, nu. 4, 1957, s. 67.

7) Görebildiğimiz baskıların bazılarında yer alan bu ifadelerden “sekizinci”ibaresini, “dokuzuncu” olarak düzeltmek gerekiyor. Çünkü bütün baskılar, H. 9. /M. 15. yüzyılda yaşayan Sinan Paşa ile başlamaktadır. Nitekim bu yanlış, altıncı baskıda düzeltilmiştir.

EbüzziyaTevfik antolojinin görebildiğimiz bütün baskılarına, "Ashâb-ı Mütâla'aya" başlıklı bir "mukaddime" koymuştur. İlk baskının 3.-8. sayfaları arasında yer alan bu kısımda yazar, öncelikle güzel ifade, güzel düşünme ve yazma hususlarını ele almış; bunların neye bağlı olduğunu, nasıl gerçekleştirilebileceğini açıklamaya çalışmıştır. Edebiyatta kaidenin o kadar yarar sağlamadığını söyleyerek, güzel düşünüp de güzel yazarların eserlerini örnek almak gerektiği mesajını iletmeyi hedeflemiştir. Bu bakımdan milletin edebiyatına hizmet için "nümüne"leri içeren bir kitap düzenlemeyi her türlü teşebbüsün en önemlisi saydığı, bu eserle "mâziden hâle" bakma yolunu tuttuğunu belirten Ebüzziya, izlediği yolun doğru olup olmadığını ise, derlediği eserlerin göstereceğini dile getirmiştir. "Ecdâdımıza bakmalı da ne olmaklığımız lâzım geldiğini ondan anlamalı." (s.5) diyen Ebüzziya Tevfik, Veysi gibi ağıdalı bir dil ve üslûpla yazarların ölçü alınması hâlinde, edebiyatımızın geleceğinin emin olamayacağını ifade eder.

Eski edebiyatımızda süslü nesir üslûbunu yermeye devam eden yazar, Hamse-i Nergisî veya Sıyer-i Veysi'lerin örnek alınamayacağını anlatmaya çalışır.

Altı yüz senelik Osmanlı toplumu içinde binlerce edip geldiği halde bu antolojiye bunlardan sadece yirmisinin alındığını hatırlatan Ebüzziya, bu durumun söz gösterisinden hoşlananlarca iyi karşılanmayacağını tahmin etmekte, gelebilecek itirazlara kıymet vermemektedir. Zira o, edebiyat denilen yüksek keyfiyetli, "muammâ" gibi görenlerden değildir. Bundan dolayı da, eskinin ağır ve dilli çetrefilli eserlerini misal olarak seçmiştir.

Öte yandan, seçtikleri dışında, kendi zamanında da nesir yazarları bulunduğunu inkâr etmeyen Ebüzziya Tevfik, onların hepsini "Üdebâ-yı ma'hûde âsârını mukallid" saydığı için eserlerini antolojiye almadığını bildirir.

Nergisilerin ve benzeri tarzda yazarların eserlerinden isteyenlerin seçme yapabileceğini, böylelikle kendi iddiasının da doğrulanmış olacağını belirten Ebüzziya, sözlerini şu cümle ile bağlar: "(...) maksadımız üdebâ-yı sâlifinin kabiliyet ve marifetlerini inkâr değil mesleklerinin maksad-ı hakîkate mutâbık olmadığını ihtârdır." (s.7-8)

Burada antolojiyi niçin hazırladığını, hazırlarken hangi esaslara uyduğunu anlatan yazar, eserin bir başka baskısında, prensiplerini Şinâsi ve Namık Kemal'e bile uyguladığını yani onların da "pür-tumturak ve hoş-edâ" yazılarını,

maksadına ters düştüğü için almadığını açıklar. Ayrıca eserin gayesi noktasında da şunları söyler: "Bâhusûs bu mecellede ittihâz olunan meslek zaten ötekiniñ, berkinin şahsıyla uğraşmak değil, âsâr-ı kalemlyyesinin maksad-ı marifet ve hakikate mutâbık olup olmadığı(nı) göstermekten ibârettir." (8)

Ebüzziya Tevfik, eserin altıncı baskısına koyduğu "Lâhika"da (s.9-12) kitabın ilk baskısından bu yana 33 yıl geçtiğini, bu zaman zarfında, yabancı zevk ve duyguları taklit yoluyla dil, edebiyat ve söyleyişimizde değişiklikler meydana geldiğini hatırlatır. Bunlarla ilgili olarak görüşlerini beyan eder. Yazar temelde, milletin duygu, zevk ve alışkanlıklarına ters düşen taklide karşı çıkar. Bu açıdan yeni edebiyatçıların tercihlerine katılmaz. Onlara yol gösterir.

Herkesin zamanıyla düşünüp hissedeceğini, zamanla her şeyin yenileneceğini, dolayısıyla insanlarla beraber zevk ve duyguların da değişeceğini kabul eden Ebüzziya Tevfik, bu değişikliğin millete rağmen yapılmasını doğru bulmaz. Dil, edebiyat ve üslup noktasındaki değişikliklerde nelere dikkat edilmesi gerektiğini anlatır. Bu ölçülere uyulmaması hâlinde, ne gibi olumsuz sonuçlar doğabileceğini göstermeye çalışır.

Ebüzziya, ilk baskıdan sonra 33 yıl geçmesine, yaklaşık 300 kadar kalem erbâbı yetişmesine rağmen, eserine yeni bir şey ekleyemeyişinin derin üzüntüsü içerisinde, "Lâhika"yı şöyle tamamlamıştır: "Gönül isterdi ki, Kemal'i, yahut Sadullah'ı, Ziyâ'yı gölgede bırakacak birkaç dühât-ı marifet, veya müceddid-i edeb, zuhûr etmiş ve teceddüdât-ı his-nüvâzaneleriyle hüsn-i tasavvur ve lütf-ı ifâdeleri müştâkân-ı terakkîyi hayrân eylemiş olsun. Ne çâre ki göremedik. Halbuki fazl ve marifetçe Kemallerin, Ziyâların fevkinde pek çok erbâb-ı şebâba mâlikiz."(9)

Antolojinin birinci baskısında, sırasıyla şu 18 nesir ustasına eserleriyle birlikte yer verilmiştir: Sinan Paşa, Fuzûlî, Koçi Bey, Nâimâ, Nedim, Kânî, Hakkı Paşa, İsmet Bey, Koca Sekban Başı, Âsım, Âkîf Paşa, Reşit Paşa, Fuat Paşa, Cevdet Paşa, Pertev Paşa, Şinâsi, Ziyâ Paşa, Kemal.

Eserin farklı baskılarındaki yazılar ve şahıslarda birtakım değişiklikler yapılmıştır.(10) Nitekim son baskıda İsmet Bey ile Cevdet Paşa çıkarılıp Sadullah

8) E. Tevfik, Nümune-i Edebiyyat-ı Osmanlyye, 3. bsk., 1st., 1306, s. 243, 244.

9) E. Tevfik, Nümune-i Edebiyyat-ı Osmanlyye, 6. bsk., 1st., 1329, s. 12.

10) Son baskıda 17 edipten 79 ömek metin verildiğini belirleyen Ziyad Ebüzziya, farklı baskılardaki şahıs ve yazılarda yapılan değişikliklere işaret ettikten sonra, bazı yazıların sonraki baskılardan çıkarılış gerekçesi olarak şunları söyler:

Paşa eklendiği için, anılan şahısların sayısı 17 olmuştur. Yine bu baskıda, seçilen şahıslar kendi adları altında önce değerlendirilmiş, sonra eserlerinden örnekler aktarılmıştır. İlk baskıda tamamen aksi bir uygulama görülmektedir. Yani önce seçilen parçalar, sonra "Mülâhaza"lar verilmiştir. Ebüzziya Tefk'in söz konusu şahsiyetlerle ilgili "mülâhaza"larında nasıl bir yol tuttuğunu, genel olarak tesbit etmeye çalıştık. Birinci baskıyı esas almak kaydıyla, bunları maddeler hâlinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Yazarlar genelde örnek tutulabilirlik açısından değerlendirilmiştir. Daha çok tertip, tasvir, tasavvur, muhteva; şekil, dil, üslûp ve özellikle "meslek-i hakikat"e uygunluk yönleri üzerinde durulmuştur. Ebüzziya Tefk bunları ise hem genel dil ve edebiyat görüşleri, hem de Nümüne-i Edebiyyât'ın başındaki açıklamaları çerçevesinde değerlendirmiştir (s.23 vd., 210 vd.).

2. Yine aynı ölçülerden hareketle yazarların başarı ve başarısızlıkları, sebepleriyle birlikte belirlenmeye çalışılmış, ilk gerçekleştirdiklerine işaret edilmiştir (s.44-45, 185).

3. Antolojiye alınan şahsiyetler, kimi zaman da içinde yaşadığı toplum şartları ve dönem göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Ancak şahıstan söz edilen yerlerde bile eser ihmal edilmemiştir (s.99-101).

4. Kimi yazarların gerek asrındaki, gerekse Türk edebiyatındaki yerleri tâyin edilmiştir (s.53).

5. Nesir ustalarının hal tercümeleri ve eserleri hakkında genellikle kısa bilgiler verilmiştir (s.60).

6. Yer yer yazarlar arasında mukayeseler yapılmıştır (s.37).

7. Osmanlı nesir ustalarından söz edilirken, kimi zaman yabancı yazarlarla aralarındaki benzerliklere de işaret edilmiştir. Yerleri, ilgi alanları ve başarı durumları bu yolla da ortaya çıkarılmıştır (s.58).

8. Genellikle tanınmış şahsiyetlere yer verilen eserde, bir iki tane de pek tanınmamış yazar görülmektedir (s.62 vd.).

9. Yazarlara farklı oranlarda yer verilmiştir. Bunda, antoloji sahibinin ilgi alanı ve ölçüleri yanı sıra, şahsiyetlerin tanınırlık dereceleri de rol oynamıştır (s.22-24, 62-63, 125-128, 162-167).

<sup>1</sup>İlk baskılarda olup da, sonradan çıkarılan yazılar, kısmen Abdülhamid sansürünün endişesiyle, kısmen de esere alınan edibin ilk seçilen parçasına kıyasla daha önemli bir örneğinin tercih edilmiş olmasındandır. Sansür endişesiyle ilk baskıda alınmış iken, sonra çıkarılan yazı, Nalma'dan seçilmiş "Hal-i Sultan 11. Osman" parçasıdır. Bkz. Ziyad Ebüzziya, "Nümüne-i Edebiyat-ı Osmanliye", Türk Dil ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., c. 7. 1st., 1990, s. 94.

10. Şahsiyetlerden söz edilirken bazen, yaşadıkları zamanın hükümdarları, saltanat dönemleriyle birlikte genel olarak değerlendirilmiştir (s.162-163).

11. Bazen antolojiye hangi eserin niçin alındığına dair açıklamalar da yapılmıştır (s.185).

12. Yer yer yazarlarla ilgili rivâyetler de aktarılmış ve değerlendirilmiştir (s.197).

13. Çok yönlü şahsiyetlerin, hem değişik ilgi alanları üzerinde durulmuş, hem de en başarılı yanları belirlenmiştir (s.210-211).

14. Yazarlar hakkında yapılan değerlendirmeler ve verilen hükümler, Ebüzziya'nın ölçüleri çerçevesinde genellikle tutarlı ve isabetlidir.

15. "Mülâhaza"larda Ebüzziya Tevfik'in dil ve üslubu yer yer değişmekle birlikte, genelde kendi ifadesiyle "meslek-i hakikat"e uygun, anlaşılır ve devrine göre hayli sadedir. Ancak az da olsa bu tür ciddi değerlendirmelere uygun düşmeyen şu gibi ifadelere de rastlanmaktadır: "Alışık a yine tekrâr ederiz; tezkirenin bir taklîdi gösterilsin, kâtlibinin elini öpelim..." (s.166).

Bu arada belirtmek gerekir ki, "Âsâr-ı Kemâl, hakkıyla taklid olunur ise edebiyatımızın ikbâl-i istikbâli bu sâyede temin edilmiş olur."(11) diyen Ebüzziya, N. Kemal'e ve eserlerine antolojisinin aşağı-yukarı yarıya yakın kısmını ayırmıştır.

Bu sübjektif değerlendirmesi ve tavrı bir yana, kanaatimizce Ebüzziya Tevfik'in -onca meziyetlere sahip Nümûne-i Edebiyyât'ıyla ilgili olarak-, asıl yerilecek söz ve uygulaması antolojinin son baskısında karşımıza çıkmaktadır. Hatırlanacağı gibi yazar, "Lâhika"da N.Kemaller'den sonra maksadına uygun şahsiyet göremediğini söylemiş, uygulamasını da bu doğrultuda yapmıştı. Halbuki onlardan sonra gelen R.M.Ekrem, Abdülhak Hamid, Süleyman Nazif, Cenap Şehabettin, Ahmet Rasim gibi daha birçok söz ustasının bu antolojiye girebilecek örnek yazıları bulunduğu her halde inkâr edilemez.

Bu genel tanıma ve tesbitlerden sonra eserin değerlendirmesine geçilebilir.

Herşeyden önce altı baskı yapmış olması, eserin gördüğü ilgiyi yansıtmaktadır.

11) Prof. Kenan Akyüz, "Yeni Türk Edebiyatı", Türk Ans., c. XXXII, Ank., 1983, s. 141.

Ayrıca bir edebiyat tarihçimizin de isabetle belirttiği gibi, "(...) şair tez-kirelerinin çerçevesini çok aşan" bu antolojideki Ebüzziya Tevfik'in "(...)yazarlar hakkında verdiği oldukça geniş bilgi; eserlerini, edebî özelliklerini ve hiz-metlerini açıklayış ve tahlil tarzı da o devir için tamamiyle yeni"(12) sa-yılmalıdır.

Diğer taraftan kıymetini korumaya devam eden (13) Nümüne-i Ede-biyât, "birçok yönleriyle Namık Kemal'in tavsiyelerine bağlansa bile, bugün hâlâ yerine yenisi getirilmemiş olan bir kitaptır."(14)

Bütün bunlardan dolayıdır ki, öteden beri, yerli ve yabancı birçok yazar bu antolojinin üzerinde durmuş, genellikle de onu övmüştür.(15)

Kısacası mezhyetli kusurlarından çok fazla olan, birtakım yenilikleri içeren ve devrinde hatta günümüzde büyük bir boşluğu dolduran bu eser, her halde bundan sonra da kıymetini korumaya devam edecektir.

12) Prof. Kenan Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, 4. bsk., Mas Matbaacılık, (Baskı yılı yok. ), s. 69.

13) Cemil Meriç, Bu İlke, 4. bsk., ist., 1979, s. 243.

14) Prof. Dr. M. Kaya Bilgeci, Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, Erzurum, 1980, s. 163.

15) Görebildiğimiz kadıyla Nümüne-i Edebiyat üzerinde en geniş duran, M. Cl. Huart adlı bir yabancı yazar olmuştur. Bu yazar yer yer değerlendirmeler yapmakla birlikte daha çok eser tanıtmâ yolunu tutmuş, genelinde de E. Tevfik'i ve antolojisini takdir etmiştir. Bkz. M. Cl. Huart, 'Nümüne-i Edebiyat (Modèle de Littérature Turque)', Journal Asiatique, Septième Série, Tome XVIII, Paris, Aout-Septembre 1881, s. 267-279.

Bu uzun inceleme ve yukarıda anılanlar dışında antolojiyi öven pek çok kaynaktan sadece birkaçı için bkz. Abdülhâlim Memduh, Tarih-i Edebiyat-ı Osmanîye, ist., 1306, s. 58.; Abdülhak Hamit, Mektuplar I Kül-liyat-ı Asar, ist., 1334, s. 46, (dip not:2. Bu dip not Süleyman Nazife ait olmalıdır.); Fuat Köprülü, 'Ebüzziya Tevfik Bey', Servet-i Fünun, nu. 1140, 28 Mart 1329, s. 507.; M. Nihat Özön, Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, ist., 1941, s. 348.; Ziyad Ebüzziya, 'Nümüne-i Edebiyat-ı Osmanîye', Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., c. 7, ist., 1990, sfl. 93-94.

Eseri verenler veya ondaki hatalara işaret edenler çok azdır. Mesela bkz. Süleyman Şevket Tanlı, Tarih Bo-yunca Güzel Yazılar III, ist., 1950, s. 153.; Namık Kemal'in Mektupları c. I, haz. F. Abdullah Tansel, Ank, 1967, s. 425-426.; Ö. Faruk Akün, Namık Kemal'in Mektupları, ist., 1972, s. 276.; A. H. Tanpınar, 'Akif Paşa', Edebiyat Üzerine Makaleler, 2. bsk., haz. Dr. Zeynep Kerem, ist., 1977, s. 193.





## HEFT PEYKER ÇEVİRİLERİ VE ALİ ŞİR NEVÂİ'NİN SEB'A-İ SEYYÂRE'Sİ

Dr. Bahattin Kahraman\* □

Asırlar boyunca Türk Edebiyatı bünyesinde gelişen mesnevî nazım şekli ve bu vesileyle ortaya çıkan ürünler, millî kültürümüzün önemli bir cephesini oluşturmaktadır. Divan edebiyatımızın bu sahada kalem oynatan şairleri, yerli konuların yanında, diğer İslamî edebiyatlarda da işlenen; Leylâ ile Mecnûn, Husrev ile Şirin (Ferhad ile Şirin), Yusuf ile Züleyhâ, İskender-nâme gibi ortak mevzuları tercih etmişlerdir(1).

Bu edebî cereyan içerisinde mesnevî şairlerinin en büyük hayali ise hamse sahibi (sahib-i hamse) olabilmektir. Bu anlayıştan hareketle, bu sahada bir çığır açan ve Farsça yazan bir Türk şairi olan **Nizâmî-i Gencevî** (Gence M.1141?-1209?)'nin **Hamse**'sinde bulunan eserler klasik Türk edebiyatında defalarca yeniden yazılmışlardır. Yalnız, başta **Ali Şir Nevâî** (H. 844/M.1441-H.906/M.1501) olmak üzere mesnevî şairlerimiz, millî kültür unsurlarını da ihmal etmemişler, bazan tercüme ve bazan da sadece hikayelerin ana hatlarını almak suretiyle yeni ve orijinal eserler ortaya koymanın yollarını aramışlardır.

Nizâmî'nin Hamse'sinde bulunan ve sonraları birer zincir oluşturan bu eserlerden bir grubu "**Heft Peyker**"ler meydana getirmektedir.

Yazımız, Heft Peyker yazan Türk şairleri ve eserlerini biraraya getirmek, bunun yanında Ali Şir Nevâî'nin Seb'a-i Seyyâre'sini tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır.

### Konunun Menşei

Heft Peykerlerin konusu İran tarihinden alınmıştır. İran Sasani hükümdarı I. Yazdgerd'in oğlu olup miladî 420'den 438-39 yılına kadar hüküm süren

(\*) S.Ü.Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör.

(1) Levend, A.S., "Divan Edebiyatında Hikaye" **TDAY Belleten 1967**, s.71; **Türk Edebiyatı Tarihi**, I.C., Ankara 1973, s.103; Ünver, İ., "Mesnevî", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II** (Divan Şiiri), Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, S.415-416-417, s.430.

Behrâm-ı Gûr'un efsanevî hayatı bu mesnevilere konu olarak seçilmiştir. Rivayete göre babası onu küçük yaşta Arap emirlerinden Numan'a teslim etmiş ve böylece bir Arap gibi yetiştirilmiştir. Behrâm Şah, yaban eşeği avlama sevdasından ötürü "Gûr" lakabıyla anılmıştır. 18 yıllık saltanatı süresince adalet ve cesareti ile ün kazanan Behrâm Şah, av sırasında yine yaban eşeği kovalarken bir kuyuya düşerek ölmüştür(2).

### Fars Edebiyatında

Bu noktada önce Heft Peykerlerin, bize kaynaklık etmesi sebebiyle, Fars edebiyatındaki seyri üzerinde durnak gerekecektir:

**Firdevsî (Tus 934?-Taberan 1020):** Bilindiği gibi Firdevsî, İran tarihini 60.000 beyitlik "**Şehnâme**"sı ile destanlaştırmıştır. Şehnâme'de bir çok tarihi şahsiyetin yanı sıra **Behrâm-ı Gûr** da geçmektedir. Eserde Behrâm'la ilgili bilgiler dağınık hâldedir. Şairlere dayanak olan bu bilgiler şu şekilde özetlenmiştir:

"Yezgird, oğlu Behrâm'ı eğitilmek üzere henüz küçükken Arap emirlerinden Numan ile Münzir'e teslim eder. Behrâm Yemen'de "mûbid"lerden türlü bilgiler öğrenir, hüneler edinir. Genç yaşta ok atmakta, kılıç kullanmakta, ata ve deveye binip avlanmakta usta, güçlü ve atılgan bir yiğit olur. Sarayında da güzel câriyelerle vakit geçirir. Âzâde adındaki saz çalan güzeli yanından ayırmaz. Behrâm birgün Âzâde ile birlikte ava çıktıkları sırada önlerinden biri erkek diğeri dişi iki âhû geçer. Ok atmaktaki ustalığını göstermek isteyen Behrâm, "Hangisini devireyim?" diye kıza sorar. Kız da "Erkeği dişi, dişiyi de erkek yap" diye cevap verir. Behrâm erkeğine attığı iki uçlu okla boynuzlarını kırar, hemen dişisine attığı iki oku da âhûnun kafasına saplar. Başka bir âhûnun da okla başını ayağa çiviler. Sonra kıza dönerek; "Nasıl?" diye sorar. Kız ağlayarak "Bu mertlik değil deliliktir" deyince öfkelenen Behrâm, hemen Âzâde'yi yakalayıp yere çarpar ve devesiyle çığner.

Yezgird ölür. İran'ın ileri gelenleri Behrâm'ın tahta lâyük olmadığını söyleyerek Husrev adında birini tahta geçirirler. Bunu haber alan Behrâm çok üzülür. Münzir ve Numan'la birlikte İran'a gelir. Şu karara varılır: İran tâcı iki arslanın arasına konacak, Husrev ile Behrâm'dan hangisi arslanların arasından tâcı alırsa o pâdişâh olacak. Husrev ile Behrâm meydana gelirler. Husrev arslanları görünce korkar. Behrâm atını sürer, arslanları öldürür ve tâcı alır. Husrev

(2) İlaydın, H.T., "Behrâm-ı Gûr Menkabeleri", *Türkiyat Mec.* C.V, 1935, İst.1936, s.275; *Türk Dil ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, Dergâh Yay., İst.1977, s.397.

Behrâm'a "Şah sensin, biz senin köleniz" der. Böylece Behrâm-ı Gûr tahta geçer(3).

**Nizâmî-i Gencevî:** Nizâmî'Hamse (Penç Genç)'syle bir çığır açtığını ve bu yolda birçok Türk şairinin yürüdüğünü daha önce söylemiştik. İşte bu Hamse(4)'nin dördüncü mesnevîsi, Heft Peyker(5)'dir.

Nizâmî, Behrâm-ı Gûr'un hayatını, başta Şehnâme olmak üzere daha başka kaynaklardan da istifade ederek, ilk defa müstakil bir mesnevî haline getiren şairdir. Böylece mesnevî konuları arasına katmış ve kendinden sonra gelen şairlere yeni ufuklar açmıştır. Nizâmî, Şehnâme'de geçen Behrâm Şah hikâyesinden faydalanmakla birlikte bazı ilâvelerle eserine yeni bir şekil vermiştir. Eserde geçen, Behrâm-ı Gûr'u eğlendirmek için getirtilen yedi iklim pâdişâhının yedi güzel kızı (heft peyker) ve bunların, yaptırılan yedi köşke (heft gunbed) yerleştirilmeleri ile Şah'ın hergün birinin köşküne giderek ondan masallar dinlemesi gibi bölümler, Nizâmî tarafından ilâve edilmiştir. Daha sonraki mesnevî şairleri de eserlerini bu çerçevede kaleme almışlardır. Bu sebeple Nizâmî, aynı zamanda hikâyenin iskeletini kuran ilk şair olma özelliğini de taşımaktadır.

Eserin hacmi yaklaşık 5011 beyit kadardır ve feilâtün / mefâilün / feilün kalıbıyla yazılmıştır.

Edebiyatımızda bu konudaki eslere örnek teşkil ettiği için Heft Peyker'in bölüm başlıklarını yazımıza katmayı uygun gördük.

Nizâmî'nin Heft Peyker (Behrâm-nâme, Heft Gunbed)'inde şu başlıklar bulunmaktadır(6) :

(3) Levend, A.S., **Ali Şir Nevâî Hayatı, Sanatı ve Kişiliği**, C. I, Ankara 1965, s.126; Şehnâme'nin Behrâm ile ilgili kısımları düzenli değildir. Çeşitli yerlerde konu hakkında bilgi kırıntıları bulunmaktadır. Bk. Firdevsî, **Şehnâme**, (Çev. Necatî Lugal), İst.1992, C.III, s.554; C.III, 397-408, 449,494-507.

(4) Hamse'deki Mevnevîler: 1. Mahzenü'l-Esrâr, 2. Husrev ü Şirin, 3. Leylâ vü Mecnûn, 4. Heft Peyker, 5. İskender-nâme (Şeref-nâme, İkbâl-nâme); İran'da yapılmış bir baskısı: Fer, Dr. Muin, **Nizâmî-i Gencevî Külliyyât-ı Hamse**, İntişârât-ı Mehtâb, 1370 (1950), s.1130; Hamse'nin Türkiye ve dünya kütüphanelerinde çeşitli yazmaları vardır. Ülkemizde yayınlanmamıştır, fakat şu eserler, yakın zamanda tercüme edilmişlerdir: **Mahzen-i Esrâr** (Çev. M.N.Gencosman), MEB. Şark-İslam Klasikleri, Ankara 1946 (1990); **Husrev ve Şirin** (çev. S.Sevengil), MEB. Şark-İslam Klasikleri, İstanbul 1986; **Leylâ ile Mecnun** (çev. A.N.Tarlan), MEB. Şark-İslam Klasikleri, İstanbul 1985.

(5) İran'da basılmıştır: **Nizâmî Hakîm Gencevî Heft Peyker**, Armağan Matbaası, Tahran 1314 (1897), s.7-367.

(6) Başlıklar, Dr. Muin Fer, a.g.e., s.497-695'dan alınmış olup Türkçe tercümeleri sonradan eklenmiştir.

1. Be nâm-i fzedi-i behşâyende  
(Bağışlayan Allah'ın adıyla)
2. Der na't-ı Peygamber-i Ekrem  
(Hz. Peygamber'in na'tı hakkında)
3. Mi'râc-ı Peygamber-i Ekrem  
(Hz. Peygamber'in Mi'racı)
4. Sebeb-i nezm-i kitâb  
(Kitabın yazılış sebebi)
5. Du'â-yı pâdişâh Sa'id Ala'eddîn Kerb Arslan  
(Pâdişâh Sa'id Alâ'eddin Kerb Arslan'a dua)
6. Hitâb-ı zemîn-bûs  
(Yer öpme hitabı)
7. Sitâyış-i suhen ü hikmet ü enderz  
(Söz, hikmet ve öğötün övülmesi)
8. Der nasihat-ı ferzend-i hîş Muhammed  
(Oğlu Muhammed'e nasihat hakkında)
9. Âgâz-i dâstân-ı Behrâm  
(Behrâm hikâyesinin başlangıcı)
10. Sifat-ı Simnâr ve sahten-i Kasr-ı Havernâk  
(Simnâr'ın özelliği ve Havernâk köşkünü yapması)
11. Sifat-ı Havernak ve nâ-peydâ şuden-i Numan  
(Havernak'ın özelliği ve Numan'ın kaybolması)
12. Şikâr kerden-i Behrâm ve dâğ kerden-i gûran  
(Behrâm'ın avlaması ve yaban eşeğini dağlaması)
13. Kuşten-i Behrâm be yek tîr şîr u gurrâ  
(Behram'ın bir okla arslan ve yaban eşeğini öldürmesi)
14. Kuşten-i Behrâm ejdehârâ ve genc yâften  
(Behram'ın ejderhayı öldürmesi ve hazine bulması)
15. Diden-i Behrâm sûret-i Heft Peykerrâ der Havernak  
(Behram'ın Havernak köşkünde yedi güzelin resimlerini görmesi)

16. Āgâhî-i Behrâm ez vefât-ı peder  
(Behram'ın babasının ölümünü haber alması)
17. Leşker keşiden-i Behrâm be İran  
(Behrâm'ın İran'a asker çekmesi)
18. Āgâz-i suhan  
(Sözün başlangıcı)
19. Nâme-i pâdişâh-ı Îrân ve Behrâm-ı Gûr  
(Îrân pâdişâhının Behrâm-ı Gûr'a mektubu)
20. Pâsuh dâden-i Behrâm Îrâniyânâ  
(Behrâm'ın İranlılara cevap vermesi)
21. Ber giriften-i Behrâm tâcrâ ez miyân-i du şîr  
(Behrâm'ın tâci iki arslanın arasından alması)
22. Ber taht nişesten-i Behrâm be câ-yi peder  
(Behrâm'ın babasının yerine tahta oturması)
23. Hutbe-i adl-i Behrâm-ı Gûr  
(Behrâm- Gûr'un adâletinin hutbesi)
24. Çegûnegî-i pâdişâhî-i Behrâm-ı Gûr  
(Behrâm-ı Gûr'un padişahlığının niteliği)
25. Sifat-ı huşk sâlf ve şefkat-i Behrâm  
(Kuraklığın özelliği ve Behrâm'ın şefkati)
26. Dâstân-ı Behrâm bâ kenîzek-i hîş  
(Behrâm'ın hizmetçisiyle olan hikâyesi)
27. Meşveret kerden-i kenîzek bâ serheng der mehmânî-i şâh  
(Hizmetçinin kumandanla şâhın misafirlliğini görüşmesi)
28. Borden-i serheng Behrâm-ı Gûrrâ be mehmânî  
(Kumandanın Behrâm-ı Gûr'u misafirlığe götürmesi)
29. Leşker keşiden-i hâkân-i Çîn be ceng-i Behrâm-ı Gûr  
(Çîn hâkânının Behrâm-ı Gûr'la savaşmak için asker çekmesi)
30. İtâb kerden-i Behrâm bâ serân-i leşker  
(Behram'ın ordu kumandanlarını azarlaması)

31. Hâsten-i Behrâm duhter-i şâhân-i heft iklimrâ  
(Behrâm'ın yedi iklim padişahlarının kızlarını istemesi)
32. Sıfat-ı bezm-i Behrâm der zemistân ve sâhten-i heft gunbed  
(Kışın Behrâm'ın meclisinin özelliği ve yedi köşkün yapılması)
33. Der Çegûnegî-i Heft Gunbed  
(Yedi köşkün niteliği hakkında)
34. Nişesten-i Behrâm rûz-i şenbe der gunbed-i siyâh ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-i iklim-i evvel  
(Behrâm'ın cumartesi günü siyah köşkte oturması ve birinci iklim pâdişâhının kızının masal anlatması)
35. Nişesten-i Behrâm rûz-i yek-şenbe der gunbed-i zerd ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-i iklim-i dovom  
(Behrâm'ın pazar günü sarı köşkte oturması ve ikinci iklim pâdişâhının kızının masal anlatması)
36. Nişesten-i Behrâm rûz-i du-şenbe der gunbed-i sebz ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-i iklim-ı sivüm  
(Behrâm'ın pazartesi günü yeşil köşkte oturması ve üçüncü iklim pâdişâhının kızının masal anlatması)
37. Nişesten-i Behrâm rûz-i se-şenbe der gunbed-i surh ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-i iklim-i çehârüm  
(Behrâm'ın salı günü kırmızı köşkte oturması ve dördüncü iklim pâdişâhının kızının masal anlatması)
38. Nişesten-i Behrâm rûz-i çehar-şenbe der gunbed-i pîrûze reng ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-i iklim-i pencüm  
(Behrâm'ın çarşamba günü mavi köşkte oturması ve beşinci iklim padişahının kızının masal anlatması)
39. Nişesten-i Behrâm rûz-i penc-şenbe der gunbed-i sandalî ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-ı iklim-i şeşüm  
(Behrâm'ın perşembe günü sandal renkli köşkte oturması ve altıncı iklim pâdişâhının kızının masal anlatması)
40. Nişesten-i Behrâm rûz-i âdîne der gunbed-i sepid ve efsâne goften-i duhter-i pâdişâh-i iklim-i heftüm

- (Behrâm'in cuma günü beyaz köşkte oturması ve yedinci iklim pâdişâhının kızının masal anlatması)
41. Âgâhî-i Behrâm ez Leşker keşi-i Hâkân-i Çin bâr-i düvüm  
(Behrâm'in Çin hâkânının tekrar asker çekmesinden haberdâr olması)
42. Enderz giriften-i Behrâm ez şebân  
(Behrâm'in çobandan öğüt alması)
43. Bâzhâst-i Behrâm ez vezîr-i sitemkâr  
(Behrâm'in vezîri zâlimliğinden dolayı sorguya çekmesi)
44. Şikâyet kerdên-i mazlûm-i düvüm  
(İkinci mazlûmun şikâyet etmesi)
45. Şikâyet kerdên-i mazlûm-i sivüm  
(Üçüncü mazlûmun şikâyet etmesi)
46. Şikâyet kerdên-i mazlûm-i çehârüm  
(Dördüncü mazlûmun şikâyet etmesi)
47. Şikâyet kerdên-i mazlûm-i pencüm  
(Beşinci mazlûmun şikâyet etmesi)
48. Şikâyet kerdên-i mazlûm-i şeşüm  
(Altıncı mazlûmun şikâyet etmesi)
49. Şikâyet kerdên-i mazlûm-i heftüm  
(Yedinci mazlûmun şikâyet etmesi)
50. Kuşten-i Behrâm vezîr-i zâlimrâ  
(Behrâm'in zâlim vezîri öldürmesi)
51. Pûzeşhâsten-i Hâkân-i Çin ez Behrâm  
(Çin hâkânının Behrâm'dan af dilemesi)
52. Fercâmkâr-i Behrâm ve nâ-pedid şoden-i û der gâr  
(Behrâm'in âkabeti ve onun mağarada kaybolması)
53. Der hatm-i kitâb ve du'a-yi Alâ'eddin Kerb Arslan  
(Kitabın sona ermesi ve Alâ'eddin Kerb Arslan'ın duası hakkında)



Nizâmî'ye ait Heft Peyker'in konusu kısaca şöyledir:

"Behrâm doğunca, müneccimlerin sözü üzerine Yemen hükümdarı Numân'a teslim edilir. Numân onun terbiyesine özen gösterir. Onun için Havernak köşkünü yaptırır. Köşk bitince meşhur Simnâr vak'ası meydana gelir. Bir müddet sonra Numân hükümdarlığı bırakınca Behrâm, Numân'ın oğlu Münzir'in terbiyesine geçer ve kendine lâzım olan şeyleri ondan öğrenir. Behrâm'ın Yemen'deki işi gücü işret ve avdan ibârettir. Birçok av mahâretleri gösterir. Bir gün avda hazine bulur. Nihayet Havernak'ın gizli bir odasında yedi iklim hükümdarlarının yedi kızına âit resimleri görür ve onlara âşık olur. Bu esnâda babası Yazdgird ölmüş, İranlılar başka birini tahta çıkarmışlardır. Behrâm Münzir'in yardımıyla İran'a yürür ve bir imtihan sonunda iki arslanın arasından tâci alarak tahtı ele geçirir. Halka şefkat ve adâletle muâmele ederek herkesi sevindirir.

Behrâm'ın Fitne adında çeng çalan güzel bir câriyesi vardır. Onu çok sevdiğinden yanından hiç ayırmaz. Bir gün birlikte ava giderler. Behrâm yaban eşeği avlamakta câriye ise hiç bir şey söylememektedir. Sonra bir yaban eşeği görür ve câriyeye "Bunu nasıl öldüreyim?" der. Fitne; "Ayağını başına bağlamalısın" cevâbını verir. Behrâm bunu yapar. Fakat kız takdir edeceği yerde "Herkes çok yaptığı işte kemâl sâhibi olur" der. Sarhoş olan Behrâm kızarak Fitne'yi öldürmek üzere bir Serheng verir. Serheng tenhâ bir yerdeki altmış katlı köşküne götürür. Bir hafta sonra Behrâm Fitne'yi sorar. Serheng öldürdüğünü söyleyince, gözleri yaşanır. Fitne o esnâda doğan bir buzağıyı her gün köşkün üst katına çıkarıp indirmeğe başlar ve yavru büyüünceye kadar bu işe devam eder. Bir gün Serheng Behrâm'ı köşke dâvet eder. Behrâm binanın yüksekliğinden şikâyet edince Fitne'nin koskoca bir ineği her gün buraya indirip çıkardığını öğrenir ve gözleriyle de görür. Fitne'ye "Sen bu ineği doğduğu günden beri tekrar ede ede bu işe alışmışsın" der. O zaman Fitne, Behrâm'a eski sözünü hatırlatır. Böylece Behrâm, Fitne'yi tanır.

Bundan sonra Behrâm, bütün işlerini vezîri Mihr-i Nersî ve onun çocuklarına bırakıp eğlenceye dalar. Bundan istifâde ile kendisine saldıran Hâkân'ı mağlup ettikten sonra Havernak'ta resimlerini gördüğü yedi kızı hatırlar ve onları getirir. Her biri için ayrı bir köşk yaptırır. Bu köşkler, her kızın ait olduğu iklim tesir eder seyyârenin rengindedir. Behrâm, her gününü bir köşte geçirir ve o gün uyku vakti gelince köşte bulunan kız kendine masal anlatır. Bu masallar, köşkün, dolayısıyla yıldızın, iklimin ve kızın rengini medh etmekle biter.

Vezir Mihr-i Nersî öldüğü için işler Râstrüşen isimli zâlim vezire kalır ve memleket alt üst olur. Ne hazineden, ne ordudan eser kalır. Behrâm, birgün avda bir çobandan lbret alıp vaziyeti farkederek ve veziri öldürür. Behrâm artık eğlenceyi bırakır. Nihayet bir av günü bir yaban eşiğinin ardından girdiği mağarada kaybolur.”(7)

**Emîr Husrev-i Dihlevî (H.651 / H.1253 - H.725 / M.1325):** Hamse sahibi ikinci şair olarak bilinen Dihlevî(8), “**Heşt Behişt**” ile de Nizâmî'nin yolunda yürümüştür. Hamse'de dördüncü sırada bulunan Heşt Behişt, H.701 / M.1301 yılında tamamlanmıştır. Eserin hacmi 3344 beyit kadardır ve Nizâmî'nin de kullandığı Fellâtün / Mefâllün / Fellün aruz kalıbıyla yazılmıştır.

Emir Husrev-i Dihlevî'nin eserine Heşt Behişt (Sekiz Cennet) adını koymasını yedi kız ve yedi köşkün yanında Behrâm'ın hikayesini de mesnevîye katmış olmasından kaynaklanmıştır(9).

**Dervîş Eşref-i Merâgî (Ö. H.854 / M.1450):** Şairin “**Heft Evreng**” adındaki mesnevîsi de konuyu işleyen eserler arasındadır.

**Hâtîfî (Ö. H.918 / M. 1512):** Şair, Molla Câmî (Ö. M.898 / M. 1492)'nin kız kardeşinin oğlu olarak bilinir. O da “**Heft Manzar**” ile bu kervana katılmıştır. Hâtîfî, dayısı Molla Câmî'nin aracılığıyla Ali Şîr Nevâî'nin yakınında bulunmuştur. Bu sebeple Heft Manzar'ında Nevâî tesiri de gözlenmektedir(10).

Ayrıca, Şeyh Sadrüddin (Ö. M.982 / M.1574), Râî Hidâyetullah (XVI. y.), Hasan Bin Seyyid Fethullah (XVII. y.) ve İtâbî Hasan Big gibi şairlerin de bu konuda eser vücuda getirdikleri kaydedilmiştir(11).

(7) İlaydın, H.T., a.g.m., s.279'dan bazı kısaltmalarla alınmıştır.

(8) Türkmen, E., **Emir Husrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti**, Ankara 1989, s.39

(9) Levend, A.S., **Ali Şîr Nevâî**, a.g.e., C.I., s.137.

(10) İlaydın, H.T., a.g.m., s.289

(11) Levend, A.S., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s.228-229.

## Türk Edebiyatında

Heft Peyker (Behrâm-ı Gûr) ismi altında yazılmış olan eserler edebiyatımıza tercümelemlerle kazandırılmışlardır. Bu eserler, bazan **hamseler**(12) içinde, bazan da müstakil hâlde yazılmışlardır. Burada, her biri zincirin birer halkasını teşkil eden ve kaynaklarda Heft Peyker sâhibi oldukları belirtilen şairler söz konusu edilecektir. Bu şairler ve eserlerini şöylece sıralamak mümkündür:

**Bursalı Ali Ulvî (15. yy. II.Murad Devri):** Ulvî, tarihî kaynaklara göre Heft Peyker yazan ilk şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin nüshaları henüz ele geçmemiştir. Varlığını Lâtîf(13), Hasan Çelebi(14) ve Osmanlı Müellifleri (15) 'nden öğreniyoruz. Bu konuda Lâtîf "*Türki'de Heft Peyker'i ve hakikat ü mecâza mütelebbis gazelleri var*" derken Hasan Çelebi "*Zebân-ı Türki'de Heft Peyker'i vardır. Eş'âr-ı Fârisi'den Türki'ye tercüme itmegi kendüye şî'âr u disâr iden şu'arâdandır*" diyerek şairin, aynı zamanda Farsça'dan Türkçe'ye eser tercüme etmeyi kendine iş edinenlerden olduğunu ilâve eder. Osmanlı Müellifleri ise faziletli şairlerden olduğunu ve Şeyh Nizâmî'nin Heft Peyker'ini tercüme ettiğini bildirir.

Ayrıca, son zamanlarda yapılan araştırmalarda bu eserin Aşkî'nin Heft Peyker'iyle aynı olduğu, dolayısıyla böyle bir eserin bulunmadığı görüşü ortaya atılmıştır(16). Buna göre Lâtîf'in bahsettiği eser, Ulvî'nin değil Aşkî'nindir. İleride yapılacak araştırmalarla ortaya çıkarılacak bir nüsha, konuya açıklık getirecek veya bu görüşü doğrulayacaktır.

**Aşkî Mehmed Efendi (15. yy.):** Aşkî, Heft Peyker'i ilk defa tercüme edenlerdendir. Eğer yukarıdaki görüş doğrudur ise ilk çeviri ona aittir. Aşkî çevirisinin bilinen tek nüshası British Museum OR 7079 numarada kayıtlıdır(17). Buna göre eser, 861 / 1456-57'de tamamlanmıştır. Bu çeviri yazmanın 2b - 152b yaprakları arasında bulunmakta ve "*Kitâb-ı Heft Peyker ve Kasr-ı Nu'mân Havernak li Aşkî Efendi*" ile "*Manzume-i Aşkî Efendi Hikâye-i Heft Peyker ve Kasr-ı Havernak-ı Nu'mân*" başlıklarını taşımaktadır.

(12) Ayan, H., "Divan Edebiyatında Hamseler", *Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, A.Caferoğlu Özel Sayısı*, Fas.:1, Ankara 1979, s.87

(13) Lâtîf, *Tezkire-i Lâtîf*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1314, s.247

(14) Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Haz. Dr.İ.Kutluk), TTK Yay., Ank.1981, C.2, s.692

(15) Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.2, Matbaa-ı Amlre, İst.1333, s.303

(16) Kut, G., "Aşkî ve Heft Peyker Çevirisi", *TDAY Bülteni-1972*, s.128

(17) Kut, G., a.g.m., s.127

Şair eserini pâdişâhın emriyle kaleme almıştır. Kendisine, Mihr ü Müş-terî, Leylî vü Mecnûn, Husrev ü Şîrîn, Mahzenü'l-Esrâr, Mantiku't-Tayr, Gü-listân, Bostân ve Vîs ü Râmîn gibi Farsça eserler arasından Nizâmî-i Gencevî'nin Heft Peyker'i seçilerek verilmiş ve tercüme etmesi buyrulmuştur(18). Eserde açıkça söylenmemesine rağmen emri veren Fâtih Sultan Mehmed'dir. Eserin bi-tiriliş tarihine bakarak varılan bu sonuca göre, Aşkî, mesnevisini Fâtih'e sunmuş olmalıdır.

Eser, Fâilâtûn / Fâilâtûn / Fâilûn ile yazılmıştır ve tamamı 5100 beyit ka-dardır.

**All Şîr Nevâî (H. 844 / M.1441 - H. 906 / M. 1501):** Nevâî, bu konudaki Seb'a-i Seyyâre'siyle, kendine has orijinal bir mesnevi meydana getirmiştir. Eserden, ileride söz edilecektir.

**Kudsî Çelebi (15. yy.):** Türkçe Heft Peyker kaleme alanlardan biri de Kudsi Çelebi'dir. Eser henüz ele geçmemiştir. Lâtîfî, şair hakkında bilgi verirken "*Kudemâdan Sultan Muhammed mâdihlerindendir. Bahr-i Haffde Heft Pey-ker'i vardur*"(19) diyerek haber verir. Aynı şekilde Osmanlı Müellifleri'nde de kı-saca söz edilir(20).

**Behiştî (16. yy., Karıştıranlı Süleymân Beyoğlu Ahmed Sınan):** Kay-naklar Behiştî'nin Hamse sâhibi bir şair olduğundan söz ederler ve mes-nevilerinin adlarını yazarlar. Bunlar arasında Heft Peyker'in ismi geçmez. Nizâmî'nin Hamse'sini Türkçe'ye tercüme ettiğini ise sadece Sehî yazmaktadır. Sehî, "*Hamse-i Nizâmî'yi bi't-tamâmTürki'ye tercüme itmişdür*"(21) ifadesini kullanır. Osmanlı Müellifleri(22) de Sehî'nin bu haberini nakletmekle yetinir. Bu-radan anladığımız kadarıyla Behiştî'nin bir Heft Peyker tercümesi vardır.

Söz konusu eserin bilenen tek nüshası Tercüman gazetesi kitaplığında olup bu yazmadan alınan bir mikrofilm Süleymâniye Kütüphanesi Mikrofilm ar-şivi No: 2716'da kayıtlıdır. Eksik olduğu intibâını uyandıran bu nüshanın so-nunda Leylâ vü Mecnûn'dan da beyitlerin yazılı olduğu gözlenmektedir.

(18) Kut, G., a.g.m., s.132

(19) Lâtîfî, a.g.e., s.273

(20) Mehmet Tahrî, a.g.e., C.2, s.304

(21) Sehî, *Tezkire-i Sehî*, Matbaa-i Amdî, İst.1325., s.94

(22) Mehmet Tahrî, a.g.e., C.2, s.97

Bu nüshaya göre eser, Feilâtün / Feilâtün / Fellün ile yazılmış olup tamâmı 1726 beyittir. Nüshanın son beyti olan

“Çü tokuz yüz on üçe irdi hisâb

Hamse hatm oldı ve ketb oldı kitâb”

mısrarındaki 913 H. (1507 M.) tarihi, şairin de ifadesine göre Hamse'nin tamamlanış tarihidir. Heft Peyker'in ne zaman bitirildiği hususunda ise kayıt yoktur.

Burada, Behiştî'nin Ali Şîr Nevâî'nin vatanına yaptığı mâcerâlî seyahatinden de söz etmek yerinde olacaktır. Bu aynı zamanda Behiştî'nin, Heft Peyker yazan öteki şairlerden farklı bir yönünü de göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rivâyetlere göre, **II. Bayezid**'in yakın ilgisiyle yetişen ve sancak beyliğine getirilen Behiştî, padişah ile aralarında çıkan bir problem yüzünden, gazâb-ı şâhâne'den korkarak **Hüseyin Baykara**'nın yanına **Herat**'a kaçar. Şair, işte burada bulunduğu zaman içerisinde Ali Şîr Nevâî ve Abdurrahman Câmî ile tanışmış ve iki dâhî şahsiyetin meclislerinde bulunarak onlardan feyz alma imkânı bulmuştur. Bir zaman sonra da Sultan Hüseyin Baykara yanına bir elçi katarak, bir mektup ve çeşitli hediyelerle birlikte, onu, Sultan II. Bayezid'e göndermiş ve bağışlanmasını istemiştir. Behiştî, iki Türk devleti arasında cereyan eden bu diplomatik hâdiseden sonra bağışlanmış ve kendisine bütün hakları geri verilmiştir(23).

Bu tarihî olaydan da anlaşıldığı üzere şair, Nevâî'nin yetiştirdiği ve yaşadığı kültür muhitini yakından görmüş, oraların ilim ve edebiyatını tanıma fırsatı yakalamıştır. Ayrıca, Anadolu'da ilk Hamse şairi olarak bilindiğine göre bu fikri Herat'tan getirmiş olabileceği de düşünülebilir.

**Ahmed-i Rıdvân (Ö.1528-38 arası):** Ahmed-i Rıdvân(24), Hamse tertiplemiş bir şair olup mesnevîleri arasında bir de Heft Peyker bulunmaktadır. Bu, Nizâmî'den yapılan serbest bir tercümedir. 4174 beyit civarında olan eserin H.917-8 (1511-12 M.) tarihinde bitirildiği tahmin edilmektedir. Atatürk Üniversitesi A.Sırrı Levend Yazmalar No: 369/2 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: TY.7575'te olmak üzere iki nüshası bilinmektedir. Her iki yazma da Hayâtî mahlasıyladır.

(23) Sehi, a.g.e., s.94; Lâtîf, a.g.e., s.104-105; Hasan Çelebi, a.g.e., C.I, s.225

(24) Ünver, İ., **Ahmed-i Rıdvân Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti**, (Doç. Tezi), Ank: Üniv. 1982

**Hayatî (16. yy. - II. Bayezid devri):** Hamse'si içinde bir Behrâm-ı Gûr'u vardır. Fakat son yıllarda Ahmed-i Rıdvan üzerine yapılan bir araştırma(25) Hayatî Hamse'sini şüpheli hâle getirmiştir. İnceleme sonucunda Hayatî'nin Hamse'sinde yer alan mesnevilerin Ahmed-i Rıdvan'dan aşırma (intihal) olabileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Buna göre, Hayatî'nin Behrâm-ı Gûr'u ile Ahmed-i Rıdvan'ın Heft Peyker'i aynı eserdir.

**Trabzonlu Ramazan (Ö.H.938 / M.1531):** Şairin bir Heft Peyker yazdığını Osmanlı Müellifleri(26) haber vermektedir. Eser henüz ele geçmemiştir.

**Lâmi'î (Bursa 1472-1532):** Tercümeleriyle edebiyatımıza birçok eser kazandıran Lami'î Çelebi, Heft Peyker'i de çevirmiştir(27). Şair, bu eserini hayatının son deminde yazdığından bitiremeden vefat etmiş, eksik kalan kısmını dâmâdi Rûşenî-zâde tamamlamıştır. Eserden bir çok edebiyat tarihine ait kaynak söz etmiştir(28)

Lâmi'î'nin bu eserinin bir nüshası İrlanda Dublin Chester Beatty Library Meredith Owens No:12'de kayıtlıdır. Ayrıca, Abdülkadir Karahan, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Lâmi'î maddesinde bir başka nüshanın da Fatih Millet kütüphanesi Ali Emiri manzum eserler No:115'de bulunan Lâmi'î Külliyyâtı içinde yer aldığını bildirmektedir(29).

**Nevî-zâde Atâî (991 H. / 1583 M. - 1046 H. / 1636 M.):** Atâî, Heft Hvân (Yedi Sofra) adlı mesnevisini, Nizâmî'ye cevap olarak kaleme almış, fakat diğer çevirilerin aksine tamamen orijinal bir eser ortaya koymuştur(30). Eser 1627 tarihinde bitirilmiş olup 2787 beyittir ve Nizâmî'nin de kullandığı Feilâtûn/Mefâilûn/Feilûn vezniyle yazılmıştır. Atâî, bu eseriyle Heft Peyker konulu mesnevileri aşarak, meselenin millî çerçevede ele alınabileceğini de göstermiştir. Birkaç özelliği şöylece sıralanabilir:

Atâî, eserini Nizâmî'de olduğu gibi yedi (heft) kısım hâlinde çerçevelemiş, fakat mücerret aşkı işlemiştir. Konusu ise tamâmen mahallî hayattan

(25) Ünver, İ., a.g.e., s.229-257

(26) Mehmet Tahir, a.g.e., C.2, s.304

(27) Kut, G., "Lâmi'î Çelebi and His Works", *Journal of Near Eastern*, vol.35, num.2, April-1976, s.88; Mehmet Tahir, a.g.e., C.2., s.493

(28) Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Haz.İbrahim Kutluk), C.2, Ankara 1989, s.832; Ayan, G., *Lami'î'nin Vamık u Azra Mesnevisi (İnceleme - Metin)*, Atatürk Üniversitesi 1983, s.23 (dr.Tezi); Burmaoğlu, H.B., *Bursalı Lami'î Çelebi Divanından Seçmeler*, Ankara 1989, s.16-17

(29) Karahan, A., 'Lami'î' maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.7, M.E.B.Yay., İstanbul 1972, s.12.

(30) Karacan, T., *Nevî-zade Atayl Heft-Hvan Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Ankara 1974.

alınmıştır. Nizâmî ile sadece vezin ve şekil benzerliği vardır. Nizâmî'deki yedi iklim pâdişâhının kızlarının anlattığı hikâyelerin yerine, aşığın yedi arkadaşının söylediği hikâyeler bulunmaktadır. Ayrıca Behrâm'ın yerinde de vîrânelerde doluşın deli gönüllü bir âşık vardır(31). İstanbul hayatından atasözlerine, hattâ tasavvufî motiflere kadar bütünüyle millî kültürü aksettiren bu eserin konusu, kısaca şöyledir:

"İstanbul'da Kays-ı Şeydâ(Mecnun)'nın halefi bir âşık vardır. Ansızın bir perîye vurulmuştur. Bu aşk onu bitkin ve perîşân bir hâle getirmiştir. Nezâket ve zarâfette emsâlsiz olan bu âşık aynı zamanda âlim ve sanatkârdır. Aşk aklını başından almıştır ve günleri ağlamakla, inlemekle geçmektedir. Bir gün âşığın yakın arkadaşları toplanarak derdine çâre bulmak ve kendisini bu mihnetten kurtarmak isterler. Âşığın arkadaşları birçok çâreler düşünürler. Bunlardan bir kısmı aşka olan düşkünlüğünü kinar, kimisi şehir içindeki güzelleri sayarak kime âşık olduğunu anlamak ister. Aşığa bunların kâr etmediğini görünce Kâ'be'ye götürmeyi, Karaca Ahmet Mezarlığı'nı ziyaret etmesini ve yahut San Saltuk Baba'ya kurban kesilmesini salık verirler. Bu çârelerin fayda vermediğini gören ahbabları, yeşil bir hata âşık olduğunu, ancak buna Hızır'ın çâre bulabileceği kanaatine varırlar. Bazıları da Kızıl Deli Sultân'a götürülmesini derdine çâre olmazsa Göksu'ya götürülmesini, Akbaba'nın şifâli suyundan içrilmesini, gerekirse sandala konularak şarâb-î sandaldan nûş etmesini isterler. Fakat bütün bu tedbîr ve çâreler aşığa fayda vermez ve âşık tekrâr inlemeğe, ağlayıp feryâd etmeye başlar.

Bu müşkil durum karşısında âşığın ahbablarından bir çoğu dağılarak giderler ve geriye sırdaşı olan yedi kişi kalır. Bu arkadaşları aşığın hastalağının sevdâ olduğunu anlarlar ve tabiplerle şeyhlerin buna çâre bulamayacağını düşünerek kendi aralarında muhâvereye başlarlar. Nihâyet çâreyi aşığa hikâye anlatarak eğlendirmede bulurlar. Böylece sırayla her biri bir hikâye anlatmaya başlarlar(32).

**Birinci Hikâye:** Siyâh semâ altında Siyâhî mahlaslı biri tarafından anlatılır. Hikâye Şam şehrinde geçmekle beraber Bursa ve Edime'de cereyan eder.

**İkinci Hikâye:** Sandalî renkli gökyüzü altında Molâ Bedrî'nin anlattığı hikâyedir ve Çin-i Maçin'de geçer.

(31) Karacan, T., a.g.e., s.XI.

(32) Hikâyeler buraya alınmamıştır.

**Üçüncü Hikâye:** Zümrüd renkli semâ altında Molla Sebzi'nin anlattığı hikâyedir ve Gazne şehrinde geçer. Hikâye Gazne hükümdarı Mahmud Sebüktekin'e aittir.

**Dördüncü Hikâye:** Beyaz renkli sabah vakti Subhî tarafından anlatılan hikâyedir. Rey şehrinde geçer.

**Beşinci Hikâye:** Kırmızı renkli şafak vaktinde La'if tarafından anlatılan hikâyedir. Rey şehrinde geçer.

**Altınca Hikâye:** Gün doğarken Hâverî tarafından anlatılır. Belh şehrinde geçer.

**Yedinci Hikâye:** Mavi semâ altında Sehâbî tarafından anlatılır. İstanbul (Konstantiniye)'da geçer.

Bu arada âşık uyanır ve inleyerek, bulunduğu yerin sevgilisinin mekânı olduğunu anlar. Sevgilisi perde arkasından bütün olup bitenleri duyup işitmektedir. Gâyesi ise İmtihân etmek, sevgisinin derecesini ölçmektir. Sonradan ortaya çıkar ve âşıkla görüşerek muradlarına ererler(33).

**Yeddi Gözel:** Heft Peyker'in iki defa da Azerî Türkçesi'ne tercüme edildiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki, "Yeddi Gözel (Heft Peyker)" adıyla M. Arif'in on sayfalık önsözünüyle yayınlanmıştır(34). İkincisi ise yine "Yeddi Gözel" adıyla neşredilmiştir. Bu son çeviri **Äzeroğlu** tarafından yapılmıştır. Ayrıca tamamı 229 madde tutan izâhlar ile önsöz, Prof. Rüstem Eliyev'in kaleminden çıkmıştır (35).

**Mensur Çeviriler:** Heft Peyker, edebiyatımızda mensur olarak da tercüme edilmiştir.

**Emin Yümnî:** Emin Yümnî'nin Terceme-i Hikâye-i Heft Peyker'i mensur bir çeverdir. Eser, İstanbul'da 1289 ve 1341 tarihlerinde iki defa basılmıştır. Bunlardan biri Millî Kütüphane EHT 1948 A 2784 numarada kayıtlıdır.

Ayrıca çeşitli kütüphanelerde kayıtlı, çevireni belli olmayan "Terceme-i Hamse-i Nizâmî" ve "Terceme-i Heft Peyker" başlıklı eserler vardır. Bu tür çevirilerden tespit edebildiklerimizi buraya alıyoruz:

(33) Karacan, T., a.g.e., s.21-31.

(34) **Yeddi Gözel** (Heft Peyker), Bakü, 1941, 311 s.

(35) **Nizâmî Gencevi Yeddi Gözel**, Bakı, Yazıcı, 1992, 280 s.



Terceme-i Hamse-i Nizâmî: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. No:1115'de kayıtlıdır. Mensur bir tercümedir. 163 yaprak olan bu yazmada Heft Peyker 16b-42b arasındadır.

Terceme-i Heft Peyker: Millî Kütüphane No: Yz. A. 1859'da kayıtlı mensur bir çeviridir. Yazmanın 61a-106a yaprakları arasındadır.

Heft Peyker: Millî Kütüphane No: Yz. A. 1773'te kayıtlı mensur bir çeviridir. Yazma 173 yapraktır.

Terceme-i Heft Peyker: Berlin Staatsbibliothek Hs.or.oct.1009'da kayıtlı mensur çeviri. Yazmanın 1a-49b yaprakları arasındadır.

Ayrıca Türk Dil Kurumu Kütüphanesi No: Yz. A/147'de kayıtlı mensur bir Nizâmî Hamse'si tercümesi varsa da, bu yazmada Heft Peyker kısmı yoktur.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bu mensur çeviriler aynı kitabın çeşitli nüshaları olarak görünmektedirler.

### **SEB'A-İ SEYYÂRE**

Bilindiği gibi Ali Şîr Nevâtî, Nizâmî-i Gencevî ve Emîr Husrev-i Dehlevî'ye cevap vererek bir Hamse yazmış ve bu büyük eseri ile Türk Edebiyatının hamse sâhibi ilk şairi olarak kabul edilmiştir. İlk olduğu kadar orijinalliği ile de dikkatleri üzerinde toplayan bu Hamse'nin dördüncü mesnevisi Seb'a-i Seyyâre (Seb'a-i Seyyar)'dir. Bu eser de, Nizâmî'den hareketle, Behrâm-ı Gûr hikayesi etrafında yazılmıştır.

Nevâtî, Seb'a-i Seyyâre'sini Haff bahrinin Fellâtün / Mefâilün / Fellün vezniyle kaleme almıştır. Eserini 889 H. (1484 M.) tarihinde 5000 beyit halinde yazmış ve beş ayda tamamlamıştır.

Eserde bir başka şekil özelliği de başlıklarda görülmektedir. Başlıklar Türkçe olup oldukça uzun tutulmuşlardır. Böylece her bölümün âdetâ birer özeti verilmiştir. Bu, Nevâtî'nin diğer mesnevîlerinde de görülen karakteristik bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seb'a-i Seyyâre'de esas konuya geçmeden; tevhid, münacât, na't, mi'râc, söz, nazmın nesirden hoş olduğu, Câmî'ye övgü, eserin konusunu değiştirmesinin sebebi, Sultân Hüseyin Bahâdır Han ve kansına övgü, hikâyeyi değiştirmesinin özü gibi bölümlere(36) yer verilmiştir.

(36) Levend, A.S., a.g.e., C.I, s.138

Buradan da anlaşılacağı üzere Nevâî, Nizâmî'nin Heft Peyker'i ile Emîr Husrev-i Dihlevî'nin Heşt Behişt'inden faydalanmakla birlikte taklide kaçmamış ve eserin konusunu değiştirmiştir. Bu özellik Nevâî'nin öteki mesnevîlerinde de görülür. Türk dili ve kültürüne gönülden bağlı bir şair olan Nevâî'nin, bu millî bakış açısını mesnevî sahasına da taşıması ve hikâyelere bambaşka bir çehre vermesi ayrı bir inceleme konusu olacak nitelikte gözükmektedir. Biz burada Seb'a-i Seyyâre'de görülen bazı noktaları belirtmekle yetineceğiz:

Öncelikle Behrâm-ı Gûr, efsânevî bir kahraman olmaktan çıkarılmış ve klasik Türk edebiyatında bir çok örneğini gördüğümüz dîvâne bir âşık olarak takdim edilmiştir. Kendisi eserinin başında daha önce bu konuyu işleyen şairleri eleştirmiştir. Behrâm'ın sabahtan akşama kadar içmesini, uyumak için masallar dinlemesini mantıksız bulmuş ve *"masal anlatan güzel kızlar gözde uyku bırakır mı? Bir sarhoşun uyumak için masala ihtiyacı olur mu? Bir kimse başkasına 'siz masal söyleyin, uykusuzluktan harap olun ben rahatça uyuyayım' der mi? Böyle bir şey olsa bile meşhur iki şair (Nizâmî ve Emîr Husrev) bu tipteki bir adamı övmek için eser yazar mı?"* gibi sözlerle daha önce yazılanlara karşı çıkmıştır.

Ayrıca Nevâî, Behrâm'ın başından geçen olayların gereksiz yere uzatıldığını ifade etmiş ve bu iki şairin tarihi yanlışlığı içinde olduğunu, kendisinin faydalandığı kaynağın Nizâmî ve Emîr Husrev zamanında bulunmadığından istifade edilemediğini belirtmiştir. Böylece kendi eserinin tarihî olarak daha gerçekçi olduğunu söylemiştir.

Seb'a-i Seyyâre'de konu birliği sağlanmış, bunun için de Nizâmî ve Emîr Husrev'de görülen; Havernak Kasrı, Behrâm'ın İran tacını iki arslanın arasından alması, Çin hâkânının saldırısı, haksızlığa uğrayanların şikâyetleri, zâlim vezîrin cezalandırılması gibi bölümler hikâyenin dışında bırakılmıştır.

Mesnevîde, yedi güzel (heft peyker)'in anlattığı masallar, hikâyeye sonradan eklenmiş gibi olmaktan kurtarılmış ve yedinci masalla bir bağlantı kurlularak bütün bir aşk hikâyesi ortaya konmuştur.

Eser, Behrâm'ın Dilârâm'a olan aşkı etrafında ve iyi bir tahkiye ile yazılmıştır. Buradaki aşk, Leylâ ile Mecnun'daki gibi klasik bir aşk hikâyesidir.

Ayrıca masallar da değiştirilmiştir. Nevâî, kendi düşünce ve hayat görüşüne uygun masallar seçmiştir.

Yedi güzel de hükümdar kızları olmayıp her iklimden getirtilen birer dilberdir. Masalları bu kızlar değil, masalcılar anlatmaktadır.

Özetle Nevâf'ın, Behrâm-ı Gur hikâyesini bir takım mantıksızlıklardan kurtardığı, tarihi ve efsânevî fazlalıkları da atmak suretiyle tam bir aşk hikâyesi haline getirdiği görülmektedir. Böylece Behrâm menkabeleri edebî bir konu kıvâmına getirilmiştir(37). Bütün bunlar Seb'a-i Seyyâre'nin millî ve taklide kaçmayan bir eser olduğunu göstermektedir.

Heft Peyker çevirileri arasında önemli bir yere sahip olan Seb'a-i Seyyâre'nin kısa bir özetini buraya alıyoruz:

"Çin hâkânıyla Rum kayserini hükmü altına alıp yedi iklim şâhini haraca bağlayan Behrâm, kaygısızca saltanat sürmekte, sazlı ve içkili toplantılar yapmak, ormanda avlanmakla vakit geçirmektedir. Birgün avda dinlenirken ünlü ressam Mâni'ye rastlar. Mâni, Behrâm'a Hitâ ülkesinde rastladığı zengin bir adamdan ve onun saz ve sözde usta çok güzel câriyesinden bahsederek kızın resmini gösterir. Zengin adam bu câriyeyi satmak istemektedir, fakat istediği para Hitâ haracıdır. Behrâm resmi görünce âşık olur. Adamlarını gönderip kızı ister. Hitâ hâkânına da bir mektup gönderir.

Sabırsızlıkla cevap bekleyen Behrâm, Dilârâm'ın geldiğini görünce çok sevinir. Memleket işlerini unutup onunla zevke dalar. Ava giderken de onu birlikte götürür. Böylece birkaç yıl geçer. Halk, şâhin eğlenceye dalmasından yakınmaktadır. Bunu duyan Behrâm üzülsünce de ne Dilârâm'dan vazgeçebilir, ne de saltanattan.

Birgün Behrâm, yanında Dilârâm olduğu hâlde avlanmak üzere sarhoş dolaşırken, bir gazâlin fırlayıp kaçtığını görür. Sevgilisine: "Söyle neresinden vurayım, nasıl öldüreyim?" diye sorar. Kız; "Önce iki kolundan okla yere sapla, sonra da uzaktan öldür." der. Behrâm gazâl, kızın istediği gibi öldürür. Kızdan takdir beklerken onun "idmanla her iş başarılı" demesi üzerine, öfkelenip kızı öldürmek isterse de zayıf bir kadını öldürmek doğru olmayacağından saçlarından bağlayıp çöle attırır.

Sabahleyin ayılınca yaptığına pişman olan Behrâm, kızı arattırırsa da bulamaz. Kendini öldürmeye, tacından, tahtından vazgeçmeye kalkar, fakat milletinden utandığı için hiç birini yapamaz.

(37) Farklar için bak. Levend, A.S., a.g.e., C.1, s.149; İlaydın, H. T., a.g.m., s.285.

Behrâm, ıztırâbından ne yaptığını bilemez, gece gündüz ağlar. Çöllerde dolaşıp sevgilisini arar, göğsünü, bağrını parçalar. O kadar bitkin bir hale gelir ki devlet adamları telâşa düşüp 400 hekim çağırırlar. Hekimlerin gayretiyle biraz iyileşirse de onu oyalamak için bir çare düşünürler. Şahın hastalığı üzerine gelen ve Ona bağlı olan yedi iklim şahının her biri, süslü birer köşk yaptıracıklar, Behrâm her gün bunları dolaşıp oyalanacaktır. Köşkler yapılır. Mâni, bunların hepsini ayrı renge boyayıp süsler. Şah, bir süre bunlarla oyalanırsa da bir türlü Dilârâm'ı unutamaz. Yeniden bir çare düşünülür. Buna göre, yedi iklim şahı memleketlerinden birer güzel kız gönderecekler, Behrâm, bunları nikahlayacak, her gün birisiyle oyalanıp aşkını unutacaktır.

Kızlar gelip köşklere yerleşirler. Cumartesi gününden işe başlanacaktır. İlk sırada Hind güzeli vardır. **Cumartesi günü** Behrâm siyah köşke gelir. İçkiler içilir, fakat hekimlerin tavsiyesiyle kız şahtan uzak bulunacak, Şah gündüz ilaç içecek gece de bol bol uyuyacaktır. Behrâm, akşama kadar vakit geçirirse de gece bir türlü uyuyamaz. Bir masalcı bulup getimelerini emreder. Gelen masalcı şu hikâyeyi anlatır: (Burada Hindistan'da Serendip'te hüküm süren Hayret Hân'ın oğlu Ferruh'un hikâyesi anlatılır.)

**Pazar Günü**, Behrâm sarı köşke gelir. Rum güzeli tarafından karşılanır. Gece yine bir masalcı gelip şu hikâyeyi anlatır. (Burada Rum diyârından usta fakat hırsız bir kuyumcu olan Zeyd'in hikâyesi anlatılır.)

**Pazartesi günü**, Behrâm yeşil köşke gelir. Akşama kadar yeşil köşkün dilberıyla vakit geçirdikten sonra gece bir masalcı çağırılır ve şu hikâyeyi anlatır. (Burada Mısır'da yaşayan zengin bir adamın, güzel ve bilgin oğlu Sa'd'ın hikâyesi anlatılır.)

**Salı günü**, Behrâm gül renkli köşke gelir. Gül yüzlü dilber tarafından karşılanır. Akşama kadar içip eğlendikten sonra gece bir masalcı şu hikâyeyi anlatır: (Burada, Hindistan'da bulunan ve sayısız hazinelere sahip olan Cuna adındaki bir pâdişâh ile gene çok zengin ve cömert bir delikenli olan Mes'ud'un hikâyesi anlatılır.)

**Çarşamba günü**, Behrâm mavi köşke gelir. Mavller giyinmiş dilberle birlikte akşama kadar içip eğlenir. Gece gelen masalcı şu hikâyeyi anlatır: (Burada, Aden'deki adaların birinde yaşayan Câbir-i Râhzen adındaki korsanın hikâyesi anlatılır.)

**Perşembe günü**, Behrâm sandal renkli köşke gelir. Akşama kadar köşkün dilberleriyle eğlendikten sonra çağrılan masalcı şu hikâyeyi anlatır: (Burada, Bahter diyarında yaşayan Mukbîl ile Müdbîr'in hikâyesi anlatılır.)

**Cuma günü**, Behrâm beyaz köşke gelir. Çın güzeli ile akşama kadar içip eğlenir. Yine gece çağrılan masalcı şu hikâyeyi anlatır: (Burada saz ve söz sanatında çok usta olan bir câriyenin hikâyesi anlatılır.)

Bu son masalda anlatılan kız, Behrâm'ın kovduğu sevgilisi İmiş. Bunu duyan Behrâm ağlayıp inler ve yeniden canlanır. Tâcirle kızı Harezmi'den getirir. Behrâm sevgilisine kavuştuktan sonra büsbütün iyileşir. Haftanın yedi günü her gün yedi köşkün birinde güzel kızlar arasında sevgilisiyle geçirir.

Bir gün Behrâm av âlemi tertipler. Geniş sahrâ avla doludur. Avların kaçacağı yer de yoktur. Avlanan hayvanların kanı sel gibi akmaktadır. Yağan yağmurdan da sahra bir göl haline gelmiştir. Yer öyle balçık olmuştur ki avı kovalamak için atlarını sürenler, yan bele kadar balçığa gömülmektedir. Akşam olunca yağmur bir tufan halini alır. Herkes çamura saplanıp kalır. Bütün av hayvanları da boğulur. Kurtulmak imkanı olmayan halk birbirine sarılır, sarıldıkça batar. Şah da askeriyile karınca gibi kaynayıp gömülür(38).

Nevâî, hikâyelerinden sonra yazdığı üç manzumeyle eserini bitirir. Şair burada da Türklere hizmet etmek için eserini kaleme aldığını belirtmektedir.

**Nüshalar:** Nevâî'nin eserlerinin bir çok nüshası çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. Türkiye ve dünya kütüphanelerinde bulunan bu yazmalar, ayrı bir katalog taramasına ihtiyaç göstermektedir. Seb'a-i Seyyâre nüshaları ya Hamse ve külliyyatlar içinde, ya da ayrı hâlde bulunmaktadırlar. Türkiye yazmaları şu şekilde tesbit edilmiştir(39):

Külliyyat: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revân No: 808, 306b-353b yapraklar arasında.

Külliyyat: Süleymâniye Kütüphanesi, Fâtih No:4056, 293b-338b yapraklar arasında.

Hamse: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revân No: 809, 145b-195b yapraklar arasında.

(38) Levend, A.S., a.g.e., C.I, s.140-148.

(39) Levend, A.S., "Türkiye Kitaplığındaki Nevâî Yazmaları", **TDAY Bülteni**, 1958, Ankara 1988, s.127-209.

Hamse: Topkapı Sarayı Müzesi Ktb., Revân No: 802, 167b-224b yapraklar arasında.

Hamse: İstanbul Üniv. Ktb., No: TY. 5451 (müzedede), 55b-116a yapraklar arasında.

Hamse: Süleymâniye Ktb., Fâtih No: 3754, 176b-237b yapraklar arasında.

Hamse: Süleymâniye Ktb., Fâtih No: 3755, 224b-275b yapraklar arasında.

Hamse: Süleymâniye Ktb., Es'ad Efendi No: 2578, 198b-264b yapraklar arasında (Dâstân-ı Şah Behrâm adıyla).

Hamse: Ayasofya Kütüphanesi No: 3854, 144a-195a yapraklar arasında.

Hamse: Konya Yusufâğa Ktb., No: 6627, 314-425 sayfalar arasında (Heft-evrenği-i Behrâm adıyla).

Seb'a-i Seyyâre: İstanbul Üniv. Ktb., No: TY.3230, 53b-120b yapraklar arasında (yazmada Leylâ ve Mecnun da var).

Seb'a-i Seyyâre: İstanbul Üniv. Ktb., No: TY.1409.

Ayrıca, "Leningrad Kitaplıklarındaki Nevâî Yazmaları Hakkında" isimli makâlede(40), ikisi müstaklî (G. Filügel ve W. Pertsch Katalogları), on yedisi Hamseler içinde (üçü kataloglardan) ve beş tanesi de Mecmuâlarda olmak üzere toplam 24 Seb'a-i Seyyâre yazması verilmektedir.

Seb'a-i Seyyâre hakkında yapılan yayınlardan tesbit edebildiklerimiz şunlardır(41) :

Ali Şîr Nevâî Yeddi Seyyâra, Bakü, 1947. Önsöz H.Araslı tarafından kaleme alınmıştır.

Parsa Şemsiyev, Ali Şîr Nevâî Hamse (Hayrâtü'l-Ebrâr, Ferhâd ü Şîrîn, Leylî vü Mecnun, Seb'a-i Seyyâre. Sedd-i İskenderî), Özbekistan Fenler Akademisi Yayını, Taşkent, 1958 ve 1960.

Âgâh Sırrı Levend, Ali Şîr Nevâî I.Cilt, Hayatı, Sanatı ve Edebî Kişiliği, Ankara 1965, s.126-150; Ali Şîr Nevai III. Cilt, Hamse (Hayrâtü'l-Ebrâr, Ferhâd ü Şîrîn, Leylî vü Mecnun, Seb'a-i Seyyâr, Sedd-i İskenderî), Ankara 1967, s.289-407. Halen Türkiye'de Nevâî'nin eserleri konusunda yapılmış en geniş

(40) Volln, S.L., "Leningrad Kitaplıklarındaki Nevai Yazmaları Hakkında", (Çev. Rasime Uygun), **TDAY Bülteni** 1955, Ankara, 1988, s.99-141.

(41) Dipnot 34 ve 35'te geçen eserler de bu yayınlara dahildir.

araştırma özelliğini taşımakta olan bu eserin tamamı dört cilttir. Seb'a-l Seyyâre, yalnız I. ve III. ciltlerde ele alınmıştır. İlkinde konunun kaynağı ve Türk Edebiyatındaki yeri de söz konusu edilerek eser hakkında bir inceleme bulunmaktadır. Diğerinde ise doğrudan metinlerden hareketle eserin geniş bir özeti verilmektedir.

### **Sonuç**

Görüldüğü üzere, Behrâm-ı Gûr'un mitolojik hayatından yola çıkılarak oluşturulan "Heft Peyker"ler Türk Edebiyatı içerisinde bir silsile teşkil etmektedir. Hikâyenin çatısını kuran Nizâmî-i Gencevî'nin dehası sâyesinde, edebiyatımız, şairleri renkli bir hayâl dünyasına götürebilen ve estetik yönleri ağır basan bir mesnevi konusu kazanmıştır. Bunun sonucu olarak da zaman içinde konuya yeni unsurlar ilave edilmiş, gereksiz görülen bazı hususlar çıkarılmış, böylece Nevâî'nin Seb'a-l Seyyâre'si gibi millî ve orijinalitesi fazla eserler yazılmıştır. Orijinallik bakımından Heft Peyker'lerin son halkası diyebileceğimiz Heft-Hvân ise öteden beri ele alınan konuyu da ortadan kaldırarak yalnız şekli ve bâzı özellikleri devam ettirmek suretiyle, Klasik Türk Edebiyatının taklitten ibâret olmadığını açıkça ispatlamaktadır.

## A.H.TANPINAR'DA "ŞEHİR" DÜŞÜNCESİ ve "BEŞ ŞEHİR"DE KONYA

Arş. Gör. Ali Donbay\* □

Cumhuriyet devri Türk Edebiyatının mümtaz siması Ahmet Hamdi Tanpınar, eşsiz sanatkar ruhu ile şiir sanatında eriştiği derin perspektif ve bilhassa nesir eserlerinde yükseldiği edebi, fikri formasyonla, ardından gelen kuşaklara kuvvetle tesir etmiş mühim bir şahsiyettir(1).

Çağdaşları arasında, kültür ve edebiyat tarihçisi yönü ile ayrı bir prestije sahip olan A.H.Tanpınar, bir şair, hikaye ve roman yazarı olmakla birlikte, edebiyatımıza artistik nesrin mühim birer örneğini teşkil eden denemeler de kazandırmıştır. "**Antalyalı Genç Kıza Mektup**"ta şiir estetiğini "**rüya**" ve "**muski**" kelimeleri etrafında toplayan Tanpınar'ın denemeleri ve hatta diğer nesir eserlerini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.(2) O'nun şiiri üzerindeki en büyük tesir, bizde Ahmet Haşım ve Yahya Kemal'den gelir. Gençliğinde Haşım'ın "**Şiir-i Kamer**"lerini okuyan Tanpınar, üniversite de öğrencisi, sonra yakın dostu olduğu Yahya Kemal'den büyük ölçüde etkilenir. Ve bunu;

**"Yahya Kemal'in üzerindeki asil tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir. Dilin kapısını bize o açtı. (...) Hakikatte estetiğimiz ayırdır. Yalnız millet ve tarih hakkındaki fikirlerimde bu büyük adamın mutlak denecek tesiri vardır. Beş Şehir adlı kitabım onun açtığı düşünce yolundadır."**(3)

sözleriyle ifade eder. Yahya Kemal, tarihimize dâir en güzel şiirleri söylemişti. "Bursa'da Zaman" şairinin tarihe ait görüş ve düşünceleri daha çok nesir eserlerinde ifadesini bulmuştur.

(\*) S.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

(1) Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Ahmet Hamdi Tanpınar, Hayatı ve Yazılarının Bibliyografyası", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, xii.c., 31 Aralık 1962, s.2-32

(2) Bu mektup için bkz. Kaplan, M., **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, İst.1963, s.174-179

(3) Aynı mektup, s.176



## Tanpınar'ın Tarih Düşüncesi

1932 yılına kadar, kendi ifadesiyle, "**çok cezâî bir Garpcı**" olan Tanpınar, bu devreye ait fikirlerini kısa sürede değiştirir(4). Fikrî gelişimini göstermesi bakımından hayli mühim olan bu değişikliği şöyle dile getiriyor:

**"1932'den sonra kendim için tefsir ettiğim bir Şark'ta yaşadım. Asıl yaşama iklimimizin böylesi bir iklim olacağına inanıyorum. Beş Şehir ve Huzur bu terkinin araştırmalarıdır. Yazacağım öbür eserlerin de çekirdeği budur."**(5)

Şüphesiz, bu iklim değiştirişte, Yahya Kemal'in tarihle ilgili düşüncelerinin büyük payı olmuştur. Öğrencisine göre Yahya Kemal;

**"...tarihte ve sanatta, zaman ve mekan içine ancak bir takım küçük teferruatla yerleşilebileceğini biliyordu. Hatta fazla araştırmaya gitmeden eldeki kaynakları iyî yoklamakla elde edilen bir bilgi dahi bu işe kafiydi. Elverir ki bu bilgi sahih olsun ve onu muhayyilemize mal ederek yaşayalım. Yahya Kemal, bugünkü mânasıyla 'historicité'nin ehemmiyetini mazî karşısında ruhi esarete düşmeden bizde ilk idrak edendi."**(6)

Historicité'nin önemi kavrayış, Tanpınar'ı, medeniyet ve kültürümüzü, hatta insanımızı bu bakış açısıyla değerlendirmeye yönlendirecektir. Bu bir bakıma tarihle hesaplaşma isteğidir. Nitekim bu düşüncesini **Beş Şehir** Önsözünde; **"Sade millet ve cemiyetlerin değil, şahsiyetin de asıl mana ve hüviyetini, çekirdeğini tarihlilik denen şeyin yaptığı düşünülürse... Mazî dalma mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya mecburuz."** suretinde ifade edecektir. İşte bu yüzden **Beş Şehir**, **"çetin bir konuşma"**dır. Bu konuşmayı, **"Biz neydik, neyiz, nereye gidiyoruz?"** sorularına indiren Tanpınar, cevaplarını Anadolu'yu dolduran Selçuk eserlerini dolaşırken, Süleymanîye'nin kubbesi altında küçüldüğünü hissederken, Bursa manzaralarında yalnızlığını avuturken, divanlarımızı dolduran kervan seslerine karşı su seslerinin gurbetini, İtrî'nin Dede Efendî'nin musıkisini dinlerken bulduğunu kaydeder.

**Beş Şehir** yazarının tarih düşüncesi, elbette, yalnız **"mazîye duyulan hasret"**in bir ifadesi değildir. O, tarihi değerlendiriş tarzı ve bu konudaki fi-

(4) Bu hususta bkz. Akün, Ö.F., y.a.g.m., s.9-11

(5) **Varlık**, Nr.377, 1 Aralık 1951, s.7; Akün, s.11'den naklen.

(6) **Yahya Kemal**, 2. bas., Dergah Yay., İst.1982, s.27

kirlerinde daha çok "devamlılık" prensibinin peşindedir. "Köksüz şeyler dalma yüzer, dalma beyhude yere bir karşı sahil arar" diyen Tanpınar'a göre: "Millî hayat devamdır. Devâm ederek değişmek, değişerek devam etmektedir." (7) Bizim; değişmek uğruna Tanzimat'tan sonra kaybettiğimiz bu "devamlılık" ve "bütünlük" fikridir. Hayatımızdaki bu devamsızlığın altında bir zihniyet ve iç insan buhranı yatmaktadır. Bunun en mühim sebebi ise, bir medeniyetten diğerine geçiş sürecinde yaşanan "İkilklik"tir. Tanpınar, "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan" (8) makalesinde, cemiyeti bölen ve sonra ferdin içine yerleşen ikilklik yüzünden, bu değişime ne mukavemet gösterebildiğimizi ne de ona tamamiyle teslim olabildiğimizi söyleyerek, eski insanımızın birbirinin devamı oluşu üzerinde durur. Bu devamlılığı tekrar sağlamak ve mazideki dinamizmi yeniden canlandırmak mümkün müdür? Tanpınar, bu sorunun cevabını "Asıl Kaynak" (9) adlı yazısında veriyor: Bizim için ne maziyl sevmek ne Batı'yı tanımak ve ona hayran olmak yeterli değildir. Mazi geçmiş bir zamandır, biz ise bugün bile değiliz, yarıyız. Bizim için asıl gerekli olan, yeni hayat şekilleri yaratmaktır. Doğu ve Batı, realitelerimizin arasında yer alan iki kaynaktır; kendimize mahsus bir hayatı ve terkibi yaratmaya davet ederler. Bu ise, üçüncü bir kaynağa, memleket realitesine gitmekle mümkün olabilir.

### Şehir Düşüncesi

A.H. Tanpınar'ın devamlılık prensibi aradığı kavramlardan biri de "şehir"dir. Şehirlerin tarihî ve kültürel hüviyeti ve mimarî eserleri O'nun sürekli ilgilendiği konulardan biri olmuştur. Medeniyeti, "derin bir maziden gelen (...) bir kültür yığılması, bir kültür toplanması" olarak tarif ederken, bu yığılmanın başında şehir ve mimarî eserlerin geldiğini ifade eder. Çünkü nesilleri asıl terbiye eden onlardır. (10)

Beş Şehir'in yayınlanmasından sonra, İstanbul Radyosu için kaleme aldığı "Şehir" (11) adını taşıyan konuşması, bu kavram etrafındaki düşüncelerine açıklık kazandırması dolayısıyla dikkat çekicidir. Bu konuşmada Tanpınar, sevdiği ve fikirlerini ilgi çekici bulduğu bir arkadaşı ile Yıldız Parkı'nda gezintiye çıkarlar. Sohbetin konusu, sanat meselelerinde en güç davamızın hangisi ol-

(7) Yahya Kemal, s.20

(8) Yaşadığım Gibi, (Haz.Dr.Birol Emil), Dergah Yay., İst.1970, s.24-30.

(9) a.e., s.31-35

(10) İbrahim Paşa Sarayı Meselesi, a.e., s.181.

(11) Tanpınar'ın ölümü üzerine gerçekleşmeyen bu konuşma, daha sonra Vartık Dergisi (Nr.568)'nde yayınlanmıştır. Bkz. Yaşadığım Gibi, s. 187-194.

duğudur. Bu dost büyük bir ihtimalle yazarın kendisidir. Tanpınar'ın dostunun söyledikleri, gerçekte kendisinden beklediğimiz düşüncelerdir. (Nitekim, restorasyona taraftar olan bu dost, Konya'daki Sultan Hanı'nı, bu zahmete degecek bir eser olarak gösterir. Tanpınar, **Beş Şehir**'in Konya bölümünde A.Keykubad devri mimarisini anlatırken bu hanın "tam bir tamiri"ni istemişti. <s.88>) Sannattaki en güç davamız, şîir değıldir. Esasında mimarımız bir çıkmaza girmiştir. Bizim şehir fikrini kaybettiğimizde ısrarlı olan bu dosta göre, şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayattır. Mimari bu hayatın büyük üslubunu yapar. Dünya yeni bir mimari üslup peşindedir. Yeni malzeme ve yeni hayat şekillerinin sebep olduğu kriz, şehirleri ve mimari eserleri de etkilemiştir. İleriye hamlenin yanında, o nisbette bir mukavemetin de yeri olmalıdır; çünkü yeni teklifleri o sıralar ve seçer. İşte kaybettiğimiz asıl bu mukavemet fikridir. Şehirler, adeta ne eskiye ne de yeniye dirençsizliğin bir sahnesi olmuştur. Tanpınar'ın dostu sözlerini şöyle tamamlar: **"-Billir mısın ki, biz şehrin sahibi değiliz. Sadece içinde oturuyoruz. Devletin ve belediyenin misafiri gibi..."**

#### **"Beş Şehir"de Konya**

A.H.Tanpınar, üstadı Yahya Kemal'e ithaf ettiği **Beş Şehir**'i Türk Edebiyatında Cereyanlar(12) makalesinde; **"...bugünkü meseleler arasında mazı ile kaynaşma çareleri ara(yan)"** bir "deneme" olarak değerlendirir. Eseri meydana getiren yazılar, önce **Ülkü** mecmuasında yayınlanmıştır. Tanpınar, ilk olarak kaleme aldığı **"Bursa'da Zaman ve Hülya Saatleri"** (Nr.2, 1941)'ni, **"Ankara"** (Nr.23, 1942), **"Erzurum"** (Nr.67, 1944) ve **"İstanbul"** (nr.92,93,94, 1945) ile devam ettirir ve bunlara **"Konya"**nın ilavesiyle **Beş Şehir**, 1946 yılında kitap halinde yayınlanır(13).

Eserin asıl konusunu, **"hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştihak"** şeklinde ifade eden Tanpınar, bu iki duyguyu **"sevgi"** kelimesinde birleştirir ve bu sevginin kendisine çerçeve olarak seçtiği şehirleri **"hayatının tesadüfleri"** olarak kabul eder.

Yine önsöz'de ifadesini bulduğu üzere, eserin ikinci baskısında Selçuklu devrine doğru bir genişletme yapmak ihtiyacı duymuştur. Tanpınar, bunun sebebini şöyle izah ediyor:

(12) **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz. Zeynep Kerem), 2. Bas., İst.1977, s.112

(13) İncelememizde eserin **1000 Temel Eser Serisi**, İst.1969'da çıkan baskısı kullanılmıştır. Parantez içinde verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir.

"Tarihçilerimiz Selçuk ile Osmanlı arasındaki farkı, bir hanedan değişmesinde görmekte fazla ısrar eder gibidirler. Biz ise bu farkın muşeretten üsluba, insan ve zevke kadar derinleştiğine inanıyoruz. Selçukla Osmanlı, biri öbüründe az çok devam eden iki ayrı âlem, yahut daha iyisi, büyük mânasında iki ayrı üsluptur. Geniş Rumeli coğrafyasını ve Akdeniz terbiyesini de içine alan bir terkip olan Osmanlı'yı bizim rönesansımız sayabiliriz. Biz bugün Selçuk'u, geçen asrın başlarında Avrupa'nın Gotik ve Romen sanatlarını yeniden keşfetmesi gibi keşfetmiş bulunuyoruz. Onu görebilmemiz için Osmanlı'nın içinden çıkmanız lâzım geliyordu. Selçuk eserlerinin bugünkü harap durumunda, iktisadî buhranlar kadar bu mühim zevk ayrılığının, içten kopmanın da bir payı olsa gerektir."

A.H.Tanpınar, yazılarında çoğu zaman, "iç âlem medeniyeti", "iç insan" gibi kendi teklif ettiği kavramları kullanır. Bunlardan biri de "Türk iç dünyası"dır. Konya'nın **Beş Şehir**e dâhil edilmesinde, Anadolu Selçuklularının başkentli olmasının yanısıra, Türk iç dünyasının merkezlerinden biri hüviyetine sahip bulunmasının rolü vardır. Malazgirt Savaşı ile İstanbul'un Fethi arasındaki zaman içinde, iç dünyamızın merkezleri olarak Konya, Bursa ve Ankara'yı kabul eden Tanpınar'a göre; "**Büyük mânasında ilk hareket Konya'da Mevlânâ ile başlar. Fakat Selçuk İmparatorluğu'nun sonu ile bu rol bitmiş gibidir. (...) Mevlevîlik sadece bir zevk ve şîr kaynağı gibi kalır. Bu ocak bütün tarih boyunca hayatı besler; fakat doğrudan doğruya tesiri görülmez.**"(14)

Eser üçüncü sırada gelen Konya'ya yazarın, ilk kez büyük seferberlik sırasında geldiğini; "1916 yaz sonu idi. Hükümet Meydanı'nın arkasında o küçük, kerpiç duvarları beyaz kireçle badanalanmış, genişçe eyvanı bütün sonbahar güneşini alan evlerden birinde oturuyorduk." (s.103) sözlerinden anlıyoruz. 1923 yılında Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Tanpınar, Erzurum Lisesi'ne tâyin edilir. Bir buçuk yıl sonra Konya Lisesi'ndedir. Konya'ya bu ikinci gelişine ait hatıralarını yine **Beş Şehir**'de ifade edecektir.

Tanpınar, Konya'yı beş bölümde ele alır. İlk şehrin coğrafyası ile ilgili intibâlardan Selçuklu tarihine uzanan bir giriş yapılır. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir kültürün devamı olan Konya, âdetâ "**bozkırın tam çocuğu**"dur. Çöllerde olduğu gibi, "**esrarlı bir güzellik**" ve "**serap vehmi**" ile insanı karşılayan, dışarıdan gizli, içeriden kışkıncı bu şehri yakalamak için, "**saat ve mevsimlerine iyice karışmak**" ve "**yerli hayatın içinden gitmek**" lâzımdır. Tıpkı Mevlevîlik

(14) "Bursa'nın Daveti", *Yaşadığım Gibi*, s.204.

gibi şehir de, bir kabul ediliş ve alışmayı, Tanpınar'ın kullandığı kelime ile, bir nevi **"Inflation"** ister ve bu alışma tamamlandıktan sonra mâzisini açar. Bu mâzi, **"kınları ve altın kabzaları mücevherlerle süslü, çeliklerinde âyetler ve Şehnâme beyitleri yazılı, ağır, eski zaman kılıçlarına benzeyen bir yığın hükümdar ve vezir ismi"** (s.72) ile doludur. Yazarın kimi zaman başvurduğu bir tarz olan iç konuşma ile, bu şehirde yaşamış, yeni vatani fetheden ve burada yeni bir dilin doğmasını sağlayan padişahları tanırız. I. ve II. Kılıç Arslan, Gıyaseddin Keyhüsrev, İzzeddin Keykâvus ve Alaeddin Keykubâd, mücadeleleri ve talihleri ile bu konuşmadadırlar. Tanpınar, bir **"büyük portreler galerisi"** (s.74)ni andıran Selçuklu tarihinde, özellikle Alaeddin Keykubad'ın çehresi üzerinde durur. Bu galeride hükümdarların yanında pek çok vezir, teşrifatçı, çaş-nigirbaşı, emirülümera ve candar yer alır: Sadeddin Köpek, Seyfeddin Ayba, Emir Mübarizeddin, Celaeddin Karatay, Sahip Ata, Şemseddin İsfahanî, Müinüddin Pervane bunlardan birkaçıdır. İşte bu portreler arasında Keykubad'ın çehresi bir **"hatt-ı bâlâ"** gibi yükselir. **"İki asır evvelinden Fatih'i ve hatta Cem Sultan'ı müjdeleyen"** bu hükümdar, **"bir medeniyetin klasik enmuzeci olarak yaratılmış insanlardandır."** (s.75)

Daha sonraki bölümde, Anadolu Türklerinin tarihinde korkunç izler bırakan iki olaya, Haçlı Seferleri ile Moğol istilasına dair düşünceleri okuruz. Moğol hakimiyetinin arttığı Köseadağ Savaşı'ndan sonra, Tanpınar'ın **"Selçuk epopesinin öbür yüzü"** dediği, iç mücadele ve saltanat kavgaları ile dolu kaşıklik devri açılır. Alaeddin Keykubad bir ziyafet sofrasında zehirlenmiştir. Vezirlerin, emirlerin, nâiblerin nüfuzu bu devrede artar.

Tanpınar, üçüncü bölümde, başkent sıfatıyla üzerinde durduğu Konya'yı, on bir çocuğunun arasındaki kanlı mücadeleye kayıtsız kalamayan ve prenslerinin talihine kalbi sızlayan bir anne gibi konuşur.

**Beş Şehir** yazarını Selçuklu tarihinde hayran bırakan, savaşlar ve iç kaşıkliklar arasında bile, Anadolu coğrafyasının bir uçtan diğer uca eşsiz mimari eserler ile doldurulmasıdır. Daha şehre girerken, **"zengin işlenmiş kapıların ardında sımalı çarşafı içinde çömelmiş eski zaman kadınlarını andıran Selçuk abidelerinin büyüklük rüyasını"** (s.71) gören Tanpınar, dördüncü bölümde dikkatini mimari eserler üzerinde yoğunlaştırır. Bu mimarinin en parlak devri, kendisi de bir mimar olan Keykubad dönemidir. Kayseri'deki Keykubad Sarayı, Beyşehir'deki Kubadabad, Alaiye'deki Köşkler, yeniden yapılan Konya iç kalesi, Büyük Sultan Hanı bu dönemin eserleridir. Bu mimarî üslup hakkında

verdiği ayrıntılı bilgiler, şahsi birer impression olmakla birlikte, Tanpınar'ın güzel sanatlara iştihasını, onlara ait derin bilgisini ve engin müşahede kabiliyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Aşağıya aldığımız satırlar, bu hususta kuvvetli bir örneği teşkil eder: **"Çatı sisteminde henüz kubbe ile tonoz kemerin arasında kararsız olan, binanın içinde zaman zaman çok basit düzenlerle yetinen bu mimariye, kendi şekilleri ile beraber doğmuş sanılacak kadar mükemmel birkaç eserin dışında, elbette bütün meselelerini halletmiş bir üslup gözüyle bakamayız. Fakat Endülü's'ten Gotik'e kadar giden ve Ahlat kolu ile eski İran ve Kafkas üsluplarına kadar çıkan araştırmanın zenginliği de hiçbir surette inkar edilemez."** (s.89) Yerli hayatta mühim yeri olan **"çadır"**ı örnek alan bu mimarının en zengin noktası binaların cepheleridir. Tanpınar, birbiri ardınca sıraladığı bu üslubun özelliklerine alt ifadelerinde ihtiyatlı hükümler verdiği gibi, kimi yerde **"İnce Minareli'nin cephesi tiftikten dokunmuş büyük bir sultan çadırına benzer"** (s.90) tarzında orijinal benzetmeleri yakalar.

Son bölüm Mevlânâ'nın Konya'ya gelişi ile başlar. Tanpınar'ın bu gelişi Sultan Hanı'nın yapıldığı yıl ile tarihlendirmesi oldukça mânalıdır. Yine Sırçalı Mescid, Karatay Medresesi, İnce Minareli gibi eserler Divan-ı Kebir ve Mesnevi ile birlikte doğarlar. Bu beraberlik, **"Konya'nın mimari ve ruh kendisini araması"** (s.92) demektir.

Tanpınar, Mevlânâ'dan önce uzun uzun Şems'ten ve onların beraberliğinden bahseder. Kimdir Şems? Hangi hikmetlerle konuşur? Mevlânâ'ya ne öğretmiştir? Bütün vesikalara, herşeyin O'nun Konya'ya gelişi ile başladığında birleştiğini kaydeden Tanpınar, Mevlânâ'daki değişikliği; **"o zamana kadar devri için çok tabii olan tasavvuf neşvesine rağmen az çok şekilci yaşayan, büyük bir âlim, bir müderris gibi tanınan Mevlânâ, o geldikten sonra sadece bir cezbe adamı olur, sema' eder, şiir söyler, şekillerin ve kalıpların dışında yaşar. Konya'yı devrinin yalnız coşkunuyla dolduramaz, onu içten değiştirir."** (s.93) sözleriyle anlatır. Başbaşa yaptıkları sohbetlerde, Mevlânâ'ya kitaplarda yazılanlardan başka şeyler öğreten Şems, yazarın Eflakî'den naklettiğine göre, herkes içinde söze karışmak âdeti olmayan biridir. Varlığı, bakışları ve sükutu ile etrafı doldurur. O'nda herşey bir **"muamma ve sır"** (s.95) dir. Mevlânâ'nın dünyası ise **"hareket"** halindedir: **"Burada herşey yaratıcı aydınlığın ve aşkın kendisi olan Allah'ın etrafında döner, ona doğru yükselir, onda kaybolur, ondan doğar ve ayrılır, tekrar onunla ve bir-**

**biryle birleşir. Herşey burada birbirini özler, birbirinin aynıdır, birbirine cevap verir. Bu mahşerde ne öldüren, ne öldürülen, ne seven, ne sevilen birbirlerinden fark edilir.” (s.95)**

Mevlânâ'nın “gel” çağrısına ilk cevap, Tanpınar'ın, “**o da Mevlana'nın söylediği şeyleri söylüyordu**” (s.97) dediği Yunus Emre'den gelir. Yunus'un Mevlânâ ile buluşması ve Mesnevi için söylediği beyite dair açıklamaların ardından Mevlevîlik bahsi yer alır.

Tanpınar'a göre Mevlevîlik, zevkimizi ve edebiyatımızı besleyen, ilhamımıza idare eden bir kaynak özelliği taşır. İtrî'den III. Selim ve Dede'ye kadar bütün Mevlevî musıkisi, on sekiz beytin sembolü “**ney**”den ilham alır. Bu tesir Şeyh Galip kolundan Yahya Kemal'e uzanan bir çizgide edebiyatımızda kendini hissettirecektir.

Mevlevîliğe dâir düşünceleri, Konya'da bulunduğu yıllarda şahsî gözlemleri ile zenginlik kazanmış olan Tanpınar, ifade ettiğine göre, dergahların kapanmasından önce seyrettiği bir Mevlevî âyinine derin mânalar bulmuştur. “**Hilkatin sırrını tekrarlayan bir bale**” (s.101) dediği semada dönen insanlar ertesi sabah hayatın içindedirler, hatta Lise'deki öğrencilerinden biri de karşındadır. “**Bu ölen ve ertesi sabah dirilmenin sırrını bilen insanların arasına katılamadığıma, o neşveyi bulamadığıma şimdi bile içimde üzülen bir taraf vardır.**” (s.101) sözleri Tanpınar'ın samimi itiraflarıdır. Bu neşveyi arayış, Beş Şehir'den birkaç yıl sonra yayınlacağı “**Huzur**”da, Şeyh Galip'e dair bir roman yazmak isteyen Mümtaz ile Mevlevî kültürü içerisinde yetişmiş Nuran ve Neyzen Emin Dede ile tezahür edecektir. Bu nokta, ferdi hislerle bağlı olduğu Mevlevîliğin, Tanpınar'ın duyuş ve düşünüş terkinde ne derece önemli bir yer tuttuğunu göstermesi bakımından kayda değer. Tanpınar, “**kültürümüzün en yüksek tarafı**” (s.103) olarak değerlendirdiği Mevlevîliğin, bir medeniyete şekil veren terbiye ve nezaketten duyma şekline kadar hüviyetimizin birçok tarafını idare ettiğine inanıyordu. Bu inanın, Mevlevîliğe zemin olan şehrin esere kabulünü beraberinde getirdiği düşünülebilir. Ne var ki, Tanpınar, bugün bize kalan yarım izlerden yürüyerek, eski Konya'yı sadece hayal edebileceğimizi söyler. Yine kendi ifadesiyle, Alaeddin Tepesi'ndeki köşkerin yüz elli sene önce tam olduğunu düşününce, bir imparatorluğun dayandığı medeniyet ve inkırazın ne demek olduğunu anlarız.

## ÖĞRENME YÖNTEMLERİNİN FUTBOLA UYGULANMASI ÜZERİNE BİR DENEME

*Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arı, Dr. Yakup Akif Afyon\** □

### PROBLEM

Tüm sportif faaliyetler yetenek, zeka ve daha çok çalışma gerektirir. Dolayısıyla sporda bir becerinin geliştirilmesi ve mükemmeleştirilmesi ise tamamen bilimsel yöntem üzerine temellendirilmiş bir eğitimle mümkündür.

Bu çalışmanın yapıldığı yıllarda nüfusunun %22' si 12 - 22 yaş arası gençlerin oluşturduğu Türkiye de, herhangi bir spor alanında bir dünya rekortmeninin çıkarılmamış olması, özellikle üstün beceri gerektiren bireysel ve grup spor dallarında bir varlık gösterilememiş olması düşündürücüdür. Günümüze kadar sportif yaşlarda varlık gösterememizin nedeni az çok tesis yetersizliği, ilgisizlik, motivasyon eksikliği ve ekonomik nedenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenlerin hemen hepsinin başarısızlık üzerinde çok etkili olduğu bir gerçektir. Ne var ki, sporda başarı ile çok yakından ilgili bazı etkenler yine bilgisizlikten dolayı hiç gündeme gelmemektedir. Sporcular ilgilendikleri sporla ilgili becerileri, kulaktan dolma ve geleneksel olarak öğrenmektedirler. Belli bir yöntemden yoksun olan bu çabalar pek çok yanlış öğrenmeye de neden olmaktadır. Daha da kötüsü yanlış öğrenilenleri düzeltmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Türk toplumunda çok popüler olan futbol genç, yaşlı herkesin ilgi duyduğu bir spor dalıdır. Son 50 yılda, futbol dalında da başarılarımız parmakla sayılacak kadar bile yoktur. Bu alandaki başarısızlıklar da diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik nedenlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Oysa transfer döneminde futbolculara ödenen transfer ücreti dikkate alındığında pek para ile ilgili görünmemektedir. Sorun daha çok futbolcuların becerileri ile ilgilidir.

\* Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

\*\* Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi Yüksekokulu Öğretim Üyesi.



çünkü, üstün beceri gerektiren davranışlarla ilgili ya yanlış ya da eksik öğrenmeye sahiptirler.

Şut atma ve pas verme futbolun temel unsurudur. Hangi durumda ne tür bir vuruş yapılması gerektiği ve o vuruşun ustalıkla yapılması doğru ve tam öğrenmeyi gerektirir. Doğru öğrenme, duruma uygun vuruş tekniğinin seçilmesidir. Tam öğrenme ise aşırı öğrenmeyi de gerektiren ve davranışın kursosuz yapılmasını sağlayan bir öğrenmedir. Son 20 yılda bazı spor kulüpleri futbolcu yetiştirmek amacıyla futbol okulları açmışlardır. Fakat, günümüzde futbolcuların yetişmesi sokaktan ya da profesyonel anlayıştan yoksun, bilgisiz kişilerin çalıştırdığı mahalli kulüplerden yetişmektedirler. Oysa tüm spor dallarında olduğu gibi futbolun öğrenilmesi de bilimsel temeller üzerine olmalıdır işe doğru vuruşun öğrenilmesi ve en etkili öğrenme yöntemini kullanmakla başlamak gerekir.

Bu çalışmada futbolda en etkili ve isabetli şut atma ve pas verme tekniği olan "iç vuruş tekniğini" nin öğrenilmesinde bazı öğrenme yöntemlerinin etkisi araştırılmıştır.

#### Problem Cümlesi

Futbolda iç vuruş tekniğinin öğrenilmesinde öğrenme yöntemleri açısından fark var mıdır? İç vuruşun öğrenilmesinde en etkili öğrenme yöntemi hangisidir?

#### Denenceler

1. Denemeler öncesinde iç vuruş tekniği açısından gruplar arasında fark yoktur.

2. Futbolda iç vuruş tekniğinin öğrenilme düzeyi, kullanılan öğrenme yöntemlerine göre farklılaşmaktadır.

3. Futbolda iç vuruş tekniğinin öğrenilmesinde en etkili öğrenme yöntemi, hataların anında düzeltildiği (inter-aktif) ve doğruların anında ödüllendirildiği yöntemdir.

4. İç vuruşun öğrenilmesinde kavrama yoluyla öğrenmede, olumsuz pekiştirici kullanma etkili bir yöntem değildir.

5. Ulaşılması güç başarılarla bağlı pekiştirici kullanma iç vuruşun öğrenilmesini geciktirmektedir.

## YÖNTEM

Bu araştırmanın evreni, Konya İl Merkezinde bulunan 8 ortaokulun 3. sınıf öğrencileridir. Araştırma örneklemini, her bir ortaokuldan daha önce futbol oynamamış öğrenciler arasından tesadüfi olarak seçilen 30 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Dolayısı ile araştırma örneklemini  $8 \times 30 = 240$  öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş ortalaması 14 yaş 8 aydır.

Hangi grubun kontrol grubu, hangi grupta hangi öğrenme yönteminin uygulanacağı tesadüfi olarak belirlenmiştir.

Araştırma, gerçek deneme modellerinden öntest - sontest kontrol gruplu model esasına göre desenlenmiştir. Tüm grupların ilk gün topa vuruş ortalamaları F testi ile sinanarak grupların benzeşik olup olmadığı test edilmiştir.

Her deneme grubu 7 günlük öğretim programına alınmıştır. Denekler hergün 10 vuruş yaparak, toplam 70 vuruş yapmışlardır. Bu vuruşlardan elde edilen puanlara göre grupların öğrenme eğrileri hazırlanmıştır. 7. gün vuruş puan ortalamaları sontest karşılaştırmalarında kullanılmıştır.

### Verilerin Toplanması ve Analizi

İç vuruş tekniğinin öğrenilmesinde öğrenme yöntemleri arasında istatistiksel karşılaştırmalar yapabilmek amacı ile, araştırmacılar tarafından vuruşları puana çevirmeye yarayan "atış panosu" geliştirilmiştir. Pano,  $250 \times 70$  cm boyutlarında, 50 cm' lik paralel 5 alana bölünmüştür. Ortadaki alan kırmızıya boyanmış ve üzerine 6 rakamı yazılmıştır. Bu alanın sağındaki ve solundaki alanlar beyaza boyanarak üzerlerine 4 rakkamı yazılmıştır. Dışlardaki alanlar mavie boyanıp üzerine 2 rakamı yazılmıştır. Vuruşlar 10 m uzaklıktan yapılmıştır.

Öğrenci bu panoya topla vuruş yaparak puan alabilmektedir. Eğer topu ortadaki kırmızı bölgeye isabet ettirebilirse 6 puan almaktadır. Topu bu bölgenin hemen sağındaki veya solundaki beyaz bölgeye isabet ettirirse 4 puan, mavie bölgelerden birisine isabet ettirirse 2 puan almaktadır. Top panoya isabet ettirilemezse 0 puan verilmektedir.

Öğrenme gruplarına aşağıdaki uygulamalar verilmiştir.

1. Kontrol grubuna herhangi bir öğrenme yöntemi uygulanmamıştır.
2. Hatalı vuruşun anında düzeltildiği (Inter-aktif yöntemi) ve doğru vuruşun pekiştirildiği grup. Grubun kısaltılmış ismi: HVDG+P

Bu gruptaki öğrenciler, 10 ar kişilik alt gruplara ayrılarak, 3 futbol hocası tarafından gösterme ve taklit ettirme şeklinde iç vuruş tekniği gösterilmiştir. Atışlar sırasında deneklerin birbirlerini gözlemeleri engellenmiştir.

3. Sözel talimat+çok alıştırma grubu (ST+AG). Bu gruba iç vuruşun nasıl yapılacağı detaylı bir şekilde anlatılmış, soru varsa cevaplandırılmıştır. Bu açıklamadan sonra, deneklere ısınma eksersiz ve çok vuruş alıştırmaları yapmaları sağlanmıştır. Daha sonra 10 vuruş yaptırılmıştır.

4. Video izlettirilen grup (VIG). Bu gruptaki deneklere toplu olarak iç vuruş tekniğini videodan izlettirilmiş daha sonra vuruşlar yaptırılmıştır. Bu uygulama 7 gün boyunca tekrarlanmıştır.

5. Olumsuz pekiştirici grubu (OPUC). Bu gruptaki öğrencilere iç vuruş tekniği ile ilgili hiçbir bilgi verilmemiş, öğrencilere ortadaki kırmızı bölgeye topu isabet ettiremezlerse sınav geçme cezası verileceği söylenmiş ve deneğin cezadan kurtulmak için doğru davranışı bulup, bu davranışı sürdürmeyi öğrenip öğrenemeyeceği sinanmıştır.

6. Zihni antrenman grubu (ZAG). Bu gruptaki deneklere iç vuruş tekniği talimatı verilmiş ve atıştan önce vuruşu 5 dakika zihinlerinde canlandırmaları istenmiştir. Talimattan 5 dakika sonra atış yaptırılmış, her vuruş için atış tekrar edilmiştir.

7. 5 isabetli vuruşun ödüllendirildiği grup (BİVÖG). Bu gruba iç vuruş tekniği hem anlatılmış hem de gösterilmiştir. Daha sonra deneklere 7 vuruştan 5 ini 6 puana isabet ettirdikleri takdirde kendilerinin dolmakalem, defter, çorap vb. hediyelerle ödüllendirilecekleri söylenmiştir. Ayrıca 10 atışın 8 ini 6 puana isabet ettirirlerse bir futbol topu kazanacakları bildirilmiştir. Bu uygulamadaki amaç, ulaşılması güç ödüle bağlı pekiştirici kullanmanın öğrenmeye etkisini test etmektedir.

8. Talimat verilmeden doğru vuruşun ödüllendirildiği grup (TVDVÖG). Bu gruba yalnızca panoya şut atmaları söylenmiş, iç vuruşla ilgili hiç bir bilgi verilmemiştir. Denek tesadüfi olarak topu panoda 6 puana isabet ettirdiğinde küçük bir çikolata parçası ile ödüllendirilmiştir. Bu denemenin amacı deneğin doğru vuruşuyla başarı arasındaki ilişkiyi kavrayıp kavrayamayacağını test etmektir.

Deneklerin iç vuruş tekniğini öğrenme düzeylerinin uygulanan öğrenme yöntemlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı F testi ile kontrol edilmiştir. Farklılaşmanın gözlemlendiği durumda, farklılaşmanın kaynağını bulmak amacıyla gruplar t testi ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda güven düzeyi 0.05 olarak benimsenmiştir.

## BULGULAR

Denemeler öncesi grupların benzeşikliğini test etmek amacıyla kontrol ve deneme gruplarının ilk gün (öntest) vuruşları ile ilgili değerler Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. Grupların Öntest Karşılaştırmalarında Kullanılan Değerler

GRUPLAR	n	$\bar{x}$	s
Kontrol Grubu (KB)	30	26.12	4.14
Hatalı Vuruşun Düzeltildiği Grup (HVDG+P)	30	26.67	4.01
Sözel Talimat + Çok Alıştırma (ST +CAG)	30	27.00	5.35
Video izlettirilen Grup (VİG)	30	26.80	4.35
Olumsuz Pekleştirme Uygulanan Grup (OPUG)	30	27.07	3.92
Zihni Antreman Grubu (ZAG)	30	28.20	5.47
Beş isabetli Vuruşun Ödüllendirildiği Grup (BİVÖG)	30	26.33	4.43
Talimat Verilmeden Doğru Vuruşun Ödüllendirildiği Grup (TVDVÖG)	30	26.93	5.03

F testi karşılaştırması sonucu grupların iç vuruş tekniğini bilme düzeyleri açısından benzerlik gösterdikleri gözlenmiştir. Bu bulgu 1 nolu denenceyi desteklemektedir.

2 nolu denenceyi test etmek amacıyla, grupların son gün vuruşları f testi ile karşılaştırılmıştır. F testi karşılaştırması sonuca göre, uygulanan farklı öğrenme yaşantılarının farklı düzeylerde öğrenme sağlandığı görülmüştür. Grupların son gün vuruşlarına ilişkin söntest değerleri Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Grupların Öntest Karşılaştırmalarında Kullanılan Değerler

GRUPLAR	n	$\bar{x}$	s
Kontrol Grubu (KB)	30	26.64	4.23
Hatalı Vuruşun Düzeltildiği Grup (HVDG+P)	30	42.16	3.15
Sözel Talimat + Çok Alıştırma (ST +CAG)	30	36.57	4.81
Video izlettirilen Grup (ViG)	30	36.97	5.37
Olumsuz Pekiştirme Uygulanan Grup (OPUG)	30	26.97	5.07
Zihni Antreman Grubu (ZAG)	30	38.71	5.46
Beş İsaletli Vuruşun Ödüllendirildiği Grup (BİVÖG)	30	28.00	4.78
Talimat Verilmeden Doğru Vuruşun Ödüllendirildiği Grup (TVDVÖG)	30	23.01	6.51

F testi sonucuna göre grupların iç vuruş öğrenme puan ortalamaları 0.01 düzeyinde farklılaşmaktadır ( $P < .01$ ). Bu bulgu denence 2'yi desteklemektedir. Farklılaşmanın kaynağını bulmak amacıyla grupların sontest puan ortalamaları çiftler çiftler t testi ile karşılaştırılmıştır. T testi sınamalarına ilişkin sonuçlar Tablo 3'de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 3. Grupların Sontest Puanlarının Karşılaştırılmalarına İlişkin t Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

Gruplar	KG	HVDG+P	ST+CAG	ViG	OPUG	ZAG	BİVÖG	TVDVÖG
KG	*	12.2	7.7	8.0	0.24	9.4	1.06	2.81
HVDG+P	$P < .01$	*	4.33	4.02	11.8	2.7	10.9	14.84
ST+CAG	$P < .01$	$P < .01$	*	0.31	7.5	1.7	6.64	10.5
ViG	$P < .01$	$P < .01$	$P < .05$	*	7.8	1.4	6.95	10.81
OPUG	$P < .05$	$P < .01$	$P < .01$	$P < .01$	*	9.1	0.82	3.05
ZAG	$P < .01$	$P < .01$	$P < .05$	$P < .05$	$P < .01$	*	8.30	12.17
BİVÖG	$P < .05$	$P < .05$	$P < .01$	$P < .01$	$P < .05$	$P < .01$	*	3.87
TVDVÖG	$P < .01$	$P < .01$	$P < .01$	$P < .01$	$P < .01$	$P < .01$	$P < .01$	*

Tablo 3 ten de görüldüğü gibi sontest puan ortalamasının en yüksek olduğu grup hatalı vuruşun hemen düzeltildiği ve doğru vuruşun sözel olarak pekiştirildiği gruptur (42.16). Talimat verilmeden, yalnızca isabetin ödüllendirildiği grubun sontest puan ortalamaları öntest puan ortalamalarından daha düşüktür (Öntest: 26.93, Sontest: 23.01). Bu fark 0.05 düzeyinin anlamıdır. Bu bulgu 4 nolu denenceyi desteklemektedir.

Erişilmesi güç başanya bağlı ödülün kullanıldığı öğrenme yöntemi kullanılan grubun sontest puan ortalaması (28.00) ile öntest puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur (26.33) Bu sonuç 6 nolu denenceyi desteklemektedir.

#### Yorum ve Tartışma

Araştırma bulguları, futbolda iç vuruş tekniğinin öğrenilmesinde en etkili yöntem, hatalı davranışın anında düzeltildiği ve sonuç hakkında bilgi verildiği ve doğru vuruşun pekiştirildiği yöntemdir. Bu strateji okullarda çeşitli derslerin öğretilmesinden askerlikte atış eğitime kadar geniş bir alanda uygulanmaktadır (Baker ve Young, 1960; Arık, 1991). Motor becerileri; belirli bir şekilde biçimlenen ve birbirini takip etmesi gereken tepki serilerinin belirli bir hedefe göre organize ediliş zaman içinde sıralandığı ve bütün bu tertibin hatasız olarak takip edildiği kas faaliyetli olarak tanımlanmaktadır. Motor becerilerinin oluşması birbirini üzerine binmiş zihinsel, çağrışımsal ve otomatikleşme evrelerini içermektedir (Fitts, 1964). Bu nedenlerle motor becerilerinin mükemmelleştirilmesinde geri bildirim çok önemli olduğu belirtilmektedir.

Zihinsel antrenman grubu öğrencilerinin sontest atış puanlarının önemli düzeyde yüksek olması (38.71), motor becerilerinin öğrenilmesinde zihinsel evrenin önemiyle açıklanabilir. Çünkü, bu evre sözel talimatın zihinde düzenlenerek, bir önceki veya bir sonraki ile ilişkilendirilerek nöronlardaki enerjinin hareket repartuvarını hazırlar. Dolayısıyla denek, talimattan algıladıklarını zihninde canlandırarak, hareketli bir resmini çiziyor olabilir. Belki bu işlemi bir çeşit simulasyon olarak tanımlayabiliriz.

Yukarıdaki bulgular ve bilgiler dikkate alındığında, zihinsel antrenman uygulaması ile hatalı vuruşun anında düzeltilir, doğru davranışın gösterildiği (inter-aktif) yöntemin birleştirilerek uygulandığı bir araştırma sonuçları konu açısından ilginç olabilir.

Dikkati çeken diğ er bir bulgu, buluş yoluyla - kavrayarak öğrenme esasına dayalı, talimat verilmeden doğru vuruş un yapılması ve topun hedefe isabet etmesi sonucunda yapılan pekiştirmenin yapıldığı denemenin sonucudur. Bu öğrenme grubundaki deneklerin sontest puan ortalamaları (23.01), öntest puan ortalamalarından (26.93) önemli düzeyde düşük bulunmuştur. Bu bulgu, deneklerin hangi davranış ın pekiştirildiğini kavrayamamalarından kaynaklanmış olabilir. Çünkü, bu denemede ödül için topun 6 puanlık bölgeye isabeti yeterlidir. Denekler iç vuruş yaparlarsa 6 puanlık bölgeye daha çok isabet sağlayacakları ve daha çok ödül alabilecekleri, ödül aldıkları davranış ı keşfederek daha iyi öğrenecekleri kabul edilmiştir. Araştırma sonuçları bu düşünceyi desteklememiştir. Dolayısıyla sokakta futbolu tesadüfen öğrenmenin imkansız gibi görüldüğü açıktır.

Talimat verilmeden isabetli atış ın ödüllendirildiği denemeler sırasında, denekler herhangi bir vuruş biçimiyle de (burunla vuruş , dış vuruş v.b.) topu 6 puanlık bölgeye isabet ettirdiklerinden, isabet sağladıkları atışı tekrarlama eğilimi göstermişlerdir. Atış ın tekrarında isabet sağlanmadığında şaşkınlık ve şanssızlık anlamına gelen tavır ve ifadeler göstermişlerdir. iç vuruş kullanarak isabet sağlayan bazı deneklerin, bu vuruş u tekrar denedikleri fakat isabet sağlanamazsa hemen başka vuruş u denedikleri gözlenmiştir.

Bu deneme futbolda iç vuruş tekniğ inin keşfedilerek geliştirilmesinin çok zayıf bir olasılık olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu deneme, futbolcuların çok kritik ve elverişli durumda yaptıkları isabetsiz vuruş ları açıklar niteliktedir. Düzenli bir eğitim almaksızın yetişen alaylı futbolcuların çok elverişli pozisyonlarda topu dışarı atmaları, kritik durumlarda pas hataları yapmaları, doğru vuruş u öğrenip, bu vuruş u otomatikleştirememeleriyle açıklanabilir. Çünkü, böyle anlarda ne yapılacağını düşünecek zaman yoktur.

Deneğ e önemli bir motivasyon sağlayan fakat gerçekleştirilme şansı az olan başarıya bağlı olumlu pekiştireçler, öğrenmeye fazla bir katkı sağlamamıştır. Denekler, 7 vuruş tan 5 ini tam isabet sağlayarak, çekici ödülleri almada oldukça istekli oldukları gözlenmiştir. Denemenin başında araştırmacılar, ilk atış ların pek başarılı olmayacağını fakat deneklerin pahalı ve çekici ödülleri elde etmek için denemeler dışında fazla çalışma yapacakları sayılıtısını kabul etmişlerdir. Gözlemler sayılıtının tersini kanıtlar nitelikte olmuştur. Deneklerin son dört gün vuruş ları ilk günlerdeki atış lardan daha az puan toplamıştır. Bu denemede deneklerin vuruş larında, diğ er gruplardaki deneklere göre daha he-

yecanlı, dikkatli ve gergin oldukları gözlenmiştir. Yerkes - Dodson ilkesine göre (Yerkes ve Dodson, 1908); motivasyon yüksek, yapılacak iş zorsa başarı düşük olmaktadır. Çünkü, denekler motivasyonları çok yüksek olduğunda yapılan işin nasıl yapıldığı değil de sonuçla ilgilenmektedirler. Ödülün kaybedilme riski kaygıyı yükselttiğinden, aşırı kaygı öğrenmeyi olumsuz etkilemektedir. Ganzer (1968), yüksek kaygı gösteren kişilerin motor becerilerinde daha çok hata yaptıklarını ileri sürmektedir.

Deneklerin son üç gün atış puanlarının düşüş nedeni, denemeler bittikten sonra deneklerle yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Denekler, ilk günlerde beklenildiği gibi fazladan çalışma yapmışlardır. Fakat ilk dört günlük atışlarda 30 denekten sadece 4 ünün ödül kazanması, hiçbir denneğin 10 vuruşun 8'ini puana çevirememesi deneklerin motivasyonunu yok etmiştir. Rotter (1972) 'in beklenti- değer kuramına uygun olarak, denekler vuruşu doğru yapmayı gereksiz bulmuşlardır. Bazı futbol klübü yöneticilerinin, futbolcularına 14 maçın 13'ünü alını ya da 'A ve B takımını yenin istediğiniz parayı alın' gibi motivasyon yüklemelerinin ne kadar riskli olduğunu bu sonuç gayet iyi açıklamaktadır.

## **KAYNAKLAR**

Annett, J. Feedback and Human Behavior. Peguin, 1969.

Anık, A. Öğrenme Psikolojisine Giriş. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları. Yay. no; 3245. 1991

Baker, C.H., Young, P. Feedback during Training and retention of Motor Skills. Canadian Journal of Psychology, 14, 254- 264. 1960

Fitts, P. M. "Perceptual- Motor Skill Learning" (Ed. A.V. Melton: Categories of Human Learning). N.Y. Academic Press. 1964.

Rotter, J.B. Applications of Social Learning Theory of Personality. New York: Holt. 1972.



